رسمون رواج ۽ سوڻ سات

donated from
Suleman A. Memon's
personal library

لوڪ ادب سلسلي جو اوڻيتاليهون ڪتاب

رسمون رواج ۽ سوڻ ساڻ

مرتب :

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سيڪريٽري امور ثقافت، وزارت تعليم پاڪستان

۽

ڊائريڪٽر لوڪ ادب اسڪيم

سنڌي ادبي بورڊ

پاران : ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

سنڌي ادبي بورڊ

حيدرآباد سنڌ

پاڪستان

١٩٧٨ع

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

مهاڳ

سنڌ جي 'لوڪ ادب' کي سهيڙڻ لاءِ هڪ تفصيلي تجويز، 1955ع ۾ 'سنڌي ادبي بورڊ' جي سامهون رکي ويئي، جا 1956ع جي آخر ڌاري بورڊ بحال ڪئي، ۽ ان جي عملي نگراني ۽ تڪميل بنده جي حوالي ڪئي.

ان تجويز مطابق، جنوري 1957ع کان لوڪ ادب سهيڙڻ جو ڪم شروع ڪيو ويو: انهيءَ سلسلي ۾ تعلقي وار ڪارڪن مقرر ڪيا ويا ته ذيل هدايتن موجب، ٻهراڙيءَ مان مواد گڏ ڪري موڪلين. سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ 'سنڌي لغت آفيس' مان گڏ 'لوڪ ادب' جي مرڪزي آفيس قائم ڪئي وئي، ۽ ڪارڪن مقرر ڪيا ويا، ته مقامي طور گڏ ڪيل، توڙي ٻاهران آيل مواد کي هدايتن موجب ورچي ورهائي، پوءِ صاف ڪري، ڇپائڻ لائق بنائين.

پهريان ٻه سال، 1957ع ۽ 1958ع، لوڪ ادب جي مواد سهيڙڻ ۾ صرف ٿيا. انهيءَ عرصي ۾ تعلقي وار ڪارڪن، ڳوٺن مان گهربل ڳالهيون هٿ ڪيون: مرڪزي آفيس جي عملي ڇپيل ڪتابي ذخيري مان ضروري مواد آتاريو، ۽ بنده ڪوشش ڪري سنڌ جي هر ڀاڱي جو گشت ڪري، سڄاڻ سگهڙن مان ڪچهريون ڪيون، ۽ عام سنڌي ادب جي هر پهلوءَ کي سمجهڻ لاءِ ۽ ان جي خاص ذخيري کي قلمبند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ سعيي ۽ همت، بلڪ جذبي ۽ محبت سان قدري ايترو مواد گڏ ٿيو، ۽ ٿي رهيو آهي جو ان جي آڌار تي عام سنڌي ادب جي هر نوع بابت لمولي طور هڪ ڪتاب مرتب ڪري سگهجي. ڪتابن جي تاليف جو سلسلو ٽئين سال 1959ع کان شروع ڪيو ويو آهي.

هت ٻه ڳالهيون واضح ڪرڻ ضروري آهن:

ٻهريون تہ هن تجويز موجب، سنڌي ٻوليءَ جي عام ادب جون اهي جملي جنسون، جيڪي هن وقت تائين ٻهراڙيءَ جي عوام ۾ عام مقبول ۽ مروج آهن، تن کي 'لوڪ ادب' جو ذخيرو تسليم ڪيو ويو آهي. انهيءَ ذخيري ۾ سنڌي ادب جون معياري جنسون پڻ شامل آهن: مثلاً: مداحون، مولود، ڏيھ اکريون، ڪافيون وغيره. مگر جيئن تہ اهي هن وقت تائين ٻهراڙي ۾ عام مقبول ۽ مشهور آهن، انهيءَ ڪري انهن کي پڻ 'لوڪ ادب' جي دائري ۾ شمار ڪيو ويو آهي. انهيءَ لحاظ سان، هن تجويز هيٺ گڏ ڪيل 'لوڪ ادب' کي بعينہ 'فوڪ لور' (Folk Lore) جي مغربي مفهوم سان تعبير ڪرڻ صحيح نہ ٿيندو. اسان جي ملڪ ۾ شهري زندگيءَ اڃا ايتري وسعت يا خاص نوعيت اختيار نہ ڪئي آهي، جو اها خواص جي زندگي ۽ تمدن جو يا 'معياري ادب' جو سرچشمو بڻجي. سنڌي زندگيءَ جو مرڪزي دائرو اڃا تائين ڳوٺ آهي، ۽ انهيءَ ڪري سنڌي ادب جو وڏو ذخيرو اهو ئي آهي، جو عوام جي زندگيءَ جو آئينو آهي. انهيءَ ڪري هن مرحلي تي سنڌي ٻوليءَ جي 'لوڪ ادب' ۽ 'معياري ادب' جي وچ ۾ حد فاصل قائم ڪري نٿي سگهجي.

پيو تہ هن تجويز ذريعي 'لوڪ ادب' جو سمورو سواد گڏ نہ ٿي سگهيو، ان کي سهيڙڻ لاءِ وڏي وقت ۽ ڪافي ذريعن جي ضرورت آهي. لوڪ ادب جو سڄو ذخيرو سربستو گڏ ڪرڻ چڻ اٿاهہ سمنڊ سوجهي، مڙني موتين ۽ مالڪن کي ميڙڻ برابر ٿيندو، جو ناممڪن آهي. البت جو ڪجهہ گڏ ٿي سگهيو آهي، سو لوڪ ادب جي هر جنس بابت مثالي مواد آهي. انهيءَ لحاظ سان هن تجويز هيٺ تاليف ڪيل ڪتاب اُميد تہ آئنده ڪوشش لاءِ نمايان نشان ۽ نيڪ فال ثابت ٿيندا.

'لوڪ ادب تجويز' جيتوڻيڪ بندہ جي طرفان ٿي مگر ان جي عملي سربراهي توڙي تڪميل ۾ گهڻن ئي مخلصن جون ڪوششون شامل آهن. اول تہ 'سنڌي ادبي بورڊ' جي ميمبرن کي جس جڳائي،

هن هن تجويز کي سنه 1956ع ۾ منظور ڪيو. ان بعد گهربل مواد گڏ ڪرڻ ۽ صاف ڪرڻ، ترتيب ڏيڻ، ابتدائي مسودا تيار ڪرڻ، پريس ڪاپيون تيار ڪرڻ ۽ آخر ۾ ڪتابن ڇپائڻ ۾ ڪيترائي ساٿي پاڻهن ۾ لڳا آهن. هن تجويز کي ڪامياب بنائڻ ۾ تعلقي وار ڪارڪنن، مرڪزي آفيس جي باهمت فردن، سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن، توڙي انهن مڙني دوستن جو حصو آهي، جن بنده لاءِ سگهڙن کي ڳولي هٿ ڪرڻ ۽ ساڻن ڪچهريون ڪرڻ ۾ پنهنجي هر وڙان مدد ڪئي.

هيءُ ڪتاب 'لوڪ ادب' سلسلي جو **اوڻيتاليهون** ڪتاب آهي. ان جو بنيادي مواد سنه 1957ع کان گڏ ڪرڻ شروع ڪيو ويو ۽ ڊسمبر 1970ع تائين گڏ ٿيل سڄي مواد کي ڇڪاسي، مختلف روايتن کي پيٽي، ترتيب ڏئي، جنوري 1975ع ۾ مسودي جي آخرين تصحيح ڪري، پريس ڪاپي تيار ڪئي وئي.

هيءُ ڪتاب هن کان گهڻو اڳ تيار ٿي ڇپجي وڃي ها، مگر بدقسمتي سان 'لوڪ ادب تجويز' کي بند ڪيو ويو ۽ هن ڪتاب جي اشاعت پڻ روڪجي وئي. 25 اپريل 1968ع تي سنڌي ادبي بورڊ جي صدر جناب مخدوم محمد زمان صاحب 'طالب المولى' جي سفارش تي، سنڌي ادبي بورڊ وري 'لوڪ ادب تجويز' کي پايهء تڪميل تي پهچائڻ جو فيصلو ڪيو ۽ اها ذميواري بنده کي سونپي. جون 1968ع کان ڪم شروع ڪيو ويو، پر ڇهن مهنن بعد وري بورڊ طرفان ڪم بند ڪرڻ جو اطلاع مليو. وري 18- جون 1969ع تي بورڊ، 'لوڪ ادب تجويز' عمل ۾ آڻڻ جو فيصلو ڪيو ۽ جناب مخدوم صاحب جن کان خط پهتو ته دوباره ڪم شروع ڪيو وڃي. باوجود انهن تڪليفن جي، جيڪي هڪ مخلص ڪارڪن کي پهچن ٿيون، ۽ جيڪي راقم کي پڻ "لوڪ ادب" جي خدمت ڪندي سهڻيون پيون آهن، بنده هي ڳرو بار تيون پيرو پنهنجي ڪلهن تي کنيو آهي، انهيءَ لاءِ ته سنڌي لوڪ ادب جي قيمتي

سرمايي کي جيترو ٿي سگهي اوترو سهيڙي، ان کي ضايع ٿيڻ کان بچائجي، ۽ رٿيل پروگرام موجب "لوڪ ادب" جي چاليهن جلدن کي مڪمل ڪيو وڃي.

بهرحال توڪل جو ترهو ٻڌي، ڪم شروع ڪيو ويو ته "لوڪ ادب تجويز" وري زير بحث آئي ۽ سنه 1973ع ۾ هن تحقيقي ڪم کي بند ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو. چوڻسون پيرو وري اومبر 1974ع کان ڪم شروع ٿيو آهي.

26 جنوري 1976ع کان بنده راقم مرڪزي وزارت تعليم اسلام آباد ۾ ٽئون عهدو سنڀاليو آهي، مگر باوجود انهيءَ جي لوڪ ادب جي ڪم کي قيمتي ڄاڻي، ان کي جاري رکيو ويو آهي.

هن وقت تائين لوڪ ادب تجويز هيٺ رٿيل چاليهن جلدن مان جملي ٽيٽيهه جلد ڇپجي چڪا آهن ۽ هيءُ چوٽيهون جلد آهي جيڪو شايع ٿي رهيو آهي. جيڪڏهن حياتيءَ وفا ڪئي ته باقي رهيل ڪتابن بابت مواد گڏ ڪري، چاليهن جلدن جي تحقيقي ڪارنامي کي توڙ تائين پهچايو ويندو.

مرڪزي آفيس جي پنهنجي ڪارڪنن مان گڏ خاص طرح محترم ممتاز مرزا ۽ محمد يوسف شيخ هن ڪتاب جي مواد کي آتاري يڪجاه ڪرڻ، پيڻ ۽ دوباره صاف ڪري لکڻ ۾ تحسين جوڳو ڪم ڪيو، ۽ محترم محمد اسماعيل شيخ سڄي ڪم جي نگراني ڪئي. ڪتاب جي رٿا ۽ آخري سماءُ، توڙي ترتيب ۽ تاليف لاءِ بنده خود ذميوار آهي.

اسلام آباد
1978.6.20ع

خادم العلم
نبي بخش

عنوانن جي فهرست

پاڱو پهريون

باب پهريون: اولاد لاءِ دعا 1-2
سڪائون ٻاسڻ 1
جهنڊ يا جاد ٻاسڻ 2
بـاب ٻـيـو: ٻار جي سرجڻ کان ڄمڻ ڏاڪئين سوڻ 3-18
باب ٽيـون: ٻار جي ولادت کان بلوغت تائين رسمون 19-50
ٻار جي سنڀال 19
ٻار ـ ماءُ جو علاج 23
دائيءَ جو لاڳ 24
ٻٽ ڄمڻ جي مبارڪي 27
ٻار جو نالو رکڻ 27
ڇٽي 29
عقيقو 37
ٻڌ چاڙهڻ 37
جهنڊ 38
ڏاوڻ ويڻ 43
طهر جون رسمون 45
باب چوٿون: مڱڻي کان پرڻي تائين رسمون 51-249
سڱ جي ڳهڙ 52
ٻڌ ري 63
مڱڻو 68
شاديءَ جا ڏينهن ٻڌڻ 76
ٻڌڪي 82

شادي ۽ ڪاڄ 91
وناهه يا ولواهه جا سونڻ 97
مينڌي 121
ڳانو (مينڌيءَ جو) 127
اهنڙُ يا اهينڻيَڙُ 130
ڪاڄ ۽ مالي 132
ڄڃ جي روانگي ۽ ڄڃ ۾ پهچڻ 138
رنگ لائڻ 154
پڪو اڏڻ 155
جاڳي جي رات 156
پيڙو يا ڪوٺو 156
ڏيجُ يا ڏاجُ 158
گهوٽ کي مهندي لائڻ 163
ڌارُ 164
ٿارو ڪڍڻ 166
گهَڙي پرڻ 168
گهوٽ کي وهنجارڻ 172
گهوٽ کي ڪپڙا ڍڪائڻ 174
گهوٽ جو سُورڙو 177
موڙ ٻڌڻ 177
تيلاڙي جو ساٿ 179
ڪنوار جا ميڻيا ڪولڻ،
گهڙو پائڻ ۽ ٻيا ساٿ 180
لڪاح 185
ٻُسريون 187
سرگس ۽ گهوڙي جا ساٿ 190
گهوٽ جي پيرن ۾ پاڻي هارڻ ۽
ڪنوار پتن طرفان ٻيا ساٿ 194
سيج 202
لائون ۽ لائڻن کان پوءِ ٻيا ساٿ 209
مارڪو ۽ مبارڪون 222

موڪلاڻي ۽ ليکيٽي 222

ستاواڙو 229

لڙ، لاڙ ۽ وچولي جي
ڪنيارن جون رسمون 234

باب پنجون: مرڻو 311-250

مسلمانن جون رسمون 250

هندن جون رسمون 278

پار ۽ اوسارا 287

ڀاڱو ڇهون

باب ڇهون: گهرو زندگي 333-315

گهر جي اڏاوت ۽ صفائي 315

جسم جي صفائي 317

گهر ۾ جهيڙي جا ڪارڻ 319

لباس 320

ادب، اخلاق ۽ هلت چلت 322

ڇنڊڻي، رڌ پچاءُ ۽ ڪاڄ و 323

ڪٽي، هنڊ ۽ سمهڻ 327

رات جي وقت جا سوڻ 328

باب ستون: روزمره جي زندگي ۽ مشاهدا 343-334

ڪم لاءِ ٿيڻ 334

ڳالهه جو سچو هجڻ 335

چمار جو وڏو ٿيڻ 336

مهمان اچڻ 336

جيتن، جانورن ۽ پکين متعلق
وهم ۽ ويچار 336

مينهن وسڻ، اڳڪٿيون ۽ احتياط 339

موسمون ۽ لڪڻ 342

باب اٺون: سفر، ٿارو، ڏينهن، ٿاريخون 352-344

سفر ۽ مسافري 344

راتيون ۽ تاريخون 346

هفتي جا ڏينهن 347

لون ڪپڙن ڪرڻ ۽ ٻين ڪن

خاص ڪمن لاءِ ڏينهن 350

ماهه صفر جا سوڻ 351

تيرهن تيزيون 352

باب نائون: عارضا، بيماريون ۽ علاج 382-353

ٻارڙن جون بيماريون، سوڻ ۽ علاج 353

وڏن جون بيماريون، سوڻ ۽ علاج 358

زهريلن جيتن ۽ جانورن جو چڪ ۽ علاج 378

جانورن جون بيماريون ۽ علاج 379

عضون ۾ ڪنهه (خارش) ٿيڻ 380

عضوا (ڦنڊ) ڦڙڪڻ 381

باب ڏهون: نظر، پيت، پارانو، ڀوهه، جادو، ڪامڻ، لڳت ۽ جن 388-383

نظر 383

جادو ۽ ڪامڻ 384

لڳت يا حساب 386

باب يارهون: سهاڳ ۽ نڀاڳ 394-389

سهاڳ جا سڳڻ 389

نڀاڳ جون نشانيون 390

باب ٻارهون: ڏنڌي وارن جا سوڻ 409-395

باب تيرهون: فالون 412-410

باب چوڏهون: خواب ۽ خوابن جو تعبير 414-413

ضميمو 439-415

اَمۡ لِلۡاِنۡسَانِ مَا تَمَنّٰیۖ فَلِلّٰهِ الۡاٰخِرَةُ وَالۡاُوۡلٰی

مقدمو

رسمن رواجن، سوڻن ساڻن، وهمن وسوسن جو مطالعو "علم الانسان" جو هڪ مکيه باب آهي. رسمون رواج ڪڏهن آيا ۽ سوڻ ساڻ ڪيئن بڻيا-اهي اهڙا سوال آهن، جن جو ڪو پڪو پختو جواب ڏيڻ ڏکيو آهي. البت مجموعي طور سان ائين چئي سگهجي ٿو ته ريتيون رسمون هر قوم ۽ قبيلي ۽ هر سماجي گروه جي پنهنجي مخصوص سماجي ۽ نفسياتي ماحول ۾، سماجي ۽ نفسياتي ضرورتن کي پوري ڪرڻ لاءِ جنم وٺن ٿيون؛ ۽ پوءِ جيستائين اهي ضرورتون باقي رهن ٿيون، تيستائين ريتيون رسمون پڻ جيئريون جاڳنديون رهن ٿيون، ۽ جڏهن ڪا به ضرورت نٿي رهي، تڏهن ختم ٿي وڃن ٿيون، يا محض نالي طور عملي صورت ۾ باقي بچن ٿيون، يا بدلجي ڪن وهمن ۽ وسوسن جي صورت وٺن ٿيون. سطحي طور ڏسڻ سان ڪي رسمون رواج اجايا نظر ايندا يا محض ڀرم ۽ وسوسا لڳندا، مگر تاريخي لحاظ سان اهي انساني گروهن جي سوچ ويچار جا نشان، سماجي عمل ڪي آسان بڻائڻ جا سامان، يا سندن نفسياتي خوشي ۽ اطمينان جا آستا ۽ ارڪان آهن.

رسمن رواجن ۽ سوڻن ساڻن جي اوسر جي تاريخ نهايت قديم آهي، ۽ اها انسان ذات جي ٻاروتڻ تائين پهچي ٿي. پنهنجي ٻاروتڻ ۾ آدمزاد نهايت ئي هيڻائي ۽ بيوسيءَ واري حالت ۾ هو. ٻاهرئين ماحول جي خوفن خطرن کان سواءِ هو پنهنجي اندروني وهمن ۽ وسوسن ۾ ويڙهيل هو. هن لاءِ خود پنهنجي حياتي جا لک لانگها، حيراني ۽ پريشاني پيدا ڪندڙ هئا. پار جو سيرجڻ، ميهُ ۾ پيار ڪي ساهُ جو

سانڊڻ، پار جو چمڻ، وڏو ٿيڻ ۽ ساماڻجڻ، شادي ڪرڻ ۽ گهر ٺاهڻ، پوڙهو ٿيڻ، بيمار ٿيڻ ۽ بيماري مان ڇوٽڻ يا مري وڃڻ - اهي سڀ سندس حياتي جا عجيب غريب ڪرشما هئا، جن مان خير صلاح سان گذرڻ خاطر هن ڪي پنهنجي پُڄ سڄ موجب ڪيئي حيلا هلائڻا پيا ۽ جتن ڪرڻا پيا.

اوائلي دور ۾ سندس پڄ سڄ پارائي هئي؛ ان بعد سندس عملي چاڻ ۽ تجربي ۾ اضافو ٿيو؛ ان بعد سندس تجربو وڌيڪ وسيع ٿيو ۽ عقل جوان ٿيو. اچان به پوءِ سندس علم ۽ تجربو ٻئي وڌيڪ وسيع ٿيا ۽ سندس فڪر وڌيڪ پختو ٿيو. بهرحال هر دور ۾ هو پنهنجي نسل جي حفاظت ۽ راحت لاءِ حيلا هلائيندو رهيو، ايتري قدر جو سندس اهي حيلا هلائڻ واري عادت پڪي پختي ٿي وئي. هر دور ۾ انهن حيلن جي هيئت ۽ صورت پڻ مختلف رهي، مگر انهن جي پويان ٻه مکيه جذبا ڪارفرما رهيا: هڪ منٿ ميڙ ۽ سيڄتا، ٻيو مدافعت ۽ مقابلو.

زمين تي رهندڙ خطرناڪ جانور ۽ نانگ بلائون، يا پاهه مينهن طوفان جهڙيون طبعي قوتون، يا آسماني گرهه سج چنڊ ۽ تارا، يا ٻيون ڪي سندس سمجهه کان ٻاهر علامتون، جن کي ديون پرين جنن ڀوتن سان تعبير ڪيائين - اهي سڀ انسان واسطي وڏا طاقتور هئا. انهيءَ ڪري هڪ طرف انهن جي آڏو ٻانهون ٻڌي، سر جهڪائي، ڪين ديوتا تسليم ڪري، انهن جي پوڄا ڪيائين ته من سدا راضي رهن ۽ سندس جان ۽ مال کي نقصان کان بچائين. ٻئي طرف پنهنجي علم ۽ عمل سان سندن مقابلي ۽ مدافعت جون رٿون رٿيائين ۽ گهاٽ گهڙيائين. ٽوٽڪا ٽيٽا، ٽڪ ساٽ، جهاڙون جهپاڙون، جادو ڪامڻ، پڙهيا پتايتا، سنهيون سڄاتيا، مڳا ڌاڳا، تعويذ ڦل، رڪ پرهيز، ڌوپ واس، سرود واڄا، جهنڊا جهوڙا، سج ۽ ڏيئا وغيره سڀ سندس بچاءَ ۽ حفاظت يا مقابلي ۽ مدافعت جا طور طريقا ۽ حيلا حوالا هئا.

خود انسان ذات جي فردن ۽ گروهن جا پاڻ ۾ جهيڙا ۽ هڪ ٻئي تي حملا هئا. قبائلي زندگي ۽ سماجي نظام جي ترقيءَ سان،

هر گروه پاڻ ۾ توڙي ٻين سان صلح سانت سان گذارڻ، جهيڙي تارڻ، محبت وڌائڻ ۽ ونڊ ورونڊ لاءِ منڊل مچائڻ جا پهه پچايا: انهن مقصدن خاطر ليڪاءِ نبيرڻ لاءِ چڱا ۽ امين چونڊيائون ۽ راڄ رسمون قائم ڪيائون: پاڻ ۾ سيڻيون ڪري، محبت جا ناتا ڳنڍيائون: ۽ گهرو زندگي توڙي سماجي عمل جي آساني خاطر ڪي طور طريقا تسليم ڪيائون. اولاد جي خوشي ۽ ٻارڙن جا لاڏ ڪوڏ، الغن جون شاديون ۽ شادين جا ساٿ سونهن، گهوٽ ڪنوار جي قرب جا ليجڻ ۽ ڪامڻ، بيمار جي رک پرهيز ۽ سنڌس صحت لاءِ حيلا ۽ جتن، فوتي لاءِ پار اوسارا، پٽر ۽ دفن ڪفن ـ اهي سڀ طور طريقا خوشين ملهائڻ، سماجي حق ادا ڪرڻ، سيارن لاهڻ، همدردي ڪرڻ ۽ محبت وڌائڻ لاءِ استعمال ڪيائون، ۽ انهن ڪي مجيل رواج يا راڄ رسمون ڪري تسليم ڪيائون.

غور سان ڏسبو ته انهن طور طريقن ڪان سواءِ جيڪر انسان جي انفرادي ۽ گهرو زندگي توڙي سماجي ۽ معاشرتي زندگي بي مزي، ڦڪي ۽ ڏکي ٿي پوي: بلڪ نفسياتي طور فرد توڙي گروهه جي خوشي ۽ راحت، تسلي ۽ غمخواري، ونڊ ۽ ورونڊ، اعتماد ۽ اطمينان ۾ توازن بدران آتل پتل پيدا ٿي پوي.

پنجويهه سال کن اڳ جڏهن ”لوڪ ادب تجويز“ کي عملي جامي پهرائڻ جون تياريون ٿي رهيون هيون، تڏهن هڪ لائق سڄڻ اها صلاح ڏني، بلڪ تاڪيد ڪيو ته سنڌ جي ريتين رسمن بابت مواد گڏ ڪيو وڃي ۽ هڪ خاص جلد انهيءَ موضوع لاءِ مخصوص ڪيو وڃي. ظاهر ۾ هي موضوع جيتوڻيڪ عام فهم ۽ سولو سهنجو پئي لڳو، مگر علمي ۽ تحقيقي نگاهه ڪان نهايت توجهه طلب هو. ڪهڙيون ريتيون رسمون؟ ڪهڙن قبيلن جون؟ ڪٿان؟ ۽ ڪيئن صحيح اصولي سان سهيڙجن؟ ـ اهي اهڙا سوال هئا، جن جو سولو جواب سمجهه ۾ نٿي آيو. غور ڪندي وقت گذري ويو، ۽ بالاخر ڪنهن وڏي رٿ ۽ تياريءَ وارو خيال ترڪ ڪري، ڪن ڪارڪنن کي ضروري

هدايتون ڏيئي، ڪين اهو ڪم سولو ٿي ويو ته جن ۾ ڳوٺن ۽ راڄن، قبيلن ۽ پاڙن جي رسمن رواجن بابت جيڪي به معلومات ملي سگهن، سي ڏنل زباني مطابق صحيح صورت ۾ قلمبند ڪيا وڃن.

هي مواد ۽ هي ڪتاب اهڙيءَ ڪوشش جو نتيجو آهي. جيڪڏهن "علم الانسان" جي اصولن کان واقف ڪارڪنن ذريعي وڌيڪ تحقيق ۽ تفصيل سان هي مواد سهيڙيو ۽ سنواريو وڃي ها ته اهو وڌيڪ بهتر صورت ۾ سامهون اچي ها؛ البت هڪ ابتدائي ڪوشش طور في الحال هن موضوع جي مطالعي لاءِ هي ڪيل ڪشالو ڪنهن حد تائين ڪافي آهي.

هن ڪتاب جو وڏو حصو، يعني پهريان پنج وڏا باب، انسان جي حياتي جي 'لڪن لاڳهن' بابت آهن: يعني اهڙن رسمن رواجن، طورن طريقن، ۽ سوڻن ساڻن بابت آهن، جيڪي مائٽن جي اولاد لاءِ دعا، ٻار جي سرجڻ ۽ ڄمڻ کان وٺي سندس ساماڻجڻ ۽ پرڻي مرڻي تائين استعمال ٿين ٿا. ڇهين باب کان وٺي چوڏهين باب تائين، پوين اٺن بابن کي ڪتاب جي 'ٻئي ڀاڱي' هيٺ رکيو ويو آهي: اهي موضوع زندگي جي ڪن مخصوص شعبن، تجربن ۽ مشاهدن، يا انهن تجربن ۽ مشاهدن جي ڪن صحيح خيالن يا محض وهمن ۽ ڀرمن سان تعلق رکن ٿا.

غور ڪبو ته اهڙن وهمن ۽ ڀرمن مان ڪي قديم زماني جي ڪن رسمن ۽ وهمن جا يادگار آهن. جيتوڻيڪ انهن جي موجوده صورت گهڻو ميسار ٿيل آهي- مثلاً هن وقت ڪن ڀاڱن ۾ هلندڙ عمل، جهڙوڪ وير مُٺ، هڙعيا، خيربب، ڪامڻ ۽ جهيمڻ (ڪاڏو جهلڻ) ڪنهن ڪُهني دور جي 'ڪاري جادو' جا باقي بچيل آثار آهن. جيتوڻيڪ هن وقت انهن ۾ نه ايترو 'جادو' ته نڪي ايتري 'ڪاراڻ' باقي بچي آهي. غيبات جا آڃاڙا، ڀترين جا ڀاڇا، ڀوتن جا ڀسارا، 'ماڻهو ۾ جن پوڻ' يا جنن جا ڏيکارا- اهي پڻ آڳاٽي دور جي ڪن مشاهدن ۽ ويساهن جا ڪرشما آهن، جن جي مدافعت لاءِ هن وقت

جنالي ڦير آڻڻ، ڏوپ واس ڪرڻ، جاڳرون ڪرڻ، ڪنڌ هڻڻ، سڳرنڌي ۽ واڄي ڏي جن" ڪي جاڳائڻ ۽ ريجهائڻ ۽ 'الله توهار ڪرڻ' وارا حيلا ۽ ٽيڪسات ڪن قبيلن ۾ رائج آهن. چنڊ گرهڻ ۽ سج گرهڻ وقت پيٽ واري زال ۽ سنڌس مڙس جي پرهيز ڪرڻ، نحس ڏينهن ۽ تاريخون سارڻ، نحس تاري جي ساهون نه وجهڻ وارا عمل ڪنهن اڳئين دور جي نجومين ۽ جوتشين طرفان وڌايل ويساهن جا باقي بچيل آثار آهن. 'ڏڻ ڳالهي' ۽ 'پڙڇيچ' وارا ڏيالي ماتم رواج، غالباً "ڪنڌ روا ڀرڻي" واري آڳاٽي هندو رسم جا يادگار آهن. انهن کان سواءِ روزمره جي ڪن ڪمن ڪارين يا مسافريءَ تي وڃڻ بابت سوڻن ڏيڻ جو ڇلامان به اڃا باقي آهي. اهڙن سڀني سوڻن ۽ عملن جي علمي مطالعي مان آڳاٽي دور کان وٺي انسان جي وهمن ويچارن ۽ خوفن خطرن توڙي انهن جي مدافعت لاءِ اختيار ڪيل حيلن حوالن جي حقيقت معلوم ٿي سگهي.

انهيءَ مقصد جي لحاظ سان، ڪتاب جي هن ڀاڱي لاءِ وڏيڪ مواد جي ضرورت هئي، مگر جيئن ته لوڪ ادب تجويز جي تڪميل لاءِ بورڊ طرفان پوري پنجرائي ختم ٿي چڪي هئي ۽ ڪارڪنن رڪن ۽ وڌيڪ مواد هٿ ڪرڻ لاءِ وسيلا موجود نه هئا، انهيءَ ڪري في الحال انهيءَ مليل مواد کي ئي نموني طور مرتب ڪيو ويو. اميد ته ايندڙ محقق انهن موضوعن جي تفصيلي مطالعي لاءِ وڌيڪ مواد سهيڙيندا ته جيئن انهن بابت علمي مطالعو وڌيڪ پڪو پختو ٿي سگهي.

البت اهڙي ڪوشش جيترو جلد ٿيندي اوترو وڌيڪ ڪارائتي ٿيندي، ڇاڪاڻ جو سنڌين جي رهڻي ڪهڻي ۽ سنڌن رسمن رواجن ۾ هڪ وڏو ڦيرو اچي چڪو آهي، جنهن سنڌي ثقافت جي بنيادن کي لوڏي ڇڏيو آهي. خاص طرح هن ويجهي دور ۾ اجنبي نظرين جي غلبي، پنهنجن اصلي يقينن ۽ ترجيحن کي ميسارڻ شروع ڪيو آهي؛ ٻئي طرف يڪائي تعليم ڏيڻ پڙهيلن کي پنهنجين سهڻين ريتن ۽ راڄ رسمن کان ڀڪائڻ شروع ڪيو آهي. ڪي 'وڏا پڙهيل' وري

ٻاهرين رسمن رواجن کي اختيار ڪرڻ لاءِ تيار ته پنهنجن رسمن رواجن ڪان ماڳهين بيخبر ۽ بيزار آهن. شهرن ۾ سنڌي سماج پنهنجي قوت وڃائي ويٺو آهي. اخبار، ريڊيو ۽ ٽيليويزن جي مسلسل دٻاءَ توڙي اقتصادي حالات جي بدلجڻ سببان، سنڌ جي ٻهراڙين واري عوامي زندگي جي طور طريقن ۽ رسمن رواجن جو بدلجڻ به وڏيڪ ويجهو نظر اچي ٿو.

تبديل 'زندگي' جو لازمي جز آهي ۽ ان کان پاڻ بچائڻ يا ڀڄڻ مشڪل آهي. مگر ڪنهن به معاشري ۾ اها تبديل جيڪڏهن سوچ ويچار سان يا بتدريج نه ايندي ته اهڙيءَ معاشري جي پنهنجي 'يڪانگت' ۽ انفرادي حيثيت، توڙي ناموس ۽ عظمت ختم ٿي سگهي ٿي. ماضي قديم جون ڪي رسمون هن وقت ڇڏ وهم ۽ وسوسا پيا لڳن: اهڙيءَ طرح موجوده دور جا رواج ۽ رجحان ڪنهن ڏورانهين مستقبل ۾ شايد پوچ ۽ پرر لڳن. ان جي باوجود، ڪنهن به معاشري جي ثقافتي سلامتي لاءِ اهو ضروري آهي ته، اهو تيستائين پنهنجي رسم رواج کي هٿان نه ڇڏي، جيستائين ان جي بدران پنهنجو ٻيو ڪو سهڻو رواج اختيار نه ڪري. ثقافتي زوال اهيءَ ۾ آهي جو پنهنجي ريت رسم کي ڪهڙ ڇاٽي ڇڏي ڏجي ۽ پين جي رسم رواج کي اتم سمجهي اختيار ڪجي. "علم الانسان" جي مطالعي مان هڪ وڏو سبق اهو مليو ٿو ته ڪنهن به گروه جي ثقافت ۾ ڪيئن تبديليون اچن ٿيون، ڪهڙيون تبديليون ان کي باقي رکن ٿيون، ۽ ڪهڙي قسم جون تبديليون ان کي ختم ڪن ٿيون!

ن. ب

باب پهريون

اولاد لاءِ دعا

سکائون باسڻ

جن عورتن کي ٻار نہ ٿيندو آهي، سي ڪنهن نہ ڪنهن پير جي سُکا باسين، ۽ سکا باسڻ وقت چونديون آهن: 'پير! پٽ ڏي يا خدا کان وٺارائي ڏي تہ نَر جو نَر ڏينديسانءِ.' جنهن جو مطلب هوندو آهي تہ گهَٽو يا ڪُونهون ڏيندي. ڪي زالون وري ٻار جي جهنڊ، چِڪ، چوٽي يا ڦنڊر باسين ۽ اها انهيءَ پِير جي ڪري ڇڏينديون آهن.

جن زالن کي ٻار نہ بچندو آهي يا سِڪي سِڪي پيٽ ۾ ٿيندو آهي، سي ڪنهن پِير جي سُکا يا باس باسينديون آهن. اهڙي ٻار کي 'سوڪتو' چيو ويندو آهي. جڏهن ان عورت کي پنجون مهينو پيٽ ٿيو تہ سُکا ۾ "اڌ کِپ" ڏين. يعني زالون اڌ کِپ آن جي ڪَنّي ٿاهي، ڪنهن ٻر واري پِير تي وڃي ڏيئي اينديون آهن. ڪي زالون چاليهو باسينديون آهن، جو گهٽو ڪري مسجد ۾ ڏنو ويندو آهي. ڪي زالون پير يا ولي جي ڪُني باسينديون آهن: يعني چانورن جي ديڳ لاهين. هر پير يا ولي جي جدا جدا مڃتا ڪن. ملتان جي غوث صاحب جا روٽ باسين، چام ڏاتار جي ڦنڊر ڏين، ميان غلام شاهہ کي "مڇي ماني وارو پير" سڏين ۽ اتي سيئل مڇي ۽ ماني باسين.

جن زالن کي هڪڙي پٺيان ٻہ ٻار ڄمندا آهن تہ اهي وري ٻارن کي ننڍڙي ٻاڃاريءَ ۾ وجهي، ڍُڪائي پِير تي وٺي وينديون آهن ۽ پِير جي ڏمال هڻنديون آهن (۱).

---

(۱) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

جهنڊ يا جاد باسڻ

زالون باس باسينديون آهن ته پٽ ڄمي ته فلاڻي ڪي فلاڻي پير تي ”جاد“ لهرائينديونسين. سڄي جهنڊ لاهي، رکو مٿي تي چوٽي ڇڏين، ان چوٽيءَ کي ”جاد“ چون(١).

گهڻو ڪري پهرئين پٽ جي جهنڊ جي باس، پٽ جي ويجهي عزيزياڻي، جيئن ته ماءُ، ناني، ڏاڏي يا ماسي باسيندي آهي. اها باس ڪنهن پير يا وليءَ جي نالي باسي ويندي آهي، ۽ اها سوڻ سائڻ سان ڪنهن پير، وليءَ يا فقير تي لهرائينديون آهن.

ڪنهن عورت کي اولاد نه ٿيو ته خود اها عورت (ان جي ماءُ يا سَسُ) ڪنهن پير يا وليءَ تي جهنڊ باسيندي. چوندي ته: اي فلاڻا پيرا! مون کي بخشيل پٽ (پوٽو يا ڏهٽو) ڏي ته آءٌ توتي سوني وينڊي سان، اڇي ڦندر سان، دهلن دمامن، ڳيچن ۽ خوشين سان اچي پٽ (پوٽي يا ڏهٽي) جي جهنڊ لهرائي ونديس.' اها باس پير يا وليءَ جي درگاهه تي هلي وڃي ڪنديون آهن، بعضي گهر ويٺي به اعتقاد ڪري باس باسينديون آهن (٢).

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٢) الهڏتو بلوچ، تعلقو شهدادپور.

باب ٻيو

ٻار جي سرجڻ کان وٺي ڄمڻ تائين

<u>پٽ ۽ ٻار ٿيڻ</u>

پٽ ڌيءُ جي ابتڙ ڄمندو آهي. يعني ڌيءُ سنئين ڄمي، ۽ پٽ اونڌو ڄمندو آهي. جڏهن ڪنهن عورت کي اڳئين ويم ۾ ڌيءُ ڄائي هوندي، تڏهن ٻئي ويم کان اڳ کيس ضرور ڪنهن نر جانور يا پکيءَ جو گوشت کارائين. چو ته چوندا آهن ته ويم کان اڳ جي نر جانور جو گوشت کائيندي ته پٽ ڄڻيندي، جي مادي جانور جو گوشت کائيندي ته ڌيءُ ڄڻيندي. جي چاول ٻار ڌيءُ کي مٽي جي پوئين حصي ۾ پٽو نظر ايندو ته چون ته هن ٻار کان پوءِ پٽ ڄمندو، چو ته پکڙ-وڙ ظاهر ٻيٺو آهي. چوندا ته ڪارو نانگ پيٽ واري زال کي ڏسندو ته انڌو ٿي پوندو، لهر ڪرڻ بند ڪري، آهستي ڪرونڊڙو ٿي پنجي رهندو(١). ڪکيل ماڻهوءَ وٽ حامله عورت ايندي ته ڇڙندڙ زهر ڇڙي پوندو ۽ مريض وڏيڪ بيمار ٿيندو. پيٽ واري زال کي پٽ ڄمندو يا ڌيءُ ان لاءِ هيٺيان سوڻ ڪنديندين آهن.

* جڏهن پيٽ واري عورت کي کير پوندو آهي، تڏهن آن عورت جو ٿورو کير ٺڪر جي ڪنهن ٽانوَ ۾ وجهي ٽ-واٽي تي رکن. جي ٻهريائين ڪو ڇوڪرو يا مرد اچي ان رستي تان لنگهيو ته پٽ ڄمندو، مگر جي ڪا ڇوڪري يا عورت لنگهي ته ڌيءُ ڄمندي.

---

(١) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

* جي پيٽ واري عورت وڏهڻ کان پوءِ آئي هلي ۽ سڄو پير اڳ ۾ کنيائين ته پٽ ڄڻيندي، پر جي کٻو پير اڳ ۾ کنيائين ته ڌيءُ ڄڻندي (۱).

* چانور ٻار ڄمڻ سان روج راڙهو ڪيو ته مٿانئس جيڪو ٻار ڄمندو سو مَٽَ ٽيل هوندو، يعني پُٽ چانور هوندو ته ان کان پوءِ ڌيءُ ڄمندي، ۽ جي ڌيءُ چانور هوندي، ۽ انهيءُ روج راڙهو ڪيو ته مٿان پُٽ ڄمندو.

* ڌيءُ کي ڪياڙيءُ کان پٽو نظر آيو ته پُٽ ڄمندو. يعني آهو پٽو 'پڳ-وَرُ' ليکبو.

* پيٽ واري زال کٻي وک کڻي هلندي ته ڌيءُ ڄمندي، جي سڄي وک کڻي هلندي ته پٽ ڄمندس.

* پيٽ واري عورت اِڪي مهينن ۾ نئون ڪپڙو پائي ته پُٽ ڄڻيندي، ۽ جي ٻڏي مهينن تي پائي ته ڌيءُ ڄڻيندي.

* ٻڏي مهينن ۾ نئون ڪپڙو پائيندي ته ڪيس ۽ ٻار کي نقصان پهچندو.

* ڪتيءُ لئي عورت کي پيٽ ٿيو ته ڌيءُ ڄمندي، جي ڪتيءُ آيرندي پيٽ ٿيو ته پُٽ ڄمندو.

* پيٽ واري زال اونداهين ۾ ويامندي ته ڌيءُ ڄڻيندي، ۽ جي چانڊوڪين ۾ ويامندي ته پُٽ ڄڻيندي.

* ٻڏي مهينن تي پيٽ واري زال رِلهڪو نه سڀي، جي سبائين ته ڌيءُ ڄڻيندي ۽ ڪيس به نقصان رسندو.

* پيٽ واري عورت جي گهر ۾ جيڪڏهن ڪنهن ڌاريل جانور نَر ڄڻيو ته عورت ڌيءُ ڄڻيندي، مگر جي جانور کي مادي ڄائي ته عورت پُٽ ڄڻيندي.

* جنهن عورت کي ننڊ گهٽي هوندي، اها ڌيءُ ڄڻيندي.

---

(۱) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

* جنهن عورت کي ڏيءَ ڇمڻ جون نشانيون هجن، اها ڪـَڪڙ کائي ته پٽ ڄڻيندي.

* جيڪا عورت پنهنجي گهر ۾ رکيو ڏيئو ڄڻيندي هجي، ان جو ويم وقت گهر مٽ ڪجي، يعني ٻئي گهر ۾ ويم ڪرائجي ته پٽ ٿئي.

* جيڪا عورت صبح جي پهر ۾ ويامندي آها پٽ ڄڻيندي. اهڙيءَ طرح پهر پهر جو وارو آهي.

* جڏهن ڪنهن عورت کي پيٽ ٿيندو آهي، تڏهن اها ڪنهن جوڳيءَ وٽ (جنهن کي مُرلي ۽ نانگ هوندو) نه آڻيندا. پر جي اتفاقاً آتي آئي، ۽ مرليءَ جي وڄائڻ تي نانگ ڇڀيءَ مان ڪَرُ ڪڍي لهر نه ڪئي ته چوندا ته انهيءَ عورت کي پيٽ ۾ ٻار 'پٽ' آهي.

* حمل واري عورت جي ٿڃ گهاٽي هوندي ته پٽ، جي ڇـِڊي هوندي ته ڌيءَ سمجهي ويندي آهي(١).

<u>پيٽ واري عورت جا سوڻ</u>

انهيءَ لاءِ ته پيٽ واري ٻار کي ڪوبه ڇيهو نه رسي، هيٺيان سوڻ ڪندا:

* ٻـن جيڻن واري ڪنهن عورت کي ٻيڙيءَ ۾ چڙهڻو پوي ته پنج ٽـَڪا آن ۾ رکي پوءِ چڙهندي.

* مٿيءَ جي پٿر تي نه ويندي.

* جيڪڏهن سندس ويڙهي ۾ ڪو ماڻهو فوت ٿيو ته انهيءَ جي ڪفن جون تندون گهرائي پنهنجي ساڄي هٿ جي چيچ ۾ ٻڌندي. جڏهن جنازو ڪڍي نڪرندا، تڏهن اهي تندون جنازي تان آچلائي ڇڏيندي.

---

(١) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

* جنهن پاسي لاش جو ٻاچولو هوندو، اَن پاسي ڳورهاري عورت کي نه ڇڏيو ويندو.
* جڏهن پنجون مهينو پيٽ ٿيو ته ان کي زالون "اڏ ڳپ" چونديون، ۽ ان وقت 'ڪنگي' کنهن پير تي وڃي ورهائينديون آهن (١).
* پيٽ واري عورت ٻَڌي مهينن ۾ نئون ڪپڙو پائيندي ته کيس ۽ ٻار کي نقصان پهچندو.
* ويم وقت جي ڏيءَ ڄمي ته "پُٽ پُٽ" ڪجي، جي پُٽ ڄمي ته ڏيءَ ڏيءَ ڪجي (٢).

ٻار نه ٻچڻ جا سوڻ

جيڪڏهن ڪنهن عورت کي ٻار نه ٻچندو ته ان حالت ۾ هيٺان سوڻ ڪنديون آهن:

* پيٽ واري عورت کي پنجون مهينو پيٽ هوندو ته سندس پاءُ ٻڏل پيڙيءَ جي لوهه مان ڪَڙي ٺهرائي ايندو، جا عورت پنهنجي ساڄي پير ۾ پائيندي. ان ڪڙيءَ ۾ لوهه جا پنج ڇلا هوندا، جن مان ٻه، هڪڙي طرف ۽ ٽي وچ ۾ ٿيندا آهن. اها ڪڙي انهيءَ حالت ۾ ٺهندي جو لوهار ٻه نيرانو هجي، عورت جو پاءُ ٻه نيرانو هجي ۽ عورت ٻه نيراني هجي. عورت ڪڙي پائي يڪدم اچي ماني کائيندي.
* ٻار نه ٻچندو هجي ته ان عورت جا ويجها عزيز پچنديءَ سارو سون، چاندي يا لوهه جون ٻه منگليون، ٻه پيرن جون ڪڙيون ۽ ڪنَ جو هڪ والو ٺهرائي ننڍڙي ٻار کي پهرائيندا ته جيئن اهو ٻار وڃن رهي وڏو ٿئي.
* عورت جي ساڄي ڪَن ۾ هڪ "جيئندڙو" پائين.
* ويم واريءَ جي 'اور' پرائيءَ ديهه ۾ پورين. اهي سوڻ جتوئي ۽ چانڊيا قومن ۾ عام آهن (٣).

---

(١) رحمت الله وندير، تعلقو خيرپور. (٢) ۽ (٣) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

ٻڌل ٻيڙيءَ جي لوھ مان ڪڙي ٺھرائڻ جا سون ھن طرح آھن: عورت جو ڀاءُ ڪڙي ٺھرائڻ لاءِ لوھار وٽ ويندو تہ ھو ڪيس سُٺائي ڇنڇر يا سُٺائي سومر تي اچڻ لاءِ چوندو. پوءِ عورت جو ڀاءُ مقرر ڏينھن تي سوا رپيو ۽ ڪُنيءَ جو وٽو ڀريل کڻي فجر مھل دڪان تي ايندو، جتي لوھار اڳ ۾ ئي دڪان کي ٻھاري سُٺاري ڏيئي پاڪ صاف ٿيو ويٺو ھوندو. جيستائين ھو ڪڙي ويٺو گھڙيندو تيسين وڏائي ۽ مائيءَ جي ڀاءُ ڪان سواءِ ڪنھن کي اچڻ نہ ڏيندو. لوھار ۽ وڏائي ٻہ وضو ڪري پوءِ ڪم تي ويھندا. جيسين ڪڙي گھڙجي راس ٿئي، تيسين مائيءَ جو ڀاءُ ھڪ پير تي بيٺو ھوندو ۽ صلواة سڳوري يا الله جو نالو وٺندو رھندو. جڏھن لوھار ڪڙي ٺاھي تيار ڪندو تہ مائيءَ جي ڀاءُ کي مبارڪ ڏيندو، ۽ پوءِ ھو ھيو پير پَٽ تي ڪوڙيندو ۽ ڪُنيءَ جو ڀريل وٽو ۽ سوا رپيو لوھار کي ڏيندو. لوھار وري ڪُنيءَ جي وٽي مان مَٺ ڀري ڪيس ڪارائيندو ۽ پڻ اڳواٽ ئي آڻي رکيل کير ٻہ پيارينداس. پوءِ ڪڙي ڏيئي ھدايت ڪندس تہ ڪپڙي ۾ ويڙھي کڻي وڃ تہ جيئن آن کي لاڻ نہ لڳي.

پوءِ مائيءَ جو ڀاءُ اھا ڪَڙي ڪپڙي ۾ ويڙھي ڀيڻ جي ساڄي پير جي مُريي ۾ پائيندو. گھر وارا سڀ مائيءَ کي مبارڪون ڏيندا ۽ دعا ڪندا تہ خدا شال ڪيس ڪو جيئڻ جاڳڻ جو پُٽڙو ڏئي! مائيءَ کي اھا ڪڙي تڏھن پارائين، جڏھن ھوءَ پنجون مھينو پيٽ سان ھوندي آھي ۽ تيستائين مائيءَ کي پير ۾ پئي ھوندي آھي، جيسين ٻار ٽن سالن جو ٿئي يا ڪڙي ازخود ڪمزور ٿي ڀڄي ڀُري پوي. ڀڳل ڪڙيءَ جا ٽڪر ڪپڙي ۾ ويڙھي ٻڌي رکندا. جيڪڏھن ٻئي ڪنھن ضرورتمند کي ڪنھن وقت ضرورت پئي تہ ان کي ڏيندا، جيڪو وري ڀڳل ٽڪرن مان نئين ڪڙي ٺھرائي ڪم آڻيندو(١).

(١) محمد طالب لوھار، تعلقو ٽنڊو باگو.

ڪُهائي نہ ڏيڻ جا سَوَڻ

پيٽ واري عورت کي "دوپستي" بہ چون. جنهن عورت کي پيٽ نہ ڏيندو، تنهن کي چون "سَنڍ". انهيءَ سنڍ عورت ۾ اولاد جي اميد رکڻ آهي 'اڪن کان انب گهرڻ'.
ڪِن عورتن سان وري اها روبڪار ٿي ويندي آهي، جو پيٽ بہ ٿئي مگر پنجين يا ڇهين مهيني ڪُهاءُ اچي وڃي. اها قدرت جي وس جي ڳالهہ آهي، مگر زالن ۾ اُن جا وري ڪي ڪارج آهن. چونديون تہ "فلاڻيءَ شيءِ تي روح مٽ ڪاڍي هيس، وِسڪٽي آهي، تڏهن ٿي ٻار ڪيرائي." انهيءَ عورت جي ڪُهاءُ کي روڪڻ لاءِ هيٺيان ساٽ سڳڻ ڪيا ويندا آهن:

* کجور جي ڳچي ۽ ٻَچ جا وار ڪپي، ان سان سڳو ڳاهي ٻڌن.
* ٽامي وارا پئسا، گهٽ ۾ گهٽ نَوَ، وڏ ۾ وڏ يارهن، سڳي، تائت، يا ڪنهن ڳوٿريءَ ۾ وجهي، تعويذ وانگر چيلهہ ۾ ٻڌن.
* گهوڙيءَ جي اڳيان پہ ڏويا ڪن آنّ رکنديون آهن. پوءِ جڏهن اڏ ڪائي ويندي، تڏهن ان کان آنّ پري ڪري رکنديون، ۽ وري ٻاٽي ڀري اچي گهوڙيءَ جي اڳيان رکنديون، جڏهن گهوڙي ٻاٽي پيي بچائيندي، تڏهن اهو آنّ ڪٽي، گهوڙيءَ جي اوبر واري پاٽيءَ ۾ پسائي ۽ گڏائي، سُڪڻ رکنديون. جڏهن آنّ صفا سُڪي ويندو، تڏهن اهو انهيءَ زال کي پيهٽو پوندو. پوءِ ڏهہ ئي مهينا اهو اٽو پيو هلندو. ٿورو ذرو اوبر واري اٽي سان، ٻئي اٽي ۾ گڏائي ماني پچائي کائيندي تہ ڪُهائي کانئہ ڏينديس.
* مڙس ۽ زال ڇئن مهينن کان پوءِ پاڻ ۾ نہ گڏجن.
* صابڻ سان نہ وهنجي ۽ نہ لٽا ڌوئي.
* مکڻ کي هٿ ئي نہ لائي ۽ نہ کائي.

* ڪنهن ٻه عورت يا جانور جو ويم ٿيندو هجي ته اصل نه ڏسي.
* پنجين مهيني کان پوءِ ڪو به ڪم ڪار نه ڪري.
* گهٽو نه گهمي.
* ريشمي لٽا نه ڪري.
* لوهه جي ڪڙي ٿهرائي پائي.

ٻار جي صحيح سلامت ڄمڻ لاءِ سوڻ

پيٽ واري عرصي ۾، ڙالن کي اڏيڙا ٻه، ٿيندا آهن. پوءِ ڪن کي چار ڏينهن، ته ڪن کي آٺ ڏينهن. باقي ڪن سان ته نسورو ويل ٿي ويندو آهي، جو آٺ يا نوَ مهينا ٿا هلن. اهڙيءَ عورت کي گهٽ تڪليف ٿئي ۽ ٻار ٻه سلامت ڄمي، ان لاءِ زالون هي سوَڻ ڪنديون آهن:
* پيٽ واري عورت لاءِ ڪو به نئون لٽو، ٽئين، پنجين، ستين يا نائين مهيني پائڻ چڱو آهي. جو ته ائين ڪرڻ سان پٽ ڄمڻ جي سورهن آنا پڪ آهي.
* سج لٿي کان پوءِ نلڪي توڙي کوهه تان پاڻي نه ڀري.
* ڪابه مسافري (آٺ يا گهوڙي وغيره جي) نه ڪري.
* سدائين سنئون سمهڻ گهرجي.
* غم ۽ ڪاوڙ ڪرڻ نه گهرجي.
* بيماري ٿئي ته جلاب نه وٺجي.
* مئل ماڻهوءَ جو پاڇولو نه پوي، نه ته ٻار کي ڪينگي(١) ٿي پوندي.
* مينديءَ کي هٿ نه لائي، نه ته ٻار گونگو ٿي پوندو.
* ساڳي نه کائجي، نه ته ٻار کي گيگ ٿي پوندي.
* ڏونگهي نه کائجي، جو ٻار کي ججهري ٿي پوندي.

---

(١) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

سهنجي ويم جا حيلا

سهنجي ويم ٿيڻ لاءِ پيٽ وارين عورتن لاءِ هيٺيون ڳالهيون نهايت ضرور ليکيون وينديون آهن (١):

* ائين مهيني کان وٺي روزانو نيراني ۾ نباتون کائڻ.
* نائين مهيني کان وٺي گيهه کائڻ.
* گهٽ ۾ گهٽ ٻه چونڊا آنّ روزانو سويري پيهڻ.

گرهڻ جي اثر کي روڪڻ

چنڊ گرهڻ يا سج گرهڻ وقت پيٽ واري عورت کي ڪو به ڪم ڪرڻ نه ڏيندا، پر ڪيس چوندا ته: سنئين سڌي ٿي سمهي پوي. ڀائيندا ته جي هوءَ ڪم ڪار ڪندي ته پيٽ واري ٻار کي نقصان رسندو. مثلاً جي گرهڻ وقت اها عورت ڪا ڪاٺي ڀڃندي ته پيٽ وارو ٻار ڀڳل ڄنگهه يا ٻانهن سان ڄمندو. جي هوءَ نوڙي ڪا شيءِ ڪٽندي ته ٻار ڪٻو ٿي پوندو. جي سهڻ مهل پيٽ تي ٻانهن رکندي ته ٻار پيٽ سان لڳي پوندو، يا جي ڄنگهه ڄنگهه تي رکندي ته ٻار ٻيٽين ڄنگهن سان ٿي ڄمندو. مطلب ته آها عورت انهن ڳالهين جو خيال نه ڪندي ته پوءِ پيٽ وارو ٻار انڌو، منڊو، ڪاڻو يا ٻين عيبن وارو ڄمندو(١).

ڪنهن ٻار کي ڄمڻ وقت ڪو نشان هوندو يا ڪو عضوو ڪريل هوندس، مثلا ڪاڻو يا ڇيچون ڳنڍيل ڄائو ته چوندا ته چنڊ گرهڻ جو حساب آهي. انهيءَ ڪري جڏهن چنڊ يا سج وٺجي، تڏهن ”ٻورهاري زال“ ۽ آن جو مڙس آرام سان سمهي پون يا ويهي رهن، ڪو به ڪم نه ڪن، جيستر چنڊ يا سج آزاد ٿين. جي اکيون ٻوٽيندا ته ٻار انڌو يا ڪاڻو

(١) راڇپرن ۽ پلهن جا رواج، رحمت الله فقير ونڊير، تعلقو خيرپور.

ڇمندو. جي عورت ليهو ڏيندي يا سڀ جو ڪم ڪندي ته ٻار ڳنگو يا ٻوڙو ڄمندو(١).

ٻهريون ويم يا ٻهريون ستوانجو

ڪنوار جو ٻهريون ويم هميشه پيڪا ڪرائيندا آهن ۽ ان جي ڪاڌي خوراڪ جو خرچ به پيڪا ڏين، باقي خرچ ساهرا ڪن (٢).

ٽري هندن ۽ هريجنن ۾ به ڪنوار کي ٻهرئين پيٽ تي مائٽ وٺي ويندا آهن. جڏهن ستون مهينو هلندو آهي، تڏهن ڪنوار جو پاءُ ساهرن کان موڪل وٺي کيس وٺي ويندو آهي. اٺين مهيني ۾ ڪونه ڪوٺين، ڇو ته اٺون مهينو نياڳو سمجهن ۽ چون ته: "اٺون، مٺون". پوءِ وري نائين مهيني ۾ وٺي ويندا آهن. جيڪڏهن گهٽو وقت ٽڪائڻو هوندو اٿن ته پنجين مهيني به وٺي ويندا آهن (٣).

عام طرح ٻار نائين يا ڏهين مهيني ڄمندو آهي، پر بعضي ستين ۽ اٺين مهيني به ويم ٿئي. ستين مهيني ۾ ڄاول ٻار کي "ستڙيو" ۽ اٺين مهيني ۾ ڄاول کي "اٺڙيو" چون.

(١) ڳوٺ علي محمد قرڙو ۾ محمد يعقوب قرڙو شرڪ کان پڇندڙ هو، تنهن کي چيو ويو ته اڄ سج گرهڻ آهي تنهنجي گهر ۾ اميد واري آهي، تنهنڪري ڪوبه ڪم نه ڪر، نه ته ٻار کي نقصان پهچندو. تنهن کي محمد يعقوب شرڪ سمجهي، ڪهاڙي ڪٽي وڻ ڪپي ڇانگڻ لڳو. قدرت خدا جي، جڏهن سندس گهر واريءَ ٻار ڄائو ته مٿو سڄو ويڍيل هوس ۽ ٻارڙو ٿورو وقت جيئرو هو. وري هڪ مائيءَ سج گرهڻ وقت ڳنڊيءَ جو ليڙو ليتو هو. جڏهن ٻار ڄايس تڏهن ٻار کي پائخاني جي نيڪال لاءِ جاءِ ڪانه هئي. (محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو).

(٢) غلامرسول جتوئي، تعلقو واره.

(٣) رائچند هريجن، تعلقو سٺي.

حمل واري عورت کي جڏهن نائون مهينو ٿيندو آهي، تڏهن پيون عورتون چونديون ته: ”نائون به پنهنجو ائس ته ڏهون به پنهنجو“ (يعني ”هٿ پير لهڻ“ جا ڏينهن هائي پوريا ٿيا ائس، وٽيس ته نائين مهيني ۽ هٿ پير لهي، وٽيس تہ ڏهين مهيني ۾). ٻـار ڄڻڻ کي ”هٿ پير لهڻ“ به چيو ويندو آهي.

هٿ پير لهندڙ زال لاءِ ڪائڻ جون شيون ۽ هٿ پير لهڻ کان پوءِ استعمال جون شيون (جنهن کي ”سورن جـو وکر يا سوڏو“ به چون) اڳواٽ وٺي رکيون وينديون آهن ۽ دائي کي پڻ چتاءُ ڏيئي ڇڏيو آهي، جو تہ چوٽي آهي تہ: ”آک اٿندي ۽ ضاعفان جي هٿ پير لهندي ڪا ديـر نہ لڳندي آهي“.

حمل واري عورت کـي هـڪ ”ڪوڙا سـور“ ۽ ٻيا ”سچا سـور“ ٿين. ”سچا سـور“ هٿ پير لهڻ وارن سـورن کي سڏين (١).

ڏکيو ويم ۽ ان جا سوڻ

ڏکيو ويـم عورت لاءِ سڪرات برابر سمجهيو ويندو آهي. بعضي ڏکيي ويـم سبب عورتون مري بہ وينديون آهن. تنهنڪري عورتون ڏکيي ويم کان بچڻ لاءِ ڪـي ساٽ سوڻ ۽ حيلا ڪنديون آهن، جيڪي هن طرح ڪن: *عورت کـي هٿ پير لهڻ وقـت تڪليف زياده ٿيندي تـہ ڪا ماهہ پري شيءِ، يعني ٻڪري، ڳابو وغيره ڪـُهي خيرات ڪن، ۽ دائي آن جانور جي سير وارو رت ڀرين گهر جي دروازي تي، پوءِ هٿ پير لهندڙ عورت جي نراڙ تي لڳائي چوندي: ڪـُل پيرن جـو خير! اسين طالبو خير جاء. جيئن پنڙا ڏنا تو، تيئن خير ڪر ٻٽ سندي ماءُ جو!

---

(١) رحمت الله ونديرو، تعلقو خيرپور.

*جنهن گهر ۾ ويم ٿيندو آهي، دائي ان جي گهر جو ڏاري
کٽندن ۾ ڪارا مرچ ڇٽيندي ۽ در جي اڳيان پڻ ڪڏ ڪوني،
ان ۾ پاڻي وجهي، ٿورا ڪارا مرچ ڇٽيندي (١).
*گهر جا سڀ ڪلف کولي دروازي جو ڪڙو لاهي ڇڏيندي يون.
*نٿان پنهنجي ڪن جو زيور ٻيءَ ڪنهن عورت سان مٽائيندي.
*هٿ پير لهندڙ عورت جي هٿ ۾ ڪو ڇلو يا منڊي وغيره
هوندو ته اهو لاهي ڇڏين.
*ٻيءَ ڪنهن پيٽ واري عورت کي، هٿ پير لهندڙ عورت
جي خبر نه ڏيائيندي يون.
*تڪليف گهٽي وڌي ويندي ته پوءِ هٿ پير لهندڙ عورت
کي ٻئي ڪنهن گهر ۾ وٺي ويندي يون.
*هٿ پير لهندڙ عورت تان ٻه ساوا پن، هڪ سٻتو ۽ ٻيو
اٻتو گهوريندي يون (٢).
*تڪليف جي حالت ۾ هٿ پير لهندڙ عورت کي "مريم گل"
به سونگهائين، ڪي عورتون وري سورة "مريم" جو
دور ڪن (٣).

ويم جا سوڻ.

*هٿ پير لهڻ وقت، دائي سچي سڳوريءَ جو روٽ ۽
بادشاهه پير جي مٽائي باسي، پوتيءَ کي ڳنڍ ڏيئي پوءِ ويم
ڪرائيندي. سچي سڳوريءَ جو روٽ پچائڻ لاءِ ڀريل
ڪنواريون ڇوڪريون جنڊ صاف ڪري اٽو پيهنديون.
انهن ڇوڪرين ڏي ڪوبه مرد ماڻهو نه ويندو. بلڪ
سچي سڳوريءَ جي مانيءَ تي ڪنهن به مرد جي نظر پوڻ نه
ڏينديون. ماني پچائي، گيهه ۽ کنڊ وجهي ڪٽي ٿا هيندا يون.

(١) الهڏتو بلوچ، تعلقو شهداد پور.
(٢) محمد پناهه قرزو، تعلقو ڪنڊيارو.
(٣) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

پوءِ وضو ڪري گهر جي ڪنڊ ۾ حلقو ٻڌي، گوڏو گوڏي سان ملائي ويهي سچيسڳوريءَ جي ڪنني ڪائي ختمو ڏيندا يون.

*ڇالون چوندا يون آهن ته: جنهن گهر ۾ سچيون ڪوڏيون، وڏا ڪوڏ، سنک ۽ نفيل پيل هوندا، ان گهر ۾ عورت کي هٿ پير لهڻ ۾ تڪليف ٿيندي، تنهنڪري مٿيون شيون جيڪڏهن گهر ۾ هونديون ته اهي ڪڏ ڪڍي ٻوري ڇڏينديون، ۽ هٿ پير لهڻ کان ايڪيتاليهه (٤١) ڏينهن پوءِ انهن کي ڪڍي، گير ۾ ڏوئي رکنديون.

*جنهن گهر ۾ عورت هٿ پير لهندي آهي، ان گهر جون ٻيون عورتون تيستائين نه وهنجنديون، جيستائين هٿ پير لهندڙ عورت جو چلو پورو نه ٿئي.

*هٿ پير لهڻ وقت ٻي ڪنهن ٻيٽ واري عورت کي ان گهر ۾ اچڻ نه ڏينديون، چاڪاڻ ته جي اها عورت گهر ۾ آئي ته پوءِ هٿ پير لهندڙ عورت کي ٻيٽ ۾ پٽ هوندو ته ڌيءَ ڄڻيندي ۽ اينڊڙ عورت کي ڌيءَ هوندي ته آها پٽ ڄڻيندي.

*هٿ پير لهندڙ عورت سُورن ۾ هوندي ته ان ڳوٺ مان ڪو به ماڻهو مسافري تي نه ويندو.

*هٿ پير لهڻ وقت گهر ۾ ٻاٽي جا ٿانو سڀ خالي ڪري ڇڏينديون.

*هٿ پير لهڻ جي خبر ماءُ، ڀيڻ ۽ دائيءَ کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي ڪو نه ٻڌائين، ته متان خبر پکڙجڻ جي ڪري هٿ پير لهڻ ۾ تڪليف ٿئي.

*گهر ۾ ڪنهن به مرد ماڻهو کي نه ڇڏينديون.

*گهر جي دروازي تي نم جا ساوا پن ۽ بصر جون ڳنڍيون ٻڌي، موڙي ڪري ٽنگي ڇڏينديون ته جيئن عورت ۽

سنڌ ۾ ٻار کي ”لاڻ“ نہ لڳي. گهر ۾ هرياليءَ ۽ ڏوپ جو واس بہ ڪندا ڪنديون.

ٻار ڄمڻ.

هٿ پير لهڻ وقت ٻهرين ٻار جو مٿو ۽ پوءِ پير نڪرندا آهن، پر ڪي ٻار ٻهرين پير ظاهر ڪن، اهڙي ٻار کي ”ٻهيڙيو“ چون.

*ٻار ”آمهڙو“ ٿي وڃي تہ دائي، عورت کي اونڌو ڪري ٽنگيدي ۽ کيس ڇاڇول ڏيندي، جنهن ڪري آمهڙو ٻار ”سَمهڙو“ ٿي پوندو ۽ ويم پڻ سولو ٿيندو.

* هٿ پير لهڻ وقت دائيءَ کان سواءِ ٻيون ويجهيون مائٽياڻيون بہ ميڙ ڪري اچي ويهنديون ۽ ٻار ظاهر ٿيڻ وقت ”ڪڙو ٻڌڻ“ جو سوڻ ڪنديون ۽ ڪي زالون وري دعائون پڙهنديون.

*ٻار ڄمڻ تي دائي يڪدم دانهن ڪندي تہ ”ڏيءُ ڄڻي ڏيءُ“. اهو ان ڪري تہ متان پٽ جو ٻڌي هٿ پير لهندڙ عورت خوشي محسوس ڪري ۽ ”اور“ مٿي چڙهي وڃي ۽ زال بيمار ٿي پوي(١). پوءِ دائي چاول ٻار کي ڪوڙي ۾ ويڙهي عزيزن کي مبارڪون ڏيندي، ۽ پيءُ يا ڏاڏي کي تڏهن ڏيکاريندي جڏهن کانئن ”موڪا“ وٺندي.

*جيڪڏهن ٻار سڪيلڌو هوندو (يعني ٻار سيڪي پڃي ٿيو هوندو يا اولاد نہ بچندو هوندو) تہ دائي لڪ ڪندي ۽ ان سان گڏ گهر واريون عورتون بہ لڪ ڪنديون، يعني پٽ هوندو تہ ڏيءُ ڪري مشهور ڪنديون تہ جيئن ٻچا ڪرڻ وارن جي ٻار تي هوس نہ ٿئي، پر جيڪڏهن ٻار سڪيلڌو نہ هوندو تہ دائي ”مبارڪ“ چوندي ۽ پوءِ سڀئي

---

(١) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

هڪڙي کي مبارڪون ڏيندا. سڪيلڌي ٻار کي 'سوختو' به چون (١).

* ڪن هنڌن تي ڇمڻ کان پوءِ ٻار کي ڪٽي هڪ ٻاٽ ۾ وجهنديون ۽ پٽ جي حالت ۾ چونديون: "ٻانڙو چانو، ٻانڙو چانو"، ۽ ڌيءَ جي حالت ۾ چونديون: "ڪانءَ ويائي- ڏوڙ وجهي ڇڏيوس" (٢).

پٽ ڇمڻ جي خبر ملڻ شرط ڏهلاري اچي ويندا ۽ نغمس شروع ٿي ويندا. پر ڌيءَ ڇمڻ تي ايتري خوشي ڪونه ڪن.

ٻار ڇمڻ کان پوءِ جا سوڻ.

*ٻار جي ڇمڻ وقت ڇلو يا منڊي ڪٽي ٻار جي وات تي رکنديون ته وات ننڍو ٿئيس. بعضي پٽ جي حالت ۾ ڇلي سان ۽ ڌيءَ جي حالت ۾ منڊيءَ سان وات ڪڇينديون، انهيءَ لاءِ ته جيڪڏهن ٻار جي روئڻ کان اڳ ڇلي يا منڊيءَ سان وات ڪڇبو ته ان ٻار جو وات وڏو نه ٿيندو.

*پڙهُڻ ڪٽي ان سان اڳ چاول ٻار کي، نئون چاول ٻار ڏيکارين ۽ چون ته ائين ڪرڻ سان هڪڙي سان ساڙ ۽ حسد نه ڪندا.

*ٻار ڇمڻ کان پوءِ خاص ڪري پٽ لاءِ، دائي چوندي ته: هيءُ ٻار آءُ وڪڻان ٿي ڪو وٺندو؟ تنهن تي پڇندس ته: ملهه ڇا اٿس؟ دائي چوندي ته "لوڻ جي ڍڪڻي". تنهن تي ٻار جو پيءُ لوڻ جي ڍڪڻي ڪٽي دائيءَ کي ڏيئي، اهو ٻار دائيءَ کان وٺندو. بعضي دائي مرچن جي لپ، ۽

---

(١) محمد پناهه ترڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٢) رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

ڪڻڪ يا جوئر جي هڪ چونڊي تي ٻار ڏيندي. اهو سون ان لاءِ ڪن ته جيئن ٻار چڱو ڀلو رهي(١).

*ٻار کي صاف ڪپڙي ۾ ويڙهي، ان جي ٻنهي ڪنن ۾ ٻانگ ڏين.

*ان بعد سخياڻي زال ٻار جو تارون ڪڻندي، جيڪو هن طرح ڪڻن: آڱر تي ڳڙ يا ماکيءَ جو ذرو مکي، ٻار جي ڪاڪڙي وٽ آڱر رکي مٿي زور ڏين. تارون ڪڻڻ جو ڪم جيڪڏهن ڪنهن مُوذياڻي (ڪنجوس) کان ورتو ويو ته پوءِ چون ته ٻار مُوذي (ڪنجوس) ٿيندو.

*ٻار جي سيراندي کان ڪاتي، ڏاتو، ڪپُ يا لوهه جو ٽڪر رکن ۽ چون ته ائين ڪرڻ سان ٻار کي جنّ، ڀوت، ديو يا پري ڊيڄاري نه سگهندا ۽ سندن پاڇو ٻار تي نه پوندو، جنهنڪري ٻار ننڊ ۾ ڇرڪ به نه ڀريندو(٢).

*ٻار ڄمڻ کان پوءِ ڏيءَ جي حالت ۾ ”اور“ گهر ۾ پورين ته جيئن ڏيءَ هميشه انهيءَ گهر ۾ رهي، ۽ پٽ جي حالت ۾ ”اور“ ٻاهر ڪنهن هنڌ پورين ته جيئن پٽ ڀلي وڏو ٿي ٻاهر گهمي ڦري.

*جيڪڏهن ماءُ کي اڳ ۾ ٻار نه بچندو هوندو ته اهڙي حالت ۾ هڪ چورس ٺپي تي سورة ”ياسين“ لکي، ٺپي کي وچ ۾ سوراخ ڪري، ٻار کي ان خال مان لنگهائين ۽ پوءِ اهو ٺپو مڙهائي ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌن، ۽ ”اور“ ڪچي لوڻي ۾ وجهي ٻاهر ٻيءَ ڏيهه ۾ پوري اچن(٣).

---

(١) محمد پناهه قرزو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٢) رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٣) ڪلهوڙا قوم جا رواج: غلام رسول جتوئي تعلقو وارهه ڪان مليل.

*ڪن هنڌن ٻار ڇمڙ ڪان پوءِ گڏهه جي لڏ گهرائي، ٻاٽي ۾ ملائي، آن ٻاٽي سان ٻار کي وهنجارين.
*سون ٻاٽيءَ ۾ ڌوئي، اهو ٻاٽي ٻار تي هارين ۽ ان کان پوءِ سڄي ٻاٽي سان وهنجاري، ٻار جي ڪن ۾ ٻانگ ڏيارين، ٻانگ چوڻ جو اجورو ٻه مصري جي صورت ۾ ڏنو ويندو آهي (١).

ناڙو ڪپڻ.

ٻار ڇمڙ سان ئي دائي، ٻاڪي ڪٽي ٻار جي ناڙي کي ڏهي، سڳو ٻڌي، پوءِ ڪپيندي آهي. ناڙي جي ڦٽ جي ڪڙي لهندي ته دائي اها ڪٽي ٻاٽي ۾ اڇلائي ايندي، ۽ ان جو ٻه لاڳ وٺندي. پٽ هوندو ته پنج رپيا ۽ ڌيءَ هوندي ته ٻه رپيا وٺندي.

---

(١) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڌيارو.

باب ٻيون

ولادت کان وٺي بلوغت تائين

ٻار جي سنڀال دوران سوڻ.

ٻار ڄمڻ کان وٺي وڏي ٿيڻ تائين، ماءُ ۽ ٻين مائٽياڻين طرفان هيٺيان سوڻ ڪيا ويندا آهن:

*ماءُ، ٻار ڏي چاليهي تائين پٺي نہ ڪري سمهندي، ڇو ته: جيڪڏهن ڪنهن عورت ائين ڪيو ته "ديوي" ٻارڙي کي ٿڃ پيارڻ ويندي، جنهنڪري ٻار، ماءُ جي ٿڃ لاءِ ڏائيندو پر روج راڙهو ڪندو. انهيءَ حالت ۾ هيٺيان سوڻ ڪن:

*ستن کوهن جو پاڻي آڻي آن ۾ ستن وڻن جا پن وجهي، ستن وڻن جي ڪاٺين جي باهہ تي پاڻي گرم ڪري، آن پاڻيءَ سان ٻار کي ستن ڏينهن تائين ڌ-واڻي تي وهنجارين.

*نانگ ماري ڌ-واڻي تي پوري، پوءِ آن ڌ-واڻي تي نانگ جي مٿان ٻار کي ٽي ڏينهن وهنجارين.
* هٿ پير لڏل عورت ڪنهن بہ جانور يا پکيءَ کي هڪل نہ ڏيندي، ڇو ته ائين ڪرڻ سان ماءُ جي ٿڃ سڪي ويندي.

*ٻار کي هڪ نہ ٻي ڏ، ڇڏيندي تہ آن ٻار کي مٿل ڪٽيءَ جي منڊيءَ تي ٻيهاري وهنجارين.

*ڏيءَ کي ايڪيهہ ڏينهن نيڻ ڪڍن ۽ پٽ کي اڍائي مهينا. وڌيڪ ڏينهن نيڻن ڪڍڻ سان ناڙين کي نقصان پوندو.

*ٻار کي مٺيان ڏند اڳ ۾ ڄمن ته ناناڻا ان ٻار کي چانديءَ جو ننڍڙو سڱ ڳچيءَ ۾ ڳر تهرائي ڇڏين، ڇو جو انهن جي خيال ۾ وڃهنداڻ ۾ حالت ۾ ناناڻن کي نقصان پهچندو.

*ٻن ڏينهن جي ٻار جي نانءَ ڇٺي ۾ ناناڻا ٿي پير ”کيٽڙ“ جون کيس سون يا چانديءَ جا ڳهه (ڪنگڻ ۽ ٻانهن ۾ ڪڙيون ۽ ڳچيءَ ۾ هسيءَ) وجهن ۽ ٻارهين مهيني صفر پوئين اربعا تي آهي ڳهه مٽائي، وڏا ڪرائي ٻارائين. ٿي سال ائين ڪن.

*ٻار جي ڇٺيءَ تي سير نه وجهندا، باقي ٻاهري ٻيا خشڪا چانور رڌين. گهڻو ڪري ٻاٽ جو پٽ رڌين.

*ٻار نه ڳالهائي يا ٿيڙ تپ هجيس ته ان کي رڇ تي چاڙهين.

*گونگي ٻار کي دهلاريءَ جو اوٻارو پاڻي پيارين، يا سروري مڱڻهار جي دهل جو ڏونڪو ڌوئي، اهو ڌوپ وارو پاڻي پيارين، ته جيئن ٻار ڳالهائي.

*جيڪو ٻار ڳالهائڻ جي عمر ۾ آيو هجي، پر اڃا ڳالهائڻ تي نه وريو هجي، ان جي وات ۾ جيئري جهرڪيءَ جي سِسي وجهن ته ٻار جلد ڳالهائيندو.

*جيڪڏهن ننڍڙي ٻار واري عورت سيويون کائيندي ته ٻار کي پيٽ ۾ ”سيڪيون“ (ڪينئان) ٿي پونديون. انهيءَ ڪري جيڪڏهن ننڍڙي ٻار واري عورت کي سيوين کائڻ تي دل ٿي، ته پوءِ ڏکڻ ۾ سيويون وجهي، در جي چانئٺ تي ويهي کائيندي، ائين ڪرڻ سان ٻار کي پيٽ ۾ ”سيڪيون“ نه ٿينديون.

*جيڪڏهن ٻارڙو روڄ راڙهو ڪندو هوندو ته پوءِ ستن گهرن مان سَرَ ڪڍي، آهي ساڙي، انهن جي رک ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌن ته روڄ راڙهو ڇڏي ڏيندو.

*ٻار واري عورت، ٻار سميت ڪنهن مقام يا درگاه تي، ٻاس يا سُکا کان سواءِ ڪانه ويندي، نه ته ٻار کي نقصان رسندو.

*جنهن گهر ۾ وهم ٿيو هوندو، ان گهر مان ’چِلهي‘ تائين ڦانڊو نہ ڪڍندا، نہ تہ ڪنهن چاول ٻار جو وات ٿري پوندو (يعني وات ۾ ڦلٽا ٿي پوندا).
*جنهن ٻار کي ڏند آيل ناهن، اُن کي ڦٽي نہ ڏيندا، ڇاڪاڻ تہ ڦٽي ڏيڻ جي حالت ۾ ٻار کي ڏند تڪليف سان نڪرندا(١).
*عورت کي ڌيءُ ڄائي هوندي، ۽ پٽ نہ ڄمندو هوندس، تہ پوءِ اُن ڌيءُ جون واليون ڪين لهرائين، ۽ چون تہ: جڏهن ڀاءُ ڄمندس تڏهن واليون پائيندي. ڪن هنڌن تہ وري پٽ ڄمڻ تائين ڌيءُ جا ڪن بہ ڪين ٽوپائين.
*وهم واري عورت جو چلو ست ڏينهن هلي، انهي عرصي تائين ڪوبہ مرد ماڻهو چلي واري جاءِ ۾ اندر نہ ويندو.
*چلي واري عرصي تائين گهر ۾، وڻ هيٺ يا ٻئي ڪنهن هنڌ ڏاڏيان ڪونہ ڳالهائين، متان ماءُ ۽ ٻار کي چرڪ ٿي پوي.
*ٻار ڄمڻ کان پوءِ ستن ڏينهن تائين ان گهر ۾ ٻريل ڪاٺيون ٻاٽي سان ڪونہ وسائين، ڇو تہ ائين ڪرڻ سان ٻار جي منهن ۽ بدن تي ڦلٽا ٿي پوندا(٢).
*مينهن ۽ گوڙ ٿئي تہ ٻار جي ٻانهن ۾ ڪچو اڇو ڌاڳو ٻڌي ڇڏينديون تہ متان ٻار ٻوڙو ٿي پوي(٣).
*جنهن ٻار کي مٿي ۾ ٻہ ڀؤنريون هونديون سو ڀاڳ وارو ليکبو.
*جنهن ٻار کي پير ۾ پدم هوندو، سو سڀاڳو ٻار چون.
*جنهن ٻار کي چور ڏند اڀرندا، اهو ٽيستائين ڏکيا ڏينهن ڏسندو رهندو، جيستائين اهي سڀئي ڏند نہ ڪڍائيندو يا ڀاڄهي لهي وڃن.

---

(١) محمد پناهہ قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٢) ۽ (٣) ماهوار ”نئين زندگي“ ڪراچي، مارچ ١٩٧٥ع.

*ٻار آڱولن يا ڇهن آڱرين وارو ٻار ڏکيا ڏينهن نہ ڏسندو، ۽ ڪنهن نہ ڪنهن هنر ۾ مشهور ٿيندو.

*ٻار جو خالي پينگهو نہ لوڏين، جو ائين ڪرڻ سان ٻار جون اکيون اٿي پونديون.

*ٻار ڪي ٽٽو آيو تہ چون "اُف دائي، تنهنجي مُٺيءَ تي موچڙو!"

*ٻار اوٻاسي ڏئي تہ سندس وات تي هٿ يا آڱر رکن، يا وري هيٺئين ۽ مٿئين چپ تي واري سان ڏسٽي آڱر رکن تہ جيئن اوٻاسي اڌ ۾ رهجي وڃي، متان ٻار جون ڄاڙيون چڙهي پون يا واڇون وڏيون ٿي پون.

*ٻار ڪي نڇ آئي تہ چونديون "ڇِتا پٽ!" يا "بسم الله"!

*ٻار ٻاهر ۾ سڙيو تہ چونديون "تري پيو".

*ٻار فوت ٿي ويو تہ چون "وڏيو آهي".

*ننڍڙو ٻار بيمار ٿيو تہ چونديون "سُڪالو ٿيو آهي".

*ننڍڙو ٻار ستل هوندو تہ چونديون "وڏو ٿيو آهي".

*ٻار جي سُٽي ڦڪي ڪي هارڻ بدران چون "وَڌاري ڇڏ!"

*جنهن ڪٽ تي ٻار ستل هوندو، ان ڪي هڪ هنڌان ڪٽي ٻئي هنڌ رکڻ بعد ڪٽ جا ڪنڌڙ هڪ ٻئي کي هٿ ڏيندا ۽ ان بعد هرڪو پنهنجي پنهنجي هٿ جي اڪ ۽ پٽ چمندو تہ جيئن ٻار ڪي نقصان نہ پهچي(١).

پٽ جي چوري.

پٽ چمڻ تي، "پٽ جي چوري" ڪن، انهيءَ موقعي تي سموريون مائٽياڻيون اچي گڏ ٿين، ۽ کيچ کائين.

---

(١) محمد طالب اوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

"ڇـُوري" ڪنهن ٽالهہ يـا ڪنهن ٻئي ٿانو ۾ گيهہ ۽ کنڊ ملائي ٿاهين. سڀ عزيز ياڻيون آنهي ٿانـوَ جـي چوڌاري ويهي "ڇـُوري" ٺاهينديـون ۽ ڪِيچ چونديون ۽ آخـر ۾ هڪٻئي کـي مبارڪون ڏينديون. پوءِ ٻـار جـي ويـجهي عزيزياڻي آئـي اها ڇـُوري ورهائيندي ۽ تنهن کان پوءِ مٺائي ڏيندي آهي(١).

ٻار کي ٿڃ ڏيڻ.

نئين چاول ٻار کي ماءُ ٽيستائين ٿڃ نہ ڏيندي، جيستائين گهر ۾ رهندڙ يا ٻاهران آيل عورتون، جن کي سونُ پيل هوندو، آهـو انهن کان لهرائي پاڻي ۾ ڌ ٺاري، ان پاڻيءَ سان ماءُ جون ڇاتيون ڌ ٺارين. گهر ۾ ڪا سنجيل گهوڙي موجود هوندي يـا ٻاهران گهر ۾ لنگهي آئي هوندي تـہ اهڙيءَ حالت ۾ ان جا رڪيب ڌوئي ان پاڻي سان ڇاتيون ڌ ٺاري پوءِ ٿڃ ڏيارين (٢).

ٻار ـ ماءُ جو علاج.

*سٽوانجو يا ٻنيهو: ويم بعد عورت کـي ڇاليهن يـا ٻنيهن ڏينهن تائين "سٽوانجو" کارائين، جنهن کـي "ٻنيهو" پـڻ چونديون آهن. اهـو هن طرح تيار ڪن: ويم کـان ڏهـہ پندرهن ڏينهن ڪن اڳـ دائـي ۽ هڪـڙي پوڙهي عـورت گڏجي وڃي پساريءَ کان "ٻنيهو" خريد ڪنديون. آهي ٻنيهي جي هرهڪ شيءِ جانچي جونچي وٺنديون. پوءِ سڀ شيون جدا جدا چونڊي، چنڊي ڦوڪي صاف ڪري رکنديون. ان بعد اهي شيون هڪـ هڪ ڪري ڪاٽ جـي اکريءَ

---

(١) الهڏنو بلوچ تعلقو شهداد پور.

(٢) جتوئي قوم جا رواج: غلام رسول جتوئي تعلقو وارهہ.

۾ ڪنديون، پر اهڙي هنڌ يا اهڙي طرح جو ڪنهن به
مرد ماڻهوءَ جي نظر ھنيھي تي نه پوي. پوءِ اهي سڀ
شيون ڪٺي، گڏي ھنيھو تيار ڪنديون. سڄاڻ دائي جو
تيار ڪيل ھنيھو ويم واري عورت استعمال ڪندي ته ويم
سبب جيڪا به جسماني ڪمزوري هوندي، سا دور ٿي ويندي
۽ عورت چاق چوبند رهندي. ھنيھو تيار ٿيڻ بعد ٺڪر
جي ٿانوَن ۾ وجهي رکن.
*ويم واري عورت کي دائي، صبح شام اچي هٿ هڻندي،
جنهن ۾ سڄي جسم کي گيهه سان مالش ڪري، پوءِ سندس
پيٽ تي جنڊ يا جنڊيءَ کي هٿئي جي ٽيڪ سان ٻهاريندي،
ته جيئن عضوا پنهنجي جاءِ وٺي بيهن.
*ڇهين واري عرصي ۾ ويم واري زال کي ٻاجهري، جوئر
يا چانورن جي پنڙي رب، جنهن ۾ جهجهو گيهه، ڦوٽا ۽
جيرو پيل هوندو، کارائينديون آهن.
*ويم کان پوءِ ڇهين يا ستين ڏينهن، عورت مٽي تي ٻاٽي
وجهندي، ۽ ان کان پوءِ ٻار جي ڇٽي ڪن (١).

دائيءَ جو لاڳ.

ٻار ڄمڻ تي دائيءَ کي لاڳ ڏيڻ جو رواج هرقوم
۾ جدا جدا ٿئي، جيڪو هيٺئين تفصيل موجب آهي:
*ٻار ڄمڻ تي دائيءَ کي هٿ- پير لهندڙ زال جو لٿل رئو ۽
چولو ملندو، سکيا ماڻهو اٿون رئو ۽ چولو به ڏيندا. ان کان
علاوه پٽ ڄمڻ جي حالت ۾ پنج رپيا ۽ ڌيءَ لاءِ مرضيءَ
مطابق لاڳ ڏين. دائي ٩ يا ١١ ڏينهن ٺڪندي، پوءِ
جيترا ڏينهن ٺڪي هوندي اوترين پاٽيون اَنّ جون ڪيس
ملن، جنهن کي 'وِرِڙ' چيو ويندو آهي (٢). عام طرح ويم

(١) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

(٢) سمات قوم جا رواج: رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

واريون عورتون يارهين ڏينهن ڇلو ختم ڪن ۽ مٿي تي ’پڪو پاڻي‘ وجهن. اهو عرصو دائي جيڪا خدمت ڪري ان جي عيوض ڪيس گهٽ ۾ گهٽ پنج رپيا روڪڙا، نئون رئو ۽ چولو، لاڳ ۾ ملندو(١).

*پٽ جي ناڙي وڍائي جو لاڳ، دائي پهرين ٻه رپيا يا پنج رپيا وٺندي، پوءِ وري ڏهه رپيا ۽ ڪپڙن جو وڳو وٺندي. جن ماڻهن ڏانهن مبارڪيءَ جو ڳڙ يا مصري ڪٽي ويندي يا ڪنهن ماڻهوءَ هٿان مبارڪي موڪليندي ته آنان ٻه ڪيس ڪپڙا ۽ پئسا ملن. ڳڙ ۽ مصريءَ جو خرچ گهر-ڌڻين تي، باقي مبارڪيءَ ۾ جيڪي ٻه ملي، سو دائيءَ جي حوالي. ڪي سرنديءَ وارا پٽ ڄمڻ جي خوشيءَ ۾ دائيءَ کي ٻڪري، ڏڳي يا مينهن وغيره ٻه ڏين. ڌيءَ ڄمڻ جي حالت ۾ دائيءَ کي صرف پنج رپيا ۽ ويم واري عورت جا لٽا ملندا(٢).

*پٽ ڄمڻ جي حالت ۾ دائي، ٻار جي مائٽياڻين (ماءُ، پڦي، ڏاڏي، ناني، ماسي وغيره) کان هڪ-هڪ پڙو لهرائي وٺندي، چاهي اهو سونو هجي يا روپو. جيڪڏهن پڙو نه هجي ته والي وٺندي. مردن مان پيءُ، چاچي، مامي، نانءِ، ڏاڏي وغيره کان وري هڪ-هڪ بوڇڻ وٺندي.

*دائي، پٽ توڙي ڌيءَ، ٻنهي جي حالت ۾ ’روهيون مانيون‘ وٺندي، يا انهن جي عيوض پنج ٽويا ماريون وٺندي.

*جيڪڏهن ڪنهن سرنديات کي ٻار ڄائو ته ان جو وات سوني منڊيءَ سان کڄين ۽ جي غريب جو ٻار هوندو ته چانديءَ جي ڇاپي سان کڄين. اها منڊي يا ڇلو، دائي کڻندي.

---

(١) راڄپرن ۽ پلهن جا رواج: رحمت الله وندير، تعلقو خيرپور.

(٢) محمد پناه، ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

*ڪي ماٺهو ٻٽ چمڻ تي امام موسيٰ رضا جو نياز ڪندا ۽ آهو دائي وٽ ورهائيندي. اُن ڪان پوءِ ڳڙ ورهائين، ۽ ان جي عيوض دائيءَ کي گهور ملندي (١).

ڪن قومن ۾ هٿ پير لهندڙ عورت جا لاٿل ڪپڙا دائي کي ڪونہ ملن، باقي ٻيو سمورو لاڳ ساڳيءَ طرح ملندو. اڌ پاءُ تيل ۽ پاءُ ميٽ جو بہ دائيءَ کي ڏنو ويندو. انهن قومن ۾ ڏيءُ جي حالت ۾ بہ ساڳيو ٻٽ وارو لاڳ ڏيندا (٢).

ميربحرن ۾ ٻيو لاڳ ساڳيو ڏين، البت ڏيءُ چمڻ جي حالت ۾ ڳڙ نہ ورهائڻ سبب اهو لاڳ دائي کي نہ ملندو (٣).

ٻٽ چمڻ جي مبارڪي.

ٻٽ چمڻ تي ٻهرين مڱڻهار دُهل کڻي اچي، در تي دس وڄائيندو ۽ دعائون ڪري مبارڪون ڏيندو. دهل جو آواز ٻڌي اوڙي پاڙي جون زالون بہ اچي گڏ ٿينديون. گهڻو ڪري پاڙي واريون بہ "سروري فقير" يا مڱڻهار کي ڪجهہ نہ ڪجهہ ڏينديون. انهيءَ ڏيڻ کي "ويل" چون. پار جون ويجهيون مائٽياڻيون دهل جي تار تي خوشيءَ وچان نچي ڳيچ بہ ڳائينديون. آخر ۾ مڱڻهار يا "سروري فقير" کي ٻڪري، ڏڳي يا ٻيو ڪجهہ ڏيئي خوش ڪندا. دهلاري کي گهٽ ڏيڻ تي اوڙي پاڙي ۾ ڪل ٿيندي (٤).

---

(١) چانڊيا قوم جا رواج: غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهہ.

(٢) پاڙو سوچي، قوم چنا جا رواج: غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهہ.

(٣) ميربحر قوم جا رواج: غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهہ.

(٤) الهڏتو بلوچ، تعلقو شهدادپور.

ڪنڌ.

پٽ ڄمڻ تي ماءُ کي مٽ مائٽ مبارڪون ڏيندا ۽ ڪي عورتون ڳيچ به ڳائينديون. ويم ڪيل عورت ڪان سواءِ، گهر جي ٻين ڀاتين کي به مبارڪون ملنديون. جيڪي ماڻهو مبارڪ ڏيڻ ايندا، سي ٻار کي خرچي ”ڪنڌ“ جي نالي سان ڏيندا. اهو سلسلو ڇٺيءَ تائين هلندو رهندو(١).

ٻار جي پيءُ، ٻين عزيزن يا دوستن کي مبارڪي ۽ جيترا پئسا اڳ ڏنا هوندا، اوترا ڪيس به آنهن وٽان ملندا. پاڻ وري مبارڪ ڏيڻ وارن کي مصري يا ڳڙ ڏيندو(٢).

پاڪر.

پٽ ڄمڻ جي خبر يا مبارڪ جڏهن سندن مرشد کي ملندي تڏهن آهو به قميص سبائي ٻار جي پيءُ کي اچي ڏيندو يا موڪلي ڏيندو. مبارڪيءَ جي عيوض مريد وري مرشد کي ڪجهه نه ڪجهه نذراني طور ڏيندو. غريب گهٽ ۾ گهٽ پنج رپيا ۽ شاهوڪار گهٽ ۾ گهٽ ڏهه رپيا ۽ ٻڪري وغيره ڏيندو، جنهن کي ”پاڪر“ چون(٣).

ٻار جو نالو رکڻ.

ٻار کي وهنجارڻ بعد صاف ڪپڙي ۾ ويڙهي پيءُ، ڏاڏي يا ٻئي ويجهي عزيز کي ڏيندا، جيڪو ٻار جي ڇيچ ساڄي هٿ ۾ جهلي، سندس ڪن ۾ ٻانگ چوندو ۽ ان بعد ٻار جو نالو رکندو. ٻار تي گهٽو ڪري ڏاڏي، يا ٻئي ڪنهن مري ويل ويجهي عزيز جو نالو رکندا. پر جيڪڏهن ٻار سيڪي ٻئي چائو هوندو يا نه بچندو هوندو ته ان جو

---

(١) راڄپرن ۾ پلهن جا رواج: رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٢) ۽ (٣) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

نالو سهڻن لفظن وارو نہ رکندا ۽ چوندا تہ اهو ڳرو نالو آهي. تنهنڪري وڻن ۽ ميون جا نالا رکندا، جهڙوڪ: ڪيرڙ، ڪِيڙ، ڪنڊو، لاڙو، ڦوڳ، انب، تُوت، صوف، ڏاڙهون، اڪ، ڳُل، ڦُل وغيره؛ يا جيتن وغيره جا نالا جهڙوڪ: پوپٽ، ٽِيڊو (ٽِنڊڻ)، ماڪوڙو وغيره؛ يا وري ذائقي جي لحاظ وارا نالا، جهڙوڪ: ڪَوڙو، مِٺو، مصري، پتاشو وغيره رکيا ويندا. ان کان علاوه جنهن ڏينهن يا مهيني ۾ ٻار ڄاول هوندو تہ انهيءَ نالي سان بہ سڏيندا، جيئن: جمعو، آچر، سومر، اڱاريو، خميسو، منگل، رمضان، شعبان، عرس، رجب، محرم، صفر، حاجي وغيره (١).

ڪن قومن ۾ رواج آهي تہ ٻار جو نالو ڇهڻ سان رکي ڇڏين، جيئن تہ: سيد، پيرزادا، شيخ، سونارا وغيره. ڪن قومن ۾ وري ڇهين ڏينهن ڇٺيءَ واري رات ٻار جو نالو رکن، جيئن تہ: ڏهراج، گهانگهرا، آگرا، ڦرڙا، ابڙا، تنيا، ڪاهوڙا، راڄپر، سرائي، مگڻ، سامٽيا، خاصخيلي، ٽالپور، رند، لُنڊ، خشڪ، مري وغيره. نالو پيءُ يا ماءُ رکي. نالي رکڻ وقت، ڪڏهن اختلاف بہ ٿيندا آهن. مثال طور: ڪو ماڻهو پنهنجي پٽ جو نالو ’اميربخش‘ رکندو هجي، پر ماڻهي ڳوٺ ۾ ’اميرخان‘ نالي ڪو ماڻهو هوندو تہ اهو نالو رکڻ ڪو نہ ڏيندو؛ ۽ چوندو تہ: جيڏي جو نالو ڪيئن رکندؤ؟ عام ماڻهن ۾ اهو وهم ويٺل آهي تہ ٻئي ڪنهن ٻار تي سندن ٻار جي نالي وارو نالو رکڻ سان اُهين نالي وارو ٻار مري ويندو (٢).

---

(١) رحمت الله وڏير، تعلقو خيرپور.

(٢) محمد پناهہ ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

نالي رکڻ جا بد سوڻ.

*جنهن ماڻهو کي اولاد نہ هوندو يا رڳو ڌيئرون هونديون تہ ان جو نالو ٻار تي نہ رکندا.

*ماءُ پيءُ جي نافرمان اولاد جي نالي جهڙو نالو بہ نہ رکندا.

*جوانيءَ ۾ مري ويل يا گهڻو عرصو بيمار رهيل ماڻهو جو نالو بہ نہ رکندا.

*ڪُوڙا نالا، جهڙوڪ: عبدالقادر، علي‌اڪبر، علي‌اصغر، عباس‌علي وغيره بہ نہ رکندا.

*پيءُ ڏاڏي وغيره جو نالو بہ نہ رکندا، ۽ چوندا تہ: انهيءَ نالي جو ادب ماڻٽ کان نہ پڄي سگهندو، ۽ ڄر جيڪڏهن اهڙو نالو رکندا تہ ان سان گڏ پيو نالو بہ ضرور رکندا.

نالا ڪارڻ يا بگاڙڻ.

اڪثر ماڻٽ پنهنجي ٻار جو نالو لاڏ ۽ ڪوڏ مان سڏڻ ڪري ننڍو ڪري ڇڏيندا، ۽ اهڙي ريت اصل نالو بگڙي ٻي صورت اختيار ڪندو آهي. جيئن عبدالڪريم مان آبو، ڪريم‌بخش مان ڪمو يا ڪرو، علي‌بخش يا علي‌محمد مان علو، اڪبر مان اڪو، شرف‌الدين مان شرفو ۽ شفيع‌محمد مان شفو يا شفن، دين‌محمد مان دينو ۽ گل‌محمد مان گلو وغيره.

ڪڏهن وري ڊگهي نالي جي بدران "اڌ" نالو بہ سڏيندا آهن، جيئن عبدالقيوم کي قيوم، عبدالجبار کي جبار، زين‌العابدين کي زينل وغيره.

ڇٽي.

ٻار ڄمڻ کان ڇهہ ڏينهن پوءِ ستينءَ رات ٻار جي ڇٽي ڪن. ڇٽيءَ جي رات اوڙي پاڙي جي عزيزن ۽ نياڻين کي سڏين. منگتا فقير جيڪي (اٽ جي حالت ۾) ٻار جي ڄمڻ

واري ڏينهن کان دس وڃائيندا ۽ مرادون گهرندا رهندا، انهن کي ٻه ڇٺيءَ واري رات مائٽن ۽ ٻين عزيزن کان لاڳ ملڻ جي وڏي اميد هوندي آهي. ڇٺي ڏيءَ توڙي پٽ، ٻنهي جي ٿيندي. البت پٽ جي ڇٺي وڏي ڌام ڌوم سان ٿئي. ان موقعي تي ٻاڙي جون زالون گڏجي سهرا به ڳائين.

ڇٺيءَ جو پٽ.

ڇٺيءَ جي رات مٺو پٽ رڌين، جنهن کي ”مٺي پٽ جو کٽو“ به چون. اهو پٽ گهر جي ڀاتين ۽ ٻاڙي اوڙي مان گهرايل نياڻين کي کارائين. ڪجهه پٽ ڳوٺ جي گهرن ۾ به موڪلين، جتان وري پٽ واري ٿانوَ ۾ ٿورو گهڻو اَن ملندو، جيڪو دائي کي ملندو(١).

بلوچ توڙي سماٽ قومن ۾ ڪٽڪ جو ڏارو ڪري، ان ۾ ڳڙ وجهي، ڇٺيءَ جو پٽ رڌين.

جتوئي قوم ۾ رواج آهي ته دائي ڇٺيءَ جي پٽ مان اڌائي ڏويئون ”بيبي تنوري“ جي نالي جون ڪڍندي ۽ باقي پٽ ٻاڙي ۾ ورهائين(٢).

جيڪڏهن ڪي مائٽ غربت يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري ڇٺيءَ جو پٽ نه ڪري سگهن، تڏهن به دائيءَ کي اَن وغيره ضرور ڏين، جنهن کي ”پَٽُ“ چون(٣).

تنيا قوم ۾ ڇٺيءَ جي پٽ مان بادشاهه پير کي ختمو به ڏيارين. چانڊيا قوم ۾ پٽ جي ڇٺي تي طهري پٽ ۽ ڌيءَ جي ڇٺيءَ تي ڪوئنرو پٽ رڌين(٤).

---

(١) رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٢) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

(٣) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٤) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

ڇٽيءَ جا سوڻ.

ڇٽيءَ جي سوڻن مهل پنج يا ست زالون گڏجي ڇٽيءَ جا گيچ ڳائين. گهڻو ڪري سڄي رات گيچڻ ڳائڻ ۽ سوڻن ڪرڻ ۾ گذارين. ڇٽيءَ ۾ هيٺيان سوڻ ڪن:

*سڳا ويڙهڻ: ڇٽيءَ واري رات ٻار ۽ ماءُ واري کٽ جي چئني پاون سان هڪ هڪ ڪانو کڙو ڪن، ۽ هرهڪ ڪاني جي پرسان هڪ ڇوڪري کي اَڙ يا مٺائي ڏئي ويهارين. ان کان پوءِ زالون انهن ڪانن جي چوڌاري سڳا ويڙهڻ شروع ڪنديون. جڏهن ست تندا پورا ٿيندا، تڏهن هڪ عورت "آيت‌الڪرسي" پڙهي، کٽ تي دم ڪندي. ان وقت دائي چوندي:

"آيت‌الڪرسي، ڪڇ ۾ ڪمان
لوهه جي ڪنجي، رڪ جو ڪوٽ
يا علي! تنهنجي اوٽ، تنهنجي ڪوٽ"

سڳن ويڙهڻ مان مراد اها هوندي اٿن ته اهو هڪ ڪوٽ آهي ۽ ان تي حضرت علي رض جو هٿ آهي، تنهنڪري ڪابه خوفناڪ شيءِ ٻار ۽ ماءُ کي نقصان پهچائي نه سگهندي. صبح جو نماز مهل دائي اهي سڳا ۽ ڪانا لاهي پنهنجي گهر کڻي ويندي. اهو سوڻ پٽ جي ڇٽيءَ تي ڪن. هي رواج قرڙا، ٽيپا، ميمڻ، ڪلهوڙا، سري، خشڪ ۽ مڱڻ قومن ۾ عام آهي(١).

*مائي ڇٽي يا ٻيبي ڇٽي: عام ماڻهن جو عقيدو آهي ته ڇهن ڏينهن کان پوءِ "ڇٽي ٻيبي" يا "مائي ڇٽي" ٻار جي عمر ۽ قسمت لکڻ ايندي آهي. ان موقعي تي ٻار کي نوان ڪپڙا ۽ ڳانا پارائين. ڪي زالون وري ٻار کي ڪاري مَسُ جا

---

(١) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

مڱا (ڳانا) ڇنڱڻ ۽ ٻانهن ۾ ٻڌن، ۽ هڪ ڳاني ۾ چانديءَ جو ويڙهه، ڇلو ۽ مٺيا وجهي، ڪنڊلو ٺاهي ٻار جي ڳچيءَ ۾ وجهن. ان ڪان پوءِ ڍڪڻيءَ ۾ کير ڀري، ٻار جي سيراندي ڪان رکن ۽ چون: "مائي ٻاڪ ڀري، ڇڳو ٻاڪ لڪجانس" (١).

ڪن قومن ۾ رواج آهي ته ان موقعي تي ٻار ۽ ماءُ جي چوڌاري صلواة ۽ آيت الڪرسي پڙهن، ته جيئن "ڇٺي بيبي" راضيءَ تي مٺي قسمت لکي. ان مهل هڪ ٿالهي ڀت جي ڀري ٻار جي سيراندي ڪان رکن ۽ صبح جو ڪوه يا واهه ۾ اڇلائي ڇڏين. ٻئي ڏينهن ڇٺي بيبي کي ختمو ڏيارين (٢).

راڇپر ۽ پلهه قومن ۾ ٻار جي سيرانديءَ ڪان هڪ اڇو پنو، مس ۽ ڪلڪ به رکي ڇڏين، ته جيئن "مائي ڇٺي" ان پني تي مس ۽ ڪلڪ سان قسمت لکي (٣).

*<u>چنڊا هڻڻ</u>: دائي، ٻار ماءُ جي ٻنهي هٿن جون آڱريون، آڱوٺن سميت کير مان ٻوڙي ڀرين اولهه طرف، پوءِ اتر، اوڀر ۽ ڏکڻ طرف، پوءِ آسمان ڏانهن ۽ آخر ۾ زمين ڏانهن چنڊا هڻائيندي. ائين ٽي ڀيرا ڪن، ۽ ان ڪان پوءِ ٻار جي نراڙ، ڳلن ۽ ڪاڏيءَ تي به چنڊا هڻن.

---

*مٺي ماني رڇائي، چار ٽڪر ڪري، هر هڪ ٽڪر ٻار جي مٿان ٽي ڀيرا گهوري، پوءِ چارئي ٽڪر چئن طرفن ڏانهن اڇلائين.

---

(١) رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٢) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٣) رحمت الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

*دانگي يا ڪُني جي ڪاراڻ، ٻار جي ترارُ ۽ ڳلن تي هڻن ته جيئن نظر نه لڳيس.

*ڳڏهه جي ليڏوٽي کي ٻاٽيءَ ۾ پسائي، ان ٻاٽيءَ سان ٻار کي وهنجارين. لُنڊ، خشڪ ۽ ڪوسا قومن ۾ اهو ٻاٽي ٻار جي ماءُ کي پيارڻ جي رسم آهي.

*ٻار کي آنُ ۾ توري، اهو آنُ خيرات ڪري ڇڏين.

*ڪنهن نيڪ ۽ معتبر ماڻهو کان ڦيڻ ڪيائي، ٻار جي تارونءَ تي لڳائين، ته جيئن ٻار ان ماڻهوءَ جهڙو نيڪ ۽ معتبر ٿئي.

*ٻار کي چنگهن ۾ ڏاوڻ ٻڌن (١).

*جتوئي قوم ۾ رواج آهي ته سير کن مينديءَ پسائي ان جا ٻه حصا ڪري، هڪ حصو ڏاڏي ٻوٽين ۽ ٻيو آدم ٻوٽين کي لائين، ۽ چون ته: آدم ٻوٽين کي مينديءَ لائڻ سان ٻار گونگو نه ٿيندو.

*ڳڏهه جا ست ليڏوٽا، ست سيگون ۽ ست گز آٽين، ۽ ليڏوٽا ڌاڳن ۾ ٻوٽي سيگن ۾ زه ڪري ٻڌن. انهن ستن سيگن مان چار گهر جي چئن ڪنڊن ۾ پنجين گهر جي وچ واري وَرِي ۾، ڇهين در جي چائنٺ ۾، ۽ ستين ٻار جي کٽ ۾ رکن. ان کان پوءِ ٻيءُ ٻار تي نالو رکندو (هي سوڻ پٽ جي حالت ۾ ڪن).

*ٽن ڌيئرن مٿان ڄمندڙ پٽ کي ”ٽڪڙ پٽ“ ۽ ٽن پٽن مٿان ڄمندڙ ڌيءَ کي ”ٽڪڙ ڌيءَ“ چون، ۽ اهڙي

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

ٻار کي ٻه ڪنگڻ پائڻ ۾، ۽ هڪ ڪڙي ساڄي ٽنگ ۾ پائين (١).

*چانڊيا قوم ۾ رواج آهي ته ڇٽيءَ جي رات، ڪٽڪ ۽ ڪارا ڌاڳا کير ۾ پسائي رکن، ۽ صبح جو اهي ڪٽڪ آچن ڌاڳن ۾ پوئي، ٻار کي ٻانهن ۽ ٽنگن ۾ ٻڌن.

*ڇٽيءَ واري رات وارو پٽ ڍڪڻيءَ ۾ وجهي، منجهس کير ملائي، ٻار جي سيراندي کان رکن ۽ صبح جو اهو پٽ ۽ کير پاڻيءَ ۾ هاري ڇڏين، ۽ چار ڪارا ڌاڳا ٻار جي ٻانهن ۽ ٽنگن ۾ ٻڌن.

*پٽ جي حالت ۾ سوني منڊي يا نڪ جي سوني ڦلي، سڳي ۾ وجهي، ٻار جي ٽنگ ۾ ٻڌن، ۽ ڏيءَ کي روپو ڇلو يا روپي منڊي ڳچيءَ ۾ ٻڌن (٢).

*ڪلهوڙا قوم ۾ ڇٽيءَ جي رات ختمو به ڏيارين (٣).

*سير بحر قوم ۾ رواج آهي ته ڪا وڏي سدوري ضاعفان، ٻار جي سيراندي کان رکيل پٽ ۽ کير مان آگر پوڙي ٻار جي وات ۾ وجهندي ۽ نراڙ تي رکندي، ۽ سدراسي سٽ جا ڪارا سڳا، چنگهن ۽ ٻانهن ۾ ٻڌڻ کان پوءِ چوندي: مائي ڇٽي! هن ٻار جو ڀاڳ سهاڳ چڱو ڪجانءِ، چڱو انگ لکجانءِ. ان کان پوءِ اها ضاعفان پٽ جي حالت ۾ سونو ويڙهه ۽ ڏيءَ جي حالت ۾ کير منڊي ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌندي. اهو ويڙهه يا منڊي ڪاري ڌاڳي ۾ ٻڌن (٤).

ڪي قومون ٻار کي سنهي ٻافتي جي آڱرين وجهن، ۽ چانديءَ جو ڇلو ڪاري سڳي ۾ وجهي ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌن (٥).

مٽي تي پاڻي وجهڻ.

هٽ پير لهڻدڙ زال، ٻار ڄڻڻ بعد ستين ڏينهن مٽي تي پاڻي وجهندي، يعني چڱي ڀلي ٿي چلي مان آئندي ۽ ڪيس

(١) کان (٥) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

وهنجاري سهنجاري نوان ڪپڙا ڏيکارين (١)، ڪن قومن ۾ وري نون يا يارهن ڏينهن بعد مٽي تي پاڻي وجهن (٢).

ٻار کي ناناڻن طرفان لاڳ.

ننڍين چاول ٻار (ڌيءَ توڙي پٽ) کي، ناناڻا ٻه چولا، هڪ مٽان وجهڻ لاءِ لٽو ۽ هڪ ننڍي وٽي ڏيندا. پر جيڪڏهن پهريون ويم آهي ته سمورو خرچ ناناڻا ڪندا (٣).
ٻار ڄائو ته ناناڻا ۽ ٻيا ويجها عزيز رسم موجب ٻار کي "ٻاراڻا" (چولو، سٿڻ ۽ ملير وغيره) خرچي سميت آڻي ڏيندا. ان جي عيوض "ٻاراڻا" آڻيندڙ کي ڳڙ، کنڊ، مصري يا پتاشا وغيره ڏيئي وات مٺو ڪرائيندا (٤).

ٿر جي هندن ۾ ٻار مهيني ڏيڍ جو ٿيندو ته ڪنوار جو مڙس ڪوٺڻ ايندو. وڃڻ وقت ڪنوار کي سندس مائٽ "مڏ" يعني چُني، ڪنجري ۽ گهاگهرو ڏيندا. ٻار جيڪڏهن ڌيءَ هوندي ته ٻه-ٽي چولا ۽ پوتاڙا ۽ پٽ هوندو ته ٻه-ٽي ملير يا ننڍڙا انگرچا ڏيندا. ڪٽنب وارا به ٻارڙي کي ڪجهه ڪپڙا ڏيندا، ۽ ان سان گڏ گهوٽ کي به ملير ڏيندا. ڪن قومن ۾ وري "ٻهيندو" به ڏيندا. ڪي ماڻهو پهرئين ڀيٽ وقت ڏيئي ڏيندا ته ڪي وري به چار سال پوءِ ڏيندا. جيڪڏهن غريب هوندا ته ڪونه ڏيندا. هن رسم کي "سوٽاٽ" ۽ "ٻاڻي ٻٽيٺي جا ڪپڙا" به چون.
جڏهن "ٻهيندو" ڏيڻو هوندو ته ڪنوار کي ٽي چار مهينا اڳ ڪوٺي اچبو ۽ ڪپڙن جي تياري ڪندا. ڪنوار لاءِ ٻه مَڏون، هر هڪ ۾ هڪ ڪنجري، هڪ اوڍڻ

---

(١) راڄپرن ۽ پلهن جا رواج: غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.
(٢) سمات قوم جا رواج: رحمت الله وندير، تعلقو خيرپور.
(٣) جتوئي قوم جا رواج: غلام رسول جتوئي تعلقو واره.
(٤) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

يا ڇٽي، هڪ پڙو يعني گهاگهرو ٿئي (ڇيٽ جي ڪپڙي مان ٺهيل پڙي کي گهاگهرو، ۽ ڪاڌيءَ جي ڪپڙي مان ٺهيل پڙي کي گهريچو چون). سس لاءِ مَنڊ جنهن کي ”ماسٽو منڊ“ چون، جنهن ۾ گهريچو، اوڍڻ ۽ ڪنجري شامل هوندا، نانيءَ لاءِ پٽڪو، ملير، قميص، هڪ ڪمريو اوني پڻ تهن وارو (کي ڪمريو هڪ تهه وارو) ڏين. ننڍا ٻار هوندا ته انهن کي پتلوا ون، پڙا، انگوڇا، ماڙهيا، رانديڪا، منگليون يا هنسلي چانديءَ جي، ڪنڌ جا ڪنٺلا، جتي وغيره ڏيندا.

هت پيرلهندڙ عورت جي سس لاءِ ساسٽو منڊ وارا ٿي ڪپڙا، سهري لاءِ هڪ ڪمر يا ڪمريو ۽ هڪ پٽڪو، چار ڇٽيون، ڇهه انگوڇا، چار اوڍڻ، چار ٽوال ۽ ٻه ملير، جملي پنجويهه ڪپڙا ”پيهندو“ ۾ ڪنوار ۽ سندس ساهريجن کي ڏيندا. ٻار جي پيءُ جي ڪپڙن، ٻارڙن جي ڪپڙن ۽ عورت جي مٿين پنجويهن ڪپڙن کان سواءِ هيٺيون سامان پڻ هڪ پيتي ۾ وجهي ڏنو ويندو آهي: تيل جو شيشو، هڪ سير ميٽ، ڦٽي زناڻي، پاءُ سينهڙو يا ڪينيڙو، ٻارڙي لاءِ اڳڙين جا طوطا، ٻارڙيءَ لاءِ شيشي جا ڪارا ڪنگڻ، ڪنجهي جي وٽي، سينهڙون چار ٽنج ۽ وچٽي هڪ يا ٻه. هوند سارو اهو سامان گهٽ وڌ ٻه ڪن، انهن لاءِ ڪو خاص مقرر انداز ڪونهي. اهي ڪپڙا تيار ڪري گهر ۾ ڪٽن تي ٽڪيڙي رکندا ۽ پوءِ ڪا عورت ڳوٺ ۾ وڃي گهر گهر ۾ چئي ايندي ته: فلاڻي کي ڪپڙا ڏيون ٿا، اچي ڏسي وڃو. پاڙي جون زالون پيون اينديون ۽ ڏسي وينديون. ائين ٻه-ٽي ڏينهن ڪپڙا پيا هوندا، ۽ زالون ڏسڻ پيون اينديون، پوءِ بند ڪري رکن. ’پيهندي‘ ڏيڻ وقت ڪٽنب وارن مان هرڪو گهر، ٻارن جي ماءُ ۽ پيءُ جي ٻه-ٽي ويلا ماني ڪندو. انهيءَ وقت پيءُ رهاڻ ڪندو. رهاڻ تي ڳوٺ جا مرد توڙي زالون اچن. زالون ڳچ ڳائين، جن کي گهوٽ ناريل ڏيندو

جيڪي اهي ورهائي ڪڍنديون. مردن کي ٻيڙيون ۽ سو پاريون ڏين. اهو سمورو خرچ پيءُ کي ڪرڻو پوندو. آخر ۾ پتاشا يا کنڊ مٺي کي ورهائي ڏيندو، اها رهاڻ پهر کن هلندي. مٿيون سامان ۽ ٻه-ٽي سير "مکڻ" ڏيئي مائٽ پنهنجي ڌيءُ کي روانو ڪندا. گهر جون ۽ ڀاڙي واريون زالون ڳيچ ڳائي ٻاهر وينديون، جتي عورت هر هڪ کان روئي موڪلائيندي. ڪنوار جو پيءُ ٻه ساڻن گڏجي ويندو (١).

عقيقو.

عقيقي جي رسم ٻار ڄمڻ جي ستين ڏينهن ڪن. ٻار جا وار ٻه انهيءَ ڏينهن لهرائين. ڌيءُ جي عقيقي تي فقط ٻه-ٽي ديڳڙا پٽ جا لاهي عزيزن ۾ ورهائين ۽ ٻارڙن کي کارائين، پر پٽ جو عقيقو ڌام ڌوم سان ڪن. انهيءَ موقعي تي مرد توڙي زالون اچي گڏ ٿين. گهڻو ڪري قنبر ڪُهن، لاچار ٻڪري يا رڍ ذبح ڪن. انهي موقعي تي راج ۽ اوڙي پاڙي جي ماڻهن کي سڏ ڏين. عقيقي تي فقير ۽ سوالي اچن ۽ ڳائين وڄائين. ٻار جو پيءُ حيثيت آهر کين روڪڙا پئسا يا ٻڪري وغيره ڏئي خوش ڪندو (٢).

هن رسم لاءِ ڪو ڏينهن مقرر نه آهي، ستين ڏينهن يا ڪڏهن ٻه عقيقو ڪري سگهجي ٿو. هن موقعي تي پڻ رواج مطابق ڏيڻ وٺڻ ڪن. حيثيت آهر رپيو، ٻه، پنج، ڏه-ويه، مبارڪي ۾ ڏين (٣).

پٽڙ چاڙهڻ.

شادي ٿيڻ يا ٻار ڄمڻ جي مراد پوري ٿيڻ تي ڪنهن اولياءَ جي درگاهه تي وڃي زيارت ڪرڻ ۽ ان جي مزار تي

---

(١) ضلعي ٿر پارڪر جي هندن ۽ هريجنن جا رواج: رانچند هريجن، تعلقو ڇاڇرو.

(٢) الهڏنو بلوچ، تعلقو شهداد پور.

(٣) محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

پڙ وجهن. جي باس باسيل هوندي آهي ته پوءِ "پڙ" لاءِ پنج - ڇهه، هٿ ڪپڙو مزار تي چاڙهڻ لاءِ پاڻ سان آڻين. جڏهن باس باسيندڙ مزار تي پهچن ته پڙ چاڙهي، سهرا ڳائي، ڪُني يا مٺائي ورهائين. پڙ باسڻ سان گڏ ڪو جانور به باسيل هوندو آهي ته اهو اتي ڪُهي، ديگيون چاڙهي، سان آيل ماڻهن خواهه درگاهه تي رهندڙ سجاور يا ٻين ماڻهن کي پڻ کارائين. پوءِ دعا گهري، واپس ٿين ۽ ڳائيندا وڃائيندا گهر پهچن (١).

جهنڊ.

ڪنهن عورت کي ٻار نه ٿيندو هوندو يا نه بچندو هوندو ته ڪنهن پير جي درگاهه تي آن جي جهنڊ باسين. بعضي ٻار بيمار ٿي پيو يا بيمار گذاريندو هوندو ته سندس چڱي ڀلي ٿيڻ جي مراد سان پڻ جهنڊ لهرائڻ جي باس باسين.

جهنڊ ڪنهن "پير" تي باسين. اها باس تڏهن باسين، جڏهن عورت پيٽ سان هوندي، ۽ چون ته: "اي پيرا جيڪڏهن پٽ ٿيو ته نر جو نر ڏينداسين!" پوءِ پٽ جي ڄمڻ تي دهلن دمامن سان ڇيج ڪاهي درگاه تي وڃن، جتي پير جي فقير کان جهنڊ لهرائين. ٻار جي پير هيٺان پنج رپيا رکن ۽ جيڪو نر جانور باسين، سو فقير جي حوالي ڪري اهو ڪُهن. ان مان ٽي حصا فقير کي ڏين ۽ باقي چوٿون حصو "جهانڊي" کڻي ۽ رڌي کائين. جيڪڏهن ڪو نر نه يعني ڪڪڙ وغيره هجي ته اهو سڄو فقير کڻي. ٻار جي جهنڊ ڪنهن ڳوٿري ۾ بند ڪري، پير جي قبر جي پر واري وڻ ۾ ٻڌن. جهنڊ لاهڻ وقت جهمر به هڻن، گهور به پئي، جنهن مان ڪجهه فقير کڻي ۽ ڪجهه مڱڻهار کڻي. ڏيءَ جي جهنڊ ڪونه لهرائين (٢).

---

(١) سمات قوم جا رواج: رحمت الله فقير ونڌير، تعلقو خيرپور.
(٢) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

تنيا قوم ۾ پٽ جي جهنڊ پنجين مهيني لهرائين. گهڻو ڪري مسجد جي در تي حجم ڪان لهرائين، پر ٻهريائين ٻار جي مامي ڪان چٽي وجهائين. جهنڊ لهرائڻ وقت مٺائي ورهائين، سهرا چوائين ۽ دهل وڄارائين. پوءِ پنج چوُنڪ ڪوڏيون مسجد جي در وٽ پورين. جهنڊ لهڻ ڪان پوءِ حجم وَڻي جهليندو ۽ ٻار جي پيءُ ڪان هڪ رپيو ۽ ٻين ڪان ٻه ڪجهه نه ڪجهه وٺندو. ان ڪان سواءِ ٻار جا ڪپڙا ٻه حجم ڪٽي ۽ جهنڊ لهرائڻ وقت ٻار جي پير هيٺان جيڪي رڪن اهو پڻ حجم ڪٽي. جهنڊ جي مٺائي چگي مڙس جي زال ورهائيندي، جنهن کي "رَنُو" ڏيندا. جهنڊ تي جيڪي ضاعفائون اچن، آهي پاڻ سان "ٻڪي" آڻين، جيڪو ان" حجم جي اڳيان آڻي ڪٺو ڪن. ڏيءُ جي جهنڊ اڍائي مهيني گهر ۾ ئي لهرائين، ۽ ان موقعي تي اهڙو شغل ڪونه ڪن (١).

جهنڊ لهرائڻ جي موقعي تي ڪي قومون پٽ رڏين ۽ ڪي ڪٽي ڪن. سيد، ٽالپور، تنيا، ڪوکر، مري بلوچ، راڄپر ۽ ڪلهوڙا قومن ۾ پٽ جو رواج آهي؛ ۽ ڦرڙا، قريشي (ڪوري، دايا)، پيرزاده (سونارا، شيخ)، ۽ سومرا (ڪٽي، ڊڪڻ) قومن ۾ ڪٽي ڪرڻ جو رواج آهي. ڪن هنڌن جهنڊ لهرائڻ وقت پٽ يا ڪٽي جي بدران ڦلا ورهائين (٢).

ڪلهوڙا قوم ۾ به تنيا قوم وانگر جهنڊ لهرائڻ جو ساڳيو رواج آهي، البت جهنڊ وارا وارَ ڪنهن ڪپڙي ۾ ٻڌي مسجد جي اڳيان پورين ۽ ٻار کي ميندي لائي نوان ڪپڙا به پارائين (٣).

---

(١) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

(٢) محمد پناه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٣) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

ميربحر قوم ۾ جهنڊ پنجن يا ستن مهينن کان پوءِ لهرائين، پر ڏيءَ جي جهنڊ ڪونہ لهرائين. جهنڊ مسجد جي اڳيان بہ لهرائين تہ ڪي وري پير جي درگاهہ تي بہ وڃن. جهنڊ لاهيندڙ، ٻار جي پير هيٺان رکيل رقم کڻندو ۽ زالن طرفان آندل انّ ۽ ٻار جا ڪپڙا راج وارو فقير کڻندو. ٻار جي مٿي تي ٽي ڏينهن ميندي بہ ٿڦين. پير تي باسيل جهنڊ اتي وڃي لهرائين، پر جي ڪنهن سبب جي ڪري وڃي نہ سگهن تہ پوءِ ٻار جي مٿي جا پيا سڀ وار لهرائي باقي هڪ چڳ ڇڏي ڏين، جيڪا پوءِ ڪنهن موقعي تي پير جي درگاهہ تي وڃي لهرائي اچن. شاهہ گودڙيي ۽ گاجي شاهہ جا عقيدتمند وارن جي انهيءَ چڳ کي "شاهہ گودڙيي يا گاجي شاهہ جي چوٽي" سڏين.

درگاهہ تي وڃڻ کان هڪ ڏينهن اڳ باسيل قنبر کي ڳانا وغيره بہ ٻڌن، ۽ پوءِ دهلن دمامن سان ڳيچ ڳائي درگاهہ تي روانا ٿين. قنبر کي ڳانا ٻڌڻ مهل هيٺين ريت ڳيچ ڳائين:

ورائي: ڪر سينگار پيارا، توکي الله اڳهايو،
سونهن پريا سو پيارا، توکي قادر قبول ڪيو.

١- پيشر جوڙائج نهري- سرتيون ڪري سينگار،
هي پيرن کي پچايو...

٢- ٻانهين جوڙائج اهري- هاٿي هلي هڪوار،
سرتيون ڳيچ ڳايو...

٣- پڻن ماءُ! تنهنجي الله پچائي- ڪر قربان هزار،
پچن تان گهوري گهمايو...

ڳيچ چوڻ کان پوءِ پير جو شادمانو ورهائين. اهو شادمانو گهٽو ڪري ٻار جي ناني باسيندي ۽ دائي ورهائيندي. شادماني ورهائڻ مهل وري هن ريت ڳيچ چون:

وراڻي: ورهائي شادمانو ٿيون شاد سرتيون،
ونديون قرب پاڻ ۾ سهيليون پرتيون.

١- ادي! خوشيءَ جي رات آ پلي خوشي ڪريو سرتيون
٢- ويا سڀ غمڙا مينجي، پيرن پنڌڙا ڏنا، ڳايو ڪيچ سرتيون
٣- اميدون اسان جون الله پڄايون، ڪلي سڀ ڪائو شادمانو سرتيون.

روانگي کان اڳ واري اها سڄي رات ڳائيندي، ڪلندي ۽ نچندي گذارين ٿيون ۽ صبح جو سويل قنبر ڪاهي، دهلن دمامن سان روانا ٿين. روانگي وقت چون ٿا:

وراڻي: هل گهوٽ پٽن جا پيءَ، الله پنهنجي پڄائي.
١- سرتيون شڪرانا سٽي امان جي التجائي
آسون پير پڄايون، ڪئي پلائي پٽائي.
٢- هڪلي هل قنبر ڪي، ڪئي آ سيد سٽائي
انهيءَ خوشيءَ ۾ آ هيءَ ماءُ مجتا مچائي.

اهڙيءَ طرح سڄي واٽ ڪيچ ڳائينديون هلنديون. جڏهن پير ڪي چچ و يجهو ايندي ۽ روضي تي نظر پوندي، تڏهن هي ڪيچ چونديون:

وراڻي: ڪرشما تنهنجا سيد، اسان ڪي الله ڏيکاريا،
ٿيون خوشيون سيد، گوندر غم تو وساريا.
١- پينسر جوڙائج نهري- برڪت روضي واري پير جي،
جنهن غم اُتاريا
٢- دهري جوڙايم لهري- پيرن ۾ پير پڌرو، جنهن روئندڙ
خوشيءَ منجهه ڪلايا
٣- ٻانهين جوڙائج عاج جي- سرتيون صفت تنهن سيد جي،
جنهن پنڌڙا ڏيکاريا.

روضي جي دروازي تي چچ پهچندي ته زالون هيئين وراڻي وارو ڪيچ چونديون:

وراڻي: خليفا لاهه دريون دروازا، اسين سوالي سيد جا،
پڄائي جنهن پياري سيد، اسين زيارتي تنهن سيد جا،

پوء ادب سان سڄي ڇيڄ جهڻڪي روضي ۾ ويندي، اتان زيارت ڪري ڇيڄ خليفي وٽ ايندي، جيڪو ڦينڇي ڪٺي سونُ طور ٻار جي وارن جي هڪڙي چڳ وڍيندو. باقي وار حجام کان لهرائيندا. خليفي واري وڍيل چڳ، ڪپڙي جي اندڙي ڳوٿري ۾ وجهي، درگاهه جي ڪنهن وڻ ۾ ٻڌي ڇڏيندا. جهنڊ لهرائڻ جي گهور وغيره جا پئسا خليفي کي ملندا. ان بعد ڇيڄ واپس ٿيندي. ان موقعي تي زالون هي ڳيچ چونديون:

وراڻي: اديونُ! آسون اميدون منهنجون پڄايون پيرن،
سرتيون خوش ٿيان، مون کي ڏنا پٽ خدا.
۱- منهنجون مولي مڃتائون مڃيون،
ٿي پوري آس منهنجي، منهنجا ٻچڙا لين ڪيلن.
۲- سرتيون ڏنا جنهن، سوئي بخشيندو،
لاهي جهنڊ واپس وڃان ٿي، لايو رنگ ڳيچن.

گهر پهچي زالون وري به شادمانو ڪنديون ۽ هڪٻئي کي مبارڪون ڏينديون. پوء ٻار جي ڏاڏي مٺائي ورهائيندي (۱).

جهنڊ لهرائڻ جا ڏينهن ـ وار. ڪن قبيلن ۾ ٻار جي جهنڊ

جڏهن وقت ٿي لهرائين ۽ ان کان پوء ٻار کي وهنجاري ماءُ کي ڏين، جيڪا ٻار کي ٿڃ ڏئي. ڪن قبيلن ۾ ٻارهين مهيني جهنڊ لهرائڻ جو رواج آهي ته ڪي ماڻهو وري تڏهن ٻار جي جهنڊ لهرائين جڏهن ڪس ڏند ڄمن. جهنڊ لهرائڻ لاءِ ڪن قبيلن جا ڌار ڌار ڏينهن مقرر آهن. بلوچ اڱاري جي ڏينهن ۽ سماٽ سومر ڏينهن. ڪي سماٽ قبيلا اربعا ڏينهن به جهنڊ لهرائين.

(۱) الهڏتو بلوچ، تعلقو شهدادپور.

جهنڊ لهرائڻ جا سوڻ.

* جهنڊ لهرائڻ وقت ٻار کي الهندي طرف منهن ڪري ويهارين، مٿانئس ڪوڏيون گهوري اڇلائين، ۽ ٻار جو چولو حجم کي ڏين.
* ٻار جا ماءُ پيءُ جهنڊ واري ڪُنّي ڪونه کائين، ۽ چون ته: ماءُ پيءُ ڪُنّي کائيندا ته ٻار گونگو ٿيندو.
* ڪن قبيلن ۾ ٻار جا ماءُ پيءُ ۽ حجم، جهنڊ لهڻ تائين روزو رکن (۱).
* ٻار جي جهنڊ لهڻ تائين سندس مٿي جي جونءِ نه مارجي، بلڪ اها ٻار جي ماءُ جي مٿي ۾ وجهي ڇڏجي، ۽ پوءِ ٻئي ڏينهن ڪڍي مارجي.
* جهنڊ واري ٻار کي گهر ۾ اڪيلو نه ڇڏجي. ڪونه ڪو گهر جو ڀاتي سندس ڀر ۾ ويٺو رهي.
* جهنڊ نه لٿل ٻار کي گهر مان ٻاهر نه ڪڍجي، بلڪ رات جو ته اصل گهر کان ٻاهر نه ڪڍجي.
* جهنڊ واري ٻار کي درياءَ، واهه، يا پاڻي تان نه ٽپائجي.
* جهنڊ واري ٻار کي مسجد، مقام يا ڪُري جاءِ وٽان ڪٽي نه لنگهجي.
* ٻار جي موجودگيءَ ۾ ”جن“ جو نالو نه وٺجي.
* ٻار جي جهنڊ لهرائڻ لاءِ ڪنهن ٻه وليءَ تي ٻنان ٻاس ٻاسڻ جي نه وڃجي، نه ته ٻار کي نقصان رسندو.

ڏاوڻ ويڻ.

ٻار جڏهن پنڌ ڪندو، تڏهن ”ڏاوڻ ويڻ“ جي رسم ڪندا. ان موقعي تي ڪُنّي (پوري) ورهائين، ۽ مٿائي آٽي

---

(۱) محمد پناهه قرزو، تعلقو ڪنڊيارو.

ڏاڏي ھوندين ۽ ٻئي راڄ ۾ ورھائين. ڏاوڻ وڏي مامي ڪان وڌارائين، ۽ پوءِ اھي ٻسريون مامي کي ڪارائين. ڏاوڻ وڏڻ جي رسم ھن طرح ڪندا: ٿالھيءَ ۾ ٻسريون وجھي، انھن جي مٿان ٿالھ ڏئي، ان جي مٿان ٻار کي ويھاريندا. پوءِ ٻار جي چنگھن ۾ ڏاڳو ٻڌي، ڇوڪري جو مامو ڪاتيءَ سان ڏاڳا ڪپيندو ويندو، ۽ ٽي ڀيرا چوندو ته: ڏاوڻ وڏيان يا ڏاوڻ ڪپيان؟ جنھن تي ٻار جي ماءُ چوندي: وڏينس، ڪپينس.

ٻار عام طرح سورھين يا ارڙھين مھيني ٻنڌ ڪندو. شروع شروع ۾ سولو ھلي نه سگھندو، ٿڪون پيون وجھندس ۽ ڌڪا پيو کائيندو، ان ڪري ڏاوڻ وڏڻ جو سوڻ ڪن. ڪنھن مائي سومار تي ڀھرئين پھر، ٻار جو مامو غسل ڪري، ڌوتل ڪپڙا پائي ايندو. ٻار کي به ان وقت ڌوتل ڪپڙا پارائيندا. ٻار جي ماءُ ان موقعي تي ڪڻڪي ٿاھي، وٽو ڀري رکندي. پوءِ ٻار جو مامو، ٻار کي گھر جي مُنڍھنگھيڙي وٽ چائنٺ تي ھڪ پير اندر ھڪ ٻاھر ڪري ويھاريندو. پوءِ ماءُ آتي اچي ٻار جي ٽنگن ۾ ڪچي سٽ جو ڏاوڻ ٻڌندي، جيڪو ٻار جو مامو قينچي سان ڪپيندو ۽ چوندو ويندو ”ڏاوڻ ڪپيان“- ماءُ چوندي رھندي ته ”ڀلي ڪپ“. ان ريت ڏاوڻ ڪپڻ جي رسم پوري ڪن (١).

جيڪو ٻار ٻنڌ نه ڪري، ان لاءِ جنھن زال تي مڙس ڇوڙيا ھجن، ان جي رليءَ سان سڱو ڪڍي، ٻار جي ڇيلھ ۾ ٻڌڻ جو سوڻ ڪن ته جيئن ٻار ٻنڌ ڪري.

ڪن قبيلن ۾ ٻار کي ٽنگن ۾ آگر جھڙي ٿلھي سٽ جي رسي وجھي ڇڏين ۽ چون ته اھي ڏاوڻ اٿس. اھي ڏاوڻ ٻار جو مامو ٻسري ۽ اڌ پاءُ گيھ کائي، پوءِ ڏاٽي يا ڪپ سان ڪپي

---

(١) محمد طالب لوھار، تعلقو ٽنڊو باگو.

وٺي ٽڪرو ڀڃندو، ۽ ٻار ۾ پويان ڏڪ ٻائي ڀڃڻ جي ڪندو، انهيءَ ڏوڙ ۾ مامي کي پوئتي نهارڻ جي منع آهي. جي پوئتي نهاريندو ته ٻار ڏڇٽو ٿيندو. جي مامي ڀڃڻ ۾ ٿاپا کاڌا ته ٻار ۾ پيو ڏڪا کائيندو. جي مامو ٽڪرو ڀڃي هليو ويو ته ٻار ۾ ڀڃڻ جو ٽڪو ٿيندو (١).

هميشه پٽ جا ڏاوڻ وڍيندا آهن مي ۾ سندس مامو وڍيندو. ڏيءَ کي ستين مهيني کچ تي کٽن، ڏيءَ جا ڏاوڻ ۾ ڪونه وڍين.

تنيا ۽ ڪلهوڙا قوم ۾ رواج آهي ته: ٻشري ٻاٽ جي هيٺان رکي، اڻ تي ٻار کي ويهاري، سندس چنگهن ۾ سنٽ جي رسي وجهي، مامي کي گهرائين، جيڪو چوندو ته ڏاوڻ ڪپيان؟ ٻار جي ماءُ جواب ڏيندي ته پلي ڪپ. پوءِ مامو ڇُري سان اها رسي ڪپي، تورو ڏوڙي وري اچي ٻشري کڍي کائيندو (٢).

طهر.

طهر، ڇوڪري ڪان وٺي بالغ ٿيڻ واري عمر تائين ڪرائين ور گهڻو ڪري پنجن سالن ڪان ڏهن سالن جي عمر ۾ ڪرائين. ان موقعي تي عام طرح راڄ کي سڏ ڏيئي، پٽ ڪري، طهر وڏي ٺٺ ٺانگر سان ڪرائين. البت ڪي غريب ماڻهو اهڙي موقعي تي صرف ڪارڪون ورهائي رسم پوري ڪن.

طهر جي تاريخ مقرر ڪرڻ کي "ٺٺ" ۾ سڏين. مهينو کن اڳ ٺٺ مقرر ڪري راڄ جي ميراثين (زالن ۽ مردن)

---

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

سکي گهرائين، جيڪي پوءِ دهل وڄائن، نون ۾ ڳائڻ سان گڏ سڏ ٿي ايندڙ راڄ لاءِ ٿيندڙ تيارين ۾ راڄ کي سڏ ڏين ۽ مدد ٻه ڪن (١).

جڏهن مقرر ڏينهن ٿي عزيز، ڀاڙيسري ۾ دوست اچي گڏ ٿين ته انهن لاءِ "ڀت" جو انتظام ڪن. اهڙي ويل ڪا ڦندر ڪڻهي ڀت رڌين، جيڪو راڄ کي کارائين. جڏهن راڄ کائي ٻيو واندو ٿئي تڏهن طهر جي تياريون ڪن.

طهر جو وڳو. طهرجندڙ ٻار کي ان وقت نوان ڪپڙا پارائين، جنهن ۾ قميص، پهراڻ يا چولو، پٽڪو ۾ نئين جُتيءَ سان گڏ ڳاڙهي ريٽي جي گوڏ ٻه ٿئي. ڪن قومن ۾ چوڪر کي ٻين ڪپڙن سان گڏ ائين سلوار ٻه پارائين ۽ پوءِ طهرجڻ واري وقت سلوار جي بدران گوڏ ٻڌارائين (٢).

ڳانو. طهرجندڙ چوڪر جي ساڄي ٻانهن ۾ ڳانو ٻڌن. زالون ڪاري سٽ جي تندن کي ٻيٽو چٽوڻو ڪري، ان ۾ هڪ ڳنڍڙي ڏاهي ٻڌن، جنهن کي ڳانو چون. ڪن قبيلن ۾ چوڪر جي ساڄي پير ۾ ستن رنگن جو وٽيل ڌاڳو ٻه ٻڌن، جنهن ۾ ٻه - ٽي لونگ، ڦوٽا، ڪٽڪ ۽ جَوَن جا داڻا ۾ ڪنوارين چوڪرين جي پوتين جي ڪڻڍن جون تندون وجهن. ان سان گڏ هڪ چلو ۾ ويڙهه چانديءَ جو ٻه ڌاڳي ۾ ٻڌن، جنهن ۾ چانديءَ جو چلو ۾ هڪ اڪڙيءَ ۾ ڪٽڪ جا سٽ داڻا ٻه ٻڌن (٣).

---

(١) رحمت الله وندير تعلقو خيرپور ۽ محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو

(٢) ۽ (٣) رحمت الله وندير.

طھر ٿيو. طھرجڻ واري ٻار کي وڳو ٻهرائي، گهر مان سهرن ۽ لاڏن، ڳائڻ ۽ دهان سان طھرجڻ واري جاءِ يعني ڇني ۾ آڻين. عام طرح ٻار کي ٺڪر جي ڪوالڊي يا پاٽوڙي تي حجم جي اڳيان آڻي ويهارين. ٻهرياڻين ڇوڪر جو وارث ٻه-ٽي رپيا ڇوڪر جي پير هيٺان رکي، پوءِ پيا راڄ وارا پائن ٻه رواج موجب ٻه، ٻه، چار چار رپيا ڇوڪر جي پير هيٺان رکن، جي طهر ڪرڻ بعد حجم کڻي. ان بعد گهٽو ڪري ماءُ، چاچو يا پيو ڪو ويجهو مائٽ ڇوڪر کي جهلي ويهي، سندس وات ۾ مصري کڻي وجهي. پوءِ حجم دعا گهري ته "بسم الله، سنت حضرت ابراهيم خليل جي" ۽ ڪلمو پڙهي طهر ڪري ۽ مبارڪون ڏئي. ان وقت ٻار کي ايذاءُ ٿيندو، تنهنڪري سندس خيال بدلائڻ لاءِ ماڻهو چوندس ته حجم کي چماٽ هڻ، جڏهن ٻار چماٽ هڻي ته حجم جو پلو ٿيندو، چاڪاڻ ته ان ڪري ٻار جا مائٽ کيس سؤ ڏٿا کٿون يا مينهن ڏين. حجم کي چماٽ هڻڻ جو رواج گهٽو ڪري ميمڻ قبيلن ۾ آهي. ڇوڪر چماٽ هڻندو ته حجم گيگ ڪري ڪري پوندو. جڏهن ٻڪري، کٿون يا مينهن آڇبس تڏهن اٿي کڙو ٿيندو (١).

طهر کان پوءِ اهو پاٽوڙو، جنهن تي طهر ٿيو هوندو، سو به حجم کي ملندو. بعد ۾ مٺائي ورهائبي. جنهن کي مٺائي ملندي ويندي، اهو به حجم کي ڪجهه نه ڪجهه ضرور ڏيندو. طهر مهل ڇوڪري لاءِ جنهن ٿانءِ ۾ مصري يا ڪنڊ آڻين بعد ۾ اهو ٿانءُ به حجم کي ڏين (٢).

---

(١) رحمت الله ونڊيرو، تعلقو خيرپور.

(٢) محمد پناهه قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

مبارڪ. جڏهن ٻار طهرجڻ لاءِ حجم جي اڳيان ويهي، ان مهل گهر ۾ زالون وري ٻار جي ماءُ جي مٿي تي جنڊ جو مٿيون پُڙ رکي جهلي بيهن. ٻار طهريو ۽ حجم جي ”مبارڪ“ جو آواز زالن جي ڪن پيو ته سڀارو هجي ته ٻه ٻالي جو دلو ڇوڪر جي ماءُ مٿان نائين. انهيءَ لاءِ ته ڇوڪر جي ماءُ ڊڄي ته ٻار ڏرندو ۽ جلد خوش ٿيندو. پوءِ ”مبارڪ مبارڪ“ ٿي وينديون ۽ طهريل ٻار کي ٻانهن. تي کٽي آڻي گهر پيڙو ڪندا ۽ کٽ تي آڻي سمهاريندس (١).

ڪن قبيلن ۾ رواج آهي ته طهرجندڙ ٻار جي ماءُ جيڏي هجي ته آها، نه ته پوءِ ماسي يا ڀيڻ کي مٿي تي جنڊ کڻي بيهارين. جنڊ جو فقط مٿيون پُڙ کڻن. جڏهن طهر ٿي وڃي، تڏهن جنڊ جي مٿان پاڻيءَ جا اڍائي گهڙا وجهن. جنڊ کي ٻه ڳالو ٻڌن. پوءِ اهو جنڊ ڦيرائي، مائيءَ جا لٽا بدلائين. ائين ڪرڻ سان طهر واري ڇوڪر کي تڪليف ڪانه ٿيندي. جيستائين جنڊ مائيءَ جي مٿي تي هوندو تيستائين آها مائي صلوات سڳوري ٿي پڙهندي. ڳانو تڏهن ڇوڙين، جڏهن طهريل ٻار چاق ٿي ڪپڙا مٽائي. پوءِ اها طهر واري گوڏ، حجم کي ڏين (٢).

اها رسم ڦرڙا، ڪلهوڙا، ميمڻ، سهتا، ٿٽنيا، داڻيا، جاباڻي، گوندل، مري، نوح پوٽا، لاڪاهر، هيسباڻي، ۽ راڄپر وغيره قبيلن ۾ آهي.

پهت. طهر ٿي ويندو ته پاڻسر، دوست ۽ مهمان، وهاڻءَ جو پهت ڏيڻ لڳندا، پوءِ هرڪو ڪاج واري

---

(١) رحمت‌الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٢) محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

ڳان موڪلائي روانو ٿيندو. موڪلائڻ مهل ڪاج وارو، جنهن کي گهرندو تنهن کي اجرڪ يا وري آيل عورتن کي رئو يا چولو ڏئي موڪل ڏيندو. ان ڳان سواءِ انهي مهل تي حجم، لڱهو، ڪنير، ميربحر وغيره به پنڊڻ وٺي خوش ٿي گهر ويندا (١).

ڪپڙا بدلائڻ. ائين ڏينهن ٺهريل پار جا ڪپڙا بدلائين، ۽ پيا ٻارائين. ڪپڙن سان ڳڏ تعويذ، منبدي، زنجير (سوني) به ٻار کي وجهن. ان مهل تي ڪپڙن مٿائڻ جي ٽڪي به ڪن، ۽ سهرا چورائين. ٻار جا لاٿل ڪپڙا حجم کي ڏين (٢).

طهر جون رسمون ۽ سوڻ.

* طهر واري ڏينهن طهرجندڙ کي پيرن کان ميندي لارائين ۽ هوءَ عيوض ۾ ريو وٺي، منڊس هٿن پيرن کي ميندي لائيندي.

* لاک سان رڱيل پشم ۾ چانديءَ جو چلو وجهي طهرجندڙ کي ٻيءَ يا پيو کو عزيز ساڄي ڇنگهه جي مرئي ۾ ٻڌندو.

* طهر شام جو ڪرائين.

* طهر ٽيڻ وقت ڇوڪر جي ماءُ يا ڀيڻ ڪا مائٽياڻي جنڊ جو مٿيون پڙ مٿي تي کڻي ويهندي، طهر ٽيڻ بعد جنڊ ڪنيل عورت تي دلو يا مٽ پاڻيءَ جو لائيندبون.

* طهر وقت ٻار کي ڳاڙهي ڳوڏ، قميص ۽ ڪاري اڇي ٻڪ ـ، جنهن ۾ هڪ ٻه انچ ڪن چورس ڪاوَن (نيڪن) سان پريل ڳاڙهي ڳوٽري مٿئين سيري ۾ ٻڌن. ڳوٽريءَ ۾ ڪجهه پئسا به وجهن.

---

(١) رحمت‌الله ونڊير، تعلقو خيرپور.

(٢) راشدي سيدن جا رواج: غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهه.

* ٺهر ڪان واندو ٿي حجم وڌلو ڪٽي ڳهور وٺي ٻوڙ اهو وٽو ٻہ ڀاڱا ڪٽي.

* ٺهر ڪان پوءِ مٽ مائٽ چوڪر لاءِ ڪيهہ ڪڙنديون ٻنسريون ڏين.

* ٻار ڪي ٺهر ڪان اڳ ڪپڙا ڀارائڻ ڪان پوءِ هٿ ۾ ڪاتي ٻہ ڏين.

* مٺائي، وڏيري مائيءَ هٿان ورهائين ۽ ان جي عيوض ڪيس رٺو ڏين.

* ٺهريل ٻار کي ٻنسرين جا ڪٽنا ڪاڻي ڪونہ ڏين.

* مڏ تي ايندڙ مائٽ مبارڪي جا ٻسا ڪاج وارن ڪي ڏين، باقي ٻي ڳهور حجم ڪٽي.

* ڪن قومن ۾ ٺهر واري موقعي تي تيل، مساڳ ۽ ڪينڙو ٻاڙي ۾ ورهائين.

باب چوٿون

مڱڻي کان پرڻي تائين رسمون

جڏهن ڇوڪرو لائق ٿي ڪُٺ ڪمائڻ جهڙو ٿيندو ته، ماءُ پيءُ کي هورا کورا لڳندي ته جلدي اميدون پسجن ٿي ڪيس ونيءَ وارو ڪجي، ڇاڪاڻ ته ڇڙي ڇانڊ کي هرڪو اوٺيو ڀانئي. پنهنجي گهرتڙ وارو، ڀائرن جو ڀاءُ ٿي نيائين ۽ آڻڻ جهڙو پرلي کان پوءِ ٿئي.

سڱاوتي ڪرڻ وقت اول ڏاڏاڻ ۾ ڏسن. جيڪڏهن چاچي جي ڌيءَ هجي ته پوءِ وڏي چاهه سان ڪنندا، پر جي آتي واهه نه ڏسن ته پوءِ نهارين ناناڻ ڏانهن. جي آتي به ڪو آڪلاءُ نه ٿئي ته پوءِ سيرڪندا شريڪن ڏي، جيتي گهڻو ڪري ”بدي“ (ڏي وٺ) تي سڱاوتي ٿئي. بعضي اهڙا مڱ ڏوبدو جي بدران ڦيرائي به ڪن، پر جي وٽن ڪا نياڻي آڇڻ لاءِ نه هوندي ته پوءِ ٽڪي ٽڪر تي سڱ ڪرڻ کان به ڪين ڪُسن. جيڪڏهن ٽڪن تي به ڪو ڪنوارو پار ته مليو ته پوءِ ”ڦلاولدي“ يعني رنڊ زال به قبول ڪندا. مطلب ته جي گهوٽ جو ڀاڳ پلو هوندو ته مڻ مانڻ مان، ڪٿان نه ڪٿان اڏجي ويندو، نه ته ڏٺون ڏڪجي وڃي ڏارين ۾ ڪيرندو (١).

سڱ جي کولا ڪرڻ وقت ڪنوار ۾ جن ڳڻن جو هئڻ ضروري آهي، تن لاءِ هن ريت پسندي جو اظهار ڪيو ويندو:

---

(١) ولي محمد طاهرزادو، تعلقو ٽنڊو الهيار.

وڃاري گهر ٻيٽڙي آهي، گهر جي ڪم مان تہ ورچي ئي ڪانہ. ٻلي مائٽن جائي، ڇا ڇنجي سنڌ ۾ فضيلت! ماسي، چاچي، آدي ۽ سڱ جي نالن کان سواءِ ڪنهن کي سڏي ئي ڪانہ. ڳُڪي سٽڪي تي راضي، جيڪي ملوس تنهن تي خوش. هر وڀرو نڪا اجائي ٺاهہ ٺوهہ چائي ۽ نڪا وري واتراڏي يا گهڻ ڳالهائو. آهي بہ سدا سهڻي ۽ سلڇڻي، بس اها ئي ابل جي لائق آهي.

<u>سڱ جي گهر.</u> گهوٽ جو ڀرجهلو مائٽ، ٻاڻ سان ڪنوار ڏي طرف جو ڪو واقفڪار يا عزيز ۽ پنهنجائيءَ جا ٻہ ٽي همراه وٺي، اچي سيٺن کي سامهون ٿيندو. آتي ٻهچڻ مان تڏا پٿارجي ويندا. مائي نڪيءَ جي اون ٻلي پوءِ ويهي ڪچهري ڪندا ۽ خبرون چارون ۽ حال احوال ڏيڻ وٺڻ کان پوءِ ڪنوار ڏيا راضي هجن تہ چوندا: ”ادا! شرع ۾ شرم ڪونهي، پوءِ بہ ليڪن جا ليک آهن، جيئن هوندو تيئن ٿيندو. ڇٽهڙن جون وندڙيون ڇٽهڙا ڪٽن، ڀائر ڀائرن سان سونهن.“ جي ڪي ٻدي جي طلب هوندي تہ چوندا: ”ادا! سڱ گهرندڙ ڀهرين ڳار ٻاڻ کي ٿو ڏي پوءِ ڪنهن ٻئي ڀاڱ ڏانهن پير ٿو ڀري.“ يا چوندا تہ: ”خدا ڪان سولي ٿيٺي هوندي تہ آولي ڪانہ ٿيندي، پنهنجائيءَ ۾ وري ڪهڙو ڇيپ آهي! آبو آبهي جهڙو، ڏاڏو ڏاڏي جهڙو، گهوڙي ڪن ٻئي برابر آهن.“ سڱ جي گهر ڪندڙ کي جيڪڏهن وهاڻءَ ٽڪن تي ڪرڻو هوندو تہ وچ ۾ ئي چٽي ڏيندا تہ: ”انسان جو مثلهہ ڪونهي، تڏهن بہ جيڪا ڦُلن مٽ پڄندي سا قربان ڪنداسون“. انهن ڳالهين ۾ تمام گهٽي ديکهہ ڪندا. ڇوڪريءَ جي مائٽن طرفان وري هن ريت جواب ملندو: ”جيءَ آيا، ڀلي آيا، ڀائر آهيون، امان جون اکيون اوهان جون لتون، تڏي آئي

تنگ نہ پئبو، سيڻ سجڻ ٿيڻ، مائٽيون ڪرڻ دنيا جو دستور آهي، ٻڪيءَ ٻير ۾ سيڪو پتر هئندو آهي، مرڻ ناهي مهڻو، ٻرئو ااهي گار، ليڪين جا ليک آهن، جيئن نيائيءَ جي قسمت هوندي تيئن ٿيندي، وڏا ٻاڪِ تن جا جي جيئري اهي وبال سر تان لاهين (يا سٿرهيون ڀريون لاهين)، نياڻي شينهن ڪلهي چڙهي تہ مائٽن لک ڪٽيا.“ يا چون تہ: ”اوهان ڪير جو وڏو جهليو تہ آءٌ ڪنڌ جو ٻڪ وجهان.“ يا چون: ”ادا! وڏم توهان جي جهوليءَ ۾.“ پر جي سڱ نہ ڏيڻو هوندو تہ پوءِ چوندا تہ: ”ٻهرين پنهنجن کي ڏوڙيندا سين، پوءِ جيئن هوندي قسمت.“ يا ”اڃا ٻارڙي آهي، پيٽي روٽي ڪانسي، تيستائين خبر آهي ڪير مري ڪير جيئي؟“ يا وري چون: ”ادا! ڪو ڏينهن خدا جو تہ پيا ڏسون، پوءِ جڏهوڪا پاڻي تڏهوڪيون چيڪون، في الحال اسان ۾ اهڙي ڪا اميد نہ رکو“ (١).

ڪن قبيلن ۾ ڪنهن بہ شخص کي پنهنجي لاءِ يا پٽ ڪنهن عزيز لاءِ سڱ طلب ڪرڻو هوندو تہ هو جنهن وٽ سڱ هوندو، ان وٽ ٻن ٽن ڪوٽن يا راڄ جا چڱا مڙس وٺي ويندو. اڳلا ڏاڏي شان مان سان هُنن کي ويهاري خوش خيرعافيت ڪندا، ۽ پوءِ وٺندا خبرون. آيان مان سيئي هڪڙي وڏي کي خبرن ڏيڻ لاءِ اجازت ڏيندا. خبرن ۾ چون: ”ادا! فلاڻو اسان وٽ آيو ۽ گڏجي هلڻ لاءِ چيائين تہ فلاڻي رئيس سان اڳ بہ مائٽي آهي ۽ وڌيڪ مائٽي ڳنڍڻ جو ارادو آهي، تنهنڪري تو وٽ آيا آهيون. ٻيو مڙيئي خير“. جيڪڏهن هُن کي سڱ ڏيڻو هوندو ۽ آن جي عيوض سڱ وٺڻو هوندو تہ چوندو: ”ادا! برابر اسان جون اڳ بہ مٽيون آهن، ڏيڻ وٺڻ ۾ ڪو مهڻو نہ آهي. پر هُتن وٽ بہ

(١) ولي محمد طاهرزادو، تعلقو ٽنڊو الهيار.

سگ ويئل آهي، ان ڪري آئي تي آئو، ڪارو نڪو ڪنو، ڏئي ۽ وَئي.“ پر جيڪڏهن سگ وٺندڙن وٽ ٻدي ۽ ڏيڻ جو سگ نه هوندو ۽ سمجهندا ته اڳلي کي ميڻي ڪرڻ جو خيال آهي ته وري ڪجهه پئسا آڇين. ته: ”ادا! ڪجهه ’قلن مٽ‘، وٽ.“ پوءِ جي هن کي سگ وٺو هوندو ته چوندو: ”قلن مٽ مون کي قبول آهي پر هيءُ ٻه ”ڳڙ ڪائي“. (ڳڙ ڪائڻ جو مطلب اهو هوندو آهي ته جيڪا ڀرين نياڻي ٿيندي، سا هو انهن کي ڏيندو). اهڙيءَ طرح جيئن ٻه ڪم ٿهي پاڻ ٿا هيندا. پوءِ اها ڳالهه مشهور ٿيندي ته اللائن هڪٻئي سان سڱاوتي ڪئي (١).

ميڙ. سمات قوم ۽ برادريءَ جي حالت ۽ ڪڙم قبيلي جا

ماڻهو اچي چڱي مڙس جي اوطاق ۾ گڏ ٿيندا. پوءِ هلنديون ڳالهيون ۽ هڪٻئي ڏي ڏک ڏوراپا. جيڪو ٻه هڪٻئي ڏي وهنوار رهيل هولدن، سو چڪي وڃڻ جو موقعو اهو هوندو اٿن. گهوٽيتا ٻه ڳالهين ۾ سيڻي جي ميار مڃي ۽ جي پاڻ پاڻيءَ جو ڏانهن ٿيو ته پوري ڏيڻ جو انجام ڪندا. ان بعد گهوٽ جي پاران سندس وڏو ماڻٽ چوندو: ”ادا! مڙس آهيون جڏو لڏو، ججهن ڪنئي ڇپر ڪجيو وڃي، اوهان جو ڪو پاند پلاند اچا اسان ڏي رهيل هجي ته پلي چڪي وٺو. اسان کي پاڻرن جو پاڻ ڪريو ۽ آئي پالهن پيلي ٿيو.“ تڏهن سيڻي گڏجي چولدا: ”نه ڙي ادا! اسان جون اکيون ٺڏيون ۽ تنهنجو ٻچو اسان جو ۽ تنهنجو ٻچو آهي، مٿان دل هاري اٿئي. آئي ڪاڄ ڪر، اسين مڙيئي تنهنجا پاڻر آهيون.“

جيڪڏهن ڏارين ڪان سگ وٺو هوندو ته ڀريائين گهوٽ جا وڏا ڪنوار جي وڏن وٽ ويندا ۽ دستوري

(١) محمد سومرخان لغاري، تعلقو سنجهورو.

کینکر بعد ٻڌرڻ چارن ۽ ٽي پنهنجي من جي مدعا ڪنوارين جي پيش ڪندا. ڪنواريتا ٻه پنهنجو دلي مقصد ٻڌرن ڏين وقت ٽي گهوٽيتن کي ٻڌائي ڇڏيندا. جيڪڏهن مڱڻ ڏين جي مرضي هوندي ته چوندا: ”ادا! ڀلي آيا، جيءَ آيا. جيئن ليائيءَ جي قسمت هوندي ائين ٿيندي. اسين آپت (پنهنجائي) ۾ صلاح ڪري، توهان کي ورندي ڏينداسون.“ ان کان پوءِ ڪنوارين جون پاڻ ۾ صلاحون هلن. گهوٽ جو گهر، ترڙ، ڏنگ نسب، لياقت، ڏنڊو، عيب صواب جاچيندا. پوءِ جيڪڏهن مڱڻ نه ڏيڻو هوندن ته هڪ ماڻهو گهوٽيتن وٽ وڃي کين چئي ايندو ته: ”ادا! اسان آپت ۾ صلاح ڪئي، پر اسان کي ڳالهه نه آئڙي، تنهنڪري معاف ڪريو، اسين ٻچي نه سگهنداسين، توهين ڀلي ٻئي هاسي ڪوشش ڪريو.“ پر جي گهوٽ جي خوش قسمتي سان راضي ٿي ويا ته ڪنوارين ۾ جيڪو وڏو هوندو سو ويندو ۽ گهوٽيتن جا چار چڱا ويهندا. جتي ٻڌرون ڏيندي چوندو ته: ”ادا! الله سائين سڀ جو خير ڪيو آهي. اڳي اوهين قرب ڪري اسان وٽ آيا هئا. توهان جي ور پٺ اسان پنهنجي ڀائرن سان صلاح ڪئي، سڀني چيو ته اسان کي ڏيڻ کان حجاب ڪونهي. اسان جا ڀائر آهن. باقي اسان جا ٻه شرط آهن.“ پوءِ شرطن تي سوال جواب هلندا ۽ گهڻو ڪري هيٺين شرطن مان ڪن ٻه شرطن تي ڀيٺي ڏريون ڏاهه ڪنديون:

شرط. وٽ: ٻنان ڪنهن عيوض وٺڻ جي گهوٽيتن تي احسان ڪري مڱڻ ڏين.

بدي يا عيوض: مڱڻ جي عيوض ٻيو مڱڻ وٺن يا دوبدو جا مڱڻ ڪرڻ.

ڦالن مٽ، يعني مڱڻ ان، ٻائي ٻسا وٺن.

سگـڻ جي عيوض "بدو" ۽ "قُلن مٽ" پئي وٺن.

"ڪڙ ڪائڻ": يعني مڱڻي وقت گهوٽ ۽ ان جا ڀا ڪي عزيز "ڪڙ ڪائيندا". ڪڙ ڪائڻ مان مراد انجام ڪرڻ تہ منجهانئن جنهن ڪي ٻہ اڪيـ ۾ ڏيءَ ڇائي اهو ڪنوار يتن کي ڏيندو. انهيءَ ۾ ٻہ شرط هوندا تہ ڇمڻ شرط ڪنوار يتن جي حوالي ڪندو، يا ڪجهہ عرصي کان پوءِ بالغ ٿيڻ تي. ڪي وري انهيءَ ۾ ميعاد ٻـ رکندا ۽ پوءِ جـي اها ڇوڪري ميعاد انـدر مـري وڃي تـہ وري ٻـي ڇوڪري ڏيندا. ۽ اهڙيءَ طرح ميعاد گذرڻ تي مڱڻو ڪري ڇڏيندا.

جنڊو-پاڙو: گهوٽ جنڊو پاڙو لـکي ڏيندو، جنهن جو مطلب تـہ شاديءَ بعد گهوٽ، ڪنوار سميت اڇي ڪنوار يتن ۾ رهندو، جتي پنهنجي ڪاٽي پيٽي رهندو، جيستائين ڪنوار يتا کيس خوشيءَ سان اجازت ڏين.

ايلَ يا ايڻَ: هن شرط مطابق گهوٽ کي اتي لازمي شريڪ ٿيڻو پوندو، جتي ڪنوار يتن جو ٻيو پنڌ هوندو ۽ جتي سندس سهرو شاديءَ غمي ۾ شريڪ ٿيندو هوندو.

انهن شرطن مان ڪـن تي ٻہ ڀنهي ڌرين جو ٺاهہ ٿيو تہ گهوٽيتا پڪدم مٺائي ورهائيندا.

ٿري هندن ۾ سگـڻ جـي ڳولا ۽ گهٽر (مڱڻو). ٿري ٻوليءَ ۾ سگـڻ جي گهٽر ڪرڻ کي "مڱڻو" چون. ضلعي ٿرپارڪر ۾ رهندڙ هندو قومن ۾ گهٽو ڪري مڱڻي جون جدا جدا رسمون هلندڙ آهن، جي هيٺ ڏجن ٿيون (١).

---

(١) ڪمشو لال، ضلعو ٿرپارڪر.

لنڪن ۾ بدي جو رواج ڪونهي. سڳاوتي گهٽو ڪري ڏيتي ايتي تي ٿئي. عام طرح مڱڻ جي ڳولا لاءِ ڪنهن مکيه لاڳاپيدار ماڻهو تي ڪم رکندا. جيڪو مخفي طرح مڱڻ جي پڇا ڳاڇا شروع ڪندو. اُن ماڻهوءَ کي "وچوُئو" چون. مڱڻ ملڻ جي اميد ٿيڻ تي وچوئو ٻنهي پاسي لاڳاپيدار ماڻهو پاڻ سان ڪري ڇوڪريءَ جي مائٽن ۾ ويندو. وچڻ سان رهاڻ ڪندو، جنهن ۾ آفيم، ٻيڙيون ۽ چانهه وغيره جو خرچ به پاڻ ڪندو. رهاڻ بعد ڪنواريتن سان مائٽيءَ جون ڳالهيون هلائيندو. پڪ ٿيڻ تي رات جو ماني کائڻ بعد ڪنوار جي پيءُ جي اوطاق يا اڱڻ تي عزيز قريب پاڙيسرين سميت ڪٺا ٿيندا. رواج موجب وچوئو هڪ ناريل، ٻه ڏونگهيون ڳڙ سان پريل، پيلي اکڙي ۾ ٻڌل پنج رپيا، ۽ هڪ چُني ڪنواريتي طرف جي مکيه ماڻهوءَ جي هٿ ۾ ڏيندو، جيڪو وري آهي شيون ٻن-ٽن ٻين مکيه ماڻهن هٿان ڪنواريتي گهر پهچائيندو. انهيءَ رسم کي "ڪوپرو جهاڻ" چون. پوءِ آئي ٿي زالون ڳيچ ڳائين، ۽ مهمانن ۾ ڳڙ ورهائين. صبح جو سڄي ڳوٺ ۾ حجم يا مڱڻهار رهاڻ جو سڏ ڏيئي ايندو، جنهن ۾ آفيم، چانهه، ٻيڙين ۽ سوپارين جو خرچ گهوٽ پيءُ جي طرفان ٿئي. اهڙي طرح ڪنواريتن ۾ مڱڻو قائم ڪري وچوئو واپس ايندو ۽ اچڻ سان رهاڻ ڪندو، جنهن مان گهوٽيتن کي به پڪ ٿيندي ته مڱڻو ٿي چڪو.

سوٿهڙن، چارڻن، ٻَجيرن، ساميين (باوا)، گرڙن وغيره ۾ مڱڻي ۾ "ڪوپرو جهاڻ" جي ساڳي رسم آهي. اهڙي طرح ڏين وٺن، ۽ رهاڻ جو رواج به ساڳيو اٿن.

ستهيشيرين (ڪيراڙ) ۽ برهمڻن ۾ بدي جو رواج آهي. سواءِ بدي جي مڱڻ ملڻ تمام مشڪل آهي. جڏهن ٻئي ڌريون آمهون سامهون مڱڻ ڏيڻ جي ڳالهين ۾

ٿهي وڃن، تڏهن ميڻ مائٽن ۾ ڪن خاص مائهن کي سڏي،
بنديءَ يا پٽني تي قبوليت لکن، جنهن کي "اکر لکڻ" چون.
انهي مهل گهوٽ جو پيءُ حاضرين مان هر هڪ کي ناريل
۾ خاص عزازت جي حالت ۾ ناريل مان گڏ هڪ رپيو به
ڏئي. اکر لکڻ بعد ساڳئي ڏينهن يا ٻئي ڏينهن ڪنوار پيتا
گهوٽيتي گهر کير کنڊ موڪلين. ٻـ ٽي خاص ويجهي عزازت
واريون سهاڳڻ زالون، کير ۽ کنڊ ڪنواريتن مان کڻي گهوٽ
جي گهر وڃي ڏينديون. گهوٽيتا خوشامد ڪري انهن کي
ماني کارائين، ۽ موٽ ۾ ناريل به ڏين. انهءَ رواج کي
"ڏڌ موڪلڻ" چون. ڪر پهچڻ تي چڻ ته مڱڻو پڪو ٿي
چڪو، ان بعد عام مائهن ۾ پنهنجي سرنديءَ آهر خرچ
ڪندا. رهاڻ ۾ آفيم، چانهه ۾ بيڙين کان سواءِ پتاشا ۾
ناريل به ورهائين.

لٿهاڻن ۾ اڳي بدي جو رواج ڪونه هو، پر هينئر
ڪن هنڌن بدي جا سگ به ڪن. مڱڻي لاءِ ٻئي ڌريون
آمهون سامهون سڳ ڏيڻ وٺڻ جون ڳالهيون ڪنديون.
ڳالهين ۾ ٺهي وڃڻ تي ڪنوار جا مائٽ دستور موجب
برهمڻ کي موڪلين، جيڪو وڃي گهوٽ پيءُ جي گهر
"کير" (وڌائي) ڏيئي اچي. رواج موجب ان مهل ٿي دهل
وڄارائين. عزيزن کي سڏين، ۽ سيني کي ماني کارائين.
صبح جو رهاڻ ٿئي ۽ مائهو مبارڪون ڏيڻ اچن، جن کي
وري ناريل کنڊ مان پري ڏين.

پيان ۾ به هڪ وچونو ڳالهه پولهه شروع ڪندو.
جڏهن ڪنوار جا مائٽ ڳالهين ۾ ٺهي وڃن ته پوءِ رات جو
ڪنواريتي اڱڻ تي ٻاڙيسري ۾ مائٽ گڏ ٿين. وچونو
ويهه رپيا کڻي ڪنهن مکيه مائهوءَ جي هٿ ۾ ڏئي، جو
ان مهل ٻاڻ وٽ وٺي رکي ۽ ٻئي ڏينهن مڱ جي پيءُ

ڪي ڏني. ان بعد حاضرين ۾ ڳڙ ورهائين ۽ زالون ڳيچ ڳائين.
ٿي ڏينهن وڇوٽو موٽي وڃي گهوٽيتن کي اطلاع ڪندو، جي
بر وقت خوشيءَ جو دهل وڄارائين.

مينگهواڙن ۾ وڇوٽو مڱڻي جون ڳالهيون شروع ڪندو. اميد ٿيڻ تي يڪدم ڪنوار جي ناناڻن، ڏاڏاڻن ۽ سيني عزازت وارن کي ڪوٺائين، انهي رواج کي "ڳالهيون ڪوٺائڻ" چون. جڏهن سڀ لاڳاپيدار اچي گڏ ٿيندا، تڏهن رات جو ماني کائڻ بعد ڪنوار پيءُ جي اڳڻ تي گڏ ٿيندا. "وڇوٽو" هڪ ڪارڪ کڻي ڪنواريتي طرف جي مکيه ماڻهو کي ڏني ۽ اهو وري آها سيني ۾ هلائڻ شروع ڪري. اهڙيءَ طرح ڪارڪ سيني کان واپس ٿي وڇوٽي کي پهتي ته چئبو ته سڀ جي قبوليت ٿي چڪي. جيڪڏهن حاضرين مان ڪنهن کي ڪو اعتراض هوندو ته آهو ڪارڪ مان تي پاڻ وٽ روڪي ڇڏيندو ۽ اڳتي نه هلائيندو. ائين ڪرڻ مان سمجهندا ته فلاڻي کي اعتراض آهي. ان وقت پيا عزيز هن جي اعتراض جو سبب پڇي، جڏهن ڪيس منٿ سان مڃائيندا، تڏهن هو ڪارڪ کي اڳتي هلائيندو. ڪارڪ وڇوٽي وٽ پهتي ته، هو ان وقت ٿي ٽن رپين جي مٺائي (مصري يا ڳڙ) ۽ حاضرين ۾ ورهائيندو ۽ هڪ ناريل ۽ ڏهه رپيا، ڪنوار جي ماٽن کي ڏيندو. پوءِ زالون يڪدم ڳيچ ڳائڻ شروع ڪنديون. صبح ٿيڻ تي اول پنج مانيون گيهه سکيل، هڪ گڏون پاليءَ سان پريل آڻيندا. گڏوڙءَ ۾ هڪ ٽڪو ۽ باجهريءَ جا داڻا (آڪا) وجهندا، جنهن کي "پٿوري جو ڪرڻ" چوندا. پٿوري پير جي نالي ڏوپ ڪرڻ بعد اهي مانيون ٽڪر ٽڪر ڪري حاضرين ۾ ورهائين ۽ ڳڙ جو شربت به پيارين. آن بعد هڪڙيءَ ٿالهيءَ ۾ آڪا ۽ ٿورو ڳڙ وجهي آئين ۽ پوءِ ٿالهيءَ ۾ هڪ ناريل ۽ هڪ ميلير رکن، وڇوٽو اهو ناريل ۽ ملير کڻي گهوٽ ڏانهن روانو ٿيندو.

هريجن پنهنجي مائٽن سان گڏهن ۾ شادي ڪونہ ڪن. جيڪڏهن ڪوري ۾ مائٽي هوندي تہ بہ شادي نہ ڪندا ۽ وري جتان ۾ مڱڻو ڪندا، اهو ڪڏهن بہ نہ ٿو پيندا. شاديءَ لاءِ اڳي ڪوبہ بدو ڪونہ ونن ۽ اهو عيب سمجهن. سڳ گهرڻ کان اڳ پهرين اها ڳالهہ خيال ۾ آڻيندا تہ ڪهڙي گهر مان سڳ وٺجي، پوءِ پڇا ڳاڇا ڪندا تہ انهن جا ناناڻا ڪٿي آهن، پيو تہ ڪو سڳ قوم ۾ ڪونهي؟ جڏهن سڀ ڳالهيون مڪمل طرح سان معلوم ڪري وٺندا تہ انهيءَ گهر سان هنن جي ڪابہ مٽي مائٽي ڪانهي، تڏهن اهو ويچاريندا تہ اهو سڳ ڪنهن جي معرفت گهرڻ؟ مثلاً جي چاچي جي ساهرن ۾ سڳ هجي تہ ان کي چون، جي مامي يا وڏي ڀاءُ جي ساهرن مان هوندو تہ انهن کي چوندا. اهڙيءَ طرح برادريءَ مان جنهن سان بہ گهر جي مٽي مائٽي هوندي تنهن کي چوندا تہ اهو ڪنواريتن سان اهڙي خبرچار ڪري (١).

سڳ جي گهرڻ. گهوٽيتا هرطرح سان خاطري ڪرڻ کان پوءِ گهوٽ جي "ڏاڏي پوٽن" کي گڏ ڪن. وقتي ڳوٺ جا چڱا مڙس بہ انهيءَ ميڙ ۾ شامل ٿين، پوءِ فيصلو ڪري هڪڙي ماڻهو کي سڳ گهرڻ لاءِ موڪلين، جنهن کي "مانگو" يعني "گهرندڙ" چون. مانگو وري ڪنواريتي ڳوٺ جي چڱن چڱن سان وڃي ملندو ۽ پنهنجو مطلب ٻڌائي کانئن مدد گهرندو. جي چڱن کي اها ڳالهہ وڻي تہ پوءِ مانگي جي مدد ڪندا ۽ ڪنواريتي گهر سان خبرچار ڪندا. انهي تي ڪافي چڪتاڻ هلندي. جي ڪنوار جي ماءُ راضي ٿيندي تہ پيءُ انڪار ڪندو. جي ماءُ پيءُ مڃيندا تہ چاچا ماما پيا انڪار ڪندا. انهيءَ موقعي تي "مانگي" کي چوندا

(١) هريجنن جا رواج: رائچند هريجن تعلقو چاڇرو.

تہ ؛ هينئر هليو وڃ، پٺي پيري اڇ تہ پوءِ توکي جواب ڏينداسين. ٿوري گهڙي ڏينهن "مانگو" وري ايندو. جيڪڏهن ڪنواريتا راضي ٿيا تہ واه، نہ تہ "مانگي" کي چوندا تہ: انهيءَ معاملي ۾ وڌيڪ ڊيگهہ نہ ڪر، ۽ چڱا مڙس بہ "مانگي" کي چوندا تہ: هاڻي قصي کي ڇڏي ڏي. پوءِ جي مانگو پڪو هوندو تہ ٺهہ پهہ چٽي ڏيندو تہ: توهين جواب پلي ڏيو، پر آءٌ جواب ڪونہ پڌندس. وري جي مانگو انهيءَ گهر جو نياڻو هوندو تہ اهو ۽ ان جي زال چوندا تہ: جيڪڏهن سڱ نہ ڏيندا تہ اسين مري ويندا سين پر اوهان جي اڳڻ ۾ پير نہ پائينداسين. پوءِ تہ ڪنواريتن کي بہ انهن سمورين ڳالهين جو خيال رکي مانگي سان هائوڪار ڪرڻي پوندي. هريجنن ۾ اهو رواج آهي تہ جيڪڏهن ڪنهن گهر مان ڪو "مانگو" سڱ گهري رهيو هوندو تہ اتي ٻيو "مانگو" نہ ايندو. پر جي ڏسندا تہ ٻهرئين "مانگي" کي سڱ ڏيڻ کان نابري واري ويٺا تہ پوءِ اچي ٻيو مانگو سڱ گهرندو. پوءِ جي چار چڱا هن ٻئين مانگي سان شامل ٿيندا تہ واه، نہ تہ چوندا تہ: اسين توکي ڪابہ مدد ڪونہ ڪنداسين، جو انهيءَ سڱ لاءِ اڳئي گهر ٿيل آهي. انهيءَ حالت ۾ ٻئون "مانگو" ڪجهہ بہ ڪري ڪونہ سگهندو. بعضي تہ هڪ هڪ سڱ لاءِ ٽي ٽي "مانگا" بہ اچن (١).

نانائن جو حق. ٻهريون ٻار هميشه نانائن کي ڏيندا. پوءِ جي نانائن وٽ ڪو سڱ هوندو تہ انهيءَ ٻار جي نالي ڪري ڇڏيندا. بعضي وري ٻهريون سڱ نانائن گهريو ۽ مائٽن ڏنو، تہ پوءِ ٻيا سڱ سائٽ پنهنجي مرضيءَ تي ڪندا ۽ نانائا بہ انهيءَ ڳالهہ ۾ سائن شريڪ ٿيندا ۽ اجائي گهر ڪونہ ڪندا، يعني ٻئي سڱ تي نانائن جو حق ڪونہ ٿيندو.

(١) هريجنن جا رواج: رائچند هريجن، تعلقو ڇاڇرو.

ڀيري يون ٻار لائق ٿيو پر ناناڻن وٽ سڳ ڪونه هوندو تڏهن
به ناناڻن کي سڳ جي آڇ ضرور ٿيندي. ناناڻن مجبوري
ظاهر ڪئي ته انهيءَ صورت ۾ وري ٻيو يا ٽيون سڳ
گهري سگهندا (١).

سڳ جي پڪ. نياڻو پنهنجي سهري جي گهر مان
پنهنجيءَ ساليءَ جو سڳ پنهنجي ڀاءُ، سوٽ، ماسات يا
ڪنهن ٻئي عزيز لاءِ گهُري سگهي ٿو. جيڪڏهن سهري وٽ
سڳ نه هوندو پر سندس ڀاءُ وٽ يا پاڙي ۾ ڪنهن وٽ
هوندو ته سهرو آتان به وهانءُ ڪرائي ڏيندو، يعني "مانگو"
خود نياڻو ٿيندو. ڀاءُ پنهنجي ڀاءُ جي گهران سڳ گهُري
سگهي ٿو يا ڪو به ماڻهو پاڙي مان به، ڪنهن جي گهران
وهانءُ گهري سگهي ٿو. پنهنجي ناناڻن يا مٽي مائٽيءَ وارن ۾
سڳ هوندو ته پاڻ مانگو ٿيندو. پر جي انهن جي برادري
يا پاڙي ۾ سڳ هوندو ته مٽي مائٽيءَ وارا مانگا ٿيندا.
ڪن حالتن ۾ مانگا ٻئي ڪنهن مان ڳالهه ڪونه ڪندا،
سنئون سڌو ڇوڪريءَ جي ماءُ پيءُ سان ڳالهه ڪندا، يا
ڪنهن مٽ مائٽ يا ويجهي عزيز جي معرفت ڇوڪريءَ جي
ماءُ پيءُ تي زور ٻار وجهندا. يا وري اتي جي پيرسن ماڻهو
سان ڳالهه ٻولهه ڪري، انهي جي ذريعي سان چار چڱا گڏ
ڪندا. جتي ڳالهه ٻولهه هلندي، اتي ڇوڪريءَ جا ماءُ پيءُ
شريڪ ڪونه ٿيندا. اهڙيءَ طرح ڳالهيون ٻولهيون هلنديون.
جي راضي ٿيا ته واهه، نه ته وري ٻئي ٽئين ڀيري گڏجاڻي
ٿيندي. اهڙين حالتن ۾ مرد زالن کان صلاحون وٺن ٿا
ڪڏهن ڪڏهن ته گهڻي مرضي زالن جي هلي. جڏهن سڀ
پاڻ ۾ راضي ٿين تڏهن ڇوڪريءَ جي ماءُ کان سندن مٽ مائٽ
پڇڻ ويندا ته سندس ڪهڙو خيال آهي. جي هائوڪار ڪري ته
موٽي مجلس ۾ اچي ٻڌائيندا. ان بعد وري ڀرپاسي وارن

(١) هريجنن جا رواج: رائچند هريجن، تعلقو ڇاڇرو.

يا لڳ لاڳاپي وارن ڳوٺن جي چڱن مڙسن کي گهرائين، ۽ انهن کان بہ صلاح وٺن. انهيءَ رسم کي چون "پانهون گهرائڻ" پانهون گهرايون تہ چڻ وهاڻ ٿي ويو. پانهون گهرائڻ بعد ورلي ڪو وهاڻ ڦٽندو، جي ائين ڪير ڪندو تہ بدنامي ٿيندس. ڪي پانهون وري واندڪائي نہ هئڻ ڪري "اهڃاڻ" (آهچاڻ) يعني نشانيون موڪلين، جي بہ قبول ڪن. جڏهن سڀ ڪوٺايل پانهون اچي گڏ ٿين، تڏهن ڪنواريتن مان پريو مڙس اٿي پڇندو تہ: توهين هنن مان شامل آهيو؟ جنهن تي آهي "هائو" چون. پوءِ چوڪريءَ جا مائٽ چوندا تہ: چوڪري اسان جي جهوليءَ ۾ آهي ۽ اسين چوڪري پاڙي کي ڏيون ٿا. تنهن تي آيل چوندا تہ: توهان کي جس هجي، جو اوهان اسان کي چوڪري ڏني، اسين چوڪري فلاڻي مانگي کي ڏيون ٿا (۱).

پڏري.

جڏهن ڪنواريتا، گهوٽيتن جو گهر تڙ، ذات نسب، ڏنڊ ڏاڙي ۽ عيب صواب جاچڻ بعد مڱڻ ڏيڻ تي رضامند ٿيندا، تڏهن گهوٽيتن کي اجازت ملندي تہ پلي مٺائي ورهائي ڳالهہ پڪي ڪن. پوءِ گهوٽيتن طرفان ڪجهہ مرد ۽ زالون گڏجي ڪنواريتن ۾ اچن ۽ مٺائي ورهائي ڳالهہ پڪي ڪن. ان موقعي تي مرنديءَ وارا گهوٽيتا ڪنواريتن کي ڪوڙن جو وڳو بہ ڏين (۲).

ڳالهيون پڪيون ٿيڻ کان پوءِ پڏريءَ جي رسم ادا ڪن. هن رسم تي گهوٽيتن جا چند ماڻهو ۽ زالون گڏجي ڪنواريتن جي گهر اچن ۽ ڪنوار کي هڪ بوتي ۽ منڊي ڏين. گهوٽ بہ اتي هوندو، جنهن کي وري ڪنواريتا ملير ڏيکارين.

---

(۱) هريجنن جا رواج: رائچند هريجن، تعلقو چاڇرو.

(۲) سومر خان لغاري، تعلقو سنجهورو.

ڀڏري تي مٺائي ضرور ورهائين. گهوٽيتا پنهنجي برادريءَ ۾ جدا مٺائي ورهائين (١).

باس يا نياز. جڏهن گهوٽيتا ڀڏريءَ لاءِ روانا ٿيندا، تنهن کان اڳ گهوٽ جهون مائٽياڻيون باسون باسينديون، جي پوءِ ڳالهه پڪي ٿيڻ يعني ڀڏري ٿيڻ کان پوءِ ڏينديون. نذرانو مٺائي، ڦندڙ، پڙ ۽ مينديءَ جي صورت ۾ ڏين. باس باسڻ وقت هي لفظ چونديون: "سچا شاه! تون ڪنوارپڻ کي من ۾ وجهه، ته اسان کي سڳ ڏين. جي اسان جي ڇوڪري کي اها ڪنوار ملي ته چانديءَ جي گهنگهرن، پٽ جي جهل ۽ ريشمي واڳن سان ڪاري ڦندڙ وٺي، راڄ جي نيائين ۽ دهلن دمامن سان سرگس ڪري، سچي ڇيچ گهوٽ ڪنوار سميت تنهنجي پڙ تي وٺي ايندس ۽ سيري جي ديڳ، ريشمي پڙ ۽ سائو چتون (يا اهڙي نموني جي ڪا شيءِ) آڻي نذرانو ڏينديس." بعضي سرور جي مينديءَ باسين. هن حالت ۾ فقط راڄ جون زالون ۽ نيائيون سڏي، هڪڙيءَ رات مينديءَ ورهائين ۽ پوءِ به ويهي "سرور جا ڳيچ" ڳائين (٢).

مٺائي ورهائڻ. ٿر ۾ هن رسم کي "مڪٽو" (گهٽڙڻ) چون. "مانگي" کي ڇوڪري ملي، معنيٰ ته وهانءُ جي ڳالهه پڪي ٿي، پوءِ يڪدم دستور موجب ڳڙ پتاشا ورهائين ۽ ان لاءِ مانگي کان پئسا گهرن. ان کان سواءِ پنج-ڇهه سير ڳڙ، مٺائي يا پتاشا وڌيڪ گهرائين، جي ڳوٺ جي گهرن ۾ ورهائين. اڌ سير مٺائيءَ جو مانگي کي ڏين ته گهوٽيتن کي وڃي ڏئي. هڪ ناريل نينگريءَ جي پيءُ پاران مانگي کي ملندو، انهيءَ کان سواءِ هڪ ڳوٿري، جنهن ۾

---

(١) ولي محمد طاهرزادو، تعلقو ٽنڊو الهيار.

(٢) سومرخان لغاري، تعلقو سنجهورو.

لؤنگ، ڦوٽا، دالچيني، سوپاريون ۽ ڦودني جون ٽڪيون
پيل هونديون، مانگي کي ڏيندا. ڇوڪريءَ جو پيءُ ديگ
چانورن جي رڌي، ڳوٺ جي چڱن مڙسن ۽ مزمانن
کي کارائيندو. کي وري انهيءَ موقعي تي ڪٺڪ جون
مانيون پچائي کنڊ وجهي کارائين. ان وقت زالون ڳيچ به
ڳائينديون. جنهن کان پوءِ سڀ آيل ڀانهون موٽي گهر
وينديون. مانگو جڏهن گهوٽيتي گهر شاديءَ جي خبر وجهي
ڏائيندو، تڏهن ڀهرين سندس وات ۾ لپ کنڊ جي وجهي
وات مٺو ڪرائيندا ۽ پوءِ سڄي ڳوٺ جي مردن توڙي
زالن کي ڪوٽ ڏيئي گڏ ڪندا. جتي زالون ڳيچ وغيره
ڳائين. پتاشا، مصري سيني ۾ ورهائين، باقي جيڪي ڪنوار
جي گهران مانگي کي ملي، سو فقط ڏاڏي پوٽن ۾ ورهائين.
انهيءَ موقعي تي مڱڻهار دهل به اچي وڄائين. پوءِ ديگ
پٽ جي رڌي ڏاڏي پوٽن ۽ چڱن مڙسن ۾ ورهائين يا وري
ڪٺڪ جون مانيون ۽ گيهه کارائين. ان موقعي تي مائٽن کان
جيڪي لاڳ ملي سو مانگي کي ڏين. مانگي کي 'ڪتمر'
يا 'ڪتمريو' يا 'مليريو' ڏيندا. جي مانگو ڳوٺ جو يا عزيز
هوندو ته ان جي زال کي چُني ۽ ٻارن کي ڪپڙا ڏيندا. مڱڻهار
کي دهل لاءِ ڪپڙو، ڇڄ داڻن سان ڀريل ۽ ڪجهه روڪڙا پئسا
ڏيندا. ٿر ۾ انهي سموري رسم کي "مڱڻو" چون. هڪ ڀيرو
مڱڻو ٿيو ته وري ڪهڙي به حالت ۾ نه ٽوڙيندا. جيڪڏهن
اهڙو ڪم ٿيو ته نيات وارا انهيءَ سان "نيات کان ڇيهه"
ڪري ڇڏيندا، يعني ڪڍي ڇڏيندا، جنهنڪري مٽ مائٽ،
سنگت سات انهيءَ گهر سان اٿڻ ويهڻ کان بس ڪري
ڇڏيندا (١).

---

(١) هريجنن جا رواج: رائچند هريجن، تعلقو ڇاڇرو.

مڱڻ لاءِ ڪپڙا ۽ زيور.

ٿرپارڪر جي هندن ۾ پڌري (مڱڻي) بعد مڱڻ لاءِ زيور ۽ ڪپڙا ڏيڻ جو رواج آهي. اما رسم گھڻو ڪري جدا جدا ناتن سان هلندڙ آهي. ٺڪر ان کي ”ڳوٺڙي“ چون. مهيشري ”ساکريو“ چون. سُونارن، درزي ۽ ٻيون ذاتيون چون ”مـنڌ چاڙهڻ“، ۽ مارواڙ سان تعلق وارا ”ٿوت چاڙهڻ“ چون. هتي ڪن خاص ذاتين جي رواجن جو بيان ڏجي ٿو.

ٺڪرن ۾ پڌري (مڱڻي) ٿيڻ بعد ”ڳوٺڙي“ ڏيڻ جو رواج آهي. وِچئُون ٻن-ٽن چڱن مڙسن کي ساڻ ڪري گھوٽ جي پيءُ کان مڱڻ لاءِ ريشمي ڪپڙا، هڪ پَٽڙو، هڪ انگرکو، هڪ چُني ۽ زيور، شاهوڪار جي حالت ۾ آليِ، پورلو، (سونيون) پنڙيون، درگل (سونا ڪنن لاءِ)، ڪڙيون، ساٽيون، نيورا (نورا) وٺندو ۽ غريب جي حالت ۾ فقط پيرن جا ڳهه، ۽ ڳچيءَ جي هسي وٺندو. ان کان سواءِ ٺئين بافتي مان ٺهيل پيلي رنگ جي ڳوٺري به کڻندو. جنهن ۾ ڏهه سير کنڊ ڪٽڪ، پنج سير ڳڙ، ست ناريل يا چوڏهن ڏونگھيون، سير به کارڪون، چار پُڙيون (هڪ ۾ گُلال، ٻيءَ ۾ ميندي، ٽيءَ ۾ مصري، ۽ چوٿينءَ ۾ ڊاکون) پيل هونديون. اهو سڀ سامان مڱيندي جي گھران ڪٺي ڪنواريتن ۾ ويندو ۽ رات جو مکيه ماڻهن کي گڏ ڪري، انهن جي روبرو ڪنواريتن کي ڏيندو. صبح جو وِچئُون رهاڻ ڪندو ۽ فيصلي موجب (هڪ سؤ کان هزار تائين بلڪ وڌيڪ) روڪ پئسا به ڏيندو. ڳوٺڙيءَ وقت مليل رقم مان آيل سامان ۽ مڱيندي جي اوڏاٺين جا پئسا موٽ ۾ ڏيندا، باقي ڪنوار جو پيءُ رکندو، جنهن جي مجرائي نه ٿيندي. رهاڻ بعد مڱڻ جي طرف وارن آيل مهمانن کي خاص ماني کارائيندا، ان وقت وِچئُون ٿالهيءَ ۾ پنج، ڏهه يا وڌيڪ

رپيا رکندو، ماڻيءَ کائڻ بعد آيل ڇاڇين کي پنج-پنج رپيا اوڏائي جا ۽ گهوٽ لاءِ خاص ڪپڙو موٽ ۾ ڏيندا. موٽي اچڻ تي مڱيندي جي گهر رهاڻ ٿيندي، جنهن ۾ وچوٺو ڏيتي ليتيءَ جو حساب ظاهر ڪندو، پوءِ مڱيندي جي گهران ماني ڪارائي ويندي.

چارڻ ۽ ٻجير وغيره ڳوٺڙيءَ وقت مٺائي واري رقم ڪونہ ڏين. ماني کائڻ وقت ٿالهيءَ ۾ فقط ايترا پئسا وجهندا، جيترا موٽ ۾ اوڏائي وغيره تي ملندا، چاڪاڻ تہ آهي گهٽو ڪري ٻڌي جا مڱ ڪن.

سٿوٺڙن ۾ جتي ظاهري ٻڌي جو رواج نہ آهي، آتي هٿو ويهن رپين کان سٺ رپين تائين نقد وٺن ۽ موٽ ۾ اوڏائيون ڏين.

مهيشرين (ڪراڙ) ۽ ٻرهمڻن ۾ هن رسم کي "ساڪريو" چون. هوند سارو ڳهہ ۽ ڪپڙا ٺهرائي، چار-پنج ويجهي عزازت واريون زالون گڏجي مڱ جي ماڻن ۾ ڏيئي اينديون. روڪ پئسو ڏيڻ جو دستور هنن ۾ ڪونہ ٿئي.

مينگهواڙن ۾ زيورن ۽ ڪپڙن ڏيڻ جو رواج نہ آهي.

ڀيلن ۾ "ڳوٺڙيءَ" جي رسم جيستائين ادا نہ ڪندا، تيستائين ڪچو مڱٽو شمار ٿيندو. مڱيندي طرف وارا مڱ لاءِ هڪ وڳو (حلوائڻ جو پڙو، هڪ چُني ۽ هڪ پشيو انگرکو) تيار ڪرائي، وچوئي سان چار-پنج مکيہ ماڻهو گڏجي، مڱ جي ماڻن ۾ ويندا. وچڻ سان ڪپڙا ۽ مقرر ڪيل رقم (هڪ سؤ کان وٺي پنجن سون تائين) ڏيندا. ڪپڙا ۽ رقم ملڻ بعد مڱ جي طرف واريون زالون ڳيچ ڳائينديون. صبح جو وچوٺو ۽ آيل ڇاڇي

رهاڻ ڪندا. منجهند جو مانيءَ بعد مگ جو پيءُ آيل مهمانن کي اوڏاٽيون ۽ موٽ ۾ مليل رقم (جيڪا دستور موجب ڏنل رقم جو چوٿون حصو ٿيندي) ڏيندو. اوڏاٽين ماڻ تي وچوٽو ۽ چاچي واپس ٿيندا. پيلن ۾ زيورن جو رواج نه آهي.

مگڻو يا پوتي

پڌري ڪان پوءِ ٿيندو مگڻي جو سانباهو. هن رسم کي 'پوتي وجهڻ' به چون. سڀ ڪان اول مگڻي جا ڏينهن پڌندا. ڏينهن پڌڻ ڪان پوءِ گهوٽيتا مقرر ڏينهن تي زالين مڙسين چيچ ڪري ڪنواريتن ۾ ويندا ۽ ڪنوار کي پوتي وجهي، ڪنوار جو نَڪ ٽوپيندا. ڪنواريتا وري گهوٽ کي ڪلهن ۾ "ملير" يا "لونگي" وجهندا ۽ ڪيس سُوڙو ڏيندا. آخر ۾ گهوٽيتن کي کير پيارين ۽ گهوٽيتا وري مٺائي ورهائين. "مگڻي" جي رسمن جو تفصيل هن ريت آهي:

ڏينهن پڌڻ. پڌري ٿيڻ يا ڳالهه پڪي ٿيڻ ڪان پوءِ ڪو ڏينهن مقرر ڪري، گهوٽيتن جا ٻه چار معتبر ماڻهو گڏجي ڪنواريتن ۾ ايندا، جتي ڪنواريتا اڳ ۾ ئي انتظار ۾ ويٺا هوندا. خوش مرحبا ۽ ماني ٽڪي ڪان پوءِ ڏينهن پڌڻ لاءِ ويهندا. جيڪڏهن گهوٽيتن کي تڪڙ هوندي ته پوءِ آتي ئي "چٽنگ" يا "ٻڪي" ۽ شاديءَ جا ڏينهن به پڌندا ۽ اها به صفائي ڪري ڇڏيندا ته نڪاح مگڻي وقت پڙهبو يا شاديءَ وقت. پوءِ ٻئي ڌريون ڪيلي کير پيي آٿنديون. ويجهي عزازت هوندي ته پوءِ ڪنوار-ماءُ، کير آٽي سيٽَن اڳيان رکندي ۽ سيٽن کي هٿ به ڏيندي. گهوٽ-پيءُ ۽ سندس ٻيا رفيق، ڪنوار-ماءُ کي خالي هٿ نه ڏيندا، گندي ضرور اوڏائيندا. لاچار ته رپئي ڪان وٺي

جيترو سرّي سگهندا، روڪ پئسا پنهنجي نئين سيڻ جي هٿ تي رکندا.(١)

چيچ. مڱڻي جي ڏينهن تي گهوٽيتا، زالين مڙسين چيچ ڪري، سچ لئي ڪان پوءِ ڪنواريتن ۾ ويندا. مڱڻي ۾ عام طور برادر ڪي ڪوٺ ڪن. ڪاج ننڍو جو هوندو ته پوءِ زالون ۽ مرد جدا جدا چيچ ڪري ويندا، پر جي پري جو ڪاج هوندو ته پوءِ زالين مڙسين چيچ ۾ گڏجي ويندا. ڪنوار کي جيڪي ڏيٺو يا اوڍائڻو هوندو، اهو سامان هڪڙي ڪاري ۾ وجهي، سهاڳڻ زال جي سٿي تي کڻائي هلندا.

پوتي. مڱڻي ۾ ڪنوار کي گهوٽيتن طرفان جيڪا پوتي وڌي ويندي، تنهن سان گڏ گهوٽيتا پڇنديءَ آهر پيو سامان به ڏيندا. عام طرح ڪنهن ڪپڙن جو وڳو، کير-منڊي ۽ ويڙهه ڏين. پوتي جيڪا اوڍائين، تنهن جي پلاندن ۾ مصري، ڦوٽا وغيره ۽ ڪجهه رپيا ٻڌل هوندا. پوتي عام طرح چنيي يا ڪنهنبي حلوائڻ جي ڏين.

ملير يا لونگي: گهوٽ چني ۾ پهچندو ته ڪنواريتن طرفان هڪڙي ٿالهه ۾ مٺوڙي سان گڏ لونگي يا ملير کڄي ايندي، جيڪا ٻاڪر طور گهوٽ کي ڪلهن ۾ اوڍائيندا.

مٺوڙو. ڪنواريتن طرفان گهوٽ لاءِ ملير سان گڏ موڙو کڄي ايندو، جيڪو رسم پوري ٿيڻ بعد موٽي اچي راڄ ۾ ورهائيندا. مٺوڙي ۾ مصري، ناريل، پتاشا ۽ ڪارڪون ٿين:

---

(١) لغارين جون رسمون: سومرخان لغاري، تعلقو سنجهورو.

کير يا شربت. موڙي ۾ ملير سان گڏ ڪنواريتن مان
کير يا شربت ڪجي ايندو، جيڪو پهريائين گهوٽ کي
پياريندا، پوءِ جملي چاچين کي. گهوٽ ۽ گهوٽ جا چاچي
موٽ ۾ گهور ڏيندا، جيڪا ڪنواريتا کڻندا.

مٺائي. مڱڻي جي رسم ختم ٿيڻ بعد گهوٽيتا وري
ڪارڪون، لڏون يا پتاشا وغيره ورهائين. ان پعد ڇيڄ
پنهنجي ماڳ موٽي ايندي.

نَڪ ٽوپڻ. جن قومن ۾ نٿ پائڻ جو رواج هوندو،
تن ۾ مڱڻي جي رسم ۾ ڪنوار جو نَڪ ٽوپين. ڪن هنڌن
مڱڻي جي بئي ڏينهن نَڪ ٽوپين. جيڪڏهن ڪنوار جو نڪ
اڳ ۾ ئي ٽوپيل هوندو ته پوءِ رسم طور ٽوپيل نڪ ۾
ڌاڳو وجهن.

مڱڻي جي رسم عام طور سڄيءَ سنڌ ۾ انهيءَ نموني
سان ادا ڪئي ويندي آهي.

ڪن هنڌن مڱڻي وقت ڪنوار لاءِ سينگار جي پيتي،
سونو ڪوڪو، سڳيون، ڦڻي ۽ ٽيئي لٽا ريشمي ڪن.
ڪنوار جي ماءُ لاءِ جوڙو ڪپڙن جو جدا ڏين. ڳهن ۾
کير-منڊي ۽ سونو ويڙهه ضرور ڏين. ڪنڙي جي ٽڪي،
مڱڻي جو ڀاڳاهو ۽ ڪنڊ به ڪنوار لاءِ آڻين (١).

ٿرپارڪر جي سماٽن ۾ گهوٽيتن طرفان ڪنوار
لاءِ پَڙو يا سٿڻ، چولو، چُنيءَ جو جوڙو، ڪڙين جو
جوڙو، ٻولو، منڊي، جُتي، سڳيون ۽ ڦڻي آڻين. ان کان
سواءِ مصري، ٿوٽا ۽ ٻيو پُڳيءَ جو سامان هڪ سهاڳڻ
عورت جي مٿي تي کڻائي، ڳائي وڄائي ڪنواريتي گهر آڻين،

---

(١) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

۽ ڪنوار کي ڪپڙا ۽ زيور پهرائين. ڪنوار کي "پوتي" ڍڪائڻ بعد ڪنواريتا وري پنهنجي طرفان "ملير" يا "اجرڪ" گهوٽ کي ڍڪڻ لاءِ موڪلين، جنهن جي چئني ڪنڊن ۾ ڪجهه نه ڪجهه ٻڌل هوندو. عام طرح هڪڙي ڪنڊ ۾ ڪجهه پئسا، ٻيءَ ۾ ڪارڪون، ٽيءَ ۾ لؤنگ ۽ ڦوٽا، ۽ چوٿين ڪنڊ ۾ ڏونگهيون ٻڌن. اهو ملير به زالون دهلن سان ڳائي وڄائي گهوٽ وٽ کڻي وينديون (١).

سمات قبيلن ۾ گهوٽيتا، ڳاڙهي ڌلواڻ يا ڇيٽ جي پوتي ۽ کي ٻيا ڪپڙا ڪنوار لاءِ وٺندا. اهو سامان، کير-منڊي، ويڙهه ۽ ڪجهه سيڌو پاڻ سان کڻي ڪنواريتن وٽ ويندا. ڪنوار کي ڪپڙا پهرائي، پوتي ڍڪائيندا. ڪنوار-ماءُ کي به سيٽي جا ڪپڙا ڏيندا. پوءِ مرد خواه عورتون کير ورهائي پيئندا يا مٺائي ورهائيندا. ڪنواريتا وري ملير يا اجرڪ گهوٽ کي ڪلهن ۾ وجهندا. ان ڏينهن کان وٺي ڪنوار نڪي گهوٽ سان ڳالهائيندي، نڪي مُنهن پوندي. جيڪڏهن مگيندو سامهون اچي ويو ته هڪدم منهن ڍڪي ڇڏيندي (٢).

لغارين ۾ گهوٽيتا، هيٺيون سامان ڪنوار لاءِ وٺي موجود رکندا: ڪپڙن جو وڳو، ٻولو، ڪيوٽيون، ڇلو ۽ مُنڊي، ميندي پنج پاءُ ۽ مٺائي (گهٽ ۾ گهٽ ٥ سير). جڏهن گهوٽيتن جي ڇيڄ ڪنواريتن ۾ پهچندي، تڏهن پَربي مڙس کي (جيڪو اندر زالن ۾ وڃڻ جهڙو هوندو) مگٽي جي پوتي ڏيندا، جنهن جي هڪ پلئه ۾ ماهي يا ڳائي آلي ڇيٽي جو ذرو ۽ ٻئي پلئه ۾ سوا پاءُ ميندي، ٽئي ۾ جون جا گهٽ ۾ گهٽ پنج داڻا ۽ چوٿين پلئه ۾ هڪ رپيو يا پنج رپيا ٻڌل هوندا، جيڪا هو ڪنوار جي مٿان وجهندو. ان کان پوءِ پهرين

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي، تعلقو عمرڪوٽ

(٢) رحمت الله ونديرو، تعلقو خيرپور.

مبارڪ گهوٽيتي طرف کي ڏيندو، ۽ پوءِ ڪنواريتن کي، ان بعد زالون توڙي مرد هڪٻئي کي مبارڪون ڏيندا. پوءِ ڪجهه وقت ڳائڻ وڄائڻ کان پوءِ گهوٽيتا مٺائي ورهائيندا. اهڙيءَ طرح ڪن ساٽن سوٽن بعد مڱڻي جي رسم پوري ٿيندي ۽ گهوٽيتا خوش ٿي پنهنجي ماڳ موٽندا.

هن موقعي تي زالون ڪنواريتي گهر ۾ ڪيچ ڳائينديون ته ڪنواريتا ۽ گهوٽيتا مرد وري ويهي پڌريءَ جي موقعي تي ٿيل شرط پائرن اڳيان نروار ڪندا. جي ڳڙ جو شرط پيل هوندو ته ڳڙ آڻيندا ۽ جن جو ڳڙ پوليل هوندو (گهوٽ، پٽس يا پائر) سي ڳڙ کائي اقرار ڪندا. بدي جا سڱ هوندا يا "فلاڻ سٽ" جو شرط هوندو ته ان جي پڌرائي ڪندا. مطلب ته جيڪي شرط هوندا آهي برادر جي اڳيان ظاهر ڪندا.

مڱڻي جي رسم جي ٽئين ڏينهن گهوٽ جون ويجهيون مائٽياڻيون ڪنوار جو وڳو ۽ چڙل پٽ، جيڪو ورتو هونداڻون، سو ڪٺي هڪ وارث سان گڏجي ڪنواريتن ۾ وينديون ۽ ڪنوار کي وڳو ۽ ڳهه پارائي، پوتيءَ واريون ڳنڍيون ڇوڙي مولي ايندڀون. ان رسم کي "ڳنڍيون ڇوڙڻ" چون. انهيءَ موقعي تي "گهور" به ڏين، جيڪا ڪنوار ماءُ کڻندي (١).

'چنن' ۾ مڱڻي جي رسم اڳ نه ڪندا هئا. هينئر مڱڻي تي ٻاڙو سڏائين، مٺائي ورهائين، ٻڪي ڪن ۽ پوءِ وڃي ڪنوار کي جورو ڏين، جنهن ۾ ڪورڪي سٿڻ، ڇيٽ جو چولو ۽ ڇيٽ جو رئو ڏين. جتي ڪونه ڏين. ڳهن ۾ ڪير مٺندي ۽ ويڙهه ڏين. ڪنوار کي چولو وڏيري ڍڪائي ۽ باقي ڪپڙا ماءُ ڍڪائي (٢).

---

(١) لغارين جا رواج: سومرخان لغاري، تعلقو سنجهورو.
(٢) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

چانڊين ۾ جيڪڏهن ڪنوار جو گهر پري هجي ته گهوٽيتا ڇيچ ڪري آتي وڃن. آتي شام يا فجر وقت راڄ سڏي، ڪنوار جو نڪ ٽوپين ۽ ٽي ڪپڙا ٻه ڏين. ان کان سواءِ ڪنوار کي ڪير-منڊي ۽ ويڙهه ٻه پارائين. ڪنوار کي ڪپڙا ڪنهبا ڏين. مگڻي تي ٻڪي ڪونه ڪن. چاچين کي ماني گهوٽيتا کارائين. مگڻي مهل گهوٽ کي ڪنواريتا ريٽو ڏين. گهوٽيتا صرف مٺائي ورهائين. بعضي نڪاح ٻه مگڻي وقت وجهن. هن موقعي تي سهرا ڪونه چون، باقي دهل کي وڄائين ته کي ڪونه وڄائين (١).

ڪلهوڙن ۾ راڄ ميڙي ڪنواريتن وٽ اچي ۽ پوءِ سهرا ڳائي ڪنوار کي مگڻي جا لٽا ڏين. لٽن ۾ سائو چولو، ڳاڙهي سٿڻ، ڳاڙهو رئو ۽ جُتي ٻه آڻين، جيڪي ڳوٺ يا راڄ جي چڱي مڙس جي زال ڪنوار کي ڍڪائي. مگڻي واري ريٽي جي هڪ پلئه ۾ مصري، ٻئي پلئه ۾ ڇُهارا، ٽئي ۾ ميندي ۽ چوٿين پلئه ۾ سوا رپيو ٻڌن. چانديءَ جي ڪير-منڊي ۽ ويڙهه ٻه ڏين ۽ پوءِ نٿ ٽوپين. جيڪڏهن نڪ اڳ ئي ٽوپيل هجي ته ان ۾ ڪائي وجهن. نٿ ٽوپڻ کان پوءِ مٺائي ورهائين. مگڻي وارا ڪپڙا اڪثر ڪنوار چوڙي چڏي (٢).

تُنين ۾ مگڻو ۽ نڪاح عموماً گڏ ڪن. رات جو نڪاح پڙهائين ۽ صبح جو مگڻو ڪن. مگڻي تي راڄ کي سڏ ڏين. ڪنواريتن ڏانهن وڃڻ لاءِ ڪوبه دهل وغيره ڪونه ڪن. ڪنوار لاءِ سائي سٿڻ، ڳاڙهو چولو ۽ ڳاڙهو رئو، ۽ ڪير-منڊي ۽ ويڙهه آڻين، جيڪي چڱي مڙس جي زال ڪنوار کي پهرائي. ڪنواريتا وري ان موقعي تي گهوٽ کي ريٽو ڏين. آخر ۾ مٺائي ورهائين (٣).

---

(١)-(٣) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

ميربحرن ۾ ٻه گهٽو ڪري مگڻو ۽ نڪاح گڏ ڪن. رات جو نڪاح ڪن ۽ ٻئي ڏينهن تي مگڻو ڪن. گهوٽيتن جي مڏ تي راڄ صبح جو اچي ڪٺو ٿئي. اهو سڏ صرف ضاعفائن کي هوندو. راڄ جي چڱي مڙس جي زال مٺائي ورهائي، راڄ کي وٺي ڪنواريتن ڏي وڃي، جتي گهوٽيتن طرفان ڪنوار لاءِ تيار ڪيل چولو، سٿڻ، رئو ۽ جُتي ڪنوار کي پهرائي: پوءِ چاٽو زال ڪنوار جو نَڪ ٽوڀي. نڪاح ۽ مگڻي تي گهٽو ڪري دهل ڪونه ڪن ۽ نه وري مبارڪ ڏيڻ جو رواج اٿن. مٺائي ورهائيندڙ وڏيريءَ کي مٺائي ورهائڻ جي عيوض هڪ رپيو يا رَئو ڏين. مگڻي تي سَهرا چون (١).

جتوين ۾ مگڻي جي رسم شام جو ادا ڪن. مگڻي تي گهوٽيتن مان ڪي ضاعفائون راڄ کي مڏ ڏيئي گڏ ڪن ۽ پوءِ زالين مڙسين ڇيڄ ڪري ڪنواريتي گهر وڃن. پوءِ چڱي مڙس جي گهر واري سهرن ڳائيندي، گهوٽيتن جي آندل ڪپڙن مان رَئو کڻي وڃي ڪنوار جي مٿي تي وجهندي. ڪنواريتا، ڪنوار کي اڳ ۾ ئي ڪَنڌانتو ڪري ويهاريندا. ڪنوار کي رئو ڍَڪائڻ وقت، وڏيري چوندي ”خدا لايو سجايو ڪندو“.

مگڻي ۾ ڪنوار لاءِ سڄو جورو آڻين، جيڪو هوءَ چوڙي چڙي. رَئي يعني پوتي ڍڪائڻ بعد چڱي مڙس جي زال مٺائي ورهائيندي. مٺائي کان پوءِ حجامڻ وٺي جهلي هر زال کان پئسو، ٽَڪو يا آنو گهور وٺندي (٢).

بلوچن ۾ مگڻي جي خاص نشاني آهي. ”نٿ ٽوپڻ“. هاڻي ته ٽيپا، ٽَنيا، خاصخيلي، نانگور، آمر (٣) ۽ سهتا، حاجي (٤)

---

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

(٣) ۽ (٤) راڄپر قوم جا پاڙا.

وَنڊيَر، ماڇي، لانگاه، سيال وغيره ۾ عام طرح اها رسم ڪن. اڄ ان ۾ جن قبيلن ۾ نت نو پائڻ جو اثر گهٽ آهي، سي هي آهن: ڪنپڙا (١) قرڙا (٢) ۽ ابڙا، (٣) ڪلهوڙا، ۽ پيرزادا.

ڪن قبيلن ۾ رواج آهي ته مڱڻي ۾ ڪنوار کي هڪ ۾ لٽو ڏين، ۽ مڱڻي تي مرد پاڻ ۾ مٺائي ورهائين ۽ زالون پاڻ ۾ ورهائين. زالن ۾ مٺائي ورهائڻ واري وڏيري آخر ۾ مٺائيءَ وارو خالي ٿالهه پنهنجي گهر کڻي وڃي (٤).

ڪوهستان ۾ مڱڻي کي "ويهانءُ" ۽ "پوتي" بہ سڏين. مڱڻي تي گهوٽيتا پانڌي يعني رنگيل پيندڙيدار گندي ۽ هڪ ڪڍهني (يعني ڳاڙهي مدراسي ڪپڙي تي چلڪيدار چُر سان چريل گندي)، چولو ۽ سوسيءَ جي سٿڻ ڪنوار کي ڏين. زيورن ۾ نت، آگر ۽ ڇيچ لاءِ چانديءَ جي منڊي (جنهن کي 'ڪيرول' چون) ۽ آگر ۽ ٻانهن لاءِ چانديءَ جو ويڙهو (جنهن کي "وريڙو" چون) سي ضرور ڏين.

مڱڻي ۾ سڀني دعوتين کي کير ۽ گڙ جو شربت پيارين يا مصري ۽ ڪارڪون ورهائين. ڪنوار لاءِ هڪ ڏڳهو هار بہ آڻين، جنهن ۾ ڏاک، ڪوپرو، سوپاريون، لونگ، ايلاچيون، ڪارڪون، زردالو وغيره ڇٽن پنجن سرن ۾ پوتل هوندا. گهوٽ کي وري ان موقعي تي ڪنوار جو پيءُ هڪ آجرڪ ۽ رومال ڏيندو (٤).

سمات قبيلن ۾ پوتي وجهڻ جي تاريخ، گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا هڪٻئي جي سهوليت سان مقرر ڪندا. پوتيءَ واري ڏينهن تي گهوٽيتا پوتيءَ جا ڪپڙا، ڪجهه زيور ۽

---

(١) ۽ (٣) عباسي قوم جا پاڙا.

(٤) محمد پناهہ قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

(٥) عبدالعزيز جوکيو، تعلقو ٺٽو.

پيو سامان ڪٺي، ڇيج ڪري ڪنوارين ۾ ويندا. آٽي عورتون ڳيچ ڳائي، گهوٽيتن طرفان آندل ڪپڙا ۽ زيور ڪنوار کي پارائيندي‌يون. پوءِ پنج سير ڪارڪون، پنج سير گُڙ، پنج سير ڪنڊ، پنج سير ڏونگهيون، پنج سير گيهه ۽ ڪڙو ميٺو تيل، هڪ پوتيءَ ۾ وجهي ڪنوار اڳيان رکنديون.

پوتي وجهڻ جي موقعي تي عام طرح ڪپڙن ۾ هڪ پورو وڳو (ٽي ڪپڙا) جُتيءَ سميت ڏبن ۽ زيورن ۾ هڪ ڪيرول منڊي، هڪ وَرٽو، سون يا چانديءَ جون چوڙيون، ڳچيءَ لاءِ هنسي ۽ نڪ لاءِ سوني ڦُلي آڻين. اهي سڀ شيون "پوتي" جي ڏيپ ۾ شامل آهن. ان موقعي تي گهوٽيتا مٺو پت رڌين.

مڱڻي وارو ورٽو ۽ ڪيرول منڊي به سهاڳي سمجهي رکي ويندي آهي. اها پڇي پُري پوي ته به ان جا ٽڪر ۽ ذرا سهاڳ جي نيشاني سمجهي، ڪپڙي ۾ ٻڌي رکي ڇڏين (١).

مڱڻي کان وٺي شاديءَ تائين، هر مند تي جيڪو به نئون ميوو نڪرندو سو گهوٽيتا، ڪنوار لاءِ ڪنواريتن کي ڏياري موڪليندا. ان ۾ انب، ڪجيون، ڇمون، گدرا، ڇانهيون، پوراني، ڪڻڪ، پٺوٽيون، لوڙهيون، پلا، پڪي وغيره مند مطابق موڪلين. اهو ميوو ڪو عزيز يا عزيزياڻي ڪنواريتن ۾ پهچائي. ڪنواريتا پڻ "مند" آڻيندڙ جو وات مٺو ڪرائين (٢).

شاديءَ جا ڏينهن وٺڻ

مڱڻي کان پوءِ جڏهن گهوٽيتا خرچ پکي جي توفيق سارين، تڏهن ڪنواريتن کان شاديءَ جا ڏينهن وٺن. انهيءَ رسم کي "ڏينهن وٺڻ"، "ڏينهن ٻڌڻ"، "ڏينهن ڇنا ڪرڻ" ۽ "تيٿ ٻڌڻ" به چون. ڏينهن وٺڻ کان اڳ ڪنواريتن

(١) ۽ (٢) محمد طالب لوهار، تعلقو ٽنڊو باگو.

ڪري اطلاع ڪندا تہ ”اسين شاديءَ لاءِ تيار آهيون“. شاديءَ جي ڏينهن وٺڻ ۾ ڪنواريتن جو رايو وٺڻو پوندو تہ جيئن آهي بہ ڏاج ڏيوڻ تيار ڪن، تنهنڪري انهن جي هائوڪار تي گهوٽيتا راج گڏ ڪندا ۽ پوءِ شاديءَ جي تاريخ مقرر ڪري ظاهر ڪندا.

گهوٽيتن طرفان اول سڄي برادر کي سڏ ملندو، جنهن تي سيڙي راج جا ماڻهو گهوٽيتن ۾ يا ڇڱي مڙس جي اوطاق تي اچي گڏ ٿيندا. انهيءَ سڏ تي جيڪڏهن ڪو شخص نہ آيو تہ راج وارا سمجهندا تہ ضرور ڪنهن ڳالهہ کان رُسامو ٿيو آهي. انهيءَ ڪري بہ ٻہ-ٽي ڇڙا گڏجي وڃي هن کي منٿون ميڙون ڪري وٺي ايندا. پوءِ راج وارا ٻنهي طرفن جون ڳالهيون ٻڌي پرچاءُ ڪرائيندا، ان بعد تاريخ مقرر ڪندا.

گهڻو ڪري چنڊ جون اڪيي تاريخون مقرر ڪن، جيئن ٧، ١١، ١٥، ١٧، ١٩، ٢١، ٢٧ ۽ ٢٩. تاريخون ۾ مقرر ڪن، هڪڙي ٻَڪيءَ جي ۽ ٻي شاديءَ جي. ڪوهستان ۾ وري نياڳي ۽ سياڳي ڏينهن جو خيال رکن ۽ شاديءَ لاءِ عموماً سومر يا خميس جو ڏينهن رکن، جنهن کي شاديءَ جو ”ڪَٺ“ چون. تاريخن جي مقرريءَ بعد مٽائي ورهائي سيني کي موڪل ڏين.

گهوٽيتا شاديءَ جي تاريخ مقرر ڪري، پاڻ مان ڪن چئن ڇڱن مڙسن کي ”ميڙ“ ڪري ڪنواريتن ڏانهن موڪليندا تہ جيئن ڳالهائي ٻولهائي تيت پڪي ڪن.

ڏينهن وٺڻ جو ڪم گهوٽيتن جي طرف کان ٿئي ٿو، پر ”ڏينهن ڏيڻ“ کان ظاهري طور ڪنواريتا نٽائيندا، ۽ ريڙهہ پيڙهہ ڪندا، انهيءَ لاءِ تہ متان ڪو مهڻوطعنو ڏئي تہ نياڻيءَ مان بيزار هئا، جو يڪدم ڪٽي هائوڪار ڪيائون. انهيءَ موقعي تي خوش خيرعافيت ۽ ماني ٽڪي کان پوءِ ڳالهہ ٻولهہ عام طرح هن ريت ٿيندي:

گهوٽيتا چوندا تہ: اسين ڏينهن وٺڻ آيا آهيون.
ڪنواريتا چوندا: ادا ڀلي ڪري آيا، جيءَ ڪري آيا، پر اڃان تڪڙ ڪانهي، ڪجهہ ڏينهن ترسو تہ اسين بہ سانباهو ڪريون، ٻارڙو بہ اڃا ننڍو آهي.

گهوٽيتا چوندا: ادا! نياڻيون بہ ڪي ننڍيون چئجن، اڄ ننڍي سڀان وڏي، ڌيئون ڌڪوريون آهن، سو اچي لائق ٿيندي.

آخر گهٽي ربڙهہ پيڙهہ کان پوءِ ڪنوار جو وارث وچي ڙالن سان صلاح مصلحت ڪندو تہ ڪهڙا ڏينهن ڏجن (شاديءَ لاءِ ڏينهن هميشہ ڙالن کان پڇي ڏيندا).

ڏينهن ملڻ تي ڏريون گهٽو ڏيڍس ڪونہ ڪن، ٿوري مٺائي ورهائين. گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا، گلابي يا ڳاڙهو رنگ هڪٻئي تي هارين.

ڪن قبيلن ۾ ڏينهن وٺڻ وقت گهوٽيتا، ڪنواريتن کي "سانٻاهو" ڏين. سانباهي ۾ ٢٧ رپيا يا وڙت آهر ڪجهہ وڏيڪ ۽ مٺاڻ جا ٻہ-اڍائي سير ڏين (١).

راڄپر، حاجي ۽ نانگور قبيلن ۾ شاديءَ جو سڏ پيهر ڪونہ ڏين، پر ڏينهن وٺڻ مهل ئي اهو سڏ بہ ڏئي ڇڏين. ڪم جي ورهاست بہ انهيءَ مهل ئي ڪن. يعني ڪِن تي شاديءَ جو سڏ ڏيڻ، ڪن تي ديڳين آڻڻ جو ڪم، تہ ڪن تي ڪاٺين وغيره گڏ ڪرڻ جو ڪم رکن (٢).

هريجن ۾ وِيهانءَ ٻيهارڻ جي شروعات هميشہ ڪنواريتن طرفان ٿيندي، پوءِ گهوٽيتا تيار ٿيندا. پر جي گهوٽيتا تيار ٿين ۽ ڪنواريتا تيار نہ هجن تہ وِهانءَ ڪونہ ٻيهندو. جڏهن شاديءَ جون تاريخون پڪيون ڪرڻ گهرندا تڏهن ڪنواريتا،

---

(١) لغارين جون رسمون: علي اڪبر لغاري، تعلقو سنجهورو.
(٢) محمد پناهہ قرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

گَرڙي کان 'لگن' بابت پُڇندا. گَرڙا جتي ڪٿي ڪو نه هوندا پر ڳوٺ ۾ پاڙا مقرر ٿيل هوندا، جن کي "جَجمان" چون. ڪنواريتا به پنهنجي گَرڙي وٽ ويندا، پر جي گرڙو ڳوٺ ۾ نه هوندو ته ڪيس ڳولي لهندا. پوءِ هو گهوٽ ڪنوار جا نالا پڇي، انهن جا نڪشتر ۽ راسيون جاچي، شُڀ لگن (مبارڪ گهڙي) ٻڌائيندو. پوءِ ڪنواريتا، سوا ڪوڙي (پنج آنا يا سوا رپيو)، ڪجهه آنٽ چچ ۾ وجهي، ان تي ڳڙ رکي گرڙي کي ڏيندا. جي ڪا مبارڪ گهڙي نه نڪري ته پوءِ گرڙا پوڄا ڪرائيندا. پوڄا جا نمونا جدا جدا ٿين. جيئن: سوا هٿ پيلو ڪپڙو، سوا سير چڻن جي دال، پنج تولا هيڊ، پنج سوپاريون ۽ پنج ٽوٽا، يا وري سوا رپيو روڪڙو، لوڻ جون ست ڪٽيون، پنج تولا سنگهه مصري ۽ پنج اَگر. جڏهن لگن چئو ٿئي، تڏهن مانگهي کي ٻڌائين ته فلاڻي ڏينهن تيل، فلاڻي ڏينهن مهرات ۽ فلاڻي ڏينهن پارٽيت (پرٽي جي رات) ٿيندي، جيڪو وڃي گهوٽيتن کي ٻڌائيندو.

پارٽيت جو ڏينهن ٻڌي، گهوٽ جو پيءُ يا وارث پنهنجي برادر وارن کي سڏ ڏيندو ۽ پاڙي جي ڪنهن پيرمرد مان پنهنجو احوال اوريندو. ان موقعي تي مانگي کي ويهه رپيا ڏيندا، جنهن کي "مَنهَه موڙ" چون. مانگو اهي پئسا کڻي ڪنواريتن ۾ ويندو ۽ اتي پيرمردن سامهون، ڪنوار جي گهران گهرايل ٿالهيءَ ۾ اهي ويهه رپيا رکي، ڪنوار جي پيءُ کي ڏيندو. پوءِ هڪ پيرمرد انهن پئسن مان هڪ رپيو ڪڍي مانگي کي ڏيندو ته وڃي گهوٽيتن کي ڏئي. پوءِ مجلس مان اها ٿالهي، ڪنوار جو پيءُ ۽ چاچو کڻندو، پوءِ وري پاڻ، سڱُٽ يا ڪو پاڙي وارو کڻي وڃي اندر گهر ۾ ڪنهن سهاڳڻ کي ڏيندو. اها وري اهي پئسا کڻي، ساڳي ٿالهيءَ ۾ به ملير، هڪ چوٽيءَ مان ناريل،

سوپاري، مٽين ۽ ريشمي ڌاڳن سان مڙهيل ننڍڪ (آرسي)، جنهن کي چوڌاري جهالر ٿئي ۽ گول چڪري وانگر ٿئي، وجهي واپس ڪچهريءَ ۾ موڪليندي.

ٻئي ملير رنگين هوندا، پر هڪڙي جا چار ئي پلاند ريشم جي پٽ سان پريل ۽ ڪنڌن تي آڇين چڱين جا ئي ئي جهُوڙا هوندا. اهي شيون اڳئي تيار ڪري رکن. ملير جي چئني پلاندن مان هڪڙي ۾ پيلو ڌاڳو هوندو، جنهن کي ست-اٺ ڳنڍيون ڏنل هونديون. ٻئي پلاند ۾ ٻه-ٽي ڪارڪون ۽ مصريءَ جو ٽڪر، ٽئين پلاند ۾ سوپاريون ۽ ٿورا لونگ ۽ چوٿين پلاند ۾ پيلو رنگ ڏنل چانور ۽ هڪ-ٻه ڪارڪون سبيل هونديون.

اها ٿالهي ڪچهري ۾ ايندي ته سڀئي، ان ۾ پيل شين کي ڏسندا ۽ پوءِ مانگهي کي ڏيندا، جيڪو ان مان سڀ سامان ڪڍي، ٿورو ڳڙ وجهي ٿالهي واپس ڪندو. پوءِ اهو مانگهي وارو ڳڙ وري آيل ماڻهن ۾ ورهائيندا ۽ چوندا ته ”منهن ڪوڙ جهليو آهي“ (يعني هاڻ شادي جي ٻيهڻ جي ٻنهي ڌرين کي خاطري ٿي).

مانگو اهي شيون کڻي اچي گهوٽيتن کي ڏيندو. گهوٽيتا پنهنجا پاڻ گڏ ڪري، اهي شيون وٺي رکندا. ان مهل زالون گيت ڳائينديون، جن کي ڳڙ ورهائي ڏيندا.

سڏ يا نينڊ گرڙي جي وسيلي ڏيندا، تر توڙي پري جي مائٽن کي گرڙو سڏ ڏئي ايندو. اڳي اهو ڪم صرف گرڙي تي رکيل هوندو هو، پر هاڻ گرڙي کان سواءِ ٻه سيڪو پنهنجي سڄي سان چٺي چڏيندو. ڇا ڪندا جو هڪ پيلو ڌاڳو کڻي، وهان ۾ جيترا ٻه ڏينهن هوندا، ان کي اوتريون ڳنڍيون ڏئي سيني ڏي ڏياري موڪليندا ۽ ان سان گڏ تاريخ ٻه ٻڌائيندا ته: انهن ڳنڍين مان روز

هڪ هڪ ڪري ڪوليندا ويچو، جڏهن باقي هڪ ڳنڍ وڃي بچي، تڏهن اوهان کي پهچڻو آهي. اهڙي طرح سان سڀ مقرر ڏينهن تي اچي پهچندا. باقي بچيل هڪ ڳنڍ آخر تائين نه ڪوليندا. ان کي ”آمر ڳنڍ“ چون ۽ ان کي ڪولڻ خراب سوڻ سمجهن (١).

راجپوتن ۾ جڏهن ڇوڪري جي شادي ڪرائڻ جو خيال ڪن تڏهن گهوٽ جو پيءُ برهمڻ کان لڳن پڇندو. جڏهن هو ڪو مبارڪ ڏينهن ڪڍي ڏيندو، تڏهن هڪ خاص ماڻهو ڪنوار جي مائٽن ۾ موڪلندا، ميڪو مهورت جي تاريخ ٻڌائي. ڪين وهانءَ بيهارڻ لاءِ چوندو. جيڪڏهن ڇوڪريءَ جا مائٽ تيار هوندا ته پوءِ هاڪار ڪري ”مٿنه ڪوڙ“ جو باب روڪ وٺندا (اها رقم ٽڪرن ۾ ويهن رپين کان ٻه سؤ رپين تائين ڏيندا وٺندا.) انهيءَ رقم وٺڻ کان پوءِ ٻنهي ڌرين کي وهانءَ جي پڪ ٿيندي ۽ ٻئي ڌريون تياري ڪنديون.

چارڻن ۽ ڀجيرن ۾ به ساڳيو دستور آهي.

سونهڙن ۾ فقط ويهه رپيا مٿنه ڪوڙ جا ڏين، جيڪي آخرين ڏيتي ليتي وقت ڪنواريتا گهوٽيتن کي مجرا ڏيندا. انهن قومن ۾ مٿنه ڪوڙ (رقم) ڏيئي اچڻ بعد گهوٽيتا، لڳن يعني شاديءَ جي تاريخ ۽ وقت برهمڻ کان لڳائيندا. اهو لڳايل لڳن ”ٻريءَ“ يا ”پڙلهي“ سان گڏ ڪنواريتن کي ڏيندا.

مهشورين ۽ برهمڻن ۾ ٻڌي جي رواج هيٺ ڪري شاديءَ جي تاريخ مقرر ڪرڻ لاءِ ٻئي ڌريون پاڻ ۾ ٺهرائي ڪنديون. پوءِ مڱڻ جا مائٽ ٺهراءُ موجب مندر ۾ وڃي برهمڻ کان لڳن لڳائين. لڳن لڳائڻ جو دستور هن طرح

(١) هريجن جون رسمون: رائچند هريجن تعلقو ڇاڇرو.

آهي: مگ جو ٻيءَ پنهنجي گهران پيلا چانور، ڪڻڪ ذرو، پيلو سٽ، گلال پنو، مس ۽ قلم ڪٽي مندر ۾ ايندو، جتي برهمڻ مقرر ڪيل تاريخ وارو لڳن پني تي لکندو. پوءِ ان پني تي گلال رنگ لڳائي، پنو ويڙهي، اندر پيلا چانور ۽ گلال وجهي، مٿان پيلو ڌاڳو ويڙهي هڪ ٿالهيءَ ۾ رکن. برهمڻ کي لڳن لکائي سوا رپيو يا ڪجهه گهٽ وڌ ڏين. جيڪڏهن ٻئي ڌريون ساڳئي شهر ۾ رهندڙ هونديون ته مگ جو ننڍو ڀاءُ اهو لکيل لڳن کڻي گهوٽيتي گهر ڏئي ايندو، جيڪڏهن ٻاهر جا هوندا ته پوءِ برهمڻ اهو لڳن کڻي ويندو.

مينگهواڙن ۾ ڏينهن چٽا ڪرڻ بعد وچوئو، مٺيهه ڪوڙ لاءِ مگ جي مائٽن وٽ ويندو ۽ مگيندي طرفان ويهه رپيا وچي کين ڏيندو. هو وري موٽ ۾ ڀ رپيا وچوئيءَ کي ۽ هڪ ملير گهوٽ لاءِ وچوئي کي ڏيندا، جيڪو هو آڻي گهوٽيتن کي ڏيندو. ملير ملڻ تي وهانءَ ٻيهڻ جي خاطري سمجهندا ۽ تياري شروع ڪندا.

ڀيلن ۾ ڏينهن چٽا ڪرڻ لاءِ برهمڻ يا گرڙي کان لڳن پڇندا، پوءِ جيترا ڏينهن هجن، اوتريون ڳنڍيون هڪ ڌاڳي کي ڏئي، وچوئي کي ڏيندا. وچوئو اهو ڌاڳو کڻي مگ جي مائٽن ۾ ويندو ۽ کين اهو ڌاڳو ۽ منهه ڪوڙ جو ٻاب هڪ سؤ رپيا يا ٺهراءَ موجب گهٽ وڌ نقد ڏيندو. رپين ملڻ تي ڪنواريتا ڌاڳو وٺي رکندا ۽ شاديءَ جي تياريءَ جي موڪل ڏيندا(١).

ٻڪي

شاديءَ کان اڳ گهوٽيتن ۾ ٻڪي وجهڻ جي رسم ٿئي، جيڪا شاديءَ کان ايڪيهه، پندرهن، سٽ، پنج يا ٽي

(١) ٿر جي هندن جون رسمون: ڪيشولال گوڏيا، ٿرپارڪر.

ڏينهن اڳ ٿئي. عموماً شاديءَ کان پندرهن ڏينهن اڳ اها رسم ادا ڪن. ڪن هنڌن تہ شاديءَ کان مهينو يا ٻہ مهينا اڳ بہ ٻڌڪي وجهن، پر جيئن تہ ٻڌڪيءَ کان پوءِ گهوٽيتن ۾ روز رات جو خوشيءَ جي مجلس ٿئي، جنهن ۾ زالون ڳيچ ڳائين ۽ ان ۾ ڪجهہ نہ ڪجهہ خرچ پڪو بہ ٿئي، تنهنڪري گهوٽيتا پهچ سارو ٻڌڪي ۽ شاديءَ جي تاريخن ۾ وٿي وجهن. بعضي شاديءَ جي تاريخ سان گڏ ٻڌڪيءَ جي تاريخ بہ نروار ڪري ڇڏين.

ٻڌڪي، ڏينهن جي ٽئي پهر يا سج لٿي مهل وجهن. ان ڏينهن تي گهوٽيتا پنهنجن عزيزن کان سواءِ ڳوٺ يا راڄ جون زالون بہ سڏ ڏيئي گهرائين. ٻڌڪي وجهڻ جو ساٽ هن ريت ڪن: گهوٽيتن جون ست سهاڳڻيون "ننگهہ" جي چوڦير راڳو ڏئي، نينگهہ تي "داءُ" جا ست ليڪا ڪڍن. ان بعد ننگهہ ۾ پنج پاٽيون ڪورن چانورن جون ۽ ست ٻڌا (=جوڙا، يعني ١٤) ڪارڪون وجهي، چنيل مُهرين سان چانور ڇڙبن ۽ انهن مان ڪارڪون چونڊين. يا وري ڳوٺ جي گهر واري جنڊ ۾ ست سهاڳڻيون، چانورن جون ست ٻڪيون وجهي، جنڊ کي چار سبتا ۽ ٽي آبتا ڦيرا ڏيئي آٿن. ٻڌڪيءَ جي رسم هلندي گهوٽيتن کي رنگ هڻن.

ٻڌڪيءَ جي رسم سنڌ ۾ جدا جدا هنڌن تي هيٺين ريت ادا ڪئي وڃي ٿي:

ست مهريون ڪٽي انهن تي گولائي ۾ ست ليڪا ڪڍن. ننگهہ جي چوڦير زمين تي بہ اڇي مٽيءَ سان راڳو ڏين ۽ ننگهہ ۾ اندر بہ ساڳئي ڳاڙهي رنگ جا ست ليڪا ڪڍن. پوءِ هڪڙي سهاڳڻ پنج پاٽيون ڪورن چانورن جون ننگهہ ۾ وجهي. انهن چانورن ۾ ست ٻتا ڪارڪن جا بہ وجهن. پوءِ ست سهاڳڻيون، اهي ست مهريون ڪٽي ويهي

چانور چڙين ۽ ڪارڪون چوندين ۽ انهيءَ سان گڏ ڪيچ به ڳائين. ٻڪيءَ جو ساٿ ڪري مبارڪون ڏين ۽ پوءِ راڄ واريون پنهنجي پنهنجي گهر وڃن، وري رات جو ڪيچن تي اچن (١).

سماٽ قبيلن ۾ ست سهاڳڻيون، ستن گهرن جون مهريون هٿ ڪري، ستن آڪرين ۾ يا ستن ننگهن ۾ ڪارڪون ۽ چانور وجهي چڙين. گهوٽ جي اُهر واري مهريءَ ۾ ڳاڙهو ڳانو ٻڌن. چڙيل چانور وري ننڍڙيءَ رات رڌي، گهوٽ ڪنوار ۽ ٻيون ڏاڏي پوٽيون کائين (٢).

وهانءَ تي ڪاڄ ڪرڻ جي حالت ۾ چڙيل انّ جي ضرورت پوندي، ان ڪري پاڙي وارين ۽ گهوٽ وارين سمورين عورتن کي انّ چڙڻ لاءِ ڪانڍ ڏين. ان ڪوٽ تي اوڙي پاڙي جون سڀ ننڍيون وڏيون عورتون اچي گڏ ٿينديون. پوءِ گهوٽيتيون گهٽ ۾ گهٽ پنج پائيون ۽ وڌ ۾ وڌ پنج ٽويا انّ جا آڻي ننگهه ۾ وجهنديون، ۽ ست مهريون، جن تي مينديءَ جا گول ليڪا ۽ چٽ ڪڍيل هوندا، سي تيار رکيون هونديون. پوءِ ڳائڻ واريون ٻڪيءَ جو ڪيچ شروع ڪنديون ۽ هيڏانهن ست سهاڳڻيون آڻنديون ۽ هرهڪ چٽي آئي چنيل مهري کڻي اچي ننگهه جو پاسو وٺندي. تان جو ست ئي سهاڳڻيون ننگهه کي گهيرو ڪري ويهنديون. پهرين مهري ٽڙي پرڻيل سهاڳڻ ننگهه ۾ هڻندي، ان بعد ست ئي چٽيون واري تي انّ چڙينديون ۽ ڳائينديون رهنديون.

چانورن ۾ ست مٺيون ڪارڪن جون به ننگهه ۾ وجهن، جيڪي اهي سهاڳڻيون انّ چڙيندي چوندينديون کائينديون

---

(١) مائي زيب النساء، تعلقو ٽنڊو باگو.

(٢) ماهنامه شاعر، "رفيق حيات" نمبر، ١٩٥٧ع.

وينديون. آن جي ٻڪي چڙجي وڃڻ کان پوءِ گهوٽيئون، اهو آن چُنيءَ سميت ننگهه مان ڪڍي، ڻانءَ ٻري رکن. اهو ٻڪيءَ وارو آن برڪت ڀريو سمجهن ۽ ڪاج ۾ جيڪو ٻ آن استعمال ڪن، ان ۾ انهيءَ چڙيل آن مان مٺ ٻري وجهن. چون ته ان ڪري ڪاج ٻـ سرهو ٿئي ۽ ٻـت ٻـ ـه ونه ڪئي. آخر ۾ ٻڪيءَ تي آيل عورتن کي پتاشن جون ٻ ٻ مٺيون هرهڪ گهر لاءِ ڏين (١).

ٻُڪي، گهوٽ جي گهر ۽ ڪنوار جي گهر جدا جدا پوندي. پوءِ ست سهاڳڻيون (جن جا ڀهريان مڙس جيئرا هجن) گڏجي، پنج چوڙا (چوٽايون) ڪئي پيهڻ ويهنديون ۽ جنڊ کي گڏ ڦيرا ڏينديون، جيتر ست ٻڪيون پيسجي وڃن. ٻچيل ان مگڻهار کي ۽ انهن زالن کي پنج پنج ڪارڪون ڏين.

ڪنوار جي گهر ٻ اهڙيءَ طرح ٻڪي پوندي، پر اها رات جو چوريءَ وڏي ويندي آهي (٢).

لغارين ۾ ٻڪيءَ لاءِ تاريخ مقرر ڪري گهوٽيتا ٻڪيءَ جو سڏ ڏيندا، جنهن تي زالون اچي گڏ ٿينديون. پوءِ گهوٽ جي ماءُ يا عزيزياڻي ٺڪر جي ٿئين طس ۾ پنج چوٽايون ان وجهي رکندي. راڄ جون زالون اچڻ سان اهو ان آڪريءَ ۾ مهري سان چڙي چنڊي ويهي پيهنديون. مهري، چڪيءَ ۽ گهر جي دروازي جي سَردري ۾ ڳانا ٻڌنديون. ڳانا ڳاڙهي سٽ جا هوندا ۽ انهن ۾ چيٽو ۽ جـوَن جا ڪٽا ٻڌل هوندا. ڳاڙهي سٽ مان مراد آهي ته گهوٽ سدائين لال هجي. چيٽي جو مطلب ته ونس مال جا سدائين ڀاڻا هجن، ۽ جـوَن جو مطلب ته ونس سدائين آن

---

(١) محمد طالب لوهار، ٽنڊو باگو.

(٢) محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

جهجهو هجي. پوءِ اهو پيڻ آن ڪٺي وجي ڪنوار جي گهر ساڳيون رسمون ادا ڪن.

چون ٿا: جيڪو گهوٽ ٻڪيءَ واري عرصي ۾ ڪاوڙيو ۽ گوڙ ڪيو هونداڻين ته سندس پٽ ۾ به گوڙ ۽ فساد ٿيندو، تنهنڪري کيس گهڻو ڳالهائڻ نه ڏيندا.

ٻڪيءَ کان پوءِ گهوٽ چڱو چوکو کائيندو، ڪم گهٽ ڪندو ته جيئن کيس ڪا تڪليف نه پهچي. کيس خاص ڪري ڏڌ، مرچ، ڪاري ۽ ڦڪي شيءِ کائڻ کان پرهيز ڪرائيندا (١).

هرڪا زال آن جا ڪٽا آڻي مڱڻهار جي اڳيان آڇليندي. پوءِ ست زالون ڪوبه آن ڪٺي، ان جا ست پڙ مٿي آڪريءَ ۾ وجهنديون، ۽ پوءِ وري ست ٻڪ ۽ پوءِ ست لپون پري آڪري ۾ وجهنديون. پوءِ ست زالون (جن اڳ ۾ ست ڳانا ٺاهي هڪ گهوٽ کي، هڪ در تي، هڪ آڪريءَ کي، هڪ مٺهريءَ کي، هڪ جنڊ کي، هڪ چڇ کي ۽ هڪ مٽائي واري ٻاري کي ٻڌا هوندا) سي ساڳيءَ طرح ڪنديون.

ڳاني ٻڌل مٺهريءَ سان، ڳاني ٻڌل آڪري ۾ پيل آن کي هرهڪ زال ست ست ڌڪ هڻندي ويندي. پوءِ آڪريءَ مان ان ڪڍي اچي ڳاني ٻڌل جنڊ تي ويهنديون. جنڊ ۾ ڳاني سان گڏ ست ڇهارا به ٻڌل هوندا. پوءِ ست ئي زالون گڏجي جنڊ ۾ ٻڪي وجهنديون. پوءِ هڪ هٿ سان جنڊ ڪاهينديون ۽ ٻئي هٿ سان هڪ هڪ ڇهارو ڪڍنديون. پوءِ پنج زالون ٻنان ڳالهائڻ آئي هليون وينديون. ڇهارا ست ۾ هوندن، اهي ڇهارا انهن جا ٿيا، پوءِ وٽين ته ٻاڻ کائين، وٽين ته ٻارن کي ڏيئي ڇڏين. باقي جيڪي به چٽيون جنڊ

(١) محمد پناه ڦرڙو، تعلقو ڪنڊيارو.

تي ڇنديون، سي ٻنان ڳالهائڻ اهو سڀ آن پيهي آڻنديون ۽ آڏاري پوءِ ڳالهائيندا يون. جن زالن اهو ڪم ڪيو هوندو، گهوٽيتيون تن کي مٺائي ڪارائي وات مٺو ڪرائينديون. ان ڪم کان اڳ، راڄ ڀاڳ ڀڻڪي ٻيهاري مٺائي ونڌي هليو ويندو. مٺائي ورهائڻ واري زال (جيڪا چڱي مڙس جي زال هوندي) آن جي عيوض رُنو ونندي. اهو پيئل آن رکي ڇڏينديون.

ٻئي ڏينهن تي گهوٽيتن طرفان وهاڻ لاءِ چانور يا ساريون ڪڍي رکيون، جيڪي وري ٻه ست زالون اچي، آڪريءَ ۾ وجهي ڇڙينديون. وري ٻه هڪ ٻن ڏڪن هٿڻ بعد پنج زالون ماٺ ميٺ ۾ آٽي وينديون، ۽ باقي ٻيهي ڇڙينديون. پوءِ اها آڪري ڇڙي ڇنڊي صاف ڪري رکنديون. باقي آن مشين تي ڇڙائين (١).

ڪلهوڙن ۾ ٻنهرن ڏاري ٻڪي ڪن. سڏايل راڄ کي ڪنوار جو پيڙو، گهوٽ جا لٽا ۽ ڪنوار جا زيور ٻه ڏيکارين. جنڊ واري ڳاني ۾ ست ڇهارا ٻڌن. پوءِ ست سهاڳيون، ڪوٻه آن کٽي، هڪ هڪ ٻڪي وجهي جنڊ ڪاهينديون ۽ هڪ هڪ ڇهارو ٻه کائينديون وينديون. پوءِ ست ٻڪيون پيهي بس ڪنديون. ٻڪيءَ وارو پيئل آن حجامڻ کي ڏينديون (٢).

"تُنين" ۾ ٻڪي، وناهہ کان پوءِ ڪن ۽ وناهہ وقت ناهيل ڳانن مان هڪ ڳانو جنڊ کي ٻڌن ۽ ان ۾ ست ڇهارا ٻڌن. پوءِ ست ڇٽيون ڏاڏي پوٽيون، جنڊ ۾ ست ٻڪيون وجهي گڏجي پيهن. پوءِ هرهڪ، هڪ هڪ ڇوهارو کائيندي. باقي بچيل آن ۽ پيئل اٽو حجم کي ڏين. هن رسم کي "جنڊ-ٻڪي" ٻه چون (٣).

---

(١) (٢) (٣) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

سمات قبيلن ۾ جڏهن گهوٽيتا راڄ ۾ شاديءَ جي تاريخ ظاهر ڪن، تڏهن ٻڪيءَ جي تاريخ به مقرر ڪن. ٻنهي تاريخن جي وچ ۾ هفتي ڪن جي وٿي ضرور رکن. پوءِ ٻڪيءَ واري تاريخ تي گهوٽيتيون، ڪنواريتن ۾ اچي ڪنوار کي سيڌو ڏينديون ۽ سات سَوَڻ ڪنديون. انهيءَ سان گڏ انهن جي جنڊ تي آن جي ٻڪي وجهنديون.

گهوٽيتن ۾ به اهو سات ان ڏينهن تي ڪيو ويندو. ست سهاڳڻيون گهر واري جنڊ کي چار سُبتا ني آبتا ڦيرا ڏيئي، ان جون ست ٻڪيون وجهنديون. ان ڏينهن کان گهوٽ جي گهر دُهل ۽ ڳائڻ جون مجلسون ٿينديون(١).

چانڊين ۾ ونواهه واري ڏينهن، پهرين گهوٽ جو ڳانو ٺاهين، جنهن ۾ ست آن جا ڪٺا وجهن ۽ ڳاڙهي اڳڙيءَ ۾ لوهي يا روپو چلو ٻڌن. اهڙا ڪل ني ڳانا جوڙين. انهن مان هڪ لاڪ جو ۽ ٻه ڳاڙهي اڳڙيءَ جا ٺاهين. لاڪ وارو ڳانو ڪنوار لاءِ هوندو، باقي اڳڙيءَ وارن مان هڪ جنڊ ۾ ٻڌن، جنهن ۾ ست ڇهارا به ٻڌن ۽ ٻيون دريءَ ۾ يا جاءِ جي لاٺ ۾ ٻڌن. پوءِ گهوٽ جون ست ڏاڏي پوٽيون، آن جون ني يا پنج پائيون ڪٽي اچي ان ڳاني ۾ ٻڌل جنڊ تي ويهن. پوءِ ست ٿي سهاڳڻيون، ٻڪي جنڊ ۾ وجهي جنڊ هلائينديون، سهرا ڳائينديون ۽ هڪ هڪ ڇهارو به کائينديون: ست ٻڪيون پيهي، پوءِ اهو پيٺل آن گڏي رکن، جيڪو پوءِ مڱڻهار کي ڏين. ٻڪيءَ وارو راڄ جو آن به مڱڻهار کي ڏين.

ڪنوار کي جيڪو ڳانو ڏيڻ وڃن، تنهن ۾ پنج ڇهارا ٻڌن. پوءِ پنج عورتون آن ڪٽي اچي جنڊ تي ويهن ۽

(١) رحمت‌الله ولد ٻير، تعلقو خيرپور.

پنج ٻڪيون پيهي، هڪ ڇهارو ڪائي، اهو پيئل ۽ اَڻ پيئل اَن لنگهي ڪي ڏين (١).

ڪوهستان ۾ وناهه ٻڌڻ ڪان پوءِ "ٻڪيءَ" جي پـَر پوري ڪن. هن رسم ۾ زالون، جنڊ جي ٻڙن، ڪـِير، هـَٿيڙي ۽ مڪڙيءَ کي ڳاڙهي رنگ جا ليڪا ڪڍي، پوءِ انهن ۾ ڪڻڪ پيهن ۽ ان سان گڏ گيچ ٻه چون (٢).

لاڙ ۾ هن رسم جي ادائگي هن طرح ڪن: ست سهاڳڻيون، ست مهريون هڪڙي گنديءَ ۾ مـُنيي وٽان ٻڌي، هيڊو رنگ ڏيئي چانورن تي رکن. پوءِ اهي سهاڳڻيون پـڌل مهرين جي منيي ڪان جهلي چانور ڇڙين. ڇهه ست مهريون هٽي، اهي ڪولي جدا جدا ڪن ۽ پوءِ هڪ هڪ ڪري نينگهه ۾ هٽن. ساڳئي وقت گيچ ٻه چون. لاڙ ۾ ٻڪي، وناهه ڪان پوءِ ڪن (٣).

هريجنن ۾ ٻڪيءَ جي رسم هن طرح ٿئي: پنج ڪنواريون ڇوڪريون، پنج مهريون آکرين ۾ وجهي جهلي ويهن. پوءِ ٻاجهريءَ جا ننڍا لولا پچائي، ڳڙ جي پاڻيءَ ۾ ٻوري گيهه سان مکي، پيلي ست جي ڌاڳي ۾ پنج پنج لولا پـُوئين، جنهن کي 'ڇـُـڳو' چون. پوءِ هرڪا ڇوڪري مهريءَ سان گڏ هڪ هڪ ڇـُڳو جهلي ويهي ۽ زالون گيچ ڳائين. جڏهن گيچ پورو ٿئي، تڏهن اهي لولا ڌاڳي مان ڪڍي، ٽڪر ٽڪر ڪري ٽانـُوَ ۾ وجهي، زالن ۾ ورهائين. جيڪي زالون ٻڪيءَ ۾ نه آيل هونديون، انهن کي ٻه گهر ڏياري موڪلين. پوءِ مهريون ڪڍي رکن ۽ آکرين وارا داڻا ڪڍي، ان جا ٽي حصا ڪن - هڪ گرڙي کي ڏين، ٻيو

---

(١) غلام رسول جتوئي، تعلقو واره.

(٢) محمد عرس سمون، نئين زندگي، ماهه آگسٽ ١٩٥٧ع.

(٣) محمد سومار شيخ، تعلقو بدين.

موچيءَ کي ۽ ٽيون ڪنوار کي. آن جي عيوض ڪنوار جو پيءُ، سونهڙ کي ’تورڻ‘ ٿاهي ڏيڻ لاءِ چوندو، ڪنوار کي ”چؤنري“ ٿاهي ڏيڻ لاءِ ۽ موچيءَ کي وري جتي ٿاهي ڏيڻ لاءِ چوندو. جتيءَ کي ”وَرَهولو“ به چون(١).

نينڊ موڪلڻ يا سَڏ ڏيڻ

وناهه ٻڌي اچڻ کان پوءِ گهوٽيتن ۾ وڏا شادمانا شروع ٿين. ٻري ٻري جي مائٽن ۽ يارن دوستن کي سَگهريون ۽ ڇَڙيون نينڊيون (دعوتون) هلائين. عزيزن قريبن جون نياڻيون سياڻيون ٽِڪائڻ لاءِ گهرائين ۽ انهن کي وناهه کان شاديءَ تائين پاڻ وٽ ترسائين. شاديءَ جي سَڏ کي ”سڏ ڏيڻ“، ”ڪوٺ ڪرڻ“، ”نينڊ ڏيڻ يا نينڊ هلائڻ“ ۽ ”دعوت ڏيڻ“ چون(٢).

جنهن ماڻهوءَ جو جيترو لاڳاپو هوندو، شاديءَ جي موقعي تي هو پنهنجن عزيزن کان سواءِ ٻين کي به اوتري ئي ڪوٺ ڪندو. ان لاءِ ڪن هنڌن مڱڻهار وجهي دعوت ڏيئي اچن ته ڪن هنڌن تي راڄ جي چڱي مڙس جي هٿ ۾ اهو ڪم ڏين، جيڪو پاڻ وڃي يا سنڌس پٽ يا ڀاءُ وڃي دعوت ڏئي اچي(٣).

ڪوهستان ۾ ”ڏينهن مقرر ڪرڻ“ بعد ڳوٺ راڄ کي دعوتون ڏيڻ شروع ڪن. دعوت ڏيڻ جو دستور هي آهي ته هڪ چڱو موچارو ماڻهو اٽ هٿ ۾ کڻي، گندي ڪلهي تي رکي، ڳوٺ ۾ دعوت ڏيڻ نڪرندو. آهو هرهڪ پاڙي يا ڳوٺ جي فقط هڪ چڱي مڙس کي چوندو ته: ”فلاڻي

(١) رائچند هريجن، (تعلقو ڇاڇرو).

(٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار).

(٣) محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

جي ڪاج جي فلاڻي تاريخ سچي پاڙي يا ڳوٺ کي دعوت آهي". اهو چڳومڙس وري جواب ۾ چوندو: "ادا، اسان جون اکيون ٺڏيون ـ دعوت قبول آهي". پوءِ دعوتو وري ٻئي پاڙي يا ڳوٺ ۾ ويندو. چڳومڙس، جنهن کي سڄي پاڙي يا ڳوٺ جي دعوت ملي، سو وري اچي پنهنجي پاڙي يا ڳوٺ وارن کي چوندو ته: سڀني کي فلاڻي جي ڪاج جي فلاڻي تاريخ تي دعوت آهي. شادي مرادي‌ءَ جي دعوت "ڪڻ" کان مهينو يا ٻه هفتا ڪن اڳ ضرور ڏين (١).

ٿري هندن ۾ نينڊ موڪلڻ لاءِ ڪرڙي کي چوندا ۽ پنهنجي منهن ٻه چون. ماڻهو پيا ڳوٺن مان ايندا ويندا، تن کي هٿيڪا نياپا ڏين ۽ ڪين هڪ پيلو ڌاڳو نهاين جيترڙيون ڳنڍيون ڏيئي موڪلين. اهڙيءَ طرح سڀني لاڳاپي وارن کي ڪوٺ ڏين (٢).

شادي ۽ ڪاج

خوشيون ٻين موقعن تي ٻه ٿين، جهڙوڪ: پُٽ ڄمڻ، ڇٺي، عقيقو، سڳا، طُهر وغيره، پر سڀني ۾ شادي‌ءَ جي خوشي تمام وڏي خوشي ڪري ملهائين. انهيءَ موقعي تي غريب توڙي امير پنهنجي پڄت سارُو دل کولي خرچ ڪن. پوءِ ان لاءِ ڪين پلي ڪٿي قرض ڪنٿو پوي ته به فڪر ڪونه ڪن. نالي ۽ ناموس خاطر خرچ ٻه ايترو قدر ڪن جو غريبن جو ته جهڳو ئي جهڻ ٿيو وڃي، پر اميرن کي ٻه لوڏن ۾ وجهيو ڇڏي. غريب ماڻهو جيڪڏهن ٻي ڪنهن خوشي ڪرڻ جو ٿمر نٿو سنڀالي سگهي، ته به شادي تي

(١) ماستر عبدالعزيز جوکيو: ماهنامو "نئين زندگي" اپريل ١٩٥١ع تان ورتل.

(٢) رائچند هريجن (تعلقو چاڇرو).

مري مٿو ڏيندو. اهڙي غريب اولاد جا مائٽ هر وقت چون ته: "الله سائين! اسان کي هن 'سدا هئوندي' جون آسون اميدون شل جيئري ئي اکئين ڏيکارين؛ پوءِ مٿاسين ته سونُ ٿياسين"؛ پوءِ سندن اولاد کٿي چريو ڪريو ئي هجي. انهيءَ ڪري ئي چوندا آهن ته: "راڻن کي راڻا ميڻا، ڪاڻن کي ڪاڻا مٺا" (١).

شاديءَ جو سامان. شاديءَ وقت گهوٽ توڙي ڪنوار جا مائٽ اڪثر ائين چاهيندا ته شادي تمام ڌام ڌوم سان ٿئي. چو ته انهن لاءِ پنهنجي اولاد جي شاديءَ کان وڌيڪ ٻي ڪابه خوشي ڪانه ٿئي. تنهنڪري شاديءَ ۾ هرهڪ شيءِ اهڙي مهيا ڪن، جيئن عزيز اقارب توڙي ڇاڇي ماڇي ڏسي تعريف ڪن. تنهنڪري شاديءَ ۾ ڪم ايندڙ هرهڪ شيءِ، جهڙوڪ ڳهه، ڪپڙا وغيره آڇا ۽ سٺا ٺهرائين.

ڳهه: ڳهڻ کان سواءِ شادي ڪهڙي! شاديءَ جي سنبت کان اڳ ڪنوار لاءِ ڳهه ڳنا گهڙايا ويندا. ڳهه گهڻو ڪري گهوٽيتا ڏين، پر ڪنواريتا به ڪنوار کي ڏاج ۾ ٿورو گهڻو ڇِلُ ڇَتَ ضرور ڏين؛ جن ۾ نٿ کان سواءِ ٻين ڳهڻ سان حيثيت سارو ڏين. ڪنواريتا عموماً منڊيون، ڇَوڙا، واليون وغيره ڏين. گهوٽيتا به حيثيت سارو ڳهه ٺهرائين، جن ۾ نٿ، ٻانهين، ڌُهري، منڊيون، پنڙا، پازيب وغيره ضروري آهن. شاهوڪار ماڻهو ته سڄي سوني "ساهه" ٺهرائين. ڳهه جيڪڏهن ميناڪاري هجن ته اهي وڌيڪ سهڻا ٿين.

هريجن قوم ۾ لڳن ٻيڻا ته گهوٽ پيءُ به پنهنجي حال سارو تياريءَ کي لڳندو. پنهنجي برادري ۽ پاڙي مان آٽ گهري، ماڻهن جي مدد سان ڪاٺيون وغيره جهنگ

---

(١) ولي محمد طاهر زاد و (تعلقو ٽنڊو الهيار).

مان گھرائي پورت ڪندو. ان جي عيوض مزوري ڪونہ ڏيندو پر ڪم وارن ماڻھن کي ماني کارائيندو. ھريجن گھڻو ڪري غريب ٿين - ھڪ تہ ٿر ۾ ايتري آپت ۾ ڏنڏا ڪونہ ٿين، جو ڪا بچت ٿئي - ٻيو وري شادي غميءَ جا خرچ وت کان وڌيڪ ٿين، جنھنڪري اھي سدائين قرض ۾ ٻڏل رھن. اڪثر ماڻھو قرض ڪٿي پورائو ڪن. عام طرح قرض ھيٺين شرطن تي ملي: رواجي طرح ڏيڍ رپيو يا ٻہ رپيا سيڪڙي تي ملي. ڪن کي سونا يا چانديءَ جا زيور يا آٺ. ڍڳي، ٻني وغيره گروي رکڻ بعد ورياج تي ملي. ڪي وري ھاري ٿي ويھن - جيسين قرض پري نہ ڏين تيسين قرضدار جي ٻني کوڙين، جنھن ۾ کين جيڪو حصو بہ ملي اھو قرض ۾ ڏنو پوي. ان کان سواءِ شاھوڪار جي گھر جو ڪم ڪار مفت ۾ ڪرڻو پوي. جيڪڏھن اڳيون قرض ھجي، جيڪو وياجن تي وياج چڙھي ھڻو-ٽيڻو ٿي ويو ھجي تہ اھو پري ڏين ۾ پوءِ نوان پئسا کڻن. قرض پري ڏين لاءِ روڪڙا پئسا ڪٿان اچن! ڪو ٻني ٻارو ھجي، آٺ ھجي، ڍڳو ڍور ھجي تہ اھو ڏين. گھر ۾ ڪَمر، پوري، ڪُمريو، گَرڙ وغيره ھجي تہ اھو بہ ڏين. مطلب تہ گھر جا ٿپڙ ٽڙا ڏيڻا پون. ھاري ويھڻو پوي، گرا وياج ڏجن، زيور وغيره گروي رکجن تڏھن وڃي ڪٿان چار-پنج سؤ رپين جو بيلو ٿئي. بعضي ھزار ٻارھن سؤ رپيا بہ کڻن ۾ پوءِ وياجن تي وياج - پنھنجي حياتي ۾ جند ڪانہ ڇٽندي، پر مرڻ کان پوءِ بہ سندن اولاد مٿئو! ڪنوار پيءُ بہ اھڙي طرح پورت ڪندو(١).

ڏينھن ٻڌجن کان پوءِ سيئي ڳوٺاڻا، ڳھوٺ جي ڪاج جو ڪم ورڇي کڻن. ڪو چوي: ادا! آءٌ ڪاٺيون پھچائيندس

---

(١) رائچند ھريجن (تعلقو ڇاڇرو).

ڪو چوي تہ آءٌ ديگهيون ڪري ڏيندس تہ ڪو وري چوي تہ آءٌ ڪم ڪار لاءِ ٻہ همراه ڏيندس. مطلب تہ سڀني تي ڪم ورڇجيو وڃي(١).

شاديءَ لاءِ گهربل سامان گڏ ڪرڻ لاءِ راڄ جي ڇوڪرن ٻاڪرن کي پاڻ سان شامل ڪري، تياري شروع ڪن. شاديءَ لاءِ ڪٿان ڪاٺيون، ڪٿان ٻڪريون ۽ وَهٽّريون، ڪٿان هنڌ بسترا تہ ڪٿان ٿانوَ ٿڪر گڏ ڪرڻ ۾ مشغول ٿي وڃن.

شاديءَ لاءِ ٿانوَ ٿڪر، کٽ، ڳِتا يا گندي ڪپڙو بہ گهوٽ جي گهر ايندو. سو زالون ڳاني وڄائي، نچي ٽپي گڏ ڪن. انهيءَ وچ ۾ هر رات جو در تي دَسُ لڳندو، جنهن ۾ گهڻو ڪري ٻار ۽ زالون جهمر هڻن. ڪي گهوٽيتا ست ئي راتيون ڏانڊين يا ڏؤنڪن سان رانديون ڪرائين. ٻائرن کي ڪوٺ ڪن، جيڪي اچي ڏانڊيا هڻن يا ڪافيون ڪُڇن ۽ گهوررون گهورين. زالون بہ اهي راتيون گهر ۾ گيچ ڪافيون چون، ۽ سانگ مسخري ۾ رات پوري ڪن(٢).

ڪوهستان ۾ شاديءَ لاءِ ڪاٺيون، اَنُّ، ديگهيون وغيره گڏ ڪرڻ، ڇَنو اڏڻ، ڇَروُنُ ڪٽڻ، گهڙا ستَ ۽ ٻيا ٿانوَ گڏ ڪرڻ جهڙا ڪم ڪرڻا پون، تن لاءِ سڀ راڄ ۽ سنگت ساٿ وارا ازخود گهوٽيتن کي هٿ همراهي ڪرائين، چو تہ اڄ هن جو وارو تہ سڀاڻي سندن بہ وارو اچڻو آهي. هڪ ڏينهن نندا وڏا ميڙ ڪري، جهنگ ۾ ڪاٺيون گڏ ڪري ابري ڪري رکن. وري ٻئي ڏينهن اَٽ وغيره وٺي وڃي اهي ڪاٺيون ڪٽي اچن. اهڙي خوشيءَ جي موقعي تي اُٺن جي گوڏن ۾ گهنگهريا ضرور ٻڌن.

(١) ماهنامہ شاعر، "رفيق حيات" نمبر، سال ١٩٥٧ع تان ورتل.
(٢) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

اهڙيءَ طرح گهوٽيتن جو هر ڪم خوشيءَ سان ڪن، ان عرصي ۾ گهوٽيتن مان ڪين صرف ماني ملندي(١).

عام طرح ڪاج ۾ عزيزن قريبن ۽ لڳ لاڳاپي وارن کي سڏڻ ڪارائڻ، خذمت ڪرڻ سان شاديءَ جي مشهوري ڪن. ڪاج ڪرڻ کي ”پت ڪرڻ“ به چون. هرڪو پنهنجي حيثيت مطابق ڪوٺ ڪري ۽ پتَ جو انتظام ڪري. ڪاج جي سرانجاميءَ لاءِ عزيز قريب مدد طور ڪم ورهائي کڻن. ڪاج ۾ اڪثر هي ڪم ٿين: رڌڻ، وڌڻ، ڪارائڻ، مهمانن کي ٽانيڪو ڪرڻ، مهمانن جي وهڻ جي سنڀال، روشنيءَ پاڻيءَ جو بندوبست وغيره. اهو سڀ ڪم نوجوان ورچي پورائي ڪن(٢).

<u>ڪنواريتن جي تياري</u>: ڪنوار ڀيءَ به پنهنجي تياري ۾ لڳندو. ڪپڙي لٽي ۽ کهه ڳهي جو بندوبست آهستي آهستي ڪندو. مينگهواڙن ۾ شادي گهڻو ڪري ١- نومبر ۽ ٣١- مارچ جي وچ واري عرصي ۾ ڪن. اهو عرصو جيئن ته سياري جي موسم جو هوندو آهي، ان ڪري ڪائيون خاص طور تي گهٽيون گڏ ڪن ته جيئن متان ٻوءِ رڌ پچاءَ ۾ تڪليف ٿئي. اهي ڪائيون ڪنواريتن تو ڙي گهوٽيتن ٻنهي ڌرين کي ڪم اچن(٣).

<u>ڇني جي تياري</u>: نيٺ ڪاج اچي سر تي ڪڙڪيو ته گهوٽيتا پنهنجي ڇڄ ٽڪائڻ ۽ ڇاڇين کي ڪارائڻ لاءِ بندوبست ڪندا. انهيءَ ڪري ڇڄ کان ٻه-ٽي ڏينهن اڳ انهيءَ جي تياري ڪن. جيڪڏهن ڪنواريتا پري هجن ته ٻه-ٽي ڏينهن

(١) عبدالعزيز جوکهو: ماهنامو ”نئين زندگي“ اپريل ١٩٥١ع تان ورتل.
(٢) محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).
(٣) رائچنه هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

اڪ، گهوٽيتن جا ڪي همراه وهٽ وانا ڪاهي، ڍڳن ۽ ٻئي گهربل سامان سميت ڪنواريتن ۾ پهچن، جتي سڀ کان اول ڇنّي اڏڻ جو انتظام ڪن، جنهن ۾ ڇڇ اچي لهي ۽ ماني نڪي کائي. شاديءَ جون ٻيون رسمون به ڇني ۾ ٿين. ڇنو گهڻو ڪري ڪنواريتن جي گهر کي ويجهو ٿاهين. ڇني ٺاهڻ وقت گهوٽيتيون توڙي ڪنواريتيون زالون ڳيچ چون. ڇني اڏڻ بابت جيڪي روايتون مليون آهن، سي هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

ڪلهوڙن ۾ گهوٽيتن جي ڇيج ڪنواريتن ۾ پهچي، تنهن کان اڳ ۾ ٻئي جيڪي گهوٽيتا ۽ ڪمڪار وارا همره، جيڪي آتي هلي ڇنو اڏين ۽ مانيءَ لاءِ ڍڳرون ۽ جانور توڙي ٻيو گهربل ضروري سامان موڪلي ڏين، انهن کي ”شامگري“ چون (١).

چاڇين جي ويهڻ، رڌ پچاءَ جي سامان رکڻ ۽ رڌ پچاءَ لاءِ منهن ۽ لانڍيون ٺاهين، جن ۾ کائيون، کٽون، ديڳيون، ٿانءَ ٿڪر، ڍڳرون، ٻڪريون، جانور ۽ مصالحو وغيره گڏ ڪن. ٻاهرين مهمانن جي خاطرداريءَ لاءِ ڪوٺ وارا ڀائر ۽ دوست تيار هوندا، جيڪي سيڪنهن جي رسائي ۾ لڳي ويندا. گاهه پٺو، هنڌ بسترو، ٻاٽي ٻيڙيون، حقو ٻيڙي، تيل تماڪ وسئون موجود ڪري، خدمت ڪندا رهندا. انهيءَ هنڌ کي شاديءَ جو ”ڇنو“ چون. آتي مرداني راڄ جو ويهڻ ڪرڻ ٿيندو. ان سان گڏ رڌ پچاءَ جو ڪم به هڪ لانڍيءَ ۾ ڪن (٢).

شاديءَ جي وقت مهمانن جي رهڻ لاءِ گهڻو ڪري ”ڇنو“ ٺاهين. هرڪو پنهنجي حيثيت مطابق ڇنو ٺاهي.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

(٢) رحمت الله ونڊير (تعلقو خيرپور).

غريب ماڻهو پنج آٺ ٽوڻيون کوڙي، اُن تي آڏا ڦڏا آڏ-وَرا ڏيئي، مٿان سَرَ يا پَنَ رکي چانوَ ڪن. پهچ وار ماڻهو وري وڏو ڇنو تيار ڪرائين، جنهن ۾ ذاتين ۽ پاڙن جي ماڻهن جي جدا جدا رهائش جو بندوبست ڪن. بعضي ڇني کي ڪاغذ ۽ سڻ جي گلن ڦلن سان سينگارين. ڇني ۾ جتي خاص مجلس يا مارڪو ڪرڻو هوندو. اهو هنڌ ڪشادو ٺهرائين ته جيئن خلق جهجهي ۽ آرام سان ويهي سگهي ۽ ۽ ڪارائڻ پيارڻ جو ڪم به آسان ٿئي (١).

ٿري هندن ۾ منجهند ڏاري ڄڃ جي ٽڪڻ لاءِ ڇنو ڻاهين، جيڪو سادي نموني جو ٿئي. ڳوٺ جي گهرن مان ڪٿان ٿوٺي، ڪٿان آڏ-وريون، ڪٿان ڪايا ۽ ڪُونڌا ڪٺي پورت ڪن. چاڄين جي تعداد آهر چار، ڇهه يا آٺ ٽوڻيون کوڙي، انهن تي آڏيون ڪاٺيون رکي، مٿان ڪايا رکي ڪجهه ٿوريون مٽرتون يا سيڻ رکي چانوَ ڪن، ۽ پاسن کان ڇدا پاڏا ڪايا ڏيئي ڇڏين. ڇنو، اُتر طرف کي سامهون ڻاهين، يعني ڇني جو منهن اُتر طرف ۽ پٺ ڏکڻ طرف ڪن ته جيئن ڄڃ وارا ويهن ته سندن منهن آيرندي ۽ آلهندي طرف ٿئي.

اڳي سيڪنهن ڄڃ لاءِ گهر کان ٻاهر ٿورو پريرو سهولت واري هنڌ ڇنو ڻاهبو هو، پر هاڻي ڪٿي جيڪڏهن پرسان سهولت وارو ڪو دُڪان هوندو ته ڄڃ آتي ئي لاهين، نه ته ڇنو ضرور ڻاهين (٢).

ونانهه يا ونواهه.

شاديءَ جي تنت کان اڳ "ونانهه" يا "ونواهه" جي رسم ٿئي، جنهن ۾ ڪنوار کي وَنانهه ۾ ويهارين. هيءَ رسم

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

(٢) رائچند (تعلقو ڇاڇرو).

سڄيءَ سنڌ جي هر حصي ۽ هر قوم ۾ ٿئي. شاديءَ کان عموماً ست ڏينهن اڳ گهوٽيتن جون زالون، ڇڄ ڪري، پيڙو کڻي ڪنواريتن ۾ وڃن. ڪنوار جا مينڌا کولي، آکيو ٻڌي، ڪنوار کي پيڙو ڏين ۽ ان بعد ڳائي وڄائي موٽي اچن. الهيءَ رسم جي ادائگي جو تفصيل هيٺين ريت آهي.

وناهه جا ڏينهن: ڪنوار کي شاديءَ کان اڳ عام طور ست ڏينهن وناهه ۾ ويهارين. ڪن هنڌن پنج ڏينهن به ويهارين. وناهه جي ڏينهن جي مقرري حالتن تي مدار رکي ٿي. جيڪڏهن موسم ۽ ٻيون حالتون ٺيڪ آهن ته پوءِ ست ڏينهن، نه ته پوءِ گهٽ ۾ گهٽ جيترا ڏينهن به مقرر ڪجن. پر هر حالت ۾ وناهه جي رسم ضروري آهي. واره طرف ٽنين ۾ وناهه، سڱني جي آٺين ڏينهن ڪن.

ڪنوار جا مينڌا ويڙهڻ: وناهه واري ڏينهن کان هڪ-ٻه ڏينهن اڳ ڪنوار جون مائٽياڻيون، ڪنوار جا وار ڳنڍي (مينڌا ويڙهي) ڇڏين، جيڪي پوءِ وناهه واري ڏينهن تي گهوٽيتن جون زالون اچي کولين.

پيڙو يا وناهه جو سامان: وناهه ۾ عام طرح ڪنوار لاءِ کاڌي ۽ سينگار جو سامان ڏين. آهو ايتري انداز ۾ هوندو، جو ڪنوار کي شاديءَ جي ڏينهن تائين هلي سگهي. کاڌي جي سامان ۾ مکڻ يا گيهه، مصري، مٺائي، حلوو، سٿوجي ۽ ٻوڪهڙو يعني خوراڪ ٿئي؛ ۽ سينگار جي سامان ۾ تيل، آنو، مينڌي، جَوَن جو آنو، ڪيسُوڦل، مساڳ، ڪجل ۽ سُرمو وغيره ڏين. ان کان سواءِ ڪنوار جي هاسي ٽيڄ بخشائي طور گهٽ ۾ گهٽ پنج رپيا ۽ وڌ ۾ وڌ جيتري

پهچ هجي، اوترو ڏن. وناهه جي سامان ۾ اکيو ٻه ٽئي، جيڪو ڪنوار جي اکين تي ٻڌن.

اهو سمورو سامان ڪاغذ جي پُڙن ۽ ٺڪر جي ننڍڙن ڪُٽُن ۾ بند ڪري، وري وڏي ڪاري ۾ وجهن، انهيءَ ڪاري کي ”ٻيڙو“ چون.

ڇڇ: وناهه جي رسم ۾ گهوٽيتن توڙي ڪنواريتن طرفان فقط زالون حصو وٺن ۽ وناهه جي تاريخ به اهي مقرر ڪن. وناهه واري ڏينهن تي گهوٽيتن جون زالون، گهوٽ جي گهر ڪٺ ٿين، ۽ شام جو مارڪو ڪري، ٻيڙو کڻي، دهل دمامن سان ڪنواريتن ڏانهن وڃن. پڙي کي ڳاڙهي حلوائڻ جي ڪپڙي سان ٻڌي، دائي يا حجامڻ جي مٿي تي کڻائين، جيڪا ڇڇ جي وچ تي ٻئي هلدي. ڇڇ ڪنواريتن ۾ پهچي ته ڪنوار گهونگهٽ ڪري ويهي، ۽ ماءُ يا ڪا ٻي ويجهي مائٽياڻي کس پلؤ ڏيئي ويهي. گهوٽيتن مان ست سهاڳڻيون اچي ڪنوار جا مينڍا کولين ۽ وارن ۾ تيل مکڻ وجهي، ٽورو مٺاڻ کارائي، ساڄي ٻانهن ۾ ڳانو ٻڌن ۽ آخر ۾ ڪنوار کي اکيو ٻڌن، ۽ ان بعد مٺائي ورهائي موٽي اچن.

وناهه جا ڳانا: وناهه جي رسم ۾ گهوٽيتا پنج ڳانا لاک جا ٺاهين، جن مان هڪڙو ڪنوار کي ٻڌن ۽ هڪڙو گهوٽ کي، باقي ٽن ڳانن مان هڪ ڳنڍيءَ لاءِ، هڪ جنڊ لاءِ ۽ هڪ مٺائي واري پاري کي ٻڌڻ لاءِ ٺاهين. جيڪي ڳانا گهوٽ ۽ ڪنوار لاءِ ٺاهين، انهن ۾ ڳاڙهي اڳڙيءَ مان ٺهيل ڳوٽري ٻڌن، جنهن ۾ ستن جنڊن جو ڳارو، جَوَن جا ست ڪٽا، سرنهن جا داڻا ۽ هڪ روپيو چلو وجهن، باقي ٽي ڳانا خالي ٿين. جيڪڏهن ڪنوار، گهوٽ کان تمام پري هجي ته پوءِ ان لاءِ ڳانو ڪنواريتا ٺاهين.

اڪيو: ڪنوار کي وناهه ۾ ويهارڻ وقت اڳيو ضرور پڌن. اڪيو ڳاڙهي حلواڻ جي ڪپڙي مان ٺاهين. بعضي ريشمي يا ٽسر جي ڪپڙي مان به ٺاهين. ڪي ساده اڪيو ٺاهين ته ڪي وري آن تي ڇوڏاري پٽيون پانڪون هڻن، يا ڀرت ڀرين ۽ موتي ستارا به ٽاڪين. اڪيي جو ڪپڙو ايترو رکن، جيڪو نقاب وانگر منهن ۽ ڳچيءَ کي ڍڪي، اکين واري جاءِ تي به سوراخ ڪن، جن مان ڪنوار ڏسي سگهي.

اڪيو پڌي، ڪنوار کي سندس ئي گهر جي ساڄي ڪنڊ ۾ ويهارين ۽ اڌو ڪپڙو يا چادر ٽنگي ڇڏين، جيئن ٻئي ڪنهن ماڻهوءَ جي نظر ڪنوار تي نه پئي. وناهه واري عرصي ۾ ڪنوار کي گهر جو ڪم ڪار به ڪونه ڪرڻ ڏين.

آيٽڻ يا پيٺي لائڻ: وناهه ۾ ويٺل ڪنوار کي روزانو آيٽڻ لڳائين. اٽو ۽ تيل ملائي آيٽڻ ٺاهين. ڪن هنڌن آيٽڻ ۾ ڪي خوشبودار شيون به ملائين. آيٽڻ کي "ڀاٽڻ" به چون. عام طور مڱڻ جو اٽو، مٺو تيل ۽ هيڊ گڏي آيٽڻ ٺاهين. آيٽڻ گهڻو ڪري رات جو، پر ڪي صبح شام به لائين.

سانجهي يا سانجهڙي ڏيڻ: وناهه کان پوءِ هر رات سج لٿي مهل، ڪنوارين جي گهر ۾ پنج ست زالون گڏ ٿي سانجهڙي ڏين. اهو هن طرح جو ٻه-ٽي زالون گڏجي ڪنوار واري ڪوٺيءَ جي دروازي تي ويهي، دروازي جي سَردري ۾ هٿ وجهي "سانجهي ڳيو" چون، جنهن ۾ ڪنوار کي ساهرين وڃڻ کان پوءِ انهن جي فرمانبردار ٿي رهڻ جي نصيحت هوندي آهي.

وناهه ۾ ڪاڏو ۽ پرهيز: ڪنوار کي وناهه واري عرصي ۾ ڪو به ڪم ڪار ڪرڻ ڪونه ڏين. "ڪاٺيءَ وڏيو"

(گوشت، مڇي، پلو وغيره) کونہ کارائين، صرف گيهہ ۽ کنڊ واري ماني يا کُني ۽ ٻي مٺيي خوراڪ کارائين. وناھ جا ڪپڙا کونہ بدلائين ۽ نہ وري ڌوئن. کُني ۾ رذل شيءِ بہ کانہ کارائين. مرد ماڻهو ۽ زالن مان ويجهين مائٽياڻين کان سواءِ ٻي عورت مُنهن نہ لائين. ڪنوار کي کلڻ، ڏاڍي ڳالهائڻ، اکيون مٿي کڻڻ، ڪاوڙجڻ، روئڻ يا ڇرڇو ٻوڪ ڪرڻ کان بہ منع هوندي آهي.

ماڙڪو (گهوٽيتن ۾): وناھ واري ڏينهن کان وٺي شاديءَ تائين گهوٽيتن جي گهر ۾ روز رات جون زالون گڏجي خوشيءَ جا گيچ ڳائين ۽ ماڙڪو ڪن. صبح سانجهيءَ گهوٽ جي در تي دهلن جو دس وڄي.

انهن جملي رسمن بابت سڄيءَ سنڌ جي هر حصي مان هر ذات ۽ پاڙي جو تفصيلوار احوال مليو آهي، جيڪو هن بعد شامل ڪجي ٿو:

سماٽن ۾ شادي کان گهٽ ۾ گهٽ هڪ هفتو اڳ ڪنوار کي وناھ ۾ ويهارين، جنهن ۾ ڪيس اکيون بڌي گهر جي هڪڙيءَ ڪنڊ ۾ ويهاري ڇڏين. وناھ جو مقصد اهو بہ ٿي سگهي ٿو تہ ڪنوار هڪ هنڌ ويهي چڱو کاڌو خوراڪ کائي، صفائي ۽ تندرستيءَ لاءِ بدن جي حفاظت ڪري. گهوٽ بہ انهيءَ مدت ۾ پنهنجي کاڌي خوراڪ جو خاص خيال رکندو. نئون رت ۽ خوشي، صحت جي سنڀال ۽ خورش جو خيال، سو شاديءَ تائين جوڙو نئي (گهوٽ ڪنوار) کُل ڀنجبو وڃي.

وناھ جي ڏينهن ۾ ڪنوار کي خوش رکڻ جي هرممڪن ڪوشش ڪن. پيڙي ۾ آيل جوَن جي اٽي سان ڪيسوڙل ملائي ڪنوار جي سڄي جسم جي مالش ڪن، ۽ تيل جي

مالش ۾ روز ڪن، جنهنڪري بدن جو رنگ کلي ۽ سونهن سوائي ٿئي.

سماٽڪي شاديءَ ۾ پيڙي جو رواج هرهنڌ ٿئي، پر ڪن هنڌن تي انهيءَ رسم جي ادائگي ۾ ٿورو اختلاف به ٿئي. پيڙي ۾ اڪثر وناهه ويٺل ڪنوار لاءِ ڪاڌي پيتي جو ۽ سينگار جو سامان ڏين، جيڪو ايتري انداز ۾ ڏين جو شاديءَ جي ڏينهن تائين هلي سگهي. وناهه جو مدو گهٽ ۾ گهٽ هفتو ۽ وڌ ۾ وڌ ٻي هفتا يا اڃان ڪجهه زياده وقت رکن.

پيڙي ۾ گهڻو ڪري هيٺ ڄاڻايل شيون ڏين: کيهه پنج سير، مٺائي پنج سير، حلوو اڍائي سير، خوراڪ پنج سير، تيل اڍائي سير، اٽو ڏهه سير، ميندي سواسير، ڄَوَن جو اٽو سواسير، ڪيسوڦل سوا پاءُ، مساڳ، ڪجل، سرمون وغيره، ۽ گهوٽيتن طرفان ڪنوار جي پاسي ٽيج بخشائي گهٽ ۾ گهٽ پنج رپيا، زياده جيترو ڪير ڏيئي سگهي، اوترو ڏين.

هيڊي رنگ جو هڪ نئون يا پراڻو ڪپڙي جو ٽڪر ڪٽي، ان کي اکين واري جاءِ کان ٻه سوراخ ڪن، جن مان ڏسي سگهجي، باقي سڄو منهن ڍڪجي وڃي. ان ڪپڙي کي ”اکيو“ چون. وناهه ۾ ويهڻ يا اکيي پڌڻ کان پوءِ ويجهين عزيزياڻين کان سواءِ ڪنوار ٻئي ڪنهن جي به منهن نه لڳندي. وناهه ۾ ويهڻ وقت ڪنوار جي ماءُ يا مامي وغيره ڪنوار جا مينڍا ويڙهيندي (١).

وناهه ۾ ويهڻ بعد ست سهاڳڻيون، ماکي ۽ مکڻ سان ڪنوار کي سات ڪنديون. اهو هن طرح جو ماکي ۽ مکڻ ساڄي هٿ تي رکي، آگر پري ڪنوار کي چٽائينديون. ڪنوار، شرم حياءَ کان ماکي ڪاله چٽيندي ۽ وات بند

(١) سماٽن جون رسمون: ماهنامو شاعر ”رفيق حيات نمبر“، سن ١٩٥٧ع.

ڪري ڇڏيندي. پر هو الله سنواربون زوريءَ ڪيس ڇڏائيندبون، نه ته آگربون پري سندس ڳلن ۽ منهن تي ٽڪي ڇڏيندبون ۽ رؤنشا ڪندبون. ان سوڻ بعد ڪنوار جا ويڙهيل مينڊا چوڙي ڇڏيندبون(١).

شاديءَ کان ست ڏينهن اڳ "وَنَهه" (وناه، ولواه) جي رسم ٿئي. ڪپڙي کي به اڪيون ڪيدي، ان تي زري وغيره جو پرت پرين. ان سان گڏ پڙو به ڪٽن. پڙي ۾ هڪ وڏي ڪاري ڪٽن، جنهن ۾ وناهه سان گڏ ڪنوار جي ضرورت جو پيو سامان به ڪٽن. جيئن ته: سينگار جو سامان، پيڻي، ستيون ڦڪيون، مٺو، ڪڙو ۽ سرهو تيل، ڪنوار جي ڪاڏي لاءِ پوڪاڙو، حاوو، مٺائي، گيهه ۽ ماکي وغيره. پوءِ اهو پڙو، دهلن دمامن سان گهمائي ڪنوار جي گهر ڪٽي اچن.

اکيو پڏڻ کان پوءِ ڪنوار کي گهر جي هڪ ڪنڊ ۾ ويهاري ڇڏين ۽ ڪيس ڪو به ڪم ڪار ڪرڻ ڪون ڏين. اهڙيءَ طرح پنج، ست يا جيڪي به ڏينهن ڪنوار وناهه ۾ ويٺل هوندي، ڪيس ڪاتيءَ وڍيو (گوشت، مڇي، پلو وغيره) ڪون کارائين، صرف گيهه ڪنڊ واري ماني يا ڪني ۽ پسيا مال مليدا کارائين. وناهه جي ڏينهن ۾ ڪيس پيڻي به لڳائين. پيڻيءَ ۾ ميدو، مرداسنگ، مَجِٺَ، ڪيسوڦل ۽ ٻيون خوشبودار شيون گڏائين. پيڻي گهڻو ڪري رات جو لائين، پر ڪي صبح ۽ شام جو به لائين. انهيءَ لاءِ خاص حجامڻ مقرر ٿيندي، جيڪا وناهه جي ڏينهن ۾ ڪنوار جي هر طرح سان پرگهور پئي لهندي. ان ڪري انهن ڏينهن ۾، سٺين ڪاڏن ۽ خدمت چاڪريءَ جي ڪري ڪنوار ڪافي تندرست ٿي ويندي ۽ پيڻي ملڻ جي ڪري

---

(١) ماهنامه "شاعر"، رفيق حيات نمبر، سن ١٩٥٧ع تان ورتل.

رنگ به کلي پوندو اٿس، جنهنکري هوءَ ڪافي سهڻي پئي لڳندي (١).

شاديءَ کان اڳ ۾ گهٽ ۾ گهٽ پنج، وڌ ۾ وڌ ست ڏينهن ونواهه جي رسم ادا ڪن، جنهن ۾ هيٺيون سامان ڏين: گيهه سواسير، مينڌي آڌائي پاءُ ۽ مٺائي اڍائي پاءُ. ان موقعي تي اول گهوٽ جون مائٽياڻيون، سيني عزيزن جي گهر وڃي زالن کي سڏ ڏيئي اچن. جڏهن زالون گهوٽ جي گهر اچي گڏ ٿين، تڏهن مٿي ذڪر ڪيل شيون کڻي سهرا ڳائينديون ڪنوار پٽن ڏانهن وڃن. جڏهن ڇيڄ اچي پهچي، ان وقت ڪنوار کي گهونگهٽ ڪرائي ويهارين ۽ ماءُ يا ڪا ٻي ويجهي مائٽيالي کيس هلؤ ڏيئي ويهي. آيل زالن مان ست ڇٽيون، جيڪي نه دوہستيون (ٻيٽ واريون) نه ٻن نڪاحن واريون (ٻيو پيرو پرڻيل)، نه ڪنواريون ۽ نه رنڙ هجن – پر سهاڳڻيون هجن، اهي ڪنوار جو مٿو آڪيلين، ۽ ان وقت انهن زالن مان هرهڪ زال واري سان مٺائيءَ جي ڳڙي گيهه ۾ ٻوڙي ڪنوار کي کارائيندي. ان بعد ڪنوار جي مٿان عطر ڇنڪارين ته جيئن ڪنوار جي نيڪي عطر جي خوشبوءِ وانگر پکڙي. پوءِ زالون تيسين ويٺيون سهرا ڳائينديون. انهيءَ رسم پوري ٿيڻ بعد، ڇگي مڙس جي زال، گهوٽ ماءُ کان مٺائي وٺي آيل زالن ۾ ورهائيندي. مٺائيءَ وارو ٿالهُ پاڻ کڻي ويندي ۽ پوءِ زالون پنهنجي پنهنجي گهر روانيون ٿينديون. ان بعد شاديءَ جي ڏينهن تائين ڪنوار ڏينهن جو به ٻاهر نه نڪرلدي. ٻاهر نڪرندي ته گلاري ڪوٺبي. ونواهه واري وقت ۾ حجامڻ ايندي رهندي، جيڪا روزانو ڪنوار کي هيٺ ڄاڻايل شين سان مالش ڪندي: ڪيسوڦل، اٽ ڪچور، هيڊ، ڪٽڪ جو

---

(١) ولي محمد طاهر زادو (تعلقي ٽنڊي الهيار) کان مليل.

آنو ۽ تيل. ان خدمت جي عيوض حجام کي ڪنوار جا پراڻا لٽا، ٻڪيءَ جو آن ۽ ٻڪيءَ واري گهور ملندي (١).

وناهه ڪان وٺي، گهوٽ جي گهر تي ڏهلن جو ڏڪو ضرور پئدو. جيڪي ذاتيون ڏهل وڄرائين، سي هي آهن: سيد، نانگور، حاجي، آمر (راڄپر)، ٿُنيا، ڦرڙا، ڪلهوڙا، ميمڻ، جروار، مري بلوچ، گاڏهي بلوچ، مگريا، سومرا، وڌڻ پوٽا (سامٽيا)، آنڙ، رلد، سيال ۽ ٽالپر. جيڪي ذاتيون ڏهل ڪونه وڄرائين، سي هي آهن: ڪوندر، سورا، قاضي (چنا) دايا، پيرزادا ۽ ڪي سهتا. ڪن هنڌن تي ڏهلن جو ايتريقدر رواج آهي جو شاديءَ تي ڏهل نه هوندو ته چون ته: ”شادي آهي يا غميءَ جو پتو! شادي ته ڏهل سان ٿي ٿهي. تنهنڪري مگڻهار وناهه ٻڌڻ ڪان وٺندي شادي تائين ڏهل وڄائين.

ڪن هنڌن مگڻهارن ڪان مهمانن جي هٿن ڌوئارڻ ۽ انهن کي پاڻي پيارڻ جو به ڪم وٺن. جهڙوڪ: سيد، بلوچ، راڄپر، ٽالپر، سهتا ۽ گهانگهرا (١).

وَناهه گهٽو ڪري گهوٽ جو پيءُ، ڪاڪو يا وڏو ڀاءُ ڪٽي ڪنواريتن ۾ ڏيڻ ويندو. آئي جون عورتون آئيندڙ تي رنگ هارين ۽ جوڪڏهن هو ڪنهن وهٽ تي چڙهي آيو هوندو ته ان وهٽ جي ڀَر کي ٽن ٽن ڪُتين ۾ ڪري ويڙهين ۽ اهڙيءَ ريت سڄي ڀَر ويڙهي ڇڏين. وهٽ جي ڪنن جي چوٽين ۾ ڪاڙها، ڦڪا ۽ ساوا ٽونر ٽانڪي ڇڏين، ته جيئن ڏسندڙن کي خبر پوي ته ان وهٽ تي وناهه ڪجي ويل هو (٢).

لغارين ۾، ڪنوار کي گهر جي هڪڙي ڪنڊ ۾ ڪَٽ جي اوٽ ڏيئي ويهارين، ۽ سندس مٿنهن تي سائو اڪيو

(١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).
(٢) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

ڀڏن. ڪنوار کي روزانو اٽو ۽ تيل ڳڏي هڻن، جنهن کي "ٻاٽڻ" چون. ڪنوار کي ڪجهه روڪڙ به ڏيڻي پوندي آهي، ته جيئن ونواهه ۾ ويٺي راند ڪري. ان جو مطلب ته جيئن هتي پئسن سان پئي راند ڪري، تيئن ساهرين گهر به پئسا جام هجنس (١).

وناهه وارا ست ڏينهن ۽ ست راتيون ڪنوار کي ٻاهر نڪرڻ نه ڏين، نه ئي ڪنهن جي منهن لڳڻ ڏين. هن جي خدمت لاءِ هڪ عورت خاص وٺي ڇڏين، ۽ انهن ڏينهن ۾ ڪيس گيهه، ڳڙ، ڪڻڪ ۽ ٻيو دل وڻندڙ مٺو کاڌو کارائين، ۽ هن جي جسم کي هڪ خاص ڳوهيل اٽي سان مالش ڪن. ڪن هنڌن مينڌي يا صابڻ ڪم آڻين ته ڪن هنڌن چندن جي مالش ڪن ۽ ان جو دونهون ڏين. مگر اڪثر رواج اٽي سان مالش جو آهي. انهي اٽي لاءِ ڪي "چيڪوڻ" چون ۽ اها رسم ڪنوارين ۾ ادا ٿئي (٢).

وناهه لاءِ ٻهريائين ڳهوٽيتن جون زالون پنهنجي راڄ ۾ سڏ ڏيڻي اچن ته شام جو ونواهه ڏبو. اهو سڏ ڏين به زالون ۽ شريڪ به صرف زالون ٿين. جڏهن راڄ جون سڀ زالون اچي گڏ ٿين، تڏهن ڪنوار لاءِ پنج رپيا روڪڙا، پاءُ مينڌي، پنج سير ڪڻڪ، شيشو تيل جو ۽ چيڪوڻ جو پاءُ ڪن ساڻ کڻي، ڇڄ ڪري ڳاڏين ۾ چڙهي، سهرا ڳائيندي ڪنوارين ۾ اچن. هوڏانهن ڪنواريتا به ڪنوار کي اڳواٽ ئي گهر جي هڪڙي ڪنڊ ۾ ڪري ويهارين. ان بعد ڳهوٽيتيون اچي ڪنوار کي اڪيي ڀڏڻ ۽ مينڌيا چوڙڻ جي رسم پوري ڪن (٣).

ونواهه تي ادائي پاءُ مينڌي، ادائي پاءُ مکڻ، ادائي پاءُ ڳڙ ۽ ٻه رپيا روڪڙا ڪنوار کي ڏين. ان موقعي تي

---

(١) اڪبرعلي لغاري (تعلقو سنجهورو) (٢) ۽ (٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

راڄ سڏائين ۽ انهن ۾ مٺائي به ورهائين. ونواه تي گهوٽ کي ڪونه نين، باقي نياڻيون سياڻيون وٺي وڃن. ونواه گهڻو ڪري شام جو ڏين، پر ڪن هنڌن تي صبح جي پهرئين پهر به ڏين. پوءِ ست سهاڳڻيون مينڌي کڻي ڪنوار وٽ وڃن ۽ مينڌي مان هٿ ڀري ڪنوار جي وارن ۾ وجهن ۽ مينڌيون چوڙين. ان وقت سهرا به ڳائين. ان بعد حجام، ڪٽڪ جو اٽو مينڌيءَ جي پاڻيءَ ۾ ڳوهي، ان ۾ تيل ملائي ڪنوار کي هڻندي. ونواه جا ڪپڙا نڪي بدلائين ۽ نڪي ڌوئن. ڪنوار کي ساهواري شيءِ ۽ کٽي ۾ رڌل چيز ڪونه کارائين، ۽ ڪيس مرد ماڻهو به منهن ڪونه لائين. چون ٿا، ائين ڪرڻ سان اها عورت حسن نه ڪيندي. ونواه ڇهه ست ڏينهن ڪن، پر گهڻو ڪري ٻٽڙي ڏينهن رکن. ڪنوار کي ونواه ۾ جيڪو اٽو هڻن سو حفاظت سان لاهي، پاڻيءَ جي حوالي ڪن (١).

ونواه تي ڪنوار کي "ڀاڳاهو" ڏين. اهو "ڀاڳاهو" ڪنهن پاڙي ۾ وجهي، ان جو پوٽ ٻڌن ۽ هڪ دٻلي ۾ ڏيڍ سير کنڊ جو به آڻين. ڪنوار جي هٿيءَ کي ڇيڪو ۽ مينڌي به لائين. ڇيڪو ۽ مينڌي ست سهاڳڻيون لائين. ڪنوار کي خرچ لاءِ ڏهه رپيا روڪ، ادائي پاءَ ڪٽڪ جو اٽو ۽ ان سان گڏ آٺ ڪچور، ڪپ ڪچور ۽ هيڊ به ڏين. ڇيڪو ٿهيل جدا ڏين. ڪنوار کي اڳ ۾ ٿي وائل جو ڳاڙهو رنو ڪرائي ونواه ۾ ويهارين (٢).

ڇيڪو. ونواه ۾ ڪنوار کي روزانو ڇيڪو يعني هيڊ، آٺ ڪچور ۽ ڪپ ڪچور مليل جوَن جو اٽو هڻن ته جيئن مونهن وڌيس. ونواه دوران ڪنوار کي ڪنهن مرد جي پيڪ تي نظر وجهڻ به ڪونه ڏين. ونواه جي وچ وارن

---

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

ڏينهن ۾ ٻاڙي وارا، گهوٽ ۽ ڪنوار کي ٻُسريون ڏين. اونهارو هجي ته ڪنوار کي روزانو وهنجارين. ڪنوار جو لڱل چيڪو ڪنوار جي ماءُ يا ڪا ويجهي عزيزياڻي محفوظ رکي ۽ پوءِ وهانءَ واري رات، پهرئين ڏينهن واري چيڪو ڪان سواءِ باقي ٻين ڏينهن جو چيڪو، ٻاڙيءَ ۾ لوڙهي ڇڏين ۽ چيڪوءَ واري ٺڪر جو ٿانءُ ڀڃي ڇڏين. ڪنوار جي چيڪو واري اٽي جي ايتري سنڀال ڪن، جو ڪنوار جي پرسان به ڪنهن کي لنگهڻ نه ڏين. ڪنوار ڪنهن سان به هٿ به نه ملائيندي ته متان عضون کي لڳل چيڪو ڪنهن کي ٿورو گهڻو لڳي پوي (۱).

ڳانو. ڪنوار جون سڳيون ڇوڙيندڙ سٽن سهاڳڻين سان جيڪا چڱي مڙس جي زال هوندي، سا ڪنوار کي سڄيءَ ٻانهن ۾ لاک جو ڳانو ٻڌندي. ڳاني ۾ سرنهن جا داڻا، ستن جنڊن جا ڳارا، جَوَن جا ست داڻا ۽ هڪ چلو چاندي جو ٻيل هوندو. ڪنوار کي چُڙيل وارن ۾ مينڌي به وجهن. ڪنوار جو سامان پنج رپيا ۽ مينڌي وغيره چڱي مڙس جي زال، گهوٽيتن پاران ڪنواريتن کي ڏئي، ان بعد راڄ جون زالون پنهنجي گهرن ڏانهن موٽي وڃن. گهوٽيتا ٻري جا هجن ته رات ٽڪي پون ۽ ماني پنهنجي کائين (۲).

ڪلهوڙن ۾ پهريائين گهوٽيتا ٻاڻ سان هڪ ڳانو لاک جو، جنهن ۾ ست ڳارا جنڊن جا، ست جَوَ، ٽامي جو ڇلو، ڪٿڪي جي اڳڙيءَ ۾ وجهي، لاک سان ٻڌي تيار ڪن. ان سان گڏ سوا پاءُ مينڌي، پنج آنا ڪٽڪ، ڪٽڪ جو اٽو پنج پاٽيون، اڌائي پاءُ ٻاڳاهو، پنج پاءُ ڳڙ، ٻه رپيا روڪڙا، تيل جو شيشو ۽ چيڪو وارو اٽو (جيڪو ڪٽڪ جي اٽي ۾ اَٽ ڪچور ۽ ڪپ ڪچور ملائي، مينڌي جي

(۱–۲) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ھاٿي سان ملائي تيار ڪن) ڪنوار ڏي کڻي اچن . ھاڻ سان گھوٽ کي ڪونہ آڻين . سڀ سامان سھرا ڳائي کڻي اچن . گھوٽيتا پري جا ھجن تہ پوءِ مختصر ڇيچ ڪري اچي ڪنواريتن وٽ لھن . پوءِ ست ڇٽيون ونواھ جو سامان کڻي ڪنوار وٽ اچن . انھن ستن ڇٽين ۾ چڱي مڙس جي زال ضرور ھوندي . ونواھ گھڻو ڪري اٺن ـ ڏھن ڏينھن جو ڏين . ونواھ ۾ ويٺل ڪنوار کي تمام چڱو ڪارائين ، روز چيڪو ۽ ميندي ھڻنس ۽ وھنجاريئس ، پر ان عرصي ۾ نہ سندس ڪپڙا بدلائين ۽ نہ ڌوئن . انھن لٽن کي ”زھاري وارا لٽا“ سڏين . ونواھ واري عرصي ۾ ڪنوار جو ڪوبہ عزيز ڪنوار جي منھن پوڻ ڪونہ ڏين . ان عرصي ۾ گھوٽ توڙي ڪنوار کي ڪابہ ساھہ واري شيءِ (گوشت مڇي وغيره) ڪونہ کائڻ ڏين ۽ نہ ئي وري گھوٽ ڪنھن حلال شيءِ کي تڪبير وجھي . ونواھ ڏيڻ وقت ڪنوار کي سڄيءَ ٻانھن ۾ ڳانو بہ ٻڌن (١) .

تنھين ۾ ونواھ مڱڻي کان پوءِ اٺين ڏينھن ڏين ، جنھن ۾ سوا پاءُ ميندي ، پنج پاءُ ڳڙ ، پنج پاءُ کنڊ ، پنج پاءُ ڇوھارا ، پنج پاءُ ڏونگھيون ، پنج پاءُ نباتون ، تيل جو شيشو ۽ پنج رپيا روڪ ڪنوار کي ڏين . جيڪڏھن گھوٽيتا پري جا ھجن تہ گھوٽ کي گڏ ڪونہ آڻين ، باقي پيا عزيز ڇيچ ڪري اچن .

ونواھ ڏيڻ وقت گھوٽيتا ، ھاڻ سان لاڪ جا پنج ڳانا بہ ڻاھي کڻي اچن . ٻہ گھوٽ ۽ ڪنوار لاءِ ، ھڪ گنڍيءَ لاءِ ، ھڪ جنڊ لاءِ ۽ ھڪ مٽائي واري ٿاري کي ٻڌڻ لاءِ . انھن مان جيڪي ڳانا گھوٽ ۽ ڪنوار لاءِ آڻين ، تن ۾ ھڪ ھڪ ڳاڙھي اڳڙي (ڳوڙيءَ وانگر) پڻ ٻڌن . جنھن

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره) .

۽ ست ڳارا جنڊن جا ۽ ست جتون جا ڪٽا وجهن ۽ هرهڪ ڳاني ۾ هڪ روپيو چلو ٻه ٻڌن، باقي ٻي ڳانا خالي ٿين. جيڪڏهن ڪنوار، گهوٽيتن کان ٻري هجي ته پوءِ ان لاءِ ڳانو سندس مائٽ ٺاهين.

ٽنين ۾ ونواهه وقت گهوٽ جي پيءُ مينڌي پسائي رکي، جيڪا ست ڏاڏي پوليون سهاڳڻيون وهاڻءِ واري رات ڪنوار وٽ کٽي اچن ۽ ڪنوار جي مينڌي چوڙي، هرڪا ان مينديءَ مان لپ لپ ڀري سندس مٿي ۾ وجهي ۽ مٿو اکيڙيل ٿي ڇڏين. جيڪو حجام هٽي. جيڪو جي لٽل اٽي مان وهاڻءِ واري رات ڪريب ڪن (١).

چانڊين ۾ مٿائي واري ڪنيءَ کي ٻه ڳانو ٻڌن. اها ڪوري ڪني، مٿائي ورهائڻ واري کي ڏين ۽ پوءِ ڇيچ ڪري ڪنواريتن وٽ وڃن. اتي سالي گهوٽ کي ڳانو ٻڌي. گهوٽ ۽ ڪنوار جي ڳاني کي اهڙن ماڻهن کي هٿ ڪولڻ لائڻ ڏين جن جا ٻه نڪاح ٿيل هجن. ونام کان اڳ گهوٽ ڪنوار کي وهنجارين ۽ انهن جا ڪپڙا ٻه ڌوئن. ونام واري عرصي ۾ نڪي گهوٽ ٿڌي ڏئي ته نکي ڪنوار. انهيءَ عرصي کي ”چيلو“ ڪري چون. ونام کان ٿوري دير اڳ ڪنوار کي مٿهڙو ويڙهين ۽ ونام وقت اهو مٿهڙو آڪوڙي ڇڏين. ڪنوار کي روزانو جيڪو هٽڻ ۽ مينديءَ جي پاٽيءَ سان وهنجارين. ونام توڙي وهاڻءِ اڪي تاريخن تي ڪن. ڪنوار کي جيڪو روزانو جيڪو هٽڻ، سو وري وهنجارڻ وقت لاهي گڏ ڪري رکن ۽ شاديءَ رات آن اٽي مان هڪ آٽ ٺاهين، جنهن جي مٿان ڪنوار جو بت ٺاهي ويهارين (٢).

---

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

ڪوهستان ۾ ميندين ڪولڻ کان پوءِ سهاڳڻيون، ڪنوار کي حلوائي يا هيڊي رنگ جو هڪ خاص طرح تيار ڪيل ڪپڙو (جنهن کي اکين وٽان ٻه ٽنگ ڪن) گيهه مان هلڪو ٻوڙي "اکيو" ڪري ٻڌن.

اکيو ٻڌڻ کان پوءِ وناهه جا مائٽ سوڻ ڪن، ۽ پوءِ گهوٽيتيون پنهنجي گهر موٽي اچن، ۽ جنڊ پڊڪي وارو ٿيل آٽو کڻي، گيهه ۽ پاڻي ۾ ڳوهي رکن. پوءِ روزانو صبح شام لنگوٽي يا ماليءَ اهو آٽي مان ڪنوار جو منهن، هٿ ۽ پير مَلي. ان آٽي مَلڻ ڪري، ستن ڏينهن بعد ڪنوار جي سونهن سوايا ۾ اضافو ٿئي. آن ڳوهيل اٽي کي "آٽڻ" يا "آيٽاڻ" ۽ ڪن هندن تي "چيڪُو" ڪري چون (١).

ٿرپارڪر جي سماٽن ۾ وناهه واري ڏينهن کان اڳ، ڪنوار جون مائٽياڻيون ڪنوار جا وار ڳتي ڇڏين، تنهن کي "ميندا ويڙهڻ" چون. پوءِ مقرر ڏينهن تي گهوٽيتيون اچي ڪنوار جا وار کولين ۽ ڪيس مٿي تي مکڻ هڻي، ميندي جو ڪپڙ ڳائي اکيو ٻڌن. ميندي و، ست سهاڳڻيون گڏجي کولين ۽ مٿي ۾ مکڻ ان لاءِ هڻن ته جيئن چوٽي ٿڌي هجيس، يعني مڙس جو مٿس راض رهي، ڏک نه ڏسي ۽ سدا سهاڳڻ رهي.

ڪنوار لاءِ گهربل وناهه جو سامان، ڪنهن موچاري ڏينهن تي شهر مان خريد ڪن، جنهن کي "وناهه پتڃائڻ" چون. ڪنوار جو وناهه ۽ اکيو سڀ گهوٽيتن طرفان ٿئي. وناهه ۾ لازمي سامان هيٺينءَ ريت ٿئي: هڪ شيشو ڪڙو تيل، هڪ شيشو مٺو تيل، گيهه اڍائي سير، ڪڻڪ پنج سير، ڪڻڪ اڍائي سير، مصري ٻه سير، مڱن جو اٽو، هيڊ، بادام، ڦوٽا،

---

(١) محمد عرس سمون نئين زندگي، ماهه آگسٽ ١٩٥٧ع تان ورتل.

لؤنگ، مٺهلب، ميندي، نئون جوڙيون ڏونگهيون ۽ پنج سير ڳڙ. اهو سڀ سامان هڪڙي ڪپڙي ۾ ٻڌي رکن، پوءِ مقرر ڏينهن تي رات جو ٽي اهو کڻي ڪنوار واري ڳوٺ ۾ ڪنهن ٻئي گهر ۾ اچي رکن. ٻئي ڏينهن شام جو پاڙي جون عورتون ۽ ڇوڪريون ڳائي وڄائي اهو سامان کڻي ڪنوار جي گهر وڃن.

وناهه ۾ ڪچو سيڌو به ڏين ۽ پڪو وناهه به. پڪي وناهه ۾ ڪڻڪ جي اٽي جو پوڳاڙو، شيرو، سيويون، مٺائي، حلوو وغيره ٿئي ۽ ڪچي سيڌي ۾ گيهه، اٽو، ميدو، کنڊ، بادام، ڊاکون ۽ ٻيو سامان ڏين. اهڙو ڪچو سيڌو مسلمان ۽ هندو به شادين ۾ هڪٻئي کي ڏين.

وناهه ۾ ويٺل ڪنوار کي "اڪيو" ضرور ٻڌن، انهي لاءِ ته جيسين هوءَ گهوٽ جي حوالي ٿئي، تيسين ڪنهن جي به اک تي نه چڙهي. اڪيي ٻڌڻ کان پوءِ ان جاءِ ۾ ڪنهن به مرد کي اچڻ ڪونه ڏين. "وناهه" ۾ ويٺل ڪنوار جي خدمت ۾ ڪنواري ڇوڪري ويهارين. اوڙي پاڙي جون ڪنواريون ڇوڪريون سمورو وقت ڪنوار سان ڀوڳ چرچا ڪنديون رهن، جيئن هوءَ خوشي سان سهندي. وناهه ۾ ويٺل ڇوڪريءَ جي پر ۾ گهڻو ڪري لوهه جو ڪپ يا ڪو ٻيو اوزار رکي ڇڏين، جنهن جو مطلب آهي ته ڪنوار کي لاڻُ يا ڊپ نه لڳي. ان کان سواءِ ڪنوار کي وناهه واري مدت ۾ ڪاڻ، ڪاوڙجڻ، "اڪيو" مٿي ڪڻڻ، هندوري ۾ لڏڻ، وڏي آواز سان ڳالهائڻ، روئڻ يا چرچو ڀوڳ ڪرڻ جي به منع هوندي. وناهه ۾ گهڻو ڪري ست ڏينهن ويهارين. ڪن ڪن هنڌن پنج ڏينهن ۽ ٽي ڏينهن به ويهارين. وناهه واري مدت ۾ ڪنوار کي منڌس "آڌيار" ۽ ٻيون سهيليون گڏجي "پيٺي" به هڻن. پيٺيءَ ۾ مڱڻ جو اٽو،

ملو تيل ۽ هيٺ ڳڌي استعمال ڪن ته جيئن ڪنوار جو رنگ ڳورو ٿئي ۽ هوءَ سهڻي ڏسجڻ ۾ اچي.

ونواهه ۾ ويهڻ کان پوءِ هر رات سانجهيءَ مهل پاڙي جون عورتون گڏجي ڪنوار واريءَ جاءِ اڳيان بيهي ”سانجهيءَ جو گيچ“ ڳائين. انهيءَ رسم کي ”سانجهي ڏيڻ“ چون. ڪن هنڌن وري سانجهيءَ جي گيچ مٿان ٻه ٻيا گيچ به لازمي چون. سانجهي ڏيڻ جو خاص مقصد آهي ته ونواهه ۾ ويٺل ڏيءَ کي نصيحت ٿئي (۱).

ٽري هريجن ۾ شاديءَ کان پنج، ست يا ڏهه ڏينهن اڳ، ڇوڪريءَ کي ونواهه ويهارين. ان لاءِ ڪي خاص ڏينهن مقرر ٿيل ناهن، پر گهٽ ۾ گهٽ ”پارٽيت“ جي رات کان پنج ڏينهن اڳ ضرور ونواهه ڪن. ونواهه ويهارڻ واري ڏينهن ڪنوار کي ٻنهرن ڏاري سندس سهيليون مٿو ڌاري، تيل وجهي، ڪنوارين ڇوڪرين وانگر سندس وار ويڙهي ڇڏين. وري ٻُهريءَ ڏاري اچي ڪنوار جو مٿو آڪيلين ۽ کيس هڪ ننڍي کٽولي تي ويهارين. انهيءَ موقعي تي پاڙي جي سڀني عورتن کي ڪوٺ ٿئي، جيڪي اچي گيچ ڳائين. پوءِ شام ڌاري ڪجهه چانور رڌي پنجن ٿانوَن ۾ وجهي، هڪڙو ڪنوار جي اڳيان رکن ۽ پنج ست پيون ڇوڪريون به ڪنوار سان گڏجي کائڻ ويهن، باقي چار ٿانوَ ٻين آيل عورتن ۾ ورهائي ڇڏين. ڪنوار سان گڏ ويٺل ڇوڪريون پهرين هڪ هڪ گرانهه ڪنوار کي کارائين. جڏهن سڀ هڪ هڪ گرانهه کارائي بس ڪن، تڏهن ڪنوار سميت گڏ ويهي کائين. جيڪڏهن ڪي ساهيڙيون حاضر نه هجن ته، انهن جو ٻت گهر موڪلي ڏين. مانيءَ کان پوءِ

(۱) محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ڪنوار کي ساڄي هٿ ۾ هيڊي رنگ جا پنج ست ڌاڳا ڳنڍي ٻڌي ڇڏين، جنهن کي "ڏورو ٻڌڻ" چون.

ڪنوار کي وناهه ڏيڻ، يعني "ڏينگهڻ" واري ڏينهن، ڪنوار جا ڪٽنب وارا جهڙوڪ: ماما، چاچا، سؤٽ، ماسات ۽ انهن جي گهرن جون زالون، پنهنجي پچت سارو گهر ۾ "مٺڪت" تيار ڪري ڪنوار کي ڏين. ڪي ڪڻڪ جي اٽي جا ڳڙ پيل لڏون تيار ڪن ته ڪي دڪان تان مٺائي وٺي اچن ۽ ڪي وري گهر ۾ ئي ڪو مٺو مال تيار ڪن.

جڏهن شاديءَ ۾ باقي چار ڏينهن بچن، تڏهن "پهرين سانجهي" ڪن. ان ڏينهن سج لٿي مهل ڪنوار جي گهر جون ۽ زالون يا ڇوڪريون سڄي ڳوٺ ۾ وڃي ڪوٺ ڏيئي اچن. پوءِ مٿينهن مير مهل سڀ اچي گڏ ٿين ۽ ڳيچ وغيره ڳائين، پوءِ سيڻي ۾ ڳڙ ورهائين، ان کي چون "پهرين سانجهي". ٻيءَ شام به ساڳي طرح "ٻيءَ سانجهي" جا ڳيچ ڳائين، پر ان ۾ ڳڙ ڪونه ورهائين. اهڙي نموني ٽئين ۽ چوٿين سانجهيءَ جا به ڳيچ ڳائين. چوٿين ڏينهن منجهند جو سونهڙ، ڪاٺ جو تورڻ، ننڍو ڏوئيلو، چؤنري لاءِ ڪاٺ جون چار ڪليون ۽ ڪاٺ مان ٺهيل ماڻهوءَ جو بت، جيڪو انڪل اڌ مٿو فوٽ ٿئي، جنهن کي "وٽاڪ" چون، ڪٺي ايندو. انهيءَ موقعي تي هڪ سهاڳڻ آئي لوٽو پاڻي جو ڀري سونهڙ جي پنهي طرفن ٿورو ٿورو پاڻي هاري، اهي شيون وٺندي. ان کي چون "وڌائي رکڻ". ان بعد سونهڙ کي مير ۾ چانور يا ٻاجهري، ڏهه تولا ڳڙ ۽ پنج آنا روڪڙا ڏين. تنهن کان پوءِ ڪرڙي جي چوڻ موجب ڪنهن موزون جاءِ تي، آتر طرف کي سامهون ۾ ڪاٺيون کوڙي، ڪاٺين جي هيٺان سوپاري ۽ پئسو پوري، ان جي مٿان ڇهه فوٽ ڪن مٿي تورڻ ٻڌن. ڪڏهن

جي سونهڙ نہ هجي يا تورڻ تيار ٿي نہ ملي تہ ڪالين ۾ مٿان رسي ٻڌي، ان ۾ نم جون پنج ست ننڍيون ٽاريون اٽڪائين. پوءِ ڪنوار جي ماءُ، چاچي، ڀاڄائي يا ڪا ٻي ويجهي عزيزياڻي ٻاڻ وجهي دڪان تان ميندي وٺي اچي، جيڪا پيهي پسائي رکن.

ان ڏينهن صبح کان وٺي ڪوٺ ڏنل ماڻهو اچڻ لڳن. هر مهمان جي اچڻ تي زالون ڳيچ ڳائين. شام جو چوٿين سانجهيءَ جي ڳيچ ڳائڻ کان پوءِ زالون موٽي گهر وڃن. اهي چار ئي ڏينهن ڪنوار جون سهيليون، روزانو ٻنپهرن ڌاري ڪنوار کي "ٻيٺر" يا "پيٺي" مَلين. ان بعد ڪنوار جي ماءُ، مانيءَ تي گيهہ، کنڊ وجهي ڏئي، جيڪا سڀئي گڏجي کائين. ٻہ خاص سهيليون هروقت ڪنوار سان گڏ رهن، جن کي "اڏوهارٽيون" چون. اهي روزانو ڪنوار لاءِ ڏندڻ آڻين. ڪنوار کي ٻيٺر مَلين ۽ ماني ٻہ گڏجي کائين، ڳالهيون ٻولهيون ڪري ڪنوار کي وندرائين ۽ رات جو ٻہ ساڻس گڏ سمهن.

وناهہ جي ڏينهن ڪنڀار ٻاڻ يا سندس زال يا ڇوڪرو، چؤنرا، ٻہ دلا، ڪونڊيون، هڪ ٻہ تَس ۽ هڪ ٻہ دانگيون ڪٺي اچن. چؤنري ۾ چار ڍولڙيون ۽ چار ڪٺوٽا ٿين. هرهڪ ڪوٺي ۾ ست ماٽيون ٿين، جيڪي هڪٻئي مٿان رکجن، جنهنڪري هيٺين وڏي، ان جي مٿان واري ٿوري ننڍي ۽ ان جي مٿان ٿوري ننڍي، تان جو سڀني کان مٿان ننڍي، لوٽي جيڏي وڃي ٿيندي. اهڙي طرح چئن ڪوٺن جون جملي اٺاويهہ ماٽيون ۽ مٿين لوٽين جي مٿان جملي چار ڍَڪ ٿين. ڪنڀار جڏهن اهو سامان آڻي تڏهن پهريائين هڪ سهاڳڻ زال آٽي پاٽيءَ جو لوٽو ڀري، ڪجهہ پاڻي انهيءَ سامان جي ساڄي ۽ ڪجهہ کاٻي پاسي هاري، پوءِ اهو

ساماني کٽي گهر ۾ رکن. ان جي عيوض ڪنوار کي ادائي سير
کڻ چانور يا ٻاجهري ۽ پاءُ کن گُڙ ڏين، جنهن کي
"موڪائي" چون.

وناهه جي ڏينهن موچي ٻه ڪنوار لاءِ جُتي ٺاهي
کٽي اچن، جيڪا سَوَڻن ساڻن سان کٽي رکن، انهيءَ رسم
کي "ورهولو وڌائي رکڻ" ٻه چون. ڪنوار لاءِ جُتي
خاص نموني جي چمڙي سان ٺهرائين، جنهن جو تَرُ چمساليءَ
وارو ٽُڪيل ٿئي ۽ مٿان وڏو ريشمي ٽُوئر وجهن. ڪي
ٻنان چِڻن ته ڪي وري چانديءَ جي پَتِرَت سان جُتي گهڙائين،
پر ٽُوئر ضرور وجهن.

موچي جُتي تيار ڪري کٽي اچي ته اول ڪا سهاڳڻ
زال، پاڻيءَ جو لوٽو ڀري، ڪجهه ساڃي ڪجهه ڪاٻي هاري،
پوءِ جُتي کٽي رکي. ان جي عيوض موچيءَ کي بعضي
روڪڙا پئسا ڏين، پر اهو رواج تمام گهٽ آهي. عموماً
موچيءَ کي داڻا (اَنُ) ۽ گُڙ موڪائي طور ڏين، باقي جتيءَ
جو مُلهه پوءِ ڏين. جتيءَ کي سڪڻ کان بچائڻ لاءِ تيل نه،
پر گيهه جو ٿورو چنبڙو هڻي رکن.

ڀيلن، ڪولهين ۽ ميگهواڙن ۾ ڪنوار جي ماءُ لڏون
ٺاهي رکندي يا وري مگت يا ساندائو تيار ڪري رکندي،
جيڪو وناهه ۾ ڪنوار کي ڏين. ڪٽڪ جو اٽو گيهه ۾ پچي،
ان ۾ ٿورو پاڻي ملائي ڪنڌ وجهن ته چاش ٿيو پوي، ان
۾ ڀڳل ڪٽڪ جو اٽو، پيئل سَوَنا، ۽ پيٺل 'لوڌ' وجهي،
ان جا لڏون ٺاهين، جنهن کي ساندائو چون. بعضي ڪنوار
کي چيلا ٺاهي ڏين، جيڪي ڪنوار، ساهيڙين يا اٺوهارين
سان گڏجي کائيندي (١).

---

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

گھوٽ کي وناھ ۽ ويھارڻ

سنڌ جي خصوصاً ٿر ۽ آتر جي ڪن قومن ۾ گھوٽ کي به وناھ ۾ ويھارين. گھوٽ کي وناھ ۾ ويھارڻ جون خاص رسمون ”ٿيلاڙو“، ”وناھ“ ۽ ”آھينيَر“ آھن، جن جو تفصيل ھن ريت آھي:

وناھ جو عرصو. آتر ۾ شاديءَ کان ھڪ ڏينھن اڳ گھوٽ کي اٺ پھر وناھ ۾ ويھارين. ٿر جي مينگھواڙن ۾ پنج، ڇھ، يا ست ڏينھن به گھوٽ کي وناھ ۾ ويھارين.

ٿيلاڙو. وناھ ۾ ويھارڻ لاءِ کان اڳ گھوٽ کي منجيءَ تي ويھاري، سھاڳڻيون ڳالھون ۽ مائٽياڻيون، ما کي ۽ سُرھي تيل مان آڱريون ٻوڙي سندس پڳ تي مکين ۽ ڪپھ جي ڦوٽين مان ڦُڙا ڦٽي سندس مٿي تي آڇلين، جيڪي گھوٽ چونڊيندو.

وناھ. ٿيلاڙي مان کان پوءِ گھوٽ کي ڏنڊڻ، تسبيح ۽ ڪاتي ھٿ ۾ ڏيئي، ڳاڙو ٻڌي ڪنھن محفوظ ھنڌ تي ويھاري ڇڏين، جيئن مٿس ڌارئين ماڻھو جي نظر نہ پوي.

آنھيَرُ. گھوٽ سان ھڪ ويجھو عزيز ”آنھيَر“ يا ”آھنَرُ“ طور گڏ ھوندو ۽ کيس اڪيلو نہ ڇڏيندو. انھيءَ حالت ۾ گھر کان ٻاھر نڪرڻ وقت کيس منھن تي موڙ به ٻڌن.

انھن سمورين رسمن بابت سنڌ جي مختلف حصن مان مليل تفصيل ھيٺ ڏجي ٿو:

گھوٽ کي شاديءَ جي رات، جنھن کي ”سَرور يا مينديءَ جي رات“ بہ چون، وناھ ۾ ويھارين. کيس ماکي

۽ تيل سان ساٽ ڪري، ڪاتي، ڏلڻ ۽ تسبيح هٿ ۾ ڏين ۽ ڪي ٻانهن ۾ ڳانو ٻـ ٻڌن (١).

پره ڦٽيءَ ڌاري هڪ وٽيءَ ۾ تيل وجهي، جيڏيون مرتيون گڏ ٿي، گهوٽ کي منجڻ تي ويهاري، مٿو آگهاڙو ڪرائي تيلائو ڪن، يعني هرهڪ زال، گهوٽ جي مٿي تي هڪ ٻـ آڱريون تيل جون لڳائي. انهيءَ دوران زالون ڪجهه ٻـ ڳائين (٢).

خيرپور ضلعي جي ڪن سمائن ۾ وناهه جون رسمون سج لٿي تائين ادا ٿيو وڃن. گهوٽ کي مردن ۾ ڳاڙهي کٽ تي باوضو ويهارين، ۽ هو تسبيح تي الله جو ذڪر ڪندو رهي. هڪ خاص ماڻهو ماڻس گڏ پيرانديءَ يا پاسي کان ويهي، جنهن کي هڪ ڪاتي يا چاقون يا ترار هٿ ۾ ڏين، جيڪو گهوٽ جي نگهباني ۽ خدمت ڪري، اهو گهوٽ جو سالو يا ويجهو عزيز هوندو، جنهن کي ”آهينر“ يا ”آهنر“ سڏين (٣).

واره طرف جي چانڊين ۾ گهوٽ کي وناهه وارو ٻڌل ڳانو چوڙي، ڪنهن ترار يا ڪاتي کي ٻڌي، آها گهوٽ جي هٿ ۾ ڏين (٤).

تعلقي ڪنڊياري جي ڦرڙن، ڪلهوڙن، ميمڻن، ٽيهڻن، ڪنيرن، سيدن، سومرن، آنڙن ۽ ڪن ٻين قبيلن ۾ گهوٽ کي شاديءَ جي تٿ تائين درياهه پار وڃڻ ڪونه ڏين. سندن خيال آهي تـ اگر هو درياءَ پار ويو تـ نقصان پهچندس (٥).

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٢) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٣) رحمت الله ولد پير (تعلقو خيرپور). (٤) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٥) محمد پناهه ڦرڙو، (تعلقو ڪنڊيارو).

گهوٽ کي شاديءَ کان پنج يا ست ڏينهن اڳ "وناهه" ويهارين. ان موقعي تي هڪ ديڳ چانور رڌي، هڪ هڪ ڪٽڇي پاڙي جي گهر گهر ۾ ڏين. ڪي وري ٻاجهري جي مانين ۽ ڳڙ مان مٺيا ٺاهي، گهر گهر هڪڙو مٺيو ڏين.

پيٺر يا پيٺي. داڳيءَ تي مگ پڇي، پيهي، گيهه ڌري ۽ پاڻيءَ سان ڳوهي ٺاهين. پوءِ گهوٽ کي ويهاري، ٻه-چار سنگتي گڏجي سندس بدن تي پيٺي مَلين. اهڙيءَ طرح روزانو پيٺي هڻن ۽ هڪ پيالو ڏاڳو ٻه هٿ ۾ ٻڌن. وناهه ويهارڻ کي "تيل چاڙهڻ" به چون. تيل چاڙهڻ بعد گهوٽ کي ڪوبه ڪم ڪرڻ نه ڏيندا.

ٿر جي مينگهواڙن ۾ به سهاڳڻ زالون، گهوٽ جون ڀاڄايون ۽ ٻي ڇوڪريون خاص طرح گهوٽ جون پيٺون، گهوٽ کي منجي تي ويهارين. پوءِ هڪ ڀاڄائي پنهنجا ٻئي هٿ هڪٻئي مٿان ڪنڇي وانگر رکي، پيٺي مان آڱريون ٻوڙي گهوٽ جي پيرن تي رکندي، پوءِ گوڏن تي، پوءِ ڪلهن تي ۽ ان بعد مٿي تي رکندي. اهڙيءَ طرح سڀئي ڇٽيون پنج دفعا ڪنديون. فقط پيٺون يعني ڪنواريون ڇوڪريون، گهوٽ جي پيرن تي هٿ نه رکنديون. ان رسم کي چون گهوٽ جو "پيٺر چاڙهڻ" يا "تيل چاڙهڻ". ان وقت گهر ۾ پيون زالون وري پنج آکريون ڪٽي، هرهڪ ۾ سير ڪن داڻا (ٻاجهر يا چانور) وجهي، مٿان آپيون مهريون وجهي، پنجن ڪنوارين ڇوڪرين کي چون جيڪي اهي مهريون آڻي جهلي بيهن. ان مهل ڇوڪرين کي هٿن ۾ مٺن لولن جا چڱا ڏين، جن مان هرهڪ چڪي ۾ پنج لولا ٿين. ان بعد زالون گيچ چون، تنهن کان

پوءِ انهن دائن جون چار پٽيون ڪري، مگٿهار، ڪنڙي، ڪنير ۽ موچيءَ کي ورهائي ڏين (۱)

ٿر جي هندن ۾ ڏينهن چٽا ڪرڻ بعد شاديءَ جي تاريخ کان پنج-ست ڏينهن اڳ، گهوٽ ۽ ڪنوار کي پنهنجي پنهنجي گهر وناهه ويهارين. رواج موجب گهوٽ يا ڪنوار کي هڪ آڏوَر سان گڏ منجيءَ تي ويهاري، تيل چاڙهڻ جو سات ڪن، جيڪو هن طرح ٿئي: چار ڪنواريون ڇوڪريون ۽ چار سهاڳڻ زالون، واري واري سان پنهنجي پنهي هٿن جون آڱريون تيل ۾ ٻوڙي، اول گهوٽ جي پيرن، گوڏن ڪلهن ۽ مٿي تي ڇهائين، ان بعد گهوٽ، ڪنوارين ڇوڪرين سان گڏجي ماني کائي، ان بعد گهوٽ کي ڇري يا ڪٽاري هٿ ۾ ڪٽائين. ساڳي وقت ڏاس جو هڪ سڳو، جنهن ۾ هڪ لوهي ڇلو ٻڌل ٿئي، گهوٽ جي ساڄي پير ۾ ٻڌن، جنهن کي "ڪنڪڻ" چون، ڪنڪڻ ۽ ڇري ڪٽڻ گهوٽ جي نشاني آهي. ان رسم بعد گهوٽ ڪنوار پنهنجن گهرن اندر رهن.

ٺڪرن، ٻجيرن، چارڻن ۽ سوڍن وغيره ۾ وناهه جو ٻ پت ڪن. يعني گوٺ جي گهر گهر مان هڪ ماڻهو کي، ۽ جن سان مٽي مائٽي هوندي آن سڀني کي کارائين. موٽ ۾ اهي مٽائي يا هڪ رپيو يا آٺ آنا گهوٽ کي ڏين. هن رسم کان پوءِ گهوٽ ڪنوار جي شادي مقرر تاريخ تي ضرور ٿئي، پوءِ ڪٿي سندن گهرن ۾ ڪي ٻ قضيا ٿي پون. منتهن کوڙ بعد تاريخ ڦري سگهي ٿي، مگر وناهه کان پوءِ تاريخ هرگز نه ڦرندي.

مهيشورين ۽ برهمڻن ۾ ٻ وناهه جو سات گهڻو ڪري ساڳئي نموني ٿئي، فرق صرف اهو آهي جو اهي وناهه وقت

---

(۱) رائچند (تعلقو ڇاڇرو).

عام پُٽ ڪونہ ڪن، باقي عزيز قريب ونام بعد گهوٽ جي گهر ماني کائين. گهوٽ کي پيلو پٽڪو ٻڌائين، جنهن کي "ڪيسريو" چون، اها گهوٽ جي خاص نشاني سمجهي وڃي ٿي.

مينگهواڙن ۾ ونام جي ساٽ وقت (مڱڻي کوڙ ذبح وقت، موٽ ۾ مليل ڪنوارين وارو) ملير گهوٽ جي ڪلهن ۾ وجهن، ۽ ساڄي هٿ ۾ ڌاڳو ٻڌن. پوءِ گهوٽ هٿ ۾ ڇُري کڻي. پهرين ۾ ٻہ ونام جو ساڳيو رواج نہ ڪرڻ ڇهڙو ٿئي. ونام جو پٽ ٻہ ڪن. شادي کان پنج ڏينهن اڳ ونام جو ساٽ ڪن. ونام جي حالت ۾ ٻيا ويجها مائٽ سيرو يا ٻيو ڪو چڱو طعام گهوٽ لاءِ سندس گهر ڏيئي اچن.

ونام واري عرصي ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار، ٻئي ماهہ واري شيءِ نہ مارين ۽ نہ کائين، بلڪ ويشنو خوراڪ استعمال ڪن. گهوٽ ونواهہ وارو ٻڌل ڳانو چوڙي، تلوار يا ڪاتي کي ٻڌندو ۽ اها ساڻ کنيو وتندو. ونواهہ جو عرصو گهٽو ڪري پنجن کان پندرهن ڏينهن ٿئي. ان دوران گهوٽ ۽ ڪنوار کي خاص ڪري زور سان ڳالهائڻ ڪونہ ڏين. چون ٿا گهوٽ ڪنوار جيڪڏهن ڏاڍيان ڳالهائيندا تہ ڏڪار پوندو. ونام واري عرصي ۾ ڪنوار جا ميرا لٽا اصل ڪونہ مٽائين (١).

ميندي

شاديءَ جي رات کان هڪ رات اڳ، گهوٽ ۽ ڪنوار کي ميندي لائين. اها رات ٻہ، گهوٽيتن توڙي ڪنواريتن ۾، شاديءَ جي رات جهڙي ڪري ملهائين ۽ شاديءَ جي رات

(١) ڪيشولال ڪوڏيار (ٿرپارڪر) کان مليل.

جهڙو ڪاج ڪن. انهيءَ رسم جي ڪاج ۾ اوڙي پاڙي، راڄ ڀاڳ ۽ عزيزن قريبن کي ڪوٺ ڪن. هيءَ خاص زناني رسم ٿئي، تنهنڪري فقط زالون گڏ ٿين. نياڻيون سياڻيون، سهاڳڻيون توڙي پوڙهيون سڀئي هن رسم ۾ گڏجي حصو وٺن ۽ ڳائي وڄائي گهوٽ ۽ ڪنوار کي ميندي هڻن.

ميندي‌ءَ جي تياري. گهڻو ڪري ثابت ميندي وٺي پيهائين، پر اڄڪلهه پيٺل ميندي بازار مان مُلهه وٺي ڪم آڻين. ميندي ڪنجهي يا ٽامي جي ٿالهه ۾ پسائي رکن. ميندي‌ءَ جي سخت حفاظت ڪن ۽ ڪنهن ويجهي عزيزياڻي کي ميندي‌ءَ وٽ ويهارين. انهيءَ لاءِ ته متان ڪا دشمن عورت ميندي‌ءَ ۾ ڪريب ملائي ڇڏي، جنهن مان گهوٽ ڪنوار کي ڪو نقصان پهچي.

ميندي لائڻ. گهوٽ کي جنهن کٽ تي ويهاري ميندي لائين، اها اولهه اوڀر ڪري وڇائين، کٽ جي پيراندي اوڀر طرف ڪن. کٽ تي هنڌ وڇائي، گهوٽ کي پيراندي‌ءَ ڏانهن اهڙيءَ طرح ويهارين جيئن سندس منهن اولهه طرف ٿئي. ميندي لائڻ واري عورت سندس سامهون کٽ جي پيراندي‌ءَ واري پاسي ويهي. ميندي پهريائين گهوٽ جي ساڄي هٿ کي، پوءِ کاٻي هٿ کي لائين. اهڙيءَ طرح پهرين ساڄي پير کي پوءِ کاٻي پير تي لائين. گهوٽ جيڪڏهن ڪرڙوڏ هجي ته ان جي ڏاڙهيءَ کي به ميندي لائين. گهڻو ڪري گهوٽ جون ڀيڻون ۽ ڀيون سهاڳڻيون گهوٽ کي ميندي لائين. ان وقت سات ڳيا به چون.

ميندي لاهڻ. رات جو سومهڻي مهل يا ان کان پوءِ گهوٽ کي ميندي لائين. صبح جو هٿن پيرن تان لٿل ميندي، حفاظت سان گڏ ڪري کوهه ۾ يا وهندڙ پاڻيءَ ۾ اڇلائين.

ڪن هنڌن تي گهوٽ کي ڳاني ٻڌڻ جي رسم مينديءَ کان اڳ ئي ادا ڪن، نہ تہ عام طرح ڳانو مينديءَ کان پوءِ ٻڌن.

ڪچهي مِيندي. ڪن هنڌن گهوٽ کي مِيندي کان اڳ "ڪچهي ميندي" لائڻ جي بہ رسم ادا ڪن.

ڪنوار کي ميندي لائڻ. ڪنوار کي ميندي لائڻ وقت بہ ڪنواريتا، اوڙي پاڙي ۽ راڄ پاڳ کي سڏ ڏين، پوءِ ڳالون ڳائي وڄائي ڪنوار کي ميندي هڻن. ڦهرياڻين ست سهاڳڻيون گڏجي ميندي جو ٿورو ٿورو ذرو ڪنوار جي هٿن تي هڻن، باقي ڪم ڪنوار جي ڀيڻ يا سندس سهيليون ڪن.

مينديءَ جي رسم بابت مختلف هنڌن کان مليل احوال هن بعد شامل ڪجي ٿو.

ميندي لائڻ سنّت آهي، تنهنڪري گهوٽ ڪنوار کي ميندي لائڻ جو سوڻ ضرور ڪن. بعضي دهلاري دهل کي بہ ميندي هڻن. ڪن هنڌن تلوارن کي بہ ميندي هڻن.

بعضي ڏائيچاري ميندي رکن، يعني ميندي پسائي ڪنهن ويجهي عزيز جي گهر رکن. پوءِ ڳالون ڳائي وڄائي، آتان ميندي کڻي گهوٽ جي گهر اچن. ڪجهہ ميندي گهوٽ جي گهر رکي، باقي مينديءَ جو وٽو ۽ ٻنگاري وري بہ ڳائي وڄائي ڪنوار جي گهر کڻي وڃن ۽ ساڳي طرح ساڳي ترتيب سان ميندي ڪنوار کي هڻن. جيڪڏهن ڪي عزيز پائيون پري جون هجن ۽ مينديءَ ۾ شريڪ نہ ٿي سگهن تہ اهي وري شاديءَ جي رات گهوٽ ۽ ڪنوار کي ميندي لائڻ جو سوڻ ڪن.

سَروَر جي ميندي. کن هنڌن سرور جي ميندي به ٻاهين، جنهن ۾ هڪ رات فقط راڄ جون زالون مڙي ميندي ورهائين ۽ ڳڌ ٽيل زالون ڳيچ يا مولود ڳائي، شغل ڪري پنهنجي پنهنجي گهر روانيون ٿين (١).

اول پيٺل ميندي پيسائي، ڪنهن ايماندار ۽ ويجهي مائٽياڻيءَ وٽ رکن، جو ته اهو وهم ڪن ته جي مينديءَ جو ذرو به ڪنهن ڪٿي وڃي باهه ۾ ساڙيو ته گهوٽ ۽ ڪنوار جون دليون هميشه هڪٻئي ڏانهن پيون جلنديون. انهيءَ ڪري لاٿل ميندي به کوهه ۾ اڇلائي ڇڏين. ڪي ماڻهو ڪنهن عذر ڪري ميندي نه لائين، ان هوندي به سندن ڪنوارن کي ضرور ميندي لائين، ۽ گهوٽ کي وري سوڻ خاطر ساڄي هٿ جي چيچ ميندي ۾ ضرور ٻوڙائين.

ڪنڊياري طرف بلوچ، سيد، ٽالپر، خاصخيلي، رانو، لاکا، گهانگهرا، آچر ۽ سهتا ڇيڄ وارن کي ميندي لائڻ لاءِ ڏين. اهڙي خوشيءَ جي موقعي تي ڳاڙهو گلابي رنگ به ڪنن تي لڳائين (٢).

ٺٽين ۾ جنهن ڏينهن ڇيڄ رواني ٿيندي، ان ڏينهن گهوٽ جي ڀيڻ کيس ڳانو ٻڌي، ميندي لائيندي، جا سڪڻ بعد لاهي حفاظت سان کوهه ۾ اڇلائين (٣).

ڪوهستان ۾ مينديءَ جو هڪ ڀريل ٿالهه، ڪنواريتا گهوٽيتن کي موڪليندا، جنهن سان گهوٽ جي هٿن پيرن تي ميندي لائين. ميندي لائڻ وقت زالون ڳيچ پڻ ڳائين. ٻئي طرف وري گهوٽيتيون ڪنوار لاءِ ميندي

(١) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٢) محمد پناهه ٽرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).
(٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

ڳٽي وجن ۽ ان کي ٻه گهوٽ وانگر ڳاني وجهائي، هٿن پيرن تي لائين (١).

سٺي رنگدار ميندي ولي، پيهي، تڏهي پاڻي ۾ ڪڙي تيل سان ڳڏي، ڪنجهي يا ٿامي جي ٿانوَ ۾ پسائي رکن. اهو ڪم شاديءَ واري رات کان چار پهر اڳ ڪن. ميندي لائڻ وقت ڏالون، گهوٽ جي عزيزن ۽ عزيزياڻين سان ٻه سوڻ ڪن. ڪل پوڳ ۾ هڪٻئي کي ميندي هٽي ڪپڙا، منهن، هٿ، ڏاڙهيون، مٿا سڀ منديءَ سان ٿيڦين. گهوٽ سان گڏ وڳڏ آهنيَر کي به ميندي لائي پرر ۾ ويهارين. سياري جي مند ۾ اهو "سوڻ" ڏينهن جو ڪن، ۽ اونهاري ۾ شاديءَ رات ميندي لائين (٢).

هندو قوم ۾ ميندي. ٿر جي مينگهواڙن ۾ اٺوهار ۾ ٻيا سنگتي، گهوٽ کي هڪ ننڍي منجيءَ تي ويهارين ۽ سنڌس ڀاڄائي پسيل منديءَ جو ڪونڊو کڻي اچي گهوٽ جي اڳيان رکي. پوءِ ٽي ڀاڄايون ۽ ٻه ڪنواريون چوڪريون اچن. ڀهرين ڀاڄائي پنهنجا ٻئي هٿ هڪٻئي مٿان رکي ڪنچيءَ وانگر جهلي، آڱريون منديءَ سان پوڙي، ڀهريائين پنهي هٿن سان پيرن کي لائيندي، پوءِ گوڏن، ڪلهن ۽ مٿي تي لائيندي. اهڙيءَ طرح پنج دفعا ڪندي. ان بعد هرهڪ چٽي ائين پنج دفعا ڪندي. تنهن کان پوءِ گهوٽ جي پاڳ کي، جي پاڳ نه هوندو ته موٽ کي مسڏ ڪن، جيڪو اچي ساڄي هٿ جي چيچ منديءَ جي ڪونڍي ۾ پوڙيندو. پوءِ هڪ ڀاڄائي اچي ڀهرين گهوٽ جي هٿن ۽ پيرن کي ميندي لائيندي ۽ پوءِ گهوٽ جي پاڳ کي لائيندي.

(١) محمد عرس سمون، نئين زندگي، ماه آگسٽ ١٩٥٧ع تان ورتل.
(٢) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

پوءِ وري ٻڇيل ميندي جدا جدا ٿانون ۾ وجهي زالن، مردن ۽ ٻارن کي ڏين، جن کي لائڻي هجي سي لائين. نياڻا جيڪي آيل هجن، تن مان جيڪي جوان هجن، سي به ميندي لائين. گهوٽ جي ماءُ به، پنهنجي هٿن تي يا هڪ ساڄي هٿ تي ميندي لائي.

مينگهواڙن، ڪولهين ۽ ڀيلن وغيره ۾ "مهرات" جو ڪنوار کي ميندي لائين. ڀرين ڪنوار جي ڀاڄائي، جا سهاڳڻ هجي، سا پُسيل ميندي‌ءَ جو ڪونڊو آڻي ڪنوار جي سامهون رکندي. پوءِ ڪنوار جي ڀاءُ کي وٺي اچن، جي ڪنوار جو سڳو ڀاءُ نه هجي ته پوءِ سؤٽ کي سڏين ۽ ان کان سڄي هٿ جي چيچ ميندي مان ٻوڙائين. ان کان پوءِ وَٽاک، جو ڪاني‌ءَ جو ٺهيل ٿئي ٿو ۽ جنهن کي اڪ ۾ ٿي گيڙو يا ڳاڙهو رنگ ڏيئي، ڳاڙهي ڪپڙي جو ٽڪر چولي وانگر ڪنڌ ۾ وجهي چڙهين، ان تي ميندي‌ءَ جو ٽِڪو هڻن. ڀريائين ڀاڄائي ڪنوار جي هٿن پيرن تي ميندي لائيندي ۽ ان بعد سندس سهيليون پنهنجن هٿن تي لائين. ان بعد سڄي ڳوٺ جي آيل زالن کي پڻ ميندي لائين. پوڙهيون زالون ميندي ڪون لائين، باقي تازيون پرڻيل، ڪنواريون ڇوڪريون، ننڍيون ننگريون ۽ ڇوڪرا ميندي لائين. مرد ماڻهو ڇوڪري‌ءَ جي مهرات جي ميندي ڪون لائين، باقي نياڻا يعني ڄڻنوانا، تن مان به وڏي عمر وارا نه، باقي نوجوان ميندي لائين. انهن کي ساليون زور ڪري ميندي لائين. ميندي‌ءَ جي رسم پوري ٿيڻ تي ڪنوار جي ماءُ سير ڏيڍ کن منگت هڪ ٿالهي‌ءَ ۾ وجهي مردن جي رهاڻ ۾ موڪلي، جيڪو آني ورهائين ۽ باقي ٻيءَ ٿالهي‌ءَ ۾ وجهي ڪُرڙي کي ڏين (١).

(١) راڻچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

ڳنجهي مينديءَ. خيرپور جي سماڻن ۾ شاديءَ جي مينديءَ جي رسم ادا ڪرڻ کان اڳ گهوٽ کي ٻنان ٽهرن ۾ لاڏن ڳائڻ جي مندي لائين، جنهن کي "ڳجهي ميندي" چون. اها ميندي گهوٽ جي ڀيڻ، ماسي يا ڀڦي وغيره ڪٽي وٽي لائي ايندي. اڌ ڪلاڪ کن بعد اها لاهي، ڪنهن کوهہ يا تلاءَ ۾ اڇلي ڇڏين، انهيءَ لاءِ تہ متان اها ميندي ڪنوار ڌرين کي هٿ اچي ۽ هو ڪا خيانت ڪريب نہ ڪن (١).

* گهوٽ ۽ ڪنوار کي پيٽ واري زال ميندي ڪانہ لائي - چون تہ: اهڙي عورت ميندي لائيندي تہ سندس پيٽ واري ٻار کي ڪانہ ڪا حرڪت ٿي پوندي.

* جنهن ٻار جي جهنڊ نہ لٿل هجي، ان جي ماءُ ٻہ ميندي نہ لڳائيندي - چون تہ: گهوٽ ڪنوار کي ميندي لائهندي تہ سندس ٻار گونگو ٿيندو.

* رنڙ زال بہ گهوٽ کي ميندي ڪانہ لائي، تہ متان گهوٽ بہ رنڙ ٿي پوي (٢).

ڳانو (مينديءَ جو)

مينديءَ کان پوءِ گهوٽ کي ڳاني ٻڌڻ جي رسم ادا ڪن. سڄاتي يا پشم جي ڏوريءَ کي لاک جو ڳاڙهو رنگ ڏيئي، ان ۾ سڙهاڻ مُوڙي ۽ لوهي ڇلڙا سوڻ طور ٻڌي ڳانو ٺاهين. بعضي ڏوري سان گڏ ڳاڙهي سٽ جو ڌُوڻر بہ ٻڌن. اهو ڳانو گهوٽ کي ساڄي ٻانهن ۾ ٻڌن.

ڳاني متعلق سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هتي شامل ڪجن ٿيون:

گلابي لاک جي سڳي ۾ گلابي اڱڙي ٻڌي، ان ۾ ستن اهڙين ڪنوارين ڇوڪرين جي پوتين يا چولن جون تندون

---

(١) رحمت الله ونديرو (تعلقو چاچرو). (٢) محمد پناهہ ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

وجهن، جيڪي اڇا مڱڻون نہ هجن. انهن سان گڏ سٽن گهرڻ جي جنڊن سان ڪنيل آن جا ڪٽا ۽ هڪ چانديءَ جو ڇلو پڻ ٻڌن. اهو ڳانو گهڻو ڪري مرشد جي هٿان گهوٽ کي ٻڌائين. مرشد جي غير حاضريءَ ۾ اهو ڳانو ڪنهن معزز شخص کان ٻڌائين. ڳانو گهوٽ جي ساڄي ٻانهن جي ڪرائيءَ ۾ ٻڌن. بعضي ڳاني ٻڌڻ وقت موڙ بہ ٻڌن. شاديءَ کان ٽي ڏينهن پوءِ اهو ڳانو ڇوڙين، ان وقت پنجن آنن جي مٺائي ورهائين ۽ ڳانو ڪنهن کوهہ ۾ ڦٽو ڪن؛ ان لاءِ تہ جيئن ڳانو پيو ٽرندو تيئن گهوٽ ۽ ڪنوار پاڻ ۾ ٽريل (يعني خوش) رهندا (١).

تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ ڳانو ڪنواريتا ٽاهين. جيڪڏهن گهوٽ ٻري جو آهي تہ پوءِ جڏهن ڇيج ڪنواريتن ۾ اچي تڏهن سندس سالي اچي کيس ڳانو ٻڌي. ڳانو آن (پشم) جو ٺاهين، جنهن ۾ چانديءَ جو ڇلو پڻ وجهن، جنهن جو اهو مطلب ڪڍن تہ شال گهوٽ وٽ چاندي گهڻي ٿئي. ڪي چون تہ ڳانو سينگار آهي ۽ گهوٽ جي سچائپ جو نشان آهي. ساليءَ کان ڳاني ٻڌائڻ جي رسم ادا ڪن، انهيءَ لاءِ تہ ڪنوار جي آڪهہ سان گهوٽ ٻڌل رهي. اڳ گهوٽ کي پڻ کان ڳانو ٻڌايو ويندو هو تہ جيئن گهوٽ پنهنجي آڪهہ سان ٻڌل رهي. گهوٽ ڳانو ٻڌائي ٻاهر ايندو تہ راڄ ڳاهي جي گهور مڱڻهار کي ڏيندو (٢).

سماٽ قوم ۾ شاديءَ رات کان اڳين ڏينهن، منجهند کان پوءِ ڳانو ٻڌڻ جي رسم ادا ڪن. ڳاڙهي سٽ جا پنج-ڇهہ سڳا ڇوڙا ڪري، ان ۾ هڪ ڳنڍڙي ٻڌن، جنهن ۾ ٻہ-ٽي لوڱ، لنڊا ڦوٽا، ڄافر، ڪٽڪ ۽ جوَن جا ٻہ-ٽي

---

(١) محمد پناهہ ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) علي اڪبر لغاري (تعلقو سنجهورو).

ڪٽا، ننڍين ڪنوارين ڇوڪرين جي پوتين جي ڪنڊن ها سڳڙا وجهن، پوءِ ڳالي ۾ چانديءَ جو ڇلو ۽ ويڙهه ٻڌي، گهوٽ جي سڄي ٻانهن ۾ ٻڌن. ان موقعي تي لنگها دهل ۽ شرنايون وڄائين ۽ زالون پنج يا ست ڇٽيون سُر ملائي مينديءَ جو سهرو چون (١).

ڳاني ۾ سٽن جنڊن جو ڳارو، سرنهن جا ڪٽا، جون جا ڪٽا ۽ لوهه جو ڇلو، لاک ۾ ڳاڙهيءَ اڳڙيءَ سان ٻڌن. ڪل ڇهه ڳانا ٿا هين. هڪ جنڊ کي ٻڌن، ٻيو مٽيءَ واري ٻاري کي، ٽيون انّ ڇڙڻ واري اکريءَ کي، چوٿون گنڌيءَ کي، پنجون ڪنوار لاءِ ۽ ڇهون گهوٽ کي ٻڌڻ لاءِ ٿا هين. ڪنوار ۽ گهوٽ واري ڳاني کان سواءِ ٻيا رکو لاک جا ٿا هين. ڪنوار وارو ڳنو تڏهن ٿا هين جڏهن ڪنوار ويجهي هجي، پر جي ڪنوار پري هجي ته پوءِ ان لاءِ سنڌي پڪا ڳانو ٿا هين. گهوٽ کي راڄ جو ڇڳو مڙس ڳانو ٻڌي (٢).

ٽر جي مينگهواڙن ۾ گهوٽ کي ڪپڙا پارائي، وڃايل رلي تي ويهارين. پوءِ ٻڪريءَ جي ڏاس جو وٽيل ڌاڳو ڪٽي، ان ۾ اوني لوئيءَ جي ڪپڙي جو ننڍيرڙو ٽڪر، لوهه جو ڇلو ۽ هڪ ڪوڏي ٻڌي، گهوٽ جي ساڄي پير جي مُڙئي ۾ ٻڌن، ان کي "ڪنڪڻ" چون. اهڙو ٻيو ڪنڪڻ گهوٽ جي ٻيٺ واري ڪاتيءَ جي مياڻ ۾ ٻڌ ٻڌن. جڏهن ڄڃ ڪنواريتن ۾ پهچي تڏهن اهو ڪنڪڻ ڪنوار کي ٻه ٻڌن (٣).

---

(١) رحمت الله ولدير (تعلقو خرپور). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٣) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

آهنٽر يا آهنيٽر

آهنيٽر گهوٽ ڪري گهوٽ جو سالو ٿئي، يا ونيءَ جو پيو ڪو ويجهو عزيز ٿئي. اهو به گهوٽ وانگر تيل ڦليل ڪري ۽ اوان ڪپڙا پهري ۽ گهوٽ وانگر مينديءَ لائي. جي پرڻيل نه هجي ته موڙ به ٻڌي. آهنٽر، گهوٽ جي سارسنڀال ۽ سامان جي نظرداري جو ڪم ڏئي. تنهن کان سواءِ سائس گهوٽ جا عزيز دوست به مزي خاطر مسخريون چرچا ڪن. آهنيٽر، سڄي رات گهوٽ جي حفاظت لاءِ گهوٽ سان گڏ جاڳي.

هن سلسلي ۾ سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هيٺ ڏجن ٿيون:

گهوٽ کي مينديءَ لائڻ کان وٺي لائڻ جي رسم پوري ٿيڻ تائين اڪيلو ڪونه ڇڏين، ڇو ته عام طور اهو وهم ڪن ته جي گهوٽ اڪيلو ڇڏبو ته ڪانءِ ڪا مصيبت هن تي پوندي، تنهنڪري گهوٽ کي هڪ ساٿي ڏين، جنهن کي ”آهنٽر“ چون. اهنر، گهوٽ جو پيڇو ڪن. اهنر کي سڄي رات جاڳي پهرو ڏيڻو پوي. ڇاڪي ڪيس هروقت چرچا گهڻا ڪري چيڙائين ۽ ڇنڊڙيون به پائين ته جيئن هو هر وقت سجاڳ رهي ۽ ننڊ نه ڪري. ڪيس ان وقت هٿ ۾ ترار يا ڪاتي يا خنجر ڏين. پڇاڙي ۾ ڪيس آجوري طور هڪ اجرڪ ملي (۱).

ٿرپارڪر جي سماٽ قومن ۾ ”اهنر“ کي ”اٺوهر“ يا ”اٺيار“ چون. اٺوهر کي گهوٽ سان گڏ عزت واري جاءِ تي آڻي ويهارين، پر ان سان چرچو پوڪ ضرور ڪن. شادي ۾ جيڪڏهن اٺوهر سان چرچو پوڪ نه ٿيو ته چوندا ڪجهه به ڪين ٿيو. دوست، يار سڀئي ان وقت اٺوهر سان دل کولي

(۱) محمد پناهه اُرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

پوڪ چرچو ڪن. ڪو سنڌس جتي ڪٽي وجي، يا سنڌس ڪو ڪپڙو هيٺان وڇايل هنڌ سان سبي وجي، يا ڪو ڪوٽ جي ڪيسي ۾ پٿر وجهي وجي يا ڏيڏر، ڪتا جهلي آڻي ڪيسي ۾ وجهن ۽ ٻيون به انيڪ حرڪتون سانس ڪن. هن سان اها مسخري ۽ چرچو پوڪ گهوٽ جي نڪاح پوڻ تائين ڪن. نڪاح کان پوءِ اڙوهر آجو ٿئي (١).

ٿرپارڪر جي مينگهوارن ۾ هڪ يا ٻه منگتي گهوٽ جا ”اڙوهار“ ٿي رهن. اڙوهار، سارو وقت گهوٽ سان گڏ رهي، حفاظت ڪري ۽ گهوٽ کي ڏندڻ پاڻي آڻي ڏئي ۽ ٻي ٽهل ٽڪور ڪري (٢).

ٽُڳيرو

وهانءَ جي رات کان اڳ، ڏينهن جو راڄ جون چار نياڻيون ۽ زالون ڪنوار کي پيل زيور لهرائين. ان رسم کي ”ٽُڳيرو“ چون. اهي زيور پوءِ ڪنهن پيتيءَ ۾ هٿيڪا ڪري رکن (٣).

سَرور جو سڏ ۽ مينڌي

تعلقي گوني جي لغارين ۾ شاديءَ جي رات عام طور سَرور جو ٻاسيل سڏ ڏين. اها رسم هن طرح ادا ڪن: شاديءَ جي رات، جنهن کي ”جاڳي“ جي رات به چون، زالون ٻهرين سَرور جو سڏ باادب پڙهي پوءِ مينڌي ورهائين. مينڌي شروع ٿيندي ئي زالن ۾ رؤنشو مچندو. عموماً گهوٽ جي ساٿياڻين کي ڪپڙن خواهه منهن تي، زوريءَ ۽ چوريءَ مينڌي هڻن ۽ کل پوڪ ڪن (٤).

---

(١) محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

(٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو). (٣) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين).

(٤) سوسر خان لغاري (تعلقو گوني).

تعلقي شهداد پور جي بلوچن ۾ جيڪڏهن سرور جي
پاس پاسيل هجي ته پوءِ شاديءَ جي رات، گهوٽ جي ماءُ،
سَرَوَر جو ڪنو چاڙهي ۾ شاديءَ ۾ شريڪ ٿيل زالن ۾
ورهائي. اهو ڪنو گهڻو ڪري پاجهري جي ميٺي پاڪڙ
جو ٿئي. اهو سوڻ ڪي سنڌي قبيلا ٻه ڪن (١).

ڪاج ۾ ماني

وناهه ٿئي، اڪيو ٻڌجي ته ڀائر وهاڻ جي ڪم ۾ لڳي وڃن. ڪٿان ڪاٺيون اچن ته ڪٿان چانور، ڪٿان ديڳيون ته ڪٿان ڦندرون. انهيءَ موقعي تي ويجهي عزازت يا پنهنجي "پيٽ" جون نياڻيون ضرور گهرائين ۽ شاديءَ تائين پاڻ وٽ ٽڪائين. ڪٿان ڀائر اچن ته ڪٿان نياڻيون. تان جو مينديءَ واري رسم ٻه ٿئي. ان بعد ٿئي ڄڃ جي هاڻ جي تياري.

سڀ کان اول راڄ ڀاڳ مان جيڪي چاچي اچي گڏ ٿين، تن کي ماني کارائين. جيڪڏهن ڪنواريتا پري هجن ته پوءِ گهوٽيتن جي چني ۾ ماني جو بندوبست ڪنواريتن واري ڳوٺ يا شهر ۾ ڪن. اهڙو بندوبست گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا ساڳئي ڳوٺ يا شهر، يا اچا ٻه ويجهي ٻنڌ تي هجن ته پوءِ چني ۾ ماني جو بندوبست گهوٽيتا پاڻ وٽ ڪن.

مانيءَ جي تياري. چاڃين لاءِ ماني جي تياري صبح کان ئي شروع ڪن. هڪڙا همراه ڦندرون ڪٺي گوشت وڍڻ ڪي لڳي وڃن ته ٻيا وري دلا ڪٺي پاڻي ڀرين. ڀراڙين ۾ گهڻو ڪري پاڻيءَ جي سولائيءَ لاءِ حوض ٺاهين،

(١) الهڏنو رند (تعلقو شهداد پور).

جيڪو رڌ پچاءُ يا پڻ جي ڪم اچي. ٻيان همراهه وري ٻهر وڍڻ ۽ ڇانورن ٽاهڻ کي لڳي وڃن. انهيءَ وچ ۾ ڪم هلندي ڪل چرچو، نقل نصيحتون ۽ ڏور ڳجهارتون ٻ پيا ڏيندا. گوشت رڌجي تيار ٿي ته ڪنولن تي ٻڙڄ (تڏا) وڇائي انهن تي لاهين ۽ ديڳيون ڇانورن لاءِ خالي ڪن. سڄ ڪاپار تان لهي ته مرد ڇني ۾ اچڻ شروع ٿين، زالون وري پاڙي پاڙي جون ٽوليون ٿي اچن.

ڄڃ رواني ٿيڻ کان اڳ ڄاڄين کي ماني کارائين، اول مردن ۾، پوءِ زالن کي. ان بعد ڄڃ تيار ٿي دهلن دمامن سان ڪنواريتي گهر ڏانهن رواني ٿئي. جيڪڏهن ڄڃ پري جي هجي ته پوءِ ڪنواريتن ۾ پهچي پوءِ ماني کارائين.

__پٽُونُو.__ ڄاڄين کي ماني کارائڻ کان پوءِ ڪاڄ وارا "پٽُونُو" آڇاڙين. جون ته: پونُو آداري پاڄي آهي، تنهنڪري جنهن جي جيتري وات هوندي، آهو اوترو ڏيندو. پونُو گهڻو ڪري ڪنهن لوٽوڪ يا ٻنديءَ تي لکي ڇڏين.

انهيءَ موقعي متعلق سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هن بعد ڏجن ٿيون:

__مهمانن جو آدر ڀاءُ.__ ٿرجي سماٽن ۾ جيڪڏهن عزيزاقارب ڏور کان شاديءَ واري گهر اچن ته زالون انهن آڏو سندن مرحبا ۾ خاص گيچ ڳائين، جنهن کي "ڏوران" چون. اهو گيچ لازمي طور هر ڏوران ايندڙ مهمان اڳيان ڳائين، نه ڳائڻ کي بدسوٽي ليکين. شاديءَ واري گهر جون عورتون شاديءَ جا ڏينهن ٻڌجڻ يا اکيو ٻڌجڻ کان پوءِ هر وقت اوڙ ۾ هجن، جي ڪو ڏورانهين پنڌ جو عزيز خواه لاڳاپيدار اچي ته زالون يڪدم ڪو ٽپڙ وڇائي، گول ٺاهي ويهي رهن ۽ آيل مهمانن جي اڳڻ تي پير رکڻ سان "ڏوران" گيچ شروع ڪن. "ڏوران" ڳائي پوري ڪرڻ کان اڳي آيل عزيزن

ڪي هٿ ٻه ڪين ڏين، بلڪ ڏوران ڳائي بس ڪري، پوءِ آيلن کي ڳنڍجن. آيل مرد هجن خواه عورتون، رواج سڀني لاءِ ساڳيو ٿئي (١).

شاديءَ جي رات کان وٺي شاديءَ جو پٽ هلي. ڪي غريب رکو ڏينهن جو هڪ ويلو ڪن، پر ڪي شاهوڪار وري ڪيترائي ڏينهن پيا ماني هلائين. پٽ جون ديڳيون لهي بس ٿين ته ٻهرين گهر ۾ موڪليندا ته جيئن اول زالون ۽ ٻار کائين ۽ پوءِ ٻاهر چيچ ۾ شروع ڪن. جڏهن چيچ کائي بس ڪري، تڏهن سڀئي ماڻهو اچن ٻهلَ تي ۽ گهرن جو پٽ وٺن. عموماً لڪر جون ٿيلهيون ٿين، جي هر هڪ دعوتو کي پٽ جون ڀري ڏين. ڪٿي وري ٻانوڙا ڀري ڏين، ڪنهن کي هڪ، ڪنهن کي ٻه، ته ڪنهن کي وري آڪهه جي نسبت سان وڌيڪ. گوشت رڌل پڻ حصي رسي ڪن(٢).

تعلقي واره جي ڪلهوڙن ۾ گهوٽ ڪنوار کي وهاڻ وارو پٽ کونه کارائين. بعضي گهوٽيتا چاچين کي ٻه ويلا کارائين ۽ گهٽو ڪري هڏو پٽ ڪن (٣).

ڪوهستان ۾ دعوتي مرد توڙي زالون زالون جڏهن ڪاج واري گهر وٽ پهچن، تڏهن مرد چنئي ۾ هليا وڃن ۽ زالون گهوٽيتي گهر ڏانهن اچن. آنهن زالن کي وٺڻ لاءِ اڳ ۾ ئي گهوٽيتين جو ميڙ بيٺو هوندو، جيڪي وڏي اڇ انهن جو استقبال ڪن. ان وقت ڳيچ پڻ ڳائين. پوءِ وڏي هيج سان هڪٻئي کي ڀَڪري لڳي، ڳراٽڙا چمي ملن. جڏهن ٻئي ٽولا گهر ڏي اچن ته ٻه، ڳيچ ڳائي اچي گهوٽيتي گهر داخل ٿين (٤).

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ). (٢) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٤) محمد عرس سمون نئين زندگي، ماهه آگسٽ ١٩٥٧ع تان ورتل.

مالهيءَ جي گهور. ماني پوري ٿيڻ کان پوءِ زالون چڱي ۾ لڪل گهور وٺڻ شروع ڪندي. هوءَ هڪ خالي ٿالهي هٿ ۾ کڻي، وڏي واڪي سڀني کي چوندي ته: "ڏي الله، ڏي الله"، "وسو ديدارا؟ وسو"، "وسو ٻڪران وسو!" پوءِ ويجها عزيز ۽ آهي سيال، جن مان پاڻ جهڙو سلوڪ هوندو، سي سڀ ڏيندي آهر رپيو، ٻه، پنجن يا ڏهن رپين تائين گهور ڏين (١).

چنو هر هڪ پنهنجي حيثيت مطابق ٺهرائي. پهچ وارا چنني جا ٻه قسم ٺهرائين: هڪڙو خاص ۽ ٻيو عام. عام چنني ۾ اڪثر ري ڪوٺيا مهمان، غريب غربا ۽ فقير هجن ۽ خاص چنني ۾ دعوتي ماڻهو ۽ عزيز قريب رهائين. انهيءَ ڪري ڪاج جي ماني به ٻن قسمن جي ٿئي: هڪڙي عام ۽ ٻي خاص. عام مانيءَ کي "هڏو پٽ" سڏين، جنهن ۾ ڏڪن ۽ پاڏن جو گوشت رڌين ۽ خاص مانيءَ ۾ ڪيترائي قسم ٺهرائين، جيڪي خاص ماڻهن کي کارائين.

مالهي کارائڻ جو ڪم نوجوانن تي ٿئي، پر ماني وڏڻ وقت راڄ جو پٽيل ديگ ۾ ٻهرين ڏوئي وجهي چالو ڪري. خاص ماڻهن کي کارائي پوءِ عام مالهي کارائين (٢).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ منجهند جو، ٻهراڙي هجي ته ترڙ، پاٽي وارين، پر جي شهر هجي ته پاٽي ناٽي سان وڃن. گهر ۽ پاڙي جي اٺن-ڏهن ڇوڪرن کي سڏي سڄي پاڙي ۾ موڪلين، جيڪي گهر گهر مان دلو کڻي اچن. مزمان لاءِ ڪٿان ٿالهي، ڪٿان وٽو، ڪٿان ڪٽوندي، ڪٿان ڪوڏرو کڻي اچي گڏ ڪن. پوءِ ترڙ وارين ۽ ڇوڪرن جي مدد سان پنج-ست يا وڌيڪ دلا ڀري رکن. ان کان پوءِ پاڙي

---

(١) محمد عرس سمون، نئين زندگي، ماهه آگسٽ ١٩٥٧ع.

(٢) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

جي ٻن - چئن پَريَن مڙسن کي سڏي، انهن کان مقرر ڪيل رواج موجب ڀڄي ديڳ چاڙهي، ان ۾ گيهه وجهن. گيهه ڪو ٿياڪڙ ٽيڀري مان پري وجهي، توري ڪونه وجهن (ٽيڀري ڇهه يا سوا ڇهه تولا ٿئي ۽ سير ۾ تيرهن ٽيڀريون شمار ڪن). گيهه لاءِ به رواج بدل ٿئي ته ڪٿي ديڳ ۾ سير، ڪٿي ٻه يا اڍائي سير وجهن. ڪو پنهنجي خوشي مان وڌيڪ يا گهٽ وجهڻ چاهي ته کيس ڳوٺ وارن کان اجازت وٺڻي پوندي، پوءِ اهي وس وارا آهن، موڪل ڏين يا نه ڏين. پاڙي آهر ٻه-چار، ست-آٺ ديڳيون ڪپن، ٻر جي خالي ديڳيون ٻه-چار هجن ته پوءِ ڀرين آهي رڌي، پٽ ڪڍي ٽيڪر جي ڪوٺن يا مٽين ۾ رکي وري چاڙهين؛ يا ٻه-چار ديڳيون رڌي کارائڻ شروع ڪن. پوءِ جيڪي ديڳيون لهنديون وڃن، سي وري چاڙهين. مطلب ته حالتن پٽاندر ڪن.

انهيءَ ڏينهن منجهند کان پوءِ ڳـرڙو وڃي سڄي ڳوٺ جي گهر گهر ۾ ماڻيءَ جي دعوت ڏيئي اچي. جڏهن ماني تيار ٿئي تڏهن وري به ڳرڙو وڃي گهر گهر اهڙو اطلاع ۽ اچڻ لاءِ سڏ ڏئي اچي. ننڍا ٻار، پنهنجي گهران ٿانءَ کڻي اچي کهونڊن جي اڳڻ تي گڏ ٿين. پوءِ هڪڙي هوشيار ماڻهو کي ماني کارائڻ تي مقرر ڪن، جيڪو ٿالهه يا ڪونڊي، ديڳ تي ويٺل وَڏ واري کان پٽ مان ڀرائي ڪڇ ۾ کڻي ۽ ٻئي هٿ ۾ ڪڇي کڻي. هن کي "ٻاريسي وارو" چون. ٻارڙا ٿانءَ رکي ويهن ۽ هو ڪڇي مان پٽ لاهي ڏئي. ٻار کائي وٺن ته وڏن کي سڏ ٿئي. ڳوٺ کن جيڪي ٿانءَ کڻي اچن، تن کي انهن ۾ پٽ وجهي ڏين. مردن کان پوءِ وري زالن کي سڏي کارائين. اهڙي طرح جڏهن سڀئي کائي بس ڪن، تڏهن ڳپ ڪن ته سڀني گهرن جا مرد، زالون ۽ ٻار کائي ويا يا ڪو رهجي ويو، ان

لاءِ ٻاريسي وارڻ کان پڇن. ڪنهن گهر جو ڪو ڀاتي مانيءَ ڪاڻ نه آيو هجي ته ان جي ماني منڊس گهر پهچائين.

ڪٿي ڪٿي وهاڻ ۾ هڪ ويلو ڳوٺ وارن کي ۽ ٻه ويلا پنهنجي ڏاڏاڻي پيٽ وارن کي کارائين. جيتي ائين ڪن، آتي مهرات کان اڳ رات جي مانيءَ، پنهنجي ڪٽنب يعني ڏاڏاڻي پيٽ کي کارائين، ۽ صبح جو سيڻي (ڪٽنب ۽ ڳوٺ) کي. جيڪڏهن ٻئي ويلا سيڻي کي کارائين ته ٻوءِ مٿين وانگر هڪ ويلو مهرات کان اڳ شام جو ۽ ٻيو ويلو مهرات جي صبح جو سيڻي کي کارائين. ڪٿي وري فقط ڏاڏاڻي پيٽ کي هڪ يا ٻه ويلا کارائين ۽ ڳوٺ وارن کي ڪونه کارائين. هن حالت ۾ ڳوٺ وارن کان نينڊ به ڪانه ملي. ڪٿي هڪ ويلو فقط ڀت ڪن ته ڪٿي وري هڪ ويلو ڀت ۽ هڪ ويلو ڳُڙ جي طاهري ڪن، ڪٿي هڪ ويلو ڀت ۽ هڪ ويلو پُلاءُ ڪن. گوشت لاءِ مسلمان کان ڇيلو پارائين، جنهن جي منڍيءَ تڪبير وجهڻ واري کي ڏين. ڪٿي وري فقط هڪ ويلو پلاءُ ڪن.

ڪن هنڌن تي ڳوٺ وارن کي سڏي مانيءَ ڪونه کارائين، پر جيترا ماڻهو هجن، اوترو ڀت هر ڪنهن گهر ۾ پهچائين، يا اهي وٺي وڃن. ان لاءِ ڪٿي ڪٿي ڀاتي ڀاتي لاءِ ڪڇيون مقرر ٿيل ٿين، يعني هرهڪ ماڻهو لاءِ ٻه-ٽي يا چار ڪڇيون. ڀاتين جي وڏائيءَ جو خيال ڪونه رکن، ٻار هجي يا ٻڍو يا جوان، سڀني لاءِ هڪ جيتريون ڪڇيون مقرر ٿيل آهن. ڪٿي تور جو رواج به ٿئي. هرهڪ لاءِ سير، سوا سير يا ڏيڍ سير (ڀاتين جي ننڍ وڏائي جو حساب ڪونه ٿئي). ساهميءَ ۾ توري سڀني کي ڏين، اهو هرڪو پنهنجو ٿانءُ گهران کڻي اچي وٺي وڃي. ڪنهن گهر جو ماڻهو جي نه آيو ته ان کي گهر پهچائي اچن. انهيءَ رواج کي "هانڊيءَ جو رواج" چون.

جيڪڏهن رواج موجب پيو ويلو ماني ڪارائڻي هجي ته ڳوٺڙي کي صبح جو سوير موڪلين، جيڪو وڃي سڄي پاڙي جي گهر گهر چئي اچي ۽ ماني تيار ٿيڻ بعد وري وڃي کين ماني کائڻ لاءِ سڏي اچي. پر جي هاڻي يا هنن ۾ جو رواج هجي ته ان موجب ڪن. منجهند تائين اهو ڪم پورو ڪري ڇڏين. جيڪڏهن شاديءَ وارو ڳوٺ پري هوندو ته مهرات هڪ ڏينهن اڳ ڪن (١).

ٺر جي هندن مان راجپوتن (ٺڪرن)، ڀٽن، چارڻن، سونهڙن، ڀيلن، مينگهواڙن، ڪٽين، درزين، سونارن وغيره ۾ شاديءَ جي ڀت جو رواج نه آهي. ڀت ۾ باردانو (مال) نيات جي مقرر ڪيل انداز موجب وجهن. ڪن هندن وري ڀت ڪندڙ جي مرضي تي ڇڏين ته پنهنجي پهچ آهر طعام ۾ مال وجهي ڪارائي. ٺڪرن ۾ اڳي پلاءَ جو رواج هو، جيڪو هاڻي گهٽي قدر گهٽجي ويو آهي.

مينگهواڙ جنونءَ ڪن، ان وقت ڳئو ڪري چانورن جو ڀت ڪن. ڀيلن ۾ انهيءَ موقعي تي پاڏي ڪهڻ جو گهڻو شوق آهي ۽ گهڻو ڪري پاڏي جي گوشت جو پلاءُ ڪن.

پهراڙيءَ وارن کان سواءِ ٻين سڀني ۾ رات جو ڀت ۽ صبح جو طعام يا سيرو ڪارائين. اهڙا ماني خاص "نينڊ" لاءِ ڪن، گهڻو ڪري عام ۽ خاص سڀني کي ڪارائين (٢).

ڄڃ جي روانگي ۽ ڇني ۾ پهچڻ

جيڪڏهن ڪنواريتا پري جا هجن ته پوءِ گهوٽيتن جي ڄڃ شاديءَ کان هڪ ڏينهن اڳ ڪنواريتن ڏانهن

---

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو) (٢) ڪيشولال ڪوڏيار (ترپارڪر).

رواني ٿئي. آتي اڳيئي گهوٽيتن طرفان ڇني ۽ ماني جو بندوبست ٿيل هوندو. ٻهربن ماني کائين، پوءِ شاديءَ جون رسمون ادا ڪن. ٻر جي ڪنواريتا ويجها هجن ته پوءِ گهوٽيتا پڻ وٽ مانيءَ جو بندوبست ڪن ۽ ڇاڇي ماني کائي پوءِ ڇيڄ ۾ شريڪ ٿين.

پراڻهون پنڌ هوندو ته گهوٽ کي گهوڙي يا آٺ تي سوار ڪن ۽ ٻي سڄي ڇيڄ آٺن، گهوڙن ۽ ٻيل گڏڻن تي سوار ٿئي. ٻر جي ڪنواريا ويجها هجن ته ڇيڄ پنڌ هلي ۽ گهوٽ کنهن سواريءَ تي چڙهندو. ڇيڄ سان گڏ دهلاري ٿين، جيڪي ڳائيندا وڄائيندا هلن.

ڪن هنڌن "پنڌ-ڇيڄ" جو رواج ٻه ڪن. اهو هن طرح جو ڪنواريتن جا ڪي مرد ۽ ٻار، ڇيڄ واري گس تي لڪي ويهن. جيئن ئي ڇيڄ ويجهي اچي، تيئن نڪري نروار ٿين ۽ گهوٽيتن جي ڇيڄ تي لٺيون، ڏڪا ۽ پترڪڻي مصنوعي حملو ڪن، جنهن جو جواب گهوٽيتا ٻه ڏين. ٿوري دير جي جنگ کان پوءِ ٻئي ڌريون کلي خوش ٿي گڏجي ڪنواريتن ۾ اچن.

ڇيڄ ڇني کي ويجهي اچي ته سندس آڌرڀاءُ ڪري، ڇني ۾ وٺي اچن ۽ سڀ کان ٻهرين گهوٽ جي ويهارڻ جو سٿو ڪن. زالون ڳيچ ڳائي، هڪ رلي ۽ ڳاڙهي منجي کڻي اچي ڇني ۾ وڇائين. بعضي وري چنسالي واري رلي وڇائي، ان تي گهوٽ کي ويهاربن.

جيڪڏهن ڇني ۾ ماني جو بندوبست ڪنواريتن واري ڳوٺ ۾ ٿيل هوندو ۽ ماني تيار هوندي ته اول گهوٽيتا ماني کائين. مردن کي ڇني ۾ ۽ زالن کي ڪنواريتي گهر ۾ ماني کارائين.

جيستائين رات ٿئي يا شاديءَ جا ساٺ سوڻ ٿين، تيستائين ڇني ۾ ڳائڻ وڄائڻ جي محفل ٿئي، جنهن ۾ ڪافيون، بيت، ڳجهارتون وغيره ٻه هلن.

ڇيڇ، پڙ ڇيڇ ۽ ڇني متعلق سنڌ جي مختلف حصن مان مليل احوال هن بعد شامل ڪجي ٿو.

جيڪڏهن ڪنواريتا ٻري ٻنڌ تي هوندا ته گهوٽيتا صبح سان ئي ڇيڇ جي تياري ڪندا. ٻنڌ جي مناسبت سان وهٽن تي يا پيادا روانا ٿين. ڇيڇ روانگي ٿيڻ کان اڳ، پهرين سڀئي اچي گهوٽيتن وٽ گڏ ٿين ۽ پوءِ اهڙي وقت روانا ٿين، جيئن شام ڌاري ڪنواريتن وٽ پهچي وڃن. هتي ڪنواريتا به پنهنجي شان ۽ پهچ آهر عزت آبرو سان آجيان ڪن. سترنديءَ وارا هوندا ته اڳواٽ طعام به تيار ڪرائي رکن، نه ته به لٽي پٽي ڏڌو پاڻي ۽ ٿڌو ٿڌاري ته اڳواٽ ضرور تيار رکن. گهوٽيتن جي ڇيڇ پريان نظر ايندي ئي وڏي وڇي سندن آجيان ڪري آڻي ڇني وٽ لاهين (١).

تعلقي وارهه جي اٿنڊن ۾ ڇيڇ جي تياري کان اڳ ٻه-چار گهوٽيتيون زالون، گهر گهر وڃي تيل، مساڳ ۽ ڪينڙو وغيره ورهائي ڏئي اچن ته جيئن سڀئي زالون ڪنواريتن ڏانهن هلڻ کان اڳ، چڱيءَ طرح هار سينگار ڪري پوءِ اچي ڇاڄاٽيون ٿين (٢).

تعلقي وارهه جي ميربحرن ۾ ڇيڇ، شام جي وقت رواني ٿئي. اڳيان مگڻهار دهل وڄائيندو هلندو، جنهن سان گڏ ٻين، شرناءِ ۽ مٽي وارا ٿين. ڇيڇ ۾ ڪي کيل تماشا به ڪن ۽ سهرا ٻڻ ڳائين. ڪي ڇاڄي گاڏيون پڄائين، جنهن ڪري بعضي نقصان به ٿئي. اهڙيءَ طرح ڪل خوشيءَ سان اچي ڪنواريتن جي در تي لهن، جتي پٽ اڳيئي تيار هوندو. پوءِ ڇاڄي ماني ٽڪي کائي ٻي، ٽڪ پڇي ڪم کي لڳي وڃن (٣).

---

(١) محمد سومر لغاري (تعلقو گڙهي). (٢) ۽ (٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارہ).

تعلقي وارھ جي جتوئين ۾ جڏھن ڇيڇ اڇي ڪنواريتن ۾ لھي، تڏھن گھوٽ کي زائفائون پلاءُ ڏيئي آئي ساھرين در تي ويھارين، پر انھن جي اچڻ تي ڪنواريتيون انھن کي سٽرنھن ھڻن ۽ در تي پائي ھاري ڇڏين (١).

ٿر جي سمائن ۾ ڇيڇ وارا ڪارڪن جو انداز ضرورت کان ٻه زيادہ ڪَٽن، ڇوته ٿر ۾ رواج آھي تہ ڇيڇ ڪنھن جي ٻہ ھجي ۽ ڪيڏانھن ٻہ ويندي ھجي، پر واٽ ويندا ماڻھو سندن اڳ روڪي، کائڻ کارڪون گھرن ۽ ھنن کي ضرور ڏيڻيون پون. اھڙيءَ طرح ٿر ۾ ڇيڇ کي واٽ ويندي پيون ٻہ گھٽي روڪون ٿين، جيڪي ھو لاڳي ڏيڻ سان لاھين، تان جو ھلندا وڃي ڪنواريتن پھچن.

جڏھن ڪنواريتن جي گھوٽ ويجھو پھچن تہ وقت جاچين، ڇوته سج لھڻ مھل يا ان کان پوءِ گھوٽ ۾ داخل ٿيڻو آھي، ان کان اڳ ڏينھن ڏئي جو ڇيڇ آڻڻ کي بدسوڻي سمجھن (٢).

گھوٽ کي ڇني ۾ نيڻ لاءِ عورتون در تائين مانٽ سوڻ ڪنديون، گيت ڳائينديون اچن، پوءِ مردن جو وارو اچي. جيڪڏھن ڇنوگھرکي ويجھو ھجي تہ گھوٽ کي پيادو وٺي وڃن، پر جي پري ھجي تہ ڪيس گھوڙي تي چاڙھي وٺي ھلن. گھر کان ڇني تائين گھوٽ کي آھستي وٺي ھلن ۽ ان مھل دھل شرنايون ٻہ وڃن يا مولود چون. ڇني ۾ پھچڻ تي، ڪچھري واري مٿاھين جاءِ تي گھوٽ لاءِ اڳواٽ ئي نرم ھنڌ بسترو وڇائي ڇڏين ۽ گھوٽ جتيءَ سميت ان تي اچي ويھي. گھوٽ جي ويھڻ کان پوءِ پيا ماڻھو ٻہ سامھون سولا تي پکڙي ويھن.

ٿر جي مينگھواڙن ۾ ڇيڇ جي ھلڻ کان اڳ گھوٽيتا، گوٺ وارن کان "ساھو" گھرن. ڀراڙين ۾ گھٽو ڪري

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

هر ڪنهن وٽ پنهنجو اُٺ ٿئي، تنهنڪري اُٺن جي مالڪن کي چئبو ته ڇيڄ لاءِ اُٺ ڏيو، ۽ پاڙي مان ونڊ ورڇ اهڙيءَ طرح ڪبي، جيئن سڀني گهرن مان ماڻهو ملي سگهن ۽ ڪنهن به گهر جو ماڻهو رهجي نه وڃي. ڇيڄ ۾ ڪيترا ماڻهو هجن، ان لاءِ ڪنواريتن جي طرف جو خيال ضرور ڪن. جيڪڏهن ڪنواريتا سُکيا سهتا هجن ته پوءِ ڇيڄ ۾ ڀل ته ڪيترا ئي ماڻهو هجن، پر جي ڪنواريتا غريب هجن ته پوءِ ٿورا ماڻهو سڏائين. ان مان گڏ گهوٽيتا پنهنجي حيثيت ۽ شان مان ڏي به ڏسن. رواجي طرح ڏهه، پندرهن، ويهه ماڻهو به ڇيڄ ۾ وڃن ۽ بعضي سؤ کن ماڻهو به وڃن.

چاچين جي تياري کان پوءِ گُرڙو، گهوٽ جي ڀيڻ، ماٽ يا پاڻڙن کي چوندو ته: گهوٽ کي پاٽ آڻڻ جو ڇا ٿا ڏيو؟ پوءِ هو پنهنجي حيثيت آهر اُٺ يا ڏڪي، يا اُنهيءَ جو اڌ يا چوٿون حصو، ٻڪري، ڪو زيور، يا پنهه غريب هجن ته هڪ رپيو ڏين. مطلب ته جيڪا شيءِ ڏيڻي هجي سا ٻڌائين. گرڙو وري وڏي واڪي ٻڌائي ته جيئن سڀني کي خبر پوي. پوءِ گهوٽ آتان آڻندو، اڏوهار به ماڻس گڏ هوندو(١).

ڇيڄ. پنج ست اُٺ گشيا جهلون وجهي، ڳانيون ڇيريون ٻڌي سنواري تيار ڪن. پوءِ انهن مان هڪ تي اڳين خاني ۾ گهوٽ کي چاڙهن ۽ پوئين خاني ۾ اڏوهار يا ڪو ٻيو چڙهي، باقي اُٺن تي ٻيا ڇاڇي چڙهن. ان وقت ٻاهر کليل اڱڻ تي زالون ڪچ ڳائين. گهوٽ کي اٺي پنج ڏاها ميدان ۾ اُٺ تي ڦيرائين، ٻيا اُٺ به ماڻس گڏ ٿين. پوءِ گهوٽ وارو اُٺ هيٺ ويهارين ته يڪدم گهوٽ جي

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

پيءُ، سؤٽ يا ڀائيٽيي ڊوڙ پائي وڃي اٺ جي مهار کي هٿ لائي، هٿ تي کنڊ رکي گهوٽ کي وات ۾ وجهي؛ ۽ ٻئي هٿ ۾ پاڻيءَ جي لوٽي کڻي گهوٽ تان پنج دفعا گهوري، ڀريائين پاڻ ۾ ٻه-چار ڍڪ پئي، پوءِ گهوٽ کي پياري. انهيءَ کي چون ”واڳ جهلڻ“. واڳ جهلڻ لاءِ ڇوڪريءَ کي ڏيڻي، ٻڪري، رڍ يا ڪو زيور ڪپڙو وغيره، گهوٽ پنهنجي پت سارو ڏئي يا ڏيڻو ڪري. پوءِ ڄڃ رواني ٿئي.

ڄڃ پاڻ سان گڏ چڱي انداز ۾ ڪارڪون، ڪنوار لاءِ ٻه ملڊون (يعني ڪپڙا)، زيور، ڏهه سير ڪٽڪ، ڏونگهيون، مصري يا گُڙ وغيره کڻن. پنج-ست مانيون، گيهه ۽ کنڊ وجهي، ڪٽي ڪري اهي به گڏ کڻن.

ڪٿي ڪٿي رواج آهي ته گهوٽ جو پيءُ به ضرور ڄڃ ۾ وڃي. اڳي اهو رواج ڪونه هو. چاچا، ماما، سؤٽ، ماسات، ڀٽويا ۽ ٻيا عزيز ۽ پاڙي وارا وڃي سگهن ٿا. زالون ڪونه وڃن، فقط ڪا لاڳاپي واري هجي ته اها وڃي.

ڄڃ ڳوٺ کان ميل ڪن پنڌ پري هجي ته اُن کي ويهاري ڇهن ۽ ڪنيل ماني سڀني ۾ ورهائين. ان کي ”هلي جي ماني“ يا ”ڀاتر“ چون. ماني ورهائڻ بعد هڪڙو چوي ته: ”وجهو پلو ته ٿئي پلو“! پوءِ سڀئي ڪُلهن ۾ پيل ڪپڙي يا انگوڇي جا پلاند کولي جهلين، يا ڪي پٽڪي يا قميص جا پلاند پڪڙي دل ۾ ڪاميابي لاءِ دعا گهرن. پوءِ ٿوري دير بعد هڪڙو ماڻهو چوي ته: ڪريو الله توهار! ته ٻيا سڀ ٿورو مٿي هٿ ڪري اشارو ڪري چون: الله توهار-سڀني جو پلو“، ۽ پوءِ پلاند ڇڏي ڏين، ان بعد اُٺن تي چڙهي اڳتي روانا ٿين.

ڄڃ کي واٽ ۾ ڪنهن پير فقير يا درويش جو آستان نظر آيو يا ان وڻن لڳهڻ ٿيو ته يڪدم اٺ ويهاري.

ٻاڙ وجهي، ڪنڌ لمائي دعا گهري، پوءِ وري آلن تي چڙهي اڳتي هلن. اهڙيءَ طرح هلندي اچي ڪنواريتن واري گهوٽ جي پرسان پهچن، جتي ڳوٺاڻا ڇوڪرا اڳئي لڪا ويٺا هجن، جن کي ”رُوڙيا“ چون. آهي ڇيڇ اچڻ تي يڪدم نڪري ظاهر ٿين ۽ آلن کي ڪامون هٿي ڊوڙائين ۽ وڪوڙڻ جي ڪوشش ڪن. پوءِ جي ڇاڇي انهن کان نڪري ويا ته واه، نه ته رُوڙيا کي پنج ست سير ڪارڪون يا پنج ست رپيا ڏيئي جند ڇڏائين.

ڇيڇ ڪنواريتن ۾ پهتي ته اهي کين آدر ڀاءُ ڏيئي ڇني ۾ ولي ويندا. پر گهوٽيتا پنهنجن آلن جي نظرداري ضرور ڪندا ته متان ڪنواريتن مان ڪو ڇوڪرو، ڪو ٽپڙ ٽڙي نه کڻي وڃي. ڇو ته وچايل شيءِ پڻي ڏينهن وري ڪارڪون ولي پوءِ موٽائي ڏين. اهو فقط ننڍا ڇوڪرا ڪن ته جيئن کين ڪارڪون ملن. هرهڪ شيءِ لاءِ ست يا مٺ جيتريون ڪارڪون ڏيڻيون پون (١).

چنو وڏائڻ. ڇني ۾ پهرين گهوٽ کي ڪوڙو وچائي ويهارين. ڪنواريتن مان جنهن ڇوڪريءَ گهڙي کڻي هوندي، ان جي مٿي تي رسيءَ جي سينڌي رکي، ان جي مٿان چوُنريءَ ۾ ٽورو ڳڙ جو ٽڪر وجهن. چوُنريءَ جي مٿان ننڍي لوٽي رکيل ٿئي. زالون گڏجي ڳڙ جهلي ويهي ڳيچ ڳائين، ۽ گرڙو، پاڻيءَ جو لوٽو پري، ڏيڍ پاري کڻي ڇاڇين وٽ اچي. ائين ڪرڻ کي ”سامڙيو“ چون. پوءِ گرڙو ڇني ۾ اچي، لوٽي جو پاڻي ڇني ۾ پکيڙي هاري، تنهن کان پوءِ ڪنواريتن جي گهران رلي گهرائي ڇني ۾ وچائين، ۽ ڇاڇين کي به ڇني ۾ ويهارين. ان بعد ڪنواريتي طرف جو ٽهليو کين پاڻ پاري ڏئي، ۽ پاڻي جو دلو ۽

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

لوڻو آلي ڏئي، پوءِ گهوٽ کي گرڙو اچي آڻاري ۽ هو اڻوهار سان گڏجي زالن وٽ وڃي. اڻوهار پاڻ سان گڏ ڪارڪون ڪٺي اچي. زالن ۾ پهچي گهوٽ هڪ رپيو ڇوڙاريءَ ۾ ۽ هڪ ڪوري يعني چار آنا لوڻي ۾ وجهي، ۽ اڻوهار وري ڪارڪون لوڻي ۾ وجهي. ان ڪان پوءِ سڀئي "نورڻ" تي اچن.

گهوٽ کي "تورڻ" جي سامهون آتر ڏي منهن ڪري ٻهارين. ان موقعي تي زالون ڳيچ ڳائين. هڪ ڇوڪري گهروچي ڇوڙنري ۽ لوڻي لاهي رکي ۽ لوڻي واريون ڪارڪون ۽ چار آنا پاڻ وٺي. ڇوڙنريءَ وارو رپيو گهوٽ جي مس ڪٺي، جي آها نه هجي ته پيرانڪو واري زال کي ڏين (١).

ڪوڏاري. چاچي پاڻ سان هڪ هوشيار ماڻهو يا گهڻو ڪري گهوٽ جي پيٽوئي کي ڪارڪن تي ويهارين، جنهن کي "ڪوڏاري" چون. پيو هڪ سمجهو ماڻهو مقرر ڪن، جنهن جي هدايت موجب سڀ رسمون پوريون ڪن. انهن کي "وڏجاڻي" چون ۽ ڪنواريتن جي طرف وارن کي "مانڌڻي" چون. ڇيچ لاءِ ڇنو يا سنڌهن ڪنواريتا ڏاهن. ڇني کي "سنڌيهه" به چون ۽ ڏاهڻ وارن کي "مانڌڻي" چون (٢).

ٿر جي هندن ۾ عام طرح گهوليتا، پنهنجي ٻچندي آهر چاچي ڪٺن. وڇوڻو هر حالت ۾ هجي، باقي پيا ريجها مت مائٽ دوست وغيره ڇيچ ۾ ڪٺن. ٻهراڙي جي قومن (راجپوت، ٻجير، سولهڙ، چارڻ، مينگهواڙ ۽ پيل) ۾ ڇيچ کي ڪنواريتن ۾ پهچڻ بعد ڪنواريتا ماني ڪارائين، باقي شهري قومن (مهيشوري، برهمڻ، لهاڻا، سونارا، کٽي، درزي ۽ مالهي) ۾ ڪنواريتا نقط ڪي مقرر ويلا ڪارائين، باقي ڪاڌي پيتي جو خرچ گهوليتا ڪن (٣).

(١-٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو) (٣) ڪيشولال ڪرڙديار (ڏيپارڪر).

ڀڙ چيچ. ڪنواريتا انتظار ۾ هجن ته ڪڏهن ٿي چيچ اچي. ڪين وقت سنڀاليل ٿئي، سو چيچ جي اچڻ واري وقت تي تيار ٿي، ڪافي تعداد ۾ گڏجي، آڻن تي چڙهي لٺيون ڏڪا ڪڍي اچي ڳوٺ جي ٻاهران ڪنهن پنڌ تي چيچ کي روڪين. چيچ وارا کين چون ته: اوهان جو اڳواڻ اچي اسان سان ڳالهائي. پوءِ ڪنواريتن مان هڪڙو چڙهو وڃي هنن سان ڳالهائي ۽ ڪنواريتا ڏن جي گهُر ڪن، آخر مناسب ڏن تي ٻئي ڌريون راضي ٿين. اهو ڏن برووقت وٺن يا اعتبار ڪري ڇڏين ۽ پوءِ ڳوٺ پهچي وصول ڪن. ان لاڳ ۾ ڪارڪن کان سوءِ رپيا ٻه ڏيڻا پون. اهڙيءَ طرح گهوٽيتن جي چيچ اهو لاڳ ڏيئي يا ڏيڻ ڪري پوءِ اڳتي هلي (١).

ڌرجي هندن ۾ ڪنواريتن جا ڇوڪرا، پنهنجي ٽولي ٺاهي، لٺيون ڪامون کڻي ڳوٺ جي ڪنارن کان ٿورو پري، ڪڏهن ته ميل ڪن اڳتي وڃي لڪي ويهن. چيچ اچي ته اوچتو نڪري، چيچ جي وهٽن کي لٺيون ۽ ڪامون هڻن ۽ کين وڪوڙي وڃن، آخر ۾ چون ته: اسان جو حساب ڪتاب ڏيو. پوءِ جاچي هنن کي مت ـ ات سير ڪارڪون ڏين يا جي ڪارڪون ڪاهين ۾ مضبوط بند ٿيل هجن ته کين پنج رپيا روڪڙا ڏين ۽ چون ته: "في الحال هي پئسا وٺو، سڀاڻي توهان کي ڪارڪن جو حساب ڏيو." پوءِ صبح جو انهن کي ڪارڪون ڏين ته هو پنج رپيا موٽائي ڏين. اهي ڪارڪون ڇوڪرا پاڻ ۾ ورهائي کڻن (٢).

وڏي ٻرجان. ڪنواريتا هڪ ڪٽ آڻي ڏين، جنهن تي گهوٽ ويهي ۽ ٻئي چيچ وارا پنهنجا ٽوپڙ هٿ تي وجهي ويهن. پوءِ ڪنواريتي طرف جا خاص ماڻهو ٻرچيچ (مڙاڪو)

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

(٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

ڪري، آجيان لاءِ گهوٽيتن وٽ اچن ۽ انهن سان هڪ ٻئي کي ڪيڪاران. ڪيڪار بعد ڇڄ وارا، ڪنوارِيتن کي ڪِرڻ تي ويهارين ۽ ڪين آفيم، پوڙي ۽ سوپاريءَ جي آڇ ڪن. ان کان پوءِ ڪنواريتا، گهوٽيتن کان "وڏي پوڄان" جي ٻيلي پندرهن رپيا وٺن. اهي ورتل پئسا، ڇوڙيءَ ۾ حساب ڪرڻ وقت گهوٽيتن کي مُجرا ڏين. پوءِ گهوٽ گهوڙي تي چڙهي ڇڄ واري مقرر ڪيل اوتاري تي وڃي لهي. مينگهواڙن ۽ ڀيلن ۾ به ساڳيو پڙ ڇڄن جو رواج ڏٺي (١).

جڏهن گهوٽيتن جي ڇڄ ڪنواريتن ۾ اچي، تڏهن ڇاڪي انهيءَ ڳوٺ جي ٻاهران ويهي رهن ۽ پاڻ مان هڪڙو ماڻهو ڪنوار جي مائٽن جي گهر اطلاع لاءِ موڪلين ته ڇاڇن (مانڍيين) کي خبر ٿئي ته ڇڄ آئي آهي. ان ماڻهوءَ کي "وڌائيئو" چون، جنهن جي معنيٰ آهي "ڇڄ جي سلامتيءَ سان پهچڻ جي خبر ڏيڻ وارو." بعضي اهڙي خبر ڏيڻ لاءِ ٻه ماڻهو به وڃن. ماڇيي، وڌائيئي کي مٺائي ۽ پاڙ ڪارائي، مٿس ايترو ته ڳاڙهو رنگ هارين جو هو مڃاڻ کان ٿي نڪري وڃي ۽ مٿي مٿانس ڪلن. واپسي وقت ڪيس هڪڙو ناريل ڏيئي روانو ڪن. جڏهن وڌائيئو، ڇڄ وارن وٽ پهچي ته اهي به خوش ٿين ۽ سمجهن ته هاڻي ڪين ماڇيتا ڪوٺڻ ايندا.

ڪنواريتا وري ڇڄ جي استقبال لاءِ، هڪڙي سهاڳڻ زال جي مٿي تي ڇونري ۽ لوٽو رکي، ان جي مٿان ناريل ۽ سائو ڪپڙو وجهي ٽوربن زالن، مردن ۽ دهلارين سان گڏجي موڪلين. اڳ ۾ مرد، انهن جي پويان دهلاري ۽ زالون ڳائيندبون هلن. انهيءَ رسم کي "سامهيئو" چون، جنهن جي معنيٰ آهي: "سامهون عزت ڪرڻ لاءِ وڃڻ." اهي

---

(١) ڪيشولال گوڌيار (ٿرپارڪر).

ٿانوَ ڳاڙهي رنگ ۽ اڇي چِٽن سان چٽيل ٿين. زالون ڳچن ۾ انهن مالهن جا نالا به، ولن جيڪي مائن ڳڏ هجن، ان سان گهوٽيتن کي پري ڪان ٿي خبر پوندي ته ڦلاڻا ڦلاڻا مالهو اسان کي ڪولڻ لاءِ اچن پيا. جڏهن ڄڃ کي ويجهو اچن، تڏهن زالون بيهي رهن ۽ مرد وڏي وڃي ڄاڃين سان ملن ۽ ڀاڪر پائي خيرخبر پڇن. ان کان پوءِ ڄڃ کي آئي آستان ڏين (١).

آڏرپاءُ. تازيون پرڻيل ڇوڪريون، جيڪي انهيءَ ڪٽنب جون هجن، پر منجهائن ڪي آيل نه هجن، ته زالون ڳيچ ڳائينديون انهن ڇوڪرين جي نالي وراڻي جا ڳيچ ڳائين، ان تي آيل ڇوڪرين جا مڙس ناريل ۾ ريهو يا وڏيڪ رپيا وجهي، زالن جي رهاڻ ۾ موڪلين. زالون پئسا ڪڍي واپس ڪن ۽ ناريل ورهائي کڻن. ڪي وري ناريل ۾ لونگ، ڦوٽا، سوپاريون، ڏالچيني، ڦودني جهون ٽڪيون ۽ ڏاکون وجهي ناريل پري موڪلين. جيڪڏهن ڇوڪريءَ جو مڙس آيل نه هجي ته ڇوڪري پاڻ ناريل ڏئي. پر جيڪڏهن ڪا ڇوڪري توڙي سندس مڙس آيل نه هجن ۽ زالون وراڻي جي ڳيچ ۾ نالو وٺن ته ڇوڪري جي ماءُ يا پيو ڪو وارث، جيڪو موجود هجي، اهو ناريل ”آڏرپاءُ“ طور ڏئي (٢).

ڄاڃين سان پهڪ جرچا. ڄڃ ڳوٺ ۾ پهچي ته انهن کي ستائڻ جي خيال کان ڪنواريون طرف وارا ٻتي يا ٻاهر ڪونه ڀارين، پر ڳگهه اونداهيءَ ۾ ڄڃ کي وٺي وڃي واڙي يا وٿاڻ ۾ يا گهٽي ڪين ڪچري واري هنڌ لاهين. واڙي ۾ لوڻ سان ڄڃوا ۽ ڇڇڙ حملو ڪري ڏين، ۽ گند

---

(١) جيسارام (تعلقو عمرڪوٽ). (٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

واري هنڌ ۾ لهڻ ڪري چاچين جا ڪپڙا، هنڌ ٻپڙ سڀ خراب ٿي پون. پوءِ ٿوري دير بعد بتي ٻاري سندن حالت ڏسن ۽ مٿائن کِل ڪن. ڪنواريتا صرف ايستائين بس ڪونه ڪن پر جيترو ٿي سگهي گهوٽيتن مان جُٽ ڪرڻ جي ڪوشش ڪن. جيڪڏهن ڇيچ وارڻ ۾ ڪي هوشيار ماڻهو هجن ته پوءِ هو ڪڏهن به اهڙي هنڌ ڪونه ويهن. اهڙي موقعي تي ٻنهي ڌرين جي همراهن ۾ ڪافي ڇڪ ڇڪان هلي ۽ آخر ڪنهن ڇگي هنڌ وڃي ٿانيڪا ٿين. پر اهو به ڪنواريتن طرفان ڪنهن نه ڪنهن ٺوڳ جي خيال مان ضرور رٿيل ٿئي. اني لهڻ وقت به ڏاڍي هوشياري ڪرڻي پوي ۽ سامان جيو ڏاڍو خيال رکڻو پوي ته متان ڪو ماڻهو ڪجهه لڪائي نه ڇڏي ۽ پوءِ کين سوال ڪرڻا پون. اُٺهور يا اُٺهار ويچارو ته گهوٽ جي پڙ ۾ لڪي پيو هلندو. ٿانيڪي ٿيڻ بعد به جيڪا شيءِ ڪنواريتن طرفان اچي، سا جاچي جوچي، ڏسي وائسي پوءِ واپرائين ته متان ڪو ڪريب ڪيل نه هجي (١).

ڪنواريتا، گهوٽيتن مان گهڻن ئي قسمن جا ٺوڳ چرچا ڪن، جن مان ڪجهه هن ريت ٿين:

* چانورن جي ٿالهيءَ ۾ فقط ڪنڊ وجهي، گرم ڪري، چانهه بدران پيارڻ.

* پٽ ۾ ڪارڪن ۽ ڪشمش مان ڪُڌ ٿر جا وڏا گهينگا (جيت) رڌي کارائڻ.

* ڇوا ۽ ڇوڙ ڪٽي ڇيچ واري هنڌ تي ڇڏي ڏيڻ.

* چانهه ۾ جلاب وارا چاڪليٽ وجهي کاري پيارڻ ۽ پوءِ ڪٽا به ڇوڙي ڇڏڻ.

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

* ڇانھ يا ڪاڏي ۾ ڏاتورو يا ٻي ڪا نشيدار شيءِ وجھي ڪارائڻ.
* رنگ ھارڻ.
* ڪپڙن تي گاسليٽ يا تيل ھارڻ.
* ڇني ۾ سخت اوندھ ڪري ڇڏڻ.
* ڇاڇين مان خاص اڪوائن کي، جيڪي نوجوان ھجن، ھر ۾ ٻڌي ٻہ-ٽي اوڙون ڪيائڻ يا گڏھن تي چاڙھي گھمائڻ ۽ پويان "اھو اھو" ڪرڻ.
* برسات جي مند ۾ ڇاڇين کي جھلي ويجھي ترائي ۾ آچلائڻ ۽ گوتا ڏيڻ.
* مرچ ٻہ-ي، حقي ۽ ٻيڙين ۾ وجھي ڇڏڻ يا ڇني اندر ڇتني ڇڏڻ.
* جتيون لڪائي ڇڏڻ.
* ڦڪي ماني ڏيڻ يا ماني ۾ ھيڪاندو لوڻ وجھي ڏيڻ.
* ڇاڇين مان ڪن شرارتي جوانن کي جھلي مندن پٽن تي بار ٻڌي، پوءِ کين گڏھن وانگر ڪاھڻ.
* ھنڌن ۽ وھاڻن ۾ ڪنڊا ۽ ڇچڙ وجھي ڇڏڻ.
* بي خبريءَ ۾ ڇاڇين جا ڪپڙا ھڪبئي سان، يا رڪيل ٽپڙن سان سبي ڇڏڻ.
* ننڊ جي حالت ۾ ڇاڇن جي منھن تي ڪارٺ مکي ڇڏڻ.

اھي سڀ جتيون ۽ مذاقون ڄڃ اچڻ جي وقت کان وٺي صبح جو نڪاح پڙھڻ تائين ڪن (١).

ڪيھڻ چنڊڻ. ڄڃ جي مقرر ھنڌ تي اچي وبھڻ بعد، ڪنواريتن طرفان ڪي ماڻھو اچي گھوٽ کي وٺي وڃن، ۽ جنھن گھر ۾ ڪنوار وناھ ويٺل ھجي، ان جي ٻاھران

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

اچي ويهن. پوءِ ڪهوٽ پنهنجي هٿ وارو لڪڻ يا نيت ان
گهر کي ٻاهران هڪ ڏاڪو هڻي واپس هليو وڃي، ان کي
چون "کيهه چنڊڻ" (١).

ڪنواري ڪٽي، کيهه چنڊڻ کان پوءِ ٿورو ترسي،
ڪنواريتا ماڻي مهٽي ڪنهن وٽي ۾ وجهي ڪٽي اچن، جيڪا
فقط ڪهوٽ کائي. ڪڻ هنڌن تي اٺهوڙي ۾ ڪڍي ڪارائين.
ڪٽي ڪرڻ کان پوءِ ڪهوٽ انهيءَ ٿانوَ ۾ ڪهٽ ۾ ڪهٽ پنج
رپيا وجهي واپس ڪري (٢).

ڪير وٽي. ڪنواري ڪٽيءَ کان پوءِ وري ڪير جي
وٽي آڻين. ان ۾ ڪڙهيل ۽ مصري ڦوٽا پيل ڪير ٿئي،
جيڪو رکو ڪهوٽ پيئي ۽ خالي ٿانو ۾ ڪوٽ ۾ ڪهٽ پنج
رپيا وجهي واپس ڪري (٣).

ڪير جو ساٿ. ٻر جي سينگهواڙن ۾ ڇيج اچڻ شرط
گرڙو گهر گهر وڃي ڇيج جي اچڻ جو ڄاڻ ڪري اچي. پوءِ
ڳوٺ جا مرد ۽ زالون، ڇوڪر ۽ ڇوڪريون سڀئي اچن.
ڏينهن جو ڏهين جو يا ٻڪرين جو کير ڏهي رکن، جنهن
۾ ڪنڊ وجهي مٺو ڪري، وڏو ڪنورو پري، هڪ ننڍڙي
وٽي سميت گرڙي کي ڏين، جيڪو ڇني ۾ ڪٽي وجهي ۽ وڏي
ڪنوري مان وٽي پري هر هڪ ڄاڃيءَ کي پياري. ان بعد
ڪنورو ڪٽي "ڪوٺاري" وٽ اچي، جتي "مانڪو" ۾ بروقت
حاضر هجي، جنهن جي روبرو ڪوٺاري ۾ ڪنورا ڪارڪن
جا ڪيس پري ڏئي. گرڙو اهي ڪارڪون ۽ ڪنورو وٽيءَ
سميت ڪٽي وڃي ڪنواريتن کي ڏئي ۽ پاڻ آرتي ڪري، ان
جا ڪيس پنج آنا ۽ ست ڪارڪون ڄاڃين کان ملن. انهيءَ
رسم کي "ڏڌ پيٺو" يا "کير جو ساٿ" چون (٤).

---

(١) کان (٣) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

(٤) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

چني ۾ محفل. شاديءَ واري رات گهوٽيتا، مولودي ۽ ڪافير وغيره سڏائين، پر جي گهوٽ پڻس وارو هجي ته اهو وري ناچڻيون ۽ ڳائڻيون گهرائي، پر عام طرح مولودي ۽ ڪافير گهرائين. اها محفل اڌ رات تائين هلي، بعضي ته سڄي سڄي رات هلي (١).

ڪوهستان ۾ شادي ٿيڻ بعد گهوٽ ۽ ڪنوار کي مائٽ سوٽن سان مينديءَ لائين، پر مينديءَ کان اڳ گهوٽ کي عزيزن سان گڏ مٺي ماني ڏين، جنهن کي "مينديءَ جي ماني" چون. ان بعد گهوٽ ۽ ڪنوار کي، ڳائي وڄائي مينديءَ لائي وهنجارين. پوءِ ٻهرين گهوٽ کي ڪپڙا ڏئي پوءِ اچي ڪنوار کي ڪپڙا ۽ زيور پارائين (٢).

مهرات. هرهڪ قوم ۾ شاديءَ رات، شام جو "مهرات" ڪن. شام جو زالون زالن کي ۽ مرد مردن کي سڏ ڏين، جيڪي اچي جدا جدا هنڌن تي گڏ ٿين. زالون اندر گهر ۾ ۽ مرد ٻاهر اوطاق (دُڪاڻ) تي گڏ ٿين. زالون سڄي رات ڳيچ ڳائين. گهڻو ڪري ننڍيون نينگريون، وڏڙين ڪراڙين سان گڏ ڪونه ڳائين، ڇو ته ٻنهي قسم جي عورتن جا ڳيچ جدا جدا ٿين. زالون جتي گڏ ٿين، اتي ٻاهر جو مچ ٻاري ڇڏين. ڪنوار جون سهيليون، ڪنوار سان گڏجي ويهن ۽ سڄي رات ويٺيون ڳيچ ڳائينديون. 'دُڪاڻ' جي وچ ۾ پڻ ٻاهر جو مچ ٻاري ڇڏين، جتي مرد سڄي رات جاڳي گذارين. هرڪنهن ڳوٺ ۾ پنج ست ڳائڻا هجن، جن کي "ڀڳت" چون، انهن سان هڪ تنبورو وڄائي، هڪ دلو، جنهن جي منهن تي رڱيل کل (ڇيلي يا هرڻ جي) ٻڌل ٿئي. دلي جي ٻر ۾ ڪجهي جي ڏالهي آهي رکي، هڪ هٿ سان دلي ۽ ٻئي

---

(١) گل محمد آزاد صوفي (تعلقو تنڊو الهيار).

(٢) عبدالعزيز جوکيو، نئين زندگي، اپريل ١٩٥١ع تان ورتل.

هٿ سان ڏاڍي وڃائين. هڪ جهانجهه وڃائي ۽ ٽي-چار ڇٽا ڪاميا وڃائين، پوءِ اهي ڀڄڻ ۽ واٽيون ڳائين. بعضي ڪافيون به ڳائين. انهيءَ موقعي تي گرڙو موجود هجي، سو جڏهن ماڻهن کي ٽڪل ڏسي، تڏهن وري کهائيون، ڏاڍ ڪٿائون ۽ ڏوهڙا وغيره ٻڌائي کين وندرائي (١).

ٽرجي مينگهواڙن ۾ شاديءَ رات ڪنواريتي گهر، زالون ٻاجهريءَ جا ڪُهر چاڙهين، جن کي "گگهريون" به چون. مرد وري پاٽيءَ ۾ اڌائي سير کن ڳڙ ڳاري، ٻه-ٽي دلا ڀري رکن. پوءِ گرڙو وچي ڳوٺ کي "رهاڻ" جو سڏ ڏئي.

مرد، جي ۾ اچي گڏ ٿين ته ڀرئي مڙس کي سڏي آڻي وچ ۾ ويهارين ۽ اهو مٺي پاڻي وارو دلو ۽ گگهريون آڻي سندس اڳيان رکن، ۽ هڪ وڏو ڏانڊو به آڻي اڳيان رکنس. ڀريو مڙس، ڪونڊي مان ٿوريون گگهريون ڪٽي ڏانڊي تي رکي مٿان ڏڌل جو ڇنڊو هڻي، پوءِ ورهائي ڏيڻ لاءِ چوي. پوءِ هڪڙو ڇوڪر گگهرين جو ڪونڊو کڻي، هٿ سان ٿوريون ٿوريون هرهڪ کي ڏيندو ويندو ۽ ٻيو ڇوڪرو وري دلي مان ڪونڊو يا جنگنو ڪٽورو ڀري، وٽيءَ سان اندين وڏن کي پياريندو. مردن کي پيارڻ کان پوءِ زالن ۽ ڇوڪرين کي پيارين. ان بعد ڇاڇين جي طرف جو هڪ ماڻهو ڪارڪن جي جهولي ڀري اچي ۽ ڪنواريتي طرف جي ڪنهن سمجهو ماڻهوءَ کي آڻارين ته اهي ڪارڪون ورهائي ڏئي، جيڪو رهاڻ ۾ آيل ماڻهن مان هرهڪ کي ڇهه-ڇهه ڪارڪون ڏئي. ڪنهن گهر مان جيڪڏهن ڪو ٻاتي نه آيو هوندو ته ان جي "وَنٽ" يعني ورڇ گهري وٺن. سيڪنهن ماڻهوءَ تي فرض ٿئي ته سندس گهر مان ڪو ماڻهو آيل نه هجي، ته ان جي وَنٽ گهري وٺي. پاهران آيل به

(١) والچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

پنهنجن سيڻن يا ساٿين جون ونئون گهري وٺن. جيستائين ونٽ جو ڪم پيو هلندو، تيستائين سڄي رهاڻ ويٺي هوندي. ٻئي حقا تيار ٿيل رهن ۽ پيا هلندا. حقي تي ڏاندو چاڙهي ڏاهي تيار ڪري ڏيڻ لاءِ ٿهليو هڪيو هجي، جنهن جي هٿ ۾ تماڪ جي ڳوٿري ۽ چمٽو ٿئي. عام طرح آٽ ـ ويهه جو پيو ڪم پڻ ٿيلهي جي حوالي ڪن. چاچين جي طرف جا پڻ هڪ ٻه ماڻهو آهن، جيڪي مهمانن کي ٻيڙيون ۽ سوپاريون وغيره ڪٽي ڏين.

ڳوٺ ۾ ٻيون قومون جهڙوڪ: مسلمان، ٺڪر، سامي، ورتيا، سونارا، سونهڙ وغيره هجن ته انهن کي به رهاڻ تي سڏ ڪن ۽ انهن کي فقط ٿي ڪارڪون ۽ سوپاريون ڏين. رهاڻ هلندي ڪجهه ڪارڪون دانگيءَ تي پڇي زالن کي ڏيئي اچن. زالون اهي ڪارڪون بروقت ورهائي ڪٽن، نه ته ڪنهن هڪ وڏي اعتبار واريءَ مائيءَ وٽ امانت رکن ۽ پوءِ شاديءَ جي ڪم مان واندڪائي بعد سڀني کي سڏ ڪري، گڏجي ورهائي ڪٽن. جي ڪو پيو وهاڻءُ ويجهو هجي ته ان جون ڪارڪون به گڏي سڀئي ورهائي ڪٽن. اهڙيءَ طرح ونٽ پوري ٿئي ته رهاڻ وارا اٿن ۽ چاچي به چڙي مان موڪلائين (١).

رنگ بدلائڻ

ڪوهستان ۾ شاديءَ کان ٿي راتيون اڳ ڪنوار جي گهر ۾ زالانو مارڪو ٿئي، جنهن ۾ اوڙي پاڙي جون زالون اچي گڏ ٿين ۽ پوءِ گڏجي گهوٽ جو گهر اڏين. گهر ۾ کاڙها رتل مٽڪا، تن تي ستوڙيون، ليف ۽ وهاڻا ڏاهي رکن. ان کان سواءِ گهر جا ڏيڪا ۽ ٽوٽيون به رتل ۽ چٽيل ڪن. زالون گهر جي پکي کي به ڪچي رنگ سان چٽين. جڏهن پکو آڏي تيار ڪن، تڏهن پکي جي اکيان گونديءَ سان

(١) رائچنه هريجن (تعلقو چاچرو).

جنّريل ۽ پريل ٻئي ٻڌن. ان ٻنهي کي "ٽڪي سينڌ" چون. ان کان سواءِ گهر ۾ اندر ٻه جنّريل پنّريل ٽنور ۽ جهاپا وغيره ٻڌن. اهو سينگار جو سامان گهٽو ڪري ڪنوار ماٽ، ڏيڻ لاءِ اڳ ۾ ئي تيار ڪري رکندي. پکو به ڪنواريتا تيار ڪن. اجا به وسعت هجي ته گهوٽ جا ڪپڙا به ڪنوار پيٽ ڏئي. انهيءَ ٻوري رسم کي "رنگ لائڻ" چون (١).

ٽڪو آڏڻ

بلوچن ۾ ڪاچ واري ڏينهن اڳينءَ لاڙ مهل، زالون گهوٽ جو پکو آڏين. تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ ڪنوار جي وناهه واري هنڌ تي، ست پائر پکو آڏين ۽ مطلب اهو ڪين ته گهوٽ ۽ ڪنوار کي هڪڙو جدا گهر هجي. انهيءَ موقعي تي "ٽڪي جي گهور" به ٽڪو ٽڪو ڏين، جيڪا ڪنواريتا ڪٽن. رات جو پکي ۾ آهنر کي سمهارين، جيڪو گهوٽ جو نگهبان سمجهيو وڃي.

ڪوهستان ۾ پکي اڏڻ لاءِ پهرين کڏ کوٽي، ٿوڻيون بيهارين ۽ انهن ٿوڻين مٿان پکو ورائين. پکي آڏڻ کان پوءِ منجن آي هنڌ بسترا ۽ وهاڻن جو سنجت سهڻي نموني سنجي رکن. انهيءَ سموري ساز کي "پيڻي" ڪري چون. پيڻيءَ کي قابو ڪرڻ لاءِ، ڳاڙهي ڪشتن سان چڪي ٻڌن، ته مٿان کو ٽپڙ ٽاڙي ڪري نه پوي.

ڪوهستان ۾ پکي آڏڻ جي رسم زالون ڪن، جيستائين اهو ڪم پيو هلندو، تيستائين ڳيچ پيون چونديون (٢).

---

(١) عبدالعزيز جوکيو، نئين زندگي، اپريل ١٩٥١ع.

(٢) علي اڪبر لغاري (تعلقو سنجهورو) ۽ محمد عرس سمون، نئين زندگي، ماهه آگسٽ ١٩٥٧ع.

جاڳي جي رات

شاديءَ جي رات، گهوٽ ڇيج سميت ڇني ۽ وڃي، سڄي رات گهوٽ ۽ ڪنوار سان شاديءَ جون رسمون ادا ڪن. گهوٽ کي پوري رات ننڊ ڪرڻ ڪونه ڏين، انهيءَ ڪري انهيءَ رات کي ”جاڳي جي رات“ چون. سيني رسمن ۾ اهنر گهوٽ سان گڏ هوندو. ٻن رسمن سان گڏ ڇني ۾ ڳائڻ وڄائڻ ۽ ٻي ڪچهري ٻه ٿيندي رهندي (١).

پيڙو يا ڪوٺو

شاديءَ رات ڪنواريتي گهر ۾ پيڙو يا ڪوٺو ٻه ڏيکارين، جتي راڄ جون نياڻيون، گهوٽيتيون توڙي ڪنواريتيون موجود هونديون. راڄ وڏيري يا ڪا ڏاهي عورت آتي ٻيهي پيڙو ڏيکارڻ شروع ڪندي، جنهن ۾ گهوٽيتن توڙي ڪنواريتن سان جيڪي ٻه ڪنوار کي ڏيپ مليل هوندو، سو سڀنيءَ سڳي سميت هرهڪ ڏيندڙ جي نالي سان ٻڌائيندي ۽ چوڌاري ڦيرائي ڏيکاريندي. ڏاج ۾ ڪوڙا، ڳهه، هنڌ، ٿانوَ، روڪڙ وغيره ڪن سواءِ بعضي قرآن شريف ٻه ڏين. ڪن هنڌن وري ڏاج جو سامان تڏن ۽ ٿونرين جو ڪوٺو آڏي، ان ۾ اندر رکي ڏاڳن سان ڏانڻي ڇڏين. ڪن هنڌن وري گهوٽ ڪنوار جي بستري کي پيڙو يا ڪوٺو سڏين، جيڪو ٻاڙي جي ڪنهن گهر ۾ رکي، پوءِ ڳائي وڄائي ڪٺي اچي زالن کي ڏيکارين.

مختلف قومون پيڙو پنهنجي پنهنجي رواج موجب ڏين. جيئن ته بلوچن ۾ پڙي ۾ نٿ، هٿس، ڪڙيون، ٻانهين، ٻڙا، ڪيوٽيون يا واليون ۽ گهگهو (ڊگهو چولو)، چٽني، آچو رئو، سٿڻ ۽ جتي ڏين.

---

(١) رسالو ”شاعر“ رفيق حيات نمبر، سال ١٩٥٧ع.

سمالن ۾ پڙي ۾ ڦلي يا ڪوڪو يا ٻولو، تائت (تعويذ)، چندن هار، ٻانهن، ايرينگ، ڪيوليون يا نسپيون يا ہنڙا، پنيون يا ٽوڙها، چاڙيون، آڱوٺيون، ويڙهو، ڪير- منهي ۽ گهاگهرو (جو اکي چولي جي صورت ۾ ڏنو ويندو هو)، سٿڻ، سپالو يا جتي، رَئو ڪلابي ۽ پيو اڇو رئو پيٽ لاءِ ڏين.

سنڌ جي مختلف هنڌن تان "پڙي" يا "ڪولي" بابت مليل روايتون هيٺ شامل ڪجن ٿيون.

ڪنوار ۽ گهوٽ کي مٽن مائٽن مان جيڪي ڪجهه ملي تنهن کي "ڏيپ"، "ڏيج" يا "ڏاج" چون. آن ۾ زيور، اوندر (ڪپڙا)، وهٽ، روڪڙ وغيره شامل ٿئي. ڪي خاندان ته گوليون گولا (نوڪر) به ڏاج ۾ ڏين. مرشد هجن ته مريد به ورهائي ڏين ۽ زميندار وري ڏاج ۾ زمين ڏين. اهو سڀ ٿيو "ڏيپ." ان مان ڪپڙن جا جوڙا، زيور، روڪڙ، سينگار جو سامان، سيج (لائڻ جو بسترو)، اهو سامان ڪيڏي ڪنهن ويجهي عزيز جي گهر ۾ رکن، پوءِ مائي ٽڪي کائي، زالون راج گڏ ڪري آڻن. پوءِ پهرين وچي پڙو ڪڻن، جو دهلن دمامن سان گهمائي ڦيرائي اچي ڪنوار جي گهر گڏ ٿيل راج کي تفصيل سان ڏيکارين. ان بعد ڳائڻ وڄائڻ شروع ٿئي ۽ سيني زالن کان گهور وٺن (١).

شاديءَ جي رات گهوٽ ۽ ڪنوار جا ڪپڙا لٽا وغيره کڻي هڪ ڪاري ۾ وجهي، چاچياڻيون دهلن دمامن سان کارو کڻي مسجد ڏانهن وڃن. ان وقت ڳائڻ واريون پڻ ڪي خاص ڳيچ ڳائين. پوءِ پڙو مسجد وٽان ڦيرائي، ڪنوار جي گهر کڻي اچن، جتي سڄي راج کي ڏيکارين (٢).

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٢) محمد صالح سيپو، (تعلقو حيدرآباد).

ڪنوار جا لٽا، ڳهه ۽ سيٽيون وغيره پيٽيءَ ۾ وجهي، گهوٽ جي گهران ڪٽي ڪنوار جي گهر اچي، ڪنوار ماءُ کي ڏين، جا وٺي ڪنوار جي اڳيان رکي. پيڙو لائڻ مهل ڏين، ڇنهنڪري جن هندن صبح جو لائون ڏين، آتي پڙو به صبح جو ڏين ۽ جن هندن رات جو لائون ڏين، آتي پڙو رات جو ڏين (١).

تعلقي واره جي چانڊين ۾ جڏهن صبح جو ڄڃ ڪنواريتن جي گهر پهچي، تڏهن گهوٽ جو سالو تڏن جو ڪونو آڏي. سائس گڏ ست زالون به هونديون، جيڪي هٿن ۾ ڪچو سٽ جو ڦوروڪٽن. پوءِ آهي آن ڪوني کي ست سان ست ڦيرا ڏين ۽ ڪوني جي ڇڙين ۾ ڪير وجهي، آن ۾ ٽوٽيون پيهاري مضبوط ڪن. انهيءَ جي عيوض سالي کي گهوٽيتن طرفان هڪ ريٽو ملي (٢).

تعلقي واره جي ميربحرن ۾ ٻتسرين ۽ مينديءَ جي رسمن کان پوءِ گهوٽيتيون پڙو کڻي ڪنواريتن ڏانهن وڃن. پڙي سان گڏ سچي راڄ جون ضائفائون ۽ ڪي مرد به هجن. جڏهن ڪنواريتن ۾ پهچن ته انهن جون زالون، پيتل سرانهن، پڙي واريون ضائفائن کي هٿن. پوءِ گهوٽيتيون پڙو سنڀالي ڪنواريتن کي ڏيئي، واپس موٽن (٣).

ڏاڄ

پيءُ ۽ ماءُ طرفان ڪنوارکي ڏاڄ ضرور ملي، ڏاڄ ۾ ڏيڻ جي حالت ۾ مائٽن جي ڪلا ٺهي. انهيءَ ڪري غريب ماڻهو به گهٽ ۾ گهٽ هڪ جورو نيائيءَ کي ضرور ڏين.

---

(١) محمدپناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) ۽ (٣) غلام رسول جتوئي، (تعلقو واره).

ڏاج يا ڏيج ۾ عموماً هيٺيون سامان ڏين : ٿالهي ڪٽ جي، وَنُو ڪٽ جو، ستُرميدائي ۽ سَرائي، تڏو، آرسي، ڦڻي، ۽ٽي (جنهن ۾ ڪپڙا ۽ ٻيو سامان ماٻي) ڏاج جا ڪپڙا اڻ سبيل حالت ۾ ڏين. ڪنوار جا ويجها عزيز توڙي شريڪ ٻه ڪنوار کي ڪجهه نه ڪجهه ڏين. ڪي ماڻهو روڪڙا پئسا ٻه ڏين ته ڪي وري چوپايو مال ٻڪري، ڳئون، مينهن وغيره ٻه ڏين.

هن بعد سنڌ جي جدا جدا هنڌن تان "ڏيج" بابت مليل روايتون ڏجن ٿيون.

تعلقي واره ۾ ڪن هنڌن ڏاجو هيٺين ريت ڏين.

(الف) ڪنواريتن جي طرفان مليل ڏاجو:

ٿانوَ: چار چؤنريون چٽن پاڻين جون، چار چؤنريون اوائي پاڻين جون ۽ چار هڪڙي پاڻي ماپ جون. چار ديگڙا چٽن پاڻين ماپ جا، چار ٽن ٽن پاڻين ماپ جا ۽ چار وري هڪ هڪ پاڻيءَ ماپ جا. ٿالهه ٻه وري ساڳئي طرح چٽن، ٽن، ٻن ۽ هڪ پاڻي ماپ جا. ان کان سواءِ چار قسم چيني جي رڪيبين جا، ڪوپ ۽ ساسرون ٻه چٽن قسمن جون، ان کان علاوه چار قسم چينيءَ جا پيالا (ننڍا وڏا) ۽ چار ڪنچيون.

ڪپڙا: آٺ ريشمي رومال، چار گهوٽ لاءِ ۽ چار ڪنوار لاءِ، چار ٽوال ٻه گهوٽ لاءِ ۽ ٻه ڪنوار لاءِ، چار ٽڪون ۽ سينگار جي ٻيٽي. ان کان سواءِ سنگيون چار جوڙا، ريشمي اڳيت ٻارهن، چوويهه جورا ڪپڙن جا، ٻه جورا الڳ گهوٽ لاءِ، چار ڦٽيون ۽ عطر جون چار شيشيون.

زيور: ڏهه سونيون منڊيون، سونو هار، جهومر ۽ ٻيا زيور، جيڪي گهٽ ۾ گهٽ ڪري سڀ سونا ٿين. ان سامان کان علاوه هنڊ ۽ کٽ ۽ چار وهاڻا ساڻ ڏنيل.

(ب) گهوٽ طرف ڏاج ڪنوار لاءِ: نَوَ ريشمي جوڙا (زريءَ جي پٽ سان)، سينگار جي پيتي، عطر، تيل، ڌوڙي، ڪنگڻ، نٿ، چوڙيون، سينڌ ڦل، سگهيون ۽ اڳٺ، سونو هار، ڏهه منڊيون ۽ چانديءَ جون پنيون (۱).

ڪوهستان ۾ سڄي گهر جو سنڀت جو سامان، ڪنوار جي ماءُ کي تيار ڪرڻو پوي، جو ته ڏاج پوت جو ڏيڻ وٺڻ هرڪا ڏيءَ ماءُ ڪري. هرڪنهن ڪنوار ماءُ کي خبر آهي ته نياڻيون آخر وڃي پرايا گهر وسائين، تنهنڪري اهان نينگر ننڍي هجي ته ماءُ پيچت سارو ڏيهه ٽڪريءَ جي ٽڪڻ کي لڳيو وڃي. رات ڏينهن انهيءَ اوني ۾ رهي ته ڪهڙيءَ ريت پنهنجي لاڏلي کي راڄاڻي ريت موجب لاڏ ڪوڏ سان، سهڻين پٽين سينگاري، ساهرن سامهين ڪري، جيئن سياڻي چار سياليون چٽرون نه ڪن.

ويس وڳن کان سواءِ منجا، گهرپيٽي به ڪنوار ماءُ تيار ڪرائي. ليڦن، سوڙين، خاص ڪري وهاڻن تي وڏو خرچ ڪن. هوندي تي هونگار آهي، تنهنڪري پڇنديءَ آهر، هڪ کان سؤ تائين پريل وهاڻا ناهين، جن ۾ ڪي ريشمي ۽ ڪي سوٽي ٿين. وهاڻا ٽُوهه جي پونگر يا ڪپهه سان پرائين، انهن تي سنڌيءَ جو تيل ڪم ڏسڻ وٽان ٿئي ٿو. جنهنڪري متن گهٽي لاڳت اچيو وڃي (۲).

---

(۱) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (۲) عبدالعزيز جوکيو، ٺٽين زاله گي، اپريل ۱۹۵۱ع.

ڳهوٽ ۽ ڪنوار کي عزيزن قريبن وٽان انهيءَ موقعي تي ڪپڙا، جورا، يا روڪ پئسا ٻ ملن؛ ان کي "ڏيپ" يا "ڀيجار" ڪري چون.

ٿر جي قومن ۾ هونءَ ته مائٽ، ڌيءَ کي ڪيترو ٻ ڪٺي ڏاج ڏين، پر هيٺيون سامان هر مائٽ لاءِ ڏيڻ لازمي ٿئي، جيڪو ڪيئن ٻ ڪري ڌيءَ کي ضرور ڏين.

زيور: والا، نسبيون، ڪنمال يا هسي.

ٿانئو: ٿالهي، وٽو، ديڳڙو، لوٽي، ڊاڪون، ٻَدنو.

ڪپڙا: پنج ٻَڙا يا سٿٿون، ڏهه ڪنجريون يا ڏهه چولا، ڏهه چُنيون، ڏهه پيٽيون (ڪنجرين سان گڏ)؛ هڪ سَوڙ، هڪ ٻڙاٽي، هڪ وهاڻو، هڪ فراسي ۽ هڪ رَلي.

ٻيو سامان: هڪ کٽ، هڪ سرائي، هڪ سٿُونا مينهن يا ڳئون وغيره.

ايڪيهو: هيٺ ڄاڻايل سامان کي ايڪيهو چون، جيڪو مائٽن طرفان ڌيءَ کي ملندو: ايڪيهه ٻَڙا يا سٿٿون، ٻائيتاليهه پيٽيون يا ٻائيتاليهه چولا، ۽ هنڌ.

ٻَچي: ڌيءَ کي جيڪي مائٽن کان ملي، انهيءَ کي ٻَچي چون. اهو سڀ سامان هڪ لٿين چُنيءَ ۾ ٻڌي ڏين.

مذڪور سامان ۾ ڪئورو يا وَٽو ڪين گڏين. وٽي ۾ ماني مهٽي ڌيءَ کي جدا هٿ ۾ ڏين، جيڪو هوءَ مهٽيل ماني سميت هٿ ۾ کڻي ويندي. پوءِ جڏهن ڌيءَ ساهرن ۾ پهچندي، تڏهن جنهن جي ڪوڙي پوندي، اها ڪوڙات ساڻ اها مهٽيل ماني هٿ سان آڻي ورهائيندي (١).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ ڪنوار کي مائٽن کان جيڪو ڏاج ملي، ان ۾ هيٺيون سامان ٿئي:

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ)

چوُنري چاڙهڻ وقت ڪي مائٽ چوُنري جي مٽ (ڳهاڳهرو، چٽني ۽ ڪنجري) ڏين، ڪي جهنبو ۽ ڪڙتي، ڪنجري جي عيوض ڏين. ڳهاڳهرو ڇيٽ جو ٿئي، پر ڪي مائٽ ڪاڏيءَ جي ڪپڙي جو ڪنيءَ ڪان رڳايل ڏين، جنهن کي "ڳهريچو" چون. ڪي غريب چوُنريءَ جي مٽ ۾ ڳهاڳهرو ڪونه ڏين، ان حالت ۾ ڇوڪريءَ کي ڪنهن مرد جي اچي مٿڻ پارائي، چوُنري چاڙهين ۽ اها وري چوُنري تان لهڻ وقت واپس ڏين، ۽ چٽني ۽ ڪنجري ڏين.

جيڪڏهن لانائا "مامهرو" آڻين، ته اهو سڄو سامان ڏين، نه ته پنهنجي گهران ڏين، جنهن ۾ سوَڙ، پٿرائي- جيڪا ڪنيءَ جي رڱيل ۽ ڪپهه پيل ٿئي (اها ڏينهن جو ڪا مائي ڪپهه پري تيار ڪندي، جنهن جي عيوض ڪيس هڪ رپيو، ناريل ۽ ڪجهه ڪارڪون ڏين)؛ ۽ پرت پريل ۽ ڪپهه وجهي تيار ڪيل وهاڻو (سوَڙ، پٿرائي ۽ وهاڻي تي ڇوَ ڪانه ٿئي)، ٿالهي، لوٽو ۽ سرميدائي. ڪي شاهوڪار هجن ته ڳڳر، موريو ٽامي يا پتل جو، ٽامي جو ديڳڙو، ڇروڙو، ڪنجهي جو وٽو، فراسي، هند جي چادر، گلاس وغيره ڏين.

اهو سڀ سامان ٻاهر اڱڻ ۾ کٽ تي رکن. هوءَ ڏهه ٻارهن سير مڱت تيار ڪري، ڳڳر پري، ناريل ۽ ڪوپڙلو، جنهن ۾ مگت ۽ رپيو وڌل ٿئي، ۽ جنهن کي ڪوڙاتن جو ڪوپڙلو چون، سو به آڻي رکن. ان بعد گرڙو سڄي ڳوٺ ۾ وڃي ڏيج ڏسڻ جي دعوت گهر گهر ڏئي اچي.

ان کان سواءِ مائٽ هي زيور به ڏين: لڪ لاءِ سونو ويندو يا ان جي عيوض ويهه ٽيهه رپيا. شاهوڪار هجي ته سئو- ٻه سئو رپيا روڪڙا ڏئي؛ لڪ لاءِ ٻولي؛ ڪرڪون يا ان جي عيوض چانديءَ جا جهنجهر، ٽڙا چانديءَ جا، ڏاوڻي چانديءَ جي، چندن هار يا چانديءَ جا ٽائٽ، هسي يا

طوق، دستهون، بازوبند، هٿ سنڪرو، ڪنن جا پوپٽ، پيرن جون پولريون وغيره.

اهو سڀ سامان هوند تي مدار رکي ٿو. ڪي سڀئي زيور ڏين، ته ڪي غريب وري مٿين زيورن مان جيترا پڄي سگهن اوترا ڏين. رنگا رنگي ٽڪرن مان تيار ڪيل هڪ رلي، جنهن کي "ڪوئي جي رلي" چون، ۽ ٻي اوني ڪمروُن، ڪي هڪ ڪمر ۽ ڪي وري ان جي عيوض پئسا ڏين. سس جي لاءِ سَڏُ ڏين، جنهن ۾ گهاگهرو، چنّي ۽ ڪنجري ٿئي. اهو سڀ سامان زالون ڏسي بس ڪن ته پوءِ گڏ ڪري رکن، جو ڇيڄ رواني ٿيڻ وقت ڪيس ڏين (١).

ٿر جي هندن ۾ گهوٽيتا، ڪنواري پانٽي جي ماڻي ڪائي رهن ته، يڪدم پڏلو پهچائڻ جو سعيو ڪن. پڏلي ۾ ڪنوار لاءِ ڪپڙا: ٻه پَڙا، ٻه ساڙهيون، ٻه جهنپا، ٻانهين، موڙ، ۽ ان کان سواءِ ڪٽڪ ڏهاڪو سير، کنڊ پنج سير، کارڪون سير کن، ڏونگهيون انڪل چوڏهن، چار پڙيون ٿين. اهو سڀ سامان هڪ ڪپڙي ۾ ٻڌل ٿئي، جيڪو ٻه چاچي ڪٽي ڪنواريتي جي گهر وڃن، موٽ ۾ ڪنواريتا هرهڪ کي ٻه ٻه رپيا اوڍائيءَ جا ۽ هڪ هڪ ناريل ڏين. مهيشورين ۾ گهوٽ گهوڙيءَ تي چڙهي، تنهن کان اڳ گهوٽيتا پري (پڏلو) خاص ماڻهوءَ هٿان موڪلين، جنهن لاءِ خاص لکيت ٿئي. گهوٽيتا، ڪپڙن ۽ زيورن جي يادداشت لکيت ۾ موڪلين، سامان پهچڻ تي ڪنواريتا لکيت ۾ پهچ لکي ڏين (٢).

گهوٽ کي ميندي لائڻ

شاديءَ رات ڪنواريتا، پنهنجي سائن سوٽن مان گڏ گهوٽ کي ميندي لائڻ جي رسم به ضرور ادا ڪن. زالون ڪنجهي

---

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو). (٢) ڪشولال گوڏ ٻار (ٿرپارڪر).

جي ٿالھي ۾ مينديءَ پسائي، ڳاڙھي ڪپڙي سان ڍڪي، هڪ ڪپي مٿي تي ڪٽائين، ۽ پوءِ ڳائيندڙيون وڄائيندڙيون ڇڳي ۾ اچن. جيئن ته گهوٽ کي اڳيئي مينديءَ لڳل ٿئي، تنهنڪري گهوٽ رڳو سونُ طور ساڄي هٿ جي ڇيچ مينديءَ مان ٻوڙيندو. ڪن هنڌن گهوٽ جي هٿن پيرن تي وري مينديءَ لائين، ۽ اها رسم مٽ سهاڳڻيون گڏجي پوري ڪن. پوءِ زالون اها مينديءَ موٽائي کڻي وڃن.

سنڌ جي جدا جدا هنڌن تان انهيءَ رسم بابت مليل روايتون هتي شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي خيرپور جي سماٽ ۾ "ڳائي ٻڌڻ" جي رسم ڪان پوءِ زالون مينديءَ کڻي، سهرا ڳائي گهوٽ ڏانهن اچن. اڳيان دهلاري، پٺيان پاڙ، اچي گهوٽ وٽ پهچن. انهن مان پنج يا مٽ ڇٽيون مينديءَ جو سهرو ڳائين ته ٻيون گهوٽ جي هٿن پيرن تي مينديءَ لائڻ شروع ڪن. اهڙيءَ طرح رسم پوري ڪري مارڪي ۾ موٽي اچن (١).

تعلقي واره جي تنئين ۾ پيڙي ڏيئي اچڻ کان پوءِ، گهوٽ جي سالي مينديءَ کڻي گهوٽ وٽ اچي، گهوٽ کان ان مينديءَ ۾ ڇيچ ٻوڙائي. پوءِ ڇيچ کي لڳل مينديءَ ڪپڙي سان لاهي ۽ ان جو لاڳ پنج رپيا وٺي وڃي. (٢)

ٿارُ

"ٿارُ" يعني "ٿالھ". ڪن هنڌن شاديءَ رات "ٿارُ گهمائڻ" جي رسم ادا ڪن. زالون ٽامي جو هڪڙو وڏو ٿالھ کڻي، ان ۾ ڪڻڪ جي آٽي جا مٽ ڏيا ٺاهي رکي،

(١) رحمت‌الله ولد ٻيـر (تعلقو خيرپور). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

ڳائي گيھ سان ٻارين. ان کان سواءِ ٽالھ ۾ مصري، ڪارڪون، ماڪي، نباتون ۽ ڪي ٻيون شيون وجهي، ڪوٺاري کان ڪٽائي، ڳوٺ جا ٻاڙا ۽ ڳھيون گھمائي گهر اچن.

انهيءَ رسم بابت سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هيٺين ريت آهن:

ٻيڙي ڏيکارڻ ۽ تيلاڙي جي سات کان پوءِ، ڪن هنڌن "گهڙي پرڻ" نڪرن ته ڪن هنڌن "ٽار گهمائڻ" نڪرن. زالون هڪ ٽالھ ۾ ڪڻڪ جي آٽي جا سٽ ڏيا، گيھ سان ٻاري، ڪوٺاريءَ (ڪوٺو ڪٽي هانڊڙ) جي مٿي تي رکائين. پوءِ اها ٽالهي گهمائي ڦيرائي گهوٽ وٽ ڪٽي اچن، ۽ ڪيس سات ڪن. ان کان پوءِ ڪارڪن جون مٺيون ڀري، ٽالهيءَ جي خالن ۾ وجهن (١).

تعلقي بدين ۾ ٽار جو سات تڏهن ڪن، جڏهن گهوٽ سرگس گهمي ڪنواريتي در تي اچي. هڪ ٻنگاريءَ ۾ چؤنري جي شڪل ٺاهي، ان ۾ سڳن سان آٽي جون ڳوڙهيون لٽڪائين (جن کي موتي چون). گهوٽيتيون ٽار ۾ هڪ هڪ ريبو وجهن، جيڪي آخر ۾ گهوٽ جي سالي کٽي (٢).

ٿر جي سينگهواڙن ۾ هڪ ٽالهيءَ ۾ آٽي جون چار ڳوڙهيون رکي، ان ۾ ڪپڙ يا چار جون فوٽ سوا ڪن چار سنهيون ڪاٺيون کوڙي چؤنري جي شڪل ٺاهين. ان ۾ گيھ جو ڏيئو ٻارين. ٽالھ جي هڪ ڪُنڊ ۾ ڪارڪون، ٻئي ۾ سينڌر ۽ ڏؤنرو، ٽئين ۾ سوپاري ۽ چوٿين ۾ مصريءَ جو ننڍو ٽُڪر وجهن (٣).

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٢) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٣) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

ٽارو ڪپڻ

گهوٽ کي چئني ماٺ ولي، چار زالون چادر جي چئني پلاندن کي جهلي، مٿي آپو ڪري هلن ۽ گهوٽ ان چادر هيٺان هلي. پوءِ کوٽ جي ٻاهران ڪنهن ڪنڊيءَ جي وڻ يا ٻئي ڪنهن سائي وڻ جي ٽاري گهوٽ جي هٿان ڪهاڙي يا ڪاتيءَ سان هڪڙي ئي ڌڪ سان وڍارائين ۽ موٽي اها ٽاري اچي ڪنوار جي در اڳيان کوڙائي ڇڏين.

انهيءَ رسم بابت سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

پوءِ سائين بعد ”ٽاري جو ساٽ“ ڪن. گهوٽيتيون زالون، گهوٽ ۽ ڪنوار جا پڳل ڏڪڻ، ڪنهن ڪرڙ وغيره جي ٻاڙ ۾ ڇڏي، ان جون ٽاريون ڀڃي اچن، جن مان هڪ ٽاري گهوٽ جي وهنجڻ واري دلي تي رکن ۽ ٻي ڪنوار واري دلي تي رکن (١).

گهڙي ڀرڻ جي رسم کان پوءِ زالون، گهوٽ کي وٺي سائو ٽارو وڍائڻ وڃن. ان وقت چار ڄڻيون گهوٽ جي مٿان ڪيسريو جهلي هلن ۽ دهلن سان گڏ گيچ به ڳائين. پوءِ ڪنهن سائي وڻ يا ٻوٽي وٽ سڀ اچي بيهن، جتي گهوٽ هڪ ئي ڌڪ سان آهو وڻ، ٻوٽو يا ان جو ڪوڏار وڍي، جو ٻاڻ سان ڪٽي، وري به ڳائينديون وڄائينديون موٽي اچن. گهوٽ اها ٽاري ڪنوار جي گهر تي آڇلائي ڇڏيندو (٢).

تعلقي ڪنڊياري جي سماٽن ۾ گهڙي ڀري موٽڻ وقت وات تان، گهوٽ جي بدران اهنر کي ڪنڊي جي هڪ ٽاري ڪپڻي پوي. جيڪڏهن هن هڪڙي ئي ڌڪ سان ڪنڊي نہ

---

(١) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار).

کپي تہ سيئي مائھو مٿس چڙرون کن. پوء اھا کنڊي ڪٽي اچي ڪنوار جي گھر مٿان اڇلين (١).

تعلقي وارھ جي چنن ۾ سومهڻي کان پوء مرد ۽ ضاعفائون گھوٽ کي ست پلئہ ڏئي، سهرا ڳائي، دھل وڄائي وڃي ڪنھن ڪنڊيء جي وڻ وٽ بيھن؛ پوء ان وڻ کي ست ڦيرا ڏيئي، گھوٽ ڪان ان مان ڏاري وڍائين. ڏاري وڍائڻ کي "فتح" چون (٢).

تعلقي وارھ جي تنين ۾ گھڙي پرڻ کان پوء ضائفاعون گھوٽ کي ست پلؤ ڏيئي، ڏاري وڍڻ لاء وٺي وڃن. بعضي انھن مان مرد بہ گڏ ھجن. گھوٽ ھٿ واري ڪاتيء سان ڪنڊيء جي ڪا ڏاري وڍي (٣).

تعلقي وارھ جي ميربحرن ۾ جڏھن لائڻ جو وقت ٿئي، تڏھن اھنر کي ڪنڊيء جي ڏاري ڪپڻ لاء موڪلين، ضاعفائون گھوٽ کي ست پلؤ ڏيئي، دھل ساڻ ڪري، سهرا ڳائي ڪنڊيء جي وڻ تي پھچن، جتي اھنر اک ٻئي ڏاري کپي چڏي. پوء اھا ڏاري ھو گھوٽ جي آڏو جھلي ۽ ھو رسمي طرح ان وڍيل ڏاريء کي ڏڪ ھڻي تہ ڪپجيو پوي (٤).

ٿر جي سماٽ قومن ۾ ڪنھن وڻ جو تازو ۽ سائو ڏارو وڍي، ميندي لائڻ ۽ وھنجارڻ وقت آئي گھوٽ ۽ ڪنوار جي مٿان جھلين يا کوڙين. بعضي تہ ڪپڙن ھارائڻ مھل بہ ڏارو کوڙين. انھيء جو مقصد آھي تہ گھوٽ ۽ ڪنوار ڏاري وانگر ساوا ۽ سکيا ھجن (٥).

ڏر جي مينگھواڙن ۾ گھوٽ کي ھڪ ھنڌ ڪپڙو وڇائي ويھارين، ۽ ڪنڊي جي وڻ جي ننڍي ڏاري پٽي، سندس اڳيان زمين تي ڏورو پاڻي ھاري کوڙين. پوء وڏيء ۾

---

(١) محمد پناھ ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو) (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارھ). (٣) ۽ (٤) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارھ). (٥) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

"ڪٽلر" ولي اچن (پاڇهريءَ جي الي ۾ ٿورو گيهه ۽ ڪنڊ وجهي گڏين ۽ ان کي ڪٽلر چون)، جوڪي لنهن پارن ۾ ورهائي ڏين. پوءِ گهوٽ، پهٽ مان ڪاتي ڪڍي، ٽاري جو هڪ چيڙو ڪپي هٿ ۾ جهلي، سڄي هٿ سان وڍي، ۽ ڏڪ هڻي سان يڪدم آڻي ڪڙو نئي. پوءِ زالون پيهي گيت ڳائين (١).

گهڙي پرڻ

شاديءَ رات گهوٽ ۽ ڪنوار کي ستن کوهن جي پاڻيءَ سان وهنجارين. جيڪڏهن ڪنهن هنڌ هڪڙو کوهه هجي، يا کوهه ناهي ته، پوءِ جيڪو پاڻي ملي، اهو ڪم آڻين؛ ۽ ڪوشش اها ڪن ته پاڻي ستن کوهن، ستن ترن يا ستن هنڌن جو هجي. اها پاڻي آڻڻ جي رسم هن طرح ادا ڪن:

اڌ رات جو گهوٽيتيون ۽ ڪنواريتيون زالون (سهاڳڻيون) ڳيچ ڳائيندي گهڙي کڻن. ڪنواريتيون گهوٽ جي وهنجڻ لاءِ گهڙي کڻن ۽ گهوٽيتيون وري ڪنوار جي لاءِ. گهڙين مٿان ڳاڙهي پوتي يا ڳاڙهي ڪپڙي جو چٽ ڪن. پوءِ زالون ستن کوهن تي وڃن ۽ هرهڪ کوهه مان ٿورو ٿورو پاڻي گهڙين ۾ پرين. جڏهن ستن کوهن جو پاڻي پري ڊنگ ڪن، تڏهن گهڙيون کڻي، ڳيچ ڳائينديون ڪاج ۾ اچن. مرداڻي چنيءَ ۾ گهوٽ جي وهنجڻ جو پاڻي اڳئي رکيل ٿئي. پوءِ ستن کوهن وارو پاڻي به آڻي ان ۾ وجهن؛ جنهن سان پوءِ گهوٽ کي وهنجارين. ساڳي طرح گهوٽيتين زالن جي پريل گهڙي وري ڪنوار جي وهنجڻ واري پاڻيءَ ۾ وجهن.

ڪن هنڌن وري فقط ڪنوار جي وهنجڻ لاءِ گهڙي پرين. سيئي زالون ڳيچ ڳائينديون ڪنهن کوهه تي اچن؛ جتي ڪين ڪو مرد ماڻهو گهڙي پري ڏئي؛ جيڪا وري

(١) رائچند هريجن (تعلقو چاچرو).

ڳوچ ڳائيندي گهر ڪٺي اچن. پوءِ انهيءَ پاڻيءَ سان پيو پاڻي ملائي ڪنوار کي وهنجارين.

انهيءَ رسم بابت سنڌ جي جدا جدا هنڌن کان مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي حيدرآباد جي سمائن ۾ ٽاري وڍڻ جي ساٿ کان پوءِ وري گهڙي ڀرڻ جي رسم ادا ڪن. هن ساٿ ۾ هڪ ڪٺو ڪٺي، ان جي اڳيان پاسي واري هڪ ڪنڊ ۾ ڳنڍ ڏيئي تلوار تي جهلين ۽ باقي ٽن پاسن کي ڪاڻن تي جهلي، ان جي هيٺان گهوٽ ۽ ڪنوار جي طرف جون ٻه گهڙيون ڪٺي هلن. گهوٽ جي گهڙي ڪنواريتن جون زالون، ۽ ڪنوار لاءِ گهڙي گهوٽيتيون زالون کڻن. انهن ۾ چانور، ڪارڪون وغيره وجهي، انهيءَ ڪٺي هيٺان جهلي، ڪنهن کوهه تان ڀرڻ وڃن. پوءِ انهن گهڙن ۾ آندل پاڻيءَ سان ڪنوار ۽ گهوٽ کي وهنجارين (١).

تعلقي ٽنڊي الهيار طرف شاديءَ جي رات، ٻيڙي ڏيڪارڻ ۽ تيلاڙي جي ساٿ کان پوءِ هڪڙي ڏڪي يا ٽنڊي دلي ڪٺي، اٺ ڏهه زالون گڏجي دهلن دمامن سان کوهن تان پاڻي ڀرڻ وڃن. هڪ کان وٺي ستن کوهن جو پاڻي جمع ڪن، جنهن سان پوءِ اچي ڪنوار کي وهنجارين.

”گهڙي ڀرڻ“ لاءِ وڃن هڪ رستي کان ته موٽن وري ٻئي رستي کان. ان وقت دهان ۽ شرنائن سان گڏ، زالون ڳيچ به چونديون هلن. انهيءَ رسم کي ”گهڙي گهمائڻ“ به چون (٢).

تعلقي ڪنڊياري ۾ عام طرح گهوٽ ۽ ڪنوار کي وهنجارڻ لاءِ به گهڙا ڀرين، جيڪي اهنر ڀري. ان لاءِ ڪاج جون زالون، دهلاري ساڻ ڪري، جيڪو اڳيان دهل وڄائيندو و

---

(١) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٢) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

هلي، ۽ ٻويان پاڻ سهرا ڳائينديون، ڪوهه تي اچي ويهن، بعضي مرد ٻه ساڻن گڏ هجن. ڪوهه مان دلا اهڙ ڀري، ۽ زالون وري لٿل ميندي ۽ ڏيکن جا ٽڪر ڪوهه ۾ اڇلائين. ان بعد وري اکيان دهلاري، ٻويان مرد، ڪيچ ڳائيندي موٽي اچن (۱).

تعلقي خيرپور جي سماٽن ۾ چار عورتون، چار ڏکها ڪانا کڻي، انهن جي چوٽين ۾ هڪ چادر جون چارئي ڪنڊون ٻڌي، چنيءَ وانگر ٺاهين. پوءِ چارئي ڪانا جهلي هلن، ۽ چادر جي هيٺان گهوٽ هلي، ان سان گڏ هڪ عورت مٿي تي ٽڪر جي دلي کڻي هلي، ان دليءَ جي مٿان ٽڪر جو ٽپو ۽ مٿان وري ڍڪڻي رکن، پر ٻئي ٿانو خالي هوندا. گهرٽ جي ٻاهران، ٻه مٿو ڪن قدمن تي هڪ شخص وڏو دلو پاڻيءَ جو ڀري اڳيئي رکيو ويٺو هوندو. پوءِ آهي زالون ڳائيندي وڃائيندي، ان ڀريل گهڙي مان آها دلي ۽ ٽپو ڀرين. وري ساڳي زال مٿي تي رکي ۽ سڀئي واپس ورن (۲).

ٻرٽي واري رات، چار ڇوڪريون هڪ ٻوتيءَ جي چڻن پلاندن کي جهلي هلن ۽ ان ٻوتيءَ هيٺان هڪ ڪنواري ڇوڪري، مٿي تي هڪ ننڍي دلي کڻي هلندي، پوءِ ڪنهن ويجهي مسجد ۾ اچي، آتان آها دلي پاڻيءَ جي ڀري، وري ان ساڳي ٻوتيءَ هيٺان مٿي تي رکي، اچي گهر پهچن. اهو سڄو وقت، دلي کڻي وڃڻ ۽ ڀري اچڻ جو ڪيچ، موقعي جي مناسبت سان ڳائين. اها مسجد مان ڀري آندل دلي ڪنهن کٽ يا منجهه تي آڇت رکن ۽ پوءِ ان ۾ پيو پاڻي ملائي، ڪنوار کي وهنجارين (۳).

---

(۱) محمد پناهه قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (۲) رحمت الله (تعلقو خيرپور).
(۳) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

ٿر جي سمائن ۾ شاديءَ جي رات کي "مهرات" ۽ "گهڙيءَ جي رات" ڪري سڏين. ان رات ڪنوار پنن طرفان هڪ ڪورو دِلو يا دِلي پاڻيءَ جي ڀري، ڪنهن ڪنواري ڇوڪريءَ جي مٿي تي رکي، زالون ڳيچ ڳائيندي يون، کڻي اچي ڪنهن پاڙي واري جي گهر رکن. ان گهڙيءَ جو مُنهن ڳاڙهي ڪپڙي سان ٻڌي ڇڏين. صبح جو جڏهن گهڙي کڻڻ اچن، ته جن جي گهر گهڙي رکيل هوندي، سي گهڙيءَ کي ڳاڙهي ڪپڙي جي اوڍاڻي ڪن، پوءِ آيل زالون اها گهڙي کڻي واپس ٿين. موٽڻ وقت به اها گهڙي هڪ ڪنواري ڇوڪريءَ کي مٿي تي کڻائين، ۽ چار مرد، آها اوڍايل چُنّي يا ڪپڙو مٿان جهلي هلن. ان چُنّيءَ جي هڪڙي ڪنڊ ۾ ڪاتي، ٻيءَ ۾ ڇهيرالو ٻڌن، ۽ باقي ٻن ڪنڊن ۾ خالي ڳنڍيون ڏيئي، اهڙيءَ طرح ڳائيندا وڄائيندا اچي ڪنوار جي گهر پهچن. پوءِ ان پاڻيءَ سان ڪنوار کي وهنجارين (١).

ٿر جي ميگهواڙن ۾ پرڻي ٿيڻ جو هڪ سهاڳڻ زال، ٺڪر جي ننڍي لوٽي يا گهڙي، کوهه، تلاءَ، پري، چاچي، مامي يا ڀاءُ جي گهر رکي اچي. پوءِ اٺ ڏهه زالون گڏجي، هڪ ننڍي ڪنواري ڇوڪريءَ جي مٿي تي رسيءَ جي سينڌي رکي، ان تي ونّيءَ ۾ ڇانور، ڳڙ ۽ وٽاڪ وجهي رکن، ۽ مٿانس هڪ ڪپڙو ڀَرَ وانگر جهلين. ان ڪپڙي جو هڪ پلاند هڪڙو ڪنوارو ڇوڪرو ۽ ٻيو پلاند ڪا پرڻيل زال جهلي، باقي به پلاند هيٺ لڙڪيل ٿين. پوءِ زالون دهلن سان ڳيچ ڳائينديون اڳتي هلن، ۽ سڀئي اچي تورڻ وٽ بيهن. آتي هڪ زال، ڇوڪريءَ جي مٿي تان وٽي لاهي، تورڻ جي وچ مان لنگهائي، وري ڇوڪريءَ جي مٿي تي رکن، ۽ پوءِ وري اڳتي هلن، ۽ اچي دلي واري جاءِ تي پهچن.

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

آتي هڪ سهاڳڻ، ڇوڪريءَ جي مٿي تان وٽي لاهي، اتي رکيل پاڻيءَ جي ڀريل گهڙي، ڇوڪريءَ جي مٿي تي رکي، ۽ وري گهڙيءَ مٿان اها وٽي رکي. پوءِ وري ٻه ساڳيءَ طرح ڪيچ ڪرائيندي ون واپس موٽن. ان رسم کي "لوٽي ڀرڻ" يا "گهڙي ڀرڻ" چون. اهي زالون موٽندي به تورڻ وٽ اچي بيهن، جتي ڪرڙو، ڇوڪريءَ جي مٿي تان لوٽي ۽ وٽي لاهي، تورڻ هيٺان لنگهائي، وري ڇوڪريءَ جي مٿي تي رکي. پوءِ ڪنوار جي گهر اچي، اها وٽي ۽ لوٽي، زالون ڪٺي هڪ جاءِ تي وچي رکن، جيڪا اڳ ۾ ئي ان جي رکڻ لاءِ مقرر ٿيل هوندي (٢).

گهوٽ کي وهنجارڻ

نڪاح بعد گهوٽ کي وهنجارڻ جو سعيو ڪن. ڪنواريتن مان ٿيل ميٽ ڪجي اچي. گهوٽ کي صندلي يا منجيءَ تي ويهاري وهنجارين. ڪٿي ڪٿي ڪاري تي ويهاري حجام وهنجاري. وهنجڻ کان پوءِ گهوٽ جا لٿل ڪپڙا حجام کٽي ۽ گهوٽ وري نوان ڪپڙا پائي.

انهيءَ رسم تي سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هن ريت آهن:

تعلقي ڪنڊياري جي ڪن قومن ۾ گهوٽ مٿنهن ۾ اچي ته سيٺي ماڻهو آٽي سندس آجيان ڪن. پوءِ حجام، اهنر جي ڀري آندل گهڙيءَ جي پاڻيءَ سان گهوٽ کي وهنجاري. بعضي فقط وضو ڪرائين. اونهاري ۾ وهنجڻ ضروري سمجهن، باقي سرديءَ جي موسم ۾ اڪثر وهنجارڻ کان پاسو ڪن؛ چون ته وهم ڪن ته وهنجڻ جو پاڻي اگر گرم ڪبو ته گهوٽ ڪنوار پاڻ ۾ ڪونه ٺهندا.

وهنجڻ وقت ڪي ماڻهو گهوٽ کي صندليءَ تي، ته ڪي کٽ تي، ته ڪي وري ڪاري تي ويهاري وهنجارين.

---

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

وهنجڻ وقت زالون سهرا ٻڌي چون. ڪن هنڌن گهوٽ کي جهمنڻيءَ تي ويهاري وهنجارين. جهمڻي کٽ جي نموني ٺهيل ٿئي، جنهن ۾ واڻ بدران تختا لڳل ٿين، پر اهي جدا جدا ٿين. گهوٽ جا لٽل لٿا، سواءِ پٽڪي جي حجم کي، ۽ پٽڪو مگٽهار کي ملي (١).

تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ صبح جو سوير راڄ اچي گڏ ٿئي، پوءِ گهوٽ کي هر تي چاڙهي ترڙ ڪرائين. هر تي چاڙهڻ جو مطلب هي ڪين ته سدائين هر تي قدم هجيس. ترڙ ڪرائڻ کان اڳ گهوٽ کي مٿي ۾ چنڻ (چندن) وجهن، جنهن کي "لوڻ" چون. ان وقت جي گهور چاچين کان وٺن. ترڙ ڪرائي، ڪپڙا پارائي، پوءِ گهوٽ کي ڌُهري ٻڌن. جنهن جو مطلب اهو ڪين ته وٽس سدائين جهجهو سون هجي. ان بعد کيس اجرڪ پارائي، ان جي مٿان زناني بوچڻي اوڍائين، جنهن کي "ٻيٽ" چون، ان جو مطلب اهو ڪين ته جيئن اهي ٻئي ڪپڙا مليل آهن، تيئن گهوٽ-ڪنوار ٻه پاڻ ۾ مليا پيا هجن (٢).

تعلقي وارهه جي چانڊين ۾ ٽپهريءَ ڌاري گهوٽ کي وهنجاري، ڪپڙا پارائي، آن ڪوٺي جي سامهون آڻي ويهارين، جتي ڪنوار ويٺل هوندي. آني گهوٽ جي سالي اچي فقط گهوٽ جي چيچ کي ميندي لائي ۽ ان جي عيوض ڪجهه لاڳ وٺي. پوءِ گهوٽ وٽس ته ڪجهه دير آني ويهي، وٽس ته ٻاهر هليو وڃي. وهنجارڻ وقت ڪنوار وارو رئو، گهوٽ جي مٿان ڪاتين ۾ جهلي بيهن. گهوٽ کي ڪپڙا اڪثر سفيد پارائين (٣).

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) علي اڪبر لغاري (تعلقو سنجهورو). (٣) غلام رسول چتوئي (تعلقو وارهه).

ٿر جي سماٽن ۾ گهوٽ کي ڇني ۾ نيڻ کان اڳ حجام يا مڱڻهار گهوٽ کي وهنجاري، ان بعد گهوٽ کي نوان ڪپڙا اوڍائين. گهوٽ جي بدن جا لٿل ڪپڙا ۽ جتي حجام کڻي، جيڪو رواج موجب سندس لاڳ ٿئي. ان بعد گهوٽ کي موڙ ٻڌي ڇني ۾ ويهارين. بعضي گهوٽ کي پراڻن ڪپڙن تي ئي موڙ ٻڌي ڇني ۾ ويهارين (١).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ تيلاڙي کان پوءِ اٺوهار ۽ ٻيا ڇوڪرا، گهوٽ جي مٿي ۾ ميٽ وجهي ڌوئارين. گهوٽ ٺڪر جي وڏي ڪونڊي ۾ ويهي سنان ڪندو. ميٽ ڇوڪرا وجهن ۽ ڌوئي هو پاڻهي. گهوٽ کي سنان لاءِ پاڻي به اهي ڇوڪرا ڏين. گهوٽ مٿو ڌوئيندو ۽ وهنجندو رهندو، تيسين سندس پاڻر، پيئرون، مٽ مائٽ آسي اچي مٿانئس گهورون گهورين ۽ اُن ڪونڊي ۾ وجهن، جنهن ۾ گهوٽ ويٺو وهنجندو. اهي پيسا اٺوهار ڪونڊي مان ڪڍي پاڻ وٽ رکي ۽ پوءِ سنيالي گهوٽ کي ڏئي (٢).

گهوٽ کي ڪپڙا ڍڪائڻ

گهوٽ جي وهنجي ويهڻ کان پوءِ زالون ڳيچ ڳائينديون، سندس ڪپڙا ڇني ۾ کڻي اچن. وڳي ۾ سٿڻ، قميص يا پهراڻ، پڳ، جتي ۽ رومال ٿئي. اهو وڳو ڪن هنڌن تي ڪنواريتا پاڻ ڏين ته ڪٿي وري گهوٽ پنهنجي مرضي موجب ٺهرائي. وڳي ڍڪائڻ مهل راڄ کان اجازت وٺن. ڪپڙا حجام اوڍائي ۽ گهوٽ جا لٿل ڪپڙا، لاڳ طور پاڻ کڻي. انهيءَ موقعي تي گهوٽيتا گهور وجهن.

گهوٽ جي ڪپڙن ڍڪڻ جي رسم، سنڌ جي جدا جدا هنڌن تي هيٺين ريت ادا ڪئي ويجي ٿي:

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

(٢) راڻچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

تعلقي بدين طرف مـوڙ پڌڻ کان پوءِ گهوٽ کـي سندس عزيز ياليون ڇني ڏانهن وٺـي وڃـن، جتي راڄ جا ماڻهو ۽ راڄ برادر جـو پريو مڙس موجود هوندو. گهوٽ ڇني ۾ اچي ڪپڙا پائي، جيڪي ڪيس ڳوٺ جو پريو مڙس پارائي. ان مهل جيڪا گهور پري سا گهوٽ کٽي.

گهوٽ کي پڳ ٻڌائڻ مهل پائرن کان موڪل وٺن. پڳ جو پهريون ور مرشد يا راڄ جو چڱو مڙس ڏئي، پوءِ گهوٽ پاڻهي ٻڌي. ان مهل زناني مـارڪـي ۾ زالـون ڳيچ ڳائين (١).

تعلقي ٽنڊي الهيار ۾ نڪاح کان پوءِ جيڪين حجام گهوٽ کـي ڇني ۾ وهنجاري، تيسين زالون گهوٽ جا ڪپڙا ڳائي وڃائي ڇني ۾ کٽي اچن. جيسين گهوٽ پيو وهنجندو، تيسين اهي به پيون ڳيچ چونديون. آخر گهوٽ وهنجي اچي ڪپڙا پهري. ان وقت به زالون ڳيچ چونديون، پر هر ڪپڙي (سلوار، قميص، پٽڪي وغيره) لاءِ جدا جدا ڳيچ چون. گهوٽ جـي شاديءَ جي وڳـي کـي "سروپا" به چون (٢).

تعلقي ڪنڊياري جي سماٽن ۾ گهوٽ وهنجڻ بعد ڪپڙا پهري. اول ڪاڇ پائي، ان بعد گنجي، قميص ۽ پٽڪو. پٽڪو پاڻ ڪونہ ٻڌي، پـر ان جو پهريون ور مرشد يـا چڱي مڙس کان ڏيارين، پوءِ هو پاڻ ٻڌي. آخر ۾ جتي پائي. لٽن پائڻ وقت زالون سهرا چونديون رهن (٣).

تعلقي وارهه طرف ميربحرن ۽ ٽنين ۾ گهوٽ جو وڳو هن طرح ڪن: اچي چادر جي گوڏ، پٽڪو ڳوٽريءَ سان (ڳوٽري پرت پريل ۽ ٽڪون لڳل، جنهن ۾ لڱنگ، ڦوٽا،

(١) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٣) محمد پناهہ ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

آٿ ڪچور ۽ ڪپ ڪچور خوشبوءِ لاءِ وجهن، قميص، ريٿو ۽ رومال. اهنر کي به انهيءَ موقعي تي ريٿو ڏين (١).

ٿر جي سمائن ۾ وهنجڻ بعد گهوٽ کي شاديءَ جا نوان ڪپڙا ڍڪائين، جيڪي گهٽو ڪري ڪنوار پيتا ڏين. بعضي اهي ڪپڙا گهوٽ جي عزيزن، جهڙوڪ چاچي، مامي يا سؤٽ وغيره طرفان ڏيڻ ۾ اچن، جي نه ته خود گهوٽ جي خرچ تي تيار ٿين. ڪپڙن پهرڻ مهل زالون ڳاهٽ ڪري گهوٽ جي ڪٽ تي بيهي ڪپڙن جو ڳيچ ڳائين ۽ جيسين گهوٽ ڪپڙا پهري وٺي تيسين ڳائينديون رهن. ڪپڙن پهرڻ کان پوءِ گهوٽ مٿان "پٽ" وجهي آن تي موڙ ٻڌن.

پٽَ: ٻه چٽيون، هڪ ريشمي هڪ ڪنهبي هڪٻئي مٿان ملائي رکن، گهوٽ توڙي ڪنوار کي شاديءَ جي وڳي ڍڪڻ کان پوءِ پٽَ اوڍائين (٢).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ گهوٽ جي وڳي کي "ٻاگو" يا "ساهو" چون. ٻاگي ۾ اڇو يا ڳاڙهو پٽڪو (جنهن کي "مورهيو" يا "مولهيو" چون) يا لونگي، انگرکو يا قميص ۽ ڪوٽ، ۽ سلوار ٿئي. چيلهه تي ڪمر-بندڻو ٻڌن (ڪمر-بندڻو ڊگهو ڪپڙو ٿئي، جنهن جا ٻئي چيڙا پرت پريل ۽ ٽڪن سان مڙهيل ٿين. اهو ڪپڙو چيلهه ۾ وراڪو ڏيئي ٻڌن ۽ چيڙا هيٺ گوڏن تائين لٽڪائي ڇڏين). ان موقعي تي ساهرن کان مليل ملير رکي، مٿان چٽي (جنهن کي لاڏا کهنبي چون) وجهي، مٿان ٻوڪاڻي وجهن، اهي ڪپڙا به ٻاگي ۾ شامل ٿين. اهي ڪپڙا گهوٽيتا پاڻ ٺهرائين، ٻر بعضي گهوٽ جي پيءُ ۽ پيٽوڊيو به ٺهرائين. مهرات جي ڏينهن

---

(١) غلام رسول چتوڻي (تعلقو وارهه).

(٢) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

صبح جو اهي ڪپڙا، اڱڻ ۾ هڪ ڪٽ تي رکي، ڳُڙي هٿان سڄي ڳوٺ کي ساهو ڏسي وڃڻ لاءِ سڏ ڏين، ان بعد گهوٽ ڪپڙا پائي.

گهوٽ جي پيءُ کي ساهي ڪرڻ جي عيوض سُونا ڏکي يا سونَ جون ڪُڙڪون، سَڏ (يعني چِٺيُ، ڳاڳهرو ۽ ڪنجري) ڏين (١).

گهوٽ جو موڙو

گهوٽ جو موڙو، پرت پرديل هڪ ڳوٿريءَ ۾ پيل ٿئي. موڙي ۾ سوپاريون، مصري جون ٽڙون، لونگ، ڦوٽا، بادامين جا ٻيجا، ڪاريون ڏاکون وغيره پيل ٿين. اها مُوڙي واري ڳوٿري گهوٽ کي سرگس ڪان اڳ ۾ ڪپڙن سان ڳنڍ ملي، جيڪا هو ٻنڪي ۾ ٻڌي يا هٿ ۾ ڪٽي ۽ لاٿن تائين اها ڳوٿري پاڻ وٽ ئي رکي. لاٿن ڪان پوءِ گهوٽ، اها ڳوٿري ڪٽي چني ۾ اڇي، جتي دوستن ۽ عزيزن کي ان مان مُوڙو ورهائي ڏئي. دوست احباب وري ان موڙي جي عيوض هڪ ڪان ڏهن رپين تائين ڪيس موڙو ڪري ڏين. باقي بچيل موڙو، ڳوٿريءَ سوڌو گهوٽ آئي ڪنوار کي ڏئي. ڪنوار به اهو پنهنجين سهيلين ۽ عزيزيائين کي ورهائي ڏئي، جنهن جي عيوض هرڪا عزيزياڻي يا سهيلي هڪ ڪان ڏهن رپين تائين موڙو ڏئي. موڙي واري ڳوٿري بهرحال ڪنهن به حالت ۾ خالي ڪونه ڪن، ڪجهه نه ڪجهه موڙو ان ۾ ضرور بچائين. (٢)

موڙ ٻڌڻ

ڪپڙن پهرڻ ۽ پڳ ٻڌڻ ڪان پوءِ گهوٽ کي "موڙ" يا "سهرا" ٻڌائين. زالون، ٿالهيءَ ۾ موڙ رکي، ڳائي وڃائي

---

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو). (٢) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

ڇٽيءَ ۾ کٽي اچن. پوءِ راڄ جو ڇڳو مڙس آڻي راڄ کان موڙ ٻڌڻ جي موڪل گهري. موڙ گلاب ۽ موتيءَ جي گلن مان ٺاهين. ڪٿي ڪٿي ڪوڏين ۽ موتين جي لڙهين مان به ٺاهين، جنهن جي ٻنهي مقيش، زري ۽ ڀرت وغيره مان سينگارين. شهرن ۾ گلن ۽ روغني ٻنن مان پڻ موڙ ٺاهين. موڙن يا سهرن ٻڌڻ مان مبارڪن جي ڏم لڳي ويندي. موڙ ٻڌي مٿان ڀيٽ ڏيکارين. ڀيٽ ۾ هڪ ڀرت ڀريل بوڇڻي ۽ ٻي هيڊي يا ليلاري رنگ جي ڪنهبي پوتي ٿئي. ڪٿي ڪٿي گهوٽ جي ڪپڙن ڏيڻ بعد ڳانن ۽ موڙن جي گهور به وڃن.

موڙن ٻڌڻ متعلق ڪن هنڌن تان مختلف روايتون مليون آهن، جيڪي هيٺ ڏجن ٿيون.

تعلقي بدين ۾ عام طور زالون ڪنوار کان ڏکي پڇائي، پوءِ گهوٽ جي موڙن جو سعيو ڪن. موڙ ڳائي وڄائي کٽي اچن ۽ ان موڙن واري ڀڙي ۾ کهنبو، ٻانڌي، گنڌي به کٽي اچن ۽ اچي گهوٽ کي ٻڌن. موڙن ٻڌڻ مهل ڳيچ به چون (١).

تعلقي کنڊباري ۾ عام طور ڪپڙي جي هڪ ٻٽي، تقريباً ٻه انچ ويڪري ۽ ستائيت انچ ڊگهي کٽي، ان تي ٽيڪون هڻن ۽ ٻنهيءَ ۾ ڳاڙهن، ڦيڪن ۽ اڇن مٽين ۽ گلن ڦلن جون ڇاڙهون (لڙهيون) ٻڌي هيٺ لڙڪائي ڇڏين. رات جو جڏهن سڀ ڇاڇي پٽ کائي واندا ٿين، تڏهن گهوٽ جي طرفان راڄ کي موڙن جو سڏ ٿئي. راڄ جي گڏ ٿيڻ تي ڪنواريتن مان موڙ اچن، جيڪو حجم کٽي اچي. گهوٽ جي ٻنڪي تي ڪو بوڇڻ ٻڌي، ان جي مٿان موڙ امڙي

---

(١) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين).

طرح پڻ جيئن اها پني نراڙ تي ٻڌي ۽ موتين جون لڙهيون مٿنهن تي ٻڌن.

موڙ مرشد کان ٻڌائين. موڙ ٻڌڻ بعد راڄ کان موڙن جي گهور وٺن. هڪڙي گهور ڏيو ڏيو جيڪا حجم کٽي ۽ ٻي گهور مرشد جي وٺن، جنهن ۾ چڱا سگهيا ماڻهو پنج ڇهه ڏيئا ۽ غريب هڪ ٻه ڏيو مرشد جي اڳيان رکن.

تعلقي کنڊياري طرف چنن، ڪولدرن، پٺين، (کن) سيدن، قريشين، ميمڻن، قاضين ۽ (کن) مومن ۾ موڙن ٻڌڻ جو رواج ناهي(١).

تعلقي واره جي ڪلهوڙن ۾ موڙن ۾ لونگ، ڦوڏا ۽ پٽ جا گل پڻوتل تين. موڙن ٻڌڻ مهل گهوٽ کي چني مان وٺي وڃن. گهوٽ کي موڙ سنڌس ڀيڻ يا ڪا ٻي عزيزياڻي ٻڌي. موڙن ٻڌڻ مهل کيس هڪ ڳوٿري ٻه ڏين جنهن ۾ لونگ، ڦوڏا وغيره سرهاڻ لاءِ پيل هوندا. موڙن ٻڌڻ کان پوءِ گهوٽ وري اچي چني ۾ ويهندو(٢).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ گهوٽ کي موڙن ٻڌڻ وقت ڪڻهن ۾ ساهرن کان مليل ملير رکي، مٿان چنني وجهن، جنهن کي ”لاڏا ڪنهني“ چون. اهو چار پنج فوٽ ڪن ڊگهو ۽ اڌ فوٽ ڪن ويڪرو ڪپڙو ٿئي، جنهن جي چيڙن تي چاري، ٽيڪن ۽ ڀرت جو ڪم ٿئي(٣).

تيلاڙي جو سات

تيلاڙي جو سات گهوٽ ۽ ڪنوار ٻنهي کي ڪن، ان گهوٽ کي شاديءَ جي رات کان هڪ ٻه راتيون اڳي ٿئي، ۽ ڪنوار کي شاديءَ رات. هن سات ۾ ڪنوار کي منجيءَ تي ويهاري، سهاڳڻيون زالون ۽ عزيزياڻيون ماکي ۽ سٿرهي

(١) محمد پناهه قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٣) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

ٿهل سان آگريون ٻوڙي سندس مٿي تي مکين ۽ ڪپهه جي ٻوٽين سان ڀڙا ڀني سندس مٿي تي آڇلين، جيڪي پيهه ڇوندي.

گهوٽ کي ٽيلاڙي جو ساٽ هن ريت ڪن:

هرهڪ سهاڳڻ تيل ۽ گيهه سان ڌهڻي آگريون ٻوڙي، ڀهريائين گهوٽ جي ساڄي ڀير جي ڀئي تي رکي ۽ پوءِ ساڄي گوڏي تي، ان بعد ساڄي ڪلهي تي، پوءِ نراڙ تي ۽ پوءِ وري کابي ڪلهي تي، ان بعد کابي گوڏي تي ۽ آخر ۾ کابي ڀير جي ڀئي تي رکي. تيسين ٻيون زالون هي الفاظ چونديون رهن: "تيل تيلاٽيڙو- جئين لاڏا تون". هي ساٽ ست سهاڳڻيون ڪن (١).

ٿرجي هندن ۾ هن رسم کي "تيلاهو" چون، جنهن ۾ سهاڳڻيون گهوٽ کي منجيءَ تي ويهاري تيل جو ساٽ ڪنديون. گهوٽ کي مٿي کان وٺي پيرن تائين تيل لائڻ جو ساٽ ڏيندو. ان بعد گهوٽ سنوارت ڏهرائي، تيل ميٽ سان وهنجي، نوان ڪپڙا (ساهو) ڍڪيندو. ان وقت عزيز قريب گهورون گهوريندا، جيڪا حجم ۽ مڱڻهار پاڻ ۾ ورهائي ڪندا. گهور بعد گهوٽ اچي ٻاهر اڱڻ ۾ هڪ خاص گادي پيل منجيءَ تي ويهندو، جتي ڏينڊ پولدي.

مينگهواڙن ۾ پيلن ۾ به "تيلاهي" جو ساڳيو رواج آهي. جنوئڻ جي پٽ ڪارائڻ بعد، گهوٽ ساڳين سوٽن سائن سان تهل ميٽ ڪري، سنان بعد نوان ڪپڙا ڪري ڇني ۾ ڏينڊ وٺڻ لاءِ اچي ويهندو (٢).

ميندا ڪوڻ

ڪنوار کي وهنجارڻ ۽ شاديءَ جو وڳو ڍڪائڻ کان اڳ ڪنوار جا ميندا ڪوڻ جي رسم ادا ڪن، جيڪي

---

(١) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٢) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ڪنوار پٽي جي نشاني سمجهيا وڃن. ميندي جي شروعات کان ولي ڪيا ڙي ٿائين، ڪنن ۽ نراڙ جي مٿان مهنڊين جون ڪئنون مڙهيل ٿين. عام طور ڪنوار کي سينگارڻ ۾ به گهوٽيتيون گهڻو حصو وٺن. ڪنوار جا مينڊيا کولڻ لاءِ گهوٽيتن جون ست سهاڳڻيون آئن، جيڪي مينڊيا به کوليندڻيون ويندڻيون وڃن ۽ ساڳئي وقت انهيءَ موقعي جا سهرا به چونديون رهنديون. ڪوهستان ۾ اٺين جي سات کان پوءِ زالون مڙي سڙي ڪنوار جا مينڊيا کولين.

ڪنوار کي وهنجارڻ

ڪنوار کي وهنجارڻ جي رسم عموماً اڌ رات يا ان کان پوءِ ڪن. مينڊيون کولڻ کان پوءِ، ڪنوار کي پاٽ، ڪونڊي يا ٿالهه ۾ ويهاري، تيل ميٽ مَکي وهنجارين. پاڻي موسم سارو ٿڌو يا گرم رکن، جنهن مان ستن کوهن مان پريل گهڙيءَ وارو پاڻي ملائين. ڪنوار جي وهنجڻ کان پوءِ اهو پاڻي ڪنواريتيون ساندي رکي ڇڏين. جڏهن گهوٽ سرڪس ڪري اچي ڪنواريتي در تي پهچي، تڏهن اهو پاڻي، سوڻ خاطر، ان جي پيرن ۾ هاري ڇڏين.

ڪنوار کي وهنجارڻ وقت ٻيا به سات سوڻ ڪن، جيڪي هن ريت آهن:

تعلقي واره ۾ ڪن هنڌن ست ڏاڏي پوٽيون ڪنوار کي پهرين هڪ ڪاريءَ جي چوڏاري ست اَبتا ڦيرا ۽ ست سبتا ڦيرا ڏيارين، پوءِ ان ڪاريءَ تي ڪنوار کي ويهاري وهنجارين. ان بعد ڪنوار کي شاديءَ جا ڪپڙا گهوٽيتيون ڍڪائين (١).

تعلقي واره جي چانڊين ۾ ڪنوار کي وهنجارڻ کان اڳ ڪکن ڪانن مان ننڍو ڪوٺو ٺاهين، ۽ هڪڙو هنو

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

آلي ڪولي جي مٿان رکن. پوءِ ڪنوار کي اُن هٿني تي ويهاري وهنجارين (١).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ ڪنوار کي سنڌ س سهيليون وهنجارين (٢).

ڪوهستان ۾ شاديءَ جي رات آمر ويل سهاڳڻيون ڪنوار کي وهنجارين ۽ وهنجارڻ وقت ٻه خاص ڳيچ ڳائين. وهنجارڻ کان پوءِ ڪنوار کي وٽي اچي ڪپڙا ۽ زيور پارائين ۽ ٻيو هار سينگار پڻ ڪرائين. ڪپڙن ۽ زيورن پارائڻ وقت ٻه ڳيچ ڳائيندڙيون رهن. تنهن کان پوءِ سهاڳڻيون ڪنوار کي "چڊائين". چيڊ ڪرڻ ۽ ڪپڙن زيورن پارائڻ جو ڪم ڪنوار ماءُ گهر اڳيان کوڙيل مائي ڏار اڳيان ڪن. ان بعد ڪنوار کي سرهو تيل هڻن، جنهن کي "چيڪيهه" چون (٣).

ڪنوار کي ڪپڙا ڍڪائڻ

وهنجارڻ کان پوءِ، حجامڻ ڪنوار کي ڪپڙا ڍڪائي. ڪن ڪن هنڌن صبح تائين ڪنوار هڪڙي ئي ڪپڙي ۾ ويڙهي ويٺي هوندي ۽ ڪٿي رکو ڀڙو پارائي ويهارين. البت لانئن تائين هلڪڙو ۽ سؤڪو وڳو پارائين، جنهن ۾ نه مونجهه ٿئي نه ٻار. ڪپڙن پارائڻ وقت زالون ڳيچ ڳائيندڙيون رهنديون.

گهوٽ طرفان ڪنوار کي جيڪو شاديءَ جو وڳو ملي، تنهن بابت جدا جدا هنڌن تي هيٺينءَ ريت فرق ٿئي:

تعلقي وارهه طرف ميربحرن ۾ ڪنوار کي عام طور ڪنهنبو ۽ رئو، سٿڻ، لانئن جو ڀڙو ۽ جتي ڏين.

ٿٽين ۾ سٿڻ ۽ رئو ڳاڙهي رنگ جو، ۽ چولو سائي رنگ جو ڏين.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

(٣) محمد عرس سمون، نئين زندگي، آگست ١٩٥٧ع تان ورتل.

چانديءَ ۾ وري ڪنوار کي سٿڻ ۽ چولو، ڪٺهيو، ۽ محمودي پانڊئو ڏين. پوتيءَ جي پلون ۾ هڪ ڪنڍ ۾ مساڪ ۽ ٻين ڏن ڪنڊن ۾ مٺائي ٻڌن. ڪنوار جو چولو ٺهان اوڻيهه سبن، جنهن کي ستن ڏينهن بعد ڏوڻي پوءِ اوڻي هٽن. ستن ڏينهن بعد ڳانا وغيره ۽ چوڙي، وهندڙ پاڻي ۾ آڇلائين يا ڪنهن وڻ ۾ ٻڌي ڇڏين (١).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ ڪنوار کي وهنجارڻ بعد سندس ڪنوارپ وارا ڪپڙا لاهي، کيس مائٽاڻا ململ ڪپڙا گهاگهرو، چڻني ۽ ڪنجري ڍڪائين (٢).

کهوٽ توڙي ڪنوار، شادي وارا ڪپڙا سنڀالي هنڊائين، مگر آخر جڏهن ڦاٽن ته انهن جي اڳڙين مان رليون رلڪا ۽ ننڍڙي ٻارڙي لاءِ چولا، ٽنجڻ وغيره ٺاهين، ڇو ته اهي ڪپڙا سڀاڳا سمجهيا وڃن. جيڪڏهن ڪنهن ويجهي عزيزياڻي کي اولاد نه پچندو هجي، ته ان کي به پرڻي وارن ڪپڙن مان ٽڪر ڏين، جنهن مان هوءَ سوڻ خاطر پنهنجي ٻار جو چولو ٺاهي. ويجهي عزيزياڻيءَ کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي به انهن ڪپڙن جي ليڙ به ڪونه ڏين (٣).

ڪنوار لاءِ ڳهه

شاديءَ رات ڪنوار کي جيترو سينگار ڪرائجي اوترو ٿورو. انهيءَ ڪري هرڪو ماڻهو پنهنجي حيثيت آهر ڪنوار کي سينگارڻ جي ڪوشش ڪندو. سڄي سنڌ جي مسلمانن ۾ رواج آهي ته ڪنوار جا ڪپڙا ۽ ڳهه گهوٽيتن طرفان ڪن، ۽ شاديءَ رات به کيس اهي ئي ڍڪائين. فقط ٿر جي هندن ۾ ڪنوار کي مائٽاڻا ڪپڙا ۽ ڳهه ڍڪائين، باقي گهوٽيتا راڄ اڳيان کڻائين.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه) (٢) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).
(٣) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

ڪنوار جي ڪپڙن جو ذڪر هن ڪان اڳ ٿي چڪو آهي، تنهنڪري هتي فقط ڳهن جو تفصيل ڏجي ٿو:

وارن جا ڳهه: سينڌ ڦل، چوٽي ڦل.

نرڙ جا ڳهه: آلي، ٽيڪو.

ڪنن جا ڳهه: واليون، والا، ڪيوٽيون، جهومڪ، ڏُر يا ايرينگ، ڦُل ۽ نسبيون وغيره.

نڪ جا ڳهه: نٿ، بولو، بينسر، ڦُلي يا ڦُاڙي، ڪوڪو.

ڳچي جا ڳهه: ڏُهري، هَسُ يا هسي، ڪنٺال، تعويذ يا تائيت، طوق، لونگ، هار، سونڙيون (ڪن ڪوٺي ۽ ڏند ڪوٺي).

ٻانهن جا ڳهه: ٻانهين، پَنُچون، ڪنگڻ، ٻانهوٽيون، ڪنگٺيون يا چوڙيون، ٻازوبند، منگليون.

پيرن جا ڳهه: آٺ-رٽ، پير منديون، پازيب، ڪڙيون، چيڙ، ٽوڙها.

انهن ڳهن مان هرڪو ماڻهو پنهنجي حيثيت موجب ڪنوار کي ڳهه پارائي، پر ڪي شاهوڪار ته ڪنوار کي نُنهن ڪان چوٽيءَ تائين ڳهن سان جهنجهي ڇڏين. ننهن کان چوٽيءَ تائين ڳهن جي سڄي مجموعي کي "ساهه" چون. جيڪڏهن ڳهه چانديءَ جا هجن ته "روپي ساهه" چون، پر جي سونا هجن ته "سوني ساهه" چون.

ڪن قومن ۾ وري ڪي خاص ڳهه پائين، ۽ ڪن قبيلن ۾ وري ڪن ڳهن پائڻ جي منع آهي، جهڙوڪ "نٿ". هيٺ ڪن قبيلن ۾ جيڪي ڳهه پائڻ ۾ اچن، تن جو تفصيل ڏجي ٿو.

تعلقي ڪنڊياري جي بلوچن ۾ ڪنوار کي اول نٿ، پوءِ ڪنن جا ڳهه، ان بعد ڳچيءَ جا ڳهه، ۽ پوءِ ٻانهن ۽ هٿن جا، ۽ آخر ۾ پيرن ۾ ڪڙيون پارائين.

سماٽ قومن ۾ جن ۾ نٿ پائڻ جو رواج آهي، اهي اول نٿ پارائين، پوءِ جن ۾ ڦُلڙي، ڪوڪي يا بُولي جو رواج هوندو ته آهي پهريائين نڪ جو ڳهه پارائين. نٿ جي رواج نه هجڻ جي حالت ۾ پهريائين ڪنن جا ڳهه پارائين، ان بعد ٻانهن ۾، تنهن کان پوءِ هٿن ۾، پوءِ پيرن ۾ پنيون يا ڏوڙها پارائين، ان بعد ڳچيءَ جا زيور ۽ سڀ کان آخر ۾ نرڙ تي "جهامر" پهرائين.

ٻانهن، هٿن تـوڙي پيرن ۾ ڳهن پارائڻ وقت اهو به خيال رکن ته زيور اول سڄي ٻانهن يا پير ۾، پوءِ کابي ٻانهن يا پير ۾ پارائجي (١).

نڪ جو زيور، پرڻيل عورت لاءِ لازمي سمجهيو وڃي ٿو. پرڻيل زال جو نڪ جيڪڏهن ڪنهن به زيور کان خالي هوندو ته، ان کي ڏک ۽ ڏهاڳ جي نشاني سمجهيو ويندو. دستور مطابق پرڻيل عورت کي نڪ ۾ نٿ، ويندو، ڦلڙي يا ڪوڪو ضرور پاتل هجي. ان ڪري شاديءَ جي زيورن ۾ نڪ جي زيور کي اوليت ۽ اهميت ڏين. جيڪڏهن ڪابه پرڻيل عورت نڪ ۾ ڪوبه زيور يا ڪاڻي نٿي پائي ته، ان مان اهو به مطلب وٺن ته، شايد عورت پنهنجي مڙس مان ڪاوڙيل آهي، ان ڪري نڪ خالي ڪري، سهاڳ ڦٽو ڪري ڇڏيو اٿس. اهڙي حالت ۾ ڪنوار جا مائٽ يڪدم اچي صلح ڪرائين ۽ خطائون بخشائين (٢).

نڪاح

عام طور سڄيءَ سنڌ ۾ وڏي آسُر يا فجر مهل نڪاح پڙهيو وڃي. ڪن هنڌن، خاص ڪري ٿر ۾ فجر نماز بعد

(١) محمد پناه ڦـرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) محمد طالب لوهار (تعلقو ننڊو باگو).

نڪاح پڙهڻ ۾ ڀهراڙين ۾ ڪن هنڌن صبح جو ڀهرئين پهر نڪاح پڙهن. ڀهراڙين ۾ نڪاح وقت سڄي ڳوٺ کي جاڻ ڪن. گهوٽيتن يا ڪنواريتن طرفان هڪڙو ماڻهو سڄي ڳوٺ کي نڪاح جي ڪوٺ ڏيئي اچي، جيڪا ضروري سمجهي وڃي.

جڏهن راڄ جا سڀ ماڻهو اچي گڏ ٿين، تڏهن هڪ وڪيل ۽ ٻه شاهد، جيڪي ڪنوار جا محرم هجن، ڪنوار جي قبوليت وٺڻ لاءِ وڃن. ڪن قبيلن ۾ اهڙي پڇا لاءِ اندر گهر ۾ ڪونه وڃن، فقط گهر جي در تي ويهن. ڪنوار جي ماءُ يا ٻيون زالون هائوڪار جو جواب ڏين، جيڪا قبوليت سمجهي وڃي. پر جيڪي اندر وڃي ڪنوار کان پڇا ڪن، تن کي به هائوڪار جو جواب ڪونه ملي، پر ڪنوار جي ٻاران سندس ماءُ يا ڀيڻ "هائو" چوي. ڪن قبيلن ۾ اهو رواج ٿئي ته جيستائين ڪنوار "هائوڪار" نه ڪري، تيستائين نڪاح ڪونه پڙهجي. ڪنوار جي قبوليت کان پوءِ وري ڪنوار ۽ گهوٽ جي والدين کان نڪاح پڙهڻ جي اجازت گهري، پوءِ نڪاح پڙهيو وڃي.

نڪاح بعد گهوٽيتن ۽ ڪنواريتن کي مبارڪون ملن. نڪاح خواني کان پوءِ عام طرح گهوٽيتا ويهاڻن ۾ ڪارڪون ورهائين. ڪارڪن جي ورهاست ۾ اول ملان کي پنج مٺيون ڪارڪن يا مٺائيءَ جون ڏين، پوءِ گهوٽ کي وٽ ملي، ان بعد سڄيءَ چچ ۾ ورهاست ٿئي. جيڪڏهن ڪارڪون بچي پون ته وري گهرن ۾ موڪلين، جتي آهي زالن ۾ به ورهايون وڃن. ڪن هنڌن پتاشا ۽ مٺائي به ورهائين.

نڪاح کان پوءِ گهوٽ کي ڪنوار جي گهر وٺي وڃن، جتي ٻيا سوڻ سات ٿين.

بعضي ڪن حالتن ۾ نڪاح مڱڻي وقت ئي پڙهايو وڃي ته پوءِ شاديءَ رات فقط لانئون ڏيارين ۽ شاديءَ جون باقي رسمون پوريون ڪن.

تعلقي ڪنڊياري ۾ نڪاح کان پوءِ حجم وڻيي ڪٽي ڇڏيون کان گھور وڻي، جنهن لئي "وڻيءَ جي گھور" يعني "حجم جي گھور" چون (١).

تعلقي واره جي ڪلهوڙن ۾ نڪاح رات جو وجهن. نڪاح وقت پٽاشا يا ڪارڪون ورهائين. حجم وڻي ڪٽي گھور وٺي، جنهن ۾ هرڪو رسم ۽ سرندي آهر گھور ڏئي. نڪاح کان پوءِ ڪنواريتا گھوٽ کي سفيد بوچڻ ڏين. نڪاح وقت سهرا ۽ مولود ڳائين.

ميربحرن ۾ ڪنواريتا، گھوٽ کي ريتو ڪٺهن تي وجهن. جتوين ۾ نڪاح هلندي ڪنوار هڪ سڳو، ڪنهن به رنگ جو ڪٽي گھوٽ جو نالو وٺندي ۽ ڇوڙيندي ويندي ته "فلاڻي کي ٻڌان ٿي" ۽ سڳي کي ڳنڍ به ڏيندي ويندي (٢).

ٻسريون

ٻسريون ڪنواريتا ڪن ۽ خاص طرح گھوٽ جي ڪائڻ لاءِ. اهو رواج سڄي سنڌ ۾ آهي. ٻسريون عام طرح ٻن موقعن تي ڪن: هڪڙو انهيءَ مهل جڏهن ڇڄ اچي ڪنواريتي گھر لهي، تڏهن گھوٽ کي مهماني طور ٻسريون موڪلين. ٻيو انهيءَ مهل جڏهن نڪاح پڙهجي وڃي، ان وقت گھوٽ کي وات مٺو ڪرائڻ لاءِ ڪنواريتن مان ٻسريون اچن. جيتوڻيڪ اهي ٻسريون گھوٽ لاءِ ٿين، پر گھوٽ اڪيلو ڪونه کائي، ساڻس گڏ اهنر ۽ پيا کهاڻا سنگتي يا ويجها عزيز گڏجي کائين، ۽ پوءِ رواج مطابق ٻسرين واري ٿانءَ ۾ ڪجهه رپيا گھور وجهن، جيڪا ڪنواريتا کڻن. ڪن هنڌن اهو عام وهم ٿئي ته ٻسرين ۾ ڪنواريتا ضرور ڪو ڪريب ڪندا، تنهنڪري ڪونه کائين. عام وهم

(١) محمد پناهه قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) غلام رسول چتوئي (تعلقو وارهه).

آهي ته ٻُسرين ۾ ڪنهن يا ڇمڙي جون ڦولهڙيون وجهيون ته ڪنواريتن مان ويڪ نه ڪڍي سگهي (١).

سنڌ جي جدا جدا هنڌن تي ٻُسرين ڪارائڻ جي رسم جدا جدا وقتن تي ادا ڪن. تنهنڪري انهن هنڌن ڪان مليل روايتون هن بعد شامل ڪيون ويون آهن:

پيٽ ۾ موڙن پڌڻ ڪان پوءِ گهوٽ لاءِ ٻُسريون ڪچي اچن، جيڪي گهوٽ ۽ ساڻس گڏ ويٺل عزيز ڪائين ۽ ڪائڻ بعد رواج مطابق اهي هڪ-ٻه رپيا گهور ٻه ڏين. اها گهور ڪنواريتا ڪٽن. الهيءَ مهل گهٽو ڪري زالون، پيراڻا ڳيچ چون (٢).

گهوٽ سرگس چڙهي، تنهن ڪان اڳ ڪنواريتيون زالون ڳڙ يا ڪنڊ ۽ گيهه جون ٻُسريون پچائي، هڪ هڪ يا ٽڪر ٽڪر ڪري گهوٽيتن ۾ ورهائين. ان ڪان پوءِ گهوٽ سرگس تي روانو ٿئي (٣).

تعلقي سنجهوري طرف اغارين ۾ اڳي رواج هو ته ڪنواريتا سڻن چڻن لاءِ ست ٻُسريون پچائي رسم پوري ڪندا هئا، پر هاڻي ڪيترا ٻه ماڻهو ڪوٽ تي اچن ته سڀني کي ڪارائين، پوءِ اهي ڪيتريون ٻه ڪائين. ٻُسرين وقت گيهه ڪيترو ئي گهرجي، پر سڀني کي پيارين ۽ آخر ۾ انهن ڪان رهيو رهيو گهور وٺن.

ٻُسرين ڪائڻ وقت گهوٽ پهريون گرهه ڪنوار کي ڪارائي، جنهن جو مطلب ڪين ته هو پهريائين ننگ جو خيال ڪري پوءِ پاڻ ڪائي (٤).

عام طور شادي ۾ ڪنواريتا ٻن موقعن تي ٻُسريون ڪن. پهرين شاديءَ واري رات، جنهن ۾ ادائي ٻُسريون

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد) (٣) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٤) اڪبرعلي لغاري (تعلقو سنجهورو).

بچائي، انھن ۾ سوا پاءُ گيھه وجھن. رات جو گھوٽ جي سالي اھي ٻُسريون گھوٽ وٽ کڻي وڃي، جيڪو اھنر ۽ ٻين کن خاص مائٽن سان گڏ جي کائي. ٻُسرين جو اڃورو گھوٽ توڙي ٻيا وسعت آھر ڏين، ان کي "ٻُسرين جي گھور" چون، جيڪا ڪنوار ڀيتا کڻن.

پيو جڏھن گھوٽ لائون لھي بس ڪري (پوءِ رات ھجي يا ڏينھن)، تڏھن گھوٽ جي سَس يا سالي پنج ٻُسريون پچائي، جن مان ھرھڪ ۾ اڌ پاءُ گيھه وجھي گھوٽ جي اڳيو رکن. گھوٽ وري به اھنر ۽ ٻين خاص مائٽن سان گڏ اھي ٻُسريون کائي. پوءِ ھرھڪ پنھنجي پچنديءَ آھر ڪنوار کي مٺوڙو ڏئي، يا جھڙو رستو گھوٽ جو مائٽ اک رکيل ھجي، ان موجب موڙو ڏين (۱).

تعلقي وارھ جي تنين ۾ ميھنديءَ جي ساٽ گان پوءِ گھوٽ جي سالي اڍائي ٻُسريون کڻي آئي گھوٽ کي ڏئي. ھوءَ اڇا اھي ٻُسريون گھوٽ وٽ رکي ٿي مس، ته ٻيا اڇي اھي کڻي وڃن. انھن ٻُسرين جو لاڳ به سالي، گھوٽ کان پنج رپيا وٺي (۲).

تعلقي وارھ جي ڪلھوڙن ۾ جڏھن گھوٽ ڪي ڪنوار جي در تي ويھارين. تڏھن سندس سالي اڍائي ٻُسريون کڻي اچي سندس اڳيان رکي. گھوٽ ان مان ٿي گرھه اچا وات ۾ وجھي ته سالي ٻُسريون ڦري وٺيس، پوءِ باقي ٻُسريون چاچي کڻي کائين. سالي، گھوٽ کان پنج رپيا ٻُسرين جا، پنج رپيا ميھنديءَ ۾ چنچ ٻوڙائڻ جا ۽ پنج رپيا ڏانوڻ ڏانئڻ جا وٺي (۳).

تعلقي وارھ جي چانڊين ۾ ڪوئي اڌڻ وقت ڪنوار ڀيتا، ٿالھيءَ ۾ ٻُسري آئي. ڪوئي ٿالھي واري کي ڏين. اھا

---

(۱) محمد پناھه ڦرڙو (تعلقو کنڊيارو). (۲) ۽ (۳) غلام رسول چتوئي (تعلقو وارھ).

ٻُسري ڪولي ٽاهي وارن ۾ ورهائي وجي. آخر ۾ گهوٽ انهيءَ ٿالهيءَ ۾ ڪجهه پئسا وجهي، انهيءَ خيال سان تہ ٿالهي خالي نہ وڃي. لائڻ کان اڳ گهوٽ کي ٻاهر ويهارين، آني بہ ڪيس ٻُسري کارائين (١).

تعلقي وارهہ جي لُنڊن ۾ گهوٽ لاءِ ست ٻُسريون پچائين ۽ گهوٽ سان گڏ گهوٽ جي ڏاڏي ۽ ونڻ کي بہ کارائين (٢).

ڪوهستان ۾ مائيءَ واري ڏينهن شام جو وچينءَ ڌاري، ڪنواريتن طرفان مينديءَ جي ماني اچي. ست سهاڳڻيون، ست ٿالهيون مينديءَ جون آڻين، جن مان هرهڪ ٿالهيءَ ۾ ست ست ٻُسريون ٿين، انهن مانين ۾ گيهہ تمام گهڻو وجهن. ٿالهين ۾ مانين سان گڏ هڪ هڪ قسم مٺائيءَ جو بہ ضرور رکن. پوءِ هڪ هڪ ٿالهيءَ تي ست ست چڙا ٿي ڪاڻن ويهن. جيڪڏهن ماڻهو وڌيڪ ٿي پون تہ انهن کي بہ انهن ٿالهين مان جدا ذرو ذرو ڪري ڏين (٣).

مرگس

نڪاح کان پوءِ سمورا چاچي گڏجي، دهلن دمامن سان گهوٽ کي ڪنواريتي گهر لائڻ لاءِ وٺي وڃن، انهيءَ رسم کي "مرگس" چون. جن هنڌن نڪاح ۽ لائون رات جو ٿين، آني مرگس بہ رات جو ڪن، ۽ جتي نڪاح توڙي لائون ڏينهن جو ڪن، آني گهوٽ کي مرگس بہ ڏينهن جو گهمائين. لاڙ ۾ مرگس کي "ترگس" بہ چون.

گهوٽ کي گهوڙي تي چاڙهي مرگس ڪرائين. اهو سڄي سنڌ ۾ عام رواج آهي، پر خاص حالتن ۾ گهوٽ کي پنڌ بہ وٺي وڃن. ٿر ۾ گهوٽ کي اٺ تي چاڙهي مرگس

---

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهہ). (٣) محمد عرس سمون، "نئين زندگي" آگسٽ ١٩٥٧ع تان ورتل.

ڪرائين. شهرن ۾ بگيءَ يا موٽر ۾ سرگس ڪرائين. گهوڙي تي گهوٽ کي اڪيلو ويهارين، پر بعضي ساڻس گڏ "اهنر" يا ڪو ننڍو ڇوڪرو به ويهارين، جنهن مان اهو سوڻ ڪنديون ته ڌڻي تعاليٰ نسل ڪيس پڻ وارو ڪري. جيڪڏهن اهنر ساڻس گڏ گهوڙي تي ويٺل نه هجي ته پوءِ اهو گهوڙي جون واڳون وٺي هلي، نه ته ڪو عزيز، چاچو يا مامو، گهوڙي جون واڳون جهلي هلي.

سرگس ۾ ترتيب هن ريت ٿئي ته اڳ ۾ دهلاري، دهل شرنايون وڄائيندا هلن. ان بعد گهوٽ گهوڙي تي سوار، ۽ ان بعد سهرا ڳائجي. سرگس لاءِ وڏ ۾ وڏ سڏ پنڌ جو رٿين. رستو اهڙو وٺندا، جيڪو مسجد وٽان لنگهندو هجي.

سرگس ۾ گهوٽ جا عزيز، يار ۽ دوست، گهوٽ جي مٿان رپيا گهوري، مڱڻهارن ۽ نچڻ وارن کي ڏيندا هلندا. گهوٽ جو پيءُ، چاچو يا ڪو ٻيو ويجهو عزيز، گهوٽ جي مٿان پئسا، پتاشا يا ڪارڪون گهوري، ڇڄين مٿان اڇلائي. ڇوڪر ٻاڪر وري اهي پئسا يا شيون چونڊيندا هلندا. جڏهن سرگس مسجد جي در تي پهچي، تڏهن گهوٽ کي گهوڙي تان لاهي، مسجد ۾ وٺي وڃن، جتي هو شڪراني جون ٻه رڪعتون نفل پڙهي. بعضي گهوٽ کي قرآن شريف مان رڪوع پڙهائين. ان بعد دعا پني وري اچي گهوڙي تي چڙهي. وري به ساڳيءَ طرح دهلن دمامن سان سرگس هلندي اچي ڪنوار جي در تي پهچندي ۽ گهوٽ کي ڪنواريتن ۾ آماڻي، ڄاڃي موٽي اچي ڄڃي ۾ ويهندا.

سرگس بابت سڄيءَ سنڌ مان مليل خاص روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي حيدرآباد ۾ ڪن هنڌن گهوٽ ماءُ به سرگس سان گڏ هلي ۽ گهوٽ مٿان ڇانور، ڪارڪون، مصري ۽

پتاشا گهوريندي هلندي. بعضي سرگس ۾ ڪيچ بہ ڳائين، خاص ڪري گهوٽ جي گهوڙي چڙهن وقت زالون ڪيچ ڳائين (١).

سرگس، جڏهن سڄي شهر يا ڳوٺ جو چڪر هڻي موٽي تڏهن گهوٽ کي ڪنوار جي گهر زالن جي حوالي ڪن، در تان گهوٽ کي سندس ماءُ يا ڀيڻ پلؤ ڏيئي اندر وٺي وڃي (٢).

تعلقي ڪنڊياري ۾ سرگس بعد گهوٽ شڪراني جون ٻہ رڪعتون نفل، مسجد ۾ پڙهي. ڪي ماڻهو نفل مسجد ۾ پڙهن، تہ ڪي وري ڪنوار جي اڳيان پڙهن. گهوٽ جنهن وقت نماز پڙهي، ان مهل زالون سهرا چونديون رهن (٣).

تعلقي خيرپور ۾ ڪن هنڌن، گهوٽ سرگس لاءِ گهوڙي تي سوار ٿئي تہ گهوڙي جي واڳ آهيڻيتر وٺي هلي. سرگس سان دهل وڄندا هلن ۽ اڳيان پنج ست ڇٽيون مايون سهرا ڳائينديون، تاڙيون وڄائينديون ۽ نچنديون هلن. اهڙيءَ طرح ڳوٺ جي چوڌاري چڪر ڏياري، گهوٽ کي آڻي گهر لاهين (٤).

ڪوهستان ۾ نڪاح بعد، گهوٽ کي گهوڙيءَ تي چاڙهي سرگس ڪڍن. گهوڙيءَ کي ساڄي هٿ واري گس تان گهمائيندا، مسجد وٽ ايندا، تڏهن گهوٽ مسجد ۾ وڃي ٻہ رڪعتون نفل نماز شڪراني جي ادا ڪندو. سرگس ۾ لنگهڻ جي هٿ ۾ ٿالهي هوندي، جنهن ۾ جانور وجهي چڙين ۽ سپ چاڄي، جيڪي سرگس سان گڏ هوندا، سي ان ٿالهيءَ ۾ گهور وجهندا هلندا. سرگس ڪنواريتي گهر وٽ ايندي تہ عورتون وڏي اڄي گهر جي در تي گهوٽ جو

---

(١) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٢) ۽ (٣) محمد پناهہ قرزو (تعلقو ڪنڊيارو). (٤) رحمت الله ولد پير (تعلقو خيرپور).

استقبال ڪنديون ۽ سهرا ڳائيندي گهوٽ کي اندر وٺي ويندا يون. پوءِ چاچي موٺي اچي ڇني ۾ ويهندا(١).

فجر جو، گهوٽ ڪنواريتي گهر وڃڻ کان اڳ سرگس تي چڙهي. سرگس لاءِ عموماً گهوڙو آڻين، جنهن تي گهوٽ کي ويهاري مسجد ڏانهن نيئن. ٿرپارڪر ۾ بعضي اٺ تي به سرگس ڪرائين. سرگس جي اڳيان دهلاري وڄت ڪندا هلندا. جن هنڌن دهلن جو رواج ناهي، اتي وري سرگس ۾ مولودي مولود پڙهندا، جن جي پويان مٿي ڇاڇين جي وچ ۾ گهوٽ هوندو، جنهن تان عزيز قريب ۽ دوست روڪڙا پئسا، چانور ۽ ڪارڪون گهوري ڇڏيندا هلندا(٢).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ به گهوٽ کي سرگس ڪرائي پوءِ ڪنواريتن ۾ نين. انهيءَ سرگس کي "سلامي، زيارت يا درشن" چون. اهو هن طرح جو ڇاڇي گهوٽ کي وٺي هلن، مٿس پاسي کان ڀتر جهليل هوندو، زالون ڪيچ ڳائينديون هلنديون، جيڪي به ٿي تان "ڀٽوري"، "ٻاڻو" ۽ "ڪاري" وغيره جا هوندا، اتي گهوٽ کي وٺي ويندا، جتي هو ڪنڌ لمائي آسيس گهرندو(٣).

سرگس يا ٿرگس ۾ گهوٽ گهوڙي تي چڙهي ته پنيان آلهار يا اهنير موڙ ٻڌي گڏ گهوڙي تي ضرور ويهي. چون ته گهوٽ جي پنيان گهوڙي تي اٺهار نه ويٺو ته ان بدران شيطان اچي گهوٽ سان سوار ٿيندو، جنهنڪري اها شادي، خوشيءَ جي بدران نقصانڪار ثابت ٿيندي. پوءِ جڏهن گهوٽ گهوڙي تان لهي، ڪنوار جي گهر وڃي، تڏهن اٺهار لهي وري ڇني ۾ اچي ويهي(٤).

---

(١) عبدالعزيز جوکيو، نئين زندگي، اپريل ١٩٥١ع تان ورتل.
(٢) ۽ (٣) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو). (٤) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

گهوڙي جو ساٽ

ڪوهستان ۾ لاڙن ڪان اڳ گهوٽ کي گهوڙي جو ساٽ ڪرائين. گهوٽ جڏهن سرگس ڪري ڪنوار جي گهر اچي ۽ گهوڙي تان لهي هيٺ لهي ته، هڪڙو ڏاڍو آڏي گهوڙي جي پيرسان رکن. گهوٽ کي ساڄو پير هيٺ ڏاڍي تي رکي وري گهوڙي تي چڙهڻو پوي، اهڙيءَ ريت ست دفعا لهي ۽ چڙهي (١).

گهوٽ جي پيرن ۾ پاڻي هارڻ

گهوٽ جڏهن سرگس ڪري ڪنوار جي در تي پهچي، تڏهن ڪنواريتيون زالون، ڪنوار جي وهنجڻ وارو پاڻي کڻي اچي سندس پيرن ۾ هارين. ٿر ۾ وري گهوٽ جڏهن ڪنوار جي گهر جي اڱڻ ۾ داخل ٿئي، تڏهن سندس سس يا ڪا ٻي عورت پاڻي کڻي اچي سندس آڏو ڇڻڪار ڪري، جنهن جو مطلب اهو ڪڍن ته گهوٽ هميشه ٿڌو رهندو ۽ ڪنوار سان نرم نموني پيش ايندو.

پوءِ جيڪڏهن سيج جي تياري ۾ دير هجي ته ٿوريءَ دير لاءِ کيس دروازي تي ننڍڙي منجي رکي، ان تي ويهاري ڇڏين. انهيءَ وچ ۾ زالون سيج ٺاهڻ کي لڳي وڃن. تيستائين گهوٽ کي کير يا شربت جو گلاس پيارين (٢).

نڪ جهلڻ

ٿر جي سمات قومن ۾ گهوٽ جڏهن چنيءَ مان اندر گهر ۾ لاڙن تي اچي ته داخل ٿيڻ مهل زالن جي مجموعي مان سندس سالي اڳيرو نڪري اچي گهوٽ جو نڪ جهلي. ان جي عيوض گهوٽ کيس هڪ رپيو يا پنج رپيا يا وڌيڪ لاڳ ڏئي (٣).

---

(١) عبدالعزيز جوکيو، نئين زندگي، اپريل ١٩٥١ع تان ورتل.
(٢) ۽ (٣) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

پلاءُ ڏيڻ

جڏهن گهوٽ سرگس گهمي، ڪنوار جي گهر جي در تي اچي لهي، ۽ ڪيس اندر لائڻ لاءِ وٺي وڃن، تہ آتي سندس پيڻ اچي ڪيس پلاءُ ڏيئي سيج ڏانهن وٺي وڃي. جيڪڏهن پيڻ نہ هجيس، تہ پوءِ سندس ٻي ڪا ويجهي عزيزياڻي پلاءُ ڏئي. اهو هن طرح جو گهوٽ جي پيڻ پنهنجي پوتيءَ جو پلاءُ سندس ڪلهن تي ورائي وجهي، ۽ پوءِ ڪيس پاڪر پائي، آهستي آهستي سيج ڏانهن آڻي.

ڏڪڻي پڇڻ

سرگس بعد گهوٽ، ڪنواريتو در لنگهي اندر ٽئي تہ زالون پهريائين ساٺس ڏانوڻ ڏائڻ جو سوڻ ڪنديون. ان بعد وري ڏڪڻي پڇارائين. عام طور لڪر جي ڏڪڻي اونڌي ڪري رکن، جيڪا گهوٽ هڪ ئي لت سان پڇي، پوءِ اڳتي هلي. گهوٽ جي لت هڻڻ سان جيڪڏهن ڏڪڻي ڀڳي تہ چڱو سوڻ سمجهن، نہ تہ خراب. اهڙي حالت ۾ زالون گهوٽ تان ڪل مسخري ۽ چٿرون ڪن.

ڪن هنڌن، سيج تي چڙهڻ کان اڳ گهوٽ کان ڏڪڻي پڇارائين، ۽ انهيءَ موقعي تي ڏڪڻي ٽانبڻ تي اونڌي ڪري رکن، جيڪا گهوٽ لت هڻي پڇي.

هن رسم بابت سنڌ جي ڪن حصن مان قدري مختلف روايتون مليون آهن، جيڪي هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

حيدرآباد جي ڪن سماڻن ۾ هن ست ڪرڻ مهل، پهريائين ڏيو ٻاري، ڪنهن ٿالهيءَ ۾ رکي، ان جي مٿان پترَڻ رکن. ان سان گڏ هڪ ٿانءَ ۾ تيل ۽ گيهه گڏي ڪٽي اچن. هيءَ سات ست سهاڳڻيون ڪن. هرهڪ سهاڳڻ نمبروار سات ڪري، ۽ ان بعد گهوٽ ڏڪڻ يا ڏڪڻي

پئجي. ڪنوار جي بدران وري گهوٽ جو اهنر يا اهنر ڏڪڻ يا ڏڪٽي پئجي (١).

سائن ڪسان پوءِ ڏيو ٻاري، ڏڪٽي اونڌي ڪري رکن، جا گهوٽ پير جي ڪُڙيءَ سان پئجي. اها ٻ، گهوٽ جي هڪ قسم جي آزمائش ٿئي (٢).

تعلقي بدين ۾ ڪن هنڌن تي گهوٽ جو تيلائو ڪري، پوءِ گهوٽ کان ڏڪٽي ڇهورائين. ڏڪٽي ۾ ٽانڊو هوندو ۽ اهائي ڏڪٽي گهوٽ کي ڇهورڻي پوندي. گهوٽ جنهن ڪرسي يا منجيءَ تي ويٺل هوندو، ان هيٺان ڏيو ٻاري، ڏئي مٿان ٻنگاري آمائي چڏين، پوءِ گهوٽ ڏڪٽيءَ کي لت هڻي هليو وڃي. ڏڪٽي نہ ڇهرڻ جي حالت ۾، پٺيان زالون گهوٽ جي عزيزن کان دوباره ڇهورائين (٣).

تعلقي ڪنڊياري جي عام رسم موجب، ٺڪر جو ڏڪڻ يا ڏڪٽي پئجڻ جي رسم شاديءَ وقت ٻہ چٽا پوري ڪن. هڪڙو گهوٽ، ٻيو اهنر. پهرين گهوٽ پنهنجي گهر ڏڪڻ پئجي. ڪڪ جي اٽي جو ڏيو ٺاهي، ان ۾ تيل ۽ وٽ وجهي ٻاري، ان جي مٿان ڏڪڻ رکن، جيڪو گهوٽ اچي سڄي پير جي ڪُڙيءَ سان پئجي. ٻيو اهڙو ڏڪڻ ڪنوار جي اڳيان اهنر پئجي. پوءِ انهن ٻنهي ڏڪڻن جا ٺڪرا ۽ ڏيئا، ميهنديءَ سان گڏ کوهہ ۾ اڇلائين. ان مان اهو مطلب وٺن ٿا: جيئن ٺڪرا گڏجي هڪ هنڌ اڇلايا ويا، تيئن گهوٽيتا ۽ ڪنواريتا ٻہ سدائين هڪٻئي ۾ گڏ هجن ۽ پاڻ ۾ ٺريل هجن (٤).

ٺر جي قومن ۾ موڙن جو ڪپڙ ڪانئي، پوءِ گهوٽ کي آثارين. آنڊ مهل ٺيڪر جو هڪ ڌانڌ گهوٽ جي اڳيان

---

(١) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٣) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٤) محمد پناهہ قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

رکن، جيکو گهوٽ لت هٽي پچي، انهيءَ سوڻ کي ”نينگهه پچڻ“ يا ”گهٽيڻ پچڻ“ به چوندا. ۽ چو ته اڳي رواج هو ته اڳيان آڪري يا آڪريءَ جو تِرو رکندا هئا، جو مشڪل پچندو هو، ۽ نه پچڻ کي وري بدسوڻ سمجهندا هئا. ان ڪري هاڻ هلڪو ٺڪر جو ٿانءُ، جهڙوڪ ڍڪڻي طباق وغيره رکن، جيڪو جهٽ ئي پچي پوي. انهيءَ سوڻ بعد گهوٽ جي پير جي ساڄي ڪُڙيءَ هيٺان سندس پيڻ ريپو يا وڏيڪ رکي، جيڪي وک کڻڻ کان پوءِ حجام يا مگڻهاري کڻي(١).

ڏانوڻ ڏانڻ

هيءَ رسم ڪن هنڌن ڍڪڻي پچڻ کان اڳ ڪن ته ڪن هنڌن وري ڍڪڻي پچڻ کان پوءِ ڪن. عام طور ڍڪڻي پچڻ کان اڳ هيءَ رسم ادا ڪن. گهوٽ ڪنواريتي در تي اچي ته ڪنوار جي پيڻ ۽ ڪي ٻيون زالون اڳئي در تي ويٺيون هونديون. گهوٽ جي سالي، جيڪا اهو سوڻ ڪري، سا ڪچي سٽ جو ڏانوڻ ٺاهي ويٺي هوندي.

ڪن هنڌن تي اڌ ڳري تي سٽ ويڙهيل ٿئي. گهوٽ در مان اندر گهڙي ته سالي سندس ساڄي هٿ جي چيچ ۾ ڏانوڻ ڏانئي، ۽ گهوٽ کي اهو چيچ جي زور سان ڇنڻو پوي. ان وقت تماشي لاءِ گهوٽ پانهن مٿي ڪري ته جيئن ساليءَ جو هٿ پهچي نه سگهي ۽ ساليءَ جي ڪوشش ٿئي ته ڪيئن به ڪري ڏانوڻ ڏانئجي. انهيءَ لاءِ هوءَ ٽپ ڏيئي گهوٽ کي پهچڻ جي ڪوشش ڪندي. اهو گهڙي ڪن جو تماشو ٿئي. ان بعد گهوٽ خود هٿ کي هيٺ ڪري ڏانوڻ ڏانڻ جو موقعو ڏئي. اهڙيءَ طرح اها رسم پوري ڪن.

---

(١) محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ڪن هنڌن گهوٽ کي پير جي آڱوٺي ڪان وٺي هٿ جي چيچ تائين ستن جا ست ڦيرا ڏيئي ڏانوڻ ڏانئين، ان بعد گهوٽ هڪ ست سان ڏانوڻ ڇڙني.

ڪن هنڌن وري گهوٽ جي ڳچيءَ ۾ ڏانوڻ وجهن. اهڙيءَ طرح هيءَ رسم ٿوريءَ ڦيرڦار سان سڄيءَ سنڌ ۾ رائج آهي. جدا جدا هنڌن تان هن رسم بابت مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

ڏانوڻ ڏانئڻ سان گڏ، ڪنواريتا گهوٽ سان پڻ مذاق به ڪري وٺن. انهيءَ مهل جيئن گهوٽ ڏانوڻ ٽوڙڻ ۾ مصروف هوندو، تيئن ڪري ڪنواريتيون زالون وجهه وٺي ڪنوار جو اڪيو سوڻ طور منهن تان کڻائي وٺنس، ڪا جهٽ هٿي نڪ سان جهليس ته ڪا وري منهن ۾ چاڻور هڻيس(١).

تعلقي واره طرف جڏهن گهوٽ ڪنوار جي گهر کي ويجهو اچي، تڏهن ڪنواريتيون زالون، گهوٽ جي پيرن ۾ پاٽي هارين ۽ گهوٽيتن کي سرنهن ۽ لوڻ هڻن، ۽ گهوٽ کي آئينو ڏيکارين. گهوٽيتيون انهن سوڻن ڪان بچڻ لاءِ گهوٽ کي پلوَن ۾ سوگهو لپيٽين (٢).

تعلقي حيدرآباد ۾ ڪن هنڌن سالي ڪچي ست جو ڏانوڻ ٺاهي، گهوٽ جي ڳچيءَ ۾ وجهڻ جي ڪوشش ڪندي. گهوٽ هوشيار هوندو ته ڳچيءَ ۾ ڏانوڻ پوڻ ڪان اڳ چيچ سان ڏانوڻ ٽوڙي ڇڏيندو(٣).

ٽنڊي الهيار طرف ڪنواريتي گهر ۾ گهرڻ مهل گهوٽ جي سالي ڏانوڻ ڏانئڻ لاءِ اڳ ۾ ئي هڪڙي اوٺي يعني اوبري تي سجاتي جا ڏاڳا ويڙهي تيار ڪيئي هوندي. پوءِ گهوٽ مٿي آئي چيچ جهلي ۽ سالي ٽپ ڏيئي ان کي اوبري

---

(١) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٣) محبوب سروري، ماهنامو شاعر، رفيق حيات نمبر ١٩٥٧ع.

واري ڏاڍي ۾ سوگهو ور ڏني ۽ هو اهو سڄو چنائي. جي ڏاڍي ۾ ٻڌي پيو ته بي همت ليکبو. زالون اهي سڀ سونُ قرب پيدا ڪرڻ لاءِ ڪن (١).

تعلقي ڪنڊياري طرف جڏهن ڪنواريتن جي گهر وٽ گهوٽ پهچي ته سندس سالي اچي ڏانوڻ ڏانئيس. ڏانوڻ لاءِ اڇا سڳا گهرائي، انهن کي ڦڪو رنگ ڏين ۽ بعضي دوڪان تان ئي ڦڪي رنگ جا ڌاڳا آڻائين. گهوٽ ساڃو پير جتيءَ سان ٻاهر ڪڍي ته ڪنوار جي ڀيڻ اهي ڦڪا ڌاڳا ڪٺي اچي گهوٽ جي پير جي آڱوٺي ۾ وڪڙ ڏيئي مٿي ساڄي هٿ جي آڱر تائين آڻي. گهوٽ ڪان جيترو ٿي سگهي، اوترو بچاءَ لاءِ هٿ مٿي ڪري، پوءِ نيٺ سالي جي منٿ تي هٿ هيٺ ڪري. پر جيڪڏهن گهوٽ ساليءَ جي منٿ نه مڃي ۽ هٿ هيٺ نه ڪيو ته پوءِ سالي، گهوٽ کي اني ئي ڇڏي، اندران در بند ڪري ڇڏيندي، جيڪو پوءِ گهوٽيتا منٿن سان کولائين. گهوٽ هٿ هيٺ ڪري جهلي ۽ سندس سالي پير جي آڱوٺي کان وٺي هٿ جي آڱوٺي تائين ڪيس سڳي جا ست ور ڏئي. پوءِ گهوٽ هڪ ئي سٽ سان اهي ست ڌاڳا ڇني، جي نه ڇني سگهي ته مٿس ٺٺرون ڪن. اهڙي حالت ۾ اهنر ڏانوڻ ڇنڻ ۾ مدد ڪريس. پوءِ انهن ڌاڳن کي ڪنوار جي ڪپڙن سان رکن.

ڏانوڻ جو آجورو ساليءَ کي ضرور ملي، جيڪو مقرر ناهي، البت سيڪو پنهنجي پهچ سارو ڏئي. ڏانوڻ ڏانئڻ وقت گهوٽ کي درمني ٻه ڏيکارين، ته جيئن هر وقت پيو زال کي ڏسي ۽ ان سان گهٽي دل ٿئيس. اها رسم سماٽ قومن ۾ عام آهي (٢).

---

(١) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) محمد پناهه قرزو (تعلقو ڪنڊيارو).

تعلقي خيرپور جي سماٽن ۾ پڻ گهوٽ سان ڏانوڻ ڏانئڻ جي رسم پوري ڪن. گهوٽ جي سالي هڪ هيڊو ڌاڳو کڻي گهوٽ جي ساڄي پير جي آڱوٺي ۾ ٻڌي، وري گهوٽ جي هٿ جي چيچ ۾ ٻڌي ور ڏئي. گهوٽ هر وراڪي تي اهو ڌاڳو ڇنندو ويندو. ان وقت زالون ڏانوڻ ڏانئڻ جو سهرو چونديون (١).

ميرپورماٿيلي طرف ڪن هنڌن گهوٽ جي ڏوڙيل ڏانوڻ مان ڪنوار کي اڳٽ ڏاهي ڏين، يا ان ڌاڳي مان ڪنوار جو ڪو نه ڪو ڪپڙو سبي ڪيس پارائين. سالي ان لاءِ گهوٽ کان ٻه رپيا ڪن لاڳ وٺي (٢).

واره جي تنين ۾ گهوٽ جي سالي اوبرو کڻي اچي، جنهن ۾ سُٽ جو ڦررو پيل هوندو. ان سُٽ سان گهوٽ جي پير جي آڱوٺي ۽ هٿ جي آڱوٺي ۾ تندن جا ست وَڪڙ ڏئي، جيڪي گهوٽ سَٽ سان ڇني ڇڏي ۽ سالي ان سوڻ جي عيوض ڪانئس پنج رپيا لاڳ وٺي. ڪنواسن ۽ راشدين ۾ ڏانوڻ ڏانئڻ جي رسم ڪونه ڪن (٣).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ ڏانوڻ ڏانئڻ جي رسم هن طرح ادا ڪن. ڪا ٻه سهاڳڻ عورت (ڪنوار جي ماءُ، چاچي يا ٻي ڪا زال) ڪوري ۾ ڪچي سُٽ جا ڌاڳا ۽ ناريل جهلي، آٽي ۽ ڳُڙ وارو ٿالهه (جنهن ۾ گيهه جو ڏيو ٻاريل، هڪ خالي ۾ سيندر ۽ ڌونرو پيل هجي) کڻي اچي ۽ اوبرو (ڪتڻ جو)، چوٽائي (آنّ سَڻ جي)، ڪاٺ جو داٻلو، هيڊي رنگ جو ڪچو سُٽ اوبري تي ويڙهيل، جهيرڻو، مڪڙي ۽ مٿهري، اهي شيون ٻه کڻي اچن. گهوٽ تورڻ

---

(١) رحمت الله ولد پير (تعلقو خيرپور). (٢) محمد عالم "شور" عالپوري (تعلقو ميرپورماٿيلو). (٣) غلام رسول چتوڻي (تعلقو واره).

مان لاڳيتو آتر ذي منهن ڪري ويهي ۽ سس وري تورڻ جي ٻئي پاسي ڏکڻ ذي مُنهن ڪري ويهي. ٻيون زالون پرسان ويهي ڳيچ ڳائين. اڻوهار ۾ گهوٽ جي پرسان ويٺل هوندو. گهوٽ پنهنجي ساڄي هٿ ۾ رومال جهلي مُنهن تي رکي ويهي ۽ ساڄو پير جُتيءَ مان ٻاهر ڪڍي. ان مهل سس اوبرو ڪٽي، سُٽ جو هڪ چيڙو گهوٽ جي هٿ ۾ ڏئي ۽ هو هٿ جي چيچ کولي ويهي. سس ڌاڳي جو وراڪو گهوٽ جي پير جي آڱوٺي مان ورائي، چيچ ۾ ورائيندي، اهڙيءَ طرح پنج وراڪا ڏيندي.

ڏاتوڻ ڏاتڻ بعد گرڙو آرتي پڙهي، پوءِ آهو ڏاتوڻ وارو ڌاڳو، گرڙو گهوٽ جي پير جي آڱوٺي ۽ چيچ مان ڪڍي ٻٽو ڪري، سس جي ڳچيءَ ۾ وجهي (١).

ڪُڏڪٽي کيڏڻ

تعلقي وارهه ۾ ڪن هنڌن وري ڏاتوَڻ ڏاتڻ جي رسم ڪونهه ڪن، ان جي بدران هڪ ٻي رسم ادا ڪن، جنهن کي ”ڪڏڪٽي کيڏڻ“ چون. انهي رسم ۾ ويهارو ڪن ڪڻڪ جي اٽي جا ڏيا ٺاهين، ۽ انهن جا اوترا ڍڪ ٻه ڪڻڪ جي اٽي مان ٺاهين. پوءِ انهن ڏين ۾ تيل وجهي ٻاري، ڍڪڻن سان ڍڪي رکن. پوءِ گهوٽ اهي ڍڪڻ لاهيندو ويندو ۽ هوڏانهن سندس سالي وري ڏيئن مٿان ڍڪڻ رکندي ويندي. ڏهه-ٻارهن دفعا ائين ڪن. ان بعد سالي، گهوٽ کان هڪ ٻه رپيا لاڳ وٺي. اها رسم گهڻو ڪري ڳـنواسن ۽ سومَن ۾ ڪن (٢).

(١) رائچند هريجن (تعلقو چاچڙو). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

راڻيءَ جهاڻ‌ءَ

گهوٽ کي ڏانوڻ ڏاڻ کان پوءِ زالون، ”راڻيءَ جهاڻ“ جو ساٽ ڪن. هي ساٽ گهوٽ جي پيڻ سان ڪن. جيڪڏهن پيڻ نه هجي ته پوءِ گهوٽ جي ڀڻي ڪنهن ويجهي عزيزياڻيءَ سان ساٽ ڪن. اها ماڻي ڪلهن تي هٿ رکي بيهي، پوءِ ڪيس ڪارڪ وات ۾ وجهي، متان ڀاڻيءَ جو ڏک پيارين. اهڙا ست ڏڪ پرائين. هيءَ رسم عام نه آهي، ۾ ڪن ڪن هنڌن تي ڪن (١).

سيج

شاديءَ جي سڀني سانن سوڻن مان گهڻي ۾ گهڻا سوڻ سيج تي ٿين، انهيءَ ڪري شاديءَ ۾ سيج کي گهڻي اهميت حاصل آهي. سيج ڪنواريتا ڏاهيندا ۽ اها پٽ تي ڏاهين. ۽ ڪن هنڌن ڪٽ تي ٻه سيج وڇائين. سيج ۾ اهو هنڌ وڇائين جيڪو ڪنوار کي ماڻٽ ڏاج ۾ ڏين، جنهن ۾ فراسي ريشمي ۽ سوٽي پٽرائي، چادر، سوڙ، وهاڻو وغيره ٿين.

تعلقي حيدرآباد ۾ عام رسم آهي ته سيج (ڪٽ سميت) ڀڻي ڪنهن گهر ۾ رکن. گهڙي پرڻ کان پوءِ زالون سهرا چونديون اها کڻائي اچن. سيج کڻبي هيٺان ڪجي اچي (٢).

ڪنوار کي گهوٽ جي اچڻ کان اڳ ۾ ڀي سينگاري ڏاهي آڻي سيج تي ويهارين. ڪن هنڌن ته فقط هڪ ڀي ڪوڙي ۽ ڪنوار کي وڏهي آڻي سيج تي ويهارين. گهوٽ کي سيج تي جتيءَ سوڊو چڙهي ويهڻو آهي. جيڪڏهن جتي لاهي پوءِ سيج تي ويٺو ته سندس سالي يا ڪنواريتن جي ٻي ڪا عورت جتي چورائي ويندي ۽ پوءِ ڪجهه

(١) ولي محمد طاهرزاد و (تعلقو ٽنڊو الهيار).

(٢) محمد ٻچل (تعلقو حيدرآباد).

رپيا لاڳ وٺي، بعضي مٺائي وغيره وٺي موٽائي ڏيندي.
پر جيڪڏهن گهوٽ سيج تي جتيءَ سوڌو چڙهي ويٺو ته به
ڪنوار جي پيڻ اها چورائڻ لاءِ وڏا وس ڪندي.

تعلقي بدين ۾ ڪن هنڌن سيج وڇائڻ جو ڪم ڪنوار
جي پيڻ ڪري. سيج اولهه اوڀر ڪري وڇائين. پهريائين
گهوٽ کي سيج تي اوڀر طرف آڻي ويهارين، پوءِ ڪنوار
کي وٺي اچي گهوٽ جي سامهون ويهارين (١).

گهوٽ ۽ ڪنوار جي قرب وڌائڻ لاءِ ڪنواريتا ڪي
سانسوڻ ۽ حيلا وسيلا به ڪن. ڪن هنڌن ته گهوٽ کي
ڪنوار جي مطيع ڪرڻ لاءِ ڪرتب به ڪن.

سيج جي رسمن ۽ ڪرتبن بابت سنڌ جي جدا جدا
هنڌن تان جيڪي روايتون مليون آهن، سي هن بعد شامل
شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي سنجهوري جي لغاري بلوچن ۾ گهوٽ جي سيج
چڙهڻ کان اڳ ڪنواريتا هيٺيان ڪرتب ڪن:

* ڪنوار جو چولو گهوٽ جي منهن تي گهمائين، جنهن جو
مطلب ته سدائين پنهنجو اڳ نظر ۾ هجيس.

* جڙي ڏاند کي نٿ هڻن ته جيئن ڏاند نٿ لڳڻ سان
قابو ٿئي ٿو، تيئن گهوٽ به ڪنوار وٽ قرب ۾ قابو ٿي وڃي.

* سيج هيٺان ڪڪڙ جا آنا پورين ته جيئن ڪڪڙ آنن
تي آرو ڪندي آهي، تيئن گهوٽ به ڪنوار کان پاسي
نه ٿئي (٢).

تعلقي ڪنڊياري ۾ پٽ تي تڏو وڇائي، ان تي رليون
يا سوڙ وڇائي سيج ٺاهين، پر ان کان اڳ هيٺيان
ڪرتب ڪن:

---

(١) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين). (٢) علي اڪبر لغاري
(تعلقو سنجهورو).

* گڏهہ جي لِڏ ڪٽي سيج وڇائڻ واري هنڌ هيٺ رکن.
* گهوڙي جا سنج ڪَرائي، انهن تي ڪنوار کي ويهارين.
* تڏي جي هيٺان زمين ۾ ڪَڏ ڪوٺي، ان ۾ ڪڪڙ جا آنا پورين.
* ڪنوار کي ڪلف ۽ ڪُنجي ڏين ته ويٺي ڪُنجيءَ سان ڪلف ڏئي ۽ لاهي.

ڪلهوڙن، سهتن، راڄپرن، کهانگهرن، آچٽن، ابڙن ۽ ڦَرڙن وغيره ۾ وري هي سانگ ڪن:
* گهوٽ جا لٿل ڪپڙا ڪٽي اچي ڪنوار کي پارائي وري جهٽپٽ لاهارائي وٺن.
* اَٽ جو نڪيل آٽي ڪنوار جي پرسان پورين.
* ڪنوار کان رات جو ست ڏيئا اڏي جا ٺهرائي، تهل وجهي پارائين.
* ٽامي جو پئسو آڪريءَ ۾ وجهي، ڪنوار کان مُٺري سان ان آڪريءَ ۾ پيل پئسي کي ست ڏڪ هڪ هٿ سان ۽ پنج ڏڪ ٻئي هٿ سان هٽائين (١).

تعلقي خيرپور جي سماٽن ۾ زمين ۾ فوٽ کن ڪَڏ ڪوٺي ان ۾ ڪڪڙ جا آنا، گهوڙي جو نيـَر ۽ اغام وجهي، ان جي مٿان تختو رکي، ان تي تڏو وڇائي، مٿانئس سَوَڙ وغيره رکي نرم وڇائو ڪن. انهن شين رکڻ جو مطلب اهو ڪين ته گهوٽ ڪنوار تي ائين آرو ڪندو جيئن ڪڪڙ آنن تي ڪندي آهي، ۽ جيئن گهوڙو اغام ۽ نير ۾ قابو هوندو آهي تيئن گهوٽ، ڪنوار جي حڪم ۾ قابو هوندو (٢).

---

(١) محمد پناهہ ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) رحمت الله ولدبير (تعلقو خيرپور).

تعلقي واره ۾ چنڪ جي ميڙي، سٽن ڪوهن جي ڀاڱي مان ڳولهي، ان مان هڪ اٺ ۽ هڪ ڳڏي ٺاهي، اها ڳڏي اٺ تي سوار ڪن، ان مان ڳڏ ٻُڪ ڪن ڪنڊا، مالھ جو ٽڪر ۽ سٽن ڪوهن جو پاڻي سيج هيٺان ٻورين. ڪنوار جي وڻواهه وارا لٽا ٻه سيج هيٺان رکن. ڪنولي وانگر چار ڪوڪا زمين ۾ کوڙي، انهن ۾ آٽوسٽو سٽ وڙهي، ان جي مٿان سيج وڇائين. پوءِ ڪنوار کي هار سينگار ڪرائي آڻي سيج تي ويهارين ۽ سندس منهن ڍڪڻ تي ڪن. پوءِ ڪنوار کي گھوٽ جا ڪپڙا پارائي، هني تي ويهارين ۽ ڪيس لڪڻ هٿ ۾ ڏئي سواري ڪرائين. پوءِ اهي ڪپڙا لاهرائي، الهن کي آٽاسٽا هٿ هڻائي ڪڍائين. ان بعد گھوٽ کي وٺي اچي سيج تي ڪنوار جي سامهون ويهارين (١).

تعلقي واره ۾ ڪڻ هنڌن گھوٽ جي ورٽي جي رات هيٺيان سوڻ ڪن:

سات لاءِ سيرڻ جو آکيرو، ڳيري جو آکيرو، ڪڪڙ ۽ ڪبوتر جا ٽي ٽي عدد آنا، ڪنهرن جي ڇڪ جي مٽي، وڻ ويڙهيءَ جو ٽڪر، مالھ جو ٽڪر، ڪوهه جي لوٽي پاڻيءَ سميت، پنجن جنڊن جا ڳارا، ٽڪر جو ڏاند (جيڪو پارڙا پارا ۽ چاڙيون پيچي ٺاهين) ۽ ڪنوار جي مٿي جي پچيءَ جو ٽڪر گڏ ڪري رکن. پچيءَ جي ٽڪر مان هڪڙي ڳوٿري ٺاهي، ان کي وچان ٽوپو ڏيئي ٻه خانا ٺاهين. انهن مان هڪڙي خاني ۾ سڀرنهن ۽ ٻئي ۾ پنجن جنڊن جا ڳارا وجهي، ڳوٿريءَ جو پوٽ سيپي ٽڪر جي ڏاند مٿان رکن. ان جي مٿان وري ڪنوار کي پهرئين ڏينهن لڳل چيڪو، جنهن مان ضاعفائون هڪڙو مرد ٺاهي رکي ڇڏين، اهو

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

سوار ڪن. پوءِ ان سوار ٽيل گُنڊي کي ڪنوار ڪان مڙس جو نالو وٺائي پنج ڀيرا ڏيارين. انهيءَ رسم پوري ٿيڻ کان پوءِ سيج واري جاءِ تي ڪڏ کٽي، اهو ڏاند گُنڊي سميت ۽ مٿي چاڙايل سيڻي شيون ڪنوار ۽ حجامڻ کان پورائي ڇڏين. ڪنوار ان ڪـڏ کي لتن سان لتي ٻند ڪري ۽ پوءِ پادر ڪٽي گهوٽ ۽ ان جي گهر جي ڀاتين جا جدا جدا نالا وٺي انهي پوريل ڪڏ تي هٽي. ان بعد ڪڏ جي چئني ڪنڊن تي چار ڪوڪا ڪوڙي، انهن کي ڌاڳن جا ست وڪڙ ڏيئي، انهن مٿان ٻه مٽي وجهي، مٿان پراڻي رلي رکي، ان تي تڏو وڇائي ڇڏين. ان جاءِ تي ڪنوار ڪالهه ويهي ۽ نه ڪا ٻي عورت، پر گهوٽ لائڻ تي اچي ته ڪيس وٺي آڻي ان جاءِ تي ويهارين ۽ پوءِ ڪنوار کـي وٺي آڻي سندس سامهون ويهارين (١).

تعلقي وارهه جي چانڊين ۾ ڪنوار کي ڏناهه واري وقت ۾ لڪايل آڻي، جيڪو گڏ ڪري رکن، تنهن مان شاديءَ جي رات هڪ آٽ ڳاهي، ان مٿان ڪنوار جو ٻت ٺاهي ويهارين. مطلب ته گهوٽ مـهري تـه ڪنوار سوار. انهيءَ مان گڏ ڪڪڙ جو آنو، سرڻ جو آکيرو، وڻ ويڙهي، ستَ آنَّ، لوهو ايـرَ ۽ رڍن جون ڦوگٽيون انهيءَ هنڌ پورين، جتي گهوٽ ڪنوار سان لائون لهي (٢).

تعلقي وارهه جـي لُنڊن ۾ لائون ڪوني ۾ ڏيارين. چار ٽوٽيون ڪوڙي، پاسن کان پـتر ڏيئي، مٿان تڏو وجهن ۽ اندر سيج ٺاهين، انهيءَ کي "ڪونو" چون. ڪوني جو مُنهن ڏکڻ طرف ڪن. ڪونو ستن ڏاڏي پوٽن کان ٺهرائين ۽ سيج وري گهوٽ جي مس ۽ ساليءَ کـان وڇارائين.

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ڪنوار کي سوٽن لاءِ نُهريءَ جو ٺي آئي سيج تي ويهارين ۽ گهوٽ کي سيج لئي ڏاري آئي ڪنوار جي پاسي ۾ ويهارين (١).

تعلقي وارهه جي ٽنهين ۾ ورهاڱي واري رات جا ڳريب هن طرح ڪن:

ڪڪڙ جا ٻه آنا، سرڻ جو آڪيرو، ستن وڻن جا پن، واريءَ جون ست مٺيون، ڍيريءَ جي سڱي جون ست تندون، چڪ جي مٽيءَ مان ٺهيل آٽ ۽ ماڻهوءَ جو بوتو، لائڻ واري جاءِ تي پورين. پوءِ ان مٿان ڪنوار کي گهوٽ جا ڪپڙا پارائي، گهوڙي جي هني تي سوار ڪرائي، لڪڻ هٿ ۾ ڏين. ان جو مطلب اهو وٺن ته ڪنوار مڙس تي غالب هوندي. پوءِ وري مڙس وارا لٽا لهرائي گهوٽ کي پهرڻ لاءِ موڪلين ۽ ڪنوار کي سينگاري انهيءَ سيج تي ويهارين، جيڪا اڳيئي تيار ڪئي ويندي آهي(٢).

تعلقي وارهه جي ڪلهوڙن ۾ ڏانوڻ ڏانئڻ کان پوءِ گهوٽ کي سيج ڏانهن نين. ان وقت ڪنوار پيئون گهوٽ جي آڏو پاڻيءَ جو دلو هارين، گهوٽ کي آئينو ڏيکارين ۽ ڪيس سرمون پارائين.

جنهن وقت گهوٽ در کان اندر اچي، ان وقت ڪير ۾ پنل سرنهن گهوٽ ۽ گهوٽيتن کي هڻن. ڪي وري نجاست ۾ پسيل سرنهن به گهوٽيتن کي هڻن. گهوٽ در لنگهي ڪنوار وٽ پهچي ته ڪنوار کي پاڪر ۾ هڪ هنڌان ڪٽي ٻئي هنڌ ويهاري.

سيج ٺاهڻ جا ڳريب: ڪڪڙ جا ٻه آنا، سرڻ جو آڪيرو، ستن وڻن جا پن، وڻ ويڙهي، گهاٽي جي مٽي، گڏهه جي ليٽوڙي واري مٽي، چڪ جي مٽيءَ مان ٺهيل گهوٽ-ڪنوار جا گڏا، ڪنوار جي چولي جي پٽ مان

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ڇرڙين ٿاهي، جنهن جي منهن مان لهڻ آٽ جي ٿڃ تي رکن ۽ مٿان گهوٽ ۽ ڪنوار جي ڳنڍن کي ڳنڍ سوار ڪن. اڳيان گهوٽ جو ڳنڍو ۽ پويان ڪنوار جو ڳنڍو سوار ڪرائين. اهي سموريون شيون گهوٽ جي پاٽاريءَ هيٺان هڪ لوهي ٿيڙ سميت پورين. پوءِ اڳڙيءَ جون ٻه ڳنڍيون ٺاهي، انهن مان هڪ تي گهوٽ جو نالو رکي، ان کي ڪنوار ڪان ست موچڙا هڻائين، ٻيءَ ڳنڍيءَ تي وري گهوٽ جي ڀين عزيزن جا نالا رکي، هرهڪ نالي تي ڪنوار کان ست ست موچڙا هڻائين، پوءِ آهي ڳنڍيون ٻه آتي ٿي پورين. ان بعد چار ڪوڪا ڪٽ جي وچوٽيءَ جيترا ڪوڙي انهن ۾ ست تندون اچي ڦوريءَ جون ويڙهي، مٿان ڏڌو وجهي ۽ بسترو وڇائي سيج ٺاهين. وري سيج مٿان هنو رکي، ڪنوار کي گهوٽ جا ڪپڙا پارائي، لڪڻ هٿ ۾ ڏيئي ڪنوار کي آن هني تي سوار ڪرائين. ڪنوار گهوڙي کي هڪلڻ وانگر ڇهيون ڏئي. پوءِ ڪاٺس گهوٽ وارا لٽا ڳهرائي، سمورن ڪپڙن کي ڪنوار کان آبتا سبتا هٿ هٿائي ڪڇائين، ان بعد ڪپڙا گهوٽ کي واپس ڪن. ان بعد ڇلهه جو هڪ مارنگ پوري، ان جي مٿان تڏو وجهي ڇڏين ۽ جڏهن گهوٽ کي لٽا ڪرائڻا هجن، تڏهن ڪيس ان تڏي تي ويهاري لٽا ڪرائين. لائڻ ڏيڻ کان اڳ ڏيو ٻاري، ان جي مٿان وڏو ڪارو اونڌو رکي، انهيءَ ڪاري تي گهوٽ کي ويهارين. ان بعد گهوٽ کي سيج تي ويهاري لائڻ جي رسم ادا ڪن (١).

لاڙ ۾ ڪن هنڌن تي وري جنهن جاءِ ۾ گهوٽ-ڪنوار کي لائون ڏين، ان جاءِ جي ڇت تي گهوٽ جي ويهڻ واري جاءِ جي بلڪل مٿان گهوڙي جا سنج ائين ٺاهي رکن،

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

جهڙن گهوڙو سنجبو آهي، ان ڪري ته گهوٽ-ڪنوار جو ٻانڌ ۾ چاهه رهي(١).

لانئون

سيج تي گهوٽ ۽ ڪنوار کي آمهون سامهون ۽ ويجهو ويهاري لانئون ڏيارين. هرهڪ لانءِ ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار جا مٿا ٻه ٻه ڀيرا ٻانڌ ۾ آهستي ٽڪرائين. هرهڪ لانءِ سان گڏ مقرر ٿيل سٽ ڳيو ٻ. عورتون چونديون رهن ته: "هيءَ ڀهرين لاوَ، هيءَ ٻيڙي لاوَ" وغيره.

لانئون گهوٽ جي ويجهن مائٽن ۽ سهاڳڻين زالن کان ڏيارين. ڪن هنڌن ست لانئون ڏين ته ڪن هنڌن گهٽ وڌ به ڏين. ڪن هنڌن تي رکو ستن سهاڳڻين کان لانئون ڏيارين. عام طور ست لانئون ڳڻجن.

ڪن هنڌن لانئن ڏيڻ ۾ ماءُ، ڀيڻ، پيءُ ۽ مرشد وغيره به شامل ٿين (٢).

تعلقي شهدادپور طرف ڪن هنڌن گهوٽ کي ماسي لانئون ڏياري(٣).

تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ لانئن جي شروعات هڪ ٻريو مڙس ڪندو، جيڪو ڀهريائين وجي گهوٽ ۽ ڪنوار کي لانئون ڏيئي ايندو(٤).

تعلقي ڪنڊياري جي سمائن ۾ گهوٽ کي سيج تي اولهه ڏانهن منهن ڪري ويهارين ۽ ڪنوار کي اوڀر ڏانهن. پوءِ ڀهريائين ڪنوار جو پيءُ گهوٽ ۽ ڪنوار کي ٽي ڀيرا لانئون ڏئي، تنهن بعد گهوٽ جو پيءُ، گهوٽ جي ماءُ

(١) محمدطالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو). (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار). (٣) الهڏنو رند (تعلقو شهدادپور). (٤) اڪبرعلي لغاري (تعلقو سنجهورو).

لائون ڏيندا، پوءِ ڪنوار جي ماءُ ۽ ان بعد ويجها عزيز، جهڙوڪ پاءُ، پيءُ، سوٽ، چاچا، ماما لائون ڏين.

ڪنوار کي هڪ "وَري" کان ٽپائي ويهارين، پر "وَرا" ڪون ٽپائين. چون ته جي ائين ڪبو ته ڪنوار به ٻه وَر ڪندي (١).

تعلقي واره جي ڪلهوڙن ۾ لائڻ وقت گهوٽ تي ڪنواريتن طرفان ٽول سائن سوٽن جو اثر نه ٿئي، ان لاءِ گهوٽ کي وات ۾ سونَ جو ڪوبه زيور رکائين، ڪي وري ڪيس اکيوات ئي "موچڪو مار" پياري ڇڏين (٢).

تعلقي واره جي چانڊين ۾ لائون اڪثر سنجهي مهل يا اسٽرويل ڏين. ڪنوار ۽ گهوٽ کي آمهون سامهون هڪ کاديلي تي ويهارين. پوءِ ست چٽيون يا نَو چٽيون گهوٽ کي لائون ڏين، پوءِ گهوٽ ـ ڪنوار کي اڪيلو ڇڏي ڏين.

تعلقي واره جي راشدين ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار کي صرف هڪ لائوَ ڏين ۽ سيج تي پيو ڪوبه سات سوٽ ڪون ڪن (٣).

تعلقي واره جي ٿنين ۾ ست مرد ۽ عورتون، جيڪي سندن عزيز هجن، گهوٽ ۽ ڪنوار کي ست ست ڌڪر هڻائي لائون ڏيڻ جي رسم ادا ڪن (٤).

ٿرپارڪر جي سمائن ۾ سيج تي لائڻ اچڻ کان اڳ گهوٽ ٻه رڪعتون نفل پڙهي، پوءِ لائڻ لاءِ ڪنوار جي سامهون ويهي. ان وقت گهوٽ ۽ ڪنوار خاموش هجن، منجهائن ڪنهن به ڳالهايو ته بدسوٽي ليکين. پوءِ ست سهاڳڻيون کين لائون ڏين (٥).

---

(١) محمد پناهه ڦَرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) (٣) ۽ (٤) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٥) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

تعلقي ڪندياري طرف ڪن هنڌن جيڪڏهن ڪنهن مرد جي ٻهرين زال مري وڃي ۽ ٻي شادي ڪري، وري ٻي زال به مري وڃي ۽ ٽي شادي ڪري ته پوءِ ان موقعي تي لانئن کان اڳ ڪيس هر تي ويهاري وهنجارين ۽ پوءِ ڪيس ڪنوار کان اڳ هڪ رڍ سان لانئون ڏياري، پوءِ ڪنوار سان لانئون ڏيارين. خيال آهي ته ائين نه ڪبو ته پوءِ آهو گهوٽ جلد مري ويندو(١).

تير مٿان

گهوٽ ۽ ڪنوار جي وچ تي تيرن جو پريل ٿالهه رکي، ان ۾ ڪارڪون وجهن. پوءِ ڪنوار ان مان ٻُڪ ڀري گهوٽ جي ٻڪ ۾ لاهيندي ۽ گهوٽ ٻڪ ڀري ڪنوار جي ٻڪن ۾ وجهندو، ائين ٽي ڀيرا ڪن. ڪن هنڌن ٻه چار ڀيرا ٻه اها آئل پٽل ڪن.

سنڌ جي جدا جدا هنڌن تي ترن جي بدران ڪنهن ٻيءَ شيءِ جو ٿالهه ڀري رکن. جيئن ته لاڙ ۾ تر ۾ عموماً چانورن جو ٿالهه ڀري، ان ۾ ڪارڪون وجهن.

تعلقي خيرپور طرف سمائن ۾ مير ڪن ڪٽڪ آٽي گهوٽ ڪنوار جي اڳيان رکن، جنهن مان گهوٽ پنهنجو ٻڪ ڀري، ڪنوار جي ٻڪ ۾ وجهي ۽ ڪنوار موٽائي گهوٽ جي ٻڪ ۾ وجهي. اهڙيءَ طرح ست ڀيرا ڪن(٢).

تعلقي واره جي ٿُنين ۽ ڪلهوڙن ۾ هيءَ رسم، ڪير جي سانت کان پوءِ ادا ڪن. اتي وري لوڻ جو ٿالهه آڻي رکن، جنهن مان گهوٽ کان ٻڪ ڀرائي، ڪنوار جي ٻڪ ۾ وجهائين، وري اهو ڪنوار جي ٻڪ وڙو لوڻ،

---

(١) محمد پناهه قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) رحمت الله وڌيرو (تعلقو خيرپور).

گهوٽ جي پڳ ۾ لهرائين. اهڙيءَ طرح ست ڀيرا ٻنهي ڄڻن
کان پڳ ڀرائين (١).

تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ ڪنوار کي هٿ ۾
چانور ڏيئي، گهوٽ کي چون ته ڪنوار جو منهن کول. هو
جيئن ئي ڪنوار جو گهونگهٽ کولي، تيئن ئي هو لپ وارا
چانور گهوٽ کي هڻندي (٢).

اها رسم چانورن، جوَن، ڪڻڪ يا لوڻ، جنهن به
شيءِ سان ادا ڪجي، پر ان کي چوندا "تير مٽڻ". ترن
مٽڻ وقت ڏالون سان ڪيو چوندبون ته: "جيترا تير مٽيندي،
اوترا پُٽ ڄڻيندي".

تعلقي بدين طرف تير مٽڻ کان پوءِ ڪنوار کي آن،
لوڻ ۽ ٻين کاڌي جي شين تي هٿ رکائين (٣).

ڏامڻ لڙڻ جو سانٽ

ڏامڻ ڳاهه جا ڇڪا ٿين، انهن جي متوڙي ٻڌي،
گهوٽ ۽ ڪنوار جي ڀرپائين ساڄي گوڏي ۽ ساڄي ڪلهي
کان اراڙ ڏائين، پوءِ وري کاٻي ڪلهي ۽ کاٻي گوڏي
سان ڇهن. اهڙيءَ طرح ٽي دفعا اهو سانٽ ڪن.

تعلقي بدين ۾ ڪن هنڌن اهو سانٽ، ڌاڳ جي سانٽ
کان پوءِ ڪن. ست سهاڳڻيون، ڌار وارو کهنبو لاهي، هڪ
ڪانيءَ تي ويڙهي، ان سان ست دفعا ڏامڻ سانٽ ڪن ۽
انهيءَ موقعي تي سانٽ ڪيو چون (٤).

وچٽيءَ جو سانٽ

جتي ڏامڻ جون ڇڙبون نه ملي سگهن، اتي وري ڪي
وچٽي سان سانٽ ڪن، جو هن طرح ٿئي:

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٢) اڪبرعلي لغاري (تعلقو
سنجهورو). (٣) ۽ (٤) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين).

وچٽيءَ جو ڳن ٻوتيءَ جي ڪنڌ ۾ ويڙهي، پوءِ جيئن ڏاڻ جي چڙين سان ساٽ ڪيو وڃي، تيئن ساڳيءَ طرح ڪن. يعني ٻهرين ڳوڏو، پوءِ ڪلهو، ان بعد مٿو ڇهن، وري مٿي کان پوءِ ڪلهو ۽ ڳوڏو ڇهن. ان کان پوءِ وچٽي گهوٽ جي هٿ ۾ ڏيئي ڪنوار کي واڳ هٿائين. وري ڪنوار کي وچٽي هٿ ۾ ڏيئي گهوٽ کي واڳ هٿائين. ائين ٽي ڀيرا ڪن. ان موقعي تي بہ ساڳيا ڏاڻ وارا ساٽ ڳايا ڇون. پر جڏهن وچٽي سان واڳ ڪرائڻ جو ساٽ ڪن، ان وقت جو ساٽ ڳيو جدا ٿئي تہ: "وچٽي واڳ لڳي، ٽرڙيس مائس". هيءَ ساٽ گهونٽيون ڪن.

اَٽين جو ساٽ

ڪن هنڌن تي ڏاڻ ساٽ يا وچٽي ساٽ جي بدران اَٽين جو ساٽ ڪن. اهي اَٽيون ڪنهن ڪاٺيءَ مان ہروقت گهڙائي رکن يا جنڊيءَ چڙهيل ست اَٽيون گڏ ڪن، جي گهڻو ڪري مالڌائيءَ جي لوڙيءَ ۾ ٻڌل هجن، پوءِ انهن اَٽين سان ڏاڻ جي چڙين وانگر گهوٽ ۽ ڪنوار جي بدن سان ڇهڻ جو ساٽ ڪن.

ڪوهستان ۾ جنڊ ٻڌڪيءَ کان پوءِ "اَٽين جو ساٽ" ڪن. هن رسم ۾ عورتون، مٿن سنهين آلين ڪاٺين کي کهنبڙو رنگ ڏيئي، ٽئين آڪريءَ ۾ آڻيو ڪري رکن، پوءِ اَٽين جا خاص ڳيچ چون ۽ هڪ هڪ اَٽي ٽنڊن ٻارن کي هٿن ۾ ڏينديون وڃن (١).

مَنڌيءَ جو ساٽ

منڌيءَ کي ڪپڙي ۾ ويڙهي ڳنڍ ڏيئي، وچٽي جي ساٽ وانگر گهوٽ ۽ ڪنوار جي ٽراڙ، ڪلهن ۽ ڳوڏن سان ڇُهائين، ان ساٽ وقت خاص ڳيا چون.

---

(١) محمد عرس سمون، لٽهن زندگي، آگست ١٩٥٧ع.

تعلقي ٽنڊي الهيار طرف ڪن هنڌن منڊيءَ جي ڦُل ڪي اجرڪ جي ڪنڊ يا ٻي ڪنهن پوتيءَ ۾ ڪنڊ يا پلاند سان ٻڌي ڏيئي، پوءِ پھرين گھوٽ ۽ ڪنوار جي ڪابي گوڏي کي ڇُهن، پوءِ ڪلهو، آخر ۾ نراڙ. وري ۾ ساڳي طرح ساڄي ڪلهي کي ڇُهن ۽ آخر ۾ ساڄي گوڏي کي ڇهن (١).

تعلقي حيدرآباد جي ساٽن ۾ منڊي، گيھ، ۽ تيل سان ٻوڙي، پوءِ ساٽ ڪن. ان وقت زالون هي لفظ چَون: ”منڊيءَ ولوڙيئڙو، جيئڻ لاڏا تون“ (٢).

ٿر جي مينگھواڙن ۾ اھو ساٽ ھن طرح ڪندا: ڪونڊي ۾ لسي ۽ پاڻي وجھي، ان جي مٿان مڪڙي (مانڊاٽي) رکي، جھيرلو وجھن، ۽ گھوٽ مٿان جھيرڻي کي ھٿ سان جھلي. جھيرڻي ۾ پيل نيٽري (نيٽي) سان ڪنوار آن کي جھڪيندي، ائين پنج دفعا ڪري، پوءِ مانڊاٽي ۽ جھيرڻو پري رکن (٣).

مُھريءَ جو ساٽ

تعلقي حيدرآباد جي ساٽن ۾ ٽيون ساٽ مُھريءَ جو ڪن، سو به ساڳئي نموني سان مٽ سهاڳڻيون ڪن. مھري، گيھ، ۽ تيل ۾ ٻوڙي، گھوٽ ۽ ڪنوار جي گوڏي، ڪلهي ۽ نراڙ تي رکن. آن وقت زالون هي ساٽ ڳيو چون: ”ڄانور ڇَڙيئڙو، جيئڻ لاڏا تون“ (٤).

سٿونگي جو ساٽ

ڪاٽ سان ٺھيل ۽ جنڊيءَ چڙھيل ڏاٻلو، جيڪو سٿي سڳي يا ڳھ، ڳنڍي رکڻ جي ڪم اچي، ان کي سٿونگو چون. لاڙ جي ساٽن ۾ زالون، منڊيءَ ساٽ کان پوءِ

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٣) راڻچند ھريجن (تعلقو ڇاڇرو). (٤) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد).

گهوٽ ۽ ڪنوار سان سونگي جو ساٿ ڪن. سونگو ڪپڙي ۾ ويڙهي، ڳنڍ ڏيئي، گهوٽ ۽ ڪنوار جي پيرين ڪاهي گوڏي، ڪاهي ڪلهي ۽ پوءِ نراڙ کي ڇهن؛ ۽ پوءِ ساڄي ڪلهي ۽ ساڄي گوڏي سان ڇهن. انهيءَ ساٿ وقت به زالون ساٿ ڳيو ڳوندڀون رهنديون(١).

ڦل چوندڻ

جيئن هن رسم جي نالي مان ظاهر آهي ته ڦل يعني ڪُل چونڊيا وڃن، پر عام طور گلن بدران ڪپهه جا پُڙا ڪم آئين ۽ سڄيءَ سنڌ ۾ هرهنڌ اها رسم ڪپهه جي پُڙن سان ئي ادا ڪن. اها رسم هن طرح ٿئي:

لانئن ڪان پوءِ يين سانئن سوٽن بعد پ-تي سهاڳڻيون، ڪپهه جي پوٽيءَ مان پُڙا چني، ڪنوار جي مٿان وركا ڪن، جيڪي گهوٽ چونڊيندو. پوءِ وري ساڳيون سهاڳڻيون، گهوٽ جي مٿان ڪپهه جا پڙا آڇلين، جيڪي وري گهوٽ جي ڀيڻ، جيڪا ڀاءُ کي پلاؤ ڏيو ويٺي لانئون ڏياريندي، سا پوتيءَ جو پلاؤ چنبڙي، گهوٽ تان پڙا لاهيندي.

ڪن هنڌن تي گهوٽ تي آڇليل پڙا ڪنوار چونڊي. انهيءَ موقعي تي زالون هي ساٿ ڳيو چون:

”ڦلڙا چونڊيون، ڪلڙا چونڊيون، لڙي ماڻس.“

تعلقي خيرپور جي سمائن ۾ ڪپهه جو ذرو ذرو چني گهوٽ جي مٿي تي هڪڙي عورت رکي ۽ ڪنوار اهي ذرا ڪٽيندي وڃي. ساڳي طرح ڪنوار جي مٿي تان وري گهوٽ ڪٽي. ان وقت زالون هي ڳيچ ڳائين:

(١) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊوالهيار) ۽ محمد سومار شيخ (تعلقو ٻه ڍين).

"گل چونديندي ڦل چونديندي
وڃي ونيءَ نيڻ ڀريا" (١).

تعلقي واره ۾ هن رسم کي "گل چوندڻ" به چون. ڪلهوڙا قوم ۾ هيءَ رسم هن طرح ادا ڪن: ڪپهه جي پوٽي ڪنوار جي نراڙ تي رکن، آنان گهوٽ ست دفعا ڪپهه چنڀيءَ پوءِ وري گهوٽ جي نراڙ تي رکن ته ڪنوار ست دفعا اها ڪپهه توري ٽوري ڪري ڇني. ان وقت زالون چون: "جيترا گل چونديندو، اوترا پٽ ڄڻيندو".

ڪن هنڌن ڪپهه، جا ٻڙا ڪنوار جي مٿي تي رکن، جن کي گهوٽ ڦوڪ سان هيٺ ڪيرائيندو. ائين ست ڀيرا ڪن (٢).

ٿر جي سمن ۾ ڪپهه جا ٻڙا ٻيڻل زالون، ذرا ذرا ڪري ڪنوار جي مٿان اُڇلائين ۽ گهوٽ رومال سان اهي ڇنڊي ڪيرائيندو (٣).

ٿر جي مينگهواڙن ۾ زالون ڪپهه جا ذرا ذرا ڪنوار جي چُنيءَ تي رکنديون ۽ گهوٽ چُنيءَ کي ڇنڊيندو ته سڀ هيٺ ڪري پوندا. ائين پنج دفعا ڪن (٤).

ڳنڍ يا پلوُ ڇوڙڻ

گهوٽ جي لونگي يا اجرڪ جو پلاند ڪنوار جي بوڇڻيءَ جي ڪنڊ سان ڳنڍ ڏيئي ڏاڍو ٻڌن. گهوٽ هڪ هٿ سان اها ڳنڍ کوليندو. هن رسم جون لاڙ ۽ ٿر مان جدا جدا مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي بدين جي سمائن ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار جي اوڏيل چُنين جي پلاندن کي ڳنڍ ڏين، جيڪا گهوٽ پنهنجي

---

(١) رحمت الله ولد پير (تعلقو خيرپور). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٣) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ). (٤) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

آڳوڻي ۾ ڇيڇ سان ڇوڙيندو. هن رسم کي "ڏورڙو ڇوڙڻ" به چون (١).

گھوٽ ۽ ڪنوار جي ڪنڌن جا ماڃا ڦلاڻ گھوٽ جو گھوٽ جي هٿ ۾ ۽ ڪنوار جو ڪنوار جي هٿ ۾ ڏين. ڏاريون ۽ زالون ڦلاڻ وٺن ۽ ڪنهن ڏيڻ نه ڏين، ان وچ ۾ ٻي زال ڦنهي ڦلاڻ ۾ زوريءَ ڪنهن ٻڌي. پوءِ اها ڪنهن، گھوٽ هٿ سان ڇوڙي. ڪي گھوٽ اها ڪنهن ڇوڙي وڃن ته ڪي اها ڪاڻ ڇوڙي سگھن (٢).

ٿر جي سماٽن ۾ ڦلڻ چوانڊڻ ڪان پوءِ هيءَ سوڻ ڪن. هن سوڻ ۾ ڪاهي عورت گھوٽ جي اجرڪ ۾ ڪنوار جي چنيءَ جا ٻاڻ ڪٽي ٻاڻ ۾ ڪنهن ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي ۽ گھوٽ ان ڪنهن ڏيڻ وقت وچان آڳر ڏئي ڪنهن ڪولي ڏيندو. اهڙي طرح اها ڇڪتاڻ به ٿي منٽ هلندي (٣).

ڪير پيارڻ

مٽو ڪير، جنهن ۾ مصري يا کنڊ پيل هجي، ان جو تامرو وٽو پري گھوٽ ۽ ڪنوار جي جوڻن تي رکن. ڦهرين گھوٽ ان ڪير مان ڍهئي آڱريون ٻوڙي ڪنوار کي چنڊا هڻندو، وري ڪنوار ڍهئي آڱريون ٻوڙي گھوٽ کي ان ڪير جا چنڊا هڻندي. ڪن هنڌن وري ان ڪير ۾ ڪيرول مٽنڊي وجهي گھوٽ ۽ ڪنوار ڪان ڳولارائين. پوءِ اهو سات وارو ڪير گھوٽ ۽ ڪنوار کي ڍڪ ڍڪ ڪري پيارين. ڪٽي ته مرڳو اهو ڪير ٻارن کي يا آمائتن کي پياري ڇڏين.

هن رسم جون سڄيءَ سنڌ مان جدا جدا مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

تعلقي حيدرآباد جي سماٽن ۾ هن سات ۾ مٽي ڪير جو هڪ گلاس پري آڻين، جيڪو گھوٽ ۽ ڪنوار واري واري

(١) ۽ (٢) شيخ محمد سومار (تعلقو بدين). (٣) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

تي سٽڪي سٽڪي ڪري پيئن. هن کي محبت جو سونُ ڪري چون (١).

ڪير مٿو ڪري، ان مان گهوٽ جون ڏهئي آگريون ڀوڙي ڪنوار جي نراڙ ۽ چپن تي ڇُهائين، ان بعد اهي آگريون چپن تي ڏسين ڏانهن آڇلائي، وري آسمان ڏانهن چنڊا هڻن. اهڙي طرح وري ڪنوار به ساڳئي نموني گهوٽ جي نراڙ ۽ چپن تي آگريون ڇُهي، پر اهو ڇهڻ جو ڪم پڻ ٻه ويئل زالون زوريءَ ڪنوار جو هٿ وٺي ڪرائين (٢).

ٽنڊي الهيار طرف سمائن ۾ ڪنهن پيالي يا وٽي ۾ ڪير ڪٽي اچي گهوٽ ۽ ڪنوار جي وچ ۾ رکن. پوءِ گهوٽ ۽ ڪنوار واري سان ان ڪير مان هٿن جون ڏهئي آگريون پوڙي هڪٻئي کي چنڊا هڻن. ڪٽي وري پوءِ اهو ڪير ٻنهي کي پياري ڇڏين (٣).

زالون ڪير جي وٽي پري موچ تي ڪٽي اچن ۽ گهوٽ ۽ ڪنوار ڪان چلا لهرائي ان ڪير ۾ وجهن. پوءِ گهوٽ ڪنوار ان ڪير ۾ هٿ وجهي، هڪٻئي کان چلن وٺڻ جي ڪوشش ڪن. آخر گهوٽ ڪنوار کي ۽ ڪنوار گهوٽ کي ڪير جا چنڊا هڻن. پوءِ سندن ڪير ۾ پيل چلا، سندن ماءُ يا پيڻ ڪڍي کين ڏئي، جي سنڀالي هڪٻئي کي ڏين. اهو ڪير پوءِ ڪنهن ڪنواري ڇوڪر کي پيارين ته جيئن اهو به زال وارو ٿئي (٤).

تعلقي ڪنڊياري جي سمائن ۽ بلوچن ۾ ڪير ۾ ڦوٽا، مصري ۽ ڪيسر وجهي، گهوٽ جي سالي يا جيڪا عورت

---

(١) محبوب سروري، ماهنامو شاعر، رفيق حيات نمبر، سال ١٩٥٧ع.
(٢) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٣) ولي محمد طاهرزاد و (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٤) محمد مومار شيخ (تعلقو بدين).

ڪم ڪار لاءِ ڪنواريتن ۾ هجي، سا ڀيرين گهوٽ کي ۽ پوءِ ڇاڇين کي ڪير هٽي. ڪير جو لاڳ گهوٽ ڪان ۾ رهيا ولي. ڪير هٽڻ جو مطلب ته ڪنواريتا ۽ گهوٽيتا ڪير ڪندي ٿي وڃن. ڪير کي لڪي گرم ڪن، ۽ نڪي اهو ٿانءُ آس تي رکن.

هي رسم جن قبيلن ۾ عام ٿئي، سي هي آهن: بلوچ، سرائي ۽ سماٽن جون ڪي ذاتيون، مثلاً ڦرڙا، ڪلهوڙا، ٽيپا، پيرزادا، ٽڻيا، قريشي ۽ سومرا (ڪٿي ۽ ڏکڻ) وغيره (١).

تعلقي وارهه جي ڪلهوڙن ۾ لائن ڪان پوءِ ڪنواريتا ڪير آڻين، جيڪو لائن ڏيڻ وارا پيئن. پوءِ وري پيو ڪير آڻين، اهو اڳ ۾ ڪنوار کي پياري، اوبر ڪرائي، پوءِ گهوٽ کي پيارين. باقي بچايل ڪير مان وري گهوٽ جون آڱريون پوڙائي، ڪنوار جي نراڙ تي رکائين ۽ ڪنوار جون آڱريون پوڙائي گهوٽ جي نراڙ تي رکائين. ائين لاڳيتو ست دفعا ڪن (٢).

تعلقي وارهه جي ٽنين ۾ لائن بعد ڪير آڻي ڀيرين لائون ڏيندڙ کي پيارين، جيڪي ست ست ڍُڪ پيئن. ان ڪان پوءِ وري پيو ڪير آڻين، جنهن مان ڀيرين ڪنوار کي ست ڍُڪ پرائين ۽ پوءِ گهوٽ کي ست ڍُڪ پيارين (٣).

ٿرپارڪر جي سماٽن ۾ "نيرمنهن" بعد زالون ڪير ڪٽي اچن، جنهن مان اول گهوٽ ڍڪ پري ۽ پوءِ ڪنوار ڍُڪ پري. ان بعد گهوٽ ڪنوار پئي، ننهنجن هٿن جون ڏهئي آڱريون گڏي ڪير ۾ ٻوڙين. ائين هڪ پس دفعا ڪن (٤).

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) ۽ (٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٤) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ڪارڪ ڇڏائڻ يا مٺ کولڻ

ڪنوار کي مٺ ۾ ڪارڪ يا منڊي ڏيئي، يا خالي مٺ بند ڪرائي، پوءِ گهوٽ کان هڪ هٿ جي زور سان مٺ کولائين. انهيءَ ڪري هن رسم کي ”ڪارڪ ڇڏائڻ“ به چون. عام طرح ڪنوار حياء کان جلدي مٺ کولي نه ڇڏي. بعضي ڪنوار ڪارڪ کي مٺ ۾ اهڙو سوگهو جهليندي جو گهوٽ گهڻي زور لائيندو به مٺ کولڻ ۾ ڪامياب نه ٿيندو. انهيءَ ڪري زالن ۾ کل خوشي ٿئي.

خيال آهي ته ڪارڪ ڇڏائڻ مهل ڇڪتاڻ ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار جو حجاب گهڻي ٿو ۽ منجهن قربت پيدا ٿئي ٿي.

هن رسم بابت وڏيڪ روايتون هيٺ شامل ڪجن ٿيون:

ٺٽي الهيار طرف سماٽن ۾ ڪنوار جي هٿ ۾ ڪارڪ ڏين، جيڪا هوءَ مٺ بند ڪري، قابو جهلي، ۽ گهوٽ کاٻي هٿ جي زور سان مٺ کولي اها ڪارڪ ڪڍي.

ڪن هنڌن تي وري ڪنوار جي پوتيءَ کي ڳنڍ ڏين ۽ گهوٽ اها ڳنڍ هڪ هٿ جي چپٽيءَ سان کولي. جيڪڏهن گهوٽ ڪارڪ نه ڇڏائي سگهي يا ڳنڍ نه ڇوڙي سگهي ته پوءِ ڪنوار جو ٽورو مڃيندو(١).

ٿرپارڪر جي سماٽن ۾ ڪنوار کي هڪ ڪارڪ مٺ ۾ ڏين، ۽ گهوٽ وري هڪ هٿ سان اها مٺ کولي. جي گهوٽ ڪارڪ ڇڏائي نه سگهيو ته ان جي عيوض ڪنوار کي ڪو زيور وغيره ڏاميندو. تنهنڪري ان موقعي تي ڪنوار يتيون ڇاٽي واٽي ڪنوار جي هٿ کي تيل يا

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

ڳوهه مکي مٿيو ڪري ڇڏيندا هئا. اڃا به جيئن ڪٿلي نه سگهي ۽ گهوٽ کي لاڳ ڏيڻو پوي (١).

<u>مٿيهن ڏيڻ</u>

لانئون لهڻ ۽ جملي ساٽ پورا ٿيڻ کان پوءِ گهوٽ کي ڪنوار جو مٿيهن ڏيکارين. ڪن هنڌن قرآن پاڪ کولي ڪنوار اڳيان رکن، ڪنوار قرآن پاڪ ۾ نهاري ۽ گهوٽ وري سندس منهن ڏسي. ڪن هنڌن ڪنوار جي اڳيان آرسي رکي، سندس گهونگهٽ مٿيرو ڪن ته، جيئن گهوٽ آرسيءَ ۾ سندس منهن ڏسي سگهي. ڪن هنڌن وري گهوٽ کان "ڪانوُ ڪانوُ، آءٌ ٻانيءَ جو ٻانهو" چوائين ۽ جيستائين هو ائين نه چوي، تيستائين ڪنوار جو منهن ڏسڻ ڪو نه ڏين. منهن ڏسڻ جي عيوض گهوٽ، ڪنوار کي ڪو ڳهه وغيره ٻاسي. ان بعد گهوٽ ڪنوار کي ٻاٽ ۾ ڳالهائڻ ٻولهائڻ جو موقعو ڏيڻ لاءِ خلاصي جاءِ ۾ ڇڏين.

هن رسم بابت سنڌ جي مختلف هنڌن تان مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

بدين طرف عام رواج آهي ته گهوٽ کي ڪنوار جو منهن ڏيکارڻ کان اڳ، سندن پيرن جا پلاند ٻڌي، سيج تان آڏاري کوليءَ ۾ لين، جتي گهوٽ جي پيڙ پلاند ڇوڙي ڇڏي. زالون ڪنوار جي گنديءَ جو ساوڙ پلاند وڇائين، جنهن تي گهوٽ شڪراني جا نفل پڙهي. ان کان پوءِ گهوٽ، ڪنوار جو منهن ڏسي ۽ ڪنوار کي ويندو يا ڪو پيو ڳهه ٻاسي. ڪنوار جي منهن ڏسڻ کان پوءِ گهوٽ ڇني ۾ هليو وڃي (٢).

ٿرپارڪر جي سماٽ قومن ۾ مٽ پٽڻ کان پوءِ منهن ڏسڻ جو وارو ٿئي. پوءِ سڀ عورتون گهوٽ تي اچي زور

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ). (٢) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين).

ٻڌن ته لاڳ ڏي ته توکي ڪنوار جو منهن ڏيکاريون. ليڪ مجبور ٿي گهوٽ کي ڪو زيور يا ڊور ڏکو ٻاسڻو پوي. ان بعد زالون ڪنوار جي منهن تان ٿورو پلؤ کڻي سندس منهن گهوٽ کي ڏيکارين (١).

ڪَنڍي يا کير پيٽ

لائن ۽ سج جي سمورن سائن سوڻن کان پوءِ گهوٽ چني ۽ وجي، جتي بزرگن ۽ وڏيءَ عمر وارن عزيزن کي ڀرين پوي ۽ موٽي ڪنوار جي گهر اچي، تيئين گهوٽ ۽ ڪنوار جي لاءِ، ڪنوار جي ماءُ يا ڀي ڪا مائٽياڻي ڪَنڍي ڏاهي، جيڪا گهوٽ ۽ ڪنوار ستن سهاڳڻين سان گڏجي کائين.

ان بعد وري کير ۽ پيٽ ٻه گهوٽ ۽ ڪنوار جي اڳيان آڻي رکن، جيڪو پڻ ستن سهاڳڻين سان گڏجي کائين. بعضي گهوٽ ۽ ڪنوار اڪيلا کائين.

مارڪو ۽ مبارڪون

جڏهن شاديءَ جون سموريون رسمون پوريون ٿين، تڏهن سيئي زالون گڏجي شاديءَ جي خوشيءَ جا گيچ ڳائين، جنهن کي "مارڪو" يا "مارڪي جي مجلس" چون. انهيءَ موقعي تي زالون سانگ پڻ وجهن ۽ هيرا ڏين. مارڪي ۽ مبارڪون ٻه پيون ملنديون ته زالون گهور ٻه پيون ڏينديون. گهور گهڻو ڪري سيني موقعن تي ڏين وٺن. مرد، مردن کان ۽ زالون زالن کان وٺن. انهيءَ موقعي تي مڱڻهار ٻه دهل وڄائي گهور ۽ لاڳ وٺن.

موڪلائي ۽ ڄڃ جي واپسي

شاديءَ جون رسمون پوريون ٿين ته گهوٽ پنهنجي گهر ڏانهن موٽڻ جي ڪري. ڄڃ سنبت ڪري، ڪنواريتن کان موڪلائيندي. ڪنواريتا وري ڪنوار کي سنيرائين-

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ويچاري ڪنوار بہ مائٽن کان وڇڙڻ وقت ڪانئن روئي موڪلائي. ان وقت سيني ڀاتين جي دل ڀرجيو اچي. ڏيہ جي وڇوڙي ڪري ڀيڻ، ماءُ ۽ ڀيا عزيز ڀيا روئندا. اهو اهڙو وقت ٿئي، جو پنهنجا تہ ٺهيو، پر پراوا بہ رويو ڏين. ان وقت زالون بہ وڇوڙي جا ڳيچ ڳائين. آخرڪار گهوٽ ڪنوار کي وٺي واپس ٿئي. ڄڃ ساڳئي نموني دهلن ۽ شرنائين سان موٽي، ۽ ڄاڃي خوشيءَ مان نچندا ٽپندا، ڳائيندا وڄائيندا اچي گهوٽ جي گهر سهڙن.

تعلقي وارہ ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار، هڪڙي رات ڪنوار يتن ۾ رهن. صبح جو گهوٽيتا اچي ڪنوار جو منهن ڏسن ۽ منهن ڏسائي ۾ ڪنوار کي ڪجهہ موڙو ڏين. ان کان پوءِ ڪنوار کي وهنجاري، ڪپڙا ڍڪائي، سينگارين. ڪپڙن سان گڏ ڪنوار کي کهنبو ضرور ڍڪائين. گهوٽ ۽ ڪنوار کي ڀاڙي وارن ۽ مٽن مائٽن مان ٻہ سريون ملن، پوءِ ڄڃ موٽڻ لاءِ تيار ٿئي. ڪنوار کي بہ ٽي چٽيون ڪپڙي ۾ ويڙهي وٺي اچي گاڏيءَ ۾ ويهارين. گهوٽ جي گهر تائين ڪنوار جو منهن ڍڪيل رکن ۽ گهوٽ کي ٻہ سهرا ٻڌل هجن (١).

ڪوهستان ۾ جڏهن گهوٽ، ڪنوار کي گهر وٺي وڃڻ لاءِ سنبري، تڏهن ڪنوار جي ڀيڻ پهريائين ابيءَ کان، پوءِ ماءُ کان موڪل وٺي. ان وقت سڀ چاچياڻيون ۽ ماچياڻيون، ڪنوار-ماءُ کي موڪل ڏيڻ لاءِ چون. پوءِ ڪنوار ماءُ، ڪنوار کان ڳري لڳي موڪلائي. ان کان پوءِ ست سهاڳڻيون، پنهنجين چنين جي ستن پلاندن ۾ ڪنوار کي ڍڪي، گهوٽ جي گهر تائين وٺي وڃن. ان وقت زالون، ڪنوار تان گهورون گهورين ۽ ڳيچ ڳائينديون هلن.

گهوٽ جي گهر ۾ وٺيءَ کي گهر جي اندرين ڪنڊ ۾ ويهارين ۽ پاڻ سيج سنباهڻ ۾ لڳي وڃن (٢).

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارہ). (٢) محمد عرس سمون، ٿٽين زالدڪي، آگسٽ ١٩٥٢ع.

ٻوڙارڪر جي سمائن ۾ شاديءَ جي سڀني رسمن رواجن کان پوءِ گهوٽيتا ڳوٺ ڏي ورڻ جو سعيو ڪن. ڪن ڪن هنڌن تي پنج ست راتيون ۽ ڪن ڪن هنڌن فقط هڪ رات گهوٽ ساهرن ۾ ترسي؛ پر ڪن هنڌن ته گهوٽ لڪاچ ۽ شام جي سوٽن سائن بعد اصل ڪين ترسي ۽ ٻهرين رات ئي ڪنوار وٺي ڳوٺ پهچي. موڪلائيءَ کان اڳ ليکيڻيءَ جي رسم ڪن. نيکيڻيءَ مهل ڪنواريتيون، گهوٽ ۽ ڪنوار جي ڪپڙن جا پلوَ ٻڌي، ڪين پاؤ ڏيئي آهستي آهستي ڳائيندي دروازي تائين اچن، جتي سندن سواريءَ جو بندوبست اڳواٽ ٿيل هوندو(١).

نيکيڻي، ليکيڻي

شادي جي جملي سائن سوٽن ۽ رسمن پورين ٿيڻ بعد گهوٽيتا، ليکيڻيءَ جون رسمون ادا ڪري، ڪنوار کي پنهنجي گهر وٺي وڃڻ جي تياري ڪن. جيڪڏهن ڇيج پرانهين پنڌ جي هوندي ته، ڪن حالتن ۾ هڪڙي رات ڪنواريتن ۾ وڏيڪ رهن. اها رات پڻ زالون مارڪو ڪنديون. جيڪڏهن ساڳئي ڳوٺ يا شهر جي هوندي ته، پوءِ گهوٽيتا ڪنوار کي وٺي پنهنجي گهر اچن ۽ نيکيڻي جي رسم آتي ڪن. ڪنوار کي رات جو ئي وٺي ڇيج واپس موٽي، ۽ ڪنوار کي گهوٽ جي ٻئي ڪنهن مائٽ جي گهر ۾ ويهاري پنج لائون ۽ پنج سٽڪون ڪري، ساهرين گهر وٺي اچن. سنڌ جي جدا جدا هنڌن تي ليکيڻيءَ جي رسم بعضي ڪنواريتي گهر ڪن، بعضي گهوٽيتا پنهنجي گهر وڃي ڪن.

هن رسم بابت سنڌ جي جدا جدا هنڌن تان مليل روايتون هن بعد شامل ڪجن ٿيون:

---

(١) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

تعلقي حيدرآباد طرف سمائن ۾ نڪيڻي گهوٽ جي گهر ۾ ڪن. گهوٽ ۽ ڪنوار کي سيج تي ويهاري، گهر جا ڀاتي پنج لائئون ڏين ۽ پيا سات سوڻ بہ ڪن (١).

نڪيڻيءَ ۾ بہ لائئن کان پوءِ وري تير ڀرين. ان موقعي تي جيڪي عزيز لائئون ڏين سي وري اچي تير بہ ڀرين. ان وقت گهوٽ جي مدد خاطر هرڪو عزيز جيڪي بہ سري سگهي، سو ”تير ڀرائي“ جو لاڳ ڏئي. ان وقت هي لفظ چون ”جيترا تير متيندو، اوترا پٽ ڄڻيندو“ (٢).

وچولي ۽ لاڙ جي عام رواج موجب ڪنوار کي سندس گهران آئي گهوٽ جي ڪنهن ويجهي عزيز جي گهر ويهارين. پوءِ رات جو ڪائي وچائي، نڪيڙي گهوٽ جي گهر آڻين. گهوٽ جيڪڏهن ساڳئي ڳوٺ يا شهر جو هجي تہ پوءِ ڪنوار کي سندس گهران ئي نڪيڙي وٺي اچن.

نڪيڻيءَ ۾ بہ شاديءَ وانگر سات سوڻ ڪن. گهوٽ ۽ ڪنوار کي وري بہ سيج تي ويهاري پنج لائئون ڏين ۽ تير ڀرائين ۽ پيا بہ ڪي سات سوڻ ڪن (٣).

تعلقي سنجهوري جي لغارين ۾ شاديءَ بعد ستين ڏينهن گهوٽ جون عزيزيائيون کير پت رڏي، گهوٽ کي سندس سهري جي گهران، ڪنوار جي پوتيءَ سان سندس اجرڪ جو پلاند ٻڌي گهر وٺي اچن. پلاند ٻڌڻ جو مطلب آهي تہ آهي سدائين هڪٻئي ۾ ٻڌل رهن. پوءِ گهوٽ جي گهر پهچي اهو رڌل پت ۽ کير گڏجي ويهي کائين. انهن ستن ڏينهن ۾ ڀڪيءَ وارو آن، جيڪو ڪنواريتن ۾ پيٺو ويو

---

(١) محبوب سروري، ماهنامو شاعر، رفيق حيات نمبر، سال ١٩٥٧ع.
(٢) محمد بچل (تعلقو حيدرآباد). (٣) ولي محمد طاهر زاد و (تعلقو ٽنڊو الهيار).

سو ڪاٺي اچن ۽ وري پنهنجي گهر ۾ اهو آنُ اچي ڪاٺين، جيڪو ٻنڪيءَ تي پيئو ويو هوندو(١).

تعلقي وارهه طرف جتوين ۾ رات جي مانيءَ ڪان پوءِ نکيٽي ڪرائين، جنهن ۾ ست لانئون ڏياري، پيا سونُ ساٺ ڪري ڪنوار ۽ گهوٽ کي پنهنجي گهر وٺي اچن. ان وقت ٻه سندن پاوَ ٻڌل هوندا. جڏهن گهر ڏي هلن ته ڪنوار جي مٿي تي سينهين رکي، ان تي ٻه ڪُپڙيون ڪير جون ڀريل رکن، ۽ ڪچ ۾ مانڊائي ٻه ڪٺائين. ڪنوار گهر ۾ پهچي تي ڪنهن ٿولهي يا ٿَلَ کي پاڪر پائي جهليندي، جڏهن ڪيس سهرو يا پيو ڪو عزيز ڪجهه باسيندو، تڏهن هوءَ ان مان هٿ ڪڍندي، پوءِ گهوٽ ۽ ڪنوار هيٺ تڏي تي ويهندا. سندن اڏو لوڻ جو ڏاله رکن، جنهن مان ڀريائين ڪنوار ٻُڪ ڀري گهوٽ جي ٻُڪ ۾ وجهندي، وري گهوٽ ساڳيو ٻُڪ ڪنوار جي ٻُڪ ۾ لاهيندو. اهڙيءَ طرح ست دفعا ڪندا. پڇاڙيءَ ۾ ستين دفعي ڪنوار، گهوٽ جو هٿ جهليندي، پوءِ جڏهن هو ڪجهه ٻاس باسيندو، تڏهن سندس هٿ ڇڏيندي. شروع وارن ڇهن دفعن ۾ جيڪو عزيز هيءَ رسم ادا ڪرائيندو، ڪنوار انهيءَ جو هٿ پڪڙيندي ۽ ٻاس باسڻ تي ڇڏيندي. ان وقت زالون هي لفظ چوندريون:

بيترا تير پريندي، اوترا ٻَتَ ڇٽيندي،
ڇٽي ڇٽي هنج پريندي،
آتر ڏکڻ لولي ڏيندي."

ان بعد ڪنوار ۽ گهوٽ کير پت گڏجي کائيندا(٢).

تعلقي وارهه جي عام رسم موجب نکيٽي سومهڻي جي ماني کائي پوءِ ڪن. نکيٽي ڪرڻ وقت گهوٽ ۽ ڪنوار جا پلوَ ٻڌي، ۽ پلوَ ٻڌائي هڪ رپيو لاڳ وٺي. ان بعد

---

(١) علي اڪبرلغاري (تعلقو سنجهورو). (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ڪنوار ۽ گهوٽ کي گهونگهٽ ڪرائي هلن. سوڻ خاطر ڪنوار کي ماڏائي ڪچ ۽ ڏين ۽ ڪير جون ٻه ڪٽڙيون ڀري ڪنوار جي مٺي تي رکن، پوءِ سهرا ڳائي اچي گهر لهن. اتي ٽير ٻه مٽين، يعني لوڻ جا ٻڪ ڪنوار ۽ گهوٽ هڪ ٻئي جي ٻڪ ۾ لاهين. اهي ٻاڻ نه لاهين، ٻر جيڪي زالون يا مرد ٽير موائين، اهي ٻڪ وٺي ٽير موائين. ٽير لاهڻ وقت ڪنوار هرهڪ عورت جو هٿ جهلي. جنهن جو به هٿ جهلي، اها ڪجهه رقم ڪڍي ڪنوار جي هٿ تي رکي. جوڪڏهن پيسا نه هجنس ته ڪجهه ٻاسي.

ترن موائڻ کان پوءِ ڪنوار کي ٽوٽي جهلائين. ان وقت سهرو ڪو جانور، مثلاً ڳئون يا مينهن وغيره تحفو ڪري ڏئي، تڏهن ڪنوار ٽوٽيءَ مان پاڪر ڪڍي. پوءِ ست ڏينهن ڪن ڪنوار کان سانجهه (گهر جو ڪم ڪار) ڪونه ڪرائين. ستن ڏينهن کان پوءِ گهه سان هٿ مکرائي، ٻاهه تي ويهارين. ٻر جي ڪا ڪنوار پنهنجي سانجهه ڪري ته وجهي ته ان کي يڪدم اٿاري، گهه ۾ هٿ پوڙائين.

ٻاڙي وارا يا ست مائٽ به ٽي ڏينهن گهوٽ ڪنوار کي ٻسريون ڏين. جيڪڏهن سريون نه ڏين ته ڪجهه نه ڪجهه اقد ڏيئي وڃن (١).

هن رسم جي ادائگي وقت زالون هيٺيون ماٽ ڳيو چونديون رهنديون:

جيترا تر مٿيندي، اوترا پٽ ڄڻيندي،
ڄڻي ڄٽي هنج پريندي،
آنر اوپر لولي ڏيندي،
مائي سدوري ڪين ڪچندي.

تعلقي وارهه جي چانڊين ۾ ايڪيٽي وقت گهوٽ ۽ ڪنوار جا پلؤ پيڻ ٻڌي. ڪنوار کي هٿ ۾ مانڊائي ءُ ڪير

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ڏين. هلندي هلندي ڪنوار، ڪير مان هٿ ٻوڙي ماڏائي کي هٿندي. ٻيون رسمون ساڳيون ڪن.

راشدين ۾ نيڪيٽي ڪولي ڪن، باقي ڳوٺ ڀچڻ تي صبح جو ڪيرٽي رڌي مائٽن کي کارائين (١).

ڪوڙو: ٿرپارڪر جي سمائن ۾ جڏهن ڪنوار، مائٽن مان نڪري ساهرن ۾ وڃي، تڏهن ان کي گهوٽ جي گهر ڪين نين، پر ڪنهن ٻئي عزيز کي فرضي پيءُ ماءُ ڪري، ڪنوار کي اتي وٺي وڃن. ڪنوار جا مائٽ، ڪنوار جي فرضي ماءُ کي ٿي ڪپڙا ۽ پيءُ کي هڪ اجرڪ ڏين. ان کي "ڪوڙو" چون. اهي چڻ ته ڪنوار جا حقيقي مائٽ ٿي چڪا.

ان بعد وري شاديءَ وارا ساڳيا سوڻ سات شروع ٿيندا، ۽ پوءِ اها فرضي ماءُ، ڪنوار کي چٽني اوڏائي، مانی مهٽي، وٺي ۾ وجهي ڏئي، جيڪا هوءَ گهوٽ جي گهر کٽي وڃي، ۽ اتي وڃي ورهائي. اها ته رسم ٿي، پر گهڻو ڪري اهي فرضي مائٽ، ان ڌيءَ جي ساري عمر سنڀال لهن (٢).

مٺوڙو (ڪنوار کي)

گهوٽ، ڪنوار کي وٺي گهر اچي ته سندس محرم عزيز ڪنوار جو منهن ڏسڻ اچن ۽ ڪنوار کي ڪجهه رپيا نقد "موڙو" ڏين. ساڳئي وقت ڳوٺ، راڄ يا پاڙي پتيءَ جون زالون، جيڪي وهانءَ تي هلي نه سگهيون هونديون، پر انهن سان پير پنڌ هوندو، اهي به ڪنوار کي ڏسڻ اچن ۽ ڪنوار کي ڪجهه رپيا "موڙو" ڏين. مٺوڙي جي رقم ڪنوار کٽي. بعضي گهوٽ کي به موڙو ملي، پر عموماً

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه) (٢) محمد عمر "معمور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

ڪنوار کي گهوٽيتن مان ۽ گهوٽ کي ڪنواريتن مان موڙو ملي. تعلقي وارهه ۾ "موڙي" کي "منهن ڏسائي" به چون.

لاڳ

جڏهن شاديءَ جي سانن سوٽن ۽ ڪمن ڪارين کان سيئي آجا ٿين ته پوءِ هرڪو پنهنجي گهر وڃڻ لاءِ تيار ٿئي. ڪاج وارا، ڪمن ڪارين وارن ماڻهن، جهڙوڪ: لنگهن، حجامن، پخالين، ڪنڀرن وغيره کي پنهنجو پنهنجو پنڌاڻ ۽ بخششون ڏيئي، خوش ڪري روانو ڪن، ان کي شاديءَ جو "لاڳ" چون.

پاڪر

پاڪر، گهوٽ کي مرشد کان ملي، ان ۾ قميص ۽ سلوار هجي يا فقط چادر هجي. عام طور پاڪر پٽ جي، طور ۽ شادي کان پوءِ مريدن کي مرشد ڏيندو. مرشد کي ان جي عيوض گهٽ ۾ گهٽ ڏهه رپيا نذرانو ڏين، باقي شاهوڪار يا سرنديءَ وارا ته ٻڪري، ڏيڳي يا مينهن به ڏين (١).

ڏوٿيٽو

شاديءَ کان پوءِ راڄ جا ميربحر هڪ ٻه پلو يا مڇي ڪٺي اچي گهوٽ جي اڳيان تحفي طور رکن، جنهن کي "ڏوٿٽو" چون. ڏوٿي جو مٺڙو کولي ڏين، پر ان جي عيوض گهوٽ انهن کي پنج ڏهه رپيا روڪڙا ڏئي يا بعضي ٻڪري، ڳئون، يا مينهن وغيره به ڏئي. مهاڻا يا مهاڻيون ڏوٿي ڏيڻ وقت سهرا به ڳائين (٢).

ستاواڙو

سنڌ جي مختلف هنڌن تي هن رسم کي "ستاڙو"، "ستاوڙو"، "ستاويڙو" ۽ "ستواڙو" به چون. شاديءَ جي

---

(١) ۽ (٢) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڌيارو).

ستين ڏينهن گهوٽ ڪنوار گڏجي ڪنواريتن ۾ اچن، ۽ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڏينهن ۽ هڪ رات ڪنواريتن ۾ رهي، موٽي اچن. ڪنوار شاديءَ رات کان پوءِ گهوٽيتن ۾ وڃي ته مائس گڏ گهڻو ڪري سنديس وڏي ڀيڻ به گڏ هوندي، جيڪا ستاواڙي تائين اتي رهي. جيڪڏهن ڪنوار کي ڀيڻ نه هجي ته پوءِ سندس ماسي، يا ڀي کا ويجهي مائٽياڻي مائس گڏ هلي، ۽ ستاواڙي تائين گهوٽيتن ۾ رهي.

ڪن هنڌن ستاواڙو، شاديءَ جي چوٿين پنجين ڏينهن، يا اڃا به گهٽ ڏينهن تي ڪن؛ پر عموماً ستاواڙو ستين ڏينهن ڪن.

سڄيءَ سنڌ ۾ جدا جدا هنڌن تي ستاواڙي جون جدا جدا رسمون ڪن، جيڪي هن بعد شامل ڪيون ويون آهن:

حيدرآباد شهر ۽ ان جي آسپاس، هن رسم جي موقعي تي ڪنواريتا، ڪنوار جون ويجهيون عزيزياڻيون ۽ سهيليون سڏائين ۽ مائو ميوو يا مائي ڀاڄي ڪنوار جي جهوليءَ ۾ وجهن ۽ کيچ کارائين. ان بعد گهوٽ ۽ ڪنوار جي مهماني ڪن.

ٽنڊي الهيار طرف جي ميمڻن ۾ شاديءَ جي ٻئي يا ٽئي ڏينهن ڪنوار پنهنجن مائٽن جي گهر ستاواڙي تي وڃي ۽ ست ڏينهن اتي رهي(١).

تعلقي بدين ۾ شاديءَ جي پنجين ڏينهن ڪنوار، پنهنجي مائٽاڻي گهر وڃي، پر ڪن هنڌن ستاواڙو ستين ڏينهن به ڪن. مائٽاڻي گهر وڃڻ واري ڏينهن صبح جو سوير، ڪنوار پنهنجين سهيلين سان هڪ دلو ۽ ڏونگهيون کڻي کوٽ جي کوهه تي پهچي ۽ اتي سهيلين سان گڏجي اهي ڏونگهيون کائي. ان بعد موٽي اچي مائٽاڻي گهر وڃڻ جي تياري ڪري. اتي پهچڻ بعد به، ڪنوار ماني پنهنجي گهوٽ سان گڏ کائي ۽ هڪ رات مائٽن ۾ ٽڪي، ٻئي ڏينهن ساهرن ۾ موٽي اچي(٢).

---

(١) گل محمد صوفي (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) محمد سومار شيخ (تعلقو بدين).

ڪنوار، شادي کان پوءِ ستين ڏينهن پنهنجي ابائي گهر وڃي، اُتي موقعي تي ستاواڙي جا لاڏا پڻ ڳائين (١).

خيرپور جي سماٽن ۾ شاديءَ کان پوءِ ستين ڏينهن گهوٽ ڪنوار، ڪنواريتي گهر وڃن. ان وقت گهوٽ جي اجرڪ ۽ ڪنوار جي پوتيءَ کي ڳنڍ ڏيئي، پنهي کي اڳيان ڪن ۽ پويان زالون ڳيچ ڳائيندي هلنديون (٢).

تعلقي واره جي عام رسم موجب گهوٽ ۽ ڪنوار شاديءَ کان پوءِ ستين ڏينهن، ڪنوار جي مائٽن ۾ وڃن. ڪنوار پاڻ سان مٺائي يا ڦلا وغيره کڻي وڃي، جيڪا ڪنوار ماڻهن ورهائي. جن کي اها مٺائي ملي، تن گهرن جون ضاعفائون پاڙي پاڙي آنا جي آٽي ڪنوار کي ڏينديون. ٽئين ڏينهن گهوٽ ۽ ڪنوار واپس ٿيندا.

ماڇي ۾ ڪنوار کي ستاواڙي جو جورو ۽ مٺائي ڏين. ڪنوار اها مٺائي آٽي ساهرن ۾ ورهائي، ۽ آهي ضاعفائون، جن کي مٺائي ملي، سي ڪنوار کي موڙو ڏينديون.

راشدين ۾ پڻ ستاواڙي تي گهوٽيتن ۽ ڪنواريتن طرفان پتاشا ۽ ڦلا ورهائين، ان جي عيوض راڄ وارا ڪين آنا ڏين (٣).

ڪوهستان ۾ شاديءَ کان ٽن يا ستن ڏينهن بعد گهوٽ، پنهنجو پڳڪو ۽ ڪنوار وٺي پنهنجي پاڙي ۾ آٽي ۽ مٺي مالي تيار ڪرائي، دوستن کي سڏي کارائي (٤).

ٿرپارڪر جي مينگهواڙن ۾ شاديءَ جي هندرهن ويهن ڏينهن بعد، ۽ بعضي مهيني کن بعد، گهوٽ ڪنوار کي وٺي پاڻهي ساهرن ۾ ويندو. پاڻ سان گڏ پنهنجو ننڍو ڀاءُ يا ڀائيٽيو، جنهن کي "اڻندو" چون، ان کي ٻه ضرور وٺي

---

(١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٢) رحمت الله وانڍير (تعلقو خيرپور). (٣) غلام رسول چتوئي (تعلقو واره). (٤) عبدالعزيز جوکيو ٺٽين زله کي، اپريل ١٩٥٧ع.

ايندو. پر جيڪڏهن گهوٽ ٻالهي ڪنواريتن ۾ نه آيو ته ڪنوار جو پاڻ ڪين وٺڻ لاءِ ايندو، پوءِ سيئي گڏجي ايندا. پر جي گهوٽ پاڻ نه اچي ۽ فقط ڪنوار کي موڪل ڏئي ته پوءِ فقط ڪنوارئي پاڻ سان گڏجي وڃي، گهوٽ پوءِ ڪڏهن به وڃي.

گهوٽ ساهرن ۾ وڃڻ جي تياري ڪندو ته ماڻس ۾ اڍائي سير مگت تيار ڪري ساهرن لاءِ ڏينديس. پاڻ سان گڏ ويهه، پنجويهه ناريل، پنج ڇهه سير جوئر يا مڪائي جا ڦُلا، ست اٺ سير کن ڪارڪون ۽ چار پنج سير کن پڪڙا به ڪٺي ويندو.

مسافري اهڙي وقت شروع ڪندا، جيئن ساهرن ۾ سج لٿي کان پوءِ پهچن. جيڪڏهن سج ٻيٺي پهتا، ته به ڳوٺ جي ٻاهران ترسي، سج لاهي پوءِ ڳوٺ ۾ ايندا. ڳوٺ ۾ اول ڪاڪي، سهري يا ٻئي ڪنهن عزازت واري جي گهر وڃي لهندا، جتي ماني به اهي ڪارائيندا. گهوٽ ماني کائي، ان ٿانءَ ۾ ناريل ۽ هڪ رپيو وجهي موڪليندو، آهي وري ناريل پاڻ وٽ رکي، رپيو گهوٽ کي واپس ڪندا. پوءِ پنهنجن ڏاڏي پيٽ وارن کي چاڻ ڪندا، انهن جون زالون ايندريون، جيڪي گهوٽ ۽ ڪنوار کي گڏ ويهاري، پلؤ ٻڌي آٿاريندريون. پوءِ اکيان گهوٽ پٺيان ڪنوار ۽ ان سان گڏ ٻيون زالون ڳيچ ڳائينديون هلنديون. ڪنوار جي مائٽالي گهر گهوٽ ڪنوار کي پهرين ڏينگهڻ جي اکيان ڪپڙو وڇائي ويهاريندا. آتي ٻاجهريءَ جي اٽي جو هڪ چؤنڪ (جنهن ۾ اٺو خانا هوندا) ۾ مصري، ڳُڙ، ۽ ڪارڪون، ۽ سوپاريون، ۽ پتاشا، هڪ رپيو، هڪ چڱني (ٻه ڪا گهوٽ آٽي)، هڪ ناريل ۽ ڏونگهيءَ جي ڪوهي جو ٽڪر رکندا. ڏينگهڻ جي اکيان ٻه ٻه ستا (١٤) ڪارڪون رکن، ۽ ان وقت زالون ڳيچ ڳائين. گهوٽ ۽ ڪنوار کي

موڙ ٻه ٻڌل هوندا. پوءِ ڀلاند چوڙي موڙ لاهيندا، ۽
ڇوڻڪ مان گهوٽ جي آنڊل چُٽي ڪٽي ڪنوار کي اوڍائين.
ريبو ۽ ناريل مس ڪٽي، باقي شيون اتي ٻيڻل چوڪريون
ورهائي ڪٽن. پوءِ ڪنوار کي اتان اٿاري، گهر وٺي وڃن، ۽
گهوٽ دُ ڪاڻ ۾ هليو وڃي. ڪنوار جو ڏينگهڻ گهر ۾ جاءِ
اندر ڪن ۽ گهوٽ جو جاءِ کان ٻاهر اڱڻ يا ٿانَ ۾ ڪن.

”ٻهندي“ تي لائي ڏهه ٻارهن يا ويهه ڏينهن يا
اچا ٻه، وڌيڪ ڏينهن ساهرن ۾ رهي. روزانو ڪيس چار وقت
ماني کارائين، پر هر ويلي تي ماني کائڻ بعد گهوٽ، هڪ
ناريل ۽ ريبو ٿانءَ ۾ وجهي رکي، جيڪو سالو کٽي وڃي
گهر ڏئي، جتان مس اهو ريبو ۽ ناريل وري واپس گهوٽ
کي ڏياري موڪلي. رات جو روزانو زالون، ڪنوار وٽ
اچي ڳيچ ڳائين ۽ مرد گهوٽ وٽ رهاڻ تي اچن. گهوٽ
روزانو هڪ ناريل ۽ ريبو زالن کي ڏياري موڪلي، جيڪي
ناريل کي ڀڃي ٽڪر ٽڪر ڪري پاڻ ۾ ورهائي کٽن ۽
ريبو واپس گهوٽ کي ڏياري موڪلين.

گهوٽ موٽڻ جي تياري ڪندو ته سندس روانگي کان
پنج ڇهه ڏينهن اڳ، ڪنوار جي برادري وارا يعني ڀائر ۽
چاچا وغيره گهوٽ ڪنوار جي ماني ڪندا. هرڪو صبح شام
ٻه ويلا ماني ڪري، اگر ڪنهن خاص سبب ڪري گهوٽ
کي جلد موٽڻو هجي ته پوءِ هڪ ويلو ماني ڪندا، نه ته
سيڪو ٻه ويلا ڪندو. پهريائين گهوٽ کي ماني ڏين، ۽
پوءِ ڪنوار کي. گهوٽ سان گڏ سندس ڀاءُ، سالو ۽ جيڪو
ماني ڪندو، ان گهر جو هڪ ماڻهو گڏجي ماني کائيندو.
ڪنوار سان وري سندس ڀيڻ ۽ جيڪو ماني ڪري، ان گهر
جي هڪ زال گڏجي ماني کائيندي. گهوٽ ماني کائي بس
ڪندو ته هرهڪ ويلي تي، ناريل ۾ ريبو وجهي ٿانءَ ۾
رکندو، ٿانءُ گهر ۾ ويندو ته زالون صبح جو نيرن وارو

ناريل رکي ڇڏين، ۽ رپيو واپس گهوٽ ڏانهن موڪلين. باقي ويلن تي ناريل ۽ رپيو گهوٽ کي واپس ڪن. جيڪو به گهوٽ ڪنوار جي ماني ڪندو، انهن جي ڇوڪري ان ڏينهن وچي پاڙي ۾ اطلاع ڏئي، ڪيڇن چوڻ لاءِ ڇئي ايندي. پوءِ زالون اچي اتي گڏ ٿين ۽ ڪيچ ڳائين. گهوٽ انهن کي به ناريل ۽ رپيو موڪلي، پر زالون رپيو کيس واپس موڪلين، باقي ناريل پچي، ٽڪر ٽڪر ڪري سڀئي پاڻ ۾ ورهائي کڻن.

جڏهن اهڙيءَ طرح سڀ ماني ڪري رهندا، تڏهن آخري ڏينهن تي گهوٽ، سهري جي گهر رهاڻ ڪري، پوءِ ڪنوار کي وٺي پنهنجي گهر موٽندو(١).

ٿر، لاڙ ۽ وچولي جي ڪنڀارن جون رسمون*

هر قبيلي جون پنهنجون پنهنجون رسمون آهن. بلوچن جون رسمون سماٽن کان قدري مختلف ٿين، پر ڪي رسمون پنهي ۾ ساڳيون آهن. سماٽن ۾ جدا جدا هنڌن تي قدري ڦيرگهير سان رسمون ساڳيون آهن، پر ان هوندي به هر ڪنهن قبيلي جي ريت نيت ۾ ٿورو گهڻو فرق ضرور آهي. سومرا، سما، آنڙ، سميجا، ڪونريچا، ڪنڀار، پنهور، پهوڙ، ابڙا، چنا، جوڻا، جوڻيجا، آريسر، دل، درس، کهڙا، کيڙا، پني، پنا، راجا، لهڙيا، هاليپوٽا، هالا، جکرا، جهيجا، جهنجهي وغيره سماٽن جا مکيه پاڙا آهن. انهن سڀني ۾ "ڪنڀار" هڪ هنرمند قبيلو آهي، جنهن ۾ ڪيتريون ذاتيون شامل آهن: آنر ۾ گهڻو ڪري چنا ڪنڀار آهن. وچولي ۽ دادو طرف چنا، پنهور ۽ سميجا ڪنڀارڪي هنر ۾ آهن. لاڙ ۽ ٿر ڏانهن سومرا، جوکيا، راٺوڙ، پنهور، آريسر ۽ پيون

(١) رائچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو). * محمد حسين "ڪاشف" (تعلقو ٽنڊو الهيار).

ڪيترين ذاتين هن برادري ۾ شامل آهن، جيڪي هاڻي پاڻ کي صرف ڪنڀار چوائين. سنڌ جي ڏاکڻي حصي ۾ ڪنڀارن جا چار ڇڙا مشهور آهن:

١. مُهراڻو. هي ڇڙو عمرڪوٽ، ڇاڇري، ساماري، ٽبي سر، مٺي ۽ ميرپورخاص جي هيٺين حصي وارن تعلقن تي مشتمل آهي.

٢. ڪاڇاهو. ماتلي جو ڪجهه حصو، ٽنڊي الهيار جو هيٺيون حصو ۽ ميرپورخاص ۽ جيمس آباد تعلقن جو باقي حصو.

٣. ڪنڊُ. ڏگهڙي ۽ ساماري جو ڪجهه حصو ۽ جهُڏي جو تر وغيره هن ۾ اچي وڃن ٿا.

٤. سنجهورو. هن ۾ بدين، ٽنڊو باگو، ماتلي، ٽنڊو محمد خان وغيره اچي وڃن ٿا. اها برادري ڪڇي ڪنڀارن، پنجابي ڪنڀارن، نيرُنَ کان علاوه نج سنڌي ڪنڀارن جي آهي. انهن ڇئني ڇڙن جا ڪنڀار به سنڌي آهن، پر مخصوص رسم رواج ۽ تر سان واسطيداري ڪري کين "ڏاڻي سنڌي" ۽ "لاڙي سنڌي" ڪنڀار پڻ چون. انهن ڇئني ڇڙن جي ڪنڀارن ۽ ٻين ڪنڀارن ۾ ڪڙي لٿي توڙي رسم رواج ۾ اڃا تائين فرق قائم آهي. مٿيان چارئي ڇڙا هڪٻئي کي ڪوٺ ڪن، پاڻ ۾ سڱ سڳاوتي ڪن ۽ ٻئي ڪنهن به ذاتي ڪنڀار کي سڱ ڪونه ڏين، پاڻان ٻين کي سياڻ ڪوٺين. انهن کان سڱ وٺندا پر ڏيندا بنهه ڪونه. مٿين ڇڙن جي ڪنڀارن جو خاص ياڻُ آهي، جو هر ڪنڀار جي ٺڪَ ۽ آن جي حسب نسب کي محفوظ رکندو اچي ۽ انهن جو سلسلو حضرت حارث رضه سان وڃي ملائيندو آهي. انهن ڇڙن جي ڪنڀارن جون نکون گهڻو ڪري هي آهن: ڏُڪَرُ، هاڪڙا، ٻيرُ، ٻَڄُ، لوهار، ڪوليها، آئينڊ،

آڳهٽ، آنڊا، جوڪيا، مهينگڻ، ستوهه، لولا، ٽويا، هٿلا، ڪنڊيا، نصرُ، مهيڻُ، چمڙا، ماڪوڙا، چورڙا.

سڱ سڱاوتي ڪرڻ. ڪي به ٻه ڌريون پاڻ ۾ سڱ سڱاوتي ڪنديون، ته وچ ۾ ڪونه ڪو برادري جو ماڻهو ٿياڪر جا فرض سرانجام ڏيندو ۽ سڱ ڪندڙ پنهنجي هڙ (نياٽي) ان جي جهولي ۾ وجهندو. ترين ۾ پڪ ٿيڻ بعد مڱائي ورهائڻ يا پڌري جي تاريخ مقرر ٿيندي. گهوٽيتن جا ٻه چار ماڻهو ڪنواريتن ۾ اچي لهندا. رات جو اوڙي پاڙي کي سڏ ڏيندا، ۽ ڪينڪر ڪان پوءِ خبرن ڏيڻ جو وارو ايندو. منجهائن هڪڙو ڄڻو وڏو ٿي خبرن چارون ڏيندو ۽ سڄي ڳالهه پڌري ڪندو، جنهن کي سڀ پسند ڪري آمين چوندا، ۽ چوندا ته: "ادا! شڪرانو ربّ جو، جو ٻه گهر پاڻ ۾ گڏيا. ادا! پنهنجا آهن، هڪٻئي جو ننگ آهن. ٻائرن جي ولدي ٻائر کائيندا. ادا! ڀلو ڪم ٿيو. ٽنل ڪس جڙي پيو". مطلب ته ويٺل ڇڱي ٻوليندا، پاڙي جو ٻريو مڙس گهوٽيتن جي آندل مڱائي ٻائرن ۾ ورهائيندو. ان بعد هڪٻئي کي مبارڪون ڏيندا.

ٻوٽي وجهڻ ۽ ڏينهن چٽا ڪرڻ. ٻوٽي جي رسم ۾ گهوٽيتا ڪنوار لاءِ ڪپڙن جو وڳو، هار، ڦڻي، سڳي، جتي ۽ ڳهڻ ۾ چيڙ، هسي، چوڙيون، منڊي، ڪيرول ۽ ورٽو آڻيندا. جيڪڏهن ڪو وڌيڪ ڳهه آڻي ته ان جي منع ناهي. پٽڪي جون چار لوٽيون ۽ ماليءَ لاءِ ڳنڊي، جتي ۽ سڳي پڻ ڏيندا. سڀ کان اول آئيل گهوٽيتن کي ڪنواريتا ڪير پيارينداد ۽ ٻوٽي واري رات کي "ڪير پيارڻ جي رات" چون. گهوٽيتا ڪير واري ٿانوَ ٽوڙي مالي وارن ٿانون کي ڪارڪن سان ڀري ان تي گهٽ ۾ گهٽ پنج يا ڏهه روپيا نقد ڪنواريتن ڏانهن موڪليندا.

پوتي جي ڪپڙن ۽ لوڻين سان ڳنڍي جي پلوءَ ۾
گهٽ ۾ گهٽ ٽيهه رپيا ٻڌن، جن سان ڏهه روپيا وري
واپس ايندا. انهن ڪپڙن، ڳهن ۽ لوڻين کي ۽ ڪارڪن
وارن ٿانوَن کي گهر ڏانهن کڻي وڃڻ جو فرض ڪنواريتن
جا ناٺي ۽ سيڻ سرانجام ڏيندا. واپسي ۾ وري ڪنواريتا
ٿالهي ۾ چار اجرڪون گهوٽيتن کي ڏيندا، جي بروقت پائرن
آڏو گهوٽيتا پنهنجن ماڻهن کي ڪلهن ۾ وجهندا. هڪڙي
اجرڪ ڏاڏاڻن جي، ٻي ناناڻن جي، ٽين سيٺن جي ۽ چوٿين
برادري جي. جنهن ٿالهي ۾ اجرڪون ايندئون، اها ۽ ٻيا
ٻي ٿالوَ گهوٽيتا گهمائي، مختلف شين، جهڙوڪ مصري،
مٺائي، پتاشن، ڪٽڻن، بادامن، ڊاکن، ڪارڪن، ڏونگهن،
ٽڪين ڦوٽن وغيره سان ڀريندا. انهيءَ کي ”ڏوميندو“
ڪري چون. پوءِ اهي ٿالهيون ڪنواريتن جي اڳيان ناٺي
يا سيڻ کڻي ويندا جيڪي اندر زالون ڪاٺن وٺنديون ۽ هو
وري هڪ هڪ مٺٺ ان سان ڀريندا. بعد ۾ شادي جا
ڏينهن ڇٽا ڪيا ويندا، جنهن کي ”ڏينهن ڇٽا ڪرڻ يا ڏورو
ٻڌڻ“ چون. ڦڪو ڪڇو مٺٺ وٺي، ان کي چنبڙ ۽
تاريخن جون ڳنڍيون ڏيئي، ڀريا مڙس ڪنواريتن ۽ گهوٽيتن
کي ڏيندا ۽ اهي وري اهو ”ڏورو“ پنهنجن ٻين گهٽگهرن
کي ڏيندا. اها هڪڙي عزت افزائي جي رسم آهي. پوتي
جا ڪپڙا ڪنوار کي سهاڳڻيون پارائينديون، جنهن کي
راج ڀاڳ ۽ برادر جون نياڻيون سياڻيون ڏسنديون. اها رسم
اڪثر رات جو ٿيندي.

<u>اجرڪ يا ملير اوڍائڻ.</u> پوتي پوڻ بعد رواج آهي ته
گهوٽ ماهرن ۾ ٻن ٽن عزيزن سان گڏ اچي، جنهن کي
ڀرئين رات کوهر ڀارڻ جي رسم ادا ڪن، ۽ صبح جو ملير
يا اجرڪ گهوٽ جي ڪلهن ۾ وجهن. گهوٽيتا مائي جي

ٽانڊون ۽ اجرڪ واري ٽالهي کي ڪارڪن سان ڀريندا، ۽ انهن جي مٿان ڏهه رپيا رکندا. ان بعد گهوٽ جون ساليون ڪوس پائڻ لاءِ سرمو، تيل ۽ سوپاريون، ٽوٽا ۽ ڀڳڙو يا ڪٽڻي ڪائڻ لاءِ پيش ڪنديون. انهيءَ موقعي تي ڪجهه ڳائي گهوٽيتن جي آجيان ڪنديون.

ڀٽڪي وجهڻ. شادي کان اڳ ڀٽڪي وجهڻ جو رواج هرهنڌ آهي، پر ڪنهن ڀي-چنڊي ڀٽڪي يا سڦهائي جو سونڻ ڪول ڳنڍين. شاديءَ جا ڪهڙا ٻ ڏينهن مقرر هجن، ان کان هفتو يا ڏهه ڏينهن ڪن اڳ ڀٽڪي وجهن. زمين ۾ ليڪ ٽاهي يا ٽنگهه کي ڏاهه سان گول نشان ڏيئي، چانور ۽ ڪارڪون ان ۾ رکي، مٿن مٺڙين سان سهاڳڻيون سونڻ ڪن. مٺڙين کي ٻ ڏاهه جا ليڪا ڪڍن. ان موقعي تي هيٺيون ڪچ ڳائين:

ٻانهين گهڙائي سهڻي، آميد ٻنڙيم، هي ويل گهرڙيم،
سچڙي صاحب ڪنان، ڳاڙها ونان، آءِ گهوري وڃان،
سڙها چتنان.
توکي سيڪي سريو، توکي سرهن سيٽڻ ڏنان،
لاڏي جي آما، آءِ سيٽڻ وڃان، آءِ گهوري وڃان،
سڙها چتنان.

شادي کان علاوه طهر جي ڪاج ۾ پڻ ساڳي ريت ڀٽڪي وجهن.

چنو ٽاهڻ. چني ٽاهڻ واري ڏينهن تي چني جا ڪجهه چون، ۽ ست لولا گيهه ۾ تري، ڏاکي ۾ پڻوئي، ڪجهه ڳائي، چني ۾ ٻڌن، جنهن کي "چنو وڌائڻ" چوندا. چني جي تياري ۾ "چني جي ديگ" پڻ لاهين.

ونهڻ ويهارڻ. سنڌ ۾ عام طرح گهوٽيتا اچي ڪنوار کي ونهن ۾ ويهارين، پر ڪنهن ڪنوار ۾ ڪنواريتا پاڻ شادي

ڪان چار يا پنج راتيون اڳ ڪنوار کي وانهن ۾ ويهارين. سهاڳڻيون ۽ سرتيون ڪنوار کي ماکي، ميٽ ۽ هيڊ گڏيل آڻي مان ونهن جو سوڻ ڪنديون، ۽ ڪيس پيرن، هٿن ۽ مٿي کي لائينديون. ڪيس ونهن جي گندي اوڍائي، اکين تي ڦڪي ڪپڙي مان اکيو ڻاهي ٻڌن، ۽ ان وقت هي خاص گيچ چون:

ساوا ڻـا سونهن، اڪـڻـي مـٿـي اکـيـو،
ڏيئـل ٻـائـي! تـون ميـنـديا چـوڙن ڏي،
تنهنجا جيجل ويڙهيا آهـن ڪوڏ منجهان،
ڏيئـل ٻـائـي! تـون ميـنـديا چوڙن ڏي ... الخ

ونهن وارو وقت ڪنوار کي هڪ هنڌ گهر ۾ ڪنهن خاص مقرر جاءِ تي ويهڻو هوندو. جيڏيون سرتيون ڪيس ٻنهه اڪيلو ڪونه ڇڏين، ۽ انتهائي احترام ڪن.

گهوٽ کي ونهن ويهارڻ جو خالي سـوڻ ڪن. سهاڳڻيون ٻنهي هٿن سان گهوٽ جي پيرن، گوڏن، ڪلهن ۽ مٿي کي ٻئي هٿ گڏي، مٿين قسم جي ڻاهيل پيٺي جو سوڻ ڪن. ان وقت هي گيچ جهيل ۽ ڊار سان چون:

ميٽ سـان مٿو ڌوئـي، هـريـا تـه ٻنا،
جـيـئـيـن ڪيسريـا لاڏا، مـيـٽ سـان ... الخ

وَنَهن ويهارڻ کان پوءِ، هرروز شام جو ڪنوار يتن توڙي گهوٽيتن ۾ لازمي طرح هيٺيون "سانجهي گيچ" چون:

سانجهپ سانجهڙي، جنهن گهر ڏجي، سو گهر وسي،
ٻهاري سهاري ڪنڌ ۾ رکجي،
سس سهري جي سيوا ڪجي،
سانجهپ سانجهڙي ...

١ـ ماءُ پيءُ جي ماڃهه ڪجي، سانجهپ سانجهڙي ...
٢ـ ڏير ڏيراڻي کي مانُ ڏجي، سانجهپ سانجهڙي ...

٣- اٿان ۽ نٽند کي جورو ڏجي، سانجهي سانجهڙي...
٤- جهرڪين آکيرو لڙا کوڙجي، سانجهي سانجهڙي...
٥- ڪڙين لنگرو نہ اورانگهجي، سانجهي سانجهڙي...
٦- هرڻي جو ٻچڙو نہ لوڙجي، سانجهي سانجهڙي...

گهڙي ڪڻڻ. ويجهن عزيزن کي گهڙيءَ جي دعوت ڏين. گهڙي ڪڻڻ کان اڳ ڏينهن جو گهوٽ يا ڪنوار جا مائٽ ڪوري گهاگهر پري، ڪنهن ويجهي عزيز جي گهر رکي ايندا ۽ رات جو گهڙي ڪڻڻ جي رسم هن طرح ادا ڪندا: هڪ چوڪر مڱيل ۽ ٻيو اڻ مڱيل هوندو. انهن مان هڪ کي ڪاتي ۽ ٻئي کي ڪير ولوڙڻ جو جهرڻو هٿ ۾ ڏيندا، جيڪي گندي ڪُهنبي جي آريب ڪنڊن جي ڳنڍيڻ ۾ ڦاسائي جهليندا ۽ ننڍي نينگري جي مٿي تي گهڙي رکائيندا. مٿي تي مينهون جي عيوض ڪاري رمي جي نهيل سينهون رکي، آن تي گهڙي رکندا ۽ مٿان گنديءَ جو ٻوش ڪندا. پوءِ دهل وڄائي ۽ ڳيچ ڳائي مايون ايندي ۽ نينگر کي گهڙي مٿي تي کڻائي، وري واپس ڳيچ ڳائي گهوٽ يا ڪنوار جي گهر وينديون ۽ جنهن گهر ۾ گهڙي رکيل هوندي، اهي گهر وارا بہ گهڙي سان گڏ ڪندي، چانور، ڳارڪون ۽ ڪجهہ رپيا ڀاڻ ڏيندا. پوءِ گهوٽ يا ڪنوار کي انهي پاڻيءَ سان وهنجارين.

مهندي لائڻ. مهندي جي رات کي جاڳي جي رات بہ چون. انهي رات ڪيل خوشي ۽ سانگ بہ ڪن. ڏينهن جو سهاڳڻيون ڳيچ ڳائي، مهندي ڀيهن ۽ شام جو ڳيچ ڳائي مهندي پسائينديون. مهندي پسائڻ وقت احتياط ڪن تہ ڪنهن جي بدنظر نہ پوي. رات جو ڪنواريتيون ڪنوار کي ۽ گهوٽيتيون گهوٽ کي مهندي هڻن، ان وقت سهاڳڻيون هيٺيون ڳيچ ڳائين:

مهندي ادل جي رنگ لايو، منهنجا رالل ڙي،
سوڀل ڙي.
توکي رات ڏاڏي ڀوڻين رانيو، توکي چوڙيلين رانيو،
سوڀل ڙي.
سُونهين ساهرڻ ۾، وَسِيڻ پائرڻ ۾، لاڏو ڪڪر ملهار ڪري آيو،
سوڀل ڙي.

نورو يا نوري ڏيڻ: ڄڃ جي روانگي کان اڳ گهوٽ جو پيءُ سڀ سامان پنهنجي ڀيڻ جي حوالي ڪندو ۽ وات جي خرچ پکي ۽ ڄاڄين جي خدمت لاءِ ڪجهه رقم ٻَن مڙسن جي حوالي ڪندو، جي ان رقم جا چار حصا ڪري ڄڃ ۾ ويندڙ ماڻهن جي حوالي ڪندا. انهن ٻنهي ڏيڻ کي نوري ڀڏائڻ چون. هڪ نوري گهوٽ جي ڏاڏائي ڪٽنب کي، ٻي گهوٽ جي ناناڻي ڪٽنب کي، ٽين ڪاڄ ڪندڙ جي ناني يا ڀيڻ مان ڪنهن کي، ۽ چوٿين نوري ڀيڻي جي گهڻگهري ۽ برادري جي چڱي مڙس جي حوالي ڪندا. ڄاڄين جي عزت ۽ مان سُهت جو گهڻو خيال ڪندا.

موڙ ٻڌڻ: ڄڃ جي روانگي کان اڳ ڄاڃي گهوٽ کي وهنجاريندا، ان کي "نيلاءِ وجهڻ" جي مهل چون. ڪيچ ڪِائي گهوٽ کي وهنجارين. وهنجارڻ جو ڪم حجام ڪري. پوءِ ڪپڙا پهرائي گهوٽ کي اڳڻ ۾ وڇايل کٽ تي ويهاريندا. کيس ٻنڪي جو پهريون ور پيءُ ڏيندو ۽ پوءِ اچي موڙ ٻڌندي. موڙ گهڻو ڪري موتين، ڪچ ڪوڏين ۽ مقيش سان ٺهيل هوندا. موڙن جي مهل کي "ڏِک جي مهل" به چون. موڙن ٻڌڻ مهل گهورون گهورين.

پاٽ آٿيارٽي: سرکس کان اڳ گهوٽ کي پيءُ اچي آٿاريندو ۽ چوندو ته "مون پٽ کي پاٽ آٿيارٽي ۾

هيءَ هيءَ ڏنو. جنهن ۾ هو گهر ۽ مال مان ڏيڻ جو اعلان ڪندو.

گهوڙي جي واڳ جهلڻ: سرگس کان موٽي اچڻ تي گهوٽ جي پيءُ ڊوڙي اچي گهوڙي جي واڳ جهلندي، جنهن کي پاڻ ڪنهن سوني زيور يا ڪير پيارڻ جو اعلان ڪندو ۽ پوءِ هوءَ واڳ ڇڏيندي ۽ گهوٽ گهوڙي تان لهندو. موڙ ٻڌڻ کان وٺي شادي جي خاتمي تائين گهوٽ کي اڪيلو اصل ڪونه ڇڏين ۽ نڪي اڇابو ڪالهائڻ ڏين.

گهوٽيتن ۽ ڪنواريتن وٽ اچڻ: شادي واري رات ڇيڄ، ڪنواريتن جي ڳوٺ يا شهر پهڙي اچي ٿيندي. ان کان اڳ چوندا ته 'ادا، ڇيڄ سيم ۾ اچي پهتي آهي'. ڇيڄ جي پهچڻ تي گهوٽ ۽ سندس خاص ساٿين کي ڇني کان ٻاهر ويهاريندا، باقي ڇاڇي ڇني پيڙا اچي ٿيندا. ڇاڇين لاءِ ڇني ۾ آترڻين ڪنڊ مخصوص هوندي، جتي ڇني کان ٻاهر لاهيندا، ۽ ان لاءِ ڪو نشان مقرر ڪندا، جتي جُتي لاهين. ڇني کي 'سياڪا ڪڪ' ڪري چون. ڇني ۾ اندر جُتي پائي اينڊڙ تي برادر جو ڏنڊ وجهن.

هٿ ڏيڻ: آيل مهمان ويجها توڙي پري جا جيئن آيو تيئن هڪٻئي کي هٿ ڪونه ڏين، ۾ ماڻي کان اڳ پريومڙس اعلان ڪندو ته 'سڀ اندريان ٻاهريان ڇني پيڙا اچي ٿيو ته پاڻ هٿ ڏين.' جنهن تي سڀئي اچي ڇني پيڙا ٿيندا، ۽ ويٺل آيلن کي هٿ ڏيڻ شروع ڪندا.

ڪير پيارڻ: ماني کان اڳ گهوٽ کي ڪنواريتي گهر ڪير پيارڻ وٺي ويندا. گهوٽ کي ڪنوار جي اڱڻ يا اوٽي تي آڻين، ساڻس هڪ ٻه ڇاڇي گڏ هوندو ۽ اندران

ڪنوار کي آڻدو ويندو ۽ ڀنهي جي وچ ۾ ڪپڙو جهليندا. ڪنوار سرتين ۽ سهاڳڻين جي ميڙ ۾ هوندي، زالون ان مهل ڳيچ ڳائينديون. ڀوريائين اهو ڪير ڪنوار کي ڀاري، پوءِ گهوٽ کي ڀارين. پوءِ انهيءَ ٿانوَ کي ڪارڪن سان ڀري آن تي ڪير ڀيارٽي جا ڏهه ڀندرهن رپيا رکندا.

آکا هٿڻ: ڪير ڀيئڻ کان پوءِ واپسي ۾ ڪنواريتيون ڪنوار کي ڪير بدل چانور ڏينديون، جي هوءَ گهوٽ کي اڇلي هڻندي ۽ گهوٽيتا انهن کان بچائڻ لاءِ ڪپڙو مٿي جهليندا. انهيءَ سڄي رسم ۾ ڀنهي طرفن زالون ڳيچ چونديون.

ماني کارائڻ: ماني کارائڻ کان اڳ ڀرين مڙسن کان ڪنواريتا اجازت وٺندا ته "هاڻي ماني هلايون"؟ اجازت بعد هٿ ڌئاريا ويندا. رات جو چڻي ۾ هڪ ڀاسي کان ته صبح جو وري ٻئي ڀاسي کان هٿ ڌئارين. هٿ ڌئارڻ بعد ماني شروع ٿيندي، ۽ هڪڙي کي ڪوٺي پنهنجي ڀاڻاريءَ تي اچي کارائين، اهو عزت وارو برتاءُ سمجهن.

سونهري: گهوٽ جي ڀاري لاءِ چڻي واري ماني سان گڏ ٻي ماني به آڻيندا، جنهن ۾ خالي چانور هوندا، ۽ انهن جي مٿان گيهه ۽ کير جي اوت ڪري، مٿان کنڊ وجهن، جنهن کي "سونهري" ڪري چون. گهوٽ سان گڏ چڱا خاصا ماڻهو ڪوٺي ماني تي ويهارين. گيهه، کنڊ ۽ کير جي اوت کي منهار يا منهر چون. آن لاءِ اکيان "جيءُ ڪارو" ڏيڻ لازمي آهي ته جيءُ گهٽو، جيءُ گهٽو، جنهن تي منهر ڪندڙ بس بس ڪندو، نه ته ڀلي ڀيو اوت ڪري. سونهري وارا ٿانوَ گهوٽيتن کي کائي خالي ڪرڻا آهن ۽ انهن کي ڇلهو نه ڇڏڻو آهي. ماني بعد ٿانوَ ڪارڪن سان ڀرين ۽ انهن تي گهٽ ۾ گهٽ ڀندرهن ويهه رپيا رکن.

پڳ يا ٻاڪر پيش ڪرڻ: ساھرن طرفان گھوٽ کي ٻنڪو ۽ اجرڪ ڏين، جيڪو ٻالھيءَ ۾ رکي، ھڪ ٻريو مڙس ۽ ڪنواريتن جو سيڻ ڇني ۾ کڻي ايندو، جنھن جي اڳيان دھلاري دھل وڄائيندو. آيل ڇني جي پَٽ تي ٻيھي زور سان سلام ورائيندا ۽ چوندا تہ ”گھوٽ جي ٻاڪر اچي ويئي“ گھوٽ جو ڪو وڏو عزيز ٻنڪي جو پھريون ور ڏيئي شروعات ڪندو ۽ پوءِ گھوٽ پاڻھي ٻَڌندو، پوءِ کيس آجرڪ ڪاھن ۾ وجھندا. آيل ٻالھ کي ڪارڪن سان ڀري، مٿن پنج يا ڏھ رپيا رکندا. صبح جو سوير نڪاح ٿيندو، جنھن بعد لائڻ ڏيڻ جي رسم ادا ڪندا.

ڀِڙو يا ڪنوار لاءِ گھوٽيتن پاران ڪپڙا ڏيڻ: ڪنوار لاءِ آندل ڪپڙا، جي گھٽ ۾ گھٽ پنج جوڙا ھوندا، جن ۾ پرڻي جو خاص جورو بہ شامل ھوندو. جوري ۾ ڪنجرو، پٽ ۽ ٽِڪِڻ سان ڀريل يا مُقيس سان ڀريل، آچو ريشمي گھنبو، بوڇڻي (آچي ڪپڙي تي ڀرت ڀريل) ۽ سلوار شامل ھوندي. ٽر ٻاسي ڀڙو يا گھاگھرو ھوندو. ڪاھاھي، ڪنڌ ۽ سنجھوري ۾ پڙي ٻائڻ جو رواج ڪونھي. ڳھڻن ۾ ڪُڙڪون يا ايرينگ، دھري، ھسي، ڪنٺال، بولو، والا، تسبيون، ڪنگڻ (سونا يا روپا)، ٻازوبند، چوڙيون (سونيون يا چاندي جون)، پازيب، چير يا ٽوڙھا، نُورا، چندن ھار، سڳي (چاندي جي)، مطلب تہ عام دستور جا سون ۽ چاندي جا ڳھہ ھرڪو پنھنجي حال سارو ڏيندو.

سينگار جو سامان: سينگار جي سامان ۾ چندن جو ٻورو، عطر، زعفران، سرمو، سيندر، ڪجل، ڪينڙو، مساڳ، مھلب وغيره ڏين. ڪنوار جي پڙي سان گڏ گھوٽ جي سالين لاءِ ھڪ ھڪ جورو ڪپڙن جو، سڳي، جٿي، ھار ۽ ٻيو سنھو ٿلھو سامان پڻ ڏيندا. ڀڙو گھوٽيتن جو نائي کڻي

ايندو. اهو سامان ڇني ڪان ڪنوار جي گهر ڏانهن دهلن سان
ڪٺي ايندا، ۽ اچي ڪنوار جي اوٺي تي ٻهندا. ڪنوار پٽيون
سندن آجيان ڪري اهو سامان ساري سنڀالي وٺنديون. آخر ۾
ٻڙو آڻيندڙ جو مُنهن مٺو ڪرائين يعني ان جي وات ۾ ڪنڊ يا
مٺائي وجهن. ڪنوار پٽيون اهو سامان وري راڄ ۽ برادر
جي زالن کي ڏيکارين.

ڏانوڻ ڏائڻ: لانئن ڏينهن لاءِ جڏهن گهوٽ کي گهر
آڻيندا، تہ ٻهر پائين اوٺي تي ڀڄڻ سان گهوٽ جي سس
ڦيڪو ڏاڳو ڪٺي ايندي. گهوٽ پنهنجو ساڄو هٿ مٿي
ڪندو تہ سس سندس ڇيچ ۾ ڏاڳو وجهي وري پير جي
آڱوٺي ۾ ڏاڳو وجهي، ٿي يا ستَ ور ڏيندي، جنهن بعد
گهوٽ کي اڳڻ ۾ سينگاريل سيج تي اچي ويهاربن ۽ وري
سس ڦيڪي ڪچي سُٽ جي ڏاڳي سان گهوٽ جي مٿي تان
ڏاڳا ورائي، ڪٽ جي پاڳن (پاوَن) تي رکندي، جنهن کي
چار ننڍيون ڇوڪريون جهليندبون ۽ ان جا وَر وري
گهوٽ جي ساڄي هٿ جي ڇيچ ۾ وڌا ويندا. انهيءَ کي
”ڏانوڻ ڏائڻ“ چون. ان وقت زالون خاص ڳيچ چون.
ان بعد گهوٽ کي لانئن لاءِ آڻين. اتي مهل گهوٽ ڪٽ
جي اکيان رکيل ڏَکڻ يا ٺڪر جي ٿالهي کي ساڄي پير
جي زور سان ڀڃندو.

نڪ جهلڻ: لانئن ڪان اڳ ۽ ڏانوڻ ڏائڻ ڪان پوءِ
گهوٽ جي سالي، گهوٽ جو نڪ اچي جهليندي، جنهن کي
گهوٽ سان گڏ آيل ماڻهو هڪدم پنج يا ڏهہ رپيا ڏيندو تہ
جيئن سالي نڪ نہ جهلي سگهي.

لانئون ڏينهن: گهوٽ جي پيءُ گهوٽ کي هلڻو ڏيئي
کيس زالن جي سٽ ۾ سيج تي ويٺل ڪنوار جي سامهون

اچي ويهاريندي. ڳيچ ڳائي گهوٽ ڪنوار کي لانئون ڏين، جي مٿ سهاڳڻيون ڏينديون.

تير ڀرڻ ۽ ڦل چونڊڻ: هن رسم ۾ ٿالهي ۾ چانور ۽ ڪارڪون وجهي گهوٽ ڪنوار آڏو رکن. اول گهوٽ ڀُڪ ڀري ڪنوار کي ڏيندو ۽ ڪنوار وري ڀُڪ ڀري گهوٽ کي ڏيندي. ائين ٽي ڀيرا ڪن. آخر ۾ ڪنوار کي هٿ ۾ ڪارڪ ڏيئي، مُٺ ڀيڙائين، جا گهوٽ هڪ هٿ سان کوليندو، جا گهڻو ڪري نه کلندي ۽ ويٺل سهاڳڻيون ڪنوار جي مُٺ کولائڻ جي رسم ادا ڪنديون، ۽ گهوٽ ڪونه ڪو ڳهه ڏيڻ جو وعدو ڪندو. ان وقت زالون تير ڀرڻ جو ڳيچ ڳائينديون.

پاؤ ڀڃڻ: سهاڳڻيون گهوٽ ۽ ڪنوار جو پاؤ ڀڃنديون، جو گهوٽ ڇيچ سان کوليندو.

مُنڊيون راند: گهوٽ ۽ ڪنوار جون منڊيون لهرائي کير ۾ وجهن، جيڪي گهوٽ ۽ ڪنوار کان ڳولارائين.

کير پيارڻ: لانئن جي انهن رسمن بعد کير جو ونو آڻين، پهرين ان مان ڪنوار کي هڪ ٻه ڍڪ پيارائي، پوءِ گهوٽ کي پيارين ۽ اتو ڪان اڳ ڪنوار جي ماءُ مُصحف جي چانڊوڻ ڪندي ۽ دعا ڪندي ته "شل ان سڳوري جو سايو (ڇاڇو) انهن ٻنهي تي هجي ۽ هيءُ جوڙو جيئي ۽ وڌي." جنهن بعد گهوٽ کي ڇني ڏانهن وڃڻ جي رخصت ڏين.

ڏيج ڏيڻ: ڪنيارن ۾ ڏيج جو پاسو بلڪل ڳرو ٿئي. ڏيج کي جيڪي ڏجي، اهو ٿورو ڪري ليکجي. گهٽ ۾ گهٽ ست جوڙا ڪپڙن جا ڏين، جن ۾ ڀريل ڪنجريون، سٿڻون ۽ گنديون هونديون. هن وقت اڄڪلهه جي چالامان مطابق ٻه ڪپڙا ڏين، ور هڪ ٻه جورو اصل ضرور هوندو.

ڳهہ: چوڙيون، پازيب يا ڪڙيون يا ڇير، سونا والا، ڦل ۽ منڊي، ايرينگ يا پيو ڪو ڳهہ ڪنوار کي مائٽن طرفان ڏنا وڃن.

هنڊ ۽ ٿانوَ: ديڳڙو، چوُنري، گلاس، ٿالهي، وٽو، سرميدالي، آرسي ۽ ٻيو سڀهون ٿلهو سامان ڏين. سَوڙ، پٽرائي، فراسي، وهاڻو، چادر، ٽوال، پيتي وغيره بہ ڏنا وڃن. ڪنوار کي ماءائن جي طرفان بہ هنڊ وغيره ڏيندا. مائٽائي طرف جي انهيءَ ڏنل سامان کي ”ڪوٽو“ ڪري چون، ۽ انهيءَ سان گڏ ڪنوار جي ڪپڙ پيٽي لاءِ پيءُ ڳئون يا مينهن پڻ ڏيندو. اها ڳالهہ سرنديءَ تي آهي. ڪنواريتا اهو سڀ سامان ڀهريائين پاڙ گهر ڪوٺي انهن آڏو ڏيکارين، ۽ پوءِ اهو سامان گهوٽيتن جي ناٺي جي حوالي ڪن.

ريت وهنوار: ڏيج يا ڪوٺي جي سامان ڏيکارڻ بعد گهوٽيتن جو ناٺي سيڻ يا پريو مڙس، ڪنواريتن جي ڪنهن وڏي کي ريت وهنوار جا پئسا ڏيندو، جيڪي سٺ (٦٠) رپيا هوندا، پر اهڙي ريت ڏيندا جو هڪڙي سان مٺ سٺ ڪئي وڃي. مثلاً ڀهرين اسي رپيا ڏيندا، ۽ هو وري چاليهہ واپس ڪندو ۽ ڏيندڙ وري ويهہ رپيا رکي ويهہ ڪنواريتن کي موٽائيندو. ان جو مطلب اهو ٿيو تہ ڏيندڙ جو هٿ خالي نہ رهي. ان ڏينهن وٺڻ ۾ چرچو پوڳ ۽ کل خوشي ڪن. ريت وهنوار چني ۾ ٿي ڪن.

پَوٺو يا ڀهت: شاديءَ ۾ پوئي يا ڀهت ڏيڻ جو رواج بہ ضروري آهي. پَوئي جي شروع ٿيڻ کان اڪ ٿالهي ۾ چانور، ڳاڙهي اڳڙي، ڪارڪون ۽ هڪ رپيو وجهي، دهل وڄائي ٿالهي چني ۾ آڻيندا. ٿالهي اچڻ بعد ڪوبہ فرد چني ۾ ڪانپ نہ ڪيندو، جي ڪيندو تہ

سوا رپيو ڏنڊ وجهندس. پهت جي وصولي لاءِ هڪ ڇاڻو ماڻهو ٿالهيءَ تي ويهاريندا، جو ملندڙ پهت جو انگ، ڏيندڙ جو نالو ۽ پيءُ جي نالي ۽ اَٽڪ سميت پڪاريندو ۽ ويجها عزيز نينهن مان گڏ آهندر وغيره (ڪپڙا) پڻ ڏيندا، جي پڻ ڳڻايا ويندا.

<u>نيسار يا رخصتي:</u> موڪلاڻيءَ کان اڳ گهوٽيتن جو اڳواڻ گهوٽ جي سهري کان وڃڻ جي اجازت وٺندو، ۽ پوءِ گهر ۾ "نيسار" جو ڇاڻ ڪيو ويندو ۽ ان جي تياري ڪئي ويندي. وڃڻ وقت ڪنوار کي ماٽن جا ڏنل ڪپڙا پارايا ويندا ۽ ڪيس وري ٻه هار سينگار ڪرائي رخصت لاءِ تيار ڪيو ويندو. گهوٽيتن مان صرف گهوٽ جو ويجهو عزيز ۽ گهوٽيتيون، گهوٽ کي ڪنوار جي اڳڻ تي آڻينديون ۽ ٻئي طرف ڪنوار ڀيڻيون ڪنوار کي ٻاهر آڻي گهوٽ جي پرسان ويهاري پنهنجي ڪهڻيءَ ۽ آجرڪ جو پلئه ٻڌنديون ۽ ڪنوار جو پيءُ، گهوٽيتن جي ڀاڙي مان يا ويجهي ڪنهن عزيز جي ڏيءُ "ڪوڙي" ۾ وجهندو يعني حوالي ڪندو ۽ اهو رسمي يعني "دين جو هيءُ" تصور ڪيو ويندو، پوءِ اهو ڇانور ۽ ڪارڪن جو ٻڪ پري گهوٽ ۽ ڪنوار ٻنهي کي ٻڪن ۾ ڏيندو، ۽ اهي هڪٻئي کي ڏيئي هٿن ۾ جهلي واپس ڪندا، ۽ پوءِ ڪنوار کان ماٽن جي موڪلاڻي ٿيندي. اهو وقت نهايت ئي ڏک وارو ٿيندو آهي. ان وقت زالون خاص ڳيچ "ڊورو" ۽ "ڏورو" چونديون:

پيون سپ اوڏڙيون، منهنجي ڏيئل ٻائي ڏور،
ڏوري ڪپ سون جا.

<u>نڪيڻي:</u> گهوٽ جي گهر پهچي وري ٻه رات جو نڪيڻي جي رسم ڪندا، جنهن ۾ اهي سپ سون ساٽ ڪندا، جيڪي لاٽن تي ڪيا هونداڻون. وڏيڪ صرف ڪوهه جا ذرڙا

ڪنوار تي ڦٽا ڪندا، جيڪي گهوٽ ڇونديندو، ۽ ڇوندا ته ”جيترا ڦل ڇونديندو اوترا پٽ ڄمندس.“ نڪيڻي کان اڳ ڪنوار کي ٻاڙي ۾ ويجهي عزيز جي گهر لاهين. نڪيڻيءَ جي رسم لاءِ ٻنهي کي ٻلهه ٻڌن. گهوٽ کي سندس پيءُ ٻلهه ڏيندي، ۽ ڪنوار کي سندس ويجهي عزيزياڻي، يا اها جنهن جي گهر کيس لاٿو ويندو.

ڪاج ڪرڻ: ڪنڀار قوم ۾ ڪاج ڪرڻ جو رواج پڻ ڪان الڳ آهي، ڇو ته پڻ ۾ پٽ گهوٽيتا ڪنواريتن ۾ وجهي ڪندا، پر ڪنڀارن ۾ وري ڪاج جو سمورو خرچ ڪنواريتن کي سهڻو پوندو. ڪاج جا چار ويلا ڪن. پهرين ويلو ٻيڻي مانيءَ جو هوندو، ۽ ٻه وقت چانهه هوندي. منهرالي ۽ ڪاپاهيءَ ۾ هن وقت ٻن ويلن ڪرڻ جو رواج پنجي چڪو آهي، ۽ ماني جي سٺي هڻڻ تي خاص زور هوندو آهي.

باب پنجون

مـــرڻـــو

سڪرات

موت کان اڳ جي منزل "سڪرات" جي ٿئي، جنهن ۾ اکين ۾ پاڻي تري اچي، ڪنڌ ۾ زور ٿي لڙي پوي، هٿن پيرن جا ننهن ڪارانجي وڃن، پاڻي ڍڪ ۾ لڙيءَ مان اندر نه وڃي، ۽ ساهه ڇڪيءَ سان کڄي، يعني گهوگهري لڳي، اهي نشانيون ڏسي، سڀاڻ زالون يا مرد سهي ڪن ته شيءِ ڏٺين ڪي ٿيڻي ٿي آهي.

جيڪڏهن سڪرات گهڻو وقت هلي ۽ دم اٽڪي ته پوءِ منزل آسان ڪرڻ جا حيلا ڪندا، اهو هن طرح ته مريض تي ياسين سڳوري پڙهائيندا. ياسين سڳوري، ڪنهن پڙهيل عورت کان پڙهائيندا يا مُلّي کي سڏائيندا، جيڪو ياسين سڳوري پڙهندو.

سڪرات سولي اها چون، جيڪا ٿورو وقت هلي، ۽ مريض کي تڪليف گهٽ ٿئي، پر جي سڪرات گهڻو وقت هلي ته مريض کي تڪليف گهڻي پهچندي، جنهن کي چڱو نه سمجهندا.

وفات

دم نڪتو ته يڪدم اچي اکيون ڪٽي مري ويل ماڻهو جي ٻنهي پيرن جي آڱوٺن کي ڳنڍي ٻڌندا ته جيئن ٺيڪ سڌيون رهن. ساڳئي اموني مان جاڙيءَ کان مٿي ڏاڙهين ٻـ

اڳڙي پڌندا ته جيئن وات بند رهي وهالو ڪيڏي پوء اڱڻ کي هٿ ڏيئي، چپر ڏڪي، مري ويل کي سنئون سڌون ڪري سمهاري ڇڏيندا.

جيڪڏهن مري ويل جي ترت اهڙا سنڀال نه ڪئي وئي ته پوء ڦري ويل عضوا سڌا ٿي نه سگهندا، ۽ ڪفن دفن توڙي قبر ۾ ميت کي سهنجائي سان رکي نه سگهبو.

اهي موقعي تي عزيز قريبن ۾ روج راڙو پٽجي ويندو. هوڏانهن ڦوڪ ٿيي، هيڏانهن هنبس شروع ٿيندا. جيڪڏهن ٻار يا عورت جو موت هوندو ته روج راڙو گهٽ ٿيندو، پر سگهڙن ۽ جوان مردن تي زياده ٿيندو.

جيڪڏهن ڪنهن امير ماڻهو وفات ڪئي ته آن جي پٽر تي ماتم ڪرڻ لاء آهي زالون گهرائيندا جيڪي ٻار ۽ اوسارا چئي ماتم ڪن، ۽ سندرا پڌي پيٽين ڪٽيين. بعضي "ڏيڏ" به وچارائيس. ڪنهي وري يڪدم درود ۽ قُل پڙهائين (۱).

* گهر ۾ قضيو ٿيو ته يڪدم پاڻي هاري، دلا مٽ خالي ڪري ڇڏين.

* ٻار ڏڏو چمي يعني ماءُ پيٽان مئل جمي ته پوء ڪابه رسم ڪانه ڪن، فقط ٻارڙي کي ڪپڙي ۾ ويڙهي وڃي ڪنڌ ڪوٺي پوري ڇڏين (۲).

* جيڪڏهن ڪو ٻارڙو گذاري ويو، ته به ماءُ ٽن ڏينهن تائين سوڳ ڪندي. چاڻ ڪونه هلائبو ۽ پٽر ڪونه وجهبو. ٽئي ڏينهن ماءُ جو هٿ مٿنهن ڏئاري، مٿي تان هٿ ڦيرائي، جهوليءَ ۾ ميوات يا سائي پاچي وجهندس، ته جهولي سدائين سائي هجيس (۳).

---

(۱) ڪاڻ (۳) ولي محمد طاهرزاده و (تعلقو ٽنڊوالهيار).

چاڻ

قضيو ٿيو ته عزيزن قريبن، پاڙي پني ۽ سينڌ ملاقات وارڻ کي چاڻ ڪندا. چاڻ ڪرڻ لاءِ ڪو پاڙي جو ماڻهو، يا ڪو عزيز آڻندو، جيڪو ساري سنڀالي سيڻي ڪي چاڻ ڪندو. جيڪڏهن ڪي عزيز پري ۽ جدا جدا هنڌن تي هوندا ته انهن ڏانهن جدا مالهو ڊوڙائيندا. بعضي چاڻ ڪرڻ لاءِ دايو يا حجام مقرر ٿيل هوندا آهن، اهي ئي چاڻ ڪندا.

جنازي جي تياري

لاش کي گهڻو وقت گهر ۾ رکڻ چڱو ناهي. چون ته "پرائي امانت آهي، جيترو جلد پهچائجي اوترو چڱو". تنهنڪري ڪوشش اها ڪندا ته جيترو جلد ٿي سگهي، جنازي کي سينگاري ٿاهي، مقام پيڙو ڪجي. جنازي کي سينگارڻ ۾ ضروري ڳالهيون آهن: ڪفن، غسل ۽ قبر جي کوٽائي. مري ويل جي عزيزن مان يڪدم ڪي ويندا ڪفن جي خريداري لاءِ، ڪي غسل جي بندوبست ۾ لڳي ويندا ۽ ڪي وري مقام ڏانهن ويندا ته جيئن قبر کوٽي تيار ڪجي. انهن ضروري ڪمن مان هرهڪ جو احوال هيٺ ڏجي ٿو.

ڪفن: گهٽ ۾ گهٽ ٻه ڇٽا ويندا ڪفن وٽي. عام طرح 'ڪفن' کي 'جوڙي پوتي' چون. جوڙي پوتي جو خرچ، جنهن گهر ۾ قضيو ٿيو هولدو، تنهن کان نه وٺندا، پر ان جو ڪو عزيز قريب، اهو خرچ پاڻ تي هموار ڪندو، جنهن سان اهو ننگ اڪ ۾ ئي ٿيل هوندو.

ڪفن، زالن، مردن ۽ ٻارن لاءِ جدا جدا ماپن جو ٿيندو. ميت تان ڏاڍو ڪچي ڪفن آڻيندا، جيئن نه ڪٽٽي نه وڏي. جي ڪٽنو ۽ وڏيو ته خراب سوڻ سمجهندا. گهڻو

ڪري اچو هيرڪ (پٽيو) استعمال ڪن. غريب ماڻهو ڳاڙهو ٻه ڪم آڻين. امير ماڻهو ريشمي ڪفن ڏيڪارين. ڪفن لاءِ ڪپڙو، ڏوپ، اگربتيون، عطر، ڪافور، صابڻ، ميٽ، سڱي ڏيري، ٺيڪر جا ٻه ٽي ڪونرا، ۽ تڏو آڻيندا. ڪي انهن شين سان گهٽ وڌ به استعمال ۾ آڻين. ڪفن آئي ڪان پوءِ ويهي ڪفن سبن. عموماً مُلان ڪفن سبي. مرد لاءِ مرد ماڻهو زمين تي ويهي ڪفن هٿ سان سبندو ۽ زال لاءِ زالون سبنديون. ڪفن کي واس ڏوپ ڪن. زمزم جو پاڻي ڪفن تي هارين ۽ خاڪ شفا جي ٽڪي، زمزم جي پاڻيءَ مان پوڙي، ان سان ڪفن تي ڪلمو شريف لکن.

ڪفن ۾ مرد کي هڪ چولي ۽ ٻه چادرون ويڙهين، ۽ زالن کي سينا بند ۽ مٿي تي مراقبو (نقاب) ڪرائين. ڪفن ڏيکاري، عزيزن قريبن کي منهن ڏيکاري، چادر جا سيراندي پيرانديءَ جا مٿيا ٻڌي ڇڏين، جي وري تربت ۾ رکڻ مهل کولي، کنهن وڻ ۾ ٽنگي ڇڏين.

غسل

سڀ کان اول غسل ڏيڻ لاءِ سامان گڏ ڪن، جيڪو هن طرح هوندو: ٻه چار ٺيڪر جا ڪوا ڪونرا، ڪوسو پاڻي، جنهن ۾ ٻير جا پن وجهي ٽهڪائيندا آهن. ڦرهو (تختو)، جنهن تي غسل ڏجي ۽ دستانا، جيڪي ڪفن جي ڪپڙي مان نورو ڪپڙو ڪڍي، ٻه چار ڪوٿريون ٺاهين، جهڪي غسل ڏيڻ وارو هٿن تي چاڙهي، پوءِ ميت جو جسم صاف ڪندو آهي، ۽ سرهو صابڻ ۽ ميٽ تيل.

غسل گهڻو ڪري گهر جي اڱڻ ۾ ڏيندا. اڱڻ ۾ گڏ ڪوٺي مٿان ڦرهو رکي، ان تي ميت کي رکندا. ڪن هنڌن کٽ يا تڏي تي به تڙ ڏيندا آهن. پين ماڻهن جي نظر نه پوي، ان لاءِ ڦرهي جي پاسن کان ڪنون پاسيريون رکي، انهن تي رليون يا چادرون وجهندا، يا چادرون ٽنگي پردو

ڪندا. پاڻي تازو پريل هوندو ۽ ان ۾ ٻير جا ٻن وجهي ٽهڪائيندا، چاڪاڻ ته ميت جي جسم تان مٽي ۽ چيڙهه لاهڻ لاءِ. غسل جو پاڻي هيڏانهن هوڏانهن ضايع ٿيڻ چڱو نه آهي. اهو پاڻي ڦرهي جي هيٺان کڏ ۾ ڳڏ ٿيندو، انهيءَ کڏ کي لحد به چون. غسل کان پوءِ يڪدم مٽي ورائي، کڏ پوري ڇڏيندا.

مردن کي مرد غسل ڏين ۽ زالن کي زالون. فوتيءَ جا مائٽ جيڪڏهن پاڻ غسل ڏين ته ثواب آهي. نه ته ٻيءَ حالت ۾ غسل ڏيڻ وارو مُلو يا مُلياڻي آڻيندا، جهڪي ٻين جي مدد سان غسل ڏيندا. انهيءَ وقت غسل جون خاص دعائون به پڙهندا. غسل ۾ مُردي جي جسم کي ميٽ ۽ صابڻ سان چڱيءَ طرح مَلي صاف ڪن. ان کان پوءِ مُردي جي لڪ، وات ۽ ڪنن ۾ ڪپهه ۽ ڪافور وجهي ڇڏيندا ته جيئن انهن مان غلاظت نه نڪري. پوءِ لاش کي ڪفن ويڙهي، کٽ تي يا ڏوليءَ ۾ سمهاري ڇڏيندا. غسل جي سامان مان ڪوُنرا ۽ ڪورا مٽ يا دِلا، مسجد ۾ ڏئي ڇڏيندا. جون ٿا ته هرهڪ مرد توڙي زال تي اداڻي ٽڙ روا آهن، يعني ٻن وڏن ۽ هڪ انڊي ٻار جا غسل (١).

تعلقي وارهه جي ڪن قبيلن ۾ غسل جون رسمون هيٺين ريت ادا ڪن:

* جتوين ۾ لاش کي ميندي لائڻ کان پوءِ غسل ڏيارين. غسل لاءِ پاڻي ميربحر يا ميربحرياڻي کان ڀرائين. فوتي مرد کي غسل مُلان کان ڏيارين ۽ فوتي عورت کي غسل مُلياڻيءَ کان ڏياريندا. ميت جا ڪپڙا، سڳيون، ڦٽي، پنڙا ۽ اهو وٽو جنهن ۾ ميت لاءِ ميٽ مليو هونداٿون، اهو سڀ مُلياڻي کي ڏيندا. ضاعفان جي ستر پوش ۾ هڪ ڀاسي چانورن جو مير ڪن ۽ ٻئي ڀاسي ڏانهن ڪتل ٻڌي، اهو به ملياڻي کي ڏيندا. مرد جو ستر پوش به انهيءَ نموني، يعني هڪ

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

پاسي سير کن چانور ۽ پٺي پاسي ڪتل ٻڌي، مٿلان ڪي ڏيندا.

* ڪلهوڙن ۾ ميت کي مٿن دلن سان تڙ ڪرائين. تڙ ملان کان ڏيارين. تڙ کٽ تي ڪرائين. کٽ جي هيٺان ٺوري کڏ کٽائين، جتي ميت جي غسل جو پاڻي گڏ ٿئي، پوءِ اها کڏ ڪا سائي ول وجهي پورين. تڙ واري جاءِ تي ٽي ڏينهن ڏيو ٻارين. ڪي وري ٽي ڏينهن مسجد ۾ ڏيو ٻارين. ميت جا ڪپڙا تڙ ڪرائڻ واري کي ڏين.

* ميربحرن ۾ وهنجارڻ واري چَريءَ ۾ آڪ وجهي پورين ۽ پوءِ ان جاءِ تي ٽي راتيون ڏيو ٻارين (١).

جنازو سينگارڻ ۽ منهن ڏيکارڻ

غسل ڏيڻ کان پوءِ، جنازي کي ڪفن ڍڪائي، ڏوليءَ ۾ يا کٽ تي رکندا. پوءِ جنازي تي، جيڪڏهن مرد آهي ته لونگي ۽ اجرڪ وجهندا، پر جي عورت آهي ته پوتي يا ڪوريشمي ڪپڙو مٿان وجهندا، جنهن مان خبر پوي ته جنازو عورت جو آهي يا مرد جو. جنازي جي سيرانديءَ کان ساڄي پاسي قرآن شريف رکندا. پوءِ عزيزن قريبن کي سڏ ڪيندو ته اچي فوتيءَ جو منهن ڏسن. منهن ڏسڻ کان پوءِ وري لاش جو منهن بند ڪري، ڪفن جي سيرانديءَ وارو مٿيو ٻڌي ڇڏيندا. منهن ڏيکارڻ جي لاءِ فقط سيرانديءَ وارو مٿيو کولي، ڪفن هٽائي، منهن ڏيکاريندا. عام طور جنازي کٽ تائين لاش جو منهن کليل رکندا ته سڀڪو جنازي جو منهن ڏسي سگهي.

ڪنوار مري پوي ته ان کي سهاڳ جا سڀ ڳهه پارايا ويندا آهن ۽ جي گهوٽ مئو ته ان کي ميندي لڳائيندا (٢).

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٢) محمد جمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص).

تعلقي وارھ طرف جدا جدا قبيلن ۾ جنازي سينگارڻ جون ھيٺيون رسمون ڪن:

جتوين ۾ ميت کي وھنجارڻ کان پوءِ ڪفن سان سينگاري، پوءِ آن جي منھن تي موڙ ٻڌندا، جي دفنائڻ وقت لاھي وٺندا. موڙ رڳو نوجوان مرد کي، جيڪو ڇڙو ھجي، تنھن کي ٻڌن. فوتي جيڪڏھن نوجوان آھي ته ان جي ھٿن پيرن کي ميندي لائين. فوتي ڇڙو ھجي يا سگھرو، ٻنھي حالتن ۾ ميندي لڳائين. اھڙي طرح عورت ۽ جيڪڏھن نوجوان آھي، ۽ ڇڙي آھي توڙي پرڻيل، تنھن کي ھٿن ميندي لائين. ڪي ڪي ضاعفائون ته ڪراڙين عورتن ۽ مردن کي به ميندي لائين.

ڪلھوڙن ۾ جيڪڏھن فوتي ڪنوارو ھجي ته ان جي ھٿن پيرن تي ميندي لائين، خوشبوءِ لاءِ عطر، ڌوپ ۽ ڦوڻا ڇٽين. ”لال تاڪ“ ۽ ”پرڙيو“ به ڇٽين (١).

چاڙون يا سامٺون

منھن ڏسڻ کان پوءِ ميت مائٽ، ميت تي چاڙون وجھن. ”چاڙ“ آھي زالن تي پوتي ۽ مردن تي اجرڪ يا لونگي. ڪي چاڙ جي عيوض روڪڙا پئسا ”ننگ“ پرين (٢).

تعلقي وارھ جي مختلف قبيلن ۾ چاڙ جون جدا جدا رسمون ھن ريت ادا ڪن:

جتوين ۾ فوتيءَ جي وارثن کي رسم مطابق ڪي عزيز يا پيا ماٺھو، جن سان اھڙو رستو ھوندو، سي ميت جي مٿان وجھن لاءِ ڪپڙو ڏيندا ۽ ڪي وري اوڇڻ ۾ رسم مطابق ھڪ رپيو يا پنج رپيا ڏيندا.

ٽٺين ۾ ٻار جي موت تي اوڇڻ ڏين.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارھ). (٢) ولي محمد طاھرزادو (تعلقو ٽنڊو الھيار).

جتن ۾ ڪوبہ ننڍو يا وڏو مرد توڙي عورت، فوت ٿيو تہ ماڻت ان تي لٿو اچي وجهندا، يا رپيو نقد اوڇڻ جو ڪري ڏيندا.

ڪلهوڙن ۾ فوتيءَ جي وارثن جا ماڻت لٿو وجهن، ڪي وري رپيو اوڇڻ جو ڳڻائيندا (١).

جنازو کڻڻ

جنازي کي غسل وغيره ڏيئي، سينگاري، عزيزن کي منهن ڏيکاري، پوءِ ڪندا جنازي کڻڻ جي تياري. هر اهو ضرور اندازو رکندا تہ قبر کوٽجي وئي هوندي ۽ ڪوبہ مٽ ماڻت ڪونہ رهيو، جيڪو موجود نہ هجي. جيڪڏهن ڪي ڏورانهين پنڌ تي عزيز هوندا ۽ انهن کي چاڻ ويل هوندو، ۽ چئن پهرن جي اندر اهي پهچي وڃا تہ، وهوا، نہ تہ انهن جو ايترو انتظار نہ ڪندا. ڪوشش ڪندا تہ جيترو جلد ٿي سگهي، جنازو کڻجي، متان گهڻي دير پوڻ ڪري لاش خراب ٿي وڃي.

جيڪڏهن جمعي جو ڏينهن هوندو تہ پوءِ جمعو بعد ڪري، يعني جمعي نماز پڙهي، پوءِ جنازو کڻندا. اڳ ۾ کڻڻ چڱو نہ آهي.

جنازو کڻي قبرستان ڏيڻ ۾ هيٺ ڄاڻايل ڳالهين جي پابندي ڪندا:

* جيڪڏهن گهر جو دروازو وڏو آهي تہ پوءِ گهر ۾ ئي ڏولي يا کٽ رکي، ان تي جنازو رکي کڻندا. پر جي دروازي مان ڏولي يا کٽ آڪري نہ سگهندي، تہ پوءِ جنازي کي هٿن تي کڻي، در کان ٻاهر رکيل ڏولي يا کٽ تي آڻي رکندا.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارہ).

* گهر مان جنازي ٻاهر آڻڻ جو ڪم فقط ويجها عزيز يا محرم ڪندا.

* جنازي کي کڻڻ تي ڪُلهي ڪان اڳ ٻه منزلون ڪندا. اهو هن طرح جو چار ماڻهو، ڏولي يا کٽ کي کنڊن کان جهلي، زمين کان ٿورو کڻي مٿي ڪٿي، ٻه ڏهه قدم هلي، ڏولي پٽ تي رکندا، اها ٿي جنازي جي پهرين منزل. وري چارئي همراه پنهنجون جايون بدلائي وري جنازو کڻي، ٻه ڏهه قدم هلي، وري جنازو پٽ تي رکندا، اها ٿي ٻي منزل. ان بعد چارئي همراهه وري به پنهنجون جايون بدلائي، ڏوليءَ کي کڻي ڪُلهي تي رکندا. جنازي جي ٽي منزل چئو وڃي ٿي قبر.

* جنازي کي مقام تائين رسائڻ ۾ جهلي ڪانڌي، واري واري سان جنازي کي ڪُلهو ڏيندا ويندا، اهو ثواب آهي.

* جنازي کڻي هلڻ وقت ڪانڌي شهادت جا ڪلما چوندا هلندا. بعضي جنازي جي اڳيان به چار ماڻهو گڏجي درود شريف پڙهندا هلندا. ڪن هنڌن جنازي سان گڏ مولود شريف پڙهندا هلندا آهن.

* ڪانڌي تڪڙو نه هلندا، جيئن لاش کي گهڻو لوڏو نه اچي.

* جيڪڏهن لاش تڪڙو هليو ته چوندا ته قبر چڪ ڪئي اٿس.

* جنازي سان گڏ ڪارڪون ۽ پٽڻ جي ماني به ضرور کڻندا. ڪارڪون، جنازي دفن ڪرڻ کان پوءِ ڪانڌين ۾ ورهائين، ان کي 'سونٽي' چوندا ۽ پٽڻ جي ماني، جنهن ۾ سيرو ۽ ماني هوندي، اها مقامي کي ڏين.

جنازي کڻڻ متعلق ٻيون روايتون هيٺين ريت آهن:

ڪن هنڌ آنَّ داڻا پروڻ ۾ وجهي جنازي سان گڏ رکي ڇڏين، جو آني ٻکي ٻکڻ جي ڪائڻ لاءِ هاري ڇڏين، ان مطلب لاءِ ته "شل پٽڻ اڪري پار پوي". ڪي سخت

پرهيزگار ماڻهو عورت جو لاش رات پيٽ ۾ دفن ڪرائين. لاش ڏولي يا کٽ تي کڻن. ڪي وري ”ڏڪ“ وڏي، ”ڪاٺي“ ٺاهي ان تي کڻن. ڪو جنازو وهٽ تي کڻي پري وڃڻو هوندو، سو به خاص آٺ تي، ته پوءِ ’ڪاٺي‘ ڪارگر ٿيندي. اهڙي وهٽ کي تلو يا تلي ضرور پڌن (١).

ميت کڻڻ کان اڳ ’تارو‘ ڏسندا. جيڪڏهن تارو سامهون هوندو، يعني جنهن طرف جنازو کڻي وڃڻو آهي، ۽ تارو به انهي طرف هوندو ته پوءِ سوڻ ڪندا. مثلاً ٽڙ جي جاءِ اولهه طرف آهي ته ڏسندا ته تاريخ ڪهڙي آهي ۽ تارو ڪهڙي طرف آهي. زمين ۾ آهي يا ڪيڏانهن ٻئي طرف. جي ساڳئي طرف هوندو ته ٻري سوڻ ڪندا ۽ جي ضرورت پئي ته گهر جو لوڙهو به ڦاڙي سڌو ويندا. گهٽي کان ڦيرائي نه ويندا. ان بعد سوچ ڪندا ته تارو ڪهڙي طرف آهي، پوءِ تاريخن جو حساب لڳائي، مقام ڏي ويندا آهن (٢).

تعلقي وارهه جي ڪن قبيلن ۾ جنازي سان گڏ وڏيڪ هيٺيون رسمون ادا ڪندا:

جتوين ۾ ٻار جي لاءِ ’پتڻ‘ ڪونه کڻن. باقي هر ڪنهن مرد توڙي ضاعفان جي مرڻ بعد ٻه ادائي سير اَن جا ميت جي سيراندي کان رکندا، جنهن کي ’پتڻ‘ چون. جنازو کڻي هلن ته اهو پتڻ وارو اَن انهي ميربحر کي ڏيندا، جنهن ميت جي غسل جو پاڻي ڀريو هوندو. ميربحر ان اَن مان ڪجهه ڀڃي، ماني پچائي، ملان کان ”جهنڊي پٽيائي“ جو ختمو ڏياريندو. باقي بچيل پتڻ وارو اَن انهيءَ جي حوالي هوندو.

ٿٽنين ۾ ’پتڻ‘ سيڪنهن فوتي جو رکن. ننڍڙي ٻار جو به پتڻ رکن. اَن ڪٽا ڪنهن ٿانءَ ۾ وجهي، فوتيءَ جي سيرانديءَ کان رکن، پوءِ اهو اَن ميربحرن کي ڏين.

---

(١) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) محمد جمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص).

ڪلھوڙن ۾ جيڪڏھن ڪو ٻار، وڏو يا عورت مري ته ان جي ڪٽ جي سيرانديءَ کان ان ۾ رکن، ان کي ”ٻتن“ چون. اھو ٻتن وارو ان ۾ ڪنھن غريب کي ڏئي ڇڏيندا(١).

جنازي نماز

جنازي کي دفن ڪرڻ کان اڳ ان تي جنازي نماز پڙھندا. جنازي نماز عام طور مقام واري رستي ۾، ڪنھن موزون ھنڌ تي، يا جيڪڏھن نماز جو وقت ھوندو ته پوءِ ڪنھن مسجد وٽ پڙھندا، يا ته وري مقام ۾ پھچي، پوءِ جنازي نماز پڙھندا.

جنازي نماز بابت خاص ڳالھيون ھيٺ ڏجن ٿيون:

لاش مسجد ۾ الھندي پاسي يا صاف ميدان تي رکندا. لاش جي سيني برابر امام بيھندو ۽ ڪانڌي اکي صفون ٻڌي بيھندا. وارثن کان اجازت وٺي، امام نماز پڙھائي پوري ڪندو. دعائون گھرڻ بعد قرآن شريف بخشايو ويندو، جو ڪنھن وارث جي ھٿن تي رکي، مثلاً ان جي خطائن بخشڻ جي دعا گھرندو. ان بعد لاش کي قدم ڏياريندا، يعني ڪانڌي ھٿن تي جنازو کڻي، ٿورو اڳيرو ھلي وري ھيٺ رکندا. اڳيان ڪنڌڙ ڦري پويان ايندا ۽ پويان وارا وڃي اڳيان ايندا. اھڙيءَ طرح چار گھمرا ڪندا. جيئن ته ڪي ميت سان چار وکون پرين، ته ڪي ”پترپائي“ تي مونن، تنھنڪري انھن کي جنازي نماز بعد وارث چون ته ”ادا، ڪرڪار واري کي موڪل آھي“. اھو ٻڌي مونن وارا ھليا ويندا(٢).

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارھ). (٢) ولي محمد طاھرزادو (تعلقو ٽنڊوالھيار).

کن هنڌن جنازي نماز پڙهڻ کان پوءِ جنازي کي ڪٺي مٿ قدم آهستي آهستي هلن، جنهن کي 'قدسي' چون، ان بعد جنازو ڪلهن تي کڻندا(١).

قبر

قبر جي تياري لاءِ لاش ڏان ڪانُو ڪچي ڦابرن کي ڏيندا ته وڃي انهي ماپ جي قبر کوٽين. ڪانو انهيءَ لاءِ ڪَچيندا ته جيئن قبر ننڍي نه کوٽجي، نه ته پيٽي هلاڪي ٿيندي. جيڪڏهن قبر پاڻ نه کوٽيندا ته مقامي کي چوندا، جيڪو قبر کوٽي ڏيندو.

قبر، آرهه جيتري اونهي کوٽيندا، ۽ جيڪڏهن زمين واريءَ واري ۽ نرم هوندي ته پوءِ وچ ۾ سامي ٺاهيندا. پر جي زمين ذرا سخت هوندي ته پوءِ قبر جي تر ۾ الهندي پاسي ۾ کوپ هڻندا، جنهن کي 'لحد' يا 'سامي' چون.

قبر گهڻو ڪري انهي هنڌ کوٽيندا، جتي فوتيءَ جا پيا عزيز اقارب رکيل هوندا. انهيءَ ڪري مقامن ۾ اڪثر هرهڪ ڪٽنب يا پاڙي پاڙي جا حصا مخصوص هوندا آهن. ويجها عزيز گهڻو ڪري هڪ ٻئي کي ڪوشش ڪري ويجهو رکندا.

تعلقي وارهه جي جتوين ۾ قبر کوٽڻ لاءِ جيڪو ماڻهو پهريون لپو هڻندو، ان کي ڏکو کڙ جو ۽ "پَتَڻ" اني جو ڏيندا(٢).

دفنائڻ

جنازو قبرستان ۾ پهچندو ته قبر تيار هوندي. پر جي اڃا ڪجهه دير هوندي ته جنازي کي ترسائيندا. جڏهن قبر

---

(١) محمد جمن بلوچ، (تعلقو ميرپور خاص).

(٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

جي تياريءَ جو اطلاع ملندو، تڏهن ڪاڻدي، جنازو کڻي، قبر تي ايندا. فوتيءَ جا ٻه ويجها عزيز، عورت جي حالت ۾ محرم عزيز، قبر ۾ لهندا. لاش کي هٿن تي کڻي 'ساميءَ ۾ رکندا. ان کان اڳ ساميءَ ۾ گلاب جو پاڻي ۽ عطر وغيره ڇڻڪاريندا. لاش کي ساميءَ ۾ رکي، ساميءَ جو مٿئين سِرُن سان، يا آڳن ڏکن سان بند ڪري، مٽي ۽ گاري گپ سان بند ڪري ڇڏيندا. ساميءَ کي سيرانديءَ کان بند ڪرڻ شروع ڪندا ۽ ان سان گڏ لاش جي مٿان جيڪي چادرون پيل هونديون سي به لاش جي پاسن کان آجيون ڪندا ايندا. تان جو پيرانديءَ وارو پاسو بند ڪرڻ کان اڳ اهي ڇڪي کڻي وٺندا. پوءِ باقي حصو بند ڪري، قبر ۾ مٽي وجهڻ شروع ڪندا. اڌ قبر ۾ يعني لحد تائين مٽي آهستي آهستي هٿن سان ريڙهي لاهيندا ۽ پيرن سان قبر جي ڪنڊن پاسن ۾ لتاڙيندا رهندا ته جيئن مٽي پوري نه رهجي وڃي. اڌ قبر ڀرجڻ کان پوءِ دٻالت ڪندا، يعني ڪوڏرن سان سڄي قبر ۾ وجهندا. پوءِ قبر جو مٿيون بوتو ٺاهي، سِرون وغيره مٿان رکي، قبر تي پاڻي ڇڻڪاريندا. قبر جي مٽي پاڻ سان ڪوبه نه کڻي وڃي، تنهنڪري جن ساٿين مٽيءَ ۾ هٿ ڀريا هوندا، اهي قبر جي مٿان هٿن تي پاڻي وجهندا، جيئن قبر جي مٽي قبر تي رهي. آهي اوزار، مثلاً ڪوڏرون، رنبا وغيره جن سان قبر کوٽي هوندي، اهي به قبر جي مٿان رکي، مٿان پاڻي هاريندا. ان بعد سڀئي فاتحه پڙهي موٽندا.

انهي سڄي رسم ۾ هنن ڳالهين جو خاص خيال رکندا:

* قبر ۾ لاش جو مٿُنهن ورائي الهندي طرف ڪندا.

*لاش جي سيراندي ۽ واري طرف، مٿنهن سامهون هڪ سير تي ڪلمو شريف لکي، آها رکندا.

*ڪانڌي ننڍڙن پترن تي "قُل" پڙهي ڏيندا، اهي پتر بہ لاش سان گڏ لحد ۾ رکندا.

*لاش سان گڏ آيل تڏو، مقاميءَ کي يا ڪنهن مسجد شريف ۾ ڏيندا.

قبر ٺهي راس ٿيڻ کان پوءِ يڪدم قبر تي ٻانگ ڏيندا، جو چون ٿا ته ان مهل منڪر نڪير پڇاڻي تي ايندا آهن، ۽ پڇندا آهن ته "ڪهڙو تنهنجو رب، ۽ ڪهڙو نبي؟" ته مٽان انهي وقت ڪلمو وسري وڃيس، ته ٻانگ ٻڌي ياد پئيس ۽ ڪلمو پڙهي ته ملائڪ سڳورا موٽي وڃن.

*لاش دفن ٿيڻ کان پوءِ ٻيا ڪانڌي ته يڪدم موٽندا، پر فوتيءَ جي عزيزن مان ڪو بہ هڪڙو ڄڻو، يا مُلان، ٽيستائين قبر جي پر ۾ ويهندو، جيستائين ڪانڌي، مقام جي حد ڇڏي ٻاهر نڪرن. انهي وچ ۾ قبر تي ويٺل ماڻهو سورة "مزمل" پڙهندو.

*پڻ سان گڏ آندل "پٽڪ" يعني سيرو مالي، مقاميءَ کي ڏيندا.

ميت دفنائڻ جي انهي عنوان تي سنڌ مان پيون مليل روايتون هيٺ ڏجن ٿيون.

جنازي اچڻ کان اڳ ۾ ٻئي ماڻهو قبر کوٽي، "ڪرڪ" ٻڌڻ لاءِ ڪچيون سرون بہ آڻي گڏ ڪندا. پوءِ انهي لاءِ ڪٽريون بہ سرون ڪپن، پر انهن جو مٿلھ ڏيندا. ڇو جو چوندا تہ مٽان ميت تي اهو بار رهجي وڃي. تنهن بعد ڪجهہ ڪيرڙن جون ڪاٺيون، "سامي" بند ڪرڻ لاءِ ۽ قبر کي لنبڻ لاءِ گارو بہ تيار ڪيو ويندو. پوءِ ميت کي قبر جو مٿنهن ڏيکاري، سامي ۾ لاهيندا، ان مهل قبر جي

ٻاهن کان ڪپڙي جي اوٽ ٻه ڪندا ته متان ڪالڏين مان ڪو ڏسي وٺي. پوءِ قبر کي مٽيءَ سان لٽي، ٺاهي جوڙي، متان ڪجهه ٻاٽي چاڻاري، ”قُل“ پڙهي، کٽ ۽ ٻيو سامان کڻي واپس ايندا(١).

ميت دفنائڻ متعلق تعلقي وارهه جي ڪن قبيلن ۾ جيڪي وڏيڪ رسمون ادا ڪيون وڃن ٿيون، تن جو تفصيل هن ريت آهي:

جتوئن ۾ ميت کي اسقاط ۽ قرآن شريف بخشڻ کان پوءِ باقي عام رسمن موجب ميت کي دفن ڪندا.

ٿنين ۽ ڪلهوڙن ۾ دفنائڻ کان اڳ فوتيءَ کي قرآن بخشائين ۽ اسقاط ڪرائين. ڪالڏين جي موٽي اچڻ تي فوتيءَ جي در تي جنڊ رکي، ان تي ٻاٽي هاري ڇڏيندا.

چنن ۾ ميت دفن ڪرڻ بعد جيڪو ماڻهو کٽ کڻي موٽندو، ان جي اڏو ٻاٽي جو دلو هارين ۽ کٽ کي چنڊو هٽي پوءِ استعمال ڪن.

ميربحرن ۾ ڪالڏي جڏهن ميت دفن ڪري موٽن ۽ کٽ وارو ماڻهو گهر ۾ پير پائيندو ته ان جي اڏو ٻاٽي هارين(٢).

پنجيڪون

جيڪڏهن ڪو مرد، عورت يا ٻار، چنڊ واري مهيني جي پهرين کان پنجين ۽ پنجويهين کان ٽيهين تاريخ واري عرصي ۾ فوت ٿئي ته چوندا ”پنجڪين“ ۾ مئو آهي. اهي نحس تاريخون ڪري ليکين، ڇاڪاڻ ته عام خيال آهي ته ”پنجڪين“ ۾ مئل ماڻهو پنهنجن عزيزن کي ڇڪ ڪندو،

---

(١) محمد جمن بلوچ، (تعلقو ميرپورخاص).

(٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

يعني پنهنجي اي وقت موت جو باعث بڻبو. تنهنڪري نحوست ٽارڻ لاءِ فوتي جي قبر جي چوڌاري چار لوهي ڪليون کوڙي ڇڏيندا. تعلقي واره طرف ڪلهوڙن ۾ فوتي جي قبر جي چئني ڪنڊن کان لوهي ڪليون کوڙيندا ۽ فوتيءَ جي اڳٺ يا گوڏ جي ڪنڍي، ڪاڏهي واري باهه ۾ ساڙين. ضاعفائن جي موت تي به اهائي رسم ڪن (١).

عذرخواهي يا فاتح

لاش دفنائڻ کان پوءِ ڪاڏي جڏهن مقام جي حد کان ٻاهر نڪرندا، تڏهن پهريون ڪم اهو ڪندا ته فوتيءَ جي وارث سان عذرخواهي ڪندا ۽ فاتح پڙهندا. اها عذرخواهي مقام جي حد اندر ڪرڻي ناهي، تنهنڪري مقام کان ٿورو ٻي پرڀرو هلي، هڪڙيءَ جاءِ تي ويهي، قُل پڙهي فاتح ڏيندا ۽ پوءِ فوتيءَ جي وارث کي ٻرچاٽي ڏيندا. انهي ٻرچاٽيءَ ۾ امر الاهي جي پچار ٿيندي ۽ خدا جي حڪم آڏو ٻندي جي ٻيوسيءَ جو اظهار ڪيو ويندو ۽ ان سان گڏ فوتيءَ جي وارث کي صبر جي تقين ۽ همدرديءَ طور دلاسو دلبري به ڪندا. ان وقت پاڻ سان گڏ آندل کجور يا ڪارڪون ڪاڏين ۾ ورهائيندا، جنهن کي "سٺوڻي" چون. ان بعد ڪاڏين کي اجازت ملندي ته پلي وڃن. انهي اجازت کي "اِذن عام" به چون. پر ان سان گڏ ڪاڏين کي "خدا ڪارڻ هٿ ٻوڙڻ" يعني ڪاڏهو کائڻ جو به چوندا.

فاتح جنازي دفنائڻ کان پوءِ ڏبي يا پڙهبي. جيستائين جنازو گهر ۾ رکيو آهي، تيستائين فاتح نه ڏبي.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

هن موقعي تي ريت رسم جي ملهل روايت هيٺ ڏجي ٿي:

مقام کان ٻاهر اچي، چاليهن وکن جي مفاصلي تي ويهي رهندا. هڪڙو ويجهو مائٽ تربت تي قُل ويٺو پڙهندو. آهو جڏهن ڏهن پندرهن منٽن کان پوءِ ٻئي تان آئي ايندو، تڏهن گڏ ٿيل ماڻهو فاتحه پڙهي، ميتي عزيزن کي عذرخواهي ڪندا. اتي وارثن سان ڪي ماڻهو ڪاڏين ۾ پتاشا، ڪتل، ڇوهارا، پڳڙا، نڪل يا ريوڙيون ورهائين، جنهن کي "سوٽي" چون. جنهن جي مراد آهي ته فوتيءَ جا وارث ۽ ڪاڏي، جيڪي ٻنان ڪاڏي پيتي جي هليا آهن، سي ڪجهه ڪائي ٻاڻي ڏڪ پين. پوءِ جنهن ماڻهو "ڪاڏپو" ڪيو هوندو، سو ڪاڏين کي "خدا ڪارڻ هلي هٿ ٻوڙڻ" لاءِ چوندو(١).

ڪاڏپو

جنهن گهر ۾ قضيو ٿيو هوندو، تنهن گهر ۾ قضيي جي مهل کان وٺي ٻاڻي ڪجهه، نه ڪائيندا، حتيٰ ڪ گهر ۾ رکيل مٽن ۽ دلن جو ٻاڻي هاري، ٺلها ڪري، پچي ڇڏيندا ۽ ڪورا مٽ دلا گهرائيندا. ڪاڏين توڙي عزيزن تي واجب آهي ته ان گهر جو ٽن ڏينهن تائين داڻو ۽ نه چکين، نڪي ٻاڻي ڏڪ ٻين. ۽ جيسين ميت گهر ۾ آهي، تيستائين ته ٻنهه ڪائڻ پيئڻ بند رهندو. اهڙي حالت ۾ فوتيءَ جو ڪو ويجهو عزيز لاش کڄڻ کان پوءِ هڪڙي ۽ ديڳ پت جي لاهيندو، جنهن ۾ چٽن جي دال وجهندا. اهو پت ڪاڏين جي ڪائڻ، توڙي فوتيءَ جي گهر وارن جي "فاقي ٽوڙائڻ لاءِ هوندو. جيسين ڪاڏي، لاش دفنائي موٽندا،

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار).

ٽيسين ڪانڌيو به تيار ٿي ويندو. انهي پٽ ڪاڻي کي چوندا "هٿ پوڙڻ". ڪانڌي مقام تان اچي پڙ تي ويهندا، جتي هٿ پوڙي هليا ويندا. پوءِ فوتيءَ جا عزيز، ڪانڌيي جو پٽ ڪٽي فوتيءَ جي گهر ويندا، ۽ انهن کي ڪانڌيو ڪارائي، انهن جو "ڦاڪو" ٽوڙائيندا. انهيءَ سلسلي ۾ ضروري ڳالهه هيءَ آهي ته ڪانڌيو، قضيي واري گهر جو ڪو به ڀاتي نه ڪندو، بلڪ ڪو ويجهو عزيز ڪندو. ميرپورخاص طرف ڪانڌيو ٻنان لوڻ جي رڌيندا آهن.

ڪانڌيي يا ڦاڪي ٽوڙائڻ جي سلسلي ۾ وارهه طرف مختلف قبيلن ۾ جيڪي جدا جدا رسمون هلندڙ آهن، تن جو تفصيل هن ريت آهي:

جتوين ۾ ڪانڌين کي ڪانڌيو ڪارائيندا، جيڪو هلندي سارو ڪندا. ٻار جي فوت ٿيڻ تي ڪانڌيي ۾ فقط پڳڙا ورهائيندا.

چانڊين ۾ مرد، عورت توڙي ٻار جي مرڻ تي ڪانڌيو ڪندا.

ٽنين، چنن ۽ ڪلهوڙن ۾ ٽن چئن سالن کان مٿي عمر واري ٻار جي موت تي ڪانڌيي ۾ پٽ ڪن، باقي ننڍي عمر جي ٻار لاءِ ڪانڌيي ۾ پڳڙا وغيره ورهائين.

مير ٻحرن ۾ معصوم ٻار جو ڪانڌيو ڪٺل يا پڳڙن سان ڪن.

ٽنين ۽ چنن ۾ فوتي جي وارثن کي پهرئين ڏينهن ٻاڙي وارا ماني موڪلين، جنهن سان ڦاڪو ٽوڙين.

ڪلهوڙن ۾ قضيي جي ٻئي ڏينهن تي ڳوٺ جون ضاعفائون الو ڪٽي اچي فوتي جي وارثن کي ڏين (١).

---

(١) غلام رسول چتوڻي (تعلقو وارهه).

پٽر وجهڻ

گهر ۾ قضيو ٿيو ته، ماڻهو اچڻ شروع ٿيندا. انهن جي ويهڻ لاءِ گهر کان ٻاهر يا اوطاق وغيره ۾ پٽ تي کا نکُ يا ٿپڙ (گلم وغيره) وڇائيندا، جنهن تي ماڻهو اچي ويهندا. انهي وڇائي کي "پٽر" چوندا. جنازي کڻڻ کان اڳ پٽر تي کانڌي ويهندا ۽ جنازي دفنائڻ کان پوءِ فاتحي ۽ عذرخواهي وارا ويهندا. پٽر تي ڏينهن وڇائبو. ٽن ڏينهن کان پوءِ ٽيجهو ڪري، پٽر کڻندا. گهر کان ٻاهر مردانو پٽر ٿيندو ۽ گهر ۾ اندر زنانو پٽر ٿيندو. گهر جا ڀاتي توڙي عزيز اقارب يا ٻاهران آيل فاتحي، ٽي ڏينهن ۽ ٽي راتيون پٽر تي ويهندا ۽ رات جو سمهندا به پٽر تي.

پٽر تي آيل فاتحي، پهريائين ٻَڪ کڻي "قُل" پڙهندو، پوءِ زباني طور، فوتيءَ جي وارثن کي چوندو ته "خدا بيپرواهه بادشاهه آهي، خدا مرحوم کي جنت نصيب ڪندو، وغيره". اهڙيءَ طرح ٽي ڏينهن عذرخواهي جو سلسلو جاري رهندو.

زالن ۾ وري "پير ڏيڻ" چون. پٽر تي سڀ زالون عموماً روئنديون آهن. انهيءَ ڪري چوندا آهن ته "پٽر ڀرايو، ٻر مٿور سڀڪا پنهنجا روئي". هڪ روايت موجب پٽر تي گهڻو روئڻ نياڳ آهي. ٻيءَ هڪ روايت موجب: ٻئي جي قضيي تي گهڻو روئندڙ عورت جو پنهنجو عزيز گذاري ويندو(١).

فوتي جا عزيز بعضي ڪارا ڪپڙا به ڪندا ۽ سڀ هيٺ سمهندا. ڪن ڪن هنڌن ته عورتون، مٿي پٽيان سندرا ڀڏي روئڻ شروع ڪنديون ۽ مٿي وسائڻ

---

(١) محمد پناهه قرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

لڳنديون، ۽ بعضي پنهنجي پنهنجي ڀاڻ کي رتوڇاڻ ڪري وجهنديون(١).

تعلقي وارهہ طرف کن قبيلن ۾ پڙ وجهڻ جو عرصو گهٽ وڌ ٿئي، ان جو تفصيل هن ريت آهي:

جتوئي ۽ ننين ۾ پڙ ٻہ ڏينهن ڪن. چانڊين ۽ ڇڄن ۾ ٽي ڏينهن پڙ وجهن. ڪلهوڙن ۾ ٽي ڏينهن پڙ ڪن، ۽ پنهنڪو خوب ڪن. ننين ۽ ڇڄن ۾ ٻار جي لاءِ پڙ ڪونہ ڪن(٢).

ويلا يا ڪٽڻيون

جنهن گهر ۾ قضيو ٿيو هوندو، تنهن گهر ۾ ٽن ڏينهن تائين رڌي پڪي نہ ٿيندي، تنهنڪري فوتيءَ جي گهر جي ڀاتين، توڙي ٻاهران آيل فاتحين لاءِ، جن مان پير پڌ يا ننگ وڙ ڪيل هوندو يا فوتيءَ جا ويجها عزيز ويلا جهليندا. ڪي هڪڙو ويلو ماني ڪن تہ ڪي ٻہ ويلا (ٻہ-پهرو ۽ رات) ماني ڪن. انهي ماني کي "ڪٽڻي يا "ڪڙي ڪٽڻي" چون. ڪڙي ڪٽڻي ۾ گهڻو ڪري "دال ماني"، يا "دال پٽ" ڪندا. امير ۽ سرند ماڻهو گوشت ۽ پلاءُ ڪن، ۽ غريب ماڻهو ڇڙن جي دال چانورن ۾ وجهي ڪٽڻي رڌين. اها ڪٽڻي ڏڌ، آچار، پوڙ وغيره سان بہ کائين، مگر کير کنڊ ڪونہ کائين.

اهي ويلا ۽ ڪٽڻيون ٽي ڏينهن، يعني ٽيجهي تائين هلنديون. شاهوڪار ۽ امير ماڻهو تہ ڪڙي ڪٽڻيءَ يا ويلي ۾ سٺا طعام بہ ڪن.

---

(١) محمد جمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص).

(٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهہ).

قضيي ڪان ٻيجهي جون رسمون

فوتيءَ جو ٻهرين ٽن ڏينهن ۾، هر روز شام جو ڪؤنرو پاڻيءَ جو، پريل ڏيو يا فقط تيل ۽ وچٽيءَ تي ڪٽڪ جي ماني، جنهن جي مٿان ٿورو گيهه ۽ کنڊ رکيل هوندي، پر واري مسيت ۾ ڏيندا رهندا. ننڍڙي ٻار جي موت تي وري کير ۽ پيڙون گڏي ٻارڙن کي کارائين.

انهن ٽن ڏينهن ۾ فوتيءَ جو وارث، روزانو صبح سانجهيءَ مقام تي ويندو ۽ فوتيءَ جي قبر تي فاتحه پڙهي موٽي ايندو. بعضي شام جو قبر تي ڏيو به ٻارين.

تعلقي واره طرف ڪن قبيلن ۾ مختلف رسمون ڪن، جن جو تفصيل هن ريت آهي:

جتوين ۾ ٻاڙي وارا ۽ مت مائٽ قضيي جي ٻهرئين ڏينهن ماني ماني فوتي جي وارثن کي ڏيندا، ۽ فوتيءَ جا وارث فوتيءَ جي ٻهرين رات پنج ٽيڪرا پچائي، انهن مان چار گهر جي ٻاهر چئني ڪنڊن ڏانهن ۽ هڪڙو ٽيڪرو مٿي اڇلائيندا. انهي ٽيڪرن اڇلائڻ واري رسم کي ”ڏوڙ ڏڪاءُ“ ڪري چون. ان کان علاوه فوتي کي ٻهرئين ڏينهن ٽي ويلا سانده بسري يا ڪُڙهاڙي سان ختمو ڏيارين.

ٿٿين ۾ ضاعفان مري ته ٽي ويلا بٿسري سان ختمو ڏيارين، جنهن کي ”ڏوڙ ڏڪاءُ“ جي ماني چون. ازان سواءِ مرد فوتي کي ٻهرئين ڏينهن سج اٿي ۽ سج آيرٿي مهل بٿسري پچائي ٽي ويلا ختمو ڏيارين.

ڪلهوڙن ۾ صبح ۽ سانجهيءَ جو بٿسري سان ختمو ڏيارين، ان کي ”ڏوڙ ڏڪاءُ“ جي ماني ڪري چون. ٻار جي موت تي بٿسرين جو ختمو ڪونه ڪن، فقط کير ماني، معصوم ٻار جي نيت ڪري ڏين.

ميريحرن ۽ فوتيءَ کي ٽي ڏينهن ٽي راتيون، صبح ۽ سانجهيءَ جو مکڻ، مٺائي ۽ مالي سان مُلّان کان ختمو ڏيارين، ان کي ڏوڙ ڏکاءَ جي مالي چون(١).

ٽيجهو يا ختمو

ٽن ڏينهن کان پوءِ "ٽيجهو" ڪندا، جنهن ۾ ڇگو چوکو طعام رڌي، فوتيءَ کي ختمو ڏيارين. اهو طعام جملي حاضرين توڙي گهر جي ڀاتين کي کارائين. ان بعد پٽڙ ڪٽندا. ٽيجهي ۾ خاص طرح ملان ۽ سيد پير لاءِ ست رڇي تيار ڪرائيندا. ان سان گڏ ميوات، سُرهو تيل، ڦوڻا، ٽڪيون، سُرمو وغيره به آڻي رکندا، جي سڀئي ختمي تي آيل ماڻهو استعمال ڪندا. ملان کي ميت جي ميٽ وارو وٽو ۽ هڪ جورو خيرات ۾ ڏيندا. امير ماڻهو ٽيجهي تي فوتيءَ جو هنڌ ڪنولو، نوان توڙي پاٿل ڪپڙا ۽ ٿانوَ ٿپا سڀ خيرات ۾ ڏين.

اها رسم عموماً سڄي سنڌ ۾ هلندڙ آهي، پر ڪن هنڌن مختلف رسمون ادا ڪن. تعلقي وارهه طرف گهڻو ڪري ٽيجهي جي بدران جمعاٽا ڪن، يعني هر جمعي رات تي فوتيءَ جي نيت ڪجهه ڇگو چوکو رڌي ختمو ڏيارين. باقي ختمو ڇهن کان ٻارهن مهينن اندر ڪن، جنهن کي "مالي" چون. ختمي تي ايترو پَٽ ڪن جو راڄ کائين(٢).

"جمعاٽن" توڙي پين "ڏهاڙن" تي "مٺيءَ جي سنيال" بابت تفصيلي احوال هيٺ ڏجي ٿو.

جمعاٽا

تعلقي وارهه طرف قضيي واري ڏينهن کان پوءِ جيڪو پهريون جمعو ايندو، ان جمعي جي رات ختمو ڪندا، جنهن

(١) ۽ (٢) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

کي 'جمعاٽو' چون. مرد ماڻهو جي فوت ٿيڻ تي اهڙا ست 'جمعاٽا' ڪن ۽ عورت جي وفات تي پنج جمعاٽا ڪن. هرهڪ جمعاٽي تي طعام به مختلف رڌين، جيڪو مقرر ٿيل هوندو. هيٺ جدا جدا قبيلن ۾ هلندڙ جمعاٽن جو احوال ڏجي ٿو.

*جتوين ۾ مرد جي پهرئين جمعاٽي تي طاهري ڪن. ٻئي جمعاٽي تي سيرو ۽ ڪڻڪ يا چانورن جي ماني. ٽئي جمعاٽي تي فقط اڇا چانور رڌيندا. چوٿين جمعاٽي تي گوشت جو پوڙ ۽ ماني ڪن. پنجين جمعاٽي ۾ ڪُنرهاڙيون ڪندا. ڇهين جمعاٽي تي مڇي ماني ڪن ۽ ستين جمعاٽي تي ساڳ ماني ڪري ختمو ڏيارين.

پهرئين جمعاٽي تي ملان ساڻ گڏ ختمي ڏيارڻ وقت ست ماڻهو ويهارين، ٻئي جمعاٽي ۾ ڇهه ماڻهو، ٽئين جمعاٽي ۾ پنج ماڻهو، چوٿين جمعاٽي ۾ چار ماڻهو، پنجين جمعاٽي ۾ ٽي، ڇهين جمعاٽي ۾ ٻه ماڻهو ۽ ستين جمعاٽي ۾ رڳو ملان کي ويهارين ۽ ان کان ختمو ڏيارين.

جيڪڏهن فوتي ضاعفان هجي ته پوءِ پهرئين جمعاٽي ۾ طاهري ڪن، جنهن ۾ ختمي ڏيارڻ لاءِ ملان سميت پنج ماڻهو ويهارين. ٻئي جمعاٽي ۾ سيرو ماني ڪن ۽ ان ختمي ۾ چار ماڻهو ويهارين، ٽئي جمعاٽي ۾ اڇا چانور ڪن، جنهن ۾ ختمي لاءِ ٽي ماڻهو ويهارين. چوٿون جمعاٽو ٻسرين جو ڪندا، ان ۾ ختمي لاءِ ٻه ماڻهو ويهارين ۽ پنجين جمعاٽي تي ساڳ ماني ڪن، اها صرف هڪ ملان کائي ختمو ڏئي. ساڳ جو مطلب هوندو آهي ته "سائو ستائو ٿئي".

*چانڊين ۾ ٻار جي مرڻ تي جمعاٽا ڪونه ڪن. باقي مرد يا ضاعفان جي مرڻ تي هر حالت ۾ ست جمعاٽا ڪن. پهرئين جمعاٽي تي طاهري، ٻئي تي سيرو ماني، ٽئي تي

اڇا ڇانور، چوٿين تي گوشت، پنجين تي مڇي، ڇهين تي ساڳ ۽ ستين تي هڪ ٻُسري. مرد توڙي ضاعفان جي جمعاڻن تي اهي ساڳيا طعام ڪن. هر جمعاڻي تي ماڻهو ڪٺي ڪوٺ ويهارين، پر جيڪي اچن، سي ويهارين.

* ٽگنين ۾ مرد جا ست جمعاڻا ڪن: پهريون جمعاڻو طاهري، ٻيو جمعاڻو ڇانور، ٽيو جمعاڻو ميرو ماني، چوٿون جمعاڻو ڪڪڙ يا گوشت، پنجون جمعاڻو ٻسريون، ڇهون جمعاڻو سيويون ۽ ستون جمعاڻو ساڳ رڌين. عورت جا پنج جمعاڻا ڪن، پهريون جمعاڻو طاهري، ٻئي تي اڇا ڇانور، ٽئي تي ميرو ماني، چوٿين تي گوشت ۽ پنجين تي ساڳ ڪن.

* چنن ۾ جيڪڏهن مرد هجي ته ان جا ست جمعاڻا ڪن، هرهڪ جمعاڻي تي جدا جدا طعام ڪن ۽ ضاعفان جا پنج جمعاڻا ڪن. گهڻو ڪري پهرئين جمعاڻي تي طاهري ڪن ۽ ٻوئين جمعاڻي تي ساڳ ماني ڪن.

* ڪلهوڙن ۾ ڀار جا جمعاڻا ڪونه ڪن، باقي مرد جا ست جمعاڻا ڪن ۽ ضاعفان جا پنج. مرد جي ستن جمعاڻن تي هن طرح طعام ڪن: پهرئين تي طاهري، ٻئي تي اڇا ڇانور، ٽئي تي ڪڪڙ يا گوشت، چوٿين تي ٻسريون، پنجين تي سيويون، ڇهين تي مڇي ۽ ستين تي ساڳ ماني. ضاعفان جا پنج جمعاڻا: پهرئين تي طاهري، ٻئي تي اڇا ڇانور، ٽئين تي ٻسريون، چوٿين تي ڪڪڙ ۽ پنجين تي ساڳ.

* ميربحرن ۾ مرد جي موت تي ست جمعاڻا ڪن ۽ عورت جي فوتيءَ تي پنج جمعاڻا ڪن. جمعاڻن تي طعام مختلف ڪن (١).

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره).

مٽا ڏوڻ يا مٽهي ڏوءِ

ٽيجهي ڪان پوءِ مرد توڙي زالون مٽي تي هاٿي وڃن، يعني وهنجن سهنجن. پوءِ مرد وڃي ڪمن ڪارين کي لڳن ۽ زالون پنهنجي گهر وڃن. پٽر ڪٽڻ ۽ مٽي ڏوڻ کان پوءِ جيڪڏهن فوتي جا عزيز ڪٽڻ تي سمهن ته پلي سمهن.

تعلقي وارهه طرف "مٽي ڏوءِ" جي رسم هيٺين ريت ادا ڪن:

* جتوين ۾ تنين ۾ موت جي پٺي ڏينهن "مٽي ڏوءِ" ڪن، ان ڏينهن هڪ ٿالهي چانورن جي اٽي جي، انهي مير بحر کي ڏيندا جنهن غسل جو پاڻي پريو هوندو. مٽي ڏوءِ واري ڏينهن مڇي کوٽ جون ضاعفائون اٽي جي تسري تسري فوتيءَ جي وارثن کي ڏئي ويندئون.

* چانڊين ۾ قضيي جي ٽئي ڏينهن مٽي ڏوءِ ڪن. مٽي ڏوڻ وقت ضاعفائون سائي ول آٽي مٿن تي آڇلين.

* ڪلهوڙن ۾ قضيي جي ٽئي ڏينهن مٽي ڏوءِ ڪن(١).

ڪنڌ لهڻ

قضيي جي ستين ڏينهن زالون "ڪنڌ لاهينديون". اها رسم هن طرح ٿيندي جو فوتيءَ جون مائٽياڻيون ۽ جن عورتن سان پيرپنڌ هوندو، اهي گڏجي مقام تي وڃن، ۽ قبر تي گهڙي ڪن ويهن ۽ مٽهي کي ياد ڪري، افسوس جو اظهار ڪن. پوءِ جيڪي ڪجهه پاڻ سان آندو هوندن، سو اتي ئي ورهائي ڪائين ۽ پوءِ واپس ورن. گهڻو ڪري زالون مڇي ماني پچائي پاڻ سان کڻي وڃن، ۽ اهـا اتـي ورهائي ڪائين.

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

ٻي هڪ روايت موجب مٽيءَ جي ڪُنڊ هن طرح زالون لاهيندا هون: زالون مقام تي وڃي ڪجهه شيون وڃي ورهائين ۽ ست پٿر فوتيءَ جي قبر تي رکي، مٽي هالي چاڙين ۽ پوءِ واپس هليون اچن (١).

عدت ۾ ويهڻ

مرد گذاري ويو ته آن جي زال چار مهينا ڏهه ڏينهن "عدت" ۾ ويهندي، انهيءَ لاءِ ته جيڪڏهن اولاد پيٽ ۾ آهي ته انهيءَ عرصي دوران ظاهر ٿئي. عدت ۾ عورت ڪنهن به مرد جي منهن نه پوندي، سواءِ پُٽ ۽ پيءُ جي. اڇا ڪپڙا ڍڪيندي. سونڌ سُرمو ۽ سينگار نه ڪندي. گهر کان ٻاهر نه نڪرندي ۽ پَٽَ تي سمهندي. عدت جي مدت پوري ٿيڻ کان پوءِ ڪيس وهنجاري سهنجاري نوان يا ڌوتل ڪپڙا ڍڪائين، اها رسم "سوءَ لهرائڻ" جي چون.

هيٺ انهيءَ رسم متعلق مختلف روايتون ڏجن ٿيون:

عدت ۾ ويٺل عورت ٻنان بستري ۽ تڏي تي سمهندي. سيرانديءَ کان وهالي بجاءِ ڪچي يا پڪي سر رکي سمهندي، ڪير ۽ ڪنڊ نه کائيندي، ڪنهن به عزيز اقارب جي منهن نه لڳندي. فقط پيءُ، ڀاءُ، پٽ، ڀهرو، ڀائٽيو ۽ ڀائيجو وٽس اچي وڃي سگهندا. وڏي آواز سان ڳالهائيندي. اڇا ڪپڙا ڍڪيندي (٢).

تعلقي وارهه طرف ٿَڻون ۽ ڪلهوڙن ۾ ڪنهن غريب زال جو مڙس مري وڃي ته اها اڍائي مهينا عدت ۾ ويهي، پر جي شاهوڪار هجي ته ضاعفان ڪي چار مهينا ڏهه ڏينهن يا پنج مهينا عدت ۾ ويهارين.

چالبدين ۾ جنهن ضاعفان جو مڙس مري ويندو آهي، تنهن جا ڀيڪا پٿر تي ٿي اچا لٽا ڪٺي ايندا ۽ اهي سڀ

(١) محمد چمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص). (٢) ولي محمد طاهر زادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

رنڙ زال کي پارائي، سندس وار چوڙي ڇڏيندا. اهي اڇا لٽا پنجين مهيني لهرائين، جنهن کي "سُوءُ" چون. سوءَ ۾ اها ضاعفان گهر کان ٻاهر نه نڪرندي. سوءَ لهرائڻ کان پوءِ ان عورت کي سٺي ڪاري ۽ ٻاقي ڪپڙا اڇا اوڍائين.

جنن ۾ قضيي کان پوءِ پهريون هفتو ڪپڙا ڪونه ڌوئن (١).

عدت مان اٿڻ

عدت مان اٿڻ مان پهريائين عورت کي مسجد ڏي وٺي وڃي پاڻي پيارين. ڪي ته ٻنان پردي مُقام تي وڃي لٽيل لوڙهه تان ٽپي اچن. پر سوءَ ۽ سوڳ ٻارهون ڏي رکن، جنهن ۾ نه سرمو پائين، نه مساڳ ميندي لائين، نڪي پرت وارا يا رنگين ۽ ريشمي ڪپڙا پائين. خاص طور عدت واري زال کي انهن شين چوڙڻ جي سخت منع آهي. ڪي غريب عورتون عدت سري نه سگهنديون ته 'چاليهي' اندر حفاظت ۾ وهن، جنهن کي 'ادب' چون. عدت مان اٿڻ تي پڳڙا ۽ ڪاري ڍاڪ ورهائين (٢).

عدت مان اٿڻ بعد جن به ويجهن عزيزن سوءَ ڪئي هوندي يا سوءَ سبب ڪارا ڪپڙا يا ڪاري پڳ اوڍي هوندي، تن کي اڇا ڪپڙا اوڍائي سُوءَ لهرائيندا (٣).

مُئي جي سنڀال

فوتيءَ جي پٺيان سندس پويان، ڏينهن ڏهاڙي تي سندس نالي خدا ڪارڻ خيرات ڪندا رهندا. اهي ڏينهن آهن: جمعو، چاليهو، ٻارهو ۽ عيدبراد. ڪي ماڻهو انهن ڏينهن تي چڱو چوکو رڌي ختمو ڏيارين، ڪي فقط معصومن کي ڪارائين ۽ ڪي وري ڪپڙن جو وڳو به خدا ڪارڻ خيرات

---

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٣) محمد چمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص).

ڪن. ڪن هنڌن روزانو رات جو خدا ڪارڻ مسجد ۾ ماني ڏين، ۽ ٻارهين تائين اهو سلسلو هلي. هيٺ انهن ڏهاڙن بابت مليل روايتون ڏجن ٿيون:

فوتيءَ جي پٺيان سنڌ ۾ پويان، سنڌ ۾ نيت جو "لولو" ڏيندا، يعني رات ڏينهن مئي ماني ڪنهن قريب کي سڄي عمر لاءِ ڏيندا رهندا. ٽيجهي کان پوءِ "جُمانڻو" ڪيو ويندو، جنهن ۾ جمعي جي رات تي، غريب ماڻهو ته سيرو ۽ مانيون عزيزن قريبن کي گهر ۾ ورهائي ڏين، پر جي شاهوڪار هوندا ته سٺا سٺا طعام تيار ڪندا ۽ عزيزن قريبن کي ورهائي ڏيندا. ستين جُمعائي کان پوءِ چاليهو ڪندا. ان تي به ڪجهه طعام رڌي ڪارائيندا. انهي بعد جيڪي شاهوڪار ماڻهو هوندا، سي مئي جو "ٻارهو" ترت ڪري ڇڏيندا ۽ ڏاڍي ڏام ڌوم سان. پر جيڪي غريب ماڻهو هوندا، سي ٻارهين يا ڏهين مهيني ڪندا، پوءِ جهڙو ٿئي.

مئي کي هر جمعي رات ختمو پيا ڏياريندا، جيستائين چاليهو يا ٻارهو گذري. انهن ڏينهن تي به وڏو وڏو خيرات ڪن. چاليهي ۽ ٻارهي تي به وڏيون مانيون ڪن، جن ۾ راڄ توڙي پري جي قريبن ۽ دوستن کي دعوتون موڪلي گهرائين. وچ ۾ "عيد" وار به ڪن، يعني ختمون خيرات ڪن ۽ زالون سياڪو ڪن. غريب ڪو ڇڙو چانڊ گذاري ويو، جنهن جي مائٽن کا آس اميد ڪانه ڏئي هوندي ته ان جي ٻارهي واري ماني تي "ڀهت" به اڪاڙين (١).

تعلقي وارهه طرف ٽنين ۾ ستن جمعن تائين روزانو ٿي وقت مئي جي نيت ماني ڏيندا رهندا، جيڪا مهيني قريبن جي امت هوندي، ۽ ان کي "روح رَلائڻ" واري رسم چون.

---

(١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

جيڪڏهن ڪا عيد ويجهي هوندي آهي ته عزيز قريب ۽ پاڙيسري سنوءَ سبب عيد ڪين ڪندا، پر جي پارهو تي چڪو هوندو ته پوءِ عيد ڪندا.

ميرپورخاص ۾ فوتيءَ جي نيت واٽ خدا جي ماني ڏين. جڏهن ڪا عيد آئي ته سڀني قريبن کي گڏي ختمو ڏيارين، جنهن کي "روح رلائڻ" چون. جيڪڏهن ڪنهن جو پٽ ڌيءَ وغيره فوت ٿي ويو ته پهرين عيد تي پاڙي وارا انهن وٽ اچي چوندا ته "گڏري سا گڏري، توهين عيد ملهايو" (١).

محرم جي مهيني ۾ ٩-تاريخ تي مقام ۾ وڃي، مئيءَ کي تازو ڪندا ۽ ڪجهه لونگ ۽ ڦوٽا به رکندا ۽ فوتيءَ جي ڪا شيءِ يا نون ڪپڙن جو وڳو ڪنهن غريب کي نيت ڪري ڏيندا ۽ ائين هميشه ڏيندا رهندا (٢).

هندن ۾ مرڻي جون رسمون

گهڻو ڪري هندو قوم جي سڀني ذاتين ۾ مرڻي جون رسمون ساڳيون ٿين، ليڪن ڪن آتم ذاتين ۽ گهٽ ذاتين ۾ جدا جدا رسمون به ٿين. هيٺ سنڌ جي مختلف هندن تان مليل روايتون ڏجن ٿيون.

هندو برهمڻ جون رسمون (٣)

ساهو دم ڏنو ته ان جي لاش کي يڪدم کٽ تان لاهي، هيٺ پٽ تي رکندا. جڏهن سنڌس سڀ مٽ مائٽ اچي مڙندا، تڏهن لاش کي سنان ڪرائي "ڪانيءَ" تي رکندا ۽ پوءِ مٽ مائٽ ڪانيءَ ڪلهن تي کڻي مساڻ ڏانهن ويندا. ڪانيءَ کي پٽ ۽ ٻيا ويجها عزيز ڪلهو ڏيندا. جدا جدا ذاتين جي لاءِ وري جدا جدا مساڻ ٿاهين.

(١) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه). (٢) ۽ (٣) محمد جمن بلوچ (تعلقو ميرپورخاص).

ماڙڻ: جيڪڏهن ٦-٧ سالن جو ننڍو ٻار هوندو ته ان کي ساڙين ڪونه، بلڪ زمين ۾ پورين. باقي ٻيا لاش ساڙيندا. لاش مساڻن ۾ پهچي، تنهن کان اڳي ڪاٺين ۽ تيل جو بندوبست ڪن. ڪاٺين جو ڍڳ ٺاهي، ان تي لاش رکي باهه ڏين. شاهوڪار ماڻهو ڏولکهن جي تيل يا گيهه سان به لاش ساڙين. جيستائين لاش سڙي نه ويندو، تيستائين اهي ماڻهو (يعني ڪانڌي) اتي ويٺا رهندا. لاش سڙي وڃڻ کان پوءِ، ان جي رک ۽ ڪي بچيل هڏا پاڻ سان کڻي واپس موٽندا. رک ۽ هڏن کي "ڦُل" چون، اهي ڪن پوتر جاين تي درياءَ ۾ لوڙهين.

سنان: ڪانڌي جڏهن ڦُل کڻي موٽن، تڏهن شهر کان ٻاهر ٿي، ڪنهن کوهه، تلاءَ يا نهر وغيره تي سڀئي ماڻهو سنان ڪن. ان بعد سڀئي گڏجي قضيي واري گهر ۾ اچن، ۽ پنج منٽ کن ويهي، سڀڪو پنهنجي گهر روانو ٿئي. گهر پهچڻ بعد وري به سڀني کي ٻيهر سنان ڪرڻو پوي. زالون به جيڪي پٽ تي ويون هونديون، سي به اتان موٽڻ بعد سنان ڪن.

سوتڪ يا سوڳ: جنهن گهر ۾ قضيو ٿيو هوندو، نون ڏينهن تائين ان گهر جي ڪا به شيءِ، ٻيو ڪو به ماڻهو ڪونه واپرائيندو. نون ڏينهن کان پوءِ، فوتيءَ جا ويجها عزيز گڏ ٿي، کوهه يا نهر تي وڃن ۽ اتي هڪ 'ڪرياڪُر' کي به ڪوٺائين، جيڪو مري ويل ماڻهو جو پٽ، ڪٽڪ جي اٽي مان ٺاهي، ان تي ڏَبَ (گاهه) وجهي، مٿان ٻاڙيءَ جا ٽُڪ وجهي، جيستائين هڪ سوُ اٺ (١٠٨) ٽڪ پورا ٿين. ان ڪرياڪرم جي عيوض فوتيءَ جا ڪپڙا ۽ ٻيو ڪجهه خيرات اٺهيءَ ڪرياڪُر کي ڏين.

اوسر: مرڻ جي تيرهن ڏينهن بعد فوتيءَ جو 'اوسر' ڪن، يعني سڀني ٻرادري وارن کي ماني کارائين. انهيءَ موقعي تي گهڻو ڪري اوسي پاسي توڙي ڏورانهين هنڌ جا سڀئي عزيز اچن. اوسر هرڪو پنهنجي پڄندي سارو ڪندو، پر ڪرڻو ضرور پوندو.

ڪُرڙ پراڻ پڙهائڻ: 'اوسر' کان پوءِ وري ڪي شاهوڪار ماڻهو "ڪُرڙ پراڻ" پڙهائيندا. يعني هڪ ٻانڀڻ، "ڪُرڙ پراڻ" نالي هڪ ڪتاب روزانو هڪ ڪلاڪ کن اچي پڙهندو، ۽ سڄي رات ان جي گهر ۾ گيهه جو ڏيو ٻرندو رهندو. "پراڻ" پوري ٿيڻ تي هن ٻانڀڻ کي هڪ ڏڳي ۽ ٻيو ڪجهه خيرات ڏيندا.

ٽري هندن جون رسمون*

سڪرات: بيمار جڏهن سڪرات جي حالت کي پهچندو، تڏهن ويجها عزيز اچي مڙندا ۽ پنهنجي پهچ سارو دان پُنّ چوندا ۽ دم ڏيڻ جي ويجهو هوندو ته، اوڏي مهل کٽ تان لاهي هيٺ پٽ تي رکندا.

لاش جي تياري ۽ ڪاٺي تي کڻڻ: دم لڪرڻ بعد لاش کي ميٽ سان خاص سنان ڪرائيندا. اک ۾ سونَ جو تِنهه ۽ وات ۾ تُلسيءَ جو پن ۽ گنگا جل ڏيندا. پوءِ ڪفن ڏيئي ڪاٺيءَ تي کڻندا. ڪاٺيءَ تي کڻڻ وقت لاش جي مٿان ٻيو به ڪپڙو وجهندا. وڏي ماڻهو جي مرڻ جي حالت ۾ پٺيان مارڪيپي (اوسر) ڪرڻ جي معلومات لاءِ خاص نموني جو ڪپڙو لاش تي وجهندا، جنهن مان عام ماڻهو سمجهن ته فوتيءَ جي پٺيان کهڙي قسم جو طعام ڪندا.

---

* شيخ گل محمد (تعلقو هالا).

وَنئڪوٽي (وِنئڪوٽي): جڏهن ڪو خاص معزز ۽ مکيه ماڻهو مرندو، تڏهن سندس مڙدو مساڻن تائين وڏي دٻدٻي ۽ جلوس سان پهچائڻ لاءِ دستور آهي وَنئڪوٽي ڪرڻ، يعني مڙدي کي ويٺل حالت ۾ کڻڻ. اهڙي حالت ۾ ڪاٺ جي ٺهيل ڏولي جي مٿان سهڻا ڪپڙا ۽ ڪاغذن جا گل هڻي سينگاري، ڏولي خاص طرح سان تيار ڪرائيندا. پوءِ فوتيءَ کي ڏوليءَ ۾ ويهاري، جلوس سان ڪڍي سڄي شهر سان گهمائيندا، مندرن، ٽڪاڻن ۽ مڙهين سان ٽيندا، مساڻن ۾ پهچن. روح رڙي جي عيوض پڇن ڳائيندا، گلال اڇلائيندا، گهورون ڪندا ۽ خوشي ملهائيندا هلندا. ونئڪوٽي جي حالت ۾ مارڪيٽي (اوسر) لاءِ مٿائيءَ جا پنج طعام پنهنجي نيات ۾ پين خاص ماڻهن کي کارائيندا، جنهن کي "پنج پڪواني" چون، انهيءَ رسم تي ڳرو خرچ ٿئي.

مڙدو چکيا چاڙهڻ: ڪائي کڻڻ وقت چار چٺا، ڪائي کڻي ڪلهي تي رکندا، اهڙيءَ طرح جيئن مڙدي جو مٿو مساڻن ڏي ۽ پير گهر ڏي ٿين. ڳوٺ کان ٻاهر نڪرڻ تي مقرر ڪيل ويساهين (مارڳ) جي هد تي ٻاٽي چنبڙو وجهي مڙدو هيٺ رکندا. اتي ڪفن سان ٽوري اڳڙي ڦاڙي، ويساهين واري وڻ ۾ ٻڌندا. ڪائيءَ کي وري اهڙي ريت کڻندا، جيئن مڙدي جو مٿو گهر ڏانهن ۽ پير مساڻن ڏانهن ٿين. اهڙي ريت واري وڻي تي ڪلها ڏيندا، مساڻن ۾ پهچن. مڙدي کي مساڻن تائين پهچائڻ لاءِ گهڻو ڪري ڳوٺ جا سڀ ماڻهو هوندا، جن سيني کي مٿي تي ڦڙڪي بدل هوالدي، کي ماڻهو اها ڦڙڪي مساڻن مان واپس اچڻ تي لاهيو ڇڏين، کي ٽن ڏينهن بعد ۽ جيڪي ويجها عزيز هوندا، سي ڪريا ڪرم تائين ٻڌندا، جو يارهين ڏينهن ٿيندو. مڙدي کي مساڻن تائين پهچائڻ کي "سَر" چوندا ۽ جيڪي ماڻهو ڪالڌي ٿي ويندا، تن کي "ليهارو" چوندا.

چڪيا چاڙهڻ (مڙدو جلائڻ): مسائن ۾ پهچڻ بعد زمين تي پاڻي چنڊو هڻي مڙدو هيٺ رکندا. چڪيا لاءِ جاءِ مقرر ڪري، ڪاٺين جي چڪيا تيار ڪري، اُن مٿان مڙدو رکي، ڪاٺيون ڏيئي، ڪاٺيءَ کي آچل ڏيندا ته مڙدو وچي چڪيا مٿان پوندو. ڪاٺيءَ جون ڪاٺيون ڪين جلائيون. چڪيا کان ٿورو پرڀرو ٻي باهه ٻاريندا، جنهن مان چار چٽا جدا جدا هڪ هڪ ڏولکهي ڪاٺيءَ ۾ ٽنبي، ڪاٺين کي جلائي، ساڳئي وقت چئن پاسن کان باهه ڏيندا، انهن ڪرڻ کي ”لانپوتا ڏيڻ“ چون. مڙدو اڌ جاڻ تي هوندو، تڏهن وري مڙدي تي گيهه وجهندا. جڏهن مڙدو مڙي خاڪ ٿي وڃي، تڏهن موٽي اچن.

انجليون ڏيڻ: جيڪي ماڻهو مڙدي سان گڏ مسائن تائين وڃن، تن کي ”ڪانڌي“ چون. مسائن مان موٽڻ تي سڀ ڪانڌي هڪ هنڌ سنان ڪن، ۽ سنان بعد اني ٽي فوتيءَ جي نيت پنج پنج ٻڪ پاڻيءَ جا ڪنهن ساڻي وڻ کي ڏين. انهن ڪرڻ کي ”انجليون“ ڏيڻ چون. ان بعد گهر پهچڻ کان اڳ ۾ رستي تي هڪ هنڌ سڀئي ڪانڌي ويهي، ”شري“ لفظ لکن. اڻ پڙهيل وري اول آيا ليڪا ۽ پوءِ انهن تان آڏا ليڪا ڪڍن، جن کي ”ڪيڙيا ۽ پيليا“ چون (عام طور انهي اصطلاح سان ماڻهو اهو مطلب وٺن ته ڪڙو ڏينهن ڪيڙڻ يعني چاهڻ جو ۽ پيو ڏينهن پيلڻ يعني مرڻ جو).

ڪانڌ پيتو: جيڪڏهن مرڻو وڏو هوندو ۽ فوتيءَ جي ٻنيان خرچ به ڪرڻو اٿن ته پوءِ ڪانڌين جي موٽي اچڻ تي يڪدم ديگ پت يا سيري جي لاهي ڪانڌين کي کارائين، جنهن کي ”ڪانڌ پيتو“ چون. اهو رواج ڀاڙين جي قومن ۾

آهي، پر شهري قومن جهڙوڪ برهمڻ، مهيشورين ۽ لهاڻن ۾ ڪونهي.

ڏيٺو يا ڏيو: ڏيٺي جي رسم سڀني هندو ذاتين ۾ آهي، پر مهيشورين ۽ برهمڻ ۾ ٻيءَ ريت آهي. انهن ذاتين ۾ جڏهن ڪو ماڻهو مرڻ جي ويجهو هوندو، تڏهن ڪيهه جو ڏيو ٻاريندا، جو يارهن (۱۱) ڏينهن، رات ڏينهن ٻرندو رهندو. فوتيءَ جي ٽن ڏينهن بعد هڪ خاص ماڻهو ڏيٺي جي ڪرياڪرم لاءِ ويهاريندا، جنهن کي "ڏيٺي ويٺل" چون، جيڪو هر روز صبح جو کوهه يا تلاءَ تي وڃي ڪرياڪرم (انجليون ۽ ڪتن لاءِ ڪڻڪ جو اٽو) ڪري ايندو. هو ائين يارهن ڏينهن ڪندو، جيسين ڪرياڪرم ٿئي. ٻهراڙيءَ جي قومن جهڙوڪ لڪرن، سوٿهڙن، ٻجيرن، درزين، چارڻن وغيره ۾ فقط پڇاڙيءَ جي هڪڙي رات "ڏيٺو" ڪن.

ٽيٽيو (ٽيون ڏينهن): قضيي جي ٽئين ڏينهن صبح جو فوتيءَ جا سڀ عزيز، ڪرياڪرم لاءِ پاڻي کڻي مساڻن ۾ ويندا. اتي سڙيل چڪيا جي رک پاڻي سان ٺاري گڏ ڪندا ۽ فوتيءَ جون ٻه-ٽي هڏيون، جن کي "ڦُل" چون، چونڊي مٽوڙي ۾ ٻڌي کڻي ايندا، پوءِ اهي گنگا نديءَ ۾ اڇلڻ لاءِ موڪلي ڏين. مهيشورين ۾ ڦل چونڊڻ برهمڻ ويندو. مهيشورين ۽ برهمڻ ۾ ٽيجهي جي ڏينهن کوهه يا تلاءَ تي مٿو ڌوئڻ وڃن، جن ۾ اڪثر اهي هوندا، جن فوتيءَ جي پٺيان ڦڙڪي ٻڌي هوندي. اتي پڇڻ سان (انجلين وغيره جو) ڪرياڪرم ڪري، ميٽ مٿي ۾ وجهي سنان ڪندا. سنان ڪرڻ بعد هڪ هڪ کي "آمڙو" ڏيندا، پوءِ واپس گهر ايندا. ۽ ٿورو وقت رکي پوءِ پنهنجي گهر ويندا. پوءِ جنهن کي ڦڙڪي لاهي پٽڪو ٻڌو هوندو، سو پٽڪو وٺي فوتي جي گهر اچي ٻڌندو ۽ ٻين کي ڦڙڪي

الڪل يارهن ڏينهن کن پڌل هوندي، جيڪي ڪرياڪرم
بعد پنڪو پڌندا. ٻيٺهي جي ڏينهن برهمڻ ۽ عزيزن کي
فوتيءَ جي گهر کارائيندا.

ستراڙو: جيڪڏهن فوتي شاهوڪار هولدو ۽ پنهان
مارڪي يا اوسر جي خرچ ۽ مٺائيءَ جو خيال هولدو ان
ته پوءِ پنهنجي نيڪي لاءِ ايندڙ ماڻهن کي ڪرياڪرم تائين
هرروز سيرو کارائين ۽ رات جو اهي ماڻهو پنهنجا هنڌ
بسترا وٺي، ڪرياڪرم تائين فوتيءَ جي گهر پٽ تي سمهن،
انهي کي ستراڙو چون. پيو آهي "ستراڙو ڪراڻ"، جيڪو
ڀهراڙيءَ جي قومن ۾ تئي ۽ خاص وڏي مرٽي تي ڪن،
جنهن ۾ آيل ماڻهن کي ڪرياڪرم تائين چڱو چوکو کارائين.

عام طرح فوتيءَ جي گهر عزيزن سان همدردي ڪرڻ
خاطر رات جو هوٽ پٽ تي سمهن. انهن ڪرڻ کي "ستراڙي
سمهڻ" چون. مهيشورين ۽ برهمڻن ۾ ٽئين ڏينهن تي کاراڻ
جو رواج ڪونهي، پر سڀ عزيز قريب هيٺ پٽ تي سمهن،
يعني ستراڙي سمهن.

ڪرياڪرم: يارهين يا ٻارهين ڏينهن، جيڪو برهمڻ
ڏينهن مقرر ڪندو، انهي ڏينهن ڪرياڪرم ڪندا. اگڻ
تي ليپو ڏيئي، برهمڻ "هَوَن" ڪري، ويد منتر پڙهندو.
ان وقت برهمڻن وغيره کي فوتيءَ جي نيت دان پيچ ڪندا.
انهي کي 'اگڻ جي ڪريا' چون. ساڳئي وقت کوهه يا
تلاءَ تي ڪرياڪرم، ڪرياڪرم ڪندو. ان بعد مارڪي
جي صبح جو ويلو کاراڻ شروع ڪندا.

مهيشوري ۽ برهمڻ ذات جا انهي ڪريا ڪرم بعد
ڦڙڪيون لاهي پنڪا پڌندا، پوءِ پاڻيڻ اتي ويٺل هوندو،
جيڪو سڀني کي تلڪ ڏيندو. پوءِ عزيزن قريبن کي سيرو يا پيو
مٺو طعام کارائيندا. جيڪڏهن فوتي شاهوڪار آهي ته سندس

پوءِ ان پنهنجي ناموس يا خيرات لاءِ پانڊن کي کارائيندا. انهي کاڌي کي "مامتان" (پانڊن جي ليٽ) چوندا.

مارڪو (آوسر): عام طرح سڀني هندو ذاتين ۾ رواج آهي ته وڏي مرڻي جي حالت ۾ ٻهاڙيءَ جي ڪرياڪرم واري ڏينهن مارڪو ڪندا، جنهن ۾ پنهنجي نيات وارن لاءِ خاص طرح ۽ پين پ، ماڻهن کي مقرر ڀ، ويلا کارائيندا. هڪ رات جو ۽ ٻيو صبح جو. رات جو مٺائي ڏيندي ته صبح جو ب مٺائي. اهڙيءَ طرح نيڪيءَ لاءِ حد کان وڌيڪ ڪوشش ڪري ماڻهن کي کارائيندا ۽ گهڻو خرچ ڪندا. اهو رواج گهڻو ڪري سڀني هندو ذاتين ۾ آهي.

سنڪو ڊار: ڪرياڪرم بعد ٻئي ڏينهن ڪن ذاتين ۾ رواج آهي ته پانو (سامي) جدا جدا ڪريا ڪرم ڪندو، جنهن کي "سنکو ڊار" چوندا. رات جو پانو، پاڻ تاهي، پرسان هڪ چيلو ڪري ويهاريندو. گيهه جو ڏيئو ٻرندو رهندو ۽ آسر جو اهو ڏيئو زمين ۾ کڏ کڻي پوري ڇڏيندا. اهو رواج ٻهراڙيءَ جي قومن ۾ آهي، ور مهيشورين ۽ برهمڻن ۾ ڪونهي.

شراڌ: فوتيءَ کي هڪ سال گذرڻ کان پوءِ بدي مهيني جي ١٥- تاريخ بعد فوت ٿيڻ واري تِٿ تي مٺائي ڪري پانڊن ۽ ويجهن عزيزن کي کارائيندا ۽ دان پنيچ ڪندا. اهڙي طرح سال بسال ساڳيءَ تِٿ تي ڪندا رهن، انهي رسم کي "شراڌ" چون.

اها رسم سڀني هندو ذاتين ۾ آهي. مهيشورين ۽ برهمڻن ۾ انهي ڏينهن تي برهمڻ سڏي ڪرياڪرم ڪرائيندا ۽ انهن توڙي ٻين ميمن مائٽن کي ب کارائيندا ۽ دان پنج ڪندا.

سنڌولهرن جون رسمون

فوتيءَ جي ٽئي ڏينهن صبح جو نيراني ڪڻڪ جو اٽو، گيهه، ڏونگهي، ڪنمنا وغيره کڻي، مساڻ تي ويندا، اهي چار ماڻهو جن پهريائين ڪاني کي ڪلهو ڏنو هوندو، سي ضرور گڏ هوندا. اتي اٽي کي ڳوهي، ڏيئو ٺاهي، ان ۾ گيهه ۽ وٽ وجهي ٻاري رکندا، ۽ ننڍن چمڻن سان انهيءَ رَکَ مان هڏا چونڊيندا. انهن هڏن کي "هاڻي" ۽ "ڦل" چوندا. پوءِ چاري ۽ هاڻي کڻي ايندا، جيڪا شاهوڪار ماڻهو گنگا يا جمنا ندي ۾ وجهارائين. پيا غريب ماڻهو وَهندي مڙسان تار پاڻيءَ ۾ وجهندا.

مڙدي جي هيٺان سنهيون ڪاٺيون، مٿان اٿلها ڪاٺ رکي، وچ ۾ مڙدي کي رکي، پاسن کان آپا ڪاٺ ڏيئي، مٿان اڏاوت وانگر ڪاٺ رکي، پوءِ انهيءَ مٿل تي گيهه وجهندا. غريب ماڻهو مٺو تيل ڪم آڻين. گيهه سان جدا باهه ٻاري، ڏکڻين ڪاٺين ۾ اڳڙيون ويڙهي گيهه سان پسائي، انهن کي باهه ڏيئي، انهن لڪڙن سان مڙدي کي باهه ڏيندا. ٽن يا چئن سالن وارن عمر جي ٻارن کي ڪونه ساڙين.

اٺن سالن تائين عمر واري ٻار جو ختمو ٽائين ڏينهن ڪن. ان کان وڏي عمر واري جو ختمون ٻارهين ڏينهن ڪن، جنهن کي "ٻانيم ڪارائڻ" چون. يارهين ڏينهن ڪريا ڪرم ڪنهن کوهه تي ڪرائين.

ڪريا ڪرم کان اڳ، يارهن ڏينهن انهيءَ جڳهه تي، جتي مڙدو (پراڻي) رکيل هوندو، اتي روزانو شام جو ڏيئو کي ٻيرائيندا ته جيئن فوتيءَ جي روح کي ثواب ملي ۽ سندس واسو به انهيءَ جاءِ تان ختم ٿئي.

سنڌڪو ڊار: ڳهٽو ڪري ٻارهن ماسا تور واري نٿ سنڌڪو ڊار ڪندا. ان موقعي تي گروءَ کي گهرائين ۽ پيا

عزيز قريب بہ گهرائين. رات جو ڀائو "پَوَنُ" ڪندو. پنجن ڏاڪن واري هڪ ننڍي ڪاٺڙين جي ڏاڪڻ ٺاهيندو، ٿالهہ ۾ کير ۽ سوناگيڙو وجهي ملائي رکندو، ڪٽڪ جي اٽي جو ماڻهوءَ جو پتلو ٺاهي، انهيءَ کير ۾ رکندو. سڀ عزيز ڪوڏي جهڙو ننڍڙو سنک کير مان ڀريندا، پُتلي جي مٿان لاهيندا ۽ ڀائو منتر پڙهندو رهندو، جنهن تي ڀائي لاءِ گهور پئي هلندي. جيترا عزيز گهڻا ۽ شاهوڪار، اوترو ڀائي جو ڏَڏ لڪرندو. آخر ۾ ڀائو، پُتلو ڏاڪڻ تي چاڙهڻ شروع ڪندو. هرهڪ ڏاڪي تي دان پُڄ وٺندو رهندو. آخرين ڏاڪي بعد اهو پتلو، ڏاڪڻ، سچو ٺاٺ کير سميت ٿالهہ ۾ رکي، چئن ماڻهن هٿان اهو سمورو سامان وهنڊڙ ڀائيءَ ۾ لوڙهائي ڇڏيندا. پوءِ دروازي تي اچي در کڙڪائيندا. انهن کان اندران ڀائو پڇندو ته گهڻا ڄڻا ويا هئا؟ هو جواب ڏيندا "پنج". وري ڀائو سوال ڪندو ته آيا گهڻا ڄڻا آهيو؟ هو جواب ڏيندا ته "چار"، پنجون ويو سرڳ دئار. ان بعد "سنکوڍار" جي رسم پوري ٿي.

ڀار ۽ اوسارا:

قضيي جي پٺ تي زالون "ڀار" ڪيڏي روئن ۽ 'اوسارا' ڏين. قضيي ٿيڻ جي وقت کان وٺي، جنازي کڄڻ، ڪانڌين جي موٽڻ، عذرخواهي لاءِ ايندڙ عزيزن، ٽيجهي وغيره جي موقعن تي زالون سياڪوڪن، روڄ پٽڪوڪن، ۽ ان سان گڏ ڪي ڏک وارا پول چون، جن کي "ڀار" يا "اوسارا" چون. ڀار ۽ اوسارا، مردن لاءِ جدا ۽ عورتن لاءِ جدا ٿين. وري مختلف عمرين لاءِ بہ ڀار ۽ اوسارا مخصوص ٿين، يعني ٻار لاءِ جدا ته وڏي لاءِ جدا، ڇڙي لاءِ جدا ته پرڻيل لاءِ جدا. هيٺ سنڌ جي مختلف حصن مان مليل ڀار ۽ اوسارا ڏجن ٿا.

پار:

فوتيءَ جون ويڇهيون عزيزيائيون يا سٿُوءَ واريون، پٽر تي ويهي ۽ مٿنهن تي پوتي وجهي 'پار' ڪنديون. هيٺ عمر جي لحاظ کان جدا جدا پار ڏجن ٿا:

عام پار (جيڪي هر ڪنهن قضيي تي چون)

١- سگ نہ سگن جهڙو، مون کي ڇنڻ سور ٿيو.
٢- هوڏانهن وسن مينهڙا، توکي جهڙ ورائي جهليو.
٣- مقام نہ تنهنجو جوڙ، تون سوانهين پاڙن وچ ۾.
٤- لڏي وڃي لڏ، وري آءَ لڏيان لڏ سان.
٥- ڪوڙيون آجهائون، جيجان جوڳيڙن جون.
٦- هنيون تہ هيرڻ پن جان، ڦٽي ٿيو ڦاڪون.
٧- مرن سي طبيب، جن پڪي نہ ڪئي پاڄهہ جي.
٨- مٽر مران آءَ، منهنجي ڪيچن کي ڪير ٿئي.
٩- سور م ڏيو ڏوڻ، آءَ اڳ ڏکويل آهيان.
١٠- سورن کي شاباس، جن ننڍي هوندي نينهن ڪيو.
١١- سور ڏنئي سوکڙيون، ڏک ڏنئي ڏيج.
١٢- پڙلر لہ پيرو لاهہ، جيسين واس وڻن ۾.
١٣- موت تو ماري، وجهي وڇوڙو ورهين جو.
١٤- ڏکي ڏاڏو هٿ ۾، مٿس بار پريون.
١٥- ڏکي ڏاتارن جي، کهڙي ڀت پرندي.
١٦- پٽين پر ويهي، مون ڏکيا ڏينهن گذاريا.
١٧- ڳهريون ڳوٺ ڪنڊين ۾، جهرڪيون جهونگارين.
١٨- ويچاري واري، ٿڏي چالو اباڻن جي.
١٩- ڇپر ٿئي ڏڪار، منهنجي سيڻن جي موت ٿئي.
٢٠- صفو ڏکن سامهون، توکي ٿڏڙو لڳي واءُ.
٢١- ملير ماڻيائون، امر ساڻ الله جي.

---

(١) کان (٢٨) تائين ولي محمد طاهرزاد و (تعلقو ٽنڊو الهيار).

٢٢- مٿن کھڙي مار تہ کي وٺا ميهن ملير تي.

٢٣- ڀرين ڏنئي هيج، پوءِ ڳڏيئي ڳوندرين.

٢٤- ٻاڙي ۽ ٻاڙو، اڳڻ مڙوئي ھکڙو.

٢٥- ٻاڙوسيءَ روئي، چاڪ منھنجا چوريا.

٢٦- مارينڌا سيئي، جني سنڌ و آهين.

٢٧- اکين ڪين ڇيو، تڏهن رت نہ رنائون
رت نہ رنائون، تڏهن ٻيئي ڏٺائون.

٢٨- سسئي پڌو اڪيو، پنهل پڌا سوڙ
گھڙي منجھ پنهور، پنهي لائون لڏيون.

٢٩- ڏور تہ ڏوريون تن کي، پر ڏورڻ ڪان ٿي ڏور ٿيا.

٣٠- اڄ اباڻن آسري، ڪٿيو ڪين ڪيوم.

٣١- آيس اکينءَ هير، اڄ سيڪ سلامن نہ لهي.

٣٢- اڄ لکڻ واري لکيو، ڪونهي مٿيءَ جو وس.

٣٣- اڄ نڪا تڙ تنوار، نڪا ٻڪر ٻيڪ جي
ادي اڄ ڀنوار، ونڙم ڪنوڻ پاس ڪڇي.

٣٤- لکي ڳجيو، لکي ڳڙيو، وسي ميهن ويو
اوچتو آيو، سوڊو صرافن لاءِ.

٣٥- ويري ويٺم وات تي، پري وڃ وٺيون
اسان مرت وارو ٻهڙ، ڦٽو ڪيو فراق ۾.

٣٦- ويري ويٺم وات تي، پري وڃ وٺيون
اسان لاءِ ڳھٽيون، ڳهڻ ڏاڍو ڏک ٿيو.

٣٧- ويري ويٺم وات تي، وٺيون وڃ پري
سوئي سڏ ڪري، سڄڻ ڪي سيڪ مان.

٣٨- هنيو هيرڻ ٻن جان، ٿيو ڦٽي ڦارون
اسان وٽ اچئي، عزرائيل آيو اوچتو.

---

(٢٩) ڪان (٣٣) جمال رند (تعلقو سنجهورو).

(٣٤) ڪان (٣٩) علي اڪبر (تعلقو سنجهورو).

٣٩- هينئون هيرڻ پن جان، ڦٽي ٿيو قارون
اسان وٽ اوپارون، عزرائيل آيو اوچتو.

٤٠- ڦڪيءَ فرق ڪيو، مڙيا لڪ طبيب.

٤١- اوچتو آيو، تنهنجو ڦاهيءَ آتي پير.

٤٢- ڏڏو نه پاڻي، نه واءُ نه وڄنو، اهو آمڙ ٻجهي آتي.

٤٣- مارو نه ميرا، نه مارن ميرا ڪوڙا
اڻن آڏي رات جو، ڏين پٽن تي پيرا.

٤٤- مرڻي هجان ته مري وڃان، ناهي منهنجو وس.

٤٥- تيڏي قبر ڪون رڪان ٻاريان (دريون)، آتي رکان تڪن دي جاءِ

٤٦- لکن واري ليکيو، مان انگ نه ميسائيان
رڻ منهنجي وس ۾، مان روئڻون بس نه ڪيان.

٤٧- لوڪ لکيئو پيو وسي، سڀ پرائو لوڪ
لڏڻ وارو لڏيو، لڏي چڏيون جهوڪ.

٤٨- وندر سڀ ووڙيان، وندر ۾ ويهي
موت مسافر سپرين، پيا رات رهي.

٤٩- موت ماريا نه مڙون، ماريا وچوڙي
وچوڙو وڏئي ورهين جو، جيءَ ۾ جوڙي.

٥٠- سگ ساڳين هجي، ويڳين ناهي ميار
ساڳيا هجن سپرين، پيو لوڪ هزار.

٥١- ڏکن ڪي ماريان ڏونگريون، ڏک نه نيڙي آءُ
وڻ وڻ ٽنگيمي اوجهري، سوريءَ ٽنگيو ساهه.

٥٢- سانُ ڪهايم ڏک تي، سوليِنُ سيگين نال
موت ڪهاڙا رُڪ دا، ڪپس چنن ڪاٺ.

---

(٤٠) ڪان (٤٣) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهه).

(٤٤) ڪان (٥٥) محمد فاضل شيخ (تعلقو ڏهرڪي).

٥٣- ڪلر ٻُوندان چوڙيان، والـيءَ آنـدا ڏاهـ،
قبر ڪنڌي واٽي هـي، نهين آوڻ دي جاء.
٥٤- الله دي ڪيتي مـنيي هـم، مـنيم رب رضا
الله نـ، ڪـري ايجهي وسـديـن واقعا پيا.
٥٥- تيڏي توڪ رهـج ڪنهي، رهيئي رنجپي نال
ماڻهـين مارئي نـ، مهان، ربّ نـال مجال!

ٻڙس لاءِ ٻار

١- ڪي ڪيچ ويا، انـگهن چاڙهي انـگڙا.
٢- لونـگيون لاڳ سندن، ملير مٿانئن گهوريان.
٣- لونـگيون سندن لاڳ، اڇا اوڍي هليا.
٤- اڇا ٻئي جين، سچو ماري نہ مرين.
٥- چنيسر سان چاڳ، هٿا ٻئي ڏينهڙا.
٦- نانـگن سندو نام، لـکيو لاهوت ۾.
٧- نانـگا ننڊ نہ ڪن، هئي نانـگن من ۾.
٨- جوڳي نہ ڪجن ميٺ، جن جو لينهه، ٻري.
٩- جوڳي جڳ گهٽا، ڇپايا پانهنجا.
١٠- جوڳياڻيون نہ مـرڪن، جن جا جوڳي آيا جـُوءِ ۾.
١١- ڪڏهن ڪاڙهو گهوٽ، ڪڏهن مڙهه مقام ۾.
١٢- ٻوري ڌر ويا، ڪنڌا ڏيئي ٻاٻرا.
١٣- مـيو نہ مري ها تہ وڪ ويڳاڻو نہ ٿئي.
١٤- ٻـنّ ڪين چيئي، تون ڪهڙي ڏمر لـڏئين؟
١٥- ميئي هن ملوڪ جي، مون کي خاڪ تہ ڪينڪاري.
١٦- چـورا چـورا مَ چئو، چـورا مـون مارين
چـورڻ سنديون مـنـهيون، ڍهيو ڍهيو ٻونِ
ٻاجهہ ٻوي چاچن مامن، من آڏي ڏين.

---

(١) ڪان (٢٠) ولي محمد طاهرزادو. (تعلقو ٽنڊو الهيار)

١٧- رنون هوند نہ چگيون، توڙي بادشاهہ ڏيئرون(١).
١٨- رنون رنون مَ چئو، رنون کوهہ جيئَن.
١٩- ڏمريو ڏيهہ ڏٺي، جنهن چاچا چڏايا.(٢)
٢٠- اڳڻ پائي ڪٽ، ويو پاروچو نڪري.
٢١- اڳڻ اهيئي، پر جت نہ پسان جُنوءِ ۾.
٢٢- نکي ايتر ورهہ وٺي، نکي ڪاڏم زهر ذرو
اهڙن سڄڻن لاءِ، پيان ورهہ وٺي.
٢٣- ڏونگر جيڏو ڏي، چپر جيڏي چانو
ڏونگر پيم ڍهي، ويم چپر جيڏي چانو.
٢٤- اج بغل منجهہ بندوق، ماري ٿي مرگهہ ڏنئون.
٢٥- مهارون ميَن جون، وڃي چپر چڪيائون.
٢٦- لاهيو مهاڳي ويس، اج ڏيوس ڏماڳي ويس.
٢٧- ڪلهہ ڪالهوٽي هئي، پهہ پهہ پاروچن جي.
٢٨- ايندم شهر ڏٺي، آءٌ عيبن ڪان آجي ٿيان.
٢٩- جيڪي آٿين مي پارين، اج سامُون ساڻ نيڄن.
٣٠- پاهڻ پير پٿون ڪيا، راتي رت ڪيام.
٣١- هيڪلو وڻ ڪانهلو توتي ٿڙ باري.

---

(٢١) ڪان (٣٣) الهڏنو رند (تعلقو شهدادپور).

(١) جمال رند ڪان سليل روايت:

رلون هوند نہ چگيون، رلون هونه نہ چگيون
ولن منهن سيرا، وڙلا وار سندن.

(٢) پيون روايتون:

١- ڏمريو ڏيهہ ڏٺي، جنهن اڏيا اڳڻ چڏايا
٢- رتا ڪوٽ پٽن تي، عمر اڏايا
ڏمريو ڏيهہ ڏٺي، تنهن اڏيا چڏيا.

(٢٣) ڪان (٢٤) جمال رند (تعلقو سنجهورو).

٣٢- هلو مون سان ميڙ ٿي، مون کي راتو ريجهائي ڏيو.

٣٣- هلو مون سان ميڙ ٿي، مون کي پنهل پرچائي ڏيو.

٣٤- وڻ وڻ ٽنگيم اوجهري، منهنجو سيڪهڻ هڪو ماهه.

٣٥- اڄ منڊون موٽي آئيون، منهنجا وڏڙا ڪين وريا.

٣٦- مٿيا نہ مرن ماڪ، جن آهر جيئون ٿي چانڊوڪين ۾.

٣٧- وندر واٽون ويهه، اڄ ڪوڙيءَ وٽ اچن.

٣٨- ايندن پڇان خبرون، ويندن ڏيان سلام
ويڙا ڪين وريا، منهنجا ڪوڙيءَ جهل جهليا.

٣٩- آڏيءَ رات لڏيا، ڪنڌڪيا ڪين ڪنوات
مهارون مٿين جون، موڙي ڪنهن نہ جهليا.

٤٠- آوٺي ڪري آئيا، آءُ هيس مرڻ ۾ سڄاڻ
پيئي اٺم ڪاڻ، منهن مٿي ٿي نہ ڪڍان.

٤١- لڏي ويم چڙي، ڪري پاڻ پنا
مٿنهن مارون جا، اڄ راتو ڏينهن رُلا.

٤٢- ساهه برابر سپرين، اڄ لوچي ڪين لهن
الڊر آڪ ٻري، منهنجا جيرا جوش جلن.

٤٣- ساڳين سان سڳ، منهنجو واڳين سان وراڪو
مرتيون سياڪو، ڇنو اڄ ڇپر ۾.

٤٤- هنجهن هاي هاءِ، سڄو رات مر ڪيو.

٤٥- چتيون ڪٽي چڳير، ڪاهي ڪلاچي هليا.

٤٦- ڪنت مَ لڳي ڪيهه، تنهنجو پلنگ وراڻو نہ ٿئي.

٤٧- مارو ويو ملير، آءُ سيڪان ساٿيهه پٽي.

٤٨- جيڏيون ڙي جيڏيون، مون سان هئي هئي هاءِ ٿي.

٤٩- رانجهن ڪاڻ رڙان، رويو راتو ڏينهن ڙي!

٥٠- سڄڻ سڳ چني، راهي مٿي راهه ٿيا.

٥١- ويئون سڀ راهون، ور ريءَ ويچاريءَ جون.

٥٢- ڪري ڪاري رات، سوڍو سنهري هليو.

---

(٤٣) ڪان (٥٢) محمد عمر محمود پوسفائي (تعلقو عمرڪوٽ).

٥٣- اڄ ڪڇاڻ ڪنهن ساڻ، راڻو رات رُسي ويو.

٥٤- تنهنجي پڳ سيراندي وسري، توکي پاڻن ساري ۽ ڏلي.

٥٥- تنهنجا پڳهه پراڻي پل جا، سي ڇوهي منجهه ڇنا.

٥٦- منهنجو ٻنهل ٻاڻ نہ وڄنو، جتن زوريءَ ٿيو
جن ٻنهل ٿيو، آءٌ ۽ وڙي ٿيندس تن جي.

٥٧- ڪڪا آڻ ڪيچين جا، ڪارا جن ڪپار
سوهن سينديءَ ڏار، چرن چندن چونيون.

٥٨- موت لغارا وڃدا، ٻڏا جڳ جهان
ٻگي سوانئي ڪپڙي، ڪيچ وڃڻ دي ڪاڻ.

٥٩- مرڻ وارا مري چڪا، جيئندن جا نت سُو
مران ته وڃن ڏکڙا، جيئندن جا نت ٻور.

٦٠- اديون! قسمت واريون، مون کي قسمت ڏلي ٻٽ
رب آهي ڏاڍو، ڏاڍي رب جي سرڪار.

٦١- وڃڻ وارا وئين تون، سان وٽ آيا وڻ
وڃن ها تنهنجا دشمن، تون هجين ها مون وٽ.

٦٢- ڀيو (پيءُ) ته هئين وڻجارو، تنهنجو وکر سڀ رليو
ولهو ڪري وئين نندڙن کي، توکي اهڙو سڌ ٿيو.

٦٣- سڪ دي ٻيڙي ٺل گئي، ڏک دي پرئي جهاز
ٻنهي ڏاڙهي لک لهي، شهر لهن هزار.

٦٤- اک ته گهاڙو گهڙي هي، لڪ تکي تلوار
پڳ ته چني ڪنب هئي، تون ويڙهي دا سردار.

٦٥- هين ته، تو ڏا پيت دا، ڪنهن اوڏين اوساريا
نو سو تارا آيا ريا، پر چند جيهي نه رات.

٦٦- ٻچن متان هٽڙا، متيءَ لاهي ويا
پوين جي حال جي، لهو سڌ سماءَ.

---

(٥٤) کان (٥٧) غلام رسول جتوئي (تعلقو واره). (٥٨) کان (٦٨)
شيخ محمد فاضل (تعلقو ڏهرڪي).

٦٧- هين، تہ وڏي ولر والا، ٽنٽ ٽيوين جدا
ونڻ ونڻ ٽنگي اوجهري، ڌوليي ٽنگيا ماهہ.

٦٨- امان ڏارون ڏار لہ ٽوڻا، ڏڏي ڪيو ڏار
واجهائيندو وئين ولر ڏي، اماڻان نيڻ ڪٽي.

پٽ جي موت تي پار

١- متان پاهر نڪرين، باز تو پيرا ڏي.

٢- پٽ لہ سَرن ڪن جا، مرن ڏکيون مايڙيون.

٣- راند ڪندي ريل ۾، ڪيئن جهٽايئي پاڻ.

٤- لولي ڏاڻي ماءُ، پنڌي مورن سندرو.

٥- لوليءَ ۾ لولي، ڏني ماءُ مسافر کي.

٦- تو جيڏا ملير ۾، ڪليو ڪير پيئن.

٧- ونهايل ويهي، سڏون ڪن سيج جون.

٨- ڪنگوءَ رتئي ڪپڙا، مينديءَ رتئي پير.

٩- پٽن ريءَ مائرون، رويو راڄ پچن (١).

١٠- سرائيءَ ۾ سوئرو، پنگاريءَ ۾ هار
آءُ لوڏيئين لال، پينگهہ وڻائي پٽ جي.

١١- چوري چنبن وچ ۾، توکي وچي سڄڙي لاٿون.

١٢- جتي ماءُ نہ ماسي، تون ڪنهن سان ڪندين آر.

١٣- گهر ناناڻو ڏيهہ، اڄ تون ڪوليو ڪين ليئم.

١٤- توکي يار سڏين ميندرا، ايڏي لنبہ لہ ڏار.

١٥- پاهر ڪر نہ راندڙي، اڄ سڙيو ڏئي سنون.

١٦- جيئري ڏيندم هٿڙا، مون کي مئي بہ ڪاهو ڏين.

١٧- تنهنجا ٻنبن مٿي هٿڙا، پينگهي پير لڳن.

١٨- اڄ موڙ تہ ماءُ هٿ ۾، ميندي لائيندئي پيڻ
سات تہ ڪنديئي ساليون، لاڪ لنگها گهر نيئن.

---

(١) ڪان (١٠) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

(١) ٻي روايت: پٽن ري مائرون، ڪوٺي ڪنهن نہ پڇيون.

(١١) ڪان (٢٠) جمال رلد (تعلقو منجهورو).

١٩- ڇين تہ ٽنوين ڪنيلو، ڪاري پٽ منجهئون
پٽ تہ مهانگو ڏيهہ ۾، مون کي ناڻي ڪونہ لڀي.

٢٠- ٻئر ڀاهوڙن سان، جيجل مڙي ڀاڻ هليو
لڪا چڏيئين ڏيڙي، نڪو چڏيئين پٽ پيان.

٢١- تنهنجي رائيءَ ڪٽ وڃائي، ڪلي چڙهہ اچي ڪٽ تي.

٢٢- تون سر گهمين مهٽا، لوڏي لنگيءَ پاند
تنهنجي لنگي پٽ جي، رنگ پريئي رومال.

٢٣- پٽ جو دشالو ٻٽ ڪري، گهمين وڙهل وچ ۾.

٢٤- تنهنجون ٻاريون جهنگ رهيون، ماپارن تہ ميون.

٢٥- ويل پدو پينگهو، پيون جهولي گهر آيون
جهولڻ ماءُ نہ آئي، تنهن جو لڙهہ پيو ٽٽي.

٢٦- پٽ نہ مرن ڪنهن دي، مر وڃي ماءُ
الله ڪري مهرباني، ايجها سودا ڪري چاءُ.

٢٧- پنئين وتي ماءُ مري، جنهن دا جيوڻ هي بيڪار
موت نہ هووي ڏيهہ تي، رول ڏتس گهرٻار.

٢٨- جڏان پٽ چايا هاں، در در واڏايان
بندي دي متني ڪير مني، الهہ منايان.

٢٩- ڏاند وهي گهر آيو، ٻٽ نہ مليو ماءُ
پڇي پئي ڀاڃاري، سيم چڪيندو ڪير.

٣٠- متنهن موچارا سيڪو، تون پئي ڏانهن پهلوان
لڪ آسيدان دل وچ، الهہ پڄائي ڪانہ.

٣١- تڙ وڃايئي ڀوتڙا، گهر رنايئي ماءُ
قبر انداري رات هي، نهين دليا دي واءُ.

٣٢- ڪلر ڪون ڏيوان ڀارتان، ميڏي سون ڪون هٿ نہ لاءِ
سونَ ملهہ مهانگا، مين گهينان رتيان تول.

---

(٢١) ڪاڻ (٢٥) غلام رسول جتوئي (تعلقو وارهہ). (٢٦) ڪاڻ (٢٧)
شيخ محمد فاضل (تعلقو ڏهرڪي).

۳۳- روئڻ واريون، توهين سڀئي روئو ڳچ
لال ميندي لائي، منهنجو ٻنرو سيج چڙهيو.

۳۴- مٺا تنهنجا ماما، جن متنان کين لائيون
روئندي ڏين ڪلهڙا، ائين الله ڏي سپ مچيائون.

۳۵- لنگي تنهنجي لوبگن سان، تون نيليءَ جو هسوار
مٿي تنهنجي اسڙي، پيو مٿئي لال ڪنوار.

۳۶- پرٿي وارا ڪپڙا، تنهنجا دل کي ساڙ ڏين
اهڙو وٺين وري نہ آئين، تنهنجا وڳا ياد پون.

۳۷- ميندي نہ ماڻيئي پڇڙا، تنهنجي قبر پڏائيندم ڳچ سان
وٺيون نہ وڃهين ها ايڏيون، تنهنجي وچوڙي ماريو.

۳۸- آڏيو هئين منهنجو، چپر پئين ڌمي، ’هيءُ نہ تنهنجي وهي.

۳۹- ڪيڏڻ ڳئي ول نہ والئي، جهلئي ڪيهي جهل
پينگها ڏکڻ سامهان، جهٽڙ جهڙ لڳي واءُ.

۴۰- هنن واريون سرهيون، منهنجو يي الله
الله ڏنا اٿم ڏکڙا، مان تہ جهولي پائي جهليا.

۴۱- پڳي آهي پاچاري، منهنجي جوڙي پيو ٽوڙ
توکي قبر جي لوڙ، او مٺي ماءُ متسايئي.

۴۲- جنهن دي پت نهين آئي، آنهندا مت نهين ڪوئي
ونئين والئين دي گهر سهٽي، اوٿئين دي گهر انڌارا.

۴۳- الهہ ايجهي نہ ڪري، اونا نہ رکي ناڻاءُ
اوني پٺي وسرن، ڪير گهني لاڻاءُ.

۴۴- ميندي رتئي هٿڙا، تنهنجا چلڙا ڪيئن لاهيان
گهوٽ تہ تنهنجي شادي، مان سينگاري مڃان.

۴۵- پاڙئون وٺين منڙا، تنهنجو طوالي وڻ نہ رهيو
ميڻو ميوو ڪونہ ماڻيئي، تنهنجو ڪنها دم ويو.

۴۶- گهر بازارون نڪتا، لڏن لنگيءَ پاند
لال جواني ڪميلي، ڪلر ماٽيوني آن.

٤٧- رب ڏيکاريون هيون مرادان، مان ٿي هيس باغ بهار
ڏيئي ورايئي غريب کؤن، تنهنجي ڏاڍي آ سرڪار.

ٻانهه ۾ ٻيڙهه لاءِ ٻار

١- اباڻن آڻي، جيڪس ويس وسري.
٢- ٻاڏر نه ڏجن مڱيا، ڏجن هاري ڏاند.
٣- مري ميت ويا، منهنجا آجهي جهڙا سپرين.
٤- لالڻ آهه لڙي، تو گهڻا لايا ڏينهڙا.
٥- مري ڪونه جواڻ، شل جواڻن جوکو نه ٿئي.
٦- جني سندو هئين، سي ته اچڻ ڏين ها.
٧- ٻاڏرن ٻيرو نه ڪيو، ادن ڪئي اوير.
٨- ٻاڏر ته وڏي وٿ ڙي، مر حياتي هون
جيڏري ٻَر ٻانهن جو، سٿي ڪُلها ڏين.
٩- ادل جي رهاڻ، منهنجو هنيون سڌ مري
ٻاڪون سندن دُنباريون، ڪونڌر ڪنڌ سندن.
١٠- ڪڪر ڪري چانوَ، منهنجو ادل ٻنڌ ۾
ساري ڏيج سلام، ونهين ويڙهيچن کي.
١١- ڪانڌي هيم ڪنڌار، ڪلهي ڪم آيم ڪين.
١٢- آئي ڏيندم خبرون، اج اباڻا آئي.
١٣- مس مهانڱي ڏيهه ۾، اج ڪاڳر ڪونه لڌن.
١٤- هاري هر وهي آيا، منهنجي ابي ڪئي اوير.
١٥- اکيون اتر پار ڏي، ويٺي نت نهاريان
اڄا اتم آسرو، اباڻي ويڙهه وڃڻ جو.
١٦- اکيون اتر پار ڏي، پيئون نهارين
رت نه رنو تن، اهڙن عجيبن لاءِ.

---

(١) ڪان (١٠) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊوالهيار).
(١١) الهه ڏتو رند (تعلقو شهدادپور). (١٢) ڪان (١٦) جمال راڌ
(تعلقو منجهورو).

١٧- پنهنجي ڏاڙهي عطر ڀري، تنهنجا شهر لک لهن
ڀاءُ ته منهنجا لک جهڙا، تن جا ڪيها ڳڻ ڳڻيان.
١٨- ديس مري هرڪوئي، پرديس له مري ڪو
ڪنڙو ملئيو مالڪئون، ست ڀرائي سان.
١٩- سدا سور اچن، مان ته جهولي پائي جهليا
روئان سدا روح ۾، منهنجا پيڪا اٿئي ڏور.

ڪنواري (عورت) لاءِ پار

١- مارئي نه چائي، تڏهن مارو پيا نه مامري.
٢- ڪونجن ڪوهه ٿيو، وطن وري نه آئيون.
٣- اجهي ڪونجون آئيون، ويٺيون پٽ پري
ويٺيون ڪنهن نه آڏائيون، ويون سانگ ڪري.
٤- توکي سٽي ڪنهن جاڳائيو، ڳاڙهيءَ سوڙ منجهان
تنهنجي پٽرائي جر هاريو، تنهنجا رنا وهالا.
٥- سون ته پاتئي سونهن لاءِ، توکي ڏسڻ آيو لوڪ.
٦- ڪولنجڙيون جي آيون، ويٺيون پٽ پري
ڪيم آڏايو تن کي، پاٺي هلڻ واريون.
٧- جان اچان سامهون ته ويٺي ڪير ولوڙي
مکڻ پريس هٿڙا، مون کي ڪليو ڪينڪاري.
٨- مائر ڏيئر پاڻ ۾ اج آڏي ڏيو اوريون
ڳجهون ته ڪيئون ڳالهڙيون، اوري ڪوله آئيون.
٩- هلي قطاري ڪولنجڙي، وچڙي وڳر ڪان.
١٠- ڪمر ڊڪي قمري، هلي ڊيل هتان.

---

(١٧) ڪان (١٩) شيخ محمد فاضل (تعلقو آباوڙو). (١) ڪان (٣) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٤) علي اڪبر (تعلقو سنجهورو). (٥) ڪان (٨) جمال رند (تعلقو سنجهورو). (٩) ڪان (١٠) معمور يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ).

١١- ڳاڙها پائي ڪپڙا، تون وڃين لاءِ ڪنوار.
١٢- ڳاڙها ڪري ڪپڙا، ستي لال ڪنوار
هيءَ نہ وهي تنهنجي، پرڏيهہ تي پريئي بار.
١٣- پنجن ڀاون حي ڀيڻ هئينءَ، تنهنجو جڳ جهان محتاج
وسندا گهر سڄ ڪيئي، اهڙي هيئي قبر جي آکير.
١٤- تنهنجا ڪاڪ تڙ ڏوڀن ڪپڙا، لڙ ۾ لڙهن وار
چيهي رتو پيرڙا، سندي رتئي هٿ.
١٥- وڃن ننڍڙي ڀيڻ، توکي ڏاڍن ڪيو بند
موت نہ تنهنجي مٿ هو، پر منيسي رب جي رضا.
١٦- ڀيڻ سوناري تنهنجي سيج تي آهي خالي
اٿين نہ لائق هيئي، جئن وڇوڙا وڏئي منڊ جا.

مرثيل (عورت) لاءِ ڳار

١- وينڊي واري مارئي، تنهنجي وينڊي ڪوهہ ٿيو
توکي لاٿو وَر تي، ڪي ڇٽي هٿ ٿيو.
٢- ڪنڪي هلي ڪونجڙي، ڇا روهہ چڏي.
٣- ڀڃي ڀنيوران نڪتي، سئي مات ڀئيان.
٤- چيئي ڀانهين ٻانهن ۾، ٻازوبند ساڻ
ايلان چڙهي سيج تي، موت جي لاٿون ساڻ.
٥- مارئي سي ملهائيا، ڀيڪا ۽ ساهرا
منهن چڙهي مارئي، ڪهنبو ويس ڪري.

عيد جي موقعي تي ڳار

١- چنڊ ڏٺو، عيد تي، هلندي ڪا اباڻن.
٢- اباڻن عيد موڪلي، ڏاڪونءَ ۾ ڏڪي
آئي عيد اباڻي، ڏاڪونءَ ۾ ڏڪجي.

---

(١١) ڪان (١٢) شيخ محمد فاضل (تعلقو آباوڙو). (١) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار). (٢) ؟ (٣) معمور يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ). (١) ؟ (٢) ولي محمد طاهرزادو (تعلقو ٽنڊو الهيار).

اوسارا

اوسارا ڀارن جا ڪين ڪين، هميشه وڏن جا ڪين. اوسارا ٻيئي ڪين ۽ ٻن ڪان وڌيڪ عورتون گروه جي صورت ۾ گڏجي ڪين. هڪ طرف فوتي* جون بلڪل ويجهيون عزيز ياڻيون (ماءُ، ڀيڻ، ماسي، زال، ڌي، ڀائٽي، ناني، ڏاڏي، پڦي، ماسات ۽ سؤٽ) يا انهن مان ڪي ٻه چار هڪ طرف ويهي اوسارا ڏينديون، انهن کي ڏک واريون، اوساري واريون يا اوساريندڙ چئبو، ۽ ٻيون ڏک شريڪ (ڀاڙي جون) ٻئي طرف وراٽي ڏينديون. ڏک واريون اوساريندڙيون يا اوسارو "ڪٽينديون" ۽ ڏک ڀائي "ڏاهينديون" (يعني هيٺين سُر ۾ تڪرار وارا لفظ گڏجي آچاريندڙيون).

اوسارن ۾ ڏک واريون هڪ طرف ويهنديون، مٿو اگهاڙو ۽ سندرو ٻڌل، اوسارو ڪٽينديون، ٻئي هٿ ٻنهي ڪلن تي هڻي، وري هيٺ سٿرن تي هڻنديون. ڏک ڀائي يعني شريڪ ڀاڙي واريون عورتون، ڏک وارين جي آڏو تي ويهنديون. سندرو ٻڌل پر مٿو اگهاڙو نه ڪنديون ۽ لکي هٿ ڪلن يا جوڙن تي هڻنديون. فقط ڀاسن ڪان ٻيون هٿ لوڏينديون.

اوسارا مرد ۽ عورت جا جدا جدا ٿين، جيڪي هيٺ ڏجن ٿا:

مرد جا اوسارا

ڏک واريون	ڏک ڀائي
(مٿي آواز ۾ ڪٽڻ)	(هيٺين آواز ۾ ڏاهڻ)
آهـا خـان هزاري	آهـا خان هزاري
آئي! ڀٽين هزاري	اهـا خان هزاري

آئي! ميرين هزاري اها خان هزاري
آئي! پيرين هزاري اها خان هزاري
آئي! پاڻرين هزاري اها خان هزاري
آئي! راڇين هزاري اها خان هزاري - وغيره

صوبو سردار هو صوبو سردار هو
پٺين سردار هو صوبو سردار هو
پاڻرين سردار هو صوبو سردار هو
راڇين سردار هو صوبو سردار هو
ميرين سردار هو صوبو سردار هو
پيرين سردار هو صوبو سردار هو
جتنگين سردار هو صوبو سردار هو - وغيره

لاکو لکپال هو لاکو لکپال هو
پٺين لکپال هو لاکو لکپال هو
نياڻين لکپال هو لاکو لکپال هو
پاڻرين لکپال هو لاکو لکپال هو
راڇين لکپال هو لاکو لکپال هو
ميرين لکپال هو لاکو لکپال هو
پيرين لکپال هو لاکو لکپال هو - وغيره

آها سون ڇايا سچ وو آها سون ڇايا سچ وو
آها مائٽ ڇايا سچ وو آها سون ڇايا سچ وو - وغيره

سونو سرپوش هو سونو سرپوش هو
پيرين سرپوش هو سونو سرپوش هو
ميرين سرپوش هو سونو سرپوش هو

پاڻرين سرپوش هو — سونو سرپوش هو
مائٽين سرپوش هو — سونو سرپوش هو - وغيره

آي خان! چو ٽو چپر وڃين — چو ٽو چپر وڃين
پنهنجي وني ڇڏيو وڃين — چو ٽو چپر وڃين
پنهنجا پاڻر ڇڏيو وڃين — چو ٽو چپر وڃين
پنهنجا مائٽ ڇڏيو وڃين — چو ٽو چپر وڃين
پنهنجا راڄ ڇڏيو وڃين — چو ٽو چپر وڃين - وغيره

عورت جا اوسارا

هلي حور مديني — هلي حور مديني
جنهن جا وارث مديني — هلي حور مديني
جنهن جا پاڻر مديني — هلي حور مديني
جنهن جا مائٽ مديني — هلي حور مديني
جنهن جو مڙس مديني — هلي حور مديني - وغيره

هٿي هٿي جا مارئي — هٿي هٿي جا مارئي
پاڻرن هٿي مارئي — هٿي هٿي جا مارئي
پٽن هٿي مارئي — هٿي هٿي جا مارئي
وارثن هٿي مارئي — هٿي هٿي جا مارئي
مائٽن هٿي مارئي — هٿي هٿي جا مارئي

آخر ۾

سڀ ملهايئي مارئي — هٿي هٿي جا مارئي.

ٿري هندن ۾ روج يا اوسارا*

هي اوسارا ڪنهن پيرمرد جي مرڻ تي ۽ اوسر جي رسم تائين روزانو صبح جو زالون ويهي چونديون آهن.

١- اوهي بوهي ڪوري ڪوندي جر پرجي
[ڪوري ڪوندي پاڻي سان پرجي]
٢- اوهي بوهي ميلهي سمندران ري پيٽ
[جا سمنڊ جي پيٽ (سمنڊ وٽ) موڪلجي]
٣- اوهي بوهي انڪي جامي رو ناهٹو
[اتي ان جي سنان ڪرڻ جي جاء آهي]
٤- اوهي بوهي ناهو سوئي سريز
[اتي هن اشنان ڪيو]
٥- اوهي بوهي اُي ڏويا جامي اڇا ڪپڙا
[اتي هن پنهنجا اڇا ڪپڙا ڏوتا]
٦- اوهي بوهي ليو ہارکو ليو گري مالها
[اتي مالها ۽ ہارکو ورتائين]
٧- اوهي بوهي ليو نارڻ رو نام
[اتي هن ڏٺي جو نالو ورتو]
٨- اوهي بوهي جيڪان ساڏوڙي گنگا ناهيو
[جن پڪتن گنگا ندي ۾ سنان ڪيو]
٩- اوهي بوهي جڪان نان گنگا رو سنان
[جن کي گنگا ندي جو سنان نصيب ٿيو]
١٠- اوهي بوهي سيٽي پنگوڙي ستوڪ
[گناتن ۾ موت جي خبر ٻڌڻ سان سنوڪ ٿي]
١١- اوهي بوهي انگيٺي رنو ڙين ٻهنونارين
[اگڻ تي پڻ جون زالون رليون]

---

* راڻچند هريجن (تعلقو ڇاڇرو).

١٢- اوهي ٻوهي سيٽي رلوڙي ڏيوڙين
[گناتن ۾ اها خبر پئي ڏئين رنو]

١٣- اوهي ٻوهي ٻارهان ڀتهوناريان رو سٿسرو
[ٻارهن ڀتهن جو سهرو هو]

١٤- اوهي ٻوهي ٻتريسان ڏيوڙيان رو ٻاپ
[ٻٽيهن ڏين جو ٻيءُ هو]

١٥- اوهي ٻوهي مٿي ڏيوڙيان چنوڙا ڪيس
[ڏين جي مٿي جا وار چٽل آهن، چوڻ ته ٻيءُ جي مرڻ
جو پئي، ڏين مٿي جا وار ڦٽي ڏيئي ڳتي نه ڏاهيا آهن]

١٦- اوهي ٻوهي ڀهونڌاريان اوڏيوڙا لوگڙا
[ننهن ڪي ڦاٽل ۽ ميرا ڪپڙا پهريل آهن، چوڻ ته
منهٽري جي سوڳ آهي]

١٧- اوهي ٻوهي ٻارهان ٽوٽيان رو منڌيه اڏيل
[جڏهن جيٺرو هو تڏهن ٻارهن ٽوٽين تي منهن ٺهيل هو]

١٨- اوهي ٻوهي نوي هيٺوڙا هٿيا
[جن ۾ نوي ڪاٺيون لڳل هيون]

١٩- اوهي ٻوهي اٿي جامي جي ري رهاڻ
[اتي (منهن ۾) سندس رهاڻ لڳل هوندي هئي]

٢٠- اوهي ٻوهي ٻاٿري گنوڙو گوڏيو
[جتي ٻاٿرن جو گوڏي سان گوڏو لڳل هو]

٢١- اوهي ٻوهي ٻاتڙيان ڳنوڙي زبان
[زبان سان ڪئين ڳالهيون ڪندا هئا، چوڻ ته
ڳالهائي ڳالهائي زبان گسي وئي هئي]

٢٢- اوهي ٻوهي ٻاپ جي ٻيٺوڙا ڳانڌي جي ري هاٿ
[ٻاٻو وائي جي هٿ تي ٻيٺو آهي]

٢٣- اوهي ٻوهي جوٺايان ري مٺلائين ٻاگهڙين
[نائين لاءِ ٻاڪڙيون خريد ڪري انهن جي قيمت پڇي]

٢٤- اوهي ٻوهي ڏيوڙان ري مٺلايا پومڇا
[ڏيڻ جي لاءِ چٺيون ورتيون]

زالون هيٺيان اوسارا ڪنهن ٻه مرٺي تي ويهي چون

١- اوهي ٻوهي ڏونگري ماٿي ڏوالگري
[جبل تي ننڍڙي ٽڪري آهي]

٢- اوهي ٻوهي، جيڪي مٿي چڙيا چرين روجهه
[جنهن تي روجهه ٻيٺا چرن]

٣- اوهي ٻوهي وچڙيا چرين روجهه
[چڙوچڙ روجهه پيا چرن]

٤- اوهي ٻوهي جڪان ٺان ڏيٺا ٻائي ٻورائي پڇيو
[جنهن کي ڏيءَ ڏٺاري پڇيو]

٥- اوهي ٻوهي وچڙيا ڪٿ ميلسان
[ٻاڻ جي وچڙيا آهيون، مي ڪٿي ملنداسون]

٦- اوهي ٻوهي نڪي آوان ڏيوڙي پراٺا
[اي ڏيءَ! آءٌ وري ڪين ايندس]

٧- اوهي ٻوهي نڪي جوئي واٽ
[۾ نڪا منهنجي واٽ ڏسج]

٨- اوهي ٻوهي آسي سراوڻ پدرو]
[ساوڻ ۾ ٻدو مهينا ايندا]

٩- اوهي ٻوهي جوٻا مينهان ري واٽ
[اوهين مينهن جي اچڻ جي واٽ نهارجو]

١٠- اوهي ٻوهي روجهان ٺان ڏيوڙي ٻورائي پڇيو
[روجهن کي ڏيءَ ڏٺاري پڇيو]

١١- اوهي ٻوهي ڪڏهن آسي ٻاپ ٻراڻو
[منهنجو ٻيءُ ڪڏهن موٽي ايندو]

١٢- اوهي ٻوهي ڪڏهين جوڻان واٽ
[آءُ ڪڏهن اڄڻ جي واٽ نهاريان]

١٣- اوهي ٻوهي موريو سوهي وڻ ڏار
[مور پکي سڀئي وڻن جي ٽارين تي ويٺا آهن]

١٤- اوهي ٻوهي هيڪ نه موريو ماڻڪو
[مگر هڪ انسان نه آهي]

١٥- اوهي ٻوهي ٻيو ماڻڪي رو ڏڪار
[هن دنيا ۾ انسان جو ڏڪار پيو آهي]

١٦- اوهي ٻوهي لڏي گيا لوهار
[اهي لوهار لڏي هليا ويا]

١٧- اوهي ٻوهي لوهارئي ڳاڏو هانڪيو
[لوهارن ڳاڏو ڪاهيو]

١٨- اوهي ٻوهي ڳاڏو جائي ٻيو ڏورا
[ڳاڏو ڪاهي ٻري اڪري ويا]

١٩- اوهي ٻوهي ڏاڏاڻي ري چوونٽي
[وطن جي ريلن ۾ چؤواٽن تي]

٢٠- اوهي ٻوهي اوگيس ڪير کجورا
[ڪرڙ ۾ کجورن جا وڻ ايرن ٿا]

٢١- اوهي ٻوهي جي چڙهي جامين جويو
[انهن وڻن تي چڙهي بابي مٽي نهاريو]

٢٢- اوهي ٻوهي سرڳا آوين جامي تان پالڪين
[سرڳ مان بابي لاءِ پالڪيون آيون]

٢٣- اوهي ٻوهي پالڪڙين سوني سوولين
[پالڪيون سڀئي سونَ جون ٺهيل آهن]

٢٤- اوهي بوهي پدرا اڏيا جامي جهونپڙا
[بابي سرڳ ۾ وڃي ميدان نهاري جهوانپڙا ٺاهيا]
٢٥- اوهي بوهي جامي چڏي گهران ري آس
[بابي گهرن جو آسرو ڇڏيو]

اوسارا يا ٻيڙ

محرم جي ڏهين ۾ زالون مجلس ڪن ۽ ان ۾ امامن سڳورن لاءِ اوسارا ڏين، جن کي "ٻيڙ" به چون. اهي اوسارا ويڻي چون، ۽ اوسارڻ چوندي جوڻن تي هٿ هڻن. ھڪڙي چئي "اوسارو" چوندي، ٻيون 'وراڻي' ڏينديون. اوسارڻ ۾ گهڻو ڪري امامن جي مظلوميت جو مضمون هوندو آهي. سنڌ جي مختلف حصن مان مليل اوسارن جون روايتون هيٺ ڏجن ٿيون:

(١) هئي ايريو سج آجل جو آهي.
هئي گهوڙو گهوٽ پلاڻيو - اڄ ڪو ڏينهن ازل جو آهي
هئي ڪارا ڪنديس ڪپڙا - اڄ ڪو ڏينهن ازل جو آهي
هئي ووه ووه واڪا رڻ ۾ - اڄ ڪو ڏينهن ازل جو آهي
هئي پاڻي پليتن بند بو - اڄ ڪو ڏينهن ازل جو آهي.

(٢) هئي چنڙو موتين هار، امر الله جي جنگ ماريا.
هئي اٽ مائي ڪڙيون لاهه - امر الله جي جنگ ماريا
هئي اٽ مائي ڪنگڻ لاهه - امر الله جي جنگ ماريا
هئي اٽ مائي لتڙي لاهه - امر الله جي جنگ ماريا
هئي اٽ مائي هس لاهه - امر الله جي جنگ ماريا
هئي اٽ مائي دهري لاهه - امر الله جي جنگ ماريا.

(٣) هئي لڏيو عليءَ جو لال، خاصو دوست خدا جو.
ڪواهي گهوٽ گهرن ۾ - لڏيو عليءَ جو لال
آئي ٿيزا ڪوڙ پئون - لڏيو عليءَ جو لال

ڀالي ٻلهتن ٻند ڪيو - لاڏيو عليءَ جو لال
ڪارا ڪندس ڪپڙا - لاڏيو عليءَ جو لال
ووءِ ووءِ واڪا رڻ ۾ - لاڏيو عليءَ جو لال
هئي ڪربلا جي پِڙ ۾ - لاڏيو عليءَ جو لال.

(٤) هئي ٻن پيو موت، گهوريو وڇوڙو.
هئي ڪارا ڪپڙا ڍڪيم - ٻن پيو موت گهوريو وڇوڙو
هئي ڪولهي واهي رڻ ۾ - ٻن پيو موت گهوريو وڇوڙو
هئي سيد سيج نہ ماڻي - ٻن پيو موت گهوريو وڇوڙو
هئي ووءِ ووءِ واڪا ڪنديس - ٻن پيو موت گهوريو وڇوڙو.

(٥) هئي مديني جا مور، توکي موت ڪيئن ماريو.
مديني ڏيو ڪين ڀريو - مديني جا مور، توکي موت ڪيئن ماريو
ڪربلا جي پڙ ۾ - مديني جا مور، توکي موت ڪيئن ماريو
لائون لهندي رڻ ۾ - مديني جا مور، توکي موت ڪيئن ماريو.

(٦) هئي وسندا مينهن، ملندا مارو.
گهوڙن گهوٽ چڙهيا - وسندا مينهن، ملندا مارو
آئي ليزا ڪوڙيئون - وسندا مينهن، ملندا مارو
ٻادل ٻرجي آئيا - وسندا مينهن، ملندا مارو
ڪربلا جي ٻڙ ۾ - وسندا مينهن، ملندا مارو
ووءِ ووءِ واڪا ڪريان - وسندا مينهن، ملندا مارو.

(٧) هئي ڪونهي قاسم، سيج سڃي آهہ.
ڪربلا جي رڻ ۾ - ڪولهي قاسم، سيج سڃي آهہ
چاچي ماجي آئيا - ڪونهي قاسم، سيج سڃي آهہ
سهرن وارو سيد - ڪولهي قاسم، سيج سڃي آهہ
ڪارا ڪنديس ڪپڙا - ڪونهي قاسم، سيج سڃي آهہ
هئي موڙن وارو ماريو - ڪولهي قاسم، سيج سڃي آهہ.

(٨) هئي ٽلند و مور، ويند و مديني.
آئي خيما ڪوڙيئون - ٽلند و مور ويند و مديني
جهنڊن وارو شير وو - ٽلند و مور ويند و مديني

ڪربلا جي پـڙ مان ـ ڳائندو مور ويندو مديني
راهه خدا ۾ ڏسي سر ـ ڳائندو مور ويندو مديني
گهوڙي گهوٽ چڙهيو ـ ڳائندو مور ويندو مديني.

(٩) هاءِ هاءِ شاهه، مديني موٽي آءُ!
چوچل ساريا، لڳئي نہ ڪوسو واءُ
هـاءِ هـاءِ شاهه، مديني موٽي آءُ!
هئي پائرن ساريا، لڳئي نہ ڪوسو واءُ
هـاءِ هـاءِ شاهه، مديني موٽي آءُ!
سڄڻن ساريا، لڳئي نہ ڪوسو واءُ
هـاءِ هـاءِ شاهه، مديني موٽـي آءُ
دلدل ساريا، لڳئي نہ ڪوسو واءُ
هـاءِ هـاءِ شاهه، مديني موٽي آءُ!

(١٠) اپريو جو ڏينهن ازل ٿي آيو.
ڪربلا جـي پـڙ ۾ ـ اپريو جو ڏينهن ازل ٿي آيو
آئـي نيزو ڪـوڙيـو ـ اپريو جو ڏينهن ازل ٿي آيو
هئا شـهـزادا شير وو ـ اپريو جو ڏينهن ازل ٿي آيو.

(١١) رَئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام.
هاءِ لاحق ماريا شير هاءِ ـ
رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام
پـڙ جـا والـي شير هاءِ ـ
رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام
نانڍڙا مـاريـا شيـر هاءِ ـ
رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام
امـڙ مـاريـا شـيـر هاءِ ـ
رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام
مظلوم مـاريـا شيـر هاءِ ـ
رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام.

عام مشهور اوسارن جون وراٹيون

١- آئي ٺارو ڪوڙيئون، اڄ ڪو امامن کي آهي حشر جو ڏينهن.
٢- هئي آئي وڇوڙي جي ويل، هاءِ هاءِ لاحق سيد مار يا.
٣- رئي چڙهي آسمان، ملڪن ڪيو ماتام.
٤- گهوٽ لڌيو گهمسان ٿيو، شاهہ ڪٺو گهمسان ٿيو.
٥- ڳانن ويلي ماريو صبح مردار،
هاءِ هاءِ اسان جو جيئي المدار.
٦- وطن ڇڏي وڃي سچو رڻ وسايئون.
٧- مينڌي رتڙو روئي رب کي چوان
جهولي آ خالي، پينگهو آ خالي
هئي وو آلا، لولي مان ڪنهن کي ڏيان.
٨- هئي وو الا، قاسم ماريو گهوٽ.
٩- سانئڻ سچيءَ کي ڏنئون ڏکن جو ڏاج.
١٠- ڪربلا جو ڪاغذ لکيئون مديني ڳالئ.
١١- لڏيا وڃن ٿا شير شهر مؤن.
١٢- موڙ ٻڌي سر نيزي چڙهيو، سات لٽائي سيد هليو.
١٣- سڪيلڏا سيدا، لوڏي پينگهو لولي ڏيان.

پاگو ڊيو

باب ڇهون

گهرو زندگي

گهر جي اڏاوت ۽ صفائي

گهر اڏڻ جي شروعات کان وٺي ختم ٿيڻ تائين، يعني پيڙهه رکڻ، ڇت ڇوڙڻ ۽ رهائش اختيار ڪرڻ تائين، جدا جدا موقعن تي ڪي سوڻ ڪندا آهن، انهيءَ لاءِ ته گهر ۾ امن ۽ آسودگي رهي. اهي سوڻ نه ڪرڻ ڪي بدسوڻ سمجهيو وڃي ٿو. گهر اڏڻ جي سلسلي ۾ بعض ڪم اهڙا به آهن، جيڪي نه ڪرڻ گهرجن، ڇاڪاڻ ته اهي بدسوڻ سمجهيا وڃن ٿا. هن عنوان هيٺ اهي سوڻ ۽ بدسوڻ شامل ڪجن ٿا.

پيڙهه يا بنياد جا سوڻ.

١- گهر جو بنياد کوٽي سونَ ذرو ۽ ڪهر ڪنڊ گڏي، بنياد ۾ وجهندا آهن ته جيئن آن گهر وارا سدائين سکيا ستابا هجن ۽ پاڻ ۾ کير کنڊ هجن.

٢- گهر جي پيڙهه کوٽجي ته ان ۾ چانديءَ جو رپيو، چلو يا ڪو ٻيو ۽ کير ڏڌ وجهندا.

ڇت اڏڻ جا سوڻ.

٣- گهر جي ڇت اڏجي يا ڇت چڙهي ته مٺو ڀت يا ڻاهري رڌي معصومن کي کارائيندا.

گهر اڏجي تيار ٿيڻ جا سوڻ.

٤- گهر اڏجي تيار ٿيڻ بعد پهريائين ڪتڻيي ڪن. گهڻو ڪري مٺو ڀت رڌي ختمو ڏياريـن ۽ ٻاڙي ٻتيءَ ۾ چونگي ڏين. ان بعد ٽپڙ کڻي اچي نئين اڏيل گهر ۾ ويهن.

---

(١) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو). (٢ ۽ ٣) تعلقو حيدرآباد.
(٤) محمد طالب لوهار (تعلقو ٽنڊو باگو).

بد سوڻ.

٥- جنهن گهر جو جنڊو، ٻئي گهر جي جنڊي کي سامهون هوندو، تنهن گهر وارن کي نقصان پهچندو.
٦- گهر جي جاءِ پوئتي هٽائڻ سان آن گهر جي آکهه کٽي پوندي.

گهر جي صفائي بابت سوڻ.

صفائي ايمان جو جز آهي، هرهڪ انسان تي فرض آهي ته پنهنجي گهر ۽ پاڻ کي صاف سٿرو رکي. گهر جي صفائي، سٿائي ۽ گهر جي ڀاتين جي تندرستي ۽ خوشحالي لاءِ کي ڪم سٺا سوڻ ڪري سمجهيا وڃن ٿا، ۽ ڪي ڪم بدسوڻ ليکيا وڃن ٿا. انهن متعلق سنڌ جي مختلف حصن مان جيڪي روايتون مليون آهن، سي هن عنوان هيٺ شامل ڪجن ٿيون.

١- گهر ۾ ٻهارڻ سان اٺهوند ٿيندي.
٢- اڱڙين سان گهر ٻهارڻ سان اٺهولد ٿيندي.
٣- گهر جي ڪُنڊ ۾ پٿر گڏ ڪرڻ سان اٺهوند ٿيندي.
٤- جنهن گهر ۾ جارو هوندو، تنهن گهر جي ڀاتين تي قرض چڙهندو.
٥- گهر جي اڱڻ کي پٺهه جو ليپو ڏيڻ چڱو ناهي.
٦- گهر جي اڱڻ ۾ ڏلگهر ڦٽا ڪرڻ نياڳ آهي.
٧- در جي چانئٺ تي ويهڻ سان اٺهوند ٿيندي.
٨- گهر جي دروازي اڳيان ڪپ ڪرڻ نياڳ جي نشاني آهي.
٩- گهرجي اڳيان ڪارو ڪتو ڏنگڻ سان رزق گهٽجي ويندو.

(٥ ۽ ٦) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو) (١) ڪان (٣) مصلح المفتاح (٤) ڪان (٦) محمد پناهه ڦرڙو (٧) مصلح المفتاح (٨ ۽ ٩) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).

١٠- گهر ۾ سڄو ڪانو نہ آڻجي، نياڪ آهي (ڇو تہ ڪاني سان مٽيءَ جي ڪچ ٿيندي آهي).

١١- گهر ۾ پير جو سائو ڇانيو نہ آڻجي، نياڪ آهي (ڇو تہ پير جا پن مٽي ماڻهو جي اکين تي رکن يا غسل جي پاڻيءَ ۾ وجهن).

١٢- نماشام جو گهر ۾ ڪورو دلو يا مٽ نہ آڻجي، نڪي پرجي، نياڪ آهي.

١٣- ڪوهہ تان خالي دلو گهر ۾ نہ آڻجي، پر گهر کان ٻاهر اوندو ڪري رکجي.

١٤- گهر ۾ نازبو نہ پوکجي، نياڪ آهي.

١٥- گهر ۾ ست گلو نہ پوکجي، نياڪ آهي.

١٦- گهر ۾ هيرڻ جو وڻ پوکڻ نياڪ آهي.

١٧- گهر جي اگڻ ۾ پير پوکڻ نياڪ آهي.

١٨- گهر ۾ سريهن جو وڻ نہ پوکجي، نياڪ آهي (ڇو تہ وڻن ۾ "سيد وڻ" آهي).

١٩- گهر ۾ گدڙ نہ آڻجي، چڱو ناهي.

٢٠- وهنجڻ جي جاءِ ۾ پيشاب ڪرڻ نياڪ آهي.

٢١- استنجا واري جاءِ وٽ ويهي وضو ڪرڻ سان اٿهوند ٿيندي.

جسم جي صفائي جا سوڻ

جسم جي صفائي ۽ ستائي، روزمره جي زندگيءَ جو نہ فقط اهم جز آهي، پر ان ۾ احتياط پڻ ضروري آهي. نہ تہ ٻيءَ صورت ۾ نقصان پهچندو. هن عنوان هيٺ آيل سوڻن جي ستاءَ ۾ گهٽو ڪري اهين آهي تہ جيڪڏهن "هيئن نہ ڪبو

(١٠) کان (١٢) ممتاز مرزا، حيدرآباد (١٣) محمد پناهہ قرڙو (١٤) کان (١٧) تعلقو حيدرآباد (١٨) محمد پناهہ قرڙو (١٩ ۽ ٢٠) تعلقو حيدرآباد (٢١) مصلح المفتاح.

ويو ته نياڻ ٿيندو، اٺھونڊ ٿيندي، بيماري ٿيندي، يا کو ٻيو نقصان پهچندو."

صفائيءَ ۽ ستائيءَ جي جدا جدا پهلوئن تي مڃيءَ سنڌ مان سوڻ ۽ بدسوڻ مليا آهن، جي هيٺ ڏجن ٿا:

مٿن ڏوئڻ جا سوڻ.

١- هڪڙي هٿ سان مٿن نه ڌوئجي، نياڻ آهي.

ڦٽيءَ جا سوڻ.

٢- هڪڙي جي ڦٽي ٻيو نه ڏئي، جي هڪڙي جي ڦٽي ٻئي ڏني ته آهي ٻاڻ ۽ وڙهي پوندا.

علاج: جيڪڏهن پنهنجي ڦٽي ٻئي کي ڏجي ته آن ڦٽيءَ تي "يا صلاح، صلح ڪر" لکي ڏجي، پوءِ جهيڙو نه ٿيندو.

٣- عورت ٻيئي ڦٽي نه ڏئي، نه ته سندس ٻارن کي نقصان رسندو.

مٿي جي وارن جا سوڻ.

٤- مرد خواه عورت جي مٿي جا وار رولڻو ڪري ڇڏڻ ُنياڻ آهي (وار ويڙهي، ڪپڙي ۾ ٻڌي، پوري ڇڏجن)، گهر ۾ وار لتاڙ هيٺ ايندا ته انهي ماڻهن کي (جنهن جا وار هوندا) مٿي جو سور ڇڏيندو ئي ڪونه.

٥- مٿي مان ڪيرپل وار نه وڃن، نه ته جنهن به ماڻهو جي مٿي جا ڪرپل وار وڃا، تنهن کي مٿي ۾ سور پوندو.

---

(١) تعلقو حيدرآباد (٢ ۽ ٣) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو).
(٤) محمد طالب لوهار (ٽنڊو باگو) (٥) محمد پناهه ڦرڙو (٦) تعلقو ميهڙ آباد.

٦- مٿي جا وار ٻاهر ۾ نه وجهجن، نياپ آهي.

ننهن جا سوڻ

٧- هٿن ۽ پيرن جا ننهن لاهي گهر ۾ نه اڇلجن، نياپ آهي. گهر ۾ ننهن هوندا ته رزق گهٽجي ويندو (تنهنڪري لٽل ننهن گهوڙي جي ٿاڻ يا سائي وڻ ۾ اڇلائڻ گهرجن.)

٨- ننهن، ڏندن سان نه لاهجن، نياپ آهي.

ڏندن جا سوڻ

٩- ڏندن کي هروقت نه کوٽجي، چڱو ناهي.

سرمي جا سوڻ

١٠- رات جو سمهڻ مهل سرمو پائي پوءِ سمهجي.

١١- سرمي واري سرائيءَ سان اک وجهڻ نياپ آهي.

وهنجڻ جا سوڻ

١٢- اگهاڙو ٿي ڪا، وهنججي، نياپ آهي.

١٣- ڪلهي هنڌ تي وهنجڻ چڱو ناهي.

اڙاچوڙ ڪرڻ

١٤- ٻيٺي اڙاچوڙ ڪا ڪجي، نياپ آهي.

گهر ۽ جهيڙي ٽيڻ جا سوڻ

گهر ۾ جهيڙي ٽيڻ جا اصل سبب ڪهڙا به هجن، پر عوامي سوچ ويچار مطابق ڪي اهڙا عمل آهن، جي اڻ ڄاڻائيءَ ۾، يا ڄاڻي ٻجهي ڪبا ته، گهر ۾ جهيڙو پوندو. سندن خيال ۾ ڪي شيون به اهڙيون آهن، جي گهر ۾

(٧) محمد طالب لوهار ۽ محمد پناهه قرڙو (٨ ۽ ٩) تعلقو حيدرآباد.
(١٠ ۽ ١١) تعلقو حيدرآباد (١٢ ۽ ١٣) تعلقو حيدرآباد (١٤) تعلقو حيدرآباد.

موجود هونديون ته جهيڙو پوندو. هر حالت ۾ جهيڙي ختم ڪرڻ لاءِ حيلا وسيلا هلائيندا آهن.

١- گهر ۾ چيٽو آچلائبو ته جهيڙو ٿيندو.
٢- ٽن جدا جدا قسمن جي وٽن جون ڪاٺيون، هڪ وقت گڏي نه ٻارجن، اِهي ته ان گهر مان جهيڙو ويندو ئي ڪونه.
٣- گهر ۾ هيرڻ پوکبو ته گهر ۾ سدائين جهيڙو پيو هلندو.
٤- جنهن گهر ۾ سيڙهه (جانور) جا ڪنڊا پيل هوندا، تنهن گهر جا پاتي پاڻ ۾ وڙهندا رهندا.
٥- جنهن گهر جي چانئٺ هيٺان ڪارا مرچ پوريا، تنهن گهر جا پاتي پاڻ ۾ وڙهندا رهندا.
٦- جنهن گهر ۾ جهيڙو وجهائڻو هجي، ان گهر ۾ ست داڻا ڪَرهه ڪَڪرين جا آٽي اچلائي ڇڏجن، سدائين پيو جهيڙو هلندو.

علاج: ڪنهن گهر جا پاتي وڙهندا هجن ته ست داڻا ڪَرهه ڪڪرين جا ڪنڊ واري ڪير مان پوڙي، ان گهر ۾ اچلائي ڇڏجن ته جهيڙو لهي ويندو.

لباس جا سوڻ

ڪپڙي آڻڻ ۽ چوڙڻ لاءِ به ڪي سوڻ عام طور ضروري سمجهيا وڃن ٿا، جن جي ڪرڻ ۽ نه ڪرڻ سان ستو سوڻ ڪنديندا آهن. جيئن ته سهاڳڻ زال ڪارو ڪپڙو نه اوڍي ۽ مرد ڪاري پڳ نه ٻڌي، ڇو ته ڪارو ڪپڙو سُوڳ جي نيشاني آهي. گهر ۾ ڪپڙو اچي ته آن

---

(١) تعلقو حيدرآباد (٢) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو) (٣) تعلقو حيدرآباد (٤ ۽ ٥) محمد پناهه ڦرڙو (٦) محمد طالب لوهار (ٽنڊوباگو).

ماڻ عيب نہ ڪجي، اڻ سڌيءَ طرح انهي سوڻ ۾ ڪفايت ۽ قناعت جو سبق سمايل آهي تہ جيڪي ملي، تنهن تي شڪر ڪجي.

هن عنوان هيٺ سنڌ جي مختلف هنڌن کان مليل روايتون هيٺ ڏجن ٿيون.

نئين ڪپڙي جو سوڻ

١- نئين ڪپڙي ماڻ ويڪ ڪڍڻ چڱي نہ آهي، چو تہ نئون ڪپڙو گهر ۾ ايندو تہ روئندو ايندو تہ الاجي قبول پوندس يا نہ؟

ڪپڙي جون تندون ساڙڻ

٢- ڪپڙي جي تند نہ ساڙجي، نہ تہ ڪپڙو مهانگو ٿيندو.

پهراڻ جو سوڻ

٣- پهراڻ جي دامن (اڳ) سان منهن نہ اگهجي، نہ تہ اڻهوند ٿيندي.

سٿڻ جو سوڻ

٤- ويٺي سٿڻ نہ پائجي، نہ تہ اڻهوند ٿيندي.

پڳ جو سوڻ

٥- ويٺي پڳ نہ ٻڌجي، نہ تہ اڻهوند ٿيندي.

جورابن جو سوڻ

٦- هٿن تي جوراب پائڻ سان رزق ۾ تنگي ايندي.

ڪاري ڪپڙي جا سوڻ

٧- ڪارو پٽڪو ڪونہ ٻڌجي، نہ تہ ڪا آپدا ايندي.

---

(١) ۽ (٢) محمد پناهہ ڦرڙو، تعلقو سڪرنڊ (٣) ڪان (٥) مصلح المفتاح (٦) محمد پناهہ ڦرڙو.

٨- سهاڳڻ زال ڪارو ڪپڙو نہ ڍڪي، چڱو نآهي.
سادو (بنا گلن چٽن جي) لباس

٩- سهاڳڻ زال اسا ڪپڙا نہ ڍڪي، چٽ گل ضرور هجن.
ادب ۽ اخلاق متعلق سوڻ

روزمره جي زندگي ۾ ڳالهائڻ ٻولهائڻ ۽ نشست برخاست ۾ اهڙو طريقو اختيار نہ ڪجي، جنهن مان بزرگن جي بي‌ادبي ۽ عام ماڻهن ڏانهن بداخلاقي جو پهلو ظاهر ٿئي. ننڍي وڏي جو آدر ڀاءُ ڪيئن ڪجي، ڪيئن ڳالهائجي، اٿڻ ۽ ويهڻ ۾ ڪهڙيون ڳالهيون معيوب آهن، گهرو زندگيءَ ۾ انهن ڪمن کي بہ سوڻ تصوّر ڪيو ويو آهي، ۽ آهي هيٺ ڏجن ٿا.

ڳالهائڻ جا سوڻ

١- سڏ ڪندڙ کي "جيءُ" بدران "هان" چوڻ نياڳ آهي.
٢- ماءُ پيءُ کي نالو وٺي سڏ ڪرڻ سان اٺهوڻ ٿيندي.
٣- وڏن ۽ بزرگن اڳيان زور سان نہ ڳالهائجي.
٤- گهڻا قسم کڻڻ سان اٺهوڻ ٿيندي.

ويهڻ جا سوڻ

٥- ڪانپ ڪڍي ويهڻ نياڳ آهي.
٦- زمين تي تريون کوڙي ويهڻ نياڳ آهي.
٧- زمين تي آپ کڙو ٿي نہ ويهجي.

بيهڻ جا سوڻ

٨- اڳهاڙو ٿي بيهڻ سان اٺهوڻ ٿيندي.

(٨) ۽ (٩) تعلقو حيدرآباد. (١) محمد طالب لوهار. (٢) مصلح المفتاح
(٣) تعلقو حيدرآباد (٤) مصلح المفتاح (٥) ڪاڻ (٨) تعلقو حيدرآباد.

٩- چيلهه تي پٽي هٿ رکي بيهڻ نياڳ آهي.

هلڻ جا سوڻ

١٠- بزرگن جي اڳيان هلڻ سان اٺهوند ٿيندي.
١١- تڏي تي جُتيءَ سان هلڻ نياڳ آهي.

ڪينڪر جا سوڻ

١٢- نوجوان زال پنهنجي هم عمر ۽ گهوٽ جي طرف کان آيل عزيز جي گهر ۾ اچڻ تي هٿ کي پوٺي ويڙهي، پوءِ ڪيس هٿ ڏيندي.

١٣- وڏيءَ عمر جو مرد ماڻهو، پاڻ کان ننڍيءَ عمر واري عورت جي مٿي تي هٿ رکي ڪينڪاريندو.

١٤- ڪو معزز ماڻهو، مگر ننڍيءَ عمر وارو گهر ۾ آيو ته وڏيءَ عمر واريون عورتون سندس هٿ جي پٺيءَ کي چمي ڏيئي ڪينڪر ڪنديون.

چلهه، رڌپچاءَ ۽ ڪاڏي جا سوڻ

چلهه، ٿانءِ، رڌپچاءَ ڪرڻ ۽ ڪاڏي پيتي جي شين سان ڪي سوڻ ۽ بدسوڻ ڳنڍيندا آهن، جيڪي سڄيءَ سنڌ ۾ رائج آهن. اهي سوڻ گهڻو ڪري صفائي ستائي ۽ ڪاڏي جي ادب احترام ڏانهن اشارو ڪن ٿا. عام طور اهو خيال آهي ته جيڪڏهن انهن ۾ ڪابه بدسوڻي ٿي ته گهر جي ڀاتين کي نقصان رسندو، اٺهوند ٿيندي يا ڪو بيو جاني ۽ مالي نقصان پهچندو. انهيءَ بابت سڄيءَ سنڌ مان مليل سوڻن جون روايتون هيٺ ڏجن ٿيون.

(٩) تعلقو حيدرآباد (١٠) مصلح المفتاح (١١) محمد طالب لوهار (١٢) کان (١٤) تائين پير شهاب الدين، حيدرآباد.

چنڊ جا سونڻ

١- چنڊ جا ٻي مارنگ ڏاهو چڱا ناهن. جيڪڏهن ٻي مارنگ ٿهيل هجن ته ڪڙهو رکي ٻه چار مارنگ ڪجن.
٢- چنڊ ۾ پاڻي نه هارجي، نه ته قرضي ٿيو.
٣- چنڊ ۾ ٿُڪ نه اڇلائجي، نه ته وات ۾ سور پوندو يا زبان ڦچي پوندي.
٤- چنڊ ۾ سنگهه نه اڇلائجي، نه ته نڪ ڦچي پوندو.
٥- چنڊ جي جاءِ نه مٽائجي، نه ته گهر جي ڀاتين کي نقصان رسندو.
٦- چنڊ ۾ ڪارامرچ نه ساڙجن، نه ته گهر جا ڀاتي بيمار گذاريندا.
٧- چنڊ ۾ جيئري يا مئل جِئون نه وجهجي، نه ته اٺهوند ٿيندي.
٨- چنڊ ۾ واڪو (سوساٽ) ٿيو ته چنڊ تي ويٺل ماڻهن مان ڪنهن جي ڪٽي نه گلا هلندڙ هوندي.
٩- چنڊ تي ويٺل ماڻهن مان جنهن ڏانهن به دونهون ويندو، ان تي سَسُ جو پيار ٿيندو.

ٻاهه جا سونڻ

١٠- ٻاهه تي پير سيڪڻ نياپ آهي.

دانگي يا تئي جا سونڻ

١١- مانيون ڪوڙي بس ڪجن، تڏهن دانگي يا تئو، چنڊ تان لاهي خالي ڪري نه رکجي، جو ته خالي تئو ٿيندو. تنهنڪري پڇاڙيءَ واري ماني، تئي ۾ اوستائين رهڻ ڏجي جيستائين ٺري وڃي.

---

(١) ڪاڻ (٦) تاڻين محمد پناهه ڦرڙو، تعلقو سڪرنڊ (٧) مصلح المفتاح
(٨) ڪاڻ (١٢) تاڻين محمد پناهه ڦرڙو.

١٢- ماني تئي ۾ا دانگيءَ تي ڦوڪجي پئي ته چوندا ته هن ماني کائڻ واري کي بک گهٽي آهي.

ماني کائڻ جا سوڻ

١٣- پليتائي واري حالت ۾ ماني نه کائجي، نه ته، اٿهوند ٿيندي.

١٤- طعام گرم نه کائجي، نه ته نقصان پهچندو.

١٥- مانيءَ جا ڪتا، ڀور يا ذرا نه ٻچائجن، ائين ڪرڻ سان اٿهوند ٿيندي.

١٦- پاروٺو طعام نه کائجي، نه ته ڪند ذهن ٿبو.

١٧- ماني کائي ٿانون ۾ هٿ نه ڌوئجن، نه ته اٿهوند ٿيندي.

١٨- ماني کائڻ کان پوءِ ٿانءَ ٻنان ڌوئڻ جي نه ڇڏجن، نه ته اٿهوند ٿيندي.

١٩- کائيندي يا ڳالهائيندي زبان ڏنگجي، ته چوندا ته ڪنهن لاءِ مدي سوچي اٿس.

٢٠- ماني کائي آرس نه ڀڃجي، نه ته ماني ڪُتي جي پيٽ ۾ ويندي.

٢١- هميشه خيرات يا صدقي کائڻ وارو جلد مري ويندو.

٢٢- منتل ماڻهو تان کاڌو ٿيائي يا اورانگهي نه کائجي، نه ته کائيندڙ جي چمار ڪُتي پوندي.

٢٣- ماني، پٽ يا انَّ جا ڪٽا نه اورانگهجن، نياڪ آهي.

(١٢) مصلح المفتاح (١٤) ۽ (١٥) تعلقو حيدرآباد. (١٦) محمد پناهه ڦرڙو (١٧) کان (٢٠) تعلقو حيدرآباد (٢١) ۽ (٢٢) محمد پناهه ڦرڙو (٢٣) محمد طالب لوهار تعلقو ٽنڊو ٻاگو.

٢٤- ھٿ تي لوڻ نہ ھارجي، جي ھاربو تہ قيامت ۾ اکين جي پنبڻين سان چونڊبو (چاڪاڻ تہ حضرت بيبي فاطمہ کي ڏيج ۾ مليو ھو، تنھنڪري احترام ڪبو).

٢٥- فقيرن کان ماني مٿلھ، تي وٺي کائڻ وارو جلد مري ويندو.

٢٦- بصر يا ثوم جي کل نہ کائجي، نہ تہ اٺھوند ٿيندي.

پاڻي ۽ کير جا سوڻ

٢٧- بيٺي پاڻي نہ پيئجي، نياڳ آھي.

٢٨- کير کي ڦوڪون نہ ڏجن، چڱو ناھي.

٢٩- چانڊوڪيءَ ۾ کير اگھاڙو نہ ڇڏجي، چڱو ناھي.

٣٠- پاڻيءَ ۾ مٿي سان اٺھوند ٿيندي.

ٿانون جا سوڻ

٣١- خالي ٿانءُ اونڌو نہ رکجي، نياڳ آھي.

٣٢- پريل دلو ڪٽجي تہ مٿس ھٿ رکجي، اگھاڙو دلو ڪٽڻ چڱو ناھي.

٣٣- انّ وارو ٿانءُ ڍڪي رکجي، نہ ڍڪڻ ڪري اٺھوند ٿيندي.

٣٤- پاڻي، طعام، اٽي، لوڻ وغيره جو ٿانءُ ڍڪي رکجي، نہ ڍڪڻ سان اٺھوند ٿيندي.

٣٥- مرد ماڻھو ڪُنا يا ديگڙا نہ چٽي، نہ تہ سندس شاديءَ ۾ مينھن وسندو.

٣٦- ڏوئيءَ سان پار کي ڌڪ نہ ھڻجي، نہ تہ پونير ٿيندو.

٣٧- مھري نہ اورانگھجي، نہ تہ چيلھ ۾ سور پوندو.

---

(٢٤) تعلقو حيدرآباد (٢٥) ۽ (٢٦) مصباح المفتاح (٢٧) ڪنان (٣١) تعلقو حيدرآباد (٣٥) ڪنان (٣٧) تعلقو حيدرآباد.

ڪٽ، هنڌ ۽ سمهڻ بابت سوڻ

هن عنوان هيٺ آيل سوڻن جو خاص نڪتو هي آهي ته، "ڪٽ، مٽيءَ جي ماڻاري آهي"، تنهنڪري اُن جو احترام ڪرڻ گهرجي، جيڪڏهن ڪا بداحتياطي ٿي ته، گهر جي ڀاتين کي نقصان رسندو. ساڳيءَ طرح اڏ حياتي بستري ۾ گذري ٿي، تنهنڪري اهو به صاف رهڻ گهرجي، ايتري قدر جو وهاڻي تي به پير نه ڏجي، نه ته نقصان رسندو. اهڙيءَ طرح ستل ماڻهوءَ لاءِ به احتياط ضروري آهي ته ڪوبه اهڙو عمل نه ڪجي جنهن سان ستل ماڻهو بي آرام ٿئي، نه ته ان کي نقصان رسندو. ڪوئي ڪارڻ ڪري، لڪي وڃي، ۽ نڪي ستل ماڻهوءَ کي اورانگهجي، نه ته سندس عمر ڪٽجندي. اهي جملي سوڻ هن بعد شامل ڪيا ويا آهن.

ڪنولي جا سوڻ

١- جيڪو ماڻهو ڪنولو واڻي، پهرين اهو پاڻ ان ڪنولي تي سمهي، نه ته چيلهه ۾ سور پوندس.

٢- گهر ۾ ڪنولو ٿا کهلجي، نه ته پاڻ به پيو ڪيهابو.

٣- ڪٽ تي مٽليل ميٽ نه رکجي، نه ته جنهن جي ڪٽ تي رکبو، سو مري ويندو.

٤- ڪٽ تي چڙهي نه وهنججي، جيڪو وهنجندو، سو مري ويندو.

٥- ڪٽ تي ويهي پير نه لوڏجن، نپاڪ آهي.

٦- گهر ۾ ڪٽ اونڌي نه ڪجي.

هنڌ (بستري) جا سوڻ

٧- وهاڻي تي پير نه ڏجي، نه ته جيڪو سمهندو، تنهن کي مٿي ۾ سور پوندو.

٨- هنڌ تي مس هارڻ نپاڪ جي نشاني آهي.

---

(١) ڪان (٤) محمد پناه قرزو. (٥) ۽ (٦) تعلقو حيدرآباد. (٨) محمد پناه قرزو (تعلقو ڪنڊيارو).

سمهڻ (ننڊ) جا سوڻ

٩- اونڌو ٿي نہ سمهجي، نياڪ آهي.
١٠- اگهاڙو ٿي نہ سمهجي، نياڪ آهي.
١١- ٽنگ ٽنگ تي چاڙهي سمهڻ نياڪ آهي.
١٢- سمهڻ مهل، پير پير تي ڏيئي سمهڻ چڱو نہ آهي.
١٣- سمهڻ مهل، پير گوڏي تي رکي نہ سمهجي، نياڪ آهي.
١٤- ننڊ ۾ ورڻ نياڪ آهي.
١٥- ننڊ ۾ ڏند ڪرٽڻ نياڪ آهي.
١٦- سج اڀرڻ کان پوءِ ننڊ مان اٿڻ يعني دير سان اٿڻ نياڪ آهي، چوندا تہ سجي دنيا جي شومت ڪٺي اٿيو آهي.
١٧- سٿل ماڻهو تان نہ اورانگهجي، نياڪ آهي.
١٨- سٿل ماڻهو تان اورانگهيندڙ جلد مري ويندو.

رات جا سوڻ

هن عنوان هيٺ گهڻو ڪري اهي سوڻ شامل ڪيا ويا آهن، جن جو تعلق رات سان آهي. ڪيترائي ڪم اهڙا ٿين ٿا، جي رات جو ڪرڻ سان نقصان پهچي ٿو، يا نقصان پهچڻ جو انديشو رهي ٿو. انهي ڪري سنڌ جي گهرو زندگيءَ ۾ انهن ڪمن کي ”بدسوڻ“ ڪري سمجهندا آهن، ۽ انهن جي ڪرڻ کان منع ڪئي ويندي آهي. گهڻن سوڻن ۾ انهن جا نتيجا بہ ڏنا ويا آهن تہ ”اڌوند ٿيندي“، ”قرض نہ لهندو“ ۽ ”نياڪ“ آهي. سجيءَ سنڌ مان مليل اهڙا سوڻ هيٺ ڏجن ٿا.

ڦٽي جا سوڻ

١- رات جو ڦٽي نہ ڏجي، جيڪو ڏيندو تنهن تان قرض نہ لهندو.

---

(٩) کان (١١) تعلقو حيدرآباد. (١٢) کان (١٣) محمد پناهہ قرڙو.
(١٤) کان (١٦) تعلقو حيدرآباد. (١٧) کان (١٨) محمد پناهہ قرڙو.
(١) ۽ (٢) محمد پناهہ قرڙو.

آرسي جا سوڻ

٢- رات جو آرسي (درسني) ڏسڻ نياڪ آهي، رات جو آرسي ڏسڻ معنيٰ قبر جو منهن ڏسڻ.

ڻنهڻن لاهڻ جا سوڻ

٣- رات جو ننهڻن نہ لاهجن، نياڪ آهي.

سُئيءَ جا سوڻ

٤- رات جو سُئيءَ جو نالو وٺڻ چڱو ناهي، پر لاچاري حالت ۾ چئبو "سيٻڻي".

٥- رات جو بازار مان سُئي وٺڻ نياڪ آهي، تنهنڪري نہ وٺجي، نہ تہ خريد ڪندڙ جي گهر ۾ قضيو ٿيندو.

ميٽ جا سوڻ

٦- رات جو بازار مان ميٽ وٺڻ نياڪ آهي، تنهنڪري نہ وٺجي، نہ تہ خريد ڪندڙ جي گهر ۾ قضيو ٿيندو.

٧- رات جو ميٽ جو نالو وٺڻ چڱو ناهي، پر جي لاچار نالو وٺجي تہ چئبو "مٿي ڌوئڻو" (چاڪاڻ تہ ميٽ سان ميت کي غسل ڏجي ٿو).

٨- رات جو ميٽ پاڙي پتي ۾ نہ ڏجي نہ وٺجي، الهوند ٿيندي.

لوڻ جا سوڻ

٩- رات جو (نماشام ۽ ان کان پوءِ) ڪنهن کي بہ اڌارو لوڻ نہ ڏجي، نياڪ آهي.

ٽوپي جا سوڻ

١٠- رات جو ٽوپو ڏيڻ يا ڪپڙو سبڻ چڱو ناهي.

ڪنجين جا سوڻ

١١- رات جو ڪنجيون نہ ڇڻڪائجن، نہ تہ گهر ۾ جهيڙو ٿيندو.

(٣) تعلقو حيدرآباد. (٤) ڪان (٧) محمد طالب لوهار. (٨) تعلقو حيدرآباد. (٩) ممتاز مرزا حيدرآباد. (١٠) ڪان (١٣) تعلقو حيدرآباد.

کنگهيءَ جا سوڻ

١٢- رات جو ٿلهي ڪنگهي نہ هلائجي، نہ تہ گهر ۾ جهيڙو ٿيندو.

١٣- رات جو ڪنگهي سيرانديءَ رکي نہ سمهجي، چڱو نہ آهي.

ٻهاريءَ جا سوڻ

١٤- رات جو گهر کي ٻهاري نہ ڏجي، نہ تہ اڻهوند ٿيندي، يا رزق گهٽجي ويندو.

جنڊ جا سوڻ

١٥- رات جو جنڊ نہ ڦيرائجي، چڱو نہ آهي.

ڪنولي جا سوڻ

١٦- رات جو گهر ۾ ڪنولي جي واڏڻ نہ چڪجي، نہ تہ ان کي ڏيئون چمنديون.

ڀڳڙن جا سوڻ

١٧- رات جو ڀڳڙا نہ کائجن، چاڪاڻ تہ رات جو ڀڳڙا کائڻ رزق جي تنگيءَ جي نشاني آهي.

قرض جا سوڻ

١٨- رات جي وقت قرض نہ کڻجي، ۽ نہ موٽائجي. جيڪو ائين ڪندو سو سدائين قرض ۾ ئي رهندو.

ڪپڙن جا سوڻ

١٩- رات جو ننڍڙي ٻار جا ٻاروتا (ڪپڙا) ڌوئي سڪائڻ لاءِ ٻاهر نہ وجهبا، چو تہ رات جو ٻارن جي ڪپڙن تي جنّ راند ڪندا آهن، تنهنڪري ٻارن تي بہ جنّ جو اثر ٿيندو، تنهنڪري ٻاروتا آلا يا آڌوڪا ڪٽي گهر ۾ رکبا ۽ صبح جو سڪائبا.

---

(١٤) مصلح المفتاح. (١٥) تعلقو حيدرآباد. (١٦) ۽ (١٧) محمد پناهہ ڦرڙو. (١٨) ۽ (١٩) محمد طالب لوهار.

۲۰- جنهن ماڻهوءَ جا ڪپڙا رات جو سڪائبا، سو جلد مري ويندو.

ڪوئن جا سوڻ

۲۱- رات جو ڪوئن جو ٽالو نہ وڃبو، اِہ تہ ڪوئا گهٽا ٿي پوندا. ڪوئن کي "گهر ڏٿي" چئبو.

وڻ جا سوڻ

۲۲- رات جو هيڪلي وڻ هيٺان لنگهڻ چڱو ناهي.
۲۳- رات جو سائي وڻ هيٺان سمهڻ نياڻپ آهي.
۲۴- رات جو سائي وڻ مان ٽاري نہ پڃجي.

گهر جي دروازي جا سوڻ

۲۵- رات جو جيستائين گهر جا ڀاتي جاڳندا رهن، تيستائين گهر جو دروازو بند ڪرڻ نہ گهرجي، ڇو تہ ان سبب رزق بند ٿي ويندو.
۲۶- رات جو گهر جو دروازو بند ڪرڻ جا لفظ چوڻ چڱو ناهي، تنهنڪري چوندا تہ "دروازو قائم ٿيو".

بتيءَ جا سوڻ

۲۷- رات جو "ڏيو يا بتي ٻارڻ" جا لفظ چوڻ چڱو ناهي، ان جي بدران چوندا "ڏيو جاڳاءِ".
۲۸- رات جو "ڏيو يا بتي اجهائڻ" چوڻ چڱو ناهي، تنهنڪري چوندا "ڪُل ڪر".

مهمان اچڻ جا سوڻ

مهمان آئي گهر ۾ برڪت پوي، تنهنڪري سنڌ ۾ مهمان اچڻ تي خوشيءَ جو اظهار ڪندا آهن، پر جي مهمان

---

(۲۰) محمد پناهہ قرڙو. (۲۱) محمد طالب لوهار. (۲۲) ڪان (۲۴) تعلقو حيدرآباد. (۲۵) ڪان (۲۸) محمد طالب لوهار.

اوچتو آيو يا اوپلو آيو ته ميزبان سندس شايان شان آدرڀاءُ ڪري ٿي ڪونه سگهندو، انهي ڪري چوندا آهن ته "اوپلو مهمان، پاڻ پيٽائي".

هر روزمره جي زندگي ۾ ڪي اهڙا به اهڃاڻ آهن، جن جي پسڻ مان ٿي مهمان جي اچڻ جو اڳواٽ ئي سوڻ ڪڍندا آهن ۽ اهڙي حالت ۾ "وِرؤ" وڌائي چاڙهين. سنڌ جي مختلف حصن مان مهمان جي اچڻ بابت جيڪي سوڻ مليا آهن، سي هيٺ ڏجن ٿا.

ڪانءُ لَنوڻ جا سوڻ.

١- گهر جي اڱڻ تي ڪانءُ اَنٽوي ته پرديس ويل گهر جو ڀاتي موٽي ايندو، اهڙي حالت ۾ ڪانءُ کي مٺو لولو ڏجي.

٢- ڪانءُ گهر تي "ڪانءُ ڪانءُ" ڪري ته مهمان ايندو.

٣- ڪانءُ ڀرپائين وڏي "ٽان" سوءِ ٺيڪي "ٽان" ڪئي ته مهمان ٺڪ پهچي ويندو.

٤- ڪانگ جيڪڏهن "ڪانءُ ڪانءُ" جي پڪي لات لنٽوي ته پڪ مهمان ايندو.

٥- ڪانگ جيڪڏهن لنوندو به رهي ۽ هڪ هنڌان آڏامي ٻئي هنڌ ۾ وهي ته سمجهجي ته مهمان اچڻ جون تياريون پيو ڪري.

٦- ڪانگ لونٽدي، جيڪڏهن ڳارو ڏنو ته، چوندا ته مهمان سگهرا ٿا اچن ۽ انهن لاءِ جلد بندوبست ڪرڻ گهرجي.

٧- ڪانگ کي لونٽدي، جيڪڏهن چنجي ته "اڏر ڙي ڪانءَ، فلاڻو ٿو اچي ته توکي ميٺي لولي ڏيان" ۽

---

(١) تعلقو حيدرآباد. (٢) محمد طالب لوهار، ٽنڊو باگو. (٣) الهڏنو فقير، تعلقو سنجهورو. (٤) ڪان (٧) محمد طالب لوهار.

ڪانهُ آڏامي وجي ته سمجهه ڳهرجي ته دل وارو
مهمان پيو اچي.

ماڻيءَ جو سوڻ

٨- ماڻي ڪائيندي جيڪڏهن ڳرانهه هٿ مان ڪري پيو
ته مهمان آيو ڪي آيو.

٩- ماڻي تئي تي ڪَنڊ ڪري ته مهمان ايندا.

١٠- ماڻي ڪي جيڪڏهن تئي يا دانگي تي ڏُنگ ٿي پون
ته مهمان ايندا.

جنڊ جا سوڻ

١١- جنڊ پيهندي جيڪڏهن هٿيو هٿ مان ڇڏائي وڃي ته
مهمان ايندو.

ننڍڙي ٻار جو سوڻ

١٢- ننڍڙو ٻار ٻاڦراڏو ٻهاري ڏيندو ته مهمان ايندا.

ڪڪڙ جو سوڻ

١٣- ڪُڪڙ آس تي ٻرجي پيو ته مهمان ايندا.

ٻلي جو سوڻ

١٤- ٻلي مُنهن ڌوئي ته مهمان ايندا.

ٽِڪار جو سوڻ

١٥- ٿي مهمان گهر ۾ اچن ته نياڻپ آهي، ان کي "ٽِڪار"
چون. اهڙي حالت ۾ ڪوبه ڇوٽون ماڻهو وٺي
ٽڪائجي، نه ته نقصان رسندو.

---

(٨) محمد طالب لوهار. (٩) تعلقو حيدرآباد. (١٠) الهڏنو فقير، تعلقو
سنجهورو. (١١) محمد پناهه ڦرڙو. (١٢) ۽ (١٣) الهڏنو فقير. (١٤)
تعلقو حيدرآباد. (١٥) محمد پناهه ڦرڙو.

باب ستون

روزمره جي زندگيءَ مشاهدا

<u>ڪم ٿيڻ ۽ نه ٿيڻ جا سوڻ</u>

روزمره جي زندگيءَ جو وڏو حصو ”ڪمن ڪارڻ“ سانگي صرف ٿئي ٿو. ڪم جي تڪميل جي مقصد سان پنڌ پنجي، ۽ اها خواهش فطري آهي ته اهو ڪم ٿئي. جيڪڏهن ڪم نه ٿيو يا ان ۾ ڪو ڪانجاڙو پيو ته پنڌ ئي اجايو ويو، اڻلو وقت جو زيان ٿيو ۽ تڪليف پڻ پاسي ٿي. فقط ڪاميابيءَ سان موٽڻ لاءِ ضروري آهي ته ڪي اهڃاڻ معلوم ٿين، جن سان اندازو لڳائي سگهجي ته ڪم ٿيندو يا نه؟ انهيءَ سلسلي ۾ سڄيءَ سنڌ ۾ ڪي اهڃاڻ مقرر ٿيل آهن، جن سان ڪم ٿيڻ يا نه ٿيڻ جا سوڻ ڳڻيندا آهن. اهي جملي روايتون هيٺ ڏجن ٿيون.

<u>ڪم ٿيڻ جا سوڻ</u>

١- وسريل ڳالهه ياد اچي وڃي ته اهو ڪم جلد پورو ٿيندو.

<u>ڪم نه ٿيڻ جا سوڻ</u>

٢- ڪنهن ڪم لاءِ واٽ ويندي ڏاٻو آيو ته ڪم نه ٿيندو.
٣- ڪنهن ڪم لاءِ ويندي پٺيان سڏ ٿيو ته ڪم نه ٿيندو.
٤- ڪنهن ڪم لاءِ ويندي گهر جو ڪو ڪم ياد پئجي وڃي ته واپس هليو اچجي، ڇو ته ڪڙيءَ ڇڪ ٿي، ڪم ڪونه ٿيندو.
٥- هلندي ڪپڙو ڪنڊي ۾ ڦاسي پيو ته ڇڻ جهل ٿي، ڪم ڪونه ٿيندو، موٽي اچڻ گهرجي.

(١ ۽ ٢) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو ڪنڊيارو). (٣) ڳاڻ (٥) الهڏنو فقير.

٦- لکندي مس هارجي پوي ته جنهن ڪم جو ارادو آهي، سو نه ٿيندو.

٧- اڇي ڏاڙهيءَ وارو منهن ۾ ڳڏيو ته ڪم ڪونه ٿيندو.

٨- ڍيري ڪتيندڙ منهن ۾ ڳڏيو ته ڪم ڪونه ٿيندو.

٩- ڀيراني ڪاٺو ماڻهو منهن پيو ته ڪم ڪونه ٿيندو.

١٠- ڀيرو ماڻهو جيڪڏهن ڀيراني منهن پوي ته ڪم ڪونه ٿيندو، انهيءَ ڪري پٺيرو ٻجو ڏجيس.

١١- ٿلهو دِلو منهن ۾ ڳڏجي ته ڪم ڪونه ٿيندو، تنهنڪري مٽڙي پاسو ڪجي.

١٢- ڪنهن ڪم سان وينديء ٻلي رستو ڪپي وڃي ته ڪم ڪونه ٿيندو.

ڳالهه سچي هجڻ جا سوڻ

ڪي اهڙا اتفاقي عمل ظهور ۾ اچن، جي ارادتاً ته نه ٿي سگهن، ۽ انهي وقت ڪا ڳالهه هلندڙ هوندي، ته اهڙن اتفاقي عملن لاءِ چوندا ته ڳالهه جي سچي هجڻ جي شاهدي ملي. هيٺ اهڙا سوڻ ڏجن ٿا.

١- ڳالهه ڪندي ڇيڪَ (ڇِڪ) اچي ته اها ڳالهه سچي سمجهي ويندي.

٢- ڳالهه هلندي گهوڙي ڏونگارو هڻيو ته چئبو ته ڳالهه برابر سچي آهي.

٣- ڳالهه هلندي، مسجد ۾ بانگ آئي ته ڳالهه جي سچي هجڻ جو سوڻ ڪنديندا.

---

(٦) محمد پناهه ڦرڙو (٧ ۽ ٨) الهڏنو فقير. (٩ ۽ ١٠) محمد پناهه ڦرڙو. (١١) الهڏنو فقير. (١٢) تعلقو حيدرآباد. (١) محمد پناهه ڦرڙو (تعلقو مڪرلي). (٢) محمد طالب لوهار (ٽنڊو باگو) (٣) تعلقو حيدرآباد.

چمار وڏي ٿيڻ جا سوڻ

١- جنهن ماڻهوءَ جي ڳالهه هلندڙ هجي، يا يادگيري ڪجي، اهو ماڻهو اتفاق سان اتي پهچي وڃي ته چئبو ته اهڙي ماڻهوءَ جي چمار وڏي ٿيندي.

٢- لنڊ ۾ پيل آٽ جي ڳچيءَ هيٺان جيڪو لڳهندو، تنهن جي چمار وڏي ٿيندي.

جيتن، جانورن ۽ پکين جا سوڻ

پوپٽ

١- ڪارو پوپٽ گهر ۾ اڏامي اچي ته ان کي کير جا ڇنڊا هڻجن، جو انهن ۾ مري ويل عزيزن جا روح هوندا آهن. ائين نه ڪبو ته روح راڄ ٿيندا.

ماکيءَ جي مک

٢- ماکي اڏامندي اچي ته ان کي ويهارڻ لاءِ جُتيءَ جو پادر اونڌو ڪبو ته ماکي ويهي رهندي.

٣- رات جو چلهه تي ماکيءَ جو نالو نه وٺجي، نه ته ماکي رس کائي ويندي.

٤- ماکي چالڻ وقت "پار پار" چئجي ته مکا نه کائيندا.

ڪڪڙ جا سوڻ

٥- ڪڪڙ جي آنن جي کوپن جو هار ٿاهي گهر ۾ رکبو ته ان گهر ۾ نانگ بلائون نه ايندا يون.

ڪبوتر جا سوڻ

٦- ڪبوتر کي نه مارجي، ڇو ته پکين ۾ "سيد پکي" آهي.

---

(١) تعلقو حيدرآباد. (٢) محمد پناهه قرڙو. (٣) ڪان (٥) محمد طالب لوهار. (٦ ۽ ٧) محمد پناهه قرڙو.

چيڙي جو سوڻ

٧- رات جو چيڙي ٽيڪي ته ان کي پادر ڏيکارجي، نه ته وڏو نقصان ٿيندو.

ڪونج جو سوڻ

٨- ڪونج ٻکي مارڻ ڏوهه، پر ڪائڻ ثواب آهي.

مور جو سوڻ

٩- مور جا کنڀ گهر ۾ رکجن ته نانگ بلائون گهر مان نڪري وينديون.

باز جو سوڻ

١٠- باز جو ڪيل شڪار کائڻ ثواب آهي، پر باز سان شڪار ڪرڻ گناهه آهي.

ٻليءَ جا سوڻ

١١- ٻليءَ کي ڌڪ نه هڻجي، پاپ ٿيندو.
١٢- ٻليءَ کي نه مارجي، نه ته 'ست وري' ٿيندي.
١٣- ٻليءَ کي لوهه جي شيءِ نه لارجي، جي لارجي ته ٻلي بيمار ٿي پوندي ۽ مري ويندي.
علاج: اهڙيءَ حالت ۾ ان بيمار ٻليءَ کي لوهي ٿانءَ ۾ کاڌو ڏبو ته ٺيڪ ٿي ويندي.

ڪتي جا سوڻ

١٤- در اڳيان ڪتو نه ڌارجي، ڇو ته ملائڪ گهر ۾ نه ايندا.
١٥- لوڪ ستي ڪتو روئڻ ڪري ته ڏڪار پوندو يا ڪو ماڻهو مرندو.

---

(٨) ڪان (١٠) محمد طالب لوهار. (١١) ۽ (١٢) تعلقو حيدرآباد.
(١٣) محمد طالب لوهار. (١٤) تعلقو حيدرآباد. (١٥) الهڏاو لقوري.

١٦- رات جو ڪتو اوناڙون ڪري ته سمجھڻ گھرجي ته ڪي بيماريون يا ڪي ٻيون آفتون ايندڙيون ڏسون آهن، تنهنڪري خيرات ڪرڻ ۽ جانورن کي کارائڻ گھرجي.

١٧- ويندي پُٺ وارو ڪتو نه ڌارجي، جو ڀاڙي ٿيندو، جيئن چيو اٿن ته: "ويندو ڪتو، پٺيارو پٽ، جھڙو مٺنجھيل مٽ."*

گذم جو سوڻ

١٨- جيڪو ماڻھو هڪڙو گذم ڌاريندو، سو آسودو ھوندو.

گھوڙي جا سوڻ

١٩- نئون گھوڙو (خريد ڪري) گھر ۾ آڻجي ته ان کي سونَ جو چنبو ھڻجي ته خوشحالي ٿيندي. سون جو چنبو ھڻ ريت ھئندا آھن: گھوڙا ٻڌري سوارن جو اصول ھوندو آھي ته جڏھن به سودو ڪري نئون گھوڙائون وھٽ ڪاھي گھر ايندا ته في الحال ان کي گھر جي دروازي کان ٻاھر ڪري ٻڌندا. گھر مان يا ڀاڙي پٺيءَ مان سولو زيور آڻي، ان کي پاڻيءَ جي ڀريل ونٽي ۾ سٽ ٽپيون ڏياري، پاڻيءَ کي سونَ ھارو ڪندا. ان بعد سوار، گھوڙي يا گھوڙيءَ کي وٺي گھر ۾ داخل ٿيندو ته گھر ڌڄائي، سونَ ھاري پاڻيءَ مان لپ ڀري وَھٽ جي مٿنھن ۾ ڇنڪاريندي ۽ ان بعد چئني پيرن ۾ چار لپون پاڻيءَ جون ڀري ھئندي، انھيءَ ليت مان ته وھٽ اسان کي سون وارو ڪري ڇڏي.

٢٠- گھوڙي کي گار ڏيڻ چڱي نه آھي، ڇو ته گھوڙو ملائڪ آھي.

٢١- وڪرو ڪيل گھوڙائين وھٽ جو لغام نه ڏجي.

(١٦) کان (٢٠) محمد طالب لوھار.
* پٺيارو = سينڌ پٺيي ڪندڙ، سينگار ڪندڙ.
(٢١) محمد پناھ ڦرڙو.

٢٢- گھوڙي تي چڙھڻ مھل چئبو "سخي دين پناھ".
٢٣- جيڪو ماڻھو گھوڙي ويامندي ڏسندو، سو سڄي ڄمار سکيو سولو گذاريندو. چوندا آھن تہ ان ماڻھوءَ جي دعا ۾ پيٽ بہ ھلندي.

آڪ جو سوڻ

٢٤- آڪ تي چڙھڻ مھل چئبو "آو، بس، آو، بس".

مينھن وسڻ يا نہ وسڻ جا اھڃاڻ

مينھن وسڻ يا نہ وسڻ قدرت جي اختيار آھي، پر عام زندگيءَ ۾ مينھن پوڻ ضروري آھي. جيڪڏھن مينھن نہ وسي، ۽ جي وسي ۾ تمام گھڻو وسي تہ پوءِ بند ڪيئن ٿئي. مينھن وسندو يا نہ؟ انھن متعلق حيلا وسيلا ۽ اھڃاڻ عام مشھور آھن. سنڌ ۾ جيڪي حيلا ڪيا ويندا آھن، سي ھيٺ ڏجن ٿا.

مينھن آڻڻ لاءِ ٽوٽڪا

١- سانو (ڪچو) پڳڙو زمين ۾ پوري ڇڏبو تہ مينھن وسندو.
٢- ٻارڙا گڏجي، ٻاڻ مان ھڪ ڇوڪري جي مٿنھن تي ڪارا ليڪا ڪيدي، ان کي چوندا "ڪارڙو ڪنيارڙو" پوءِ ٻار جھولي ٽاھي، گھر گھر مان خيرات وٺندا ۽ چوندا ھلندا تہ:
"ڪارڙو ڪنيارڙو، انُ ٻاٽي ڏيوتہ مولا مينھڙو وسائي".
پوءِ گڏ ٿيل خيرات مان گيھہ، مٺاڻ ۽ چانور وٺي، مٺو ڀت رڌي، مسجد وٽ ويھي کائي، دعا گھرندا تہ مينھن اچي ٽڪاءَ ڪندو.
٣- مينھن نہ وسڻ واري مند ۾ ٻارڙا گڏجي، ھڪ ڇوڪر، جنھن کي ڀيڻ نہ ھوندي، تنھن جي مٿنھن تي داڳي يا

(٢٢) الھڏنو فقير. (٢٣) محمد طالب لوھار. (٢٤) الھڏنو فقير.
(١) ۽ (٢) محمد طالب لوھار. (٣) محمد پناھ قرڙو.

ڪوٺي مان ڪارا ليڪا ڪڍندا، ان بعد ڪٻوٽ جا ڇوڪرا گڏجي، هرهڪ گھر جي دروازي تي وڃي هيئن چوندا:

"ڪارڙو ڪمارڙو، الله سائين کي پيارڙو،
انُ پاڻي ڏيو ته مينهڙو وسي."

پوءِ ميڙي گھرن مان خيرات وٺي، مسجد جي اڳيان ديڳ چاڙهي، مٺو يا خشڪو پٽ رڌي کائيندا. جنهن ڇوڪري جي منهن تي ڪاريون ليڪون اڪثر هونديون، تنهن کي چوندا ته مينهن وسي ته پوءِ منهن ڌوئجان.

مينهن اچڻ جا اهڃاڻ

٤- سج کي چوڌاري پڙ يا واڙو هوندو ته مينهن پوندو.
٥- ٽاڙا گھٽو تنواريندا ته مينهن وسندو.
٦- آرون گھٽو ٻوليندريون ته برسات پوندي.
٧- ماڪوڙا گھڻا اڙوار ٿيندا ته برسات پوندي.
٨- جھرڪيون مٽيءَ ۾ وهنجنديون ته برسات پوندي.
٩- ٻڪرامن ڪنوڻ ٿي ته برسات پوندي.
١٠- آڙاڳ بعد برسات وسڻ جو وڌو امڪان هوندو آهي.
١١- ساوڻ جي مند ۾ جيڪڏهن ڪانگ، ڏينهن جي پوئين پهر جي اڌ ۾، واپس آهيرن ڏانهن آڏامندي هڪيئي پويان نظر اچن ته سج لٿي مهل يا سومهٽي مهل مينهن وسندو.
١٢- ساوڻ جي مند ۾ آسمان ۾ تتر ڪرڙي ٿي ته گھڻي مينهن پوڻ جو اهڃاڻ آهي.
١٣- مينهن وسندي پاڻيءَ ۾ ڦوٽا يا ٻوڙيا ٿيندا ته مينهن جام پوندو.

گھڻا مينهن وسڻ جون اڳڪٿيون

١٤- جنهن سال ڪونجون گھٽيون اچن، ان سال مينهن گھڻا وسندا.

---

(٤) ڪان (٢٥) محمد طالب لوهار.

١٥- جنهن سال مکڙ گهڻا ايندا، ان سال مينهن گهڻا وسندا.

١٦- جنهن سال مينهن وساڙا گهڻا ٿين، ان سال برساتون جام پونديون.

١٧- جنهن سال پيرون جام ٿيندا، تنهن سال برساتون جام پونديون.

١٨- جنهن سال ڏيڏريون گهڻيون ٿي پونديون، تنهن سال تمام گهڻيون برساتون پونديون ۽ تمام گهڻيون پوڏون ٿينديون.

١٩- جنهن سال لوهار جي ڪوري جي ٽري ۾ ڪينوڙو (ڪَتُ) گهڻو ٿيندو، ان سال برساتون جام وسنديون.

٢٠- جنهن سال پنپوريون گهڻيون ٿينديون، تنهن سال مينهن به گهڻا وسندا.

٢١- جنهن سال ڪُڙڪپيتا گهڻا نڪرندا، ان سال مينهن به گهڻا وسندا.

٢٢- جنهن موسم ۾ گهڻا چنبول پوليندا ته برساتون جام پونديون.

٢٣- جنهن موسم ۾ آرُون گهڻو پولينديون، ان موسم ۾ مينهن جام وسندا.

٢٤- ساوڻ جي منڊ ۾ گدڙ آيو ٿي ويڻل ڏسجن ۾ آيو ته مينهن جام پوندا.

مينهن وسندي جا احتياط

٢٥- مينهن وسندي مٿو اگهاڙو نه ڪجي، چو ته ڪارُنڌوَن تي وڄ ڪرندي.

٢٦- مينهن وسندي گهر کان ٻاهر نڪرجي يا مسافري ڪندو هجي ته هٿ ۾ سائي وڻ جي ڏاري جهلي،

---

(٢٦) تعلقو حيدرآباد.

چنيءَ وارا گر مٿي ڪان مٿي ڪنهو هلجي ته وچ ڪال ڪيرندي.

٢٧- مينهن وسندي ڪنجهي جو ٽانءُ ٻاهر نه ڇڏجي.

٢٨- ڏاتو جي ڪا، شئي وسندي مينهن ۾ ٻاهر نه ڇڏجي.

برسات بند ٿيڻ جا ٽوڻا

٢٩- برسات وسندي يا بند ٿيڻ بعد جيڪڏهن آسمان ۾ اندلٺ نڪتي ته برسات بند ٿي ويندي.

٣٠- مينهن وسندي گدڙ اونايو ته مينهن اوڪامي ويندو.

٣١- ست عورتون، ست ڏيون ڪٺي ڏوين سان پٽي آهائينديون ته برسات بند ٿي ويندي.

٣٢- ٽي عورتون، ٽي چوٽايون، پاٽيون يا ٽويا ڪٺي انهن سان مينهن جو پاڻي پرينديون يا مٺينديون ته برسات بند ٿي ويندي.

موسمون ۽ نڪت

١- اونهاري ۾ ڏکڻ جي هوا لڳي ته ڏکڻ طرف پير ڪري نه سمهجي. ڏکڻ ڏانهن پير ڪري سمهڻ سان هوا بند ٿي ويندي.

٢- طوفان اچي ته پاٽي ۾ لوڻ ڳاري، طوفان طرف پالي آچلائي ”لوڻ پاٽي، لوڻ پاٽي“ چئجي ته طوفان مڙي پاسو ڪري ويندو.

٣- سياري جي موسم ۾ گدڙ آيو ٿي ويٺل ڏسڻ ۾ آيو ته پارو پوندو.

٤- جنهن منډ ۾ پتنگ گهڻا ڏسجن ۾ ايندا، ان سال شاديون گهٽيون ٿينديون.

---

(٢٧) تعلقو حيدرآباد. (١) محمد پناهه قرڙو (٢) ڪان (٤) محمد طالب لوهار.

٥- جنهن سال واءُ گهڻو لڳندو، ان سال ڏڪار پوندو.

٦- جنهن سال ماڪوڙين جا لنگرا گهڻا ڏسجن ۾ اچن، ان سال ڏڪار پوندو.

٧- ماڪوڙيون گهڻيون ٿي پون ته ڦلهيار جو پٽڪ پري مٿن اڇلائجي ته جلد ئي گم ٿي وينديون.

نکٽ

٨- چنڊ جي ٻهرين تاريخ هوا لڳي ته سڄو مهينو پئي هوا لڳندي.

٩- چنڊ ڪُنڊي ڪَٽنديءَ مان انّ نه ڪڍجي، نه ته رزق گهٽجي ويندو.

١٠- چنڊ ۾ وچون نکٽ پاڻ ۾ ملندا ته آن رات هوا نه لڳندي.

١١- تارو ڪِرڙيو ته چوندا ته شيطان کي آماڙي لڳي.

---

(٥) ڪان (٧) محمد طالب لوهار (٨) ڪان (١٠) محمد پناهه قرڙو.
(١١) تعلقو حيدرآباد.

باب اٺون

سفر، تارو، ڏينهن، تاريخون وغيره

سفر جا سوڻ

مسافريءَ تي وڃڻ جا اهڃاڻ

١- جنهن ماڻهوءَ جي جُتيءَ جو پادر، جيڪڏهن ٻئي پادر تي چڙهيل هوندو ته اهو ماڻهو مسافريءَ تي ويندو.

٢- پير جي پٺ ۾ خارش ٿئي ته اهو ماڻهو مسافريءَ تي ويجي.

٣- پير جي ترِيءَ ۾ ڪَنهي ٿئي ته پنڌ ڪرڻو پوندو، ليڪن پنڌ ۾ تڪليف وارو.

مسافريءَ کان اڳ

٤- جنهن گهر مان ڪو ماڻهو مسافريءَ تي وڃڻو هجي، ته آن جي وڃڻ کان اڳ گهر کي ٻُهاري ڏيڻي ونجي، نه ته نقصان ٿيندو.

٥- سفر تي اُسهڻ وقت مرد جي ساڄي اک ڦَرڪي ته سفر سجايو ٿئي.

٦- سفر تي اُسهڻ وقت مرد جي کابي اک ڦَرڪي ته سفر سجايو ٿئي، ۽ مطلب حاصل ٿئي، پر جي ساڄي اک ڦرڪي ته سفر ملتوي ڪرڻ گهرجي.

٧- مرد ماڻهو پاڻي پي يڪدم ٻاهر نه نڪري.

سفر ۾ ڪاميابي يا ناڪاميابي

٨- گهر کان ٻاهر نڪرڻ شرط جيڪڏهن ٻلهه، ٻريل ڏي لا مٿنهن ۾ گڏجن ته واپار ۽ سوداگري ۾ فائدو پهچي.

(١) کان (٣) محمد طالب لوهار. (٤) تعلقو حيدرآباد. (٥) ۽ (٦) محمد طالب لوهار. (٧) الهڏاو فقير. (٨) کان (١١) محمد طالب لوهار.

٩- مالهاريءَ جو سوڻ ڏسي هوءَ سفر تي نڪربو ته سوڀارو ٿي موٽبو. مالهاريءَ جي سوڻ جو طريقو هن ريت آهي: ڳوٺ جي ڀرسان ڪنهن وڏي وڻ مثلاً ٻير، ٻٻر، نم، ڪرڙ، ڄار، ڪبر وغيره جي ڪنهن سنهين ٽار ۾ مانيءَ جي ڳيرڻ يا ڪڻڪ جو گهانگهو رسي ۾ ٻڌي، اُن ٽار ۾ لٽڪائي ڇڏيندا. جنهن ڏينهن مالهاري (پکي) ڪي اُن ڳيرڻ يا گهانگهي مان لنگهندو ڏٺو ويو، اُن ڏينهن ڳوٺ جا پهلوان خصوصاً لوڙائتو، ساٿ ڦرڻ ۽ وڪ هڻڻ لاءِ سنهري هٿيار پنوهار ٻهري، ٻاهر نڪري ويندا هئا ۽ سوڀارا ٿي موٽندا هئا.

١٠- سفر ۾ جيڪڏهن ڀڪي مالهاري هڪ پاسي کان ٻئي پاسي اڏامي وڃي ته ڀٿون ڀارهن ۽ سڀ ڪم سڄايا ٿيندا.

١١- سفر ڪندي يا سفر شروع ڪرڻ وقت، جيڪڏهن مالهاري سامهون آئي ته ڪم ڪنهن نه ڪنهن حالت ۾ ڪونه ٿيندو، آئنده نقصان ٿيڻ جو ڊپ آهي، تنهنڪري انهي سوڻ ٿيڻ سبب مسافر هڪدم واپس ٿيندو ۽ وري ٻئي ڏينهن تي آسهندو.

١٢- سفر تي نڪرڻ وقت ڏائو ٻولي ۽ منزل تي پهچڻ وقت سائو ٻولي ته ڀٿون ڀارهن، ڇو ته ڏائو اُٿاريندڙ ۽ سائو ويهاريندڙ آهي.

١٣- سفر تي آسهڻ کان پوءِ ساڄي سَپ، کابي ڪَر، ۽ منهن سامهون متُرد هجي ته ڀٿون ڀارهن.

١٤- سفر ڪندي جيڪڏهن ڏائي پاسي کان تتر ٻولو، ته ڀٿون ڀارهن ۽ جنهن مقصد لاءِ سفر اختيار ڪيو ويو هوندو، سو مقصد ته حاصل ٿيندو، پر اُن کان به وڌيڪ فائدي پهچڻ جي اميد آهي. اُن لاءِ چوندا آهن ته ”ڏائو ڏياري، پَريا سان پَٽن ۾.“

---

(١٢) ۽ (١٣) الهڏنو فقير ماڇي. (١٤) کان (١٨) محمد طالب لوهار.

١٥- سفر ۾ جيڪڏهن تتر ساڄي پاسي ٻوليو ته ڪا به بدسوائي ڪانهي، مگر خوشيءَ جي خبر به ناهي.

١٦- جيڪڏهن ڪارڙو تتر ٻولي ته سمجهو ته ڪم ۾ اينگهه ٿيندي، تنهنڪري ڪم کي سرانجام ڪرڻ لاءِ نهايت جان فشانيءَ سان ڪم ڪرڻو پوندو.

١٧- سفر شروع ڪرڻ کان پوءِ جيڪڏهن رستي تي سهه گڏيو ته سفر صاب نه پوندو، ڪم ڪونه ٿيندو.

١٨- سفر ڪندي جيڪڏهن رستي تي گدڙ گڏيو ته ڀئون پارهن، سفر صاب پوندو ۽ ڪم ٿيندو.

١٩- ڪنهن ڪم سان ويندڙ جو رستو جيڪڏهن گدڙ يا سهو ٽپي ويو ته ڪم ڪونه ٿيندو.

٢٠- سفر ڪندي لومڙ اڏو لنگهي ويو ته نياڪ آهي، ڪم نه ٿيندو.

پنڌ هلڻ جو سوڻ

٢١- ڪس هلندي، پٺي ماڻهو جي پيرن جي نشانن تي پير رکي هلبو ته پيرن جي نشانن وارو ماڻهو مري ويندو.

راتيون ۽ تاريخون

راتيون ۽ تاريخون به نحس ۽ سعد ٿين، انهيءَ ڪري ڪنهن به ڪم شروع ڪرڻ کان اڳ تاريخ ڏسي پڪ ڪندا. جيڪڏهن ڪو ڪم نحس تاريخ يا نحس رات تي ڪبو ته نقصان پوندو. سنڌ ۾ انهيءَ بابت جيڪي روايتون هلندڙ آهن، سي هيٺ ڏجن ٿيون:

١- ٩- تاريخ چنڊ جي، زمين جي کوٽائي وغيره جو ڪم نه ڪندا، جو "تارو" زمين ۾ هوندو آهي.

٢- ١٠- تاريخ جهڙي وقت تي سواري نه ڪندا، جو تارو آسمان ۾ هوندو آهي.

---

(١٩) محمد پناه ڦرڙو. (٢٠) الهڏنو فقير. (٢١) محمد پناه ڦرڙو.
(١) ڪاڻ (٩) تعلقو حيدرآباد.

٣- ١ ۽ ٢- تاريخ اُترادي طرف نه وڃبو، نه ته ڪم اصل ڪونه ٿيندو ۽ نقصان ٿيندو.

٤- ٣ ۽ ٤ تاريخ ڏکڻ طرف نه وڃبو، نه ته نقصان رسندو.

٥- ٥ ۽ ٦ تاريخ اولهه طرف نه وڃبو، نه ته نقصان رسندو.

٦- ٧ ۽ ٨ تاريخ اُتر طرف نه وڃبو، نه ته نقصان رسندو.

٧- ١١ ۽ ١٢ تاريخ اوڀر تاري سامهون نه وڃبو، نه ته ڪم نه ٿيندو ۽ نقصان رسندو.

٨- ١١ تاريخ اڪثر سڄي سنڌ ۾ بادشاهه پير جي نيت کير ولوڙيندا ۽ ان تاريخ تي کير ڪونه وڪڻن.

٩- ٿر ۾ ١١ ۽ ١٨ تاريخ تي پاڪيا کير ڪونه ولوڙين.

١٠- شاديءَ لاءِ چنڊ جون سعد تاريخون هي آهن: ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٤، ١٥، ١٦، ١٩، ٢٠، ٢٢، ٢٤، ٢٥، ٢٧، ٢٨ ۽ ٢٩.

١١- ٧، ١٧ ۽ ٢٧ تاريخ تي ٻار ڄڻيندڙ عورت سڀاڳي هوندي آهي.

١٢- چنڊ واري مهيني جون اهي راتيون، جيڪي پنجن واري انگ سان ورهائجي اچن، انهن کي 'پنجڪيون' چوندا آهن، جيئن ته: ٥، ١٠، ١٥، ٢٠، ٢٥ ۽ ٣٠ راتيون.

ڏينهن جا سوڻ

هفتي جي ستن ڏينهن مان ڪي سڀاڳا ته ڪي ڀاڳا ڏينهن ٿين. ڪو ڏينهن ڪهڙي ڪم لاءِ چڱو، ته ڪو ڪهڙي ڪم لاءِ. هفتي جي ڪهڙن ڏينهن تي ڪهڙا ڪم ڪجن يا نه ڪجن، تن لاءِ سڄيءَ سنڌ مان مليل روايتون هيٺ ڏجن ٿيون:

ڇنڇر

١- ڇنڇر ڏينهن ننهن نه لهرائجن، نه ته اڻ هوند ٿيندي.

(١٠) الهڏنو فقير. (١١) محمد طالب لوهار. (١٢) محمد پناهه ڦرڙو.

(١) مصلح المفتاح.

٢- چنچر تي شاديءَ جا ڏينهن نہ ڀلجن، باقي ٻين ڏينهن تي ڀلي ڀلجن .

٣- چنچر ڏينهن تي ڇوڪر ۾ لابارو يا ڦَڻين جو چونڊو شروع ڪجي .

٤- چنچر ڏينهن ڪيڏانهن بہ ڪم لاءِ نہ وڃجي .

٥- چنچر ڏينهن سڱ جي عذرخواهي نہ ڪجي .

٦- ڪپهہ جي ڏيتي ليتي چنچر ڏينهن ڪجي .

٧- ڀهراڙين ۾ ڪپهہ جو وارو گهڻو ڪري چنچر ڏينهن ڀلل هوندو آهي، جنهن ڏينهن تي ڪپهہ اچي ڪپهہ وڪڻندو آهي .

٨- ڪٽري جو ٻَٽ چنچر ڏينهن چلجي .

٩- شاديءَ جا ڏينهن وٺڻ لاءِ چنچر جو ڏينهن چڱو آهي .

آچر

١٠- آچر ڏينهن آڀرندي طرف مسافري نہ ڪجي .

سومر

١١- سوداگري سومر ڏينهن ڪرڻ گهرجي .

اڱارو

١٢- اڱاري ڏينهن هرطرف وڃي سگهجي ٿو .

اربعا

١٣- اربعا ڏينهن آتر طرف نہ وڃجي .

١٤- زمين ۾ ٻج اربعا ڏينهن وجهجي .

١٥- اربعا جو ڏينهن نحس آهي، تنهنڪري ڪنهن بہ ڪم لاءِ ان ڏينهن تي ٻاهر نہ وڃجي .

١٦- ٻار کي مدرسي ۾ داخل ڪرائڻو هجي تہ اربعا جي ڀهرئين ٻهر ۾ ويهارجي .

خميس

١٧- خميس ڏينهن لاڙ ڏانهن نہ وڃجي .

---

(٢) ڪان (٤) الهڏنو فقير. (٥) ڪان (٩) محمد طالب لوهار. (١٠) الهڏنو فقير. (١١) محمد طالب لوهار. (١٢) الهڏنو فقير. (١٣) محمد پناهہ قرڙو. (١٤) الهڏنو فقير. (١٥) ڪان (١٧) محمد طالب لوهار.

١٨- سهاڳڻ زال خميس ڏينهن غسل نہ ڪري، جي ڪندي تہ
آن جي عزيزن کي نقصان رسندو.
١٩- ڪي پاڪيا خميس جي ڏينهن ڪپڙ ڪونہ ولوڙين.
پناڻي رحم چيو آهي تہ:
'تنون جي خميس، منڊي مائيءَ نہ ہوي.'

جمعو

٢٠- جمعي ڏينهن ٻهريان ۽ ٻهر ماٽ ڪري ويهجي، ڪوہ
ڪم نہ ڪجي.
٢١- جمعي نماز کان ٻوءِ ڪم ڪار ڪجي يا ڪيڏانهن
وڃجي، انهي ڪري چوندا آهن تہ: "جمعو بعد الله ياد."
٢٢- جمعي ڏينهن ڪاسبي پنهنجو ڏنڊو نہ ڪن، نہ تہ
نقصان ٿيندو.
٢٣- جمعي ڏينهن تي عذرخواهي نہ ڪبي آهي.
٢٤- جمعي ڏينهن نانگ مارڻ، حج جيترو ثواب آهي.
٢٥- جمعي جي ڏينهن پٽون مارڻ، هڪ ڪافر کي مارڻ
جيترو ثواب آهي.
٢٦- جمعي ڏينهن ڏينيو يا چيلاٽو مارڻ، سؤ فقير کارائڻ
جيترو ثواب آهي.
٢٧- 'ٻاتو' پاڙي جا پنيرا جمعي جي ڏينهن ڪپڙ ڪونہ ولوڙين.

نوان ڪپڙا پائڻ لاءِ ڏينهن

٢٨- آچر، سومر، اڱاري ۽ جمعي ڏينهن تي نوان ڪپڙا پائجن.

ڪاٽ وڍڻ

٢٩- چنڇر، آچر ۽ اڱاري ڏينهن تي گهر لاءِ ڪاٽ ڪپڻ
گهرجي. اهڙي ڪپيل ڪاٽ کي اڏوهي ۽ سڙو
ڪونہ لڳندو.

---

(١٨) کان (٢٢) محمد پناهہ ڦرڙو. (٢٣) کان (٢٦) محمد طالب لوهار.
(٢٨) ۽ (٢٩) محمد پناهہ ڦرڙو.

هڙُلو ڀڃڻ

٣٠- ڇنڇر، آچر ۽ سومر، هڙُلي ڀڃڻ لاءِ سٺا ڏينهن آهن. هڙُلي کي ڦيرو ڀرڻ ڀر ڏجي.

فاتحه يا عذرخواهي

٣١- اربعا ۽ جمعي ڏينهن تي فاتحه نہ ڪبي.

شاديءَ جا ڏينهن

٣٢- سومر، اربعا، خميس ۽ جمعي مان ڪوبہ ڏينهن شاديءَ لاءِ پَڪَ جي.

ڪپهہ جو وکرو

٣٣- خميس، جمعي ۽ سومر ڏينهن تي ڪپهہ جو وڪرو فائديمند ثابت ٿيندو. انهن کان سواءِ باقي ڏينهن تي ڪپهہ جي وڪري مان نقصان رسندو.

ڏوپ ڪرڻ

٣٤- عورتن کي ڪپڙن جو ڏوپ جمعي ڏينهن ڪرڻ گهرجي. ڇنڇر ۽ خميس تي ڏوپ نہ ڪجي.

هفتي جي ڏينهن بابت سنڌ ۾ ڪي چوڻيون بيتن جي صورت ۾ پڻ هلندڙ آهن، جن مان انهن ڏينهن تي ڪپڙن سوڙن جي خبر پوي ٿي:

اربعا آتر نہ وڃجي، خميس وڃجي لہ لاڙ
جمعي سندا ڀہ ڀهر، گهر ويهي گهار
تہ قادر تنهنجي ڪار، مولو موچاري ڪري.

ڇنڇر ڇيهہ نہ وڃجي، آکيندڙي آچار
سائيڙا سومار، وار ڀچائي هلڻا.

---

(٣٠) کان (٣٢) الهڏنو فقير. (٣٣) محمد پناهہ قرڙو. (٣٤) الهڏنو فقير.

چنڇر ڇڇه نہ وڃجي، اولهہ نہ آچار
اربعا ڏينهن نہ آتر ڪٿ، خميس وچ نہ لاڙ
جمعي سندا ٻہ ٻهر، ويهي گهر گذار.

چنڇر ڇڇه نہ رهڻا، آچر وار اڪير
سومر ٻڪ مؤن اچڻا، اچڻ اڱاري امير
جمعي جڙي آئيا، منهنجا هڻا مهمير.

ماه صفر جا سوڻ

قمري سال جي ٻئي مهيني ۾ 'صفر' مهيني سان گهڻا سوڻ لاڳو ٿين ٿا. هن ماه متعلق چوڻ ۾ اچي ٿو تہ جيڪو ڪم ڪبو، اهو سڄو سال ڪرڻو پوندو. يعني ان جو اثر سڄي سال تي پوي ٿو، تنهنڪري اهڙا ڪم نہ ڪجن، جن مان سڄو سال نقصان رسندو هجي. هن مهيني ۾ ڇا ڪجي ۽ ڇا نہ ڪجي، ان متعلق هيٺ تفصيل ڏجي ٿو:

مهيني جي پهرين تاريخ

١- صفر مهيني جي پهرين تاريخ جيڪڏهن ڪو جهيڙو ڪندو تہ پوءِ اهو هرروز پيو جهيڙو ڪندو.
٢- صفر جي پهرين تاريخ تي جي ڪو نوان ڪپڙا پائيندو تہ اهو سدائين پيو نوان ڪپڙا پائيندو.
٣- صفر مهيني جي پهرين تاريخ تي چڱو طعام کائجي، انهن ڪرڻ سان سڄو سال چڱو چوکو پيو کائبو.
٤- صفر جي پهرين تاريخ تي ڪوبہ سوال نہ ڪجي، جيڪو سوال ڪندو، سو سڄو سال محتاج رهندو.
٥- صفر جي پهرين تاريخ مهمان ايندا تہ سڄو سال پيا مهمان ايندا.

---

(١) ڪان (١٢) محمد پناه ڦرڙو.

صفر مهيني جا سوڻ

٦- جيڪڏهن ڪنهن عورت کان صفر جي مهيني ۾ دانگي پڃي پيئي ته ان عورت کان ڏهاڙي پيون دانگيون پڃند يون.

٧- صفر مهيني ۾ مسافري نه ڪجي، جيڪڏهن ڪو به مسافري ڪندو ته اهو سدائين سفر ۾ هوندو.

٨- صفر مهيني ۾ مينهن پيو ته سڄو سال برسات وسندي.

٩- صفر مهيني ۾ پئسا مليا ته سدائين پيا پئسا ملندا.

١٠- صفر ۾ نفلي روزو به نه رکجي، نه ته سدائين پيو بک ۾ گذاربو.

١١- صفر مهيني ۾ ماڻهو بيمار ٿيو ته پورو سال بيماريءَ ۾ مبتلا رهندو.

١٢- صفر مهيني ۾ زيور لهرائبا ته ماڻهو سدائين پيو زيور لهرائيندو.

تيرهن تيزيون

١٣- صفر مهيني جون ڪي تاريخون، جنهن ۾ ڪي لکت ماڳئي برج ۾ اچن، جنهنڪري اهي تاريخون انحوست واريون ٿين. انهن تاريخن ۾ ڪو به ڪم ٿيندو ته ان جو اثر سڄي سال تي پوندو. ڌالون انهن پهرين تيز تاريخن ۾ تمام احتياط سان گذارين.

باب ناڻون

عارضا بيماريون ۽ علاج

عارضا ۽ بيماريون

جسم جا ڪي نقص عارضي آهن، جي بنا ڪنهن وڏي تڪليف جي ٿوري عرصي ۾ ختم ٿي وڃن ٿا، اهي چئن ننڍڙا عارضا آهن. انهن جي برعڪس پيا وڏا عارضا ۽ بيماريون آهن. انهن مان هرهڪ لاءِ جتن ۽ حيلا سوڻ ۽ وسيلا آهن. هن عنوان هيٺ پهريائين جسم جي عارضي نقصن يا ننڍن عارضن جو بيان ايندو ۽ ان کان پوءِ وڏن عارضن ۽ بيمارين جو تفصيل ڏنو ويو آهي.

(الف) ننڍڙن ٻارن جون بيماريون ۽ انهن جا سوڻ ۽ علاج

ٻار جو روج راڙو

١- ننڍڙي ٻار کي روج راڙو ٿئي ته مٽن گهرن مان ڪک ڪيري ساڙي، انهن جي رک ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌجي ته ٻار روئڻ ڇڏي ڏيندو.

٢- ٻار کي روج راڙو ٿئي ته ٻار جا رلڪا چوواٽي مال جي ڳس تي وجائجن، جيئن مال جي لتڙ ۾ اچن، انهن رلڪن جي استعمال ڪرڻ سان ٻار روئڻ ڇڏي ڏيندو.

مٽيان ڏند اڳ ۾ ڄمڻ

٣- جنهن ٻار کي مٽيان ڏند اڳ ۾ ڄمن، سو ننڍو ليکيندا ۽ ناناڻن لاءِ نقصانڪار سمجهندا.

---

(١) محمد طالب لوهار (ٽنڊو باگو). (٢) تعلقو حيدرآباد. (٣) محمد پناهه قرڙو (تعلقو سڪرنڊ).

علاج :

ناڳالا چانديءَ جو ننڍڙي سيڱ ۾ گز ٺهرائي، انهيءَ ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌن ته نحوست ٽري وڃي.

اکيون اٿڻ

٤- ننڍڙي ٻار جون اکيون اٿن ته ان لاءِ ڏَس ڀرياڻين ٻار جي ڀيڻ کان پڇجي، اهو ڏس ٻار کي فائدو پهچائيندو.

٥- ٻار کي صبح ۽ شام هرمٽي جو واس ڏجي ته اکيون ڇٽي وينديون.

٦- "ڇَوَڙ" رڌي، ڇلي، ڪنجهي جي وٽي ۾ ڪنجهي جي ڏانڊ سان پيهي ڪپڙ ڇاڻ ڪجن. ساڳيءَ طرح مصري کي پيهي ڪپڙ ڇاڻ ڪجي. پوءِ اٽيل اک ۾ ڀرين مصري ٻُرڪي، اکيون پوري ڇڏي، اکين مان پاڻي ڪڍي، اکيون صاف ڪجن، پوءِ ڇَوَڙن جي چٽڪي اکين ۾ وجهي، ڪاري ڪپڙي جون ٻه پٽيون پاڻيءَ سان پُسائي اکين تي رکي، ٻڌي ڇڏي، سڄي رهجي. صبح جو ڦٽڪيءَ واري پاڻيءَ سان اکيون ڌوئي صاف ڪجن. ٽن راتين جي علاج سان اکيون صاف ۽ چڱيون ڀليون ٿي پونديون.

پيٽ جو سور

٧- ٻار کي پيٽ ۾ سور هجي ته پنجن ماڻهن کان، زبان سان ٻار جو پيٽ چٽائجي ته سور لهي ويندو.

٨- ڪهي هٿ جون ٻه آڱريون (چيچ ۽ ڏَسٽي) ملائي، ٻار جي پيٽ تي ٽي دفعا گهمائڻ سان سور لهي ويندو.

---

(٤) محمد پناه ڦرڙو. (٥) ۽ (٦) محمد طالب لوهار. (٧) ڪسان (٩) محمد پناه ڦرڙو.

٩- ٽيءَ واٽي تي تيل رکجي، جڏهن ٻنهي ٻاسن کان هڪ هڪ ماڻهو لنگهي وڃي، تڏهن ان تيل سان پيٽ جي مالش ڪجي ته سور لهي ويندو.

ٻار کي سٽ پوڻ

١٠- ٻار اڃان ڪنڌ جهلي نه سگهيو آهي ته اهڙي حالت ۾ اوچتي سٽ پئجي ويندي، جنهن ۾ ڪاڪڙو لهي پوندو ۽ ٻار کي دست ٿي پوندا.

علاج: ننڍا ڦوڙا ڪٽي، انهن مان آگر پري، ٻارڙي جو وات کولي، اها آگر تارونءَ تي رکي ٿورو زور ڏبو ته جيئن ڪٽيل ڦوڙا تارونءَ کي لڳي وڃن، پوءِ ٻارڙي جي وات ۾ ڦوڪ ڏجي. اهو سات روزانو هڪ ڀيرو (صبح جو) ۽ گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڏينهن هلي، سٽ لهي ويندي.

ڪليون ٿيڻ

١١- ٻار کي اڙيءَ ۾ ٻنهي ٻاسن کان ڪليون پرجي پونديون آهن. لاڙ ۾ ڪلين کي 'ڪونيليون' به چوندا آهن. هن بيماريءَ جو علاج هيٺين ريت ڪندا آهن:

١- ڪچيون ڪليون: جيڪڏهن ڪليون ڪچيون هونديون آهن ته آڱوٺي ۽ ڏسڻي آڱر سان ڪلين جي ڪوڙهين کي زور سان مهٽڻ سبب ڪليون لهي وينديون.

٢- جيڪڏهن ڪليون پڪيون ٿي ويون هونديون ته پوءِ چيٽي جي ڦلهار جي چپٽي پري وات ۾ هٿ وجهي، ٻنهي ٻاسن جي ڪلين کي زور ڏبو ته انهن مان رت، گند ۽ پُونءِ نڪري ويندا. ان بعد گرم پاڻيءَ ۾ لوڻ وجهي ڪرڙيون ڪرائبيون ۽ ڪلين کي ڪوساڻ جي ٽاڪور ڏبي ته ڪليون ڇڏي وينديون.

---

(١٠) تعلقو حيدرآباد. (١١) محمد طالب لوهار.

ڪيرڻي جي بيماري

ٻار کي ڪيرڻيو ٿي پوي ته، هيٺين ريت علاج ڪجي:

١٢- "نيرڻ" وڻ جا ڏينا ٽني، ڏاڪي ۾ پٺوڻي، هار يا ڪنڊلو ٺاهي، ٻار جي ڳچيءَ ۾ ٻڌي ڇڏجي ته ڪيرڻيو ڇڏي ويندو.

١٣- ٺامي جي هسي کي ٽنگ ڪري ڳچيءَ ۾ ٻڌي ڇڏجي ته ڪيرڻيو ڇڏي ويندو.

١٤- ڪانگ ڪٺهي حلال ڪري، بنا لوڻ مرچ جي رڌي ٻار کي کارائجي ته ڪيرڻيو ڇڏي ويندو.

وڏي کنگهه جو سوڻ

١٥- ٻار کي وڏي کنگهه هجي ته رات جو جنهن وقت گدڙ جي اونائي ٻڌجي، يڪدم چئجي ته، "گدڙا منهنجي ٻلائي ٻار کي وڏي کنگهه آهي، ان توکي سلام ڏنا آهن." اهو سوڻ ڪرڻ سان کنگهه هلڪي ٿي، آهستي آهستي لهي ويندي.

ٻاراٽي جي بيماري

ٻاراٽي جي بيماريءَ ۾ ٻار جو علاج هيٺين ريت ڪندا آهن:

١٦- بيمار ٻار تي ڊيلي يا چٺوڙي کان 'ٻاراٽو' پڙهائيندا آهن، ته بيماري ڇڏي ويندي.

١٧- ٽ-واڻي لي ويهي بيمار ٻار جي پيٽ تي ٻادر گهمائڻ سان بيماري لهي ويندي.

١٨- بيمار ٻار کي اَٽ جي هيٺان ٽپائڻ سان بيماري لهي ويندي.

١٩- ڊکي جي ڪتن جو رت بيمار ٻار جي پيٽ تي مکڻ سان بيماري لهي ويندي.

---

(١٢) ڪان (١٤) محمد طالب لوهار. (١٥) ڪان (١٩) محمد پناهه، قرڙو.

سارُوٽي يا هورو لاهڻ

٢٠- جيڪڏهن ڪنهن ٻه عزيز تي ننڍڙي ٻار جو قرب هجي ۽ ان جي غير حاضريءَ ۾ ٻار ان کي تمام گهڻو ياد ڪري ۽ ساروڻي سبب بيمار ٿي پوي ته ان لاءِ هيٺ سون ڪندا آهن: جنهن ماڻهوءَ تي ٻار جو قرب هجي، اهو جڏهن سفر تي ٻاهر وڃي ته ان وقت ڏاڍي جو ڪهڙو ٻه سيڪو ٻار جي هٿ ۾ ڏيئي هليو وڃي ته ٻار کيس ياد نه ڪندو.

ڪنگهيءَ جي بيماري

هن بيماريءَ ۾ ٻار سڪي هڏا ٿي ويندو آهي ۽ ڪابه دوا نه لڳندي اٿس. هن بيماريءَ ۾ ٻار جو علاج هن ريت ڪندا آهن:

٢١- بيمار ٻار کي، ڳاڙهي اوجهه ۾ ڪلاڪ کن رکجي. سڀ ڏينهن لاڳيتو ائين ڪرڻ سان ڪنگهيءَ جي بيماري ڇڏي ويندي.

٢٢- ننڍڙي قبر کوٽي، ان تي ڏڪ رکي، قبر جو ٽورڙو مٿئين ڪليو ڇڏجي. پوءِ بيمار ٻارڙي کي رلڪي سميت قبر ۾ وجهي مٿ وڪون پري وڃي، وري موٽي اچي ٻاهر ڪڍجي، ست دفعا ائين ڪجي ته ڪنگهيءَ جو مرض ڇڏي ويندو.

نظر لڳڻ يا اک چڙهڻ

ٻار بيمار گذاريندو، اڀرو ٿي ويندو ۽ کاڌو نه لڳندس ته چوندا ته نظر لڳي اٿس، ڪنهن ناظرو جي اک چڙهي ويو آهي يا هٿوس ٿي اٿس. اهڙي حالت ۾ ٻار سان هن ريت ٽوٽڪا ڪيا ڪندا:

٢٣- ٽ-واٽي تان مٽي کڻي، ٻار تان گهوري باهه ۾ اڇلائيندا.
٢٤- ڳاڙهيون مرچون، ٻار تان گهوري باهه ۾ اڇليندا.

---

(٢٠) محمد طالب لوهار. (٢١) ۽ (٢٢) محمد پناهه قرڙو. (٢٣) ڪان (٢٧) تعلقو حيدرآباد.

٢٥- ڦڪي ڪٽي، ٻار تان ڪهوري ٻاھر اڇلائيندا.
٢٦- جنھن ماڻھوءَ جي نظر لڳڻ جو شڪ ھوندو، ان ماڻھوءَ جي پير جي ھيٺان مٽي ڪڍي ٻار تان ڪهوري ٻاھر اڇلائيندا.
٢٧- ماھيءَ ڇيڙي مان ماڻھو جو ٻوٽو ڏاھي، صبح جو مڇ آڻيندي ڪان اڳ اولھائين پٽ تي ھڻبو، جيئن مڇ جو ٽڙڪو آئڻ سان ڏي ان ٻوٽي تي پوي. ٻوٽو سڪندو ويندو ۽ ٻار تندرست ٿيندو ويندو.

سڳڪڻ (ڏسند پوڻ) جي بيماري

٢٨- جنھن ٻار کي سڳڪڻ جي بيماري ٿئي، تنھن ٻار کي ڪير ٻيڻ بند ڪجي ته بيماري ڇڏي ويندي.

بيماري نہ ڇڏڻ جو علاج

٢٩- ٻار کي (ڪابہ) بيماري گھڻو وقت ھلي ۽ نہ ڇڏي تہ ٻار کي مٽيل ڪتي جي مٽيءَ تي ليھاري، وھنجاريو وڃي تہ بيماري ڇڏي ويندي.

اولڙي جي بيماري

٣٠- ننڍڙي ٻار تي ٻاٽي يا آرسيءَ جو اولڙو پيو تہ ٻار کي دست ٿي پوندا، جنھن کي "اولڙو" چون.

(ب) وڏن جون بيماريون ۽ انھن جا ٽوٽڪا ۽ علاج

بيماري اچڻ جا آثار

١- ھيڪلي وڻ ھيٺان نہ لنگھڻ گھرجي، نہ تہ بيماري ٿيندي.
٢- نڪ ۾ کنھي ٿئي تہ بيماري ٿيندي، تنھنڪري نڪ جي کنھي لاھڻ لاءِ ھي ٽوٽڪا ڪجن: (١) نڪ کنھي، آن ھٿ کي سنگھي ڇڏجي تہ بيماري ڪانہ ايندي.

---

(٢٨) ۽ (٢٩) محمد پناھ قرڙو. (٣٠) تعلقو حيدرآباد. (١) محمد پناھ قرڙو. (٢) ۽ (٣) محمد طالب لوھار.

(٢) نڪ کي پاڻيءَ سان ڌوئڻ ڪري ٻہ ڇارڻ ڇڏي ويندي.

٣- ڪتن جو گوشت ڦرڪي تہ گهڻي بيماري ڪانہ ڇو سوڻ وٺندا.

بيمار ڪرڻ جو سوڻ

٤- ڪٿون جو پيشاب ڪٿي ڪنهن جي در اڳيان اڇلائجي، جيڪو ٻهرين آن کي اورانگهيندو، سو بيمار ٿيندو.

بيماريءَ جي حالت ۾ سوڻ

٥- بيمار کي پڇڻ وقت مٿو اگهاڙو ڪري نہ وڃڻ گهرجي.

٦- بيمار ماڻهو جو نالو مٽائبو تہ آيل آفت ٽري ويندي، ڇاڪاڻ تہ آفت اڳئين نالي تي آيل هوندي.

٧- بيمار ماڻهو جي گهر جي دروازي تي رلي ٽنگڻ لاِڪ آهي.

اکين جون بيمارين ۽ علاج

٨- ٻاهر تي پير سيڪڻ سان اکيون خراب ٿينديون ۽ نظر گهٽ ٿيندي.

٩- آس ۾ پير اگهاڙا ڪري هلڻ سان اکيون خراب ٿينديون ۽ نظر گهٽ ٿيندي.

١٠- ڪيرڦتي ڏي نہ نهارجي، نہ تہ اک ۾ آنڙي ٿيندي.

١١- ٻڍي ماڻهوءَ جون اکيون اٿيل هجن تہ ان جي اکين ۾ ڇتائي نہ نهارجي، نہ تہ اکيون اٿي پونديون.

١٢- اٿيل اکين سان آرسي نہ ڏسجي.

١٣- اٿيل اکين سان واءُ ۾ نہ هلجي، نہ تہ اکين ۾ "وانڙو" يا "سترڻ" پوندو.

١٤- اکيون اٿن تہ پيرن جي آڱرن کي سڳا ٻڌجن تہ اکيون ٺيڪ ٿي وينديون.

---

(٤) ڪان (٧) محمد پناهہ قرڙو. (٨) ڪان (١١) تعلقو حيدرآباد. (١٢) محمد پناهہ قرڙو. (١٣) تعلقو حيدرآباد. (١٤) ڪان (١٦) محمد پناهہ قرڙو.

١٥- اکين ۾ سرٽ پوي، يعني اکين مان پاڻي وهي ته پَنڙي (گهه) جو ڳڻ پاڻيءَ ۾ پُسائي اک ۾ گهمائجي ته بيماري ڇڏي ويندي.

١٦- اکين ۾ سرٽ پوي ته ڏ-واڻي تي ويهي، ٽي آرانيون ڻاهي، هڪ هڪ اک جي مٿان گهمائجي ته سور لهي ويندو.

١٧- چانڊهن پکيءَ جي ڇهنب ڏوڏاري، ان پاڻيءَ مان بيمار اکين کي ڇنڊا هڻبا ته اکين جي هرڪا بيماري ڇڏي ويندي.

١٨- اک ۾ گهَنبَ پوي، يعني اک ۾ ڏک لڳي ته گهنب پڙهائيندا آهن. اهو هن طرح: سج لٿي مهل ڏيڻ جي سڪل يا آلي نوڙي جو ٻه فوٽ ٽڪر ۽ پنج تولا مٺو تيل کڻي، ڏ-واڻي تي ويهي گهنب پڙهڻ واري کان گهب پڙهائبي آهي. گهب پڙهندڙ ڏيڻ جي نوڙيءَ جو چلو ڻاهي، چلي جو هڪ پاسو تيل ۾ ٻوڙي، ان کي ٻـورو ڇنڊي، گهب لڳل اک جي چوڌاري گهمائيندو ۽ جهاڙ ڦيٽو يا ڪو وظيفو وغيره اڙهي، اک تي شوڪاريندو ۽ وري چلي کي تيل مان ٻوڙي اک جي چوگرد گهمائيندو. ان ريت ست ڦيٽا رکي، ڪاهو پري اڇلندو. اهيءَ طرح ٻه-چار ڏينهن گهب پڙهائبي ته اک چڱي ڀلي ٿي ويندي.

١٩- اک ۾ انڙي ٿئي ته ڪنهن ٻيٽ واري مائيءَ کي چئجي ته ”مائي، هيءَ امانت آئي توکي“. ائين چئي پوئتي نـه نهارجي، هليو اچجي. انڙي ڇڏي وڃي مائيءَ کي لڳندي.

---

(١٧) ۽ (١٨) محمد طالب لوهار.

لنڊ ۽ ڏنڊ ڪڍڻ

٢٠- لنڊ ۽ ڏنڊ ڪرڻ نياڳ آهي. لنڊ ۽ ڏنڊ ڪرڻيندڙ ماڻهوءَ کي ڪنهن سڳوري شخص کان ڌاڳو وٺائي، چوريءَ ڳچيءَ ۾ ٻڌبو ته ڏنڊ ڪرڻ ڇڏي ڏيندو.

٢١- لنڊ ۾ ڏيءَ ڏنڊ ڪرڻي ته نياڳ، پٺت ڪرڻي ته سياڳ آهي.

لنڊ ۾ ڪونگهرا هڻڻ

٢٢- لنڊ ۾ ڪونگهرا هڻڻ چڱو نه آهي، تنهنڪري ڪونگهرا هڻندڙ ماڻهوءَ جي جُتيءَ جو ٻادر ڪٽي مندمس سيرانديءَ کان وهاڻي پرسان رکبو ته اهو ماڻهو ڪونگهرا هڻڻ بند ڪري ڇڏيندو.

٢٣- ڏيواڻي جي مٽي ڪٽي ڪونگهرا هڻندڙ جي مٽي ۾ وجهبي ته ڪونگهرا هڻندڙ ماڻهو، ڪونگهرا هڻڻ بند ڪري ڇڏيندو.

هڏڪوئي يا وڏٽي ٽيڻ

٢٤- ماڻي ڪائينديءَ جيڪڏهن هڏڪوئي ٿئي ته چوندا ته ڪنهن دل واري دوست يا ويجهي عزيز ڪيس ياد ڪيو آهي.

٢٥- ڪنهن ٻه وقت هڏڪوئي ٿئي ته سمجهڻ گهرجي ته ڪنهن ڪيس سنڀاريو آهي. جيڪڏهن هڏڪوئي لاڳيتي بيهي رهي ۽ نه ڇڏي ته اها بيماري سمجهڻ گهرجي، هڏڪوئي ۾ بعضي آنٽي ٻه اچي ويندي آهي، اهڙي حالت ۾ هيٺيان علاج ڪيا ويندا آهن:

٢٦- ڏب ڏيڻ سان هڏڪوئي لهي ويندي آهي.

٢٧- ٻاڏي ڏُڪ ڪري پيئڻ سان هڏڪوئي ڇڏي ويندي آهي.

---

(٢٠) محمد پناهه قرڙو. (٢١) تعلقو حيدرآباد. (٢٢) ۽ (٢٣) محمد پناهه قرڙو. (٢٤) ڪان (٢٧) محمد طالب لوهار.

٢٨- ڇيچ ۾ سڪو ٻڌڻ سان هڏڪوئي لهي ويندي.
٢٩- ساهه منجهائڻ سان هڏڪوئي لهي ويندي.
٣٠- پاڻيءَ جا ست ڍُڪ پيئڻ سان هڏڪوئي لهي ويندي.

کهنبو پوڻ

ساهه کڻڻ ۾ تڪليف ٿئي، نڙي ويهي رهي، يا آواز گهگهو ٿي وڃي ته ان کي "کهنبو پوڻ" جي بيماري چوندا، ۽ اهڙي حالت ۾ هيٺيان علاج ڪندا:

٣١- گهنبو ڪپائڻ جو سانت ڪرائجي. هن طرح تي سَر جا ٻن ڪچيءَ کي وېڙهي، پوءِ ڏاتي سان انهن کي ڪپڻ. ڪپڻ وارو چوندو ته: "گهنبو ڪپيان". ٻيو وارو جواب ڏيندو ته: "ڪپ". ان طرح ٽي ڏينهن صبح شام ڪرڻ سان گهنبو ڇڏي ويندو.

٣٢- ناناڻي گهر جي دانگيءَ جي ڪارانهن لاهي اڙيءَ کي هڻڻ سان گهنبو لهي ويندو.

٣٣- ڏ-واڻي تي مٽيءَ جون ٽي ڍڳريون ٺاهي هليو وڃڻ سان گهنبو لهي ويندو.

ڪاڪڙو لهڻ

ٻار يا وڏي جو ڪاڪڙو ڪِري پوندو آهي ته ان جا جدا جدا سوڻ ڪيا آهن، جي هيٺين ريت آهن:

٣٤- ڪاڪڙي جو هٿ هڻڻ ڪان پوءِ پيڻل ڦودني جي چَپٽي ڀري، ڪاڪڙي تي رکي، ان کي زور سان ڦوڪ ڏبي ته ڦودنو وڃي ڪاڪڙي ۾ ڪلڻ ۾ پوندو. ٽي ڏينهن سوڻ ڪرڻ سان ڪاڪڙو چڙهي ويندو.

٣٥- ڪاڪڙو لهي پوي ته تارونءَ تي چيڙي رکجي، ڪاڪڙو ڪجي ويندو.

---

(٢٨) ڪان (٣٣) محمد پناهه ڦرڙو. (٣٤) محمد طالب لوهار. (٣٥) تعلقو حيدرآباد.

٣٦- ڪاڪڙو ڪيري پوي ته روزانو صبح جو سويل تارونءَ کي ليراني آڱوٺي سان زور ڏيئي ڇڏجي ته ڪاڪڙو چڙهي ويندو.

٣٧- ڀنگ جو ٻج ۽ مڙداسنگ گهوٽي، ڪپڙ ڇاڻ ڪري، ان سان ڪاڪڙو ڪڻجي ته چڙهي ويندو.

٣٨- ٽ-واٽي تي گرڙيون ڪرڻ يا تيل هارڻ سان ڪاڪڙو چڙهي ويندو.

٣٩- مٺل نانگ جي مٺان وهنجڻ سان ڪاڪڙو چڙهي ويندو.

ڪنگهه جي بيماري

٤٠- ڪنگهه جي بيمار کي چانڊوڪي ۾ گهر کان ٻاهر گهمڻ ڦرڻ گهرجي ته ڪنگهه ڇڏي ويندي.

هٿهو پوڻ

٤١- ڪاٻي يا ساڄي ڪلهي جي ڦر ۾ سخت سور پوڻ سبب ڇٽري ٻ نه سگهبو آهي. اهڙي حالت ۾ هٿهي جو ساٽ ڪرائبو آهي. هٿهي جو ساٽ اهو ماڻهو ڪندو، جنهن کي اڌن يا هٿڌو مليل هوندو. هٿهي جو ساٽ هن طرح ڪندا آهن: هٿهي پيل ماڻهو، ڪڙو تيل ڪٽي اڄر مهل ۽ سانجهيءَ مهل هٿڌي واري وٽ ويندو. ساٽ ڪندڙ، بيمار جي قميص يا صدري لهرائي، سندس ٻيئي ڪلها آڏيندو ويندو ۽ چوندو ويندو ته "هٿهو ٻچان"، سور وارو چوندو "ٻيچ". ان ريت ٽي ڏينهن سوڻ ڪرائڻ سان هٿهي جو سور ڇڏي ويندو.

ڪِٽرَ پوڻ

٤٢- ڪنڌ جي ڪنهن ٻس ٻاسي جي رڳ ۾ سور پوڻ کي "ڪِٽر پوڻ" چئبو آهي. بعضي اهڙو سخت سور ٿيندو

---

(٣٦) کان (٤٠) محمد پناهه ڦرڙو (٤١) ۽ (٤٢) محمد طالب لوهار.

آهي جو ڪنڌ ورائي ئي نه سگهبو آهي. ڪُنڊَ ڀڃڻ جو ساٿ هن طرح ڪندا آهن: ڪُنڊ ڀڃڻ وارو ڪڙو تيل يا ترن جو تيل ڳڻي ڪنڌ جي چوڌاري مالش ڪندو. مالش ڪان پوءِ ٽي ڀيرا ساڄي ۽ ٽي ڀيرا کاٻي ڪنڌ کي مروڙو ڏيئي چوندو "ڪُنڊَ ڀڃان" ته سور وارو چوندو "ڀڃ". ان ريت مروڙا ڏيئي وري به مالش ڪندو. ائين صبح سانجهي ٽي ڀيرا سوڻ ڪرائڻ سان ڪُنڊ ڇڏي ويندي. پر اهو ساٿ به اِذن واري کان ڪرائبو.

سنڌن جو سور يا وائي سور

٤٣- آڪ جي وارن کي رڪ ۽ تيل ۾ ملائي سنڌن جي جي سور واري هنڌ مکجي ته سنڌن جو سور ڇڏي ويندو.

ڳانڍو پوڻ

٤٤- هٿ جي ڪرائي ۾ سور پوڻ کي ڳانڍو پوڻ چوندا آهن. اڌ ۾ ڇڏيل ڪم کي جيڪو پيو ماڻهو پورو ڪندو، تنهن کي ڳانڍو پوندو.

چڻڪ پوڻ

٤٥- گهڻو ڪري تڪليف واري ڪم ڪرڻ سبب مثلاً: گهڻو بار کڻڻ، واهه ٽپڻ، وڻ تان ڪرڻ، ڊوڙ پائڻ، مٿاهين ۾ ڏڪ کائڻ يا سٽ ڏيئي بار کڻڻ سبب چيله ۾ سٽ پئجي ويندي آهي ۽ ماڻهو کي هلڻ چلڻ ۾ تمام تڪليف ٿيندي آهي. انهيءَ سور کي "چڻڪ پوڻ" چئبو آهي. چڻڪ جو هڪ ٻيو علاج آهي "چڻڪ ڀڃائڻ". جنهن ماڻهوءَ کي چڻڪ ڀڃڻ جو هنرو (اِذن) مليل هوندو، تنهن وٽ صبح جو سج اڀرڻ کان اڳ ۽ شام جو سج لهڻ کان پوءِ وڃبو ۽ سوڻ ڪرائبو ته ٻن ٽن ڏينهن ۾ سور ڇڏي ويندو.

---

(٤٣) ۽ (٤٤) محمد پناهه ڦرڙو. (٤٥) محمد طالب لوهار.

چڻڪ پچڻ: چڻڪ پيل ماڻهوءَ کي سنهين سڏي زمين تي ٻڙج يا ڏونري وڇائي ان تي اونڌو ڪري سمهاربو. چڻڪ پڇندڙ ساڄي هٿ ۾ بانس يا ٻي ڪاٺيءَ جي لٺ ڪٺندو، جنهن جي ٽيڪ تي ٽي ڀيهندو. ان بعد ساڄي پير جي ٻپ ۽ آڱوٺي سان چڻڪ پيل جي چيلهه، جي پوري وچ تي زور ڏيندو ۽ پوءِ پير سان چيلهه کي اورتي پرتي ٽي دفعا ڪندو. ان بعد پير سان اونڌي ستل مريض کي جهٽڪو ڏيئي سنئون ڪندو، وري وهي ٻئي هامي ڪان ٻيهندو ۽ ساڳيءَ طرح جهٽڪو ڏيئي اونڌي کي اٿلائي سنئون ڪندو. ان ريت ٽي دفعا چيلهه تي زور ڏيئي اٿلائيندو. پڇاڙيءَ ۾ ساڄي ٻر جي ڪنڙيءَ سان چيلهه جي چوڏڪ تي زور سان دٻاءُ وجهندو ۽ ان بعد مريض کي چوندو ته اٿي ڪلمو پڙهي ڪڙو ٿيءُ. ٽن سوٽن سان چڻڪ ڇڏي ويندي.

چڪي پوڻ

٤٦- چڪيءَ جي مريض کي ڪڙي يا مٺي تيل سان مڇي ٻڌت کي مالش جو هٿ هڻندا. ٽن هٿن کان پوءِ مريض چڱو ڀلو ٿي ويندو.

٤٧- چڪي پوي ته پيرن جي آڱوٺن ۾ سڳا ٻڌجن ته چڪي ڇڏي ويندي.

چيلهه جو سور

٤٨- ڀاونَ جي پوڙ ڪائڻ سان چيلهه جو سور ڇڏي ويندو.

هانءَ (هيانءَ) جو سُور

٤٩- جيڪو ماڻهو اٺي چانڻ جي ٻروڻ ۾ ماني رکي کائيندو، تنهن کي هيانءَ ۾ سور پوندو.

(٤٦) محمد طالب لوهار. (٤٧) کان (٤٩) محمد پناهه قرڙو.

٥٠- آڳي دالگيءَ تي مالين جي ڍڪي رکي، آن مان ماني کائجي ته هيانءَ جو سور چڙي ويندو.

٥١- در جي چائنٺ تي ڍڪڻ رکي، ان تي ماني رکي کائجي ته هيانءَ جو سور لهي ويندو.

پيٽ جو سور

٥٢- جنهن کنولي جي واٽ ۾ ورُ پيل نه هجي، تنهن کنولي تي پيٽ جي سور وارو سمهندو ته ان کي پيٽ جو سور چڙي ويندو.

بيهوشي جي بيماري

٥٣- مٿل ٻار تان جيڪو ٻيو ٻار پيدا ٿيندو، تنهن کي بيهوشي جي بيماري ٿيندي.

٥٤- بيهوشيءَ جي مريض تان ڪڙو يا مٺو تيل گهوري، ڪنهن سائي ٻُوٽي تي هاربو ته بيماري وڃي سائي ٻوٽي کي لڳندي ۽ مريض چڱو ڀلو ٿي پوندو.

٥٥- مريض ڪان ٽ. واٽي تي ماني رکائيندا ته بيماري ماني کائي واٽ ونيو هلي وڃي.

مٿي جو سور

٥٦- مٿي ۾ سور ٿيوي ته اڪ جا پن، باهه تي سيڪي، پيرن جي ترين تي ٻڌجن ته ڪلاڪ ڪن ۾ مٿي جو سور چڙي ويندو.

٥٧- ميٽ ۾ ٻعمر ۽ نم جا پن گڏي مٿي جي اٽوَٽ ڪندا آهن ته مٿي جو سور يا اڌ مٿي جو سور چڙيو وڃي.

اڌ مٿي جو سور

٥٨- مٿي جي ڪاٻي يا ساڄي اڌ ۾ سور ٿيندو آهي، جنهنڪري بعضي آن پاسي جي اک ۾ به سور ٿيندو آهي.

---

(٥٠) ڪان (٥٦) محمد پناهه قرڙو. (٥٧) محمد طالب لوهار.
(٥٨) محمد پناهه قرڙو.

٥٩- ٻر جي ڇوڏاري سڪو ويڙهي، ان سان مٿي جي ماپ ڪندا آهن، جي مٿو وڏي ويو ته اڌ مٿي جو سور يقيني آهي. هن سور جا علاج ۽ ٽوڻا ڦيڻا هيٺين ريت ڪندا آهن:

٦٠- روزانو صبح ۽ شام، ٽه-واٽي تي ويهڻ سان اڌ مٿي جو سور ڇڏي ويندو.

٦١- اڌ مٿي جي سور جو ساٽ ڪرائڻ: ساٽ ڪرڻ وارو مٿي ۾ ڪارو رسو ٻڌي چوندو ته "اڌ مٿي جو سور ٻَڌان" مريض چوندو "ٻَڌ". ائين ڪرڻ سان سور ڇڏي ويندو.

٦٢- ٻٽي سان گڏ ماني کائڻ ۽ ان کان اڳ ۾ اٽڻ سان مٿي جو سور لهي ويندو.

سجاتيءَ يا سجاوتي جو سور

٦٣- مٿي جو سور يا اڌ مٿي جو سور، جيڪو سج اڀرڻ کان وٺي مٿي ۾ ٿئي ۽ منجهند کان پوءِ ڍرو ٿي وڃي، تنهن کي سجاتي جو سور چوندا آهن ۽ (لاڙ ۾ ان کي "اوطي سور" به چون) ان جو علاج هيٺين ريت ڪندا:

٦٤- سج اڀرڻ کان اڳ ۾ اٽي کوهه ۾ نهاري، پنهنجي پاڇي کي انّ جا ڪڻا هڻڻ ۽ چوڻ ته "سورا اڇئي ٿو".

٦٥- اڌ رات کان پوءِ ڪنهن چور کان سجاتي جو سڪو پڙهائي ٻڌڻ.

٦٦- پاليءَ جي پريل ٿالهه ۾ سج جي پاڇولي کي پَرَڻ سان ڏسي ويچارا ڏيڻ.

٦٧- سج اڀرڻ کان اڳ ۾ ويهي سج ڏي نهارڻ، جيسين سج اڀري.

٦٨- سج اڀرڻ کان اڳ ۾ اٽي، وٽو، گلاس يا ڪرو پاڻي جو ڀري، سج ڏي منهن ڪري، سجاتي جي سور وارو پيهندو. جيئن جيئن سج اڀرندو ويندو، تيئن تيئن اهو

---

(٥٩) کان (٦٧) محمد پناهه ڦرڙو. (٦٨) محمد طالب لوهار.

ماڻهو پنهنجي مٿي تان پاڻي لار ڪري هاريندو رهندو ۽ نظر سج ڏي هونديس. ان ريت ٽي ڏينهن ڪرڻ سان اڌ مٿي جو سور ڇڏي ويندو. پاڻيءَ جي لار نڪ جي اڳيان، ڀنهي اکين جي وچ تان هاريندو ۽ پاڻيءَ جي لار مان سج ڏي ڏسندو رهندو.

٦٩- سج ايرڻي کان اڳ، اڪ جي ڪانيءَ جي ڪيلي (اڌ فوٽ کن) ٺاهي، هٿ ۾ جهلي بيهندو ۽ پنهنجي پيرن کان سج طرف پنهنجي قد جي ڊيگهه جيتري مفاصلي تي اڪ جو ٻن رکي بيهندو. سج ايرڻ شروع ٿيندو ته ماڻهو اڪ واري ڪيلي، اڪ جي ٻن ۾ ڪهاڙيءَ جي ڀاڪي سان کوڙيندو ويندو ۽ سج ڏي ڏسندو ويندو. سڄي ڪيلي زمين ۾ کوڙي پورو ٿيندو. ان ريت ٽي ڪيليون کوڙڻ سان سور ڇڏي ويندو.

٧٠- اڪ جي وڏائي ڪالي، اڌ فوٽ جيتري ڊگهي ۽ آڱر جهڙي سنهي جي وچ وارو سوراخ جاري ڪري، هڪ پاسي کي باهه ڏيئي، ٻئي پاسي کان نڪ مان مٿي ساهه کڻي. ڏينهن ۾ ٽي دفعا ۽ لاڳيتو ٽي ڏينهن ڪرڻ سان مٿي جو سور ڇڏي ويندو.

ٿڌ، زڪام ۽ سنهي تپ لاءِ لَوَڻ ڪرڻ

٧١- ميٽ ۾ بصر جي ڳنڍ ۽ نم جا ساوا پن ملائي، سڄي ٻٽ ۽ مٿي کي مکي، بند ٿيل هنڌ تي، هوا کان پري ٿي، ٿورو ساعت ويهي رهجي. جڏهن ميٽ سڪي وڃي، تڏهن ڪُنهن-سوسڙي پاڻيءَ سان تڙ ڪري ڇڏجي. ٽي ڏينهن اها لوڻ ڪرڻ سان ٿڌ، زڪام ۽ سنهون بخار ڇڏي ويندو. لوڻ، هوا کان ليڪي، بند ٿيل گهر ۾ ڪبي آهي.

---

(٦٩) کان (٧١) محمد طالب لوهار.

سائي (يرقان) جي بيماري

هن بيماريءَ ۾ اکيون سايون ٿي وينديون آهن ۽ نُنهَن اڇا ٿي ويندا آهن. چگهون ۽ پانهون به سنهيون ٿينديون وينديون آهن. هن بيماريءَ جا سوڻ ساٽ ۽ علاج هيٺين ريت ڪندا:

٧٠- آچر ڏينهن صبح جو ٽانڊ ۾ تيل وجهي، ته ـ واٽي تي ويهي تيل ۾ ڪيپ جا ٽارا گهمائي، ان تيل سان بدن تي مالش ڪجي. ٽي آچر لڳو لڳ ائين ڪجي.

٧١- اڪ جي سنهين چوٽين (گوچن) کي سڪي ۾ پڌي ڪچيءَ ۾ پائجن، بيماري ڇڏي ويندي.

٧٢- بيمار کي ڪَن جي مٿان ٿورو ٽڪو ڏجي، بيماري ڇڏي ويندي.

٧٣- پيرن جا گل هٿن کي چڱيءَ طرح مهٽي، اهي سائيءَ واري ماڻهوءَ جي پيٽ تي گهمائبا ته سائي ڇڏي ويندي.

٧٤- سائي پڙهڻ جو هنڌ جنهن ماڻهو کي مليل هجي، ان کان سائي پڙهائجي ته سائي لهي ويندي.

پرهال جي بيماري

٧٥- پرهال جي بيماريءَ واري ماڻهوءَ کي ڪاٺ جي ڏوئي سان سيڪبو ته پرهال ڇڏي ويندي.

٧٦- پکڙا پڙهائي ڪارائڻ سان پرهال ڇڏي ويندي.

٧٧- واهي جون پاڙون ڪچيءَ ۾ بڌبيون ته پرهال ڇڏي ويندي.

جهامرو

شروع شروع ۾ نُنهَن ـ ڙ ٿيندي آهي. هٿ جي آڱوٺي يا ڪنهن به آڱر جو نُنهن سُور ڪندو ۽ سوڄ ڪندو، انهيءَ

---

(٧٠) ڪان (٧٢) محمد پناهه ڦرڙو. (٧٣) محمد طالب لوهار. (٧٤) تعلقو حيدرآباد. (٧٥) ڪان (٧٧) محمد طالب لوهار.

مانُ ورڪار ڪري جهامرو ٿي پولدو. جهامري سبب هٺ جو آڱوٺو يا آڱر ڪڙهندي رهندي ۽ سور سبب لنبڙ ا ايندي. پنيءَ پڏڻ کان سواءِ ڦٽ کي اڳهاڙو ڪري سور سهي نه سگهبو. جهامري سبب هٿ ۾ ڪرائي تي سوڄ ٿي پوندي. جهامري واري ماڻهو کي جهنگ جي لاڻ يا ميرائي سيرائي واري ماڻهو کان پرهيز ڪرائبي آهي، نه ته جهامرو چيچڙو پوندو ۽ هٿ چٽندوئي ڪين. جهامري جا ٽوٽا ۽ علاج هيٺين ريت ڪندا آهن:

١- جهامري تي مانڊو، پلا جي جهاڙ رکندو آهي.

٢- جهامري واري هٿ جي ڪرائيءَ ۾ ڪولهڻ جي نوري اچت پاڻي واري دلهي مان، ست ٽپيون ڏياري پڏندا آهن.

٣- جهامري واري هٿ کي صبح ۽ شام گگر ۽ ريالي ڏوپ جو واس ڏيندا آهن.

٤- جهامري تي پتنگري جون اپريون ڏينهن ۾ ٻه دفعا پڏيون آهن، جاڪڻ ته جهامري سبب ڦٽ ۾ پاڻ ۽ ساڙو گهٽو ٿيندو آهي. سمجهبو آهي ته ڦٽ تي ڪنهن ڏنڊا رکي ڇڏيا آهن. چوندا آهن ته ڊاڪٽر جي دوا کپي ته جهامرو وچري پوندو، تنهنڪري ڦٽکي ٻڪي ۽ جهاڙ ڦٽي مان ڇڏي ويندو.

چنولٽيءَ جي بيماري

هٿ جي ڪنهن ٻه آڱر ۾ سور ٿيندو آهي. ماٺ ماٺ ڪري آڱر ڪڙهندي آهي. علاج معالج ڪرڻ بعد جيڪڏهن آڱر چڱي ڀلي ٿي وئي ته ٺيڪ، نه ته چنولٽيءَ لاءِ چوڻ هوندو آهي ته آڱر کي سڪائي پوءِ ڇڏيندي. علاج هيٺين ريت ڪندا آهن:

٥- چونٽي تان مانڊي کان ڪاري نانگ جون جهاڙون رکائيون آهن.

(١) ڪان (٥) محمد طالب لوهار.

٦- ڪنواري ڪولهن جي ڪاري نوري لهرائي، اڇت پائي واري دلهي مان ست ٽيپيون ڏياري اها نوري هٿ جي ڪرائي ۽ پڌي ڇڏبي آهي، جنهن کي صبح ۽ شام هرمري ۽ ريلي ڏوپ جو واس ڏبو آهي.

٧- ڪارو ڀنگرو ڪهوڻي ان جي ٽپري هڪ صبح جو چاڙهجي ۽ ٻي لپري وري ٻئي صبح جو چاڙهجي. آٺ پهر لپري پڌل رکجي، سور لهي ويندو.

چاپاڪو

٨- چاپاڪو پکي ذبح ڪري ان جي رت مان هٿ ڪاڙها ڪجن. هٿن کي رت چڱيءَ طرح ملجي، جيئن هٿن ۾ چپاڪي جو رت چڱيءَ طرح جذب ٿي وڃي، پوءِ جنهن ماڻهو کي چپاڪو ٿئي، تنهن ماڻهوءَ جي جسم تي جيڪڏهن اهو ماڻهو، جنهن جا هٿ چپاڪي رت مان رڱيل آهن، سو هٿ ڦيرائيندو ته ان کي نه فقط چپاڪو ڇڏي ويندو، پر ان کي وري ڪڏهن به چپاڪو نه ٿيندو.

شافاقو

شافاقي لفظ جي معنيٰ آهي ڪاڙهاڻ، يعني بت تي خارش، سڙڻي، سوڄ وغيره جي ڪاڙهاڻ ٿيڻ. هن بيماري جو علاج هيٺين ريت آهي:

٩- چاپاڪي پکي جي رت مان رڱيل هٿن وارو ماڻهو بيمار جي جسم تي هٿ ڦيرائيندو يا کهائيندو ته بيماري ڇڏي ويندي.

١٠- چاپاڪي جي رت مان رڱيل هٿن وارو هٿ ڌوئي، اهو پاڻي مريض کي پيارجي ته بيماري ڇڏي ويندي.

---

(٦) ڪاڻ (٨) محمد طالب لوهار. (٩) ۽ (١٠) محمد پناهه ڦرڙو.

سُرڻي جي بيماري

سُرڻي جي بيماري ۾ هيٺيون يا مٿيون ڄڀ، بعضي ٻئي ڄڀ اچتو سُڄي پونديون آهن ۽ اها سوڄ ڄڀن کان شروع ٿي ٻئي طرف پکڙندي آهي. علاج هن ريت ڪندا آهن:

۱۱– تازي پرٽيل عورت جو لونگس، ڦرڻن ۽ ڪهور ڪچرين وارو هار ڪٽي، سُرڻي واري ماڻهو جي مُنهن تي ست ڦيرا آڻتا ۽ ست ڦيرا سڌا ڏجن ته سرڻو لهي ويندو.

۱۲– لوهه جو چمٽو يا ڪُڪڙي ڪٽي اها مُنهن تي گهمائجي ته سُرڻو لهي ويندو.

تپ، ان جا قسم ۽ علاج

"تپ" جا ڪيترائي قسم آهن، جن مان هرهڪ جا سَوَڻ ۽ علاج هيٺ ڏجن ٿا:

سنهون تپ

۱– سنهي تپ وارو ماڻهو جيڪڏهن ميٺ، بصر ۽ نم جي اَتوَڻ ڪندو ته سنهون تپ لهي ويندو. اَتوَڻ جو طريقو هي آهي: ميٺ ۾ بصر جي ڳنڍ ۽ نيم جا ساوا پن ملي، ڪنهن ٿانو ۾ ٽيل جاءِ ۾ هوا کان لڪي، اهو ميٺ سڄي بدن کي مکي، ايستائين ويهي رهي، جيستائين ميٺ سڪي وڃي. پوءِ نم گرم پاڻيءَ سان وهنجي. اها لوڻ ٿي ڏيڻهن ڪجي.

۲– سنهي تپ واري کي لڱن ۾ سور پيو هجي ته اهو ماڻهو سڄي سَر جون ست تيليون، هرهڪ هٿ ۾ جهلي، تيلين کي ڳنڍ ڏيندو وڃي ۽ چوندو وڃي ته "اچڻي تو منهنجو تپ، جهلجانس، آءٌ وڃان ٿو ٻاهر گهمڻ، موٽي اچي تنهنجي مٿاڻي وراڻيندس." ائين ڪرڻ سان تپ ۽ سور لهي ويندو.

---

(۱۱)، (۱۲) ۽ ۱، محمد طالب لوهار. (۲) محمد پناهه قرڙو.

هڪ ڏڙو تپ

٣- جنهن ماڻهوءَ کي تپ ايندڙ هجن، سو ڳاڙها مرچ چلهه ۾ هيٺان پوريندو ته ڪيس تپ ڇڏي ويندو.

٤- جنهن ماڻهوءَ کي تپ لهه ڇڏي، اهو سرنهن جي ون هيٺ، ان جا ست ڪنا هڪ هڪ ڪري پوريندو ۽ چوندو ويندو ته "اچجي تو منهنجو تپ، قابو ڪجانس" ته تپ ڇڏي ويندو. ائين ٽن ڀيرن ڪرڻ سان تپ بلڪل ڇڏي ويندو.

پيڙو تپ

اهو تپ هڪ ڏينهن ڇڏي، ٻئي ڏينهن اچي. ان جا علاج ۽ ٽوٽڪا هيٺين ريت آهن:

٥- ٻن نڪاحن واري مرد يا عورت کان سگهو ڪرائڻ سان تپ لهي ويندو.

٦- پنهنجي پاڇي کي سڄا ڏهه سان تپ لهي ويندو.

٧- تپ ڏرائڻ سان تپ لهي ويندو. تپ هن ريت ڊڄندا آهن: ٻڍي جي لوڙي، پاڻيءَ ۾ ٻيڻي، ساڻي ون کي ٻڌي، چوندا ته "فلاڻي جو تپ تو ڏان، تنهن کي قابو ڪجانس."

٨- مسجد جي ڪنهن ڦوڙ کي لنبڻ سان تپ لهي ويندو.

ٽيڄڙ تپ

اهو تپ جو ٻه ڏينهن ڇڏي، ٽئين ڏينهن ٿئي. هي تپ گهڻ ۾ گهڻ ٽي مهنا ۽ وڌ ۾ وڌ ٽي سال هلندو آهي. هن تپ جا علاج ۽ ٽوٽڪا هيٺين ريت آهن:

٩- آڪ ٽي چڙيون نيلهه ۽ ان ڏس ڇڇڀ، جيڪو ٻه ڏس ڏين، تنهن ڪهي تپ لٿي ويندو.

---

(٣) کان (٩) محمد پناهه ڦرڙو.

١٠- ڪنهن سان ، ٻنا صلاح جي مالي ڪائبي ته ٽيئڙ تپ لهي ويندو.

١١- ٻئي ماڻهوءَ سان گڏ ماني ڪائيندي. ان کان اڳ ماني کائڻ بند ڪري هٿ ڌوئجن ته ٽيئڙ تپ لهي ويندو.

١٢- جنهن ٻڪريءَ تي ٻر ڏنا هجن، تنهن جا ٻچ ڪتري، اهو مرد يا عورت سڳو وٽي ڏي، جنهن تي نڪاح ڪيا هجن. اهو سڳو ٻڌڻ سان ٽيئڙ تپ لهي ويندو.

١٣- صبح جو سويل ٽن-واٽي تي ماني رکي اچڻ سان ٽيئڙ تپ چڙهي ويندو.

١٤- سج اڀرڻ کان پوءِ پنهنجي ٻاچي کي ليرائي تي لڪڻ هڻڻ سان تپ چڙهي ويندو.

١٥- ٽيئڙ تپ واري جي منهن تي کهي پاسي ۽ سجي پاسي ۾ نرڙ تي ٽي-ٽي تلڪ ڪيدي کس آرسي ڏيکارجي. ٽي ڏينهن ماندو اٿين ڪرڻ سان تپ چڙهي ويندو.

١٦- منيءَ جون ٽي ڏيکڙيون ٿاهي، انهن کي پادر هڻڻ سان تپ چڙهي ويندو.

منجهند جو تپ

منجهند ٿيندي ته تپ شروع ٿيندو ۽ سج لٿي کان پوءِ جهڪو ٿيندو. سج اڀرڻ بعد چڙهي ويندو. هن تپ جا ٽوٽا ڦيٽا ۽ علاج هيٺ ڏجن ٿا:

١٧- منيءَ جا ٻ، اَٽ ٿاهي، انهن تي منيءَ جا ٿهيل ٻ، ماڻهو وهاري، ٻري جهنگ ۾ چڙهي اچجن ۽ انهن کي چئجي ته ”فلاڻي جو تپ جهلجئو.“

١٨- ڪنهن واهه جي ڪپ تي منجهند وقت وڃي پنج يا نَوَ ٽپ ڏجن ته تپ لهي ويندو.

---

(١٠) کان (١٨) محمد پناهه ڦرڙو.

١٩- اس ۾ ڊوڙ پائجي ۽ ڇوڪرا سندس پاڇي کي ڏڪ هڻن. انهي سوڻ ڪرڻ سان تپ ڇڏي ويندو.

٢٠- تپ واري کي اوچتو ڇرڪ ڏيارڻ سان به تپ لهي ويندو.

رات جو تپ يا چوٿون تپ

اهو تپ جو فقط رات جو اچي ۽ سج اڀرڻ کان اڳ ڇڏي وڃي. انهي تپ جا علاج هيٺين ريت آهن:

٢١- بيمار ساڱهوءَ جي ڪٽ جي واڻ ۾ سيراندي واري پاسي، هيٺان واڻ ۾ اهڙي طرح تالو هڻجي جيئن مريض کي خبر نه هوي. تپ لهي ويندو.

٢٢- ڪنهن چور کان ڏاڪو وٺائي، ٽپيل جي ڪچيءَ ۾ ٻڌڻ سان تپ لهي ويندو.

ٽپاولي

٢٣- ٽپاولي جي موسم ۾ جيڪڏهن ٻوندون وسن ته ٽپاولي جي بيماري ختم ٿي ويندي.

ماتا جي بيماري

هن بيماريءَ جي شروعات ڇيلهه، عضون جي سور ۽ تپ سان ٿيندي آهي. ٽن ڏينهن جي بخار کان پوءِ جسم تي سنهي داڻ داڻ نڪرندي آهي، جا ڏينهون ڏينهن وڌي ٿيندي ويندي آهي. پنجين ڏيهن ماتا جي داڻن ۾ پاڻي پرجڻ شروع ٿيندو آهي. ڏهين ڏينهن داڻا پرجي سوٽ ڪائيندا آهن، ٻڌرهين ڏينهن داڻا ۽ ڦٽ ڪڙيون ٻڌي پو وجن، جنهن بعد مريض کي چنڊو ڏيندا آهن. غسل ڪرڻ بعد مريض جو ڇيلو پورو ٿيو. هيءَ وچرندڙ بيماري آهي، تنهنڪري مريض جي حفاظت ۽ مرض کي پکڙڻ کان روڪڻ لاءِ هيٺيان سوڻ ۽ اپاءَ ڪندا آهن:

---

(١٩) ۽ (٢٠) محمد پناه ڦرڙو (٢١) تعلقو حيدرآباد (٢٢) محمد طالب لوهار. (٢٣) محمد پناه ڦرڙو.

١- ڳوٺ ۾ سهو اچي نڪري ته ڳوٺ ۾ ماتا جي بيماري پوڻ جو انديشو سمجهندا.

٢- اندرهن ڏينهن جي عرصي ۾ کهر ۾ مڇي، پلو ۽ گوشت ڪوله رڌ ڻيندا.

٣- چاليهن واري عرصي ۾ پوڙ با پيٽ کي داغ نه ڏيندا.

٤- ڏينهن ۾ ٽي دفعا مريض کي ميسر يا ميسرياڻي لولي ڏيندا.

٥- ميري مٽي واري، يا ڪولهي پيل يا ڪنهن اڇوت کي مريض وٽ اچڻ نه ڏيندا.

چنڊو ڏيڻ

٦- چنڊي ڏيڻ واري ڏينهن ڪنهر رڌي ننڍڙن ٻارن ۾ ورهائيندا ۽ ننڍڙن ٻارن کي ڪاٺ جا ننڍا لڪڻ وڍي ڏيندا، جيڪي گهوڙا ڪري لڪڻ تي چڙهندا ۽ گهوڙن کي ڊوڙائي ڏورو پرڀرو وڃي وري واپس گهوڙن جون هڪارون ڪندا ڪنهر ورهائيندڙ وٽ ايندا، ۽ ڪنهر کائي وري گهوڙا ڊوڙائيندا واپس ايندا. ان ريت چنڊي جي رسم پوري ٿي.

٧- ماتا واري مريض کي ڦٽن تي ۽ اکين ۾ سرمو گهٽو پائيندا آهن.

سيتلا ماتا جي سواري وارڻ

٨- جنهن ٻار کي ماتا اکرندي، تنهن ٻار جي ماءُ يا پيءُ جيڪڏهن سيتلا ماتا جي سواري واريندو يعني سهو نه کائيندو، تنهن ٻار کي ماتا هلڪي نڪرندي ۽ ڪابه تڪليف ڪانه ڏيندي.

---

(١) محمد طالب لوهار. (٢) ڪان (٧) محمد پناه قرڙو. (٨) ۽ (٩) محمد طالب لوهار.

ڪوڙي ماتا جو علاج

٩- ماتا نڪتل ماڻهو کي ڳوهڙ ٻڪيءَ جو ڪچو آلو ڪارائبو ته، ڪهڙي به ڪوڙي ٿيل ماتا سچي ٿي پوندي ۽ ماتا پرجي ايندي.

ڳجهي ماتا ظاهر ڪرڻ

١٠- جيڪڏهن ماتا ظاهر نه ٿئي ته مريض کي ريلڙو ڪير پيارجي ته ماتا يڪدم ظاهر ٿيندي.

ماتا جا قسم

١١- ماتا ٽن قسمن جي ٿيندي آهي:

(١) موتين جي داڻن واري ماتا، جنهن ۾ داڻا پاڻيءَ سان پرجي بعد موتين وانگر جرڪندا آهن.

(٢) ڳل ماتا، جنهن ۾ نڙي سڄي پوندي آهي ۽ زبان ڦاٽي پوندي آهي. بعضي رت جا دست به ٿي پوندا آهن ۽ بدن تي بخار تمام گهڻو ٿيندو آهي.

(٣) ٽر ماتا، جنهن ۾ ڳلهاڻ بند، دل تي پوست ۽ ماندڪائي، بخار جي سختي، ڪَل جي اندران ڳوڙها ۽ ڦٽ ٿي پوندا آهن، مگر ظاهر ۾ ڪوبه نشان ڪونه هوندو اٿس.

بيماريءَ جو علاج

١- ڪواهين ۾ جيڪڏهن ڪو بيمار ٿيو ته ان جي علاج لاءِ پوپو ڏوڻائيندا، پوءِ اهو جيڪو به علاج ٻڌائيندو ان مطابق ڏس ڪرڻ سان مريض چڱو ڀلو ٿيندو. پوپو هن طرح ڪندو:

پوپو پاڻ سان ڌاڳا وچائڻ وارو به وٺي ايندو. اڪثر ڪري اهو ڏنڊو رات جي ماني کائڻ کان پوءِ يا صبح

---

(١٠) تعلقو حيدرآباد. (١١) محمد پناهه قرڙو. (١) محمد طالب لوهار.

سويلي ڪندا آهن. پٽ تي هنڌ وڇائي، بيمار کي ان تي سمهاري مٿانئس ڪپڙو وجهي ڇڏ يندا. بيمار جي سيرانديءَ کان پوپو ۽ ڏاڪ وارو ٿي ويهندا. پر ٻاسي ۾ پيا ٻ، مڙي اچي وهندا. ڏاڪ وارو ڏاڪ کي چاڙهي، سٽ ملائي تيار ڪري، وڄائڻ شروع ڪندو. واڄي کي وڄائي "ڏوٺا" ڏيڻ شروع ڪندو. ڏوٺا، هندي يا ڍاٽڪي ٻوليءَ ۾ هوندا آهن. ڏوٺا ڏيندو ويندو ۽ ڏاڪ کي زور وٺائيندو ويندو، تان جو پوپو ڪنڌ ڏوڻ شروع ڪندو. پوءِ جڏهن موج ۾ ايندو، تڏهن هڪلون ڪندو ۽ اٿندو وهندو، وري هڪلون ڪندو بيمار جي چوگرد ڦرندو. بيمار جا مائٽ، پوپي کان پڇندا ته بيمار کي ڇا ٿيو آهي ۽ علاج ڪهڙو ڪجي. پوپو ڪنڌ به ڌوڻيندو ويندو ۽ هڪلون به ڪندو ويندو ۽ بيماريءَ جو سبب پڻ ٻڌائيندو ويندو. ڏسيل علاج مان جيڪڏهن فائدو نه ٿيو ته پوءِ پوپو مريض کي ڪٺ يا ڏاڪڻ تي کڻائي، ڪنهن مقرر ڪيل حد تائين، ست ڳهرا اچ وڃ ڪرائيندو ۽ ان بعد چيلو يا ڳهيڻو خيرات ڪرائيندو.

زهريلن جيتن ۽ جانورن جو چڪ ۽ ان جا علاج

١- ڏينهو ۽ ککر جو ڏنگ لڳي ته ٻيءَ ذات واري کان ڏنگ تي ٿُڪ هڻائجي.

٢- ڏنگ واري هنڌ تي اڪٽ ڳهائڻ سان ايذاءُ لهي ويندو.

٣- ڏنگ واري هنڌ تي ٽاڪور ڪرڻ سان سور گهٽجي ويندو.

وڇونءَ جي ڏنگ جو علاج

٤- وڇونءَ جي ڪاڏل تي جهاڙ رکائجي ته زهر لهي ويندو.

٥- وڇون ساڙي ڏنگ واري جاءِ تي سيڪ ڏيڻ سان ايذاءُ لهي ويندو.

---

(١) کان (٥) محمد پناهه ڦرڙو.

٦- ڏنگ واري جاءِ تي ليم جو سائو ڏارو کهائجي.

٧- وڇونءَ جي ڏنگ تي ڏسٽي آگر رکي، ويهن کان هڪ ٽائين پڪي ساهي انگ ڳڻي، ست دفعا ڏنگ تي دم ڪجي ته سور لهي ويندو.

٨- جنهن وڇونءَ ڏنگ هڻيو هوندو، ان کي ماربو ته سور نه ٿيندو.

٩- جنهن پاسي وڇون ڏنگي، ان جي آهڙ پاسي تي سمهجي ته سور لهي ويندو.

١٠- ٻيءَ ذات واري جي ڏيڍن ۽ ان جي پير جي ميڻي وڇون جي ڏنگيل هنڌ تي لائبي ته سور چڙي ويندو.

١١- مور جي کنڀ جي رنگين ٽڪي، حقي يا ٻيڙيءَ ۾ پيارجي ته وڇونءَ جو سور لهي ويندو.

١٢- گدامڙيءَ جو ٻجو ڳهي ڏنگيل هنڌ تي رکجي ته سور لهي ويندو.

١٣- ستن کوهن جي پاڻي کي نيم گرم ڪري، ان ۾ پير وجهجي ته وڇونءَ جي ڏنگ جو سور لهي ويندو.

١٤- هٿن پيرن جي ننهن جي مڙيل رک وڇونءَ جي ڏنگيل هنڌ تي رکجي ته سور لهي ويندو.

چٽي ڪتي جو چڪ

١٥- چٽو ڪتو چڪ پائي ته ڪنهن قريشي پير کان پاڻي پڙهائي چڪ پاتل کي پيارجي ته ٺيڪ ٿي ويندو. قريشي پيرن کي چٽي ڪتي جي چڪ لاءِ پاڻي پڙهي ڏيڻ جو هنڌو مليل آهي.

جانورن جون بيماريون ۽ انجا علاج

١- جنهن گهوڙي کي "سرٽيون" (گهوڙي جو هڪ مرض، جنهن سبب گهوڙي جي چيلهه ڏڪندي آهي) هجن، تنهن کي گدڙ رڌي کارائجي ته اهو مرض چڙي ويندس.

---

(٦) کان (١٤) محمد پناهه قرڙو. (١٥) ۽ (١) محمد طالب لوهار.

٢- ڪتي کي زبان ۾ ڪنڊي جي بيماري ٿيندي آهي، جنهنڪري ڪتو کائي پي نه سگهندو آهي، تنهنڪري ان کي لوهه جي ٿانوَ ۾ کاڌو کارائبو ته ڪتي جي زبان ٺيڪ ٿي ويندي.

٣- جيڪي ڪتي تي پير جي ڌنگهري رکبي ته جلد مري ويندو.

عضون ۾ کهه ٿيڻ

اڪثر جسم جي هٿن ۽ پيرن جي ترين ۽ نڪ ۾ کهه ٿيڻ مان سَوَڻ ڪندا بن، جيڪي عام طور سڄيءَ سنڌ ۾ رائج آهن. جيئن ته: هٿن ۽ پيرن جي ترين ۾ کهه ٿيڻ مان پئسا ملندا يا خرچ ٿيندو، ۽ نڪ ۾ کهه ٿي ته بيماري ڏسڻي پوندي. پر ملڪ جي هڪ پاسي ۾ جيڪو سوڻ سياڻپ سمجهيو وڃي ٿو، سو ٻئي پاسي ۾ نياڻپ شمار ٿئي ٿو. عضون ۾ کهه ٿيڻ بابت سنڌ جي جدا حصن مان مليل سوڻن جون روايتون هيٺ ڏجن ٿيون:

هٿ جي ترئَ ۾ کهه ٿيڻ

١- هٿ جي ترئَ ۾ خارش ٿي ته ڪٿان نه ڪٿان پئسا ملندا.

٢- هٿ جي ترئَ ۾ خارش ٿي ته ڪنهن سان هٿ ملائبو يعني ملاقات ٿيندي.

کابي هٿ جي ترئَ ۾ کهه ٿيڻ

٣- کابي هٿ جي ترئَ ۾ کهه ٿي ته پئسا ملندا.

ساڄي هٿ جي ترئَ ۾ کهه ٿيڻ

٤- ساڄي هٿ جي ترئَ ۾ خارش ٿي ته پئسا ملندا.

٥- ساڄي هٿ جي ترئَ ۾ خارش ٿي ته پئسا خرچ ڪبا.

---

(٢) ۽ (٣) محمد طالب لوهار. (١) الهڏنو فقير ماڇي. (٢) ڪان (٥) محمد طالب لوهار.

ڇيـر ۾ کهه ڻهڻ

٦- پير جي ڪُڙيءَ ۾ کهه ٿئي ته پئسا خرچ ڪرڻا پوندا.
٧- جنهن عورت جي پير جي ترِيءَ يا ڪُڙيءَ ۾ کهه ٿئي، تنهن جي ان وقت ٻئي ڪنهن هنڌ ڳالا ٿيندي هوندي.

اک ۾ کهه ٿيڻ

٨- اک ۾ کهه ٿيڻ سان بيماري ڏسڻي پوندي.

عضون جو ڦرڻ

بدن جي عضون ڦرڻ (ڏڪڻ) سان سياڻپ ۽ ڀلائيءَ جا اهڃاڻ ڪڍندا آهن. عام طور جسم جا سڀ عضوا ڦرن ٿا، پر اکين ۽ ڪلهن جي ڦرڻ سان سنڌ جي مختلف حصن ۾ جدا جدا سوڻ ڪڍندا آهن، جي هيٺ ڏجن ٿا:

عورت جي ساڄي اک ڦرڻ

١- عورت جي ساڄي اک ڦري ته سياڻپ.
٢- عورت جي ساڄي اک ڦري ته مائٽ ملنس يا ڪنهن شاديءَ جي دعوت ملي (٢).
٣- عورت جي کاٻي اک ڦري ته ڀلائپ.

مرد جي ساڄي اک ڦرڻ

٤- مرد جي ساڄي اک ڦري ته نقصانڪار.
٥- سفر تي اسهڻ وقت مرد جي ساڄي اک ڦري ته ڀلائپ، سفر ملتوي ڪرڻ گهرجي (٥).
٦- مرد جي کاٻي اک ڦري ته سياڻپ.

عورت جي کاٻي اک ڦرڻ

٧ عورت جي کاٻي اک ڦري ته نقصانڪار.

---

(٦) ڪان (٨) محمد طالب لوهار. (١) ڪان (٢) محمد طالب لوهار.
(٣) محمد پناهه ڦرڙو ۽ الهڏنو ساچي. (٤) ۽ (٥) محمد طالب لوهار.
(٦) محمد پناهه ڦرڙو ۽ الهڏنو ساچي. (٧) محمد طالب لوهار ۽ الهڏنو فقير.

٨- عورت جي کاٻي اک ڦري ته سياڳ.

مرد جي کاٻي اک ڦرڻ

٩- مرد جي کاٻي اک ڦري ته سياڳ.

١٠- مرد جي کاٻي اک ڦري ته پري جا دوست ڏسي، عزيزن جي خوشي حاصل ٿئي، شاديءَ جي دعوت ملي.

١١- مرد جي کاٻي اک ڦري ته نياڳ.

نياڳ واري اک جو ڦرڻ بند ڪرڻ لاءِ علاج

١٢- ڦرندڙ اک تي چار جو ڪچڙو پن، ڏندن سان چٿي رکبو ته ان جي کاري رس سبب اک جو پڏر سڙندو ۽ اک ڦرڻ بند ٿيندي.

١٣- ڦرندڙ اک جي پڏر تي لوهه جي ڪاٻه شيءِ مثلاً چمٽو، ورالي وغيره گهمائڻ سان اک جو ڦرڪڻ بند ٿي ويندو.

١٤- اک ڦرڪڻ بند نه ڪري ته جُٺيءَ جي پادر جي ڪُنڙي اک جي پڏر تي مهٽبي ته اک جو ڦرڪو بند ٿي ويندو.

١٥- ڦرلدڙ اک جي پڏر تي ڪڙي تيل مان آگر پري لائبي ته تيل جي پوسراڻ تي اک جو ڦرڻ بند ٿي ويندو.

١٦- مسجد جو ڪک ڪٽي اک تي گهمائجي ته اک جو ڦرڻ بند ٿي ويندو.

ڪلهو ڦرڻ

١٧- ڪلهو ڦرڪندو ته ڪنهن سان پاڪر پائي ملندو.

١٨- ڪلهو ڦريو ته ڪنهن دوست سان ملاقات ٿيندي.

---

(٨) محمد پناهه ڦرڙو. (٩) ۽ (١٠) محمد طالب لوهار ۽ محمد پناهه ڦرڙو. (١١) الهڏلو فقير (١٢) کان (١٥) محمد طالب لوهار. (١٦) محمد پناهه ڦرڙو. (١٧) تعلقو حيدرآباد. (١٨) الهڏنو فقير.

باب ڏهون

نظر، پٽ پاراتو، ڊوهه، جادو، ڪاٺ، لڳت ۽ جن

ڪا سڀ شيءِ، ڪنهن ناظرو ماڻهو جي نظر چڙهي وڃي ته اُوس نقصان رسندو، مثلاً ڪنهن چڱي ڀلي ماڻهو يا ٻار کي هلندي اوچتو ڌڪ لڳي، زورآوري جو ڪم ڏيکاريندي چوٽ رسي، سٺي سهڻي يا نون ڪپڙن تي داغ لڳي يا ڦاٽي پوي، ڀلو ڏاند وَهندي ڪري پوي، ڀلي ڳئون يا مينهن کير نه لاهي يا لتون هڻي، ٻار کائيندي کلندي روئي ۽ پڄي وڃي؛ مطلب ته روزمره جي اهڙن ڪمن ۾ نقصان پوي ته ان کي نظر لڳڻ جو اثر سمجهندا. اهڙي حالت ۾ نظر لڳڻ کان اڳواٽ بچاءَ جا سوڻ ڪندا آهن، يا نظر لڳڻ کان پوءِ علاج ڪندا آهن. هيٺ اهي سوڻ ۽ علاج ڏجن ٿا:

نظر لڳڻ جا علاج

١- ننڍڙي ٻار کي تيل سرمو ڪرائي ۽ ڪپڙا ڍڪائي، گهر کان ٻاهر ڪڍن ته ٽِڪي يا دانگيءَ جي ڪارنهن مان ٻار جي منهن تي ڪجهه نشان ڪندا آهن، ته جيئن نظر نه لڳي.

٢- نظر کان بچڻ لاءِ ڀلي گهوڙي، ڀلي ڍڳي (ڳئون يا مينهن وغيره) ۽ ڀلي ڏاند جي ڳچيءَ ۾ ڪارو ڌاڳو ٻڌندا آهن.

٣- وڏو اوهه ڪيندڙ مينهن، ٻڪري يا ڳئون کي چم جي ٽڪري سڳن ۾ يا ڳچيءَ ۾ ٻڌي ڇڏين ته ان کي نظر نه لڳندي.

---

(١) ۽ (٢) محمد پناهه آرزو ۽ محمد طالب لوهار. (٣) محمد طالب لوهار.

٤- جيڪا شيءِ دل کي وڻي وڃي، ان جي تعريف نہ ڪجي، نہ تہ ان کي نقصان رسندو. اهڙي حالت ۾ ٽُڪَ ڀتَ تي اڇلائجي تہ نظر جو اثر ختم ٿي ويندو.

٥- جنهن ماڻهو کي نظر لڳي هوندي، تنهن کي ڪنهن بہ ناظر وٽ کان ڏاڍو وڻائي، سندس ڪڇيءَ ۾ پڏ يو تہ نظر جو اثر لهي ويندو.

٦- ڪنهن ماڻهو کي نظر لڳي ۽ اهو بيمار ٿي پيو تہ پوءِ جنهن جي نظر لڳي هجي اُن جي پيرن جي مٽي کٽي، تنهن مان ڪڏ تہ - واٽي جي مٽي، لوڻ ۽ ٽڪي ملائي، بيمار ماڻهوءَ تان ست ڦيرا اُبتا ۽ ست ڦيرا سُبتا گهمائي، چُلهہ ۾ اڇلجي. ائين ڪرڻ سان نظر جو اثر باهہ ۾ سڙي ويندو ۽ مريض چڱو ڀلو ٿي پوندو.

٧- ناظر ماڻهو مان بدنظر جي اثر ڪڍڻ لاءِ، جڏهن اهو لنڊ ۾ هجي تڏهن ان تي گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڇٽا جنازي نماز پڙهن تہ ان مان نظر هڻڻ جو اثر ختم ٿي ويندو.

جادو ۽ ڪامڻ

ڪن مرضن متعلق جيڪڏهن سمجهيو وڃي تہ اهو جادو يا ڪامڻ رستي ٿيو آهي تہ اهڙي حالت ۾ "ڦوڦو" يا "ڀاڙهيڻو" علاج ڪندو. جيڪو جادو رستي حيلو ڪري ڪامڻ ڪيندو ۽ مريض کي چڱو ڀلو ڪندو. عام طور گهڻو ڪري ڌوڙ يا ڪاڻ، دشمن تي ڪيو ويندو آهي. هيٺ ڪامڻ جا آهي طريقا ڏجن ٿا، جيڪي سنڌ ۾ رائج آهن:

ڌوڙ ڪرڻ يا ڀتَّ وجهڻ

ڪٺڪ يا مانڊهہ، جي اٽي جو هڪ ڀتُّ ٺاهي، ان تي نالو رکندا اُن ماڻهوءَ جو، جنهن تي ڀتُّ وجهڻو هوندو. اُن بعد ڀتُّ ۾ گهٽ ۾ گهٽ هڪ سؤ سُيون ۽ وڌ ۾ وڌ

(٣) تعلقو حيدرآباد. (٥) ڪاڻ. (٧) محمد طالب لوهار.

اڍائي سؤ سُئيون هڻيون. پوءِ ٻُٽ کي ڳاڙهي ڪپڙي ۾ ويڙهي، ٽڪر جي ڪُٺي ۾ وجهي، ان جو مُنهن بند ڪري، ڳاڙهي ڪپڙي تي ان ماڻهوءَ جو نالو لکندا، جنهن تي ٻُٽ وڌل هوندو. ان بعد ٻُٽ تي جنازي نماز پڙهي، ٻُٽ ڪنهن مقام ۾ پوريندا. پوءِ ڏوهه ڪندڙ ماڻهن مان هڪڙو وڃي ان ماڻهوءَ کي چوندو ته تو تي فلاڻي ڪ فلاڻي ڏوهه ڪرايو آهي. اهو ٻڌڻ سان اهو ماڻهو بيمار ٿيندو، پيٽان رت اچڻ لڳندس. اهڙي حالت ۾ مريض ڪنهن ٻئي ڀوپي يا ڏوهه ڪڍندڙ کان علاج ڪرائيندو.

علاج: جڏهن ڀوپو علاج لاءِ ايندو، تڏهن تيل ۽ ٻيون شيون وٺي ويهي پڙهندو. پوءِ ڪي ماڻهو ساڻ ڪري ان جاءِ تي ايندو، جتي ٻُٽ پوريل هوندو (وچ وارا ماڻهو ڀوپي کي اها جاءِ ڏيکاري ڇڏيندا آهن، جتي ٻُٽ پوريل هوندو) ۽ وچ مقام ۾ ويهي ڪجهه پڙهندو. پوءِ مقام کي چئن حصن ۾ تقسيم ڪندو. لٺ سان ليڪا ڪڍي چار حصا ٺاهي، هرهڪ حصي ۾ پڙهندو. جڏهن ان حصي ۾ ايندو، جنهن ۾ ٻُٽ پوريل هوندو، تڏهن چوندو ته هن حصي ۾ ٻت آهي. آخرڪار ڏسيل هنڌ تي ويهي کوٽائيندو ته ٻُٽ نڪري ايندو. ان بعد ڪير گهرائي ٻُٽ کي ان ڪير ۾ وجهندا ۽ آهستي آهستي ڪري ٻُٽ مان سيون ڪڍندا. ان بعد بيمار چڱو ڀلو ٿيندو(١).

ويرمٽ

ويرمٽ ڪاري جادوءَ ۾ شمار ٿئي، تنهنڪري ڪوبه مسلمان پاڙهيتو گهڻو ڪري ويرمٽ جو عمل ڪونه ڪري. گهڻو ڪري ڪولهي يا ڀيل اهو عمل ڪن. اهو هن طرح ڪن: ڪارو ٻڪر وٺي، رات جو ڪالي ماتا جي ٻت اڳيان ويهي

(١) محمد طالب لوهار ۽ محمد پناهه قرڙو.

ٻاڙهيٺو پڙهندو. اڌ رات جو تلوار يا ڪات ڪٺي، هڪڙي ٿي ڌڪ سان ڀڪر جي مسي لاهي، ان جو نڙگهٽ وات تي رکي، ٻو ٻو رت پيئندو. ان بعد ان ماڻهوءَ جو تالو وٺي، منتر پڙهندو، جنهن ڪي وير مٽ هٽڻي هوندي. جنهن مهل وير مٽ جو عمل شروع ٿيو ته ان ماڻهوءَ کي واتان ۽ پيٽان رت وهڻ شروع ٿيندو. جيڪڏهن ترت علاج نه ٿيو ته اهو ماڻهو مري ويندو. وير مٽ جي سلسلي ۾ ضروري ڳالهيون هيٺين ريت آهن:

- جيڪڏهن ٻوبي ۽ جنهن تي وير مٽ ٿئي، انهن جي وچ ۾ پاڻيءَ جي نهر هوندي ته وير مٽ ٽپي نه سگهندي ۽ موٽي اچي وير مٽ هڻندڙ کي لڳندي.
- جنهن ماڻهوءَ جو حرام ڪاڌل هوندو، يا چماڙ جي ڪونڊيءَ جو پاڻي پيتل هوندو، ان تي وير مٽ اثر نه ڪندي.
- جنهن ماڻهو وٽ ليمون هٿ ۾ يا کيسي ۾ هوندو، تنهن تي ڪوبه جادو ڪامڻ اثر نه ڪندو(١).

لڳت يا حساب

بعضي ڪي عارضا بيماريون ٿين، جن لاءِ چوندا ته جنّ يا ٻريءَ جي ڇاڇي ٻوٺ، يا جن اچڻ سبب لڳت جو حساب ٿيو آهي. انهي سلسلي ۾ سنڌ جي مختلف حصن مان مليل روايتون هيٺ ڏجن ٿيون:

١- چوڏهينءَ جي رات ڪليل جسم نه سمهجي، مٿان لٽو ضرور وجهي سمهجي. ڇو ته رات جو آسمان ۾ ٻريون گهمنديون آهن، تن جو ڇاڇو پوندو ته بيماري ٿيندي.

٢- جيڪڏهن جن يا جنڙي ٻوي، ۽ مريض ڪنڌ ڌوڻي ته چوندا ته لڳت جو حساب ٿيو آهي. انهيءَ حالت ۾ ڪنهن ڀاڙهيٺي يا پير فقير کان جنّ ڪڍائيندا.

---

(١) تعلقو حيدرآباد. (٢) محمد طالب لوهار.

۳- ڙالوڻ، ٻارڻ آڏو ”جن“ جو لالو لہ ولند يون، ٻہ ”مٺيان“ ۽ ”موڪا“ چون.

۴- جنن جا ٻہ قسم آهن: (۱) جين (۲) هٺوسڙا، جيڪي تمام ننڍي قد جا ٿين.

۵- جن ٻوڻ جا ٻہ قسم آهن: (۱) جن جو اثر ٿيوڻ، (۲) جن جو واسو ٿيڻ.

۶- جنهن ماڻهوءَ ۾ جن جو واسو ٿيو، تنهن کي چوڏهين رات جن ٻوندو، يعني ڪنڌ جهوليندو. اهڙي حالت ۾ بيمار لي ”جاڪر“ وجهائي علاج ڪرائيندا آهن.

۷- جن جي اثر لاهڻ يا جن ڪڍائڻ لاءِ سَروزي ۽ ميان وال فقير گهرائي، مريض کان موج ڪرائيندا آهن. مريض سروز تي ڪنڌ ڏوليندو يا لَهر ڪندو آهي ۽ ميان وال فقير ٻہ لَهر ڪندو رهندو آهي. آخر ۾ جن يا مريض، يا مريض کان ميان وال فقير سوال ڪندو آهي تہ ”تو هن کي ڇو ورتو آهي؟“ جنهن تي مريض جواب ڏيندو تہ ”هن کي فلاڻي ڏکويو آهي، جنهنڪري هن قلندر شهباز کي مدد لاءِ پڪاريو ۽ قلندر بادشاهہ مون کي حڪم ڪيو، تنهنڪري آءٌ هت آيو آهيان.“ ميان والي چوندو تہ ”آءٌ ضامن آهيان، آئيندي اهو ماڻهو هن کي نہ ڏکوئيندو.“ ان بعد جن راضي ٿي ڇڏي وڃڻ کان اڳ ۾ پيالو پيئڻ جي خواهش ظاهر ڪندو. ”پيالو“ هن طرح ڏاهين: وٽي ۾ پاڻي وجهي، ان ۾ رَڪ ذرو وجهي، جن پيل مريض کي پيار بو تہ جن موڪلائي هليو ويندو ۽ مريض ساڄو ٿي سمهي پوندو.

۸- جن جو ظهور رو ٿيڻ: چون ٿا تہ مرد کي جنڙي لڳندي آهي ۽ زال کي جن لڳندو آهي.

---

(۳) کان (۵) تعلقو حيدرآباد. (۶) ۽ (۷) محمد طالب لوهار.
(۸) محمد پناهہ ڦرڙو.

٩- لڪڻ واري ماڻهو جي اکيان سڙندو نہ وڃائبو، تہ جهولڻ شروع نہ ڪندو.

١٠- رات جي پيٽ ۾ ماڻهو اڌو ٿي پوي يا ٻُٽ سُڪي پوي تہ چوندا تہ پرين جو ٻاڇو اٿس. وري جڏهن پريون موٽنديون، تڏهن وري سڄو ڪنس يا مارينس.

١١- ٻار سُڪي پوي تہ چوندا تہ پرين جو ڇانوَلو اٿس.

---

(٩) تعلقو حيدرآباد.

باب ٻارھون

سڀاڳ ۽ نڀاڳ

سڀاڳ

سڀاڳ جا عمل ۽ اھڃاڻ گھڻئي آھن، تنھنڪري روزمره جي زندگيءَ ۾ اھڙن عملن ڪرڻ جي ھدايت ڏيندي رھندي آھي، جيڪي سڀاڳا ھجن. ۽ انھن جي ابتڙ عمل نڀاڳ ۾ شامل ٿين ٿا. ھتي سڀاڳ جا عمل ۽ نشانيون ڏجن ٿيون:

سڀاڳ جا ڪم

١- جيڪو شاگرد قلم سان وڇون ماريندو، سو امتحان ۾ پاس ٿيندو.

٢- ڪوھ جي تر ۾ رکڻ واري ڇڪ سان جيڪو مٽ ڀيرا لنگھندو، تنھن جون سڀ مرادون پوريون ٿينديون.

سڀاڳ جون نشانيون

٣- مٽي ۾ ٻوٽري سڀاڳي ٻار جي نشاني آھي.

٤- جنھن ٻار کي مٿي ۾ "ٻکڀ-ور" ھوندو، سو سڀاڳو ٿيندو ۽ ڇمڻ کان پوءِ پنھنجي پيٺيان ٻاڻ آڻيندو.

٥- مرد کي بدن تي تِر سڀاڳ جي نشاني آھي. جيترا تِر بدن تي ھوندا، اوترا پٽ ڪيس ڄمندا.

٦- جنھن ماڻھو کي پير ۾ "پدم" ھوندو، سو سڀاڳو ٿيندو.

جيتن، جانورن ۽ پکين جا سڀاڳ

٧- ڇانھ پکيءَ جا ڪنب گھر ۾ رکبا ته لڇمي ماتا گھر ۾ ايندي ۽ اھو گھر سکيو ستابو رھندو.

---

(١) محمد پناھ ڦرڙو. (٢) محمد طالب لوھار. (٣) کاڻ (٦) تعلقو حيدرآباد. (٧) محمد طالب لوھار.

٨- چانهه ڪي گهر جي مٿان لنوندو ته اهو گهر مايا مان مالا مال ٿي ويندو.
٩- جنهن هنڌ ڪارڪنچيون ٻوليندڙيون، اتي گهڻي آبادي ٿيندي ۽ فصل پلا ٿيندا.
١٠- مالهاري صبح جو ساڄي پاسي کان لنگهي ۽ شام جو کابي پاسي کان لنگهي ته مياڪي.
١١- جيڪڏهن ڪنهن به گهر جي لوڙهي يا گهر ۾ ايئل وڻ تي مالهاري اچي ويهي ۽ ڪجهه ٻوليائين ته اهو گهر نهايت سکيو ۽ ستابو ٿي ويندو ۽ سڄي ڳوٺ ۾ برڪت ٿي ويندو.
١٢- جيڪو ماڻهو هڪڙو گڏهه ڏاريندو، سو آسودو هوندو.
١٣- گدڙ صبح جو ٻهرئين ٻهر کابي کان ساڄي لنگهي وڃي ۽ شام جو ٻوئين ٻهر ساڄي کان کابي لنگهي وڃي ته سياڪ ليکبو.

نياڪ

هن عنوان هيٺ ڪي جسماني ۽ عملي اهڃاڻ ڏنا ويا آهن، جوڪي ”نياڪ“ سمجهيا وڃن ٿا. روزمره جي زندگيءَ ۾ انهن عملن مان نقصان پهچڻ جو انديشو رهي ٿو، تنهنڪري انهن کان بچڻ ضروري آهي. سنڌ جي جدا جدا حصن مان ”نياڪ“ جون نشانيون ۽ اهڃاڻ مليا آهن، جي هيٺ ڏجن ٿا:

نياڪ وارا عمل

١- ٻنهي هٿن جون آڱريون پاڻ ۾ ڦاسائي ٽنڊي ويهڻ نياڪ آهي.
٢- کٽ تي ويهي ٽنگون لوڏڻ نياڪ آهي.

(٨) محمد پناهه ڦرڙو. (٩) محمد طالب لوهار. (١٠) الهڏنو فقير. (١١) ۽ (١٢) محمد طالب لوهار. (١٣) الهڏنو فقير. (١) کان (٣) تعلقو حيدرآباد.

٣- ٻنهي هٿن جون آڱريون هڪٻئي ۾ ڦاسائي مٿنڍي ڪنڌ وٽان ڏين، يعني مٿنڍيون وجهڻ نڀاڳ آهي.

٤- پڪين جي اهل ڪرڻ اڀاڳ آهي. اهل ڪبي ته اڻهوند ٿيندي.

٥- معذورن جي اهل ڪرڻ نڀاڳ آهي. معذور ڏسي توبه ڪجي.

٦- جتيءَ جو پادر اونڌو ٿيڻ اڀاڳ آهي. جنهن ماڻهوءَ جو پادر اونڌو هوندو، ان کي نقصان پهچندو.

٧- جتي لاهڻ مهل جيڪڏهن جتيءَ جو هڪڙو پادر اونڌو ٿي پوي ته اها نڀاڳ جي نشاني آهي.

٨- جتي لاهڻ مهل جيڪڏهن پادر، پادر تي چڙهي وڃي ته نڀاڳ آهي. انهي اڀاڳ لاهڻ لاءِ چڙهيل پادر کي ٽي پيرا زمين تي هڻجي ته نحوست لهي ويندي.

٩- صبح جو سوير مسجد مان نڪرڻ مان اڻهوند ٿيندي.

ڀاڳ جون نشانيون

١٠- جنهن عورت جي کاٻي هٿ جي چيچ هيٺان هڪ کان وڌيڪ ليڪا هجن، ان سان شادي نه ڪجي.

١١- جنهن عورت يا مرد کي چورڏند هوندا، تن جو جوڙو هميشه ناخوش گذاريندو، ۽ مرد ۽ عورت هڪٻئي کان بيزار گذاريندا.

١٢- ڏاڙهيءَ ۾ گهنج گهنج وارو ماڻهو نقصانڪار ٿئي.

١٣- ڪوتهه ڪنڌ انسان ڪوڙو ٿيندو آهي، ان سان ڪوبه وهنوار نه رکجي.

١٤- ٻيلين مانڪين وارو ماڻهو نڀاڳو ۽ بيوفا ٿيندو.

---

(٤) مصلح المفتاح. (٥) تعلقو ننگرپارڪر. (٦) محمد طالب لوهار. (٧) ۽ (٨) محمد پناهه ڦرڙو. (٩) مصلح المفتاح. (١٠) محمد پناهه ڦرڙو. (١١) محمد طالب لوهار. (١٢) ۽ (١٣) محمد پناهه ڦرڙو. (١٤) ۽ (١٥) تعلقو حيدرآباد.

۱۵- جنهن ماڻهوءَ جي ٻُٽَ تي تِرُ جيجها هوندا سو ڀاڳو ٿيندو.
۱۶- پير ۾ ڪڪرو ڀاڳ جي نشاني آهي.
۱۷- ماري (پکي ڦاڻائيندڙ) کي اولاد ڪونه ٿيندو.
۱۸- مادي ڪڪڙ بانگ ڏئي ته اها چنبي ڇنجي، ان کي هڪدم ڪُٺي ڇڏجي.
۱۹- مادي ڪڪڙ بانگ ڏئي ته ان کي بروقت حلال ڪري ڇڏجي، ڇو ته اها شيطان کي سڏ ٿي ڪري، ۽ ڪونه ڪو ٻچڙائي جو ڪم ان گهر ۾ ٿيندو.
۲۰- گهر ۾ ٿي مادي ڪڪڙيون نه ڌارجن، نه ته گهر جا ڀاتي نقصان هميشه ايندا.
۲۱- جنهن گهر ۾ ٿي ڪڪڙيون ڌاريل هونديون ان گهر ۾ موت ٿيندو.
۲۲- ڪڪڙ سَتهي سنجهي بانگ ڏني ته ڏڪار پوندو.
۲۳- جيڪڏهن ڪتي ڪانگن جو ميڙ ڇت تي ويٺل ڏسڻ ۾ اچي ته ڪو وڏو ماڻهو فوت ٿيندو.
۲۴- جيڪڏهن رات جو ڪانءُ لنوي ته يا ڏڪار پوندو يا بادشاهه کي نقصان پهچندو (يعني بادشاهه مرنجي). چوندا آهن ته:

راتيان ٻولي ڪانگڙو، ڏينهان ٻولي سيار
جان مري ڏيهه ڌڻي، جان پوي ڏڪار.

۲۵- جبل جا وڏا ڪارا ڪانوَ جيڪڏهن سنڌ ۾ اچي لاتيون ڪندا ته مال ۾ بيماري ۽ ملڪ ۾ ڏُڪر پوندو.
۲۶- تتر صبح جي پهر ساڄي پاسي ۽ شام جي پهر ڏائي پاسي ٻولي ته ڀاڳو ليکبو.

---

(۱۶) محمد طالب لوهار. (۱۷) محمد پناهه ڦرڙو. (۱۸) محمد طالب لوهار. (۱۹) ۽ (۲۰) محمد پناهه ڦرڙو. (۲۱) الهڏنو فقير. (۲۲) ۽ (۲۳) محمد طالب لوهار ۽ محمد پناهه ڦرڙو. (۲۴) محمد پناهه ڦرڙو. (۲۵) الهڏنو فقير. (۲۶) محمد پناهه ڦرڙو.

٢٧- جنهن گهر ۾ ڪبوتر ذاريل هوندا، تنهن گهر ۾ موت گهڻا ٿيندا.

٢٨- جنهن ڳوٺ ۾ ٽيٽهاريون گهٽيون ٻولينديون، اهو ڳوٺ جلد ڦٽي ويندو.

٢٩- جنهن گهر مٿان چپرو ويهي لنئوي، ان گهر ۾ بيماري پوندي يا قضيو ٿيندو.

٣٠- رات جو چپرو ساڃي پاسي دانهن ڪري ته شهر سڃو ٿيندو.

٣١- وڏي چيٻ يا کهکهه، پکي، گهر تي ويهي ٻولهندو ته اهو گهر جلدي ڦٽندو يا مٿس ڪا آفت ايندي.

٣٢- مالهاري آڏو ڦري وڃي ته، ڪم ڪونه ٿيندو.

٣٣- مالهاري صبح جو کابي پاسي ۽ شام جو ساڃي پاسي کان لنگهي وڃي ته نياڳي ليکبي.

٣٤- جيڪو ماڻهو ڪونج کي ماريندو، تنهن جو ڪونه ڪو عزيز مري ويندو.

٣٥- جنهن گهر ۾ مور ذاريل هوندا، ان گهر ۾ قضيو ٿيندو.

٣٦- جنهن گهر ۾ مور هوندو، اهو گهر ڦٽي ويندو، چو ته مور روئندو آهي.

٣٧- جنهن جُوء ۾ مور گهڻا ٿيندا، آتي جلد ويراني اچي ويندي ۽ آبادي گهٽجي ويندي.

٣٨- جنهن گهر ۾ ڪتو اوناڙون ڪندو، ان گهر ۾ قضيو ٿيندو.

٣٩- ٻي مهليون روڙون ڪندڙ ڪتو نياڳو آهي، ان کي ڪڍي ڇڏجي.

٤٠- ڪتو چني تي چڙهي روڙ ڪري ته اهو ڪتو نياڳو ڄمجي.

---

(٢٧) محمد پناهه ڦرڙو. (٢٨) محمد طالب لوهار. (٢٩) محمد پناهه ڦرڙو. (٣٠) الهڏنو فقير. (٣١) محمد طالب لوهار. (٣٢) ۽ (٣٣) الهڏنو فقير. (٣٤) محمد طالب لوهار. (٣٥) ۽ (٣٦) محمد پناهه ڦرڙو. (٣٧) محمد طالب لوهار. (٣٨) کان (٤٠) محمد پناهه ڦرڙو.

۴١- ڪتو ڪيسي ڏيئي اٿي ته اهو ڪتو ڀڳو آهي، تنهن ڪي مارائڻ کرجي.

۴٢- هلندي ڏاڍو ڪائيندڙ گهوڙي کي ڪهڪير گهوڙو چوندا ۽ اهو ڀڳو وهٽ ليکبو.

۴٣- هلندي ننڍ ڪندڙ گهوڙو ڀڳو ليکبو.

۴۴- ٺرڙ تي اچي نيڪي واري گهوڙي ڀڳي ليکبي.

۴٥- گوڏا ڪوڙيندڙ گهوڙائون وهٽ ڀڳو ليکبو.

۴٦- داڻي يا گاهه لاءِ سنب پٽ تي هڻندڙ گهوڙو پيناڪ چئبو. اهڙي ڀڳي وهٽ کي هڪدم وڪڻي ڇڏجي يا سوڊو ڪري ستي ڇڏجي.

۴٧- گدڙ صبح جي پهرئين پهر ساڄي ڪان کاٻي لنگهي يا شام جو کاٻي ڪان ساڄي لنگهي ته اهو ڀڳو ليکبو.

۴٨- ڏينهن جو گدڙ اوناڙي ته يا ڏيهه ڌڻي (بادشاهه) مرندو يا ملڪ ۾ ڏڪار پوندو.

۴٩- ڳوٺ ۾ گدڙ اچي نڪتو ته ڳوٺ ڦٽڻ جو امڪان آهي.

---

(۴١) ۽ (۴٢) محمد طالب لوهار. (۴٣) ۽ (۴۴) محمد پناهه ڦرڙو. (۴٥) محمد طالب لوهار. (۴٦) الهڏنو لواڪير. (۴٧) ۽ (۴٨) محمد طالب لوهار.

باب ٻارهون

ڏنڍي وارن جا ساٽ سونڻ

سنڌ جي عام سماجي زندگيءَ جو مدار مال ڌارڻ، پوک ڪرڻ ۽ ٻين مختلف ڌنڌن جهڙوڪ لوهارڪي، واڍڪي وغيره ڪمن تي آهي. انهي ڪري سڄيءَ سنڌ ۾ گهڻا ساٽ سونڻ انهن ئي ڌنڌن متعلق رائج آهن، جيڪي هيٺ شامل ڪجن ٿا:

مالوند ۽ ڌاڳين جا سونڻ

مال جي منيال

١- مال جي وڻاڻ ڪي رات جو ٻهاري نہ ڏجي، نہ تہ مال مري ويندو.

٢- مال کي ٻڌڻ جي منّي نہ ساڙجي، نہ تہ مال مري ويندو.

٣- وِڪيلَ مال جو ڀڪڙ (مال ٻڌڻ جو رسو يا ڀنجوڙي) نہ ڏجي، نہ تہ هميشه مال لاءِ سڪندو رهندو.

مال جو ويم

٤- مينهن، ڏکي يا ٻڪري، جنهن جو اوهہ وڏو هوندو يا ويامڻ تي هوندي، تنهن جي کڇيءَ ۾ يا سڱن ۾ پراڻي چم جو ٽڪر ٻڌي ڇڏيندا تہ جيئن مال کي نظر نہ لڳي.

٥- بعضي ناظرو ڪان ڏاڪو وڻائي، مال جي کڇيءَ ۾ ٻڌندا آهن، تہ جيئن مال کي نظر نہ لڳي.

٦- جيڪا مينهن ڦرجي مهل الهندي منهن ڪيل هوندي سا پاڏو ڇڻندي.

---

(١) ڪان (٣) محمد پناهہ ڦرڙو. (٤) ۽ (٥) محمد طالب لوهار. (٦) ۽ (٧) محمد پناهہ ڦرڙو.

٧- مينهن، ٻڪري يا ڍڳيءَ جي ٻس کي ڦوڪ نہ ڏجي، نہ تہ ان مال جو ٿڻ ڪَپڙ- چيٽو ٿيندو.

ڏُهائي

٨- ڪير ڏُهڻ مهل ڍڳي يا مينهن کي ٻوين ٽنگن ۾ ڏَنگ وجهڻ مهل چوندا؛

شير شيطان، ڪوئي انسان
جنّ يا ڀوت، ڪينا سندس ڪرتوت
جيڪو نظر هڻي، سو نصيب ۾ لعنتون ڪٽي.

ان ڪان پوءِ مال ڏُهڻ شروع ڪندا.

ڪير جو ادب

٩- ڪير (ڏُڌ) پٽ تي هارجي پوي تہ آهو هڪدم ميڙي ڪٽي ڪنهن وڻ يا هڪ پاسيرو وڏائي ڇڏجي، نہ تہ لتڙ ٿي تہ ان گهر ۾ ڪير (ڏُڌ) نہ ٿيندو، مال وهڪي ويندو يا مري ويندو.

١٠- هر مهيني (چنڊ) جي يارهين تاريخ ڪير خيرات ڪري ڇڏجي يا ڇمائي ڏوٺرو ڪري ورهائي ڇڏجي، پر ولوڙجي نہ.

١١- ڪير جو ذرو جيڪڏهن پٽ تي ڪري پيو تہ عورتون آمالڪ آتان آگهي مٿي تي مکيندي يون تہ ڪير اسان کي ڇڏي نہ وڃي.

مانيءَ جي صفائي

١٢- مانيءَ کي ڏوٺي صاف ڪري، ڳاڙهي مرچ ۽ هرمڙي جو واس ڏيئي پوءِ ان ۾ سنباڻ ۽ لوڻ وجهي، ڪير ڇمائين.

---

(٨) الهڏتو بلوچ تعلقو شهداد پور. (٩) ۽ (١٠) محمد طالب لوهار.
(١١) کان (١٣) غلام رسول جتوئي، تعلقو وارهہ.

١٣- چاڏيءَ کي کيپ ڳاھہ، جي مٽيءَ سان صفا ڪن.

ڪير مانيءَ ۾ وجهڻ ۽ سنڀاڻ وجهڻ

١٤- ڪير چمڻ لاءِ ڏونگهي ڳاڙهو مرچ ۽ لوڻ سنباڻ طور چاڏيءَ ۾ وجهنديون.

١٥- مانيءَ ۾ ڪير لاهڻ وقت چون،

شر شيطان، پري ٿي بي ايمان
نہ هٽجان نظر، نہ تہ پوندئي خبر

انهن چئي ڪير مانيءَ ۾ لاهين. بعض اوقات هيئن بہ چون تہ،

بسم الله، ڏنو آهي الله
هي منهنجو ڪير بخشيندو،
جيڪو نظر هڻندو تنهن جو
ڪارو مُنهن ٿيندو.

ان بعد ڪير ۾ سَنبُاڻ ذرو وجهن.

ڪير ولوڙڻ ۽ ڏڌ مکڻ کي نظر کان بچائڻ جا سوڻ

١٦- ڪير ولوڙڻ کان پهرين مانيءَ ڏمي آٽي نهيري وٽ رکبي، پوءِ چونديون:

خير سان جمي، خير سان ڪائون
مانيءَ ولوڙي، مکڻ آپايون.

سرائڪيءَ ۾ ائين چون تہ،

الله سائين، ڏوُنرا چمائين
مکڻ خير نال، ملڪ داڏوائين
خير نال سيڌي، وارث بچين
ڪون ڪوائين.

١٧- صبح جو ڪير ولوڙڻ کان اڳ ماندائي چاڏيءَ ۾ وجهڻ کان اڳ، ٽہ-والي جي ميٽي، ڳاڙهو مرچ ۽ ڦلڪي ڪٽي، آها ڪير جي مٿان ست ڦيرا آڻتا ۽ ست

---

(١٤) غلام رسول جتوئي. (١٥) الهڏتو بلوچ تعلقو شهداد پور. (١٦) الهڏتو بلوچ. (١٧) غلام رسول جتوئي.

ڦيرا مٺيتا ڏيئي، گهوڙي ڪٺي پاڻ ۾ وجهنديون. ان ريت ڪير ۽ مکڻ کي نظر لڳڻ کان بچائينديون.

ڪير نه ڄمي يا ڪري پوي ته ان جا سوڻ:

١٨- جيڪڏهن ڏڌ سولو نه ڄمي ته نه واڻي جي مٽي ڪٺي ان سان ڏڌ ولوڙڻ واري جاءِ تي اڇو ڏجي ته ڏڌ سولو ڄمندو.

١٩- ڪاري اڪڙي ۽ مرچ ۽ لوڻ ٻڌي ڏڌ ڄماڻ وا ي ماٽي کي واس ڏجي ته ڏڌ سولو ڄمندو.

٢٠- نهري وٽ پراڻو پادر اونڌو ڪري ڪير ولوڙبو ته ان جو ڪير نه ڪرندو.

٢١- ڪير جيڪڏهن ڪري پوي ته ماٽي يا چاڏي کي ڪڪر جي مانارين، مرچ ۽ جُوئر جو واس ڏين ته ڪير نهي پوي.

٢٢- جنهن ڪير واري جو ڪير ڪرندو هجي، ان جي در تي جيڪڏهن اڻ ڪير واري عورت پيشاب ڪري ايندي ته ڪير نه ڪرندو.

٢٣- جيڪڏهن ڪير نه ڄمندو آهي ته عورتون "شاهه پنجي" جي ماني باسينديون آهن ۽ ڪُرهاڙي پچائي ان جون ٽڪريون ڪري ننڍن وڏن ۾ ورهائينديون آهن، پوءِ ڪير ولوڙڻ وقت چون:

سخي شاهه پنجا، تيڏا مريد ڪوئي نه رنجا
تون ميڏا ڪير بخش، مئن تيڏي ماني ڏيسان
اها باس پوري ڪريسان.

---

(١٨) ۽ (١٩) محمد پناهه قرڙو. (٢٠) غلام رسول جتوئي. (٢١) غلام رسول جتوئي. (٢٢) غلام رسول جتوئي. (٢٣) الهڏتو بلوچ شهداد پور.

مکڻ جهجهي لهڻ جا سوڻ:

٢٤- ٻکري ۽ مينهن جو کير ڳڏ ولوڙڻ سان مکڻ جهجهو لهندو.

٢٥- زالون کير ولوڙڻ کان اڳ نهيري ۾ چولو يا سٿڻ ابتي ڪري ٽنگينديون آهن ۽ ڏانو به ابتو ڪري نهيري ۾ لٽڪائي ڇڏينديون آهن. نهيري جي ماچي ۽ ڪاٻي پادر اونڌا ڪري رکنديون آهن ۽ جيڪڏهن ماڻي نندي هوندي ته ان مان ڏونرو ڪيڏي وڏي ماڻيءَ ۾ وجهنديون ۽ ان وقت چونديون:

بسم الله، ڏنو الله
ڪنهن جو مون نه کسيو
مون کي ڏاتر بخشيو
ڏنو ڏاتر، اسان خاطر.

٢٦- کير ولوڙڻ شروع ڪنديون ته کير کي گهنٽي (ولوڙو) ڏيڻ وقت چونديون:

بسم الله ٻارا سهارا- ڦڻين دا ڪارا
ڦتو لشاري، ڀلي ڪريندا ساري
تيڏي فوج هي برقراري.

٢٧- کير ولوڙڻ وقت ڪي عورتون ڪيچ به چونديون آهن.
٢٨- کير ولوڙي مکڻ ميڙي ڳڏ ڪنديون ۽ پوءِ چونديون:

آءُ ميڙيان ٿي مکڻ- جيڪو نظر هٽي سو جلي دشمن
پيران پير- داتا دستگير- سچا فقير
تون بخش هي خوشيون ۽ کير.

---

(٢٤) محمد طالب لوهار. (٢٥) کان (٢٨) الهڏنو بلوچ.

٢٩- مکڻ جهجهي لهڻ لاءِ جيڙرو وچون جهلي، نهيري جي پاڙ ۾ پوري چڏينديون آهن.

٣٠- ڪير ولوڙڻ ڪان اڳ آبتا ڪپڙا پائي، سڄي پاڙي جو چڪر ڏيئي، پوءِ ويهي ڪير ولوڙي ته مکڻ گهڻو ٿي لهي.

٣١- هڪ ڪاني جي مُنڍ کي چيري، آن مان مانڌاڻي جي ڦُل جهڙي شڪل ٺاهي، آهو ڪاٺو لڳائي، پاڙي جي گهرن مان ٿي اچي ڪير ولوڙين ته مکڻ گهڻوئي لهي.

٣٢- ڪرڙ يا اڪ جي وڻ جي ڪاٺي جو نهيرو ڪوڙين ۽ نهيري ڪوڙڻ وقت آن جي پاڙ ۾ اڪ جا ست پن پورين.

٣٣- مکڻ گهڻي لهڻ لاءِ مانڌاڻي کي جهلي ست ڦيرا آبتا ۽ ست پيرا مُبتا ڪاهي ۽ ماڃي گهمائي پوءِ مانڌاڻي کي چاڏيءَ ۾ وجهنديون.

٣٤- چولو آبتو ڪري نهيري ۾ ٽنگينديون آهن ته مکڻ گهڻو لهي.

٣٥- آبتا ڪپڙا پائي ڏڌ ولوڙين ته مکڻ گهڻو لهي.

٣٦- نهيرو گهڻو ڪري ڪرڙ، اڪ يا سرينهن جو ڪوڙينديون آهن ته مکڻ جهجهو لهي.

٣٧- مکڻ گهڻي لهڻ لاءِ نهيري جي پاڙ ۾ ڪنميءَ جو هڏو پورينديون آهن.

٣٨- نهيري جي ڪاٺي رات جو وڍيندا آهن. وڍڻ وارو اگهاڙو ٿي وڻ تي جُلھ ڪري نهيري وڍيندو ۽ ڪاوڙ واري حالت ۾ ئي رات جو نهيرو ڪوڙي چڏيندو.

٣٩- نهيري ڪوڙڻ لاءِ پهرين نهيري لاءِ ڪڏ ڪونجي ۽ ان ڪڏ ۾ ڪکر جو مانارو، مرچ، لوڻ، لوهه جو ٽڪر ۽ ڪنميءَ جو هڏو پڻ وجهجي ۽ پٺي ڪنهن به هنڌ نه رکجي. ائين ڪرڻ سان مکڻ گهڻو لهندو، ڏڌ اصل خراب نه ٿيندو ۽ نڪي ڏڌ کي نظر لڳندي.

---

(٢٩) غلام رسول جتوئي تعلقو وارهه. (٣٠) ڪان (٣٢) غلام رسول جتوئي. (٣٣) ڪان (٣٥) غلام رسول جتوئي. (٣٩) محمد پناهه ڦرڙو.

مکڻ چورائڻ يا مکڻ سوسڻ

٤٠- ڪنهن جي تازي وياڻل مينهن جو ٽيٽو ڪٽي جيڪڏهن نهيري هيٺ پوريو ته ان مينهن واري عورت جو مکڻ به سوسجي نهيري واريءَ وٽ ايندو ۽ سندس مکڻ گهٽو لهندو.

٤١- جنهن عورت کي مکڻ سوسٽو هوندو آهي، سا آسر ويل اٺي پاڙي وارين جي وٽائن تان لپو لپو ٽيٽي جو ڪٺي اچي پنهنجي مانيءَ واري هنڌ کي ليپو ڏيندي ۽ جڏهن اهو سڪي ويندو تڏهن ان تي ماٽي رکي ڇڏيندي. صبح جو سوير اٺي کير ڳڏي، ٻه چار ڦيرا ڏيئي پوءِ اُبتي چولهي يا پوتيءَ سان کير کي ڍڪي پاڻ وڃي دستوري ڪم ڪار کي لڳندي پر ٽيٽ پئي ڪندي ته ڪڏهن ٽيون پاڙي واريون کير ولوڙڻ شروع ڪن. جنهن مهل ڪن تي ڪرڙڪو پيس ته پاڙي وارين کير ولوڙڻ شروع ڪيو آهي ته پاڻ به ڪم کي ڇڏي هڪدم اچي کير ولوڙڻ کي لڳندي ۽ جلد کير ولوڙي وٺندي ته باقي پاڙي وارين جو سڀ مکڻ سوسيندڙ جي ماٽي ۾ اچي گڏ ٿيندو ۽ پاڙي واريون ولوڙي ولوڙي ٿڪي پونديون ته به کير مان مکڻ بلڪل ٿورو نڪرندو، جنهن مان اندازو لڳائينديون ته ڪنهن ڏاند-ڏهائيءَ مکڻ سوسيو آهي.

سوسيل يا چورايل مکڻ ورائڻ جا حيلا

٤٢- جنهن عورت جو مکڻ چورائجي ويندو آهي، تنهن جو شڪ ڪنهن تي ويندو آهي ۽ هوءَ چورايل مکڻ هٿ ڪرڻ لاءِ واهون ڏيندي آهي ته ڪنهن نموني چورايل

---

(٤٠) غلام رسول جتوئي. (٤١) ۽ (٤٢) مغزن تعليم تان ورتل.

مکڻ ورايان. جنهن جو مکڻ چورائجي ويندو آهي، سا ستن-اٺن ورهين جو هڪ ٻار ٻاڻ سان وٺي جهنگ ۾ ويندي ۽ ٻار کي چوندي ته تون نچ ۽ ڦيريون ڏي ته آءٌ اڪ جا ڀن ڀڃيان. ٻار نچندو ڦيريون ڀيو ڀائيندو ۽ مائي اڪ جا ست ڀن ڀڃي وٺندي. ٻ جيڪڏهن اڪ جهنگ ۾ ڪنهن گوشائتي هنڌ تي هوندو ته مائي خود ئي نچندي، ٽپندي ۽ ڦيريون پائيندي، اڪ جا ست ڀن ڀڃي گهر کڻي ايندي. صبح جو ڏڌ ولوڙڻ مهل ست ئي ڀن پنهنجي پاسي ۾ رکندي. پوءِ کير به ولوڙيندي رهندي ۽ ستن ئي ڀنن کي واري وٽي تي موچڙو هڻندي رهندي. ان ريت جڏهن ڏڌ ولوڙجي رهندو، ته چورايل مکڻ سمورو واپس هليو ايندو.

مکڻ سوسجڻ ۽ چورائجڻ کان حفاظت

۴۳- جيڪا عورت چاهي جي کل پنهنجي نهيري ۾ ٻڌي ڇڏيندي، تنهن جو مکڻ کير به سومي نه سگهندو.

۴۴- نهيري وٽ پراڻو پادر اونڌو ڪري کير ولوڙبو ته ان جو نه کير ڪرندو، نه مکڻ سوسبو.

۴۵- ڏڌ ولوڙڻ واري جاءِ کي ڏاٽي سان ڪڙو چاڙهجي ته مکڻ نه چورائبو يا نه سوسبو.

۴۶- ڏڌ ولوڙڻ واري جاءِ جي چوڌاري حقي جي پاڻيءَ جو ڪڙو چاڙهينديون آهن ته مکڻ سوسجي نه ۽ گهٽو لهي.

۴۷- کير جمائڻ مهل، ته واٽي جي مٽي، ڳاڙهي مرچ، ڦٽڪي کڻي کير مٿان گهمائي، ٻاهر ۾ اڇلينديون آهن ته مکڻ کي نه نظر لڳندي، نه مکڻ ئي ڪا عورت سوسيندي.

(۴۳ - ۴۴) تعليم مخزن تان ورتل. (۴۷) کان غلام رسول جتوئي.

عام سوڻ

۴٨- رات جو ٻئي ڪنهن کي ڪير ڇمارائڻ لاءِ سباڻ نہ ڏيو، نہ تہ سباڻ ڏيندڙ جو مال مري ويندو.

۴٩- اوٺي ڪير ۾ منڊي نہ وجهبي، نہ تہ سڄو وڳ مري ويندو.

٥٠- ماندائي آس ۾ نہ رکجي، نہ تہ ڏُڌ کان محروم ٿي وڃبو.

٥١- ڪيهہ جو وارو ڇنڇر ڏينهن ڏيڻ گهرجي تہ برڪت پوندي.

٥٢- لوڏي تارو، جيڪو صبح جو اڀري، تنهن تي مالوند مال لوڏيندا (ڪاهيندا) آهن.

مال جي بيماريءَ جا سوڻ

٥٣- جيڪڏهن ڪنهن ڀاڳيءَ جي مال ۾ ڪا خوفناڪ بيماري پوندي آهي، تہ اهو ڀاڳيو بيماريءَ کي ڪيڻ لاءِ ڪئين حيلا هلائيندو ۽ خاص طور "ڏوڌ ڏيڻ" جو سوڻ ڪندو. اهو هن طرح تہ سمورو مال ڪنهن ويجهي وليءَ جي درگاهہ تي ڪاهي ويندو، ۽ اتي رات رهي، مال کي اولياء جي پيڙ جي چوڌاري گهمائي ڦيرو ڏياري ايندو. رات وارو سمورو ڪير ۽ ڏينهن وارو بہ سمورو ڪير ڏُهي ديڳين ۾ وجهي، اوي سَويءَ کي پيارڻيندو. جيستائين ڪير نہ کپائيندو، تيستائين اولياء تي مال سميت رهندو. ان بعد مال ڪاهي سيم ۾ ويندو ۽ رات جو مال وٿاڻ تي اچي، تنهن کان اڳ وٿاڻ تي وڏو دونهون ٻاري ڇڏيندو ۽ اولياء تان آندل خاڪ، پاڻيءَ ۾ وجهي، سڄي وٿاڻ ۾ ڇنڪاريندو ۽

---

(۴٨) محمد طالب لوهار. (۴٩) محمد طالب لوهار ۽ محمد پناهہ ڦرڙو. (٥٠) محمد پناهہ ڦرڙو. (٥١) محمد طالب لوهار. (٥٢) راوي حاجي علي محمد خان. (٥٣) محمد طالب لوهار.

اولياء تان پڙهايل گُگر پوري، ڏاندن جي پريل ٽيڪر ۾ وجهي، سڄي وڏاڻ ڪري واسيندو ۽ ان بعد مال کي ڪاهي آڻي وڏاڻ پيڙو ڪندو.

ڏيتي ليتي جا سوڻ

دڪانداري يا روزمره جي زندگيءَ ۾ سج اڀرڻ مهل يعني صبح مرداني جو ۽ سج لٿي مهل، جنهن مهل چارئي وقت گڏجن ٿا، انهن وقتن تي ڪن چيزن يا پئسن جي ڏيتي ليتي نہ ڪندا آهن، ڇاڪاڻ تہ انهن مان هيٺيان بدسوڻي جا اهڃاڻ ڪڍندا آهن:

١- رات جو ڪنهن کي بہ قرض واپس نہ ڪجي، نہ تہ سڄو ٿي وڃبو.

٢- رات جو جيڪو بہ دڪاندار نمڪ وڪڻندو، تنهن جي اکين مان نمڪ نڪري ويندو.

٣- صبح سويلي ڪو بہ دڪاندار اوڌر ڪندو تہ سڄو ڏينهن سندس دڪان تي پيئي اوڌر ٿيندي.

پوک جا سوڻ

١- زمين ۾ ٻج اربعا ڏينهن وجهڻ گهرجي.

٢- پوک ۾ تيڏون پيدا ٿين تہ مٿين واءُ ويهي، پوک ۾ آڪ جو هڏو ساڙجي تہ تڏون ڪم ٿي وينديون.

٣- اڪ مڪڙ وليون ڪائي وڃن تہ آڪ ۽ گڏهہ جا ليڏوڻا ساڙي رکَ جو ليڪو ڏجي تہ اڪ مڪڙ ڀڄي ويندا.

٤- 'ماريال' پوک کي ڪوئو لڳي تہ جن ماڻهن کي خاڪ پڙهڻ جو هُنُر مليل هوندو آهي تن کان خاڪ پڙهائي، آها گهٽي واري يا ڪوڏا-ڪير سان ملائي وجي ڪُوئن جي ڪاڏ واري ٻنيءَ ۾ آڇليبي تہ ڪوئا

---

(١) ڪان (٣) محمد پناهہ ڦرڙو. (١) الهڏاو فقير. (٢) ۽ (٣) محمد پناهہ ڦرڙو. (٤) محمد طالب لوهار.

آھا جھُوہ چڏي ھلدا ويندا (آھا خاڪ بعضي قريشي پيرن يا شيخن کان پڙھائي ويندي آھي.)

٥- پوک ۾ لابارو يا ڦٽين جو چوٿو چنڇر ڏينهن شروع ڪجي.

٦- لابارو وجهڻ وقت سنگن جو هڪ وڏو مٺو ٿاهي پڌي رکبو آهي. پنيءَ جو اَنُّ جڏهن کٽي گهر اچبو، تڏهن اهي سنگ ڪُٽي مٽي، اَنّ ڪڍي، اُن مان ماني پچائي معہ وسن کي کارائبي آهي.

٧- پار جي بنّي آسرُ جو ڪجي، يا تہ سج چڙهي پوءِ ڪجي. سج اندر پاهر وقت بنّي نہ ڪجي.

ڪنيارن جا سوڻ

١- ڪنيار مٽيءَ جو پورو آڻي لاهيندو تہ اُن مان ذرو بہ واءُ وڪر ٿيڻ نہ ڏيندو، انهيءَ لاءِ تہ الاجي ڪهڙي پتر ۾ برڪت آهي.

٢- ڪنيار ٿانوَ گهڙڻ لاءِ صبح جو سوير ويهندو. اوير وِيٺو تہ ڪالٽس ٿانون جي گهاڙ نہ بيهندي.

٣- ڪنيار ڪم تي ويهندو تہ چوندو:

لقمان حڪيم حڪمت جا ماڻين!
پيڙا پني لائين
ڪنهن جو ڪين وڃائين.

٤- ميري مٽي جڪ تي نہ ويهجي يا ڪم تي نہ ويهجي.

٥- آوي کي باھ ڏينهن جو نہ ڏجي، سج لٿي کان پوءِ باھ ڏيڻ مٺو سوڻ آهي.

٦- جمعي جي رات آويءَ کي باھ نہ ڏجي، پر جمعو بعد ڪري پوءِ باھ ڏجي.

---

(٥) الهڏلو فقير. (٦) محمد طالب لوهار. (٧) الهڏلو فقير. (١) کان (٦) پيڙي فقير ڪنيار جي زباني قلمبند ڪيل.

٧- ڪنيار، آويءَ کي ٻاهه ڏيئي، ٽي پٽر هٿ ۾ ڪڻندو ۽ آويءَ جي هڪڙيءَ ڪنڊ تي هڪڙو پٽر، ٻيءَ ڪنڊ تي ٻيو پٽر ۽ ٽيو پٽر وچ تي اڇليندو ۽ چوندو ته: ”پنج ٽنڊٽي ماڪوڙا! ٻاسي ٿيءَ- تنهنجي ڪامڻ جو حق، اسان جي ٻوڙهئي جو حق“.

مينگهواڙن جا سوڻ

١- ڪنهن ڪم سان نڪرڻ وقت چهرو نظر آيو ته سوٽي ايندا، چون ته ”ڪم ڪونه ٿيندو“.

٢- چهري جي ٻولي ٻڌڻ بدسوڻ آهي. صبح سان چهري جي ٻولي ٻڌڻ ڪري سڄو ڏينهن ڏک ۾ گذرندو.

٣- هڪڙي چڪ (نيچ) نياڻي، ۽ ٻه چڪون سٺو سوڻ ڪري ليکين، گهٽيون نچون بدسوٽي ۾ شامل آهن.

٤- آڪاٽي (آڪاڙ) ۾ ٻج پوکڻ جي لاءِ هيٺيون سوڻ ڪندا. آڪاڙ، سانوڻ ۽ بڊي جي نالي سان مٽيءَ جا ٽي پيالا ڻاهين. پهريون پيالو آڪاڙ، ٻيو پيالو سانوڻ ۽ ٽيون پيالو بڊو، جيڪو پيالو پهرين ڦاٽو (چيرجي پيو) ان مهيني ۾ مينهن وسندو. پوءِ ٻج ٻنيءَ ۾ انهيءَ حساب سان ڇٽين.

٥- زمين (ٻني) تي پهچڻ کان پوءِ گڪڪ، تنواريو ته سٺو سوڻ ليکين.

٦- گهر سوٽڻ مهل پريل ڊلا سامهون آيا ته سياڪ ليکيندا.

٧- ڪتي ٻه اناج ڏسڻ سياڪ سمجهيو وڃي.

٨- رن زال سامهون اچڻ نياڪ آهي.

٩- گهر ۾ داخل ٿيڻ وقت اڳيان ڪنهن ٻاٽي هاريو ته سٺو سوڻ ليکيو.

---

(١) پيڙي فقير ڪنيار جي زباني قلمبه ڪيل. (١) کان (٩) محمد سومار شيخ (بدين).

١٠- چنڊ جي پرسان پنج تارا ايندا ته ان کي "پنجڪ" چوندا. ان وقت وار نه ڪوڙائيندا.

١١- ماتا جي بيماري وقت سڀ سينگهواڙ گهر جي ڦلهيار پسائي، ماتا واري گهر کٿي اچن ۽ ان کي ملائي، ان مان تلڪ لڳائين، انهي لاءِ ته بيماري کان بچاءُ ٿئي.

لوهارن جا سوڻ

١- لوهار صبح مهان آسڻ تي ويهڻ وقت چوندو: "لقمان حڪيم، حڪمت جا مائين، پيڙا ٻني لائين، ڪنهن جو نه پورهيو وڃائين." کي وري چوندا ته "داؤدي دونهان، ڪجهه اپوجهه سونهان."

٢- لوهار جي آسڻ تي جُتيءَ سان نه چڙهجي، جتيءَ سان چڙهڻ، رزق کي لتن هڻڻ جي برابر آهي.

٣- لوهار جو آسڻ اورانگهڻ، ڪاڌي پيتي کي اورانگهڻ جي برابر آهي.

۴- لوهار ٽڪ گهڙڻ، رواتڻ ۽ ور ڪيڻ وقت نه پاڻ ڪاڻهائيندو نه ٻين کي ڪالهائڻ ڏيندو، ڇو ته ٽڪ اوگهڙ ڏڪيندڙ اوزار آهي، تنهن جي تياري وقت ڳٽا اکر وات مان نه ڪڍجن.

٥- سراڻ ٻڌڻ جو ڪم لوهار پنهنجي گهر ۾ ڪندو ۽ دڪان ۾ ڪڏهن به سراڻ نه ٻڌندو.

٦- سراڻ ٻڌڻ وقت سڀئي مرد ۽ عورتون، ميرائي ميرائي کان ٻري ٿي، وضو ڪري پوءِ ڪم ۾ هٿ وجهندا.

٧- سيراڻ ٻڌبي گهر ۾، پر ان جو ورُ دڪان ۾ اچي ڪيندا.

٨- سيراڻ گهڻو ڪري سائي سومار جي ڏينهن ٻڌندا آهن.

---

(١٠) ۽ (١١) محمد سومار شيخ (بدين). (١) کان (٨) محمد طالب لوهار.

٩- ميراڻ تيار ٿين تي مٺائي ورهائيندا ۽ حضرت داؤد عليه السلام کي ختمو ڏياريندا.

١٠- ڪٺوري جي منهن تي هڪ نيم گول پڪل مير رکندا آهن، انهي مر کي "پـڙهه" چون. اهو پڙهه حضرت داؤد جو بچاءُ آهي، جو باهه کان لوهار کي بچائي ٿو. جيڪو لوهار پڙهه نه رکندو، تنهن کي بي آستادو سڏيندا.

١١- ڪنهن ٻه ٻوڙي يا ڦٽ جو رت نه بيهي ته لوهار جي ڪوري جي چار ڪٽي ڦٽ تي رکي ٻڌي ٻڌجي ته رت بيهي ويندو.

١٢- لوهار جي ڪونڊيءَ واري پاڻي (جنهن ۾ اوزار ٺاريندو آهي ۽ ڪهاڙي، ڏاٽي وغيره کي پاڻي چاڙهيندو آهي) ان کي حضرت داؤد عليه السلام جي دونهين جو پاڪ پاڻي چوندا آهن. انهي پاڻي سان ڦٽ ڦرڙيون، مسلو موهيڙا وغيره ڌوئبا ته اهي بيماريون ڇڏي وينديون.

<u>ميربحرن جا سوڻ</u>

١- ميربحر مڇي مارڻ بعد مڇي ورهائيندا ته پنهنجي حصي جي مڇي سان هڪ ڪُرڙي "شيخ" جي ڪڍندا آهن. جيڪڏهن ڪوٽ ۾ شيخ ويٺل نه هوندو ته اها مڇي ورو ڪوٽ ۾ ويٺل سيد کي ڏيندا، ٻيءَ صورت ۾ ڪنهن ٻه مسڪين کي ڏيڻ ڇڏيندا.

٢- مڇي يا پلو ڊوٺي طور ڪجي اچي ته ان کي موٽائڻ نه گهرجي. مڇي موٽائڻ آهي رزق کي پٺي ڏيڻ.

---

(٩) ڪان (١٢) محمد طالب لوهار. (١) ڪان (٢) محمد طالب لوهار.

۳- مڇيءَ جو رت، پيٽ، چلر، ڪنڊا وغيره ميربحر پهاري سهاري هڪ پاسي پوري ڇڏيندا يا ڪنهن وڻ ۾ هاري ڇڏيندا ته جيئن لتاڙجڻ کان محفوظ رهن.

موچين جي ڌنڌي جا سوڻ

۱- ڪوبه موچي صبح جو پهرئين ٻهر کلي ٽوڀي جو ڪم نه ڪندو ته سارو ڏينهن حرام ٿي ويندس.

---

(۳) محمد طالب لوهار. ۽ (۱) محمد پناهه ڦرڙو.

باب تيرهون

فالون

هر انسان اهو ٿي چاهيندو ته جنهن ڪم ۾ هٿ وجهجي، تنهن ۾ ڪاميابي حاصل ٿئي، ۽ ساڳئي وقت اهو به چاهه جي خواهش رکندو ته ڪنهن طرح سان اهو پڻ معلوم ٿئي ته جنهن ڪم ۾ هٿ وجهندس سو ٿيندو يا نه؟ يا فلاڻو ڪم ٿيندو يا نه؟ جنهن جو مقصد فقط اهو آهي ته جيڪڏهن ڪاميابي جي پڪ هجي ته پوءِ محنت به ڪجي، نه ته جاکوڙ اجائي ٿيندي. انساني سماج ۾ آڳاٽي وقت کان اهو معمول پئي رهيو آهي، جنهن جي نتيجي ۾ قدرت جي مشاهدي ۽ ڪن انساني عملن سان ڪي اهڃاڻ اهڃاڻ تصور ڪيا ويا، جن جي ظهور ۾ اچڻ سان اهو اندازو لڳايو ويندو آهي ته "فلاڻو ڪم ٿيندو يا نه؟".

هن ڪتاب ۾ مختلف عنوانن هيٺ اهڙين اڪثرين ۽ سوڻن توڙي بد سوڻن بابت ڪافي مواد شامل ڪيو ويو آهي، پر فقط اهي 'اهڃاڻ' ۽ 'آڌر' شامل ڪيا ويا آهن، جن کي "فالون" چيو وڃي ٿو. عام طرح سڄي سنڌ ۾ جيڪي فالون مروج آهن، سي هن باب هيٺ شامل ڪيون ويون آهن.

(۱) ڪوڙو ڦيرائڻ: چوريءَ وغيره جي حالت ۾ ٻه ماڻهو وضو ڪري آمهون سامهون ويهندا ۽ اشهد آڱر سان پاڻيءَ سان پريل ڪوڙو جهلي ويهندا. پوءِ جن ماڻهن ۾ شڪ هوندو، انهن جا نالا هڪ هڪ ڪري وٺندا. جنهن نالي تي ڪوڙي ڦرڻ شروع ڪيو، ان نالي وارو چور ليکبو.

---

(۱) تعلقو حيدرآباد.

(۲) انّ جي فال: جانورن جي مٺ پري ان جو ڇوٽون حصو ڪبو. وري انهي چوٽين حصي ۾ آيل جانورن جا ڇونڪ ڳاهبا. پڇاڙيءَ ۾ جيڪڏهن اڪي بچي ته ڪم ٿيندو، جي ٻڌي بچي ته ڪم ڪونہ ٿيندو.

(۳) گز ڪماڻ جي فال: لٺل ڪماڻ ڪٺي ڀهرينءَ مٺ سان جي ڪماڻ چاڙهي ويو ته ڪم ٿيندو، ۽ جي ڪماڻ نہ چڙهي ته ڪم ڪونہ ٿيندو.

(۴) نڪ ساه فال: نڪ جي هڪ ڇونٽي تي آڱر رکي ٻيءَ ڇونٽيءَ مان ساه کٽبو. جيڪڏهن ساه برابر ايندو رهيو ته ڪم ٿيندو، جي ساه برابر نہ آيو ته ڪم نہ ٿيندو.

(۵) ڪاٺين جي فال: تيلين جهڙيون ڪاٺيون کٺي، انهن کي ٺڪر ٺڪر ڪري رکندا. پوءِ انهن کي ڳڻيندا. جيڪڏهن اڪي جو انگ آيو ته ڪم ٿيندو، ۽ جي ٻڌيءَ جو انگ آيو ته ڪم ڪونہ ٿيندو.

(۶) ڪنڌ جي فال: ڪنڌ کي يڪدم ڪاٻي ورائيندا. جي ڪاٻي پاسي ورائڻ سان سور ٿيو ته ڪم ڪونہ ٿيندو، ۽ جي سور نہ ٿيو ته ڪم ٿيندو.

(۷) ليڪن واري فال: زمين تي هڪ ليڪ فوٽ ڏيڍ ڊگهي ڪڍي، وري ان سان ننڍيون ننڍيون ليڪون ڪڍندا. ڊگهي ليڪ جي هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين ننڍيون ليڪون ڪڍندا. پوءِ هڪ ليڪ ڇڏي، ٻيءَ ليڪ تي هٿ رکندا ويندا. جيڪڏهن پڇاڙيءَ جو هڪ ليڪ بچي پئي ته ڪم ٿيندو، جي نہ بچي ته ڪم ڪونہ ٿيندو.

---

(۲) ڪان (۷) محمد طالب لوهار.

(٨) آگرين سان فال: اکيون ٻوري، ٻنهي هٿن جي وچ وارين آگرين جا متا هڪ ٻئي سان ملائيندا، جيڪڏهن متا آمهون سامهون هڪٻئي سان مليا ته ڪم ٿيندو، جي نه مليا ته ڪم نه ٿيندو.

(٩) ديوان حافظ مان فال: ست ڦل پڙهي، ديوان حافظ جو ڪتاب کولبو. ساڄي هٿ واري ٻني جي ستين سيٽ پڙهبي. ان ۾ جيڪي لکيل هوندو، ان موجب ڪم ٿيندو.

(١٠) قرآن شريف مان فال: قرآن شريف کڻي ست قل پڙهي، قرآن شريف کولبو. ساڄي هٿ واري ٻني جي ستين سيٽ پڙهي ڏسبي. ان هدايت موجب سوال کي پرکبو يا سمجهبو.

(١١) تسبيح واري فال: تسبيح جي ٻانکي مان جهلي، باقي تسبيح کي هيٺ لڙڪائبو، ۽ پوءِ تسبيح کي چئبو ته "جي فلاڻو ڪم ٿئي ته لوڏا کاءُ، پر جي ڪم نه ٿئي ته نه لڏ." پوءِ جيڪڏهن تسبيح لوڏا کاڌا ته ڪم ٿيندو، پر جي نه لڏي ته ڪم ڪونه ٿيندو.

(١٢) کانءُ جي فال: گهر تي ويٺل کانءُ کي چئبو ته "جي فلاڻو ڪم ٿئي ته اتان اڏامي ٻئي هنڌ ويهه" پوءِ جي اتان اڏامي ٻئي هنڌ ويٺو ته ڪم ٿيندو، نه ته ڪونه ٿيندو.

---

(٦) کان (١٢) محمد طالب لوهار.

باب چوڏھون

خواب ۽ ان جو تعبير

سماجي زندگي ۾ 'خوابن' کي پڻ اهميت حاصل آهي، ڇاڪاڻ تہ انهن جو تعلق پڻ انسان جي جسماني ۽ مالي فائدي توڙي نقصان سان آهي. انهيءَ لحاظ سان ڪي خواب مثا تہ ڪي خراب تصور ڪيا ويندا آهن، يعني تہ ڪن خوابن جي ڏسڻ مان فائدو حاصل ٿئي تہ ڪن مان نقصان.

'خوابن' جو سلسلو نهايت وسيع ۽ لا محدود آهي. تقريباً هر خواب جو واقعو ۽ سلسلو مختلف ۽ انوکو هوندو آهي، انهن سڀني کي تفصيل سان بيان ڪرڻ ۽ سهيڙڻ ناممڪن آهي. انهيءَ ڪري هن باب هيٺ فقط انهن خوابن ۽ انهن جي تعبير جو ذڪر ڪيو ويو آهي، جيڪي مرڪزي نڪتي جي لحاظ کان عام آهن، يا جن جا تعبير مقرر ٿيل آهن.

١- جيڪي شخص ٻئي شخص کي خواب ۾ مٺل ڏسي ۽ صبح جو اها ڳالھ ڪري، تہ ڳالھ ڪندڙ جي ڄمار وڌي ويندي.

٢- جيڪو ماڻھو پاڻ کي خواب ۾ مٺل ڏسندو، تنهن جي ڄمار وڌي ويندي.

٣- خواب ۾ جنهن گھر ۾ شادي ڏسبي، ان گھر ۾ قضيو ٿيندو.

٤- خواب ۾ جنهن گھر ۾ قضيو ڏسبو، ان گھر ۾ شادي ٿيندي.

٥- بڇڙو خواب ڏسجي تہ ان جي اثر ختم ڪرڻ لاءِ صبح جو سوير اٿي، ڪنهن سان بہ نہ ڳالهائجي ۽ چلھ مان ڦلهار ڪڍي، ان سان ٻئي هٿ ملي ڇڏجن.

---

(١) ڪان (٤) محمد پناھ ڦرڙو (٥) محمد طالب لوهار.

٦- خواب ۾ پاڻ پئسا وٺي يا هٿ ۾ ڪٽي ته نقصان ٿيندس، ۽ ٻئي ڪنهن کي ڏئي ته فائدو ٿيندس.

٧- خواب ۾ ڏند ڀڳل ڏسي ته ڄمار وڏي ٿيندي.

٨- خواب ۾ مينهن وسندو ڏسي ته عزازت يا ويجهڙائي ۾ قضيو ٿئي.

٩- خواب ۾ اٺ ڪائي ته بيماري ڏسي.

١٠- خواب ۾ ڇتو ڪتو ڏسي ته بيمار ٿئي.

١١- خواب ۾ پاڻيءَ ۾ گهڙي يا ٻڏڻ لڳي ته علم پرائي.

١٢- خواب ۾ اڏامي ته علم پرائي.

١٣- خواب ۾ نانگ ماري، ته دشمن تي فتح حاصل ڪري.

١٤- خواب ۾ گهر سڙندو ڏسي ته نقصان ٿئي.

ضميمو

رسمن رواجن سوڌن سان متعلق خاص لفظن ۽ اصطلاحن جي ڀڃي

[اهي لفظ ۽ اصطلاح جيڪي خاص طرح هندن ۽ تر جي هريجنن جي رسمن رواجن بابت آهن، تن جي آڏو (●) نشان ڏنو ويو آهي.]

آپت (صفحو 55): پنهنجائپ، عزازت.

آدم پوٽيون (33): پاڙي پتي يا ڳوٺ راڄ جون عورتون.

● آدرياءَ (148): چاچين جي اچڻ تي ادا ڪيل هڪ رسم.

آئينو ڏيکارڻ (198، 207): لانئن کان اڳ گهوٽ کي آرسي ڏيکارڻ جي رسم.

آپتَو (100، 111): ونواه ۽ ويهل ڪنوار کي هٿڻ لاءِ پيتي.

آئين جو سات (181، 213): شاديءَ جو هڪ سات؛ لانئن بعد مانڏائي جي نيٽي سان پڌل ست اتيون، گهوٽ ۽ ڪنوار جي جسم سان ڇهڻ.

آنڙيو (11): ائين مهيني چاول پاره

آجرڪ يا ملير اوڍائڻ (237): ڳٽي جي هڪ رسم. پوتي وجهڻ بعد ڪنواريتن طرفان گهوٽ کي ملير اوڍائڻ.

ادب (276): عدت ۾ ويٺل عورت جي حفاظت.

آڍيڙ (9): پيٽ واري عورت کي ٽيندڙ آبڙڪا.

آڍائي تر (254): ميت کي غسل ڏيڻ جو مقدار.

اذن عام (265): ميت کي دفنائڻ بعد ڪانڌين کي وڃڻ جي اجازت جو اعلان.

آ ڪا هٿڻ (243): شاديءَ جي هڪ رسم موجب ڪنيارن ۽ ڪنوار جو گهوٽ کي ڪير پڌل چانور هٿڻ.

● اڪر لکڻ (58): بدي جي سڳ جي قبوليت لکڻ.

آڪيو (98-103، 105-106، 111-
112، 133، 198): وناهه ۾
ڪنوار کي مُنهن تي ڍڪڻ
جو ڪپڙو.
● امرڳنڊ (81): تت جي
سڄائپ لاءِ ڏاڳي ۾ ڏنل
ڳنڍين مان آخرين ڳنڍ.
آمُهڙو (15): ويم وقت ٻار
جو منهن - مٿو ڦيريائين
نه اچڻ.
● آنڇليون ڏيڻ (282): مُٺي
جي نيت پنج - پنج ڀُڪ
پاڻيءَ جا ڪنهن سائي
وڻ کي ڏيڻ.
آٺهار، اٺوهار، اٺوهر، آنڌيار
(112، 125، 130-131، 142،
145، 149، 174، 193):
آهنَرُ يا اهنير.
● اٺوهاريون (115-116):
شاديءَ وقت ڪنوار جون
ٻه مقرر سهيليون.
اوسارا (287، 301، 303-304، 306،
308): فوتيءَ لاءِ ڏڪ
وارا جملا چئي روئڻ.
آهنيَرُ، آهنَرُ (117-118،
125، 130، 166-167، 169-170،
172، 176، 187، 191، 193،
196): شاديءَ ۾ گهوٽ جو

ساٿي، جيڪو عموماً ويجهو
عزيز ٿئي.
ايڪيهو (161): ڏاج ۾ مليل
ايڪيهه ڀڙا يا سٿڻون،
ٻائيتاليهه پيٽيون يا چولا
۽ هنڊ.
ايلَ ايڻَ (56): سڱ وٺڻ
جو شرط، جنهن موجب
گهوٽ کي اتي پير پنڊ
ڏيڻو پوندو، جتي ڪنواريتن
جي آٿ - ويهه هوندي.
ٻاسَ، سُکا (1-2، 20، 38، 64،
226): ڪنهن درويش جي
درگاهه تي آميد پوري
ٿيڻ لاءِ ڏنل نذرانو وغيره.
ٻَدو (51، 54-58، 60، 67، 81):
ڏي وٽ جي سڳاوتي.
● ٻَري (81): شاديءَ جي
هڪ رسم.
ٻُسريون (187-190): نڪاح
بعد گهوٽ کي مهمانيءَ
طور ڪنواريتن مان
موڪليل ڳُڙهاڙيون.
ٻُسريون (223، 227): ڪوهستان
۾ گهوٽ ۽ ڪنوار کي
ٽِن - مائٽن طرفان ٻسرين
ڪارائڻ جي هڪ رسم.

ٻيبي تنُوري (30): ٽئين چانور ٻار جي لاءِ هڪ خيالي سيا ڳو ڪردار، جنهن جي نالي ڇٽيءَ جي پٽ مان دائي ادائي ڏويون ڪدي.

● ٻاتُ (20): اناج جو هڪ قسم.

ٻاتڪُ (100، 106): آيٽو.

ٻاراٽا (35): چانور ٻار کي ناناڻن يا ويجهن عزيزن کان مليل ڪپڙا.

ٻاراهو (276-278): هڪ سال کان پوءِ وفات واري ڏينهن تي فوتي لاءِ خيرات ۾ ڪيل ماني.

ٻانڊ ڏيئي (75): ڪُهنبي گندي.

● ٻانڌون گهرائڻ (63): سڱ جي قبوليت لاءِ ڳوٺ جي چڱن مڙسن کي گهرائڻ.

ٻيٺ (173، 176، 178، 188): مڱڻي يا شاديءَ ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار کي اوڊائڻ لاءِ هڪ ٻئي مٿان ڪيسريو ۽ ڪهنبي ۽ چُنيون، يا اجرڪ ۽ زناني بوڇڻي جو ٺهرايل اوڇڻ.

ٻنيهو (23-24): ويم واري عورت جو ٻنهين ڏينهن تائين کاڌو ۽ پساڪو علاج.

ٻيجار (161): ڪوهستان ۾ شاديءَ ۾ مليل ڏيپُ.

ٻه - چنڊي ٻُڪي (238): ڪنيارن جي اصطلاح ۾ ٻُڪيءَ جون تاريخون جيڪي چنڊ جي ٻن مهينن ۾ اچن، يعني هڪ مهيني جي پڇاڙي ۽ ٻئي مهيني جي سنڌ وار يون تاريخون.

ٻُڪي (39): جهنڊ يا طهر ۾ حجم کي ڏيڻ لاءِ انّ جو مقرر ماڻ.

ٻُڪي (49): طهر جي هڪ رسم.

ٻُڪي (68، 72، 77، 82-89، 105، 225-226، 238): شاديءَ جي هڪ رسم، جيڪا شاديءَ کان ايڪيهه، پندرهن، ست، پنج يا ٽي ڏينهن اڳ گهوٽيٽيون ادا ڪن.

ٻنڌاڻُ (49): ڪاڄ جي موقعي تي ڪاسبين، جهڙوڪ حجم، لنگهي، ڪنير، مير بحر وغيره کي مليل لاڳ.

ٻير جا پَن (54): غسل جي پاڻيءَ ۾ وجهڻ لاءِ ٻير جا پن.

● ڀيهڻدو (35-36): پسار
چمڻ بعد ڪنواريتن طرفان
گهوٽ ۽ ڪنوار کي
ڪپڙن ڏيڻ جي رسم.

ڀاڳاهو (70، 107-108)، مڱڻي
يا ونواهه ۾ گهوٽيتن
طرفان ڪنوار کي ڏنل
مٺائي، خوراڪ وغيره.

ڀَتُ (45-46، 95، 138، 178):
ڪاج ۾ آيل مهمانن
لاءِ ماني.

ڀيتر ڀائي (260): ميت جي دفن
تائين گڏ هلندڙ ڪاندي.

ڀَريا مهينا (12): پيٽ واري
عورت جا پُورا مهينا.

ڀوُنڙي (21): چاول ٻار جي
مٿي ۾ گولائي وارا وار،
جيڪي عموماً سڀاڳ جي
نشاني سمجهيا وڃن.

ڀيٽي (155): ڪوهستان ۾
شادي‌ءَ لاءِ جنهن هنڌ
پکو اڏي گهوٽ-ڪنوار
لاءِ هنڌ وغيره رکن.

ٽاروُن ڪٽڻ (17): چاول ٻار جي
ڪاڪڙي کي ڳڙ يا
ماکي‌ءَ جي آڱر سان
مٿي ڪٽڻ.

تِيتِ (45، 76-77، 79، 118):
ڪاج جي مقرر ٿيل تاريخ.

تيرسٽڻ، تِر ٻرڻ (211-212،
219، 246): شادي‌ءَ جي
هڪ رسم، جنهن ۾ سيج
تي لانئن بعد ڪنوار ترن
جي ٿالهه مان ٻُڪ ڀري
گهوٽ جي ٻُڪن ۾ لاهي.

ترمٽڻ، تر ٻرڻ (225، 227):
نڪيتي ۾ ترن ٻرڻ
جي رسم.

ترگس (190): سرگس.

تَرُ (255): ميت کي ڏنل
غسل.

● تورڻُ (90، 114-115،
145، 171-172، 200-201):
شادي‌ءَ جي هڪ رسم
موجب ڪاٺين مان ٺهيل
چوُخانو، جيڪو دروازي
تي ٽنگين.

تيلاڙو، تيلائو (117-118، 174،
196): گهوٽ کي وناهه
۾ ويهارڻ کان اڳ تيل
جو ساٽ.

تيلاڙي جو ساٽ (165، 169
179-180): وناهه ۾ گهوٽ
کي تيل هڻڻ جي رسم.

تيلاءَ وجهڻ (241): ڪنيارن جي هڪ رسم موجب ڇيچ جي روانگي کان اڳ گهوٽ کي وهنجارڻ.

تيلاهو (180): تيلاڙو.

تيل چڙهڻ (119): گهوٽ کي وناهه ۾ ويهارڻ لاءِ تيل جو سات ڪرڻ.

ٿارُ (164): ٿالهه.

ٿار جو ساٽُ (165، 212)

ٿارُ گهمائڻ (164-165): سينديءَ رات ٿالهه ۾ اٽي جا ست ڏيا رکي، گيهه سان ٻاري گهمائڻ.

ٽيج بخشائي (98، 102): وناهه جي هڪ رسم.

ٽڊو ٻار (251): ماءُ پيٽان چاول مٿل ٻار.

ٽارو ڪپڻ، ٽارو وڍڻ (166-167، 169): شاديءَ رات گهوٽ جو ڪنهن سائي وڻ سان تاري وڍڻ جي رسم.

ٽاري جو ساٽ (166)

ٽِڪُڙ (20، 33): ٽن ڏينهن متان چاول پٽ.

ٽه - وانو (19): ٽن رستن جي گڏجڻ وارو هنڌ.

ٽيجهو (268-271، 277): وفات کان پوءِ ٽئي ڏينهن تي فوتيءَ جي نيت ڪيل خيرات ۽ ماني.

ٽيئڙ تَپ (20): ٽئين - ٽئين ڏينهن ايندڙ تپ.

ٽَرِي پوڻ (22): ٻار جو ٻاهه ۾ سڙي پوڻ.

● ٻاپُو جو ٿانُ (193): اوتار وغيره جو آستان.

ٻاتَ آتيارٽيي (241): ڪنيارن جي رسم موجب ڇيچ جي روانگي کان اڳ گهوٽ جي پيءُ جو ڪجهه رقم ڏيڻ جو اعلان ڪرڻ.

ٻارَ (287-288، 291، 295، 298-300): فوتيءَ جا اوصاف بيان ڪري روئڻ.

ٻار ۽ اوسارا (251): فوتيءَ جا اوصاف بيان ڪرڻ ۽ روئڻ.

● ٻارڻيت (79، 113): پرڻي جي رات.

ٻاڪَر (27): پُٽ ڄمڻ جي خوشيءَ ۾ مرشد کي مبارڪيءَ جي عيوض نذراني ۾ ڏنل رقم يا ڪو جانور وغيره.

پاڪَر (229): گهوٽ کي مرشد کان مليل وڳو.

پاڪَر (244): ڪنوارن جي رسم موجب گهوٽ کي ساهرن طرفان مليل پٽڪو يا اجرڪ.

● پاٽيي پيٺيءَ جا ڪپڙا (35): 'سوٿات' يا 'ٻيهندي' جي رسم.

پاڻي هارڻ (194): شاديءَ جي هڪ سوڻ موجب لائڻ کان اڳ ڪنوار جي در تي گهوٽ جي پيرن ۾ پاڻي هارڻ.

پٽڻُ (258-259، 263): پٽڻ تان جنازو آڪارڻ لاءِ پاٽڙي کي ڏنل اجوري طور ساني. مقامي کي سيرو ماني، يا آنُ وغيره.

پٽرُ (5، 251، 267-269، 279): قضيي واري گهر ۾ ويهڻ وغيره لاءِ وڇايل تڏو.

● پٿوري جو ٿانُ (193)

● پٿوري جو ڪرش (59): ٽر ۾ ڪنواريتن ۾ سڳ جي قبوليت بعد پٿوري پير جي نالي واس ڏوپ ڪرڻ جي رسم.

پُٽ جي ڇوري (22): پٽ ڄمڻ جي خوشيءَ ۾ ورهائڻ لاءِ ڏاهيل ڪُڻي.

● پڇي (161): ڏر ۾ ڪنوار کي مائٽن کان مليل سامان.

پَدَمُ (21): پير ۾ سياڳ جو ليڪو.

پڏري (63-64، 66، 68، 72): سڱابنديءَ جي پڪ ٿيڻ بعد مٺائي وغيره ورهائڻ جي رسم.

پَڙ ڇَڄَ (139-140، 146): شاديءَ جي هڪ رسم موجب ڪنواريتن طرفان گهوٽيتن جي ڇڄ سان ڇيڙ ڇاڙ ڪري وڙهڻ جي رسم.

پيڙو، ڪوٺو (87، 98-99، 102، 156-158، 165، 169، 244-245): شاديءَ يا وناهه ۾ ڪنوار لاءِ سامان وغيره، جيڪو گهوٽيتا ڇڄ ڪري کڻي اچن.

پيڙو (178): سوڙن کڻي اچڻ جي رسم.

پيڙو (164): مينديءَ جي رات ميندي گهمائڻ جي هڪ رسم.

پڪو پاڻي وجهڻ (25): ويم
بعد يارهين ڏينهن ڇلو
ختم ڪري غسل ڪرڻ.
پڪو آڏڻ (155): شاديءَ ۾
گهوٽ ڪنوار لاءِ ڪڪائون
گهر اڏڻ.
پڳ-وَرُ (3-4): چاول پار
جي مٿي جي پوئين حصي
۾ وارن جو پٽو، جيڪو
سيپاڳ جي نشاني
سمجهيو وڃي.
پلاؤ ڏيڻ (192، 195، 246): لانئن
تي اچڻ وقت گهوٽ کي
سندس ماءُ يا ڀيڻ جو
پوتيءَ جو پلءُ مٿان وجهي
وٺي اچڻ.
پلاؤ پڏڻ (249): نڪيتيءَ ۾
ڪنوار ۽ گهوٽ جا
پلاند پڏڻ.
پَلئہ جي ماني (143): ٽر ۾
ڇيج جي روانگي واري
وقت جي هڪ رسم.
پنجڪيون (264): چنڊ واري
مهيني جون پهريون ۽
پڇيون پنج تاريخون
جيڪي نحس ليکجن.
پوتيي (68-69، 71، 74-76، 236):
مڱڻي ۾ ڪنوار کي گهوٽن
طرفان اوڍايل رَئو.

پُوئُو، پَهتُ (48، 133، 247-
248): ڪاچ ۾ آيل ڇاڇين
ڪان سليل رقم.
پَهتُ (277): پارهي جي مانيءَ
جو پُوئُو.
پيڙهي، پيٺر (100، 103، 112،
115، 119، 239): آپٽڻ،
جيڪو ميندي، مرداسنگ،
مڃٺ، ڪيسوڦلن ۽ ٻين
خوشبودار شين مان ٺهي.
پيراٺا گيچ (188): موڙن پڏڻ
جي مهل جا گيچ.
پير پنڌ (269): سرٽي پرٽي
اچ وڃ جو رستو.
پير ڏيڻ (268): زالن جو پٽر
تي اچي عذرخواهي ڪرڻ.
پيرڙيو (15): آهو پار، جنهن
جا چمڻ وقت پهريائين پير
ظاهر ٿين.
جادَ (2): جهنڊ.
جاڳو، جاڳڻي جي رات (131،
156، 240): شاديءَ جي رات.
جمعاڻو (271-272، 277): جمعي
جي رات فوتيءَ جي نيت
ڏنل ماني.
جنازو سينگارڻ (255-256):
ميّت کي ڪفن ڏيئي کٽ

يا ڏولي ۾ وجهڻ ۽ مٿان
پوش وجهڻ .

جنازو کڻڻ (257) : ميت کي
کڻي مقام ڏانهن هلڻ .

جنازي نماز (260 ـ 261) :
ميت تي پڙهيل نماز .

جنڊ ـ ٻڪي (87، 111) : شادي
جي هڪ رسم موجب جنڊ
۾ آنُ پيهڻ .

جنڊو پاڙو (56) : سڱ وٺڻ
جو هڪ شرط ؛ جنهن
موجب گهوٽ شادي بعد
ساهريجن سان گڏو يهندو، پر
کائڻي پيئڻي جدا هوندو .

جوڙي پوتي (252) : ڪفن .

جيئندڙو (6) : ڪنن ۾ پائڻ
جو هڪ گهه .

جيئڻ جاڳڻ (7) : وڏي عمر
۽ سمجهه سرت وارو .

چاڻ (251ـ252) : سرڻي جو
اطلاع .

جهانڊي (38) : جهنڊ ڏيندڙ .

جهجهري (9) : هڪ قسم جو
ٻاراڻو مرض .

جهيمڻي (173) : ڪٽ جو قسم،
جنهن ۾ واڻ بدران تختا
لڳل ٿين .

جهُمير (38) : هڪ قسم جو ناچ .

جهنڊ (38ـ40) : باس باسيل
ٻار جي مٿي جا وار لاهي
درگاهه تي نذراني سان
گڏ ڏيڻ .

جهنڊ باسڻ (1ـ2، 33) .

جهنڊ لهرائڻ (2، 38ـ39، 42ـ43) :

جهنڊ واري ڪُنّي (43) .

جهنڊو پٽياٽي (259) : سرٽي
جي هڪ رسم، جنهن ۾
جهنڊي پاٽي کي ختمو
ڏيارين .

چاليهو (19) : چاليهه ڏينهن .

چاليهو (276) : عدت جا چاليهه
ڏينهن . فوتيءَ جي چاليهن
ڏينهن تي ڏنل ختمو .

چٽي وجهائڻ (39) : مٽي تي
تارونءَ ۾ چورس ٽڪر
۾ وار ڪوڙائڻ .

● چڪيا چاڙهڻ (281ـ282) :
لاش کي ساڙڻ .

چڳ (40) : وارن جي ڳُت .

چڳ باسڻ (1) .

چڳ وڍڻ (42) : جهنڊ جي
وارن مان ٻچيل چوٽي وڍڻ .

چلو، چلو (14) : پرهيز .

چلو (110) : وناهه واري عرصي
۾ گهوٽ توڙي ڪنوار
جو ڦٽي نه ڏيڻ .

چڱنگ (68): ٻڪي.

چورڏندَ (21): ٻار کي وقت کان اڳ چاول اندريان ڏند.

● چؤنڊري (90): شاديءَ ۾ ڪم ايندڙ هڪ قسم جو نڪر جو ٿانءُ.

چيڪو، چيڪون (106-111): ونانهه ۾ ڪنوار کي هٿ لاءِ آڻڻ.

چيڪيهه (182): ڪوهستان ۾ شادي رات ڪنوار کي سرهو تيل هٿڻ جي رسم.

چاڙَ، سامَ (256): ميّت تي وڌل اجرڪ يا پوتي وغيره.

چڻري (20، 24، 27-31، 34، 45، 91): چاول ٻار جي ڇهين ڏينهن تي ڪيل خوشيءَ جي رسم.

چڻري ٻيبي (31-32): عام عقيدي موجب ڇهين ڏينهن ٻار جي قسمت لکندڙ خيالي ڪردار.

چيڊائڻ، چيڊ ڪرڻ (182): ڪوهستان ۾ شاديءَ جي هڪ رسم.

چرڪ (21): ننڊ مان اوچتو آتي پوڻ جي بيماري.

چيلو (21، 24-25، 34): چيلو.

چنڊا هڻڻ (32): ڇٽيءَ جي هڪ رسم موجب ڇهنٽي پاسن کير مان آگريون ٻوڙي چنڊا اڇلڻ.

چنو (94، 96-97، 132-135، 139-141، 145، 154، 156، 168، 174-175، 177-179، 191، 193-194، 221-222، 238، 242، 245-247): چاچين جي ويهڻ لاءِ اڏيل منهن.

● چنو وڏائڻ (144): چني جي هڪ رسم.

چنو وڏائڻ (238): ڪنوارن جي رسم موجب چني آڏڻ وقت کيچ ڳائڻ ۽ ست لولا گيهه ۾ تريل چني ۾ پڊڻ.

چني جي ديڳ (238): ڪنوارن جي رسم موجب چني اڏجڻ جي موقعي تي ديڳ پٽ جي لاهڻ.

دبالت ڪرڻ (262): قبر ۾ مٽي وجهي پيرن سان لتاڙڻ.

دَسُ (30، 94): دهلن جو واڄو.

دفنائڻ (261، 264-265): ميّت کي قبر ۾ پورڻ.

دوٻستي (8، 104): پيٽ سان، حامله.

ديوي (19): هڪ خيالي ڪردار.

ڏاڪو ڪڇڻ (252): قبر ٺاهڻ لاءِ ميت جي ڊيگهه ڏاڪي سان ماپڻ.

ڏوڙ ڏڪاءَ (270-271): فوتيءَ جي نيت پهرين رات ماني ڏيڻ جي رسم.

ڏاڄو (159): ڏاڄُ.

ڏاڏي پوٽيون (33، 44، 84، 87-88، 181): ڏاڏي جي اولاد سان مائٽياٽيون.

ڏاوَڻ ٻڌڻ (33، 44): ڇٽيءَ جي رسم ۾ ٻار کي هٿن ۽ پيرن ۾ ڳانا ٻڌڻ.

ڏاوڻ ويڙهڻ (43-45): ٻار جي پنڌ ڪرڻ وقت ماسي کان ٻار جي پيرن ۾ ٻڌل سڳا وڍائڻ.

ڏاوڻ ڏائڻُ (189، 195، 197-202، 207، 245): شاديءَ جي هڪ رسم موجب لانئن کان اڳ ڪنوار جي در تي گهوٽ جي ڇيچ ۾ ڏاڳو ٻڌڻ.

● ڏُڏ موڪلڻ (58): سڱ جي قبوليت لکڻ بعد ڪنواريتن ۾ سوکڙي سوکلڻ.

ڏِڪَت جي مهل (241): ڪنيارن جي رسم موجب شاديءَ رات گهوٽ کي سوڙن ٻڌڻ جي مهل.

ڏُوران (133-134): پري کان آيل ڇاڇين جي آدرڀاءَ لاءِ سهرا يا گيچ.

ڏورو (237): ڪنيارن جي رسم موجب شاديءَ جي ڏينهن نروار ڪرڻ لاءِ ڦڪي سٽ جو ڏورو، جنهن ۾ چنڊ جي تاريخن جي حساب سان ڳنڍيون ڏنل هجن.

ڏورو، ڍورو (248): هڪ قسم جو گيچ.

ڏورو ٻڌڻ (237): ڪنيارن جي رسم موجب پوتي وجهڻ.

● ڏورو ٻڌڻ (114): وناهه جي هڪ رسم موجب ڪنوار جي ساڄي هٿ ۾ هيڊي رنگ جا ڏاڳا ٻڌڻ.

ڏورڙو ڇوڙڻ (217): ڳنڍ ڇوڙڻ.

ڏولي (255، 257، 259): ميت کڻڻ لاءِ خاص قسم جي پچري جهڙي کٽ.

ڏومينڊو (237): ڪنيارن جي
هڪ رسم، جنهن ۾ پوتي
وجهڻ وقت گهوٽيتن طرفان
چار ٿالهيون مصري، مٺائي،
ڊاڪن، ڪارڪن ۽ ڏونگهين
وغيره سان پري ڪنواريتن
ڏانهن موڪلين.
ڏيپ (156-157، 161): شاديءَ
۾ ڪنواريتن يا گهوٽيتن
کي عزازت يا برادري سان
سليل وڳا، نقدي يا سامان.
ڏيج، ڏاج (156-161، 246-
247): ڪنوار کي سليل
مائٽن سان سامان.
ڏيج پوت (160).
● ڏينگهڻ وارو ڏينهن (114):
وناهه وارو ڏينهن.
ڏينهن پڌڻ، ڏينهن وٺڻ (68،
76، 93): شاديءَ جي تاريخ
مقرر ڪرڻ.
ڏينهن چيتا ڪرڻ (76):
ڏينهن پڌڻ.
ڏينهن چٽا ڪرڻ (236-237):
ڪنيارن جي رسم موجب
پوتي وجهڻ.
ڊامڻ لٽڙين جو ساٿ (212):
لانئن بعد ڊامڻ گاهه جي
چهن جي موڙي کي
گهوٽ ۽ ڪنوار جي جسم
سان ڇهڻ جي رسم.
ڊَپُور رڙيون (78): ڊپين وانگر
تڪڙي واڪ ڪائيندڙ
(نياٽيون).
ڊِڊِ (251): ڊهل جو ساتمي واڇو.
ڊِڪٽي پڇائڻ (178): شاديءَ
جي هڪ رسم موجب
ڪنوارڪان ڊِڪٽي پڇائڻ.
ڊِڪٽي پڇائڻ (195-197): لانئن
ڪان اڳ گهوٽ جو
ڪنوار جي در تي ڊِڪٽي
پڇڻ جي رسم.
ڊِوئيٽو (229): شاديءَ ۾
ڪاسبين جهڙوڪ ميربحر،
ڪنيار، وادي وغيره ڪان
مليل تحفو.
ران ۽ جهان ۽ (202): لانئن ڪان
اڳ گهوٽ جي ڪنهن
عزيزياڻي جي وات ۾ ڪارڪ
وجهي سڻان پاٽي پيارڻ
جي خاص رسم.
رنگ لائڻ (154-155):
ڪوهستان ۾ شاديءَ لاءِ
پکو اڏڻ ۽ گهر سينگارڻ.
روٽ پاسڻ (1).
روپيي ساه (184): ننهن ڪان
چوٽيءَ تائين پائڻ لاءِ
چانديءَ جا گهه.

روح رُلائڻ (277-278): سري ويل سيني عزيزن جي نيت ماني ڏيڻ.

رُوڙيا (144): ٿر ۾ شاديءَ جي هڪ رسم موجب اهي ڇوڪرا جيڪي ڇاڇي گهوٽيتن جي آتن کي ڪامون هٽي ڊوڙائين.

روهيڙون مانيون (25): ٿوبيءَ تي پڪل وڏيون مانيون.

ريت وهنوار (247): ڪنيارن ۾ شاديءَ ۾ گهوٽيتن طرفان ڪنواريتن کي ڪجهه رسم جي ڏي وٺ ڪرڻ جي رسم.

ريٽو (73): مڱڻي ۾ گهوٽ کي مليل ڳاڙهو ڪپڙو.

زهاري وارا لٽا (209): ڪنوار جا وناهه واري وقت ۾ پاتل ڪپڙا.

● ساسُومنڊ (36): گهوٽ طرفان سس لاءِ ڏنل ڪپڙا.

● ساڪريو (66-67): ڪنوار لاءِ زيور ۽ ڪپڙا ڏيڻ جو رواج.

ساميي، لحد (263): قبر ۾ ٿاهيل ڪُنجهه، جنهن ۾ لاش رکجي.

سانڍباهو ڏيڻ (78): شاديءَ لاءِ گهوٽيتن طرفان ڪنواريتن کي ڪجهه نقد ۽ مٺائي ڏيڻ.

سانجهي ڳيچ، سانجهي ڳيو (100، 113، 239): وناهه ۾ ويٺل ڪنوار کي هدايت لاءِ ڳيچ.

سانجهي يا سانجهڙي ڏيڻ (100، 113): وناهه جي هڪ رسم ادا ڪرڻ.

ساهَ (92، 184): ننڍن ڪان چوٽيءَ تائين پائڻ جا ڳهه.

سائو سوسار (44): چنڊ واري سهڻي جو پهريون سومر جو ڏينهن.

ستاواڙو (229-231): شاديءَ جي ستين ڏينهن گهوٽ ۽ ڪنوار جو ڪنواريتن ۾ اچڻ.

ستاوڙو، ستاويڙو، ستاڙو، ستواڙو (229): ستاواڙو.

ستر پوش (254): ڪفن جو هڪ حصو.

سَتِڙيو (11): ستين سهڻي چاول پار.

سَچا سُورَ (12): ويم جا سور.

سَچي سڳوري جو روٽ (13): حضرت بيبي فاطمه جي نيت ماني، جنهن تي مرد جي نظر نه پوي.

سچي سڳوري جي ڪُنڍي (14).
سَڏُ (78، 80، 90، 104، 106) :
دعوت، ڪوٺ.
سرگس (188، 190ـ195، 241ـ242): نڪاح ڪان پوءِ ڇاڇين جو ڌهلن سان گهوٽ کي وٺي ڪنوار جي گهر تائين پهچائڻ جي رسم.
سَرنديات (25) : شاهوڪار، سُکيو.
سروپا (175): گهوٽ جو شاديءَ جو وڳو.
سرور جا ڳيچ (64).
سرور جو سڏ (131) : شاديءَ رات سارڪي ۽ مينديءَ لاءِ دعوت.
سرور جو ڪُنو (132) : شاديءَ رات سارڪي ۾ ڳڌ تيل عورتن کي ڪارائڻ لاءِ ٻاجهريءَ جا مٺا ڪوهر.
سرور جي باسَ (132).
سرور جي ميندي (64، 124، 131).
سرور يا ميندي جي رات (117) :
شاديءَ جي رات.
سروري مڱٽهار (20، 26): سرور جي مريدن يا طريقي وارن جو مڱٽهار.
سڪرات (250) : موت کان اڳ جي منزل.
سُڪا باسڻ (1).
سُڪالو (22) : بيمار.
سڳا ويڙهڻ (31): ڇٺيءَ ۾ ٻار کي ڪراين ۽ مُرين ۾ ڌاڳن ٻڌڻ جو سوڻ ڪرڻ.
● سلامي، زيارت، درشن (193): سرگس.
سمات (42، 54، 70ـ71، 75، 84، 88، 101، 111، 118، 128، 130، 133، 141، 157، 164، 166ـ167، 169ـ171، 174ـ176، 185، 194ـ195، 199ـ200، 204، 209ـ211، 214ـ221، 224ـ225، 228، 234): بلوچن ۽ سيدن کان سواءِ سنڌ جون ٻيون قومون.
سَمهڙو (15): ويم ۾ سولو ڄاول ٻار.
سنڀال (19) : حفاظت، ٽهل ٽڪور ۽ علاج وغيره.
سَنڍِ (8) : اها عورت، جنهن کي پيٽ نه ٿئي.
سُوانڄو، سُوانڄڙو (11، 23) :
ويم واري عورت جو چاليهن ڏينهن تائين کاڌو ۽ پسارڪو علاج.

سوٽيي (258، 265_266) : ميت دفن ڪرڻ بعد ڪانڌين ۽ ورهايل ڪارڪون وغيره.

سوڪتو، سوختو (1، 16) : سڪا باسيل پار.

سُورن جو وکر، سورن جو سؤنو (12) : سُوانجو.

سُونگهي جو سٽ (214_215): لائڻ بعد سُونگو ڪپڙي ۽ ويڙهي گهوٽ ۽ ڪنوار جي جسم سان ڇهڻ جي رسم.

سونهري (243) : ڪنيارن جي رسم موجب گهوٽ سان گڏ ويٺلن کي ڏنل مانيء، جنهن ۾ خشڪن چانورن تي گيهه ۽ کير جي اوت ٿيل هجي.

سوني ساهَ (184) : ننهن ڪان چوٽيء تائين پائڻ لاء سونا گهه.

● سُوڻات (35) : 'پهنڌي' ڏيڻ جي رسم.

سوءِ ڪرڻ (251) : قضيي جي افسوس ۾ مقرر مدت تائين خوشي جي اظهار کان پرهيز ڪرڻ.

سُوءِ لهرائڻ (275_276) : عدت کان پوءِ فوتيءَ جي زال کي نوان ڪپڙا ڏيکارڻ.

سُهائو آچر (7) : چنڊ جي سهيني جو پهريون آچر.

سُهائو چنڇر (7) : چنڊ جي سهيني جو پهريون چنڇر.

سُهائي جو سَوَڻ (238) : چنڊ واري سهيني جو پهريون اڌ ۽ ان ۾ ڪيل سوڻ سات.

سيهرا ٻڌڻ (177_178) : موڙ ٻڌڻ.

سياڪا ڪنڪ (242) : چنو (چاچين لاءِ).

سيجَ (194_195، 202_210، 218، 222_223، 225، 245) : گهوٽ ۽ ڪنوار کي لائڻ ڏيڻ لاءِ پلنگ يا پاٿاري.

سيرَ وجهڻ (20) : جانور ذبح ڪرڻ.

سيڪيمُون (20) : پيٽ جي هڪ بيماري جنهن ۾ معدي ۾ سنهان ڪيئان پيدا ٿين.

سينابند (253) : زناني ڪفن جو حصو.

شادمانو ڪرڻ (42) : مارڪو ڪرڻ، خوشيءَ ۾ ڳائڻ ۽ نچڻ.

شاد مانو ورهائڻ (40): جهنڊ لهرائڻ وقت ٻار جي ناني يا دائيءَ جو ’پير‘ جي نالي نذرانو ورهائڻ.
شادي (76–78، 80–83، 88، 94، 101، 104، 114، 138–139، 154، 224–225، 229–231، 238، 247): گهوٽ ڪنوار جو نڪاح ۽ ان وقت جون جملي رسمون.
شادي جي رات (117،121،125، 134، 156–157، 163، 168–169، 179، 183، 186، 230)
● شامگري (96): مانيءَ لاءِ گڏ ڪيل سامان.
شاه گودڙيو (40): گاجي شاه.
شاه گودڙيي يا گاجي شاه جي چوٽي (40): جهنڊ يا چڳ جيڪا شاه گودڙيي يا گاجي شاه تي ٻاسيل هجي ۽ آتي وڃي لهرائجي.
شراڌَ (285): سُٺي ڪان پوءِ هڪ سال گذرڻ بعد بڍي جي 15 تاريخ بعد مرڻ واري تڪ تي پاڻيڻ وغيره ڪارائڻ جي رسم.
صفر پوئين اربعا (20): صفر مهيني جو پويون اربعا جو ڏينهن، جيڪو حضرت بيبي عائشه جي وفات جو ڏينهن آهي.
طهر (45، 47–50، 91، 238): ختنو.
عدت (275): مڙس جي مرڻ بعد زال جو چار مهينا ڏهه ڏينهن لڪي ويهڻ جي رسم.
عذر خواهي، فاتحه (265، 268): فوتيءَ جي وارثن سان ثواب خاطر فاتح پڙهڻ ۽ پرچائي ڏيڻ.
عقيقو (37، 91): ٻار ڄمڻ بعد ستين ڏينهن يا ان بعد جهنڊ لهرائڻ ۽ خيرات وغيره ڪرڻ جي رسم.
غسل (253–255، 257): ميت کي وهنجارڻ.
فاتحه (270): فوتي جي عذرخواهي وقت دعا گهرڻ.
فاقو ٽوڙائڻ (266–267): فوتيءَ جي گهر وارن کي ڪانڌي جي ماني کارائڻ.
فتح (167): شاديءَ رات ٿاري وڏڻ جي رسم.
ڦرهو (253–254): ميت کي غسل ڏيڻ لاءِ تختو.

ڦُلَ (279، 283): مُئي جي
رک ۽ هڏا.
ڦلاوَنڊِي، ڦُلاوَنٽي (51):
رنڙ زال.
ڦُلَ چونڊڻ (215، 217، 246):
لاڻين بعد گهوٽ جو ڪنوار
جي متي تان ڪپهه جا
ٻڙا چونڊڻ جي رسم.
ڦُلان مٺ (52، 54-56، 72):
سڳ جي عيوض پئسا
ڏيڻ وٺڻ.
قدمي (261): جنازو کڻي
پهريان ست قدم هلڻ.
قضيو (251-252، 266-270، 274،
276، 279): وفات - موت.
ڦُلَ پڙهڻ (263، 265، 268):
قبر تي "قل هو الله"
سورة پڙهڻ.
ڪاٺيءَ وڍيو (100، 103):
گوشت، مڇي، پلو، جيڪو
وناهه ۾ ويڙهل کي کارائڻ
جي منع آهي.
ڪاڄُ (132-135، 168-169،
238، 241): شادي، طهر
وغيره جو موقعو.
ڪاڄ ڪرڻ (249): ڪنيارن
جي رسم موجب ڪنوارين
طرفان مانيءَ جو بندوبست
۽ خرچ وغيره ڪرڻ.

ڪارِي جو ٿانُ (193):
ڪالي اوتار جو آستان.
ڪانڌپو، ڪانڌيپو (265-267،
282): فوتيءَ جي ڪانڌين
لاءِ ماني، جنهن ۾ دال
۽ چانورن جي ديڳ لاهين.
ڪانڌي (258، 262-266، 279،
282): ميت کي ڪلهو
ڏيڻ وارا ماڻهو.
● ڪاڻي (278، 280-281): لاش
کي کڻڻ لاءِ ڪاڻين ڪکن
مان ٺهيل وڇاڻو.
ڪنٽي (222): شاديءَ ۾ سيج
جي رسمن بعد گهوٽ ۽
ڪنوار کي ڪٺي کارائڻ
جي رسم.
ڪپڙا پارائڻ، ڪپڙا ڍڪائڻ
(167، 173-177): شادي رات
گهوٽ کي ڪپڙا ڍڪائڻ.
ڪپڙا ڍڪائڻ (182): شاديءَ
رات ڪنوار کي ڪپڙا
ڍڪائڻ.
● ڪريا ڪرم (284، 286):
مُئي لاءِ ٻارهين ڏينهن
دان پنج ڪرڻ جي رسم.
ڪڙو ٻڌڻ (15): سنهنجي
ويم جو هڪ سوڻ ڪرڻ.

ڪَڙِي ڪَنِي (269): ٽيجهي
ڪان اڳ فوتيءَ جي گھر
وارن لاءِ ڪنهن عزيز
طرفان ڪيل هڪ وقت
جي ماني.
ڪفن (255-256): ميت کي
اوڍايل سفيد ڪپڙو.
ڪلهو ڏيڻ (258): جنازي کي
ڪلهن تي کڻڻ.
ڪَنڌ لاهڻ (274-275): قضيي
جي ستين ڏينهن زالن جو
مقام ۾ فوتيءَ جي قبر
تي وڃڻ.
ڪُنڙي جي ٽِڪي (70):
مڱڻي ۾ ڪنوار لاءِ گھوٽيتن
طرفان آندل مٺائي.
ڪِنگي، ڪِنگهي (9):
هڪ قسم جو ٻاراڻو مرض.
ڪُنواري ڪُني (151): ٿر
۾ شاديءَ جي هڪ رسم،
جنهن ۾ ڇيچ جي اچڻ تي
ڪنواريتا گھوٽ جي ڪائڻ
لاءِ ڪُني موڪلين.
ڪُني (269): فوتيءَ واري
گھر جي ڀاتين لاءِ هڪ
ويلي جي ماني.
ڪُني ٻاسڻ (1): خيرات ٻاسڻ.

ڪوٺو (156، 158، 189-190،
206): تعلقي وارهه ۾ ڇٽن
ٺوٺين سان اڏيل پکو،
جنهن ۾ گھوٽ ڪنوار لاءِ
سيج وڇائين.
ڪوٺو (247): ڪنيارن ۾
ڪنوار کي مائٽاڻي طرف
کان مليل سامان.
● ڪوپرو جهاڻ (57): سڱ
جي ڳالهه پڪي ڪرڻ.
ڪُوڙا سورَ (12)، حمل جا
اهي سور جيڪي ويم جا
نه هجن.
ڪُهائي ٽيڻ (8): ٻار ڪيرڻ.
● ڪَيسريو (121): گھوٽ
کي پڳ بدل پڳ پينڊائين پوتي.
ڪارڪ ڇڏائڻ (220): شاديءَ
جي هڪ رسم، جنهن ۾
سيج تي گھوٽ ڪنوار جي
مُٺ مان ڪارڪ ڇڏائي.
ڪُڏڪڻي ڪيڏڻ (201): تعلقي
وارهه طرف شاديءَ جي
هڪ رسم، جنهن ۾ لائن
کان اڳ گھوٽ کان ٻاريل
ڏِيَن جون ڍڪڻيون
لهرائين.
ڪرڪ ٻڌڻ (263): قبر جي
سامي کي بند ڪرڻ.

کَنڍُ (27): ٻار ڇـﻬڻ تي مبارڪي ۾ ململ ڪپڙا پئسا وغيره.

ڪُنڊ (77، 91): ڪوهستان ۾ شاديءَ جو ڏينهن.

کِهَ چنڊڻ (151): ٿر ۾ شاديءَ جي هڪ رسم، جنهن ۾ ڇيڄ جي اچڻ بعد گهوٽ ڪنوار جي گهر جي ٻاهران لڪڻ اچلي ويندو آهي.

● ڪِيرَ (58): سڳـڻ جي قبوليت بعد گهوٽين کي ڪنواريتن طرفان ڏنل واڌائي.

کِيرُ، شربت (70): مڱڻي ۾ ڪنواريتن طرفان گهوٽ ۽ چاچين کي پياريل کير يا شربت.

کير ڀَتُ (222): شاديءَ جي هڪ رسم، جنهن ۾ سيج تي لانئن بعد گهوٽ ۽ ڪنوار کي هڪ ئي ٿانءَ ۾ کير ڀت کارائين.

کير ڀت (226): نڪيئي ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار کي کير ڀت گڏ کارائڻ جي رسم.

کير پيـارڻ (217-219، 237، 242، 246): گهوٽ ڪنوار کي لانئن بعد هڪ ئي ٿانءَ ۾ کير پيارڻ.

کير پيارڻ جي رات (236): ڪنيارن جي رسم موجب پوتي وجهڻ جي رات.

کير جـو ساٽُ (211): سيج تـي لانئن بعد گهوٽ ۽ ڪنوار کي کير پيارڻ جو سوڻ.

کير جو ساٽُ (151): ٿر ۾ ڪنواريتن طرفان گهوٽ کي کير پيارڻ جي رسم.

کير ـ وَٽِـي (151): ٿر ۾ ڇيڄ جي اچڻ تـي ڪنواريتا گهوٽ جي پيئڻ لاءِ جيڪو کير موڪلين.

کيرولَ (75-76): چانديءَ جي مُنڊي.

ڳاجي شاه (40).

ڳِرهڻ (10): سج يا چنڊ جهلجڻ.

ڳِـڳَ (9): هڪ قسم جـو ٻاراڻو مرض.

گل چونڊڻ (216): ڦُلَ يا هڏا چونڊڻ.

ڳالهيون ڪوٺائڻ (59): ٽر ۾
ڪنواريتن جو مڱڻي جي
سوقعي تي عزازت ڪي سڏائڻ.
ڳانا (183): شاديءَ ۾ گهوٽ
يا ڪنوار ڪي ٻڌڻ جا ڳانا.
ڳانو (46): ٺهر ۾ ٻار جي
ساڄي پير ۾ ٻڌڻ جو ڳانو.
ڳانو (108-110، 117-118):
ڪنوار ڪي وناهه ۾ ٻڌڻ
لاءِ ڳانو.
ڳانو (123-124، 127-129، 164):
سينديءَ رات گهوٽ ۽
ڪنوار ڪي ٻڌڻ جو ڳانو.
ڳجهي سيندي (123، 127).
ڳرو نالو (28): خراب اثر
ڪندڙ نالو.
ڳري جاءِ (43): غيبات وارو
هنڌ.
ڳڙ ڪائڻ (54، 56، 72): سڱاوتي
جو هڪ شرط، جنهن ۾
ڏنل ڇوڪريءَ جي ٻهرين
ڏيءَ جو سڱ ڇوڪريءَ
جي سائٽن ڪي ڏنو وڃي.
ڳنڍ ڇوڙڻ، پلئه ڇوڙڻ (216):
شاديءَ جو هڪ سوڻ،
لانئن بعد گهوٽ ۽ ڪنوار
جي پلوَن ڪي ڳنڍ ڏيئي
گهوٽ ڪان ڇوڙائڻ.

ڳنڍيون ڇوڙڻ (72): مڱڻي
۾ ڪنوار ڪي اوڍايل ٻوتيءَ
جون ڳنڍيون ڇوڙڻ.
● ڳوٺري ڏيڻ (66-67): ڪنوار
لاءِ زيور ۽ ڪپڙا ڏيڻ.
ڳورهاري (6، 10): پيٽ سان،
حامله عورت.
گهرَسَت ڪرڻ (5).
● گهر پڇو (36): ڪاڏيءَ جي
ڪپڙي سان ٺهيل پڙو.
گهڙي ڀرڻ، گهڙي گهمائڻ
(165-169، 172، 202، 240):
شاديءَ جي رات گهوٽ
يا ڪنوار جي وهنجڻ لاءِ
ستن کوهن تان دلو ڀرڻ.
گهڙيءَ جي رات (171): ٽر
۾ شاديءَ جي رات.
گهوڙي جو ساٽ (194):
ڪوهستان ۾ لانئن کان
اڳ سرگس واري گهوڙي
تي گهوٽ جو ست پيرا
لهڻ چڙهڻ جو سوڻ.
گهوڙي جي واڳ جهلڻ (242):
ڪنيارن جي هڪ رسم،
جنهن ۾ سرگس تان موٽڻ
بعد گهوٽ جي ڀيڻ گهوڙي
جي واڳ جهلي.

● لاڏا ڪُنهبي (179): گهوٽ کي سوڙن پڌڻ سهل اوڍايل سلير ۾ چئني.

لاڳ (18، 24، 26، 35، 229): ڪمڪار وارن يا ڪاسبين کي ڪاج ۾ سليل گهور، پنڌاڻ يا بخشش وغيره.

لانئُون (130، 158، 167، 177، 182، 186، 190-189، 195-194، 206، 211-208، 215، 219، 222-221، 226، 246-244، 248): گهوٽ ڪنوار کي سيج تي آسهون سامهون ويهاري گهوٽ جي عزيزن کان پنهي جا مٿا پاڻ ۾ ٽڪرائڻ جي رسم.

لانئُون (225-224): نڪيڻي جي هڪ رسم، جنهن ۾ گهوٽ ۽ ڪنوار کي لانئون ڏين.

لاڻ (15، 112): چوٽ، چوپ.

لحد (262-261): قبر ۾ سيٽ جي رکڻ لاءِ ٺهيل گُجهه، سامي.(254) سيت جي غسل جي پاڻي گڏ ٿيڻ لاءِ کڏ.

ليڪ ڪرڻ (15): چاول پار جي صحيح جنس نه پڌائڻ.

● لگن (79، 82-81، 92): ساعت، تيٿ.

● لوٽيي پرڻ (172): گهڙي پرڻ.

لولو (277): فوتيءَ جي نيت ڏنل ماني.

لوهي ڪڙي (6، 7، 9): پڌل پيڙيءَ جي ڪلي مان ٺهرايل پير ۾ پائڻ جي ڪڙي، جيڪا اولاد ٿيڻ جي سوڻ طور پائين.

لوڙڻ (173): وهنجارڻ کان اڳ گهوٽ جي مٿي ۾ چندن وجهڻ.

مارڪو (99، 101، 154، 164، 175، 222، 224): شادي وغيره جي موقعي تي زناني مجلس.

● مارڪو، اوسر (280-281، 285): سرٽي کان پوءِ ٽيرهين ڏينهن مائٽن ۾ پيسن کي ماني کارائڻ جي رسم.

● مانگُو (65-60، 80-79): سگ جي گهر ڪندڙ ماڻهو، ويچوئو.

ماني (132، 138-134): ڪاجُ جو پتُ.

ماني (271): پارهين جو پتُ.

مائي چڻي (32-31، 34): پيار جي قسمت لکندڙ خيالي ڪردار، بيبي چٺي.

سَتا ڏ وئڻ، سَتاي ڏوءَ (274):
ميت جي ٽيجهي ڪان پوءِ زالون ستي تي پاڙي وڃهن .

ستي تي پاڙي وڃهڻ (34،24):
چاليهي ڪان پوءِ تندرستي وارو غسل ڪرڻ .

سُت ڪولڻ، سُت پنڻ (220-221، 246): ڪارڪ چڙائڻ.

سِڻي پِتَ جو ڪُنو (30): چڻيءَ جو پتُ.

سچي ماني وارو پِيرُ (1): ميان غلام شاه ڪلهوڙو، جنهن تي مراد پوري ٿيڻ بعد سچي ۽ ماني ورهائين.

● سَڏُ (35): ويم بعد ڪنوار کي سندس مائٽن ڪان مليل ڪپڙا.

● سڏ چاڙهڻ (66): سوٽهرن ۾ ڪنوار لاءِ ڪپڙا ۽ زيور ڏيڻ جو رواج .

سُراقبو، نقاب (253): زناني ڪفن جو حصو.

سريم گُلَ (13): ويم جي تڪليف وقت عورت کي چٽائڻ لاءِ هڪ قسم جا خاص عربي گُلَ.

● سُگت (37، 114-116، 126، 162): ٿر ۾ شاديءَ جي هڪ رسم.

سگڻو (51، 69، 71-76، 98، 109):
مائٽي پڪي ڪرڻ لاءِ پوتي وجهڻ جي رسم.

مگڻو (56،65): سگ جي گهڙ.

مَلير، لونگي (69،71): مگڻي ۾ گهوٽ کي ڪنوارين طرفان ڪلهن ۾ اوڍايل پاڪر.

مُنڊ آڻڻ (76): مگڻي بعد گهوٽيتن طرفان هر مُنڊ جو سيو ڪنوارين ۾ پهچائڻ .

مَنڊيءَ جو سانُ (213-214): لائئن بعد ڪپڙي ۾ ويڙهيل منڊيءَ کي گهوٽ ۽ ڪنوار جي جسم سان ڇُهڻ جو سوڻ.

مُنڊين راند (246): ڪنيارن جي هڪ رسم، جنهن موجب سيج تي گهوٽ ۽ ڪنوار جون منڊيون ڪير ۾ وجهي ڪانئن ڳولارائڻ .

منٿهار، منٿهر (243): ڪنيارن جي هڪ رسم موجب، خشڪن چانورن تي گيهه ۽ کير جي اوت .

منٿهڙو ويڙهڻ (110): ونهه ڪان ٿوري دير اڳ ڪنوار جا سينڍا ويڙهڻ.

مُنهن ڏسڻ (221): سيج تي جملي سائن سوٽن بعد گهوٽ کي ڪنوار جو منهن ڏيکارڻ.

مُنهن ڏِسائي (229): گهوٽ جي عزيزن طرفان ڪنوار جو مُنهن ڏسڻ وقت ڏنل مُوڙو.

مُنهن ڏيکارڻ (255): لاش دفن ڪرڻ کان اڳ ڪانڌين کي فوتيءَ جو منهن ڏيکارڻ.

● مَنَهن ڪوڙ (81 - 82، 120 - 121): وناهه جو سانُ.

● مَنَهن ڪوڙ جهلڻ (80): شاديءَ جي تاريخ پڪي بيهڻ.

● مَنَهن سوڙ (79): مانگي کي مليل رقم، جيڪا ڪنوارين ۾ ڏيندو.

مُنهن ڪَکهڙو (44): لنگهه، در.

موڙ (174-179، 188، 193، 196، 241): گهوٽ جا سهرا.

● موڙ (233): ستاواڙي تي گهوٽ ۽ ڪنوار کي پڏل موڙ.

موڙ پڏڻ (241): ڪنيارن ۾ گهوٽ کي چڄ جي روانگي کان اڳ موڙن پڏڻ جي رسم.

موڙ پڏڻ (256): تعلقي وارهه ۾ ڪنواري ميٽ کي موڙ پڏڻ جي رسم.

مُوڙو (69): مڱڻي ۾ ڪنوارين طرفان گهوٽ کي مليل مصري، ناريل، پتاشا وغيره.

مُوڙو (177): شاديءَ رات گهوٽ کي ڪنوارين مان مليل سامان.

مُوڙو (189، 223، 228-229): ڪنوارين کي منهن ڏسائي ۾ گهوٽ جي عزيزن کان مليل رقم.

مُوڙو (231): ستاواڙي تي ڪنوار کي مليل خرچي.

مُوڙي (14): ويم واري گهر جي در تي ٽنگيل نم جا ساوا پَن ۽ بصر جون ڳنڍيون.

موڪلاڻي (222، 224): چڄ جي واپسي.

● موڪاڻي (116): ڏوئٽي جو آجورو.

موڪا وٺڻ (15): ويم بعد دائيءَ جو مبارڪيءَ ۾ لاڳ وٺڻ.

● مهرات (79، 126، 137-138، 152، 171، 176): شاديءَ جي رات.

مُهري جو ساٿُ (214): لائڻ
بعد مُهري کي گيهه يا تيل
مان ٻوڙي گهوٽ جي جسم
سان ڇهڻ جي رسم.
مُٺي جي سنڀال (271، 276):
فوتيءَ جي نيت ختما درود
۽ خيرات وغيره ڪرڻ.
ميڙَ (54، 77): سنت يا معافي
وغيره لاءِ ڀائرن جو اجتماع.
ميندي (121-124، 132، 141،
190، 196): شاديءَ جي
رات گهوٽ ۽ ڪنوار کي
ميندي لائڻ جي رسم.
ميندي جو ساٿ (189).
مينديءَ جي رات (240).
مينديءَ جي ساني (152):
ڪوهستان ۾ شاديءَ جي
رات جي هڪ رسم.
ميندي لائڻ (103، 122-126،
152، 163-164، 167، 240).
ميندي لائڻ (254-256): ميّت
کي غسل کان اڳ
ميندي هڻڻ.
مينڊا کولڻ، مينڊا ڇوڙڻ،
مينڊي ڇوڙڻ (99، 103،
106-107، 110-111، 180-
181): ڪنوار کي شاديءَ
رات وهنجارڻ کان اڳ
مينڊا کولڻ جي رسم.

مينڊا ويڙهڻ (98، 102، 111).
ناڙو ڪپڻ (18): چاول ٻار
جي ڏُن وارو آنڊو وڍڻ.
ناڙي وڍائي (25): ناڙي
ڪپڻ لاءِ دائيءَ کي
ڏنل لاڳ.
نت ٽوپڻ، نڪ ٽوپڻ (74-75):
ڪنوار يا ڪنواري
ڇوڪريءَ جو نڪ ٽوپڻ.
نڪاح (73-74، 131، 150، 172،
175، 185-187، 190، 192،
224، 244).
نڪ ٽوپڻ (70، 73): مڱڻي ۾
ڪنوار جو نڪ ٽوپڻ.
نڪ جهلڻ (194، 245): ٽر ۾
لائڻ کان اڳ گهوٽ کي
سندس ساليءَ جو نڪ مان
جهلڻ جي رسم.
نڪيڻي، نيڪيڻي (84، 224-228،
248-249): گهوٽ جي گهر
۾ پهچڻ تي ڪيل
سوڻ ساٿ.
ننگ وَڙُ (269): مرڻي پرڻي
تي ڏيتي ليتي جي رسم.
نِنگهه پڄڻ، گهُنبڻ پڄڻ
(197): ڏڪڻي پڄڻ جي
رسم ادا ڪرڻ.

نورو يا نورِي ڏيڻ (241): ڪنيارن جي هڪ رسم موجب ڇيڄ ۽ ڪاڄ جي خرچ جي رقم ڇٽڻ حصن ۾ ڇيڄ جي ڇٽن اڳواڻن کي ڏيڻ.

نيسار يا رخصتي (248): ڪنيارن جي رسم موجب ڪنوار جي سائڻن سان موڪلائي.

نيڻ ڪيڻ (19): چاول ٻار کي مقرر ڏينهن تائين پيرن تي سُرمي سان نشان تاهڻ.

وات ٿرڻ (21): ٻار جي وات ۾ ڦُلڙا تي پوڻ.

وات ڪچڻ (16): چاول ٻار جي وات نندي تيڻ لاءِ چلي يا منڊيءَ سان وات ڪچڻ جو سوڻ ڪرڻ.

واڳ جهلڻ (143): ٿر ۾ ڇيڄ جي تياري جي هڪ رسم.

وَتيءَ جي گهور (187): نڪاح بعد حجم کي مليل گهور.

وِڇٽي جو ساٽُ (212): لائڻن بعد وڇٽيءَ جي ڳن کي ڪپڙو ويڙهي گهوٽ ۽ ڪنوار جي جسم سان ڇُهڻ ۽ ڪنوار جي هٿان گهوٽ کي وڇٽي هٿائڻ جي رسم.

● وِچوُنو (57-59، 66-68، 82): سڳ ڪرائيندڙ يعني وچ وارو ماڻهو.

وَڏارِي چڏڻ (22): ٻار جي دوا يا کير وغيره هاري چڏڻ.

وَڏائي رکڻ (114): 'وڏا ڪ' وٺي رکڻ.

وَڏاڻِي (7): وَڏاڻ هٽندڙ، وڏو متڙڪو هٽندڙ.

وَڏڻ (22): ٻار فوت ٿيڻ.

وَڏو ٿيڻ (22): ٻار سمهڻ.

وَرٽو (76): هڪ قسم جو ڳهه.

● وَرهولو (90، 116): ڪنوار جي جُتي.

وِرَوُ (24): هڪ ويلي جو مقرر آنءُ. ويلو.

وَرِيٺڙو (75): هڪ قسم جو ڳهه، چانديءَ جو ويڙهو.

وَڙُ (55): بنا عيوض وٺڻ جي احسان ڪري سڳ ڏيڻ.

وَناهه، ونواهه (87-90، 97-107، 109-115، 117-121، 132، 205-206): شاديءَ جي هڪ رسم، ڪنوار کي

آ کيو پڏڻ ۽ مقرر ڏينهن
تائين گهر جي ڪنڊ ۾
ويهاري ڇڏڻ جي رسم.
وناهه پچائڻ (111): وناهه ۾
ويٺل ڪنوار لاءِ گهربل
سامان خريد ڪرڻ.
وَنَهڻ ويهارڻ (238): ڪنوار
کي وناهه ۾ ويهارڻ.
وَنَهڻ ويهارڻ (239): گهوٽ
کي وناهه ۾ ويهارڻ.
● وَٽاڪ (114، 126، 171):
وناهه جي رسم، ڪائين
مان ٿهيل ماٽهو جو بوتو.
وهنجارڻ (181-183): ڪنوار
کي نڪاح ۽ لائڻ کان
اڳ وهنجارڻ.
وهنجارڻ (172-174): گهوٽ
کي نڪاح ۽ لائڻ کان
اڳ وهنجارڻ.
ويلَ (26): پٽ ڄمڻ تي
مبارڪي جي گهور، جيڪا
سروري فقير يا مڱڻهار وٺي.

ويلو، ڪُني (269): ٽيجهي
کان اڳ، فوتيءَ جي گهر
وارن لاءِ ڪيل هڪ وقت
جي ماني.
ويهاڻ (75): ڪوهستان ۾
"مڱڻي" جي رسم.
هانيي، ڦُلَ (286): مٺي جي
رڪا ۽ هڏا.
● هانڊي جو رواج (137-138):
جنهن ۾ ماني ڪارائڻ بدران
هرهڪ ماڻهوءَ کي گهر ۾
ماني پهچائڻ جو رواج.
هٿ پورڻ (266-267):
ڪانڊپو ڪائڻ.
هٿ پير لهڻ (12-15، 19، 24،
34، 36): ويرڪرڻ - پارچمڻ.
هٿ ڏيڻ (242): جنهن ۾ آيل
مهمانن جو هٿڪپني کي
کيڪارڻ.
هريالي جو واسُ (15).
هُوسُ (15): حسد - نظر.

صحتنامو

صفحو/سٽ	غلط	صحيح
١٣/٢	د مامن،	د مامن سان،
١/١٦	سُوختو	سُوکتو
٥/٣٤	آچن	×
٢١،١٧/٣٥	ٻهيند و	پيهند و
٦/٧٨	ڊَ پوُڙيون	ڊَ پوُڙ يون
٦/١٠٥	سو سرا	سما
٦/١٤٤	ڪوڙڻ جي	×
٧/١٤٤	رُوڙيا	رُوڙين
١٩/١٥٤	رنگ بدلائڻ	رنگ لائڻ
١٠/٢٠٤	لاهارائي	لهرائي
١٨/٢٣٤	ڪنيار	ڪنيار (ڪي پاڙا)
١٤/٢٣٥	پنجابي	ٽري
١٦/٢٧٤	ڪنڊ لهڻ	ڪنڊ لاهڻ
١٨/٢٨٩	پري وهه وتيون	وتيون پري وهه
٢١/٢٩٠	ڏکن کي ماريان	ڏکن ماريان
٨/٢٩١	ڪي	ڪيچي
١١/٢٩١	جين	جيئين
١٧/٢٩٣	سان سک... واکين	سان نہ سگ...ويگين
١٠/٢٩٤	نت سرو	نت سور
٩/٢٩٦	تہ	نہ
٢٤/٢٩٧	طوائي	طوبي
٥/٣٠٠	آکير	هاج
حاشيه/٣٢١	سڪرنڊ	ڪنڊيارو
حاشيه/٣٢٤	سڪرنڊ	ڪنڊيارو

صفحو/سٽ	غلط	صحيح
٣٣٤/حاشيه	الهڏنو فقير	الهڏنو فقير ماڇي، تعلقو سنجهورو
٣٥٣/حاشيه	سڪرنڊ	ڪنڊيارو
٣٥٤/٢	جو	جي
٣٥٦/١٨	ڊ يڊ	ڍيڍ
٣٧٥/٨	تالو	تالو (ڪلف)
٣٧٥/٢٣	وچرندڙ	وچڙندڙ
٣٧٦/٦	لولي ڏ يندا	ڪان لولي ڏياريندا
٣٨٦/١٢	چماڙ	چمار
٣٨٧/١٦	ڪي فلاڻي	فلاڻي ڪي
٣٨٧/١٩	ميان والي	ميان وال
٣٩١/٩	پاد راو ندو	پادر اوندو
٣٩٧/٢٢	ميڏي، وارث بچين	ميڏي وارث ٻچين
٤٠٠/٢١	نهيري	نهيرو
٤٠٧/١٠	ڪجھ	ڪج
٤١٠/١٦	فقط	هتي فقط
٤١٣/٢٢	ڪرن	ڪرڻ

All rights including the right of translation reserved
with the Sindhi Adabi Board

Compiled under
The Sindhi Adabi Board's Research Project
on
Sindhi Folklore & Literature

1st Edition 1978 1000 copies

Price: Rs. 25.00

To be had from
Sindhi Adabi Board's Book-Stall
G.P.O. Box No. 12, Jamshoro
Hyderabad Sind, Pakistan.

English pages printed at the Sindhi Adabi Board's Printing Press,
Tilak Incline, Hyderabad Sind, and Published by Zafar Hasan
Secretary the Sindhi Adabi Board, Hyderabad Sind. Pakistan.

SINDHI FOLKLORE & LITERATURE
BOOK-XXXIX

Rites and Rituals, Ceremonies and Superstitions

Compiled & Edited
by
N. A. Baloch
M.A., L.L.B (Alig) M.A.Ed.D (Columbia)
Director Sindhi Folklore and Literature Project.

SINDHI ADABI BOARD
HYDERABAD SIND
PAKISTAN
1978

PREFACE

This is the thirty-nineth book, in serial order, compiled under the Sindhi Adabi Board's Folklore and Literature Project, approved in 1956, for the collection, compilation and publication of Sindhi Folklore.

The work on this project was started in January 1957, and the first two years were mainly devoted to the collection of the oral tradition and the written record. The oral tradition was reduced to writing through a net-work of field workers one stationed in each *taluka* area. The compilation and publication work commenced from 1959. So for 34 volumes have been published and this is the thirty fifth of the forty volumes proposed to be published under this project.

The Lower Indus Valley of Sind, because of its peculiar geographical isolation, preserved its traditional culture in a large measure till the beginning of the modern developments. The first impact was that of the British colonial rule (1843) which introduced a new legal and a new educatoinal system as also the imported goods from the West. In the beginning, these factors influenced some limited segments of native life, but their impact was felt by the turn of the 19th century. Yet, it was 'external' rather than 'internal' in character.

Frnm the beginning of the 20th century, a more extensive and intensive impact on rhe traditional culture came through the extension of road and railways and new irrigation system. Travel facilities increased socio-cultural contacts between the different communities throughout Sind, and the new irrigation system with its pereinial canals changed the way of life of about 80% of the agricultural population. This impact was internal and of a permanent nature. Prior to 1900, only summer crops were sown and the Lift System of irrigation based on the technology of the Sindhian Wheel (known as Persian Wheel elsewhere) kept the farmer, the carpenter, the potter and the

ironsmith, close together. Winter provided a long period of leisure which was used for feasts and festivals, games, sports, and varied other cultural pursuits. With the introdution of Flow System of irrigation, first partially in 1900–1902 and then extensively in 1932 with the construction of the Sukkur Barrage, disappeared the centuries old Sindhian Wheel and the community of village artisans; and with the perrenial supply of water, the farmer and the farm labour constituting 80% of the population became busy sowing the seasonal crops all the year round. Elimination of the leisure season (Winter), cut short cultural pursuits, and the more busy life sliced the traditional ceremonials, and reduced the magnitude of the rites of passage.

Despite all this, some segments of 'traditional culture' (with the possible presence of some primitive elements?) have survived to this day, even though the process of disintegration and effacement has accelerated since the achievement of national independence due to extension of education and means of communication and expansion of industrialization and urbanization. Mainly, however, the traditional way of life has come to be seriously strained under the impact of economic considerations and compulsions.

Realising that traditional culture was likely to disintegrate under the impact of modern developments, it was proposed to study the folkways and folk customs--particularly rites, rituals, ceremonials which are still popular in quite a few, if not all, of the more illiterate and rural communities. However, so very quick appears to be the pace and process of transition that what was recorded for this volume during the course of a decade, mainly from 1958 to 1968, might have already been modified/given up by now in more than one localities/communities.

For the purpose of the present Volume, a somewhat selective approach was adopted, concentrating more on 'rites of passage'. Information was collected from different localities distributed all over Sind, covering at least 8 out of the total 10 Districts. Most of the ethnic groups were covered without any distinction of religion, language or socio-economic status. The Field Assistants;

mostly primary school teachers who belonged to the localities and were close to the communities, served as informants and reporters. They were all laymen in the sense that they were not professionally trained for this job. They were given only one direction in simple and understandable terms, viz. to describe a rite, ritual or ceremony clearly in local phraseology without omitting any significant and relevant information,

The following conclusions, amoag others, emerge from the study of the information received and included in this Volume:

(1) Social/psychological satisfaction, a sense of security and protection, recreation and enjoyment including fun and frolic would appear to be the main objectives served by most of the rites, rituals and ceremonies.

(2) Rites of passage are observed more universally.

(3) Marriage ceremonies are more prolonged and elaborate than any others. These include series of rituals as part of the different ceremonies commencing from the announcement of the betrothal and continuing even after the conclusion of the marriage, as an immediate follow-up.

(4) Songs and singing are an integral part of the marriage ceremonies, while instrumental music is often used to cure the patient possessed by the Jinn (Evil Spirit).

(5) Rites and rituals among the Hindu Communicities of the Tharparkar district are cmparatively of a more primitive nature than those obtained any where else.

(6) Influence of eclipses on pregnant women is accepted more widely, and complete rest and no action or easy movements are recommended as a precautionary measure.

(7) Child care during pregnancy in some cases include measures which are more of a superstitious nature; but diet and exercise are also prescribed as part of cultural tradition.

(8) **The chapter (IX) on ailments and remedies would indicate the need for studying the different aspects of Folk Medicine in depth. It also confirms that the knowledge of domestic cure was wide-spread among the communities in the lower Indus Valley of Sind.**

(9) The chapter on Dreams (XIV), abs lutely inadequate in its present form, suggests another area of a very promising study of 'Dream experiences' of the people in the Lower Indus Valley of Sind.

With the advancement of education and modern development most of the traditional superstitions have either been entirely forgotten, or are considered to be 'things of the past' and have ceased to be a living force in the lives of the people.

However, some of the ancient and primitive superstitions, rites and rituals have survived in some of the isolated and illiterate communities. Of these, some primitive ones are the ramnants of what may be called 'black magic'. Belief in 'Evil Spirits' has also persisted. Some superstitions regarding 'Evil Star' and auspicious or inauspicious 'days' and 'dates' would seem to have lingered on as a legacy of the astrologer priests of the Indus Valley.

Black Magic.

Black magic, as such is a species of the past. The following practices are known today in some backward areas but they are not taken seriously. (a) **Veer Muthh.** literally it means "the fist of the powerful". The man who has mastered this witch-craft is supposed to be able to kill his subject by exercising the formula while holding in his closed hand **(muthh)** a handful of the subject's hair and 'Fuller's Earth' together. This notion is prevalent in some of the non-Muslim communities of the Tharparkar district. When a patient fails to recover and dies, his death is attributed to his enemies who have got the **Veer Muthh** exercised over him. (b) **Akhar** (letters) or **Parhia** ('the read &written formula') or Ta'wiz (amulet). This practice is resorted to in order to afflict a particular person with sickness.

Those who practice this craft, plan for deceiving their credulous customers well in advance, They prepare crude statues, or human forms, made out of clay pierce them with needles, and then bury them along with a bunch of human hair and emulet adjacent to the house of the sick person, near the village, or in the village graveyard. The relatives of the sick would be given to understand that some one "has done him/her the **akhar** or **ta'wiz**" (اکر یا تعویذ کرڻ), or "has put the **parhia** (پڑهیا وجهڻ). So they would call this professional (پڑهڻ وارو) who would read all sorts of formulas, and finally out the spot which is to be excarated in order "to take out the **parhias** or **ta'wiz.**" When they dig in and find the stuff, all are taken by surprise. The needles are removed from the doll human form which is supposed to represent the body of the sick person. On hearing this good news, the patient feels tremendously relieved which helps him to recover. (c) Some other practices of black magic now stand diluted in the form of improvisations against the bridegroom known as **Khireb** (pp. 203–209), or in the more innocent bridal songs known as **Kamin** (p. 384) which represent their ancient prototypes in invocations and incantations.

Evil Spirits

Influence of supernatural beings such as Fairies (**paryoon**) and Evil Spirits (**Jinn**) is recognised in the form of 'affliction by the Mysterious (**ghaibat**),' 'shadow cast by the Fairy' (**pari jo pachho**), and 'the Jinn possessing a person'. The poor patient may actually be suffering from an emotional disturbance, same inexplicable physical ailment, or nuerosis. The Jinn may also choose to frighten the inmates of a house by mysterious actions. The Jinn is supposed to be sensitive to music, and is entertained accordingly to agree 'to leave the patient', Alternatively, the Jinn must suffer a severe physical punishment (which is actually inflicted on tne poor patient).

Belief in Jinn was widely spread and strengthened by the early members and founders of the Kalhora dynasty by the turn of the 17th century. The propagated that the **Jinns** were under their control; and they delegated part of their power to their

faqirs who went all over the country visiting those who were sick, ascribing their malady to the Jinn, and assuring the patients that they would ward off the evil Jinns. The patients thanked the faqirs and their eventual recovery confirmed their belief in the Jinns. As a result, the Kalhora rulers through a host of their faqirs, came to exercise great influence over village population by leading them to believe that they had followers not only among men but also among the Jinns.

Presently, superstitions regarding the Jinn are fairly wide spread in the more isolated rural areas. The Jinns are supposed to dwell in grave-yards, lonely trees and abandoned structures. They appear in the form of young children and old men; in the form of animals (goats, sheep, cow, camels or cobras); or in the form of fire (oil lamp, burning coal, fire flames). They harm men and women who are "with unclean head" (who have not taken bath), or who happen to pass, after sun set, through un-inhabited areas or grave-yeards. To be safe, an amulet (ta'wiz) is worn on the arm or around the neck.

But when a Jinn has "entered into the person of some one", or "possessed a person", he/she is immediately afflicted with some malady. All cases of hysteria and neuorology would be conviniently ascribed to the "Jinn having entered into the person" of the patient. Thus, the senseless talk af the patient is considered to be of the Jinn in him/her. A professional faqir now must be called to "take the Jinn out". The faqir is accompanied by a Surandai (the musician who plays on the Surando instrument). The sitting takes place at night when relatives and neighbours gather in the patient's house, a woodfire is lit in the center, the bed of the patient is made on one side, while the faqir and the 'harper' sit on the other side. This gathering with the faqir preparing "to take the Jinn out of the person of the patient is now as Jagar (a wakeful assembly). The harper begins to play on the Surando and sweet music has a soothing effect on the patient who begins to behave as a normal person. In the 'Jagar', the patient is allowed to talk freely (the relatives will not object to it even if the patient is a lady) and this talk also heals the patient.

But the village folk are not prepared to rationalise in this way. Any signs of quick recovery must be due to the Jinn being a kind follow not inclined to trouble the patient anymore. But the Jinn could be an evil one. In that case, the procedure prolongs. The music of surando and the odour of the 'dhoop' (gum of a shurb) which is burnt on the occasion (technically known as "ڌوپ واس ڪرڻ" to spread the odour of dhoop") do affect the "Jinn in the person of the faqir"; and also the "Jinn in the person of the patient". If the Jinn in the person of the patient is weaker he keeps quiet (i.e. the patient keeps quiet); but if he is haughty and naughty, he prepares for a fight with the "Jinn in the person of faqir", So he throws a challenge (the patient begins to talk threatening the faqir, but we must believe that it is the Jinn in him/her who is talking): that is the patient would sit up and begin to whirl his he d around then the faqir's Jinn also gets excited and he (the faqir) also begins to whirl his head more vehemently. An actual fight may take place, and the faqir must see that he wins. So he keeps his cane ready by his side, to teach the Jinn in the patient a lesson once for all. The music continues on more vigorously. The faqir and the patient whirl their heads more vehemently, challenge and threaten each other, and even come to grips. The verbal dual and the whirling of heads continues on so that all who witness are satisfied that the curing process has taken place effectively. When, the faqir and the patient got tired they begin to calm down slowly. The faqir recites the kalima and assures the relations of the patient that the Jinn has left the person of the patient and gone away. If the patient happens to recover subsequently, all credit goes to the faqir's charm. But if he does not recover, his Jinn is considered to be too powerful for the faqir. So, either another faqir is to be called, or other means are to be adopted for the patient's recovery.

Astrology

Astrology was being practised in the Indus Valley from times immemorial. The following superstitions having their source in astrology have survived to this day.

(a) Eclipses. A pregnant woman is advised not to indulge in any activity during the course of a sun-eclipse or a moon-eclipse. If she peels potatoes, for instance, the child might be born with a bald head; if she cuts something, the child might be born with a cut on some p rt of the body.

(b) Taro (The Star). Starting with the new moon, 'The Star' is supposed to be in the East on the 1st & the 2nd day: in the south on 3rd & 4th; in the west on 5th & 6th; in the North on 6th or 7th; in the Earth on 9th; and in thc Sky on 10th. 'The Star, being inauspicious, one must not proceed on any given date in the direction in which 'The Star' lies. Thus, one should not travel in the western direction on 5th and 6th; one should not start digging a well on thc 9th; and one should not start picking dates on the 10th.

(c) The Week Days. Some week days are auspicious and others inauspicious for doing certain things. The **hari** (farmer) should put into motion his **hurlo** (Sindhian whell) preferably on a Saturday, Sunday, or a Monday. Marriage should not take place on a Saturday. One should not go to sympathise with some one who has lost a relative on a Wednesday and Friday, the proper day being Thursday.

(d) Dates. Certain dates of the month are not auspicious for starting any new programmes. These are supposed to be 3,5,6,8,13,17,18.21,23,26 & 30. Excepting these, the rest are all favourable ones.

(e) Travel. While proceeding on travel in a perticular direction, the 'days' and the 'Star' are to be considered. One should not proceed towards East on Saturday and Monday, towards South on Thursday, and towards North on Tuesday and Wednesday. On Friday, onc should not go anywhere before offering the Friday prayers. Also one should not leave home immediately

after having a glass of water. As one leaves home and meets an old man with white head, it is a bad omen. If one meets a man with empty jars, one should try to avoid passing by his side: if the jars are full of water one should touch them. As one gets started and remembers that he has forgotten something, it is a bad omen to proceed any further. As one starts and his turban, shirt or trousers get stuck up (say in the doorway, or outside in the branch of a thorny bush), it is considered to be a warning against proceeding any further. If one sees a fox on the way, it is a good omen. While going on, it is a good omen one hears a partridge crying on the left hand side in the forenoon and on the right hand side in the afternoon: it is a bad omen if it is otherwise. While going, if one sees a snake on the right hand side, a donkey or an ass on the left hand side, or a bier of the dead just in front of him, he is sure to meet success.

Parr Janj or Dhingano. In this marriage ritual those on the bride's side intersept, and improvise a fake attack upon, the bridegroom's marriage procession (Janj) coming to the village/house of the bride. This ritual may represent the faint memories of the actual fights on the occasion of the ancient Gandharra form of Hindu marriage.

Besides the more important species, there exist many a harmless little superstitions such as follows. It is a good omen if a cat has begotten kittens in the house; one should not inform any one but rather start some kind of rumour when a mare gives birth to her colt; if the cock cries immediately after sun-set, a famine is likely to occur, the particular funny cries of the dog (ruroon رورِن) when the whole village is asleep, is indicative of a famine or a death; one should not look at the mirror at night; if one cuts one's nails and throws on the ground, a quarrel is likely to take place in the house; feeling like scratching the palm of one's hand suggests that one is likely to get money from somewhere; one should not touch the oil on a Tuesday, etc.etc.

With the spread of education and network of irrigational canals and roads, the modern influences are chasing out the old superstitions everywhere. It is a transitional stage; 'modern' superstitions have not yet won full recognition.

Islamabad
23rd July, 1978.

N. A. BALOCH
Director

س
لوک

ر

سندی
يا